

Marcel Proust - Swan

O MEREU SPORITĂ UIMIRE

„*Nous sommes tres longs à reconnaUre dans la physionomie particuliere d'un nouvel ecrivain le modele qui porte le nom de «grand talent» dans notre musee des idees generales.*”

Marcel PROUST, *Du cote de chez*

A traduce *Du cote de chez Swann*

Încerc să mă situez, și o fac cu o mereu sporită uimire, față de acest lucru desăvârșit printre alte lucruri desăvârșite ale lumii: *Du cote de chez Swann*, sămînță din care a crescut uriașul arbore *À la reeherche du temps perdu*. Faptul de a fi construit, prin transpunerea lui în limba romînă, un lucru omolog — sau care aspiră la acest statut —, mă așază mai curînd într-un loc neprielnic unei cunoașteri logic discursivizate. Cînd traduci o capodoperă, intri într-un alt tip de cunoaștere, imediată, globală, și acut senzorială. Simți rezistența materialului, a unor praguri succesive, iar criteriul că l-ai trecut pe ultimul nu ți-l poate da nici o regulă și nici o știință învățată, și nici măcar acea intuiție obscură — uneori atît de sigură de sine, alteori atît de șovăielnică — numită „simțul limbii”. Sau aluneci pe un fel de povîrniș sticlos, nu întîlnești nici o asperitate de care să te agăți, și te prăbușești vertiginos, ca o piatră într-un mare gol. Sau simți parfumim care te amețesc, moliciuni unde te cufunzi ca într-un puf, și care te sufocă, îți potrivești respirația după un alt ritm, cel al unei fraze — izomorfă cu răsufierea unui astmatic, spune un critic — în care intri ca într-un hățîș fără de ieșire și, din etapă în etapă, vezi cum deznădejdea ți se schimbă în bucuria de a ajunge pe mica pajiște foarte verde a punctului, prin care treci către chi nul și extaxul făgăduite de fraza următoare. Mergi pe bîjbîite, căci, intermitent, ochii îți sînt orbiți de mari străluciri florale. Și știi, în tot acest timp, că strădania ta este doar răsfrîngerea unei cu mult și cu mult mai mari strădanii originare creatoare, al cărei drum necesar și anevoios

către im Adevăr îl străbați tu însuși silabă cu silabă, ca într-o **infinit** alternată moarte și înviere.

Cel care îl traduce pe Proust, tot măsurînd și iar **măgulind** cu un compas gramatical la fel de rigid ca acela care comandă legile sintaxei latine, lungile fiTe nevăzute ce — deloc încîlcite, așa cum *par* — leagă între ele multietajatele subordonate ale periodului din *în căutarea timpului pierdut*^ începe să-și dea **mina** și spiritul — adică începe să înțeleagă în particularitatea lui cea mai intimă, căci înțelege cel mai bine ceea ce, deconstruind și apoi construind, tu însuși înfăptuiești — după mecanismul giganticei fraze proustiene, unealtă de forare pentru cele mai mari adîncimi sau înălțimi, alcătuită parcă din nenumărate tronsoane mereu adăugate unele altora prin mijlocirea unor repetate „qui” și „que”. Fraza lui Proust nu mi se pare comparabilă cu un instrument fin, ba chiar efeminat — așa cum adeseori s-a spus —, ci mai curînd cu o mașinărie puternică și greoaie, care gîfîie din toate încheieturile, lansată obsesiv, cu toată forța, spre infinitezimale particule de necunoscut, care i se sustrag, pe care le prinde, care îi scapă din nou, retrăgîndu-se în straturi tot mai profunde, sau tot mai de suprafață, pe care le apucă iarăși. De mare finețe sînt rezultatele acestor căutări.

Sau, în alt ordin de corespondențe, fraza proustiană, metonimică și metaforică pînă la saturație, progresează ca o pastă groasă de culoare, îndeajuns de lichidă totuși spre a se prelinge prin toate interstițiile materiei pe care o ia în stăpînire, oprindu-se, solidificată parcă, și apoi pornind din nou, curgînd încă și încă, pînă la încărcarea deplină a celui mai mic gol, pînă la omogenizarea totală. O pastă care vede, aude, gustă, palpează, simte mirosurile, o pastă sinestezică în care senzația și viziunea, natura și cultura, proza și poezia devin unul și același *lucru*, nemaicunoscînd compartimentările: textul-operă al lui Proust. Pentru autorul romanului *în căutarea timpului pierdut*, perfecțiunea este poate această luptă împotriva hetero-geneității, treptele care duc spre un exhaustiv vizat ca aprehendare unificatoare a realului. De aceea pentru Proust realul nici nu există decît în măsura în care este re-creat prin re-trăirea lui (ca scriere a lui), soluție prin care acțiunea

corespondențelor (analogiilor) universale, susținută de mecanismul metonimic ce le favorizează desfășurarea (altminteri ele ar **rfimîne** punctiforme), răscumpără condiția degradabilă și muritoare și dispersiunea <go-ului, dăruindu-i unitatea, dar și eternitatea ca veșnic prezent căruia îi este întruna integrat un trecut re-creat prin epifaniile suscitade de memoria involuntară.

Or, acest efort de omogenizare, care menține și totodată desființează diferențele, efort al oricărei adevărate poezii, fie ea **scripturală**, muzicală sau plastică, efort dus atât de departe de Proust înțit cei mai mulți critici nici **nu-i** văd discipoli care să-l *continue* — traducătorul îl simte mai bine

8

decît orice alt cititor (cum ar putea fi altfel?), lui impunîndu-i-se ca o necesitate de a mima în altă limbă, odată cu fiecare frază, o finitudine infinită. În cazul romanului proustian, ca și în cazul poeziei, traducătorul nu are voie să rateze nici un singur cuvînt, el jucînd în economia frazei rolul pe care îl joacă fiecare cuvînt în economia unui vers. Fraza ascultă de aceleași legi arhitectonice sau simfonice de care ascultă fiecare volum al ciclului *în căutarea timpului pierdut*, pe de o parte, și întregul ciclu, pe de alta, totalitatea, la cele două niveluri, reflectînd (punînd în abis) structura frazei, după cum fraza reflectă totalitatea. De aceea trebuie încercată performanța de a păstra lungimea, ritmul, complicatele ocolșuri, și, în măsura în care limba română o îngăduie, pînă ai topica, pentru că, asemenea unui vers sau unei strofe, fraza proustiană — ca unitate prozodică — nu întîm-plător începe cu un anume cuvînt, sfîrșește cu un anume altul, enunț pe parcurs, într-o ordine ce își are importanța ei, altele, cuvinte reper și leitmotiv ce, de asemenea, trebuie lăsate pe cît e cu putință pe locurile lor, de unde își răspund și își corespund, în cadrul frazei, dar și dincolo de ea. Tra-ducînd, simți foarte bine că Proust nu este atent la cuvinte „frumoase” în sine (acest „frumoase” în sine fiind foar o iluzie, și o convenție, a unor mai vechi poetici), ci la felul cum ele răsună în el, la sinesteziile — asociații cu muzici, culori, forme din natură și din artă, cu mirosuri și gusturi, cu senzații de palpate — născute din ele, și, de asemenea, la raporturile lor. Mai mult chiar, traducînd, surprinzi ceea ce, în termeni obișnuiți, s-ar putea nunii „neglijențe”, în special anumite repetiții, cele ale verbului „a spune” și ale pronumelui personal mai cu seamă. Îți dai seama, în cursul acestei experiențe prin care intri într-o acțiune scripturală analogă cu a sa, că Proust nu poate fi acuzat de „calofilie” sau de prețiozitate — așa cum unii exegeți improvizati continuă să o facă. Iar pe de altă parte, „imperfecțiunile” salo stilistice sînt, ca și în cazul lui Balzac, înseși particularitățile „perfecțiunii” stilului proustian. Și că metaforele și comparațiile (de fapt pentru Proust comparația este tot metaforă, pentru că mișcarea din care purcede este tot una de analogie) nu sînt veșminte bogat împodobite acoperind un trup, ci acest trup însuși, născut și crescut din fulgurații asociative atât de imperioase, do tiranice, **înțit** nu își încetinesc alura, cu greu oprindu-se, în cele din urmă, decît după ce își vor fi epuizat resursele sfîrnite de un misterios „primum movens”, al cărui simulacru trebuie să te anime și pe tine, cel care îl traduci.

Du cote de cîiez Swann: impactul receptării. Continuarea. Interpretări românești

De la această stare de evidentă, stare a traducătorului, în care domină urnirea în fața unui miracol al creațiunii pe care îl trăiești mai curînd decît încerci să-l înțelegi, poți trece la una în care uimirea persistă ca un centru iradiant, dar pe care rațiunea vrea să-și explice. Ea începe să se diferențieze în mai multe uimiri, plasate în contingența istoriei literare. Și tocmai de aceea formulabile prin cîteva elementare întrebări, la înderîna oricui, și care, de altminteri, au și fost de multe ori puse, dar care parcă pot să capete, prin mijlocirea experienței de traducere, o mai compactă și masivă prezență nu numai pentru subiectul (traducătorul) care le re-inventează, și le aruncă din nou — din perspectiva lui — în circulație, dar și pentru cititorul ce încearcă să-l urmeze. Prima ar fi pură și simplă și consecutivă interogație asupra foarte dificultuoasei și accidentatei receptării a lui Proust. Punctul de plecare aflîndu-se, după toate probabilitățile, în biografia lui Proust — mondenitatea, snobismul, frivolitatea lui *aparente*, cronicile despre „saloanele” la modă, și pastişele și traducerile cu care debutează —, în obnubilarea totală pe care ea o naște printre editorii și criticii vremii, receptarea lui Proust ar fi trebuit să depășească faza primă de îndată ce Gide și N.R.F. fac amendă onorabilă după ce respinseseră manuscrisul *Du cîte de chez Swann*, și preiau publicarea viitoarelor cărți ale lui Proust, după laborioase tratative cu editura Grasset, singura care-l tipărise (pe socoteala autorului). Istoricii literari arată cu de-amănuntul, pe baza unor probe scrise, că Gide nu citise manuscrisul, niulțumindu-se doar să-l răsfoiască și indignîndu-se în fața incongruității gramaticale a unei metafore, totul petrecîndu-se pe fondul ideii sale preconceptuate cu privire la un Proust obișnuit al saloanelor și autor de scrieri minore. Or, acest hazard — dacă hazard este, și dacă nu cumva trebuie să vedem în el tocmai manifestarea unei ineluctabile necesități — își perpetuează efectul, în mod neașteptat, căci spectaculoasa revenire a lui Gide asupra primei sale opinii, apologia pe care o face romanului *Du cîte de chez Swann* într-o binecunoscută scrisoare, în loc să asigure succesul de public al cărții — fie și numai prin picanterea situației create —, nu lasă nici o urmă cu adevărat semnificativă în traiectoria receptării prou-stiene imediate în Franța. Faimoasa anecdotă, cu care ne delectăm pînă și astăzi (și care nu a putut lipsi nici din această prefață), a devenit mai cu-rînd exemplară nu atât pentru destinul operei lui Proust, cît, în general, pentru incapacitatea contemporanilor de a înțelegi și a investi cu valoare orice operă cu adevărat novatoare, mai cu seamă cînd aparține unui autor a cărui viață nu corespunde imaginii-clîșeu pe care o are consumatorul de artă — dar adeseori și creatorul de artă; a se vedea cazul Gide, dar și cel al lui Sainte-Beuve cu privire la Stendhal, dezbătut de Proust însuși, cu profetică intuiție, în *împotriva lui Sainte-Beuve* — despre cel ce o produce. Există o rezistență la forma artistică nouă

ce ia, în cel mai bun caz, înfățișarea liniștitoare a asimilării ei la una din formele validate ca valoare de tradiție. Generația contemporană și imediat următoare — dar și, după

10

cum se va vedea, unii reprezentanți ale celor ce le succed, pînă în zilele noastre —, Valery, Mauriac, Charles du Bos, Albert Thibaudet etc. situează cu prioritate opera lui Proust în descendența unei tradiții, chiar dacă observă totodată și noutatea ei, efortul lor fiind umil de recuperare, de integrare, vizînd să pună în evidență elementele de continuitate și mai puțin pe cele de ruptură cu romanul secolului al XIX-lea. O întreagă linie a receptării, care, de asemeni, vine pînă astăzi, îl inserează pe Proust în succesiunea marilor moraliști francezi — sînt mai cu seamă citați, ca spirite creatoare înrudite, Montaigne și Saint-Simon, dar și doamna de Sevigné, nume indicate de Proust însuși ca făcînd parte din biblioteca sa predilectă, cel mai intim și mai asiduu frecventată, încă din prima adolescență.

Din punctul nostru de vedere însă, acest „în cel mai bun caz” este „în cel mai rău caz”, tocmai pentru că, sprijinindu-se pe argumente de bun simț, și absolut plauzibile, linia receptării asimilatoare la tradiție surprinde doar un adevăr parțial, oculînd tocmai celălalt adevăr, fără de care nu putem înțelege de ce Proust este astăzi considerat, în Franța și în întreaga lume, drept cel mai de seamă scriitor francez al secolului XX și unul dintre cei mai mari scriitori ai lumii. Pînă și în 1960 încă, pentru Gaetan Picon, critic a cărui sensibilitate la fenomenul literar modern nu poate fi pusă la îndoială, Proust nu este primul reprezentant, în ordine cronologică și axiologică, al unui „roman nou”, ci ultimul dintre marii clasici ai romanului francez. Acest ecleraj apare și într-un text de Nathalie Sarraute, adeseori desemnată de critică drept unul dintre puținii autori, dacă nu singurul, ce ar putea fi situați în directă descendență proustiană. Aplicîndu-i același tratament și Virginiei Woolf, mare admiratoare a lui Joyce și Proust ca novatori ai formei romanești („Cine s-ar mai putea gîndi astăzi să ia în serios, sau măcar să citească articolele pe care Virginia Woolf le scria despre arta romanului la cîțiva ani după sfîșitul primului război mondial?”), ea continuă: „Dar, pentru cei mai mulți dintre noi, operele lui Joyce și Proust se înalță încă de pe acum în depărtare ca martori ai unei epoci apuse. Nu peste multă vreme, nu vom mai vizita aceste monumente istorice decît sub conducerea unui ghid, printre grupuri de școlari, într-o liniște respectuoasă și cu o admirație oarecum posacă. [...] Proust s-a înverșunat zadarnic să separe în parcele infime materia impalpabilă pe care a adus-o la suprafață din străfundurile personajelor sale, în speranța de a extrage nu știu ce substanță anonimă din care ar fi alcătuită întreaga umanitate, căci de îndată ce cititorul închide cartea, printr-o irezistibilă mișcare de atracție, toate aceste particule se lipesc unele de altele, se amalgamează într-un tot coerent, cu contururi foarte precise, în care ochiul exersat al cititorului recunoaște un bogat om de lume îndrăgostit de o femeie întreținută, un medic ajuns, credul și stupid, o burgheză parvenită sau o aristocrată snoabă, care

11

se vor alătura într-un muzeu imaginar unei vaste colecții de personaje romanești”.¹ Interpretarea aceasta, care vrea să se delimiteze în general de „analiza psihologică” („a locurilor obscure ale psihologiei”), conotată ca tradițională, ca „repetînd descoperirile predecesorilor”², și, în particular, de personajul-tip, de personajul-caracter, solidificat în contururile sale și previzibil printr-o raportare la un model „verosimil”, radicalizează, deseni-nînd-o ca exclusivă (dar și romanele Kathaliei Sarraute au fost nu o dată supuse aceleiași operații de imobilizare și aglutinare a unor mișcări sufletești ce se vor — și sînt — comunicate în dinamica lor evanescentă), o lectură, oricînd posibilă, în cursul căreia grila aplicată se substituie, pur și simplu, obiectului căruia i se aplică. Este aici și efectul intoleranței discipolului față de maestru, dorința de a-și valoriza propria „descoperire”, printr-o delimitare spectaculoasă. Un fenomen cît se poate de firesc are loc: pentru generațiile de „Noi Romancieri” și „Noi Noi Romancieri”, Proust nu mai este îndeajuns de nou. În mare vorbind, și poate exagerînd, receptarea franceză a lui Proust, rău pornită încă din momentul semnificativ al apariției romanului *Du cote de chez Swann*, nu-și găsește niciodată cu adevărat o bună așezare, nici măcar atunci cînd, cu cîteva decenii mai tîrziu, revoluția formei romanești, decisiv marcată de opera proustiană, precum și nașterea unei critici adecvate, fac posibilă o corectă evaluare a aportului celui care a scris *în căldarea timpului pierdut*.

Fapt este că în același răstimp, și chiar începînd cu anii imediat următori publicării romanului *Du cote de chez Swann*, scriitori aparținînd altor spații culturale — Camil Petrescu, Ortega y Gasset, Joseph Conrad, Ernst Robert Curtius, John Middleton, E.M. Forster, Virginia Woolf etc. — realizează o lectură cu un mult mai mare grad de adecvare, sesizînd marea noutate a încercării proustiene, calificată de ei drept „revoluționară” în planul scriiturii romanești. Nu este, de altminteri, prima oară cînd un **Spațiu** cultural străin celui unde operele profund novatoare au luat naștere, a beneficiat, tocmai în virtutea exteriorității sale în raport cu spațiul cultural care le-a produs, de o poziție strategic privilegiată în receptarea acestora. Distanța spațială, care nu-i decît aspectul cel mai evident al unei diferențe într-un spațiu mental, acționează ca o distanță în timp, spațiul cvil-

¹ Nathalie Sarraute, *L'Êre du soupton. Essais sur le roman*, Paris, Galilimard, „Idées”, 1956, p. 97, p. 98, p. 100, eseul *Conversation el sous-cvii-versation*.

² *Ibidem*, p. 94, eseul *L'Êre du soupton*: romancierul trebuie să „se achite de ceea ce este, spune Philip Toynbee, amintind învățătura lui Flaubert, «obligația sa cea mai mare; să descopere noutatea», „bănuiala” cititorului, „pe cale de a distruge personajul și întreg aparatul desuet care-i asi

gura puterea", împiedicându-l să „comită «crima sa cea mai gravă: să re-
pete descoperirile predecesorilor săi»".

12

tural străin avînd adeseori șansa de a nu cunoaște în procesul de receptare acea primă fază de refuz și acea a doua fază de inadecvată recuperare prin mijlocirea grilei de lectură oferită de operele deja acceptate și intrate în tradiție — faze caracteristice în care este ocultat, în prima cu brutalitate, în a doua la modul insidios, „scandalul” pe care-l reprezintă în clipa apariției ei, pentru spațiul cultural de origine, „ruptura” făcută de opera novatoare.¹

În România, Proust s-a bucurat, printre scriitorii, de o receptare pe care am putea-o cu adevărat socoti ca ținînd de un fel de miracol al unui sincronism critic cu finețuri și o deschidere teoretică ce pot permite trimiteri, uneori chiar și în termenii înșiși, la critica actuală. Cel mai important text este cel al lui Camil Petrescu, *Noua structură și opera lui Marcel Proust*, una dintre primele scrieri despre Proust care proclamă în asemenea chip radical — și încă din titlu — caracterul inovator al operei acestuia. Iată de ce socotim că studiul lui Camil Petrescu depășește ca importanță cadrele stricte ale literaturii române. Camil Petrescu demonstrează că romanul lui Proust se supune unei necesități interne care, la rîndu-i, ascultă de un riguros izomorfism de structură cu epistemologia contemporană a operei. Sintagma cu adevărat surprinzătoare „noua structură”, subliniată prin faptul că face parte din titlu chiar, orientează lectura în direcția, acum foarte

¹ Pentru aceste considerații privitoare la receptarea lui Proust în afara Franței, ca și pentru cele CP privesc în mod particular receptarea lui în România, a se vedea și Irina Iavrodin, *Modernii, precursorii ai clasicilor*, Cluj-Kapoca, Editura Dacia, 1981, eseul *Proust citit de Camil Petrescu*.

² Publicat în R.F.R., an II, nr. 11, 1 nov. 1935, pp. 377-401.

Chiar din 1923 apare în *Viața românească* nr. 8 și 9 un studiu de Mihai Ralea despre Proust. În 1924, **Peliox** Aderca publică în *Năzuința* nr. 8 un fragment tradus din *Albertine dispare*, împreună cu o prezentare a romanului. Proust apare ca un autor reper în dezbaterile de la *Sburătorul*, în *Istoria literaturii române contemporane* de Eugen Lovinescu, precum și în unele din textele discipolilor acestuia, Pompiliu Constantinescu și Vladimir Streinul. Acesta scrie și prefața la propria-i traducere din Proust, în *partea dinspre Sivann*, apărută în două volume (București, Editura pentru Literatură Universală, 1968). Paul Zarifopol îi consacră, în *Pentru arta literară*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1939, studiul *Despre metoda și stilul lui Proust*. În 1926, Ibrăileanu, în *Scriitori Români și Străini*, Iași, Editura Viața Românească, își începe astfel studiul *Mareii Proust — Procedeele de creație: „À la recherche du temps perdu”* pune într-un chip cu totul nou și problema creației și aceea a analizei. Aici mi se pare că stă adevărata noutate a lui Marcel Proust — «*revoluția*» (subl. ns.) pe care a făcut-o el în arta literară. De rolul subconștientului, de acela al duratei în evoluția personajului — au ținut și alții samă, în măsura talentului lor sau a materialului operei lor. De pildă Dostoievski" (*op. cit.*, p. 241). Pentru Ibrăileanu, romanul lui Proust diferă de cel care-l precedă prin aceea că „el n-are subiect, intrigă epică ori dramatică externă”. Proust „crează *lumi sufletești*

13

explorată, a izomorfismelor structurale dintre textele artistice și celelalte „texte”, printre care epistemologia joacă un rol privilegiat, referențial textului artistic nefiind cutare lucru, ci imaginea pe care o avem despre el, **căei** relația dintre cuvinte și lucruri este mediatizată în funcție de o episte-mă anume:

„Se poate spune că do aproape un veac încoace, nici un scriitor n'a tulburat mai adine conștiința literară a lumii și mai ales n'a concentrat asupra lui, în așa măsură, intelectualitatea contemporană decît Marcel Proust.

Naște întrebarea ce spor aduce deci culturii, universale, prin contribuția lui, și încă în așa măsură ca să fie considerat deschizător de eră nouă, poate atît cât Balzac însuși...

Și răspunsul ar putea să fie că *literatura epică de pînă la Proust nu se mai integra structurii culturii moderne, iar fața de evoluția realizată de știință și filozofic în ultimii patruzeci de ani, această literatură epică rămăsese anacronică* (subl. ns.) [...]

Dacă afirmăm că literatura unei epoci este în corelație cu psihologia acelei epoci, și dacă stăruim să arătăm că psihologia însăși este în funcție de expiicația filozofică a timpului, ne reîntoarcem cu și mai multă îndrep-

(subl. în text) (*ibidem*). Alte lucrări importante despre Proust: Mihail Sebastian, *Corespondența lui M. Proust*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1939; Mihai Rădulescu, *M. Proust și spiritualitatea-reflex*, R.F.R., an XII, nr. 6, iunie 1945, pp. 661—672, care utilizează, pentru a **defini** psihologia personajelor proustiene, cuvîntul „tropisme”, fără îndoială fără a ști că Nathalie Sarraute îl utilizase deja în prozele sale publicate în 1938. Nu știm dacă Mihai B.ădulescu nu a împrumutat acest termen din textul lui Mircea Eliade citat *infra*, unde arătăm că este folosit într-un sens foarte apropiat de cel pe care i-l dă cea care se va impune ca romancieră a „tropismelor”. Eugen Ionescu, Anton Holban pun de asemenea în lumină noile dimensiuni pe care le capătă romanul prin Proust. Mai cităm: Prefața lui Tudor Vianu la volumul *Swann* (traducere de Radu Cioculescu) apărut în Editura Fundațiilor regale, București, 1945, prefață. roluată în reeditarea traducerii de către Editura pentru literatură, „B.P.T.”, 1968, ce va continua cu publicarea traducerii tuturor celorlalte volume din *în căutarea timpului pierdut*; prefața lui Ov.S. Crohmălniceanu la ediția *Swafm* la care tocmai ne-am referit; Elena Savu, *Echos prousti, ens, în Re-vue Rournaine*, r.r. 1, 1967; Cornelia ștefănescu, *Reacții românești la inovația proustiană*, 1971; *Marcel Proust prezentat de Irina Eliade*, București, Editura enciclopedică română, 1974; Mihai Zamfir, *Imaginea ascunsă*, București, Editura Univers, 1967; Irina Mavrodin, *Romanul poetic*, București, Editura Univers, 1977; Irina Mavrodin, *Către o poetică (și o poietică-că) supraordonatoare*, prefață la Marcel Proust, *Eseuri*, traducere, prefață și note de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1981; Irina Mavro-ilin, *Poietică și poetică*, cap. „Decolarea” proustiană și *passim*, București, Editura Univers, 1981.

tăţire la afirmaţia că o literatură trebuie să fie sincronică structural filozofiei şi ştiinţei ei..."¹

Două lucruri frapază mai cu seamă în studiul lui Camil Petrescu: 1. Ideea cu privire la izomorfismul de structură dintre ştiinţa şi filosofia unei epoci, pe de o parte, şi arta aceleiaşi epoci, pe de altă parte; nici o valoare artistică nu se produce plenar decât în momentul când structuri artistice anacronice în raport cu noile structuri ştiinţifice şi filosofice sînt înlocuite de către structuri sincronice cu acestea; noutatea instituită în domeniul literaturii prin demersul proustian — pe care romancierul român îl opune, tipologic vorbind, așa cum face și critica actuală, celui al lui Bal-zac — nu este explicată prin influenţa lui Bergson asupra lui Proust, ci printr-o analogie între „metoda” lui Proust și cea a lui Husserl: „Această punere între paranteze a lumii exterioare este celebra deja operație filozofică a reducției fenomenologice. [...] Instrumentul său este tot intuiția (Wesenschau), care singură poate să ne ajute să cunoaștem esențele”². Acest punct de vedere, ce se impune în Franța abia în jurul anului 1942, odată cu binecunoscutele rînduri din *Mitul lui Sisif* de Camus, ce stabilește o asociere similară, a devenit unul dintre locurile comune ale criticii Ht-rare franceze actuale, care caracterizează „scriiturile noi” (cea a lui Proust, cea a Noilor Romancieri și a succesorilor lor) prin epitetul „fenomenologice”. Camil Petrescu nu vede acest raport (filosofia lui Husserl/literatura și arta nouă) ca influență, deci ca relație orientată într-un singur sens, unul din termeni relației fiind mai curînd pasiv, cîcă analogie, corelație între „structuri” de natură izomorfă, produse în mod autonom, prin mijloacele specifice ale activității (cunoașterii) filosofice și ale activității (cunoașterii) artistice³, și aceasta într-o perioadă cînd conceptul de „influență” prevalează în critica și istoria literară. 2. Decizia cu care Camil Petrescu opune „vechea literatură” (astăzi spunem mai ales „literatura tradițională”), unei literaturi noi, moderne, specifice secolului XX, al cărui prim reprezentant cu adevărat total ar fi Proust, exprimă o atitudine radicală care în 1935 poate trece drept o erezie. Felul cum Camil Petrescu caracterizează romanul secolului al XIX-lea în primul rînd ca roman care „conturează” „caractere”, „tipuri”, pentru a-i opune un roman în care nu mai există reacții psihologice matematic („cartezian”) previzibile, este foarte apropiat de

¹ *Op. cit.*, p. 377.

² *Op. cit.*, pp. 389-390.

³ Cu privire la analogia de structură dintre „noile scriituri”, printre care, în primul rînd, cea a lui Proust, și noua epistemologie, cî. și Irina Mayrođin, *Romanul poetic. Eseu despre romanul francez modern*. București Editura, Univers, „Eseuri”, 1977, cu precădere cap. *O nouă jorndă de roman*, și mai ales pp. 31—34.

15

modul în care a fost pusă problema în critica actuală, care face analogii cu determinismul statistic, plural, din fizica modernă, opunîndu-l determinismului unar, mecanicist din științele naturii așa cum se dezvoltă ele în secolul al XIX-lea: „Și e tulburătoare că dacă vrem să ne lămurim literatura epică și dramatică de dinainte de Proust trebuie să ne întoarcem cu trei veacuri în urmă. [...]”

Dogma acestei literaturi este «caracterul», adică o comportare permanentă, logică... înfățișată, ani spune, «more geometrico»... Literatura, înfățișează cu preferință tipuri, ori mai bine spus arhetipuri de oameni.

Se poate recunoaște această psihologie nu numai în dogma literară a două veacuri, ci chiar ca o parte constitutivă a literaturii veacului al XIX-lea (în baza aceluși principiu biologic care vrea- ca staturile să evolueze în răsîmpuri inegale, cu întîrzieri corespunzătoare compartimentelor respective). Nu greșim, socot, dacă afirmăm că și azi ambiția celei mai mari părți dintre scriitori e să creeze «tipuri». Iar masa mare a publicului cititor caută, în romane și în piese de teatru în primul rînd «caractere». După cum critic», întîrziată și ea în formulele raționaliste, se consideră depreciată dacă nu condamnă fără drept de apel pe autorul care nu reușește să «contureze» un caracter... Această formulă de a «contura» un personaj, de a construi un caracter definit, geometric în comportare apare de altfel în cel mai multe cronici literare de azi, fără să mai vorbim de naivele manuale didactice, răsplătind cu laudă ori pedepsind cu reproș¹.

O „psihologie a abisurilor”, dostoievskiiană și freudiană, o cercetare, încă neîntreprinsă — decât doar de marii poeții vizionari moderni — este astfel implicit opusă clasicei „analize psihologice”, situate cu precădere la, nivelul conștientului.

Un moment cu totul aparte al receptării lui Proust în România este² marcat de un text de Mircea Eliade, care, folosind termenul de „tropisme”, într-un sens foarte apropiat de cel ce s-a impus prin opera NathaHei Sarraute, consideră că romanul lui Proust nu mai corespunde schimbărilor survenite în mentalitatea omului modern. După el, cel care va vrea să înnoiască romanul, va trebui „să-x uite totodată pe Stendhal și pe Proust” și ga facă „analiza oceanografică a unui grup uman”, „să descrie ființele

¹ *Op. cit.*, pp. 378—370. Cîinii Petrescu se află, cu aceste afirmații, în miezul unei polemici privitoare la însăși dezvoltarea romanului românesc. George Călinescu îi va răspunde printr-un „anti-Proust” (*Camil Petrescu, teorețician al romanului*, în *Viața românească*, XXI, nr. 1, ianuarie 1939).

² *Romanul oceanografie*, în *Vitrina literară*, seria II, an II — 1944, martie 18, nr. 6.

umane așa cum sînt astăzi, moderne și civilizate", prezentînd aceiași aspect neutru, avînd aceleași **gînduri**, aceleași „tropisme intelectuale”, „folosînd aceleași expresii verbale”¹, într-un anonim al conștiinței ce ar fi totodată și o stare a ei de **neautenticitate**, de trăire modelată *pe* și *de* cuvinte ciușiforme. Proust e văzut, așa cum îl vor vedea și Noii Romancierii mai tîrziu, ca mare novator al romanului modern, dar ca mare novator ale cărui structuri nu mai sînt izomorfe cu o societate modernă care **nn** mai este deja cea a autorului ciclului *în căutarea timpului pierdut*. Dar această „despărțire” de Proust rămîne totodată — ca în multe alte cazuri similare, cînd o nouă generație trebuie să-și facă propriile-i proiecte și construcții — un act de adorațiune, de afirmare a excelenței operei maestrului.

Du cote de chez Swann, tot autonom, parte a unui tot

Primul roman din *în căutarea timpului pierdut* are **cL autonomie** prin care se revelează, **în** deplinătatea lor, o structură și o viziune (acesta din urmă fiind termenul folosit de Proust) originale care au „revoluționat” (cuvînt utilizat de mulți critici și devenit un loc comun al exegezei proustiene) proza secolului nostru. Inclus și articulat puternic în ansamblul *în căutarea timpului pierdut* — definit de Proust însuși ca fiind analog unei simfonii sau unui edificiu arhitectonic —, *Du cote de chez Swann* nu are, totodată — iată paradoxul acestei noi scriituri — nevoie de o „continuare”. Bucuria unei cunoașteri totale îi este dată cititorului care ajunge-la ultimul cuvînt al cărții. Dar și dorința unei noi cunoașteri de același fel, pe care, în variata ei monotonie (antinomie posibilă în „noile scriituri”), o va afla citind următoarele romane ale ciclului, despre care se poate spune, ca și despre primul, că sînt de sine stătătoare și totodată adine subordonate unui întreg. Ajuns la capătul lecturii acestuia, deplinătatea fiecărei părți se luminează pentru el și mai intens, prin conexiunile ce i so impun între „detalii” (funcționînd ca „detaliile” unei opere de plastică sau arhitectură) pe care abia acum le poate prinde — date fiind simetria, asimetria **etc**, recurența lor — într-o mare figură supraordonatoare.

Pentru o parte din critică, opera lui Proust a fost o adevărată capcană, ea oferindu-i-se — încă din *Du cote de chez Swann* — doar ca o frescă socială sau o cronică, populată cu o galerie de „caractere”, ca o nouă *Comedie umană* (e cunoscută admirația lui Proust pentru Balzac), inspirată^[j] societatea franceză a anilor 1890 — 1910, căci aflăm în ea imaginea, și chiar o imagine crudă, a celor două clase care îl interesaseră și pe Balzac: aristo-

¹ *Ibiđem*, p. 1.

Pentru „tropisme”, cf. *supra*. E foarte posibil ca Mihai Rădulescu să. fi împrumutat termenul de la Mircea Eiiade.

r/

«rația și burghezia. Am îndrăzni chiar să spunem că unele descrieri — din *Du cote de chez Swann* — ale salonului soților Verdurin și ale salonului doamnei de Sainte-Euverte, întrec în incisivitate, grotesc și caricatură scenele balzaciene, chiar dacă, la Proust, viziunea necruțătoare poate fi totodată și tandră, înduioșată față de un trecut recuperat și recuperabil datorită miracolului memoriei involuntare și, tot datorită ei, asumat. în modul de a vorbi în clișee și în comportamentul personajelor, în înfățișarea lor, Proust a surprins ceva mecanic, alienat, o reificare ducînd către un „anonimat” (cel pe care nici Mircea Eliade și nici Nathalie Sarraute nu l-au văzut, deși l-ar fi dorit, în romanul lui Proust) ce nu există la personajele balzaciene și care, în schimb, are gustul reificării și al „anonimatului” personajelor din Noul Roman. Personajele balzaciene sînt individualități puternic caracterizate, capabile încă să facă și să vrea — chiar atunci cînd construcțiile lor sînt mîrșave și tenebroase — cu un fel de omenească autenticitate. De altfel, Balzac nu este interesat de schimbătoarele și mereu cu neputință de captat răsfrîngeri pe care autenticul și neautenticul le proiectează unul asupra celuilalt. La Proust, în schimb, ca și la Flaubert, ca și, mai tîrziu, la Nathalie Sarraute, raportul dintre ceea ce e autentic și ceea ce nu este ocupă centrul scenei tematice. Neautenticul este pentru Proust sinonim cu uitarea — o uitare în planul memoriei afective —, și cu obișnuința, care face totodată posibilă existența cotidiană, aflîndu-se nu numai la originea unei intimități benefice, malefice cu oameni, locuri, întîmplări, dar și la cea a omniprezentei și atotputernice convenții sociale. Prin mijlocirea ei, conversația devine o colecție de locuri comune, puțînd fi ușor recunoscută dacă emană de la un „clan” sau altul, din sursa Verdurin sau Guermantes, formal ea aparținînd însă, indiferent de poziția socială ocupată de cei doi centri emițători — burghezie și aristocrație —, unuia și aceluiași sistem de stereotipii verbale și gestuale, elaborat printr-o îndelungată folosință și mereu corectat, realizat ca mai economic și totodată mai imediat comunicabil. Este antologică pagina unde Proust descrie modul cum cei doi soți Verdurin simulează — recurgînd fiecare la propriul său simbol — rîsul, crușîndu-se astfel de prea marea osteneală la care ar trebui să se supună dacă ar rîde cu adevărat. Invitații acceptă jocul, intrînd ei înșiși în el și admirîndu-l. Maska se substituie chipului, atitudinea hieratică, emblematică, gestului firesc, artificial, naturii, cu notabile și imediat eficiente rezultate. Conversația mondenă, unul din modurile comunicării, devine o artă în sine, cu stilizări și epuizări care o rarefiază și o transformă într-un ritual. La Proust pînă și limbajul intimității se ritualizează —

„faire cat-leya" etc. —, ca loc, în egală măsură, al autenticității și al neautenticității. Atenție la nota pînă și cele mai mici nuanțe ale felului cum vorbesc personajele sale, Proust nu le caracterizează totuși pe acestea prin limbaj — cum

18

face Balzac —, ci ca raporturi între grupuri sociale sau doi indivizi. Slujnica Françoise pare a ieși, prin gesturi și limbaj, din acest regim, apropiindu-se de cel balzacian. Și totuși, citind mai atent, ea însăși participă la o artificioasă conversație cînd se află în dialog cu mătușa Le'onie, deținătoarea prin excelență a științei de a reduce existența la cîteva situații-cheie, formalizate prin cîteva fraze din care nici un cuvînt nu trebuie clintit. Accesul la mătușa Leonie este de altfel posibil numai în măsura în care solicitantul deține secretul aceluia cod. Dar, încă o dată: specific proustian este faptul că toate aceste frînturi de neautentic, re-create, re-trăite grație memoriei involuntare, scoase din uitare — pentru subiectul cunoscător zonă complice și favorabilă alienării de sine—, se colorează în culorile unui raport autentic dintre narator și propriul lui trecut, devenit, prin re-memorare, real și adevărat.

Vedem așadar, chiar din aceste cîteva observații asupra limbajului personajelor proustiene din *Du cîte de chez Swann* (dar și din restul ciclului), că interpretarea care acordă prioritate lecturii: *Du cîte de chez Swann* document asupra societății și moravurilor unei epoci, nu surprinde un lucru esențial dacă nu se grăbește să precizeze că la Proust această imagine este discontinuă, plurală, heterogenă, făcută din nenumărate imagini diferite și chiar contradictorii, în timp ce la Balzac ea este unară și omogenă, constructorul ei ascultînd de legea determinismului și a cauzalității univoce, caracteristice epistemologiei secolului său. Balzac vrea „să facă concurență stării civile”, creînd un roman care re-produce „fidel” o realitate „obiectivă”, Proust nu este interesat de această realitate „obiectivă” decît pentru a ne spune că fiecare conștiință vede în felul său (mai curînd: în felurile sale) această realitate și că romanul așa cum îl concepe el încearcă nu să „zugrăvească” lumea, ci să arate ce se petrece într-o conștiință aflată față în față cu lumea. Am putea spune că aceste două demersuri sînt complementare și în egală măsură necesare, unul vizînd în primul rînd o aprehendare „obiectivă” a lumii, celălalt descrierea modului cum conștiința, o conștiință concretă, vede lumea.

Iată de ce romanul lui Proust poate fi definit ca „poetic”. („Am vrut să scriu un roman făcut din momente poetice”, spune autorul ciclului în *căutarea timpului pierdut*), mulți exegeți, printre care Albert Beguin, în *Sufletul romantic și visul*¹, studiu consacrat exclusiv unei suite de poeți, îl așază alături de marii poeți vizionari moderni, al căror descendent este socotit a fi. Căci romancierul, conform mai ales unei tradiții stabilizate în secolul al XIX-lea, este înainte de orice un „cronicar”, cel care re-prezintă lumea situîndu-se într-un loc unde devine instanță abstract omniștientă

¹ Paris, Jose¹ Corti, 1939, trad. rom. București, Editura Univers, 1970-

19

•v

o

*c

emițătoare a unui adevăr „obiectiv”, în timp ce poetul este cel ce re-mode-lează, re-compune lumea (în termenii noilor poetici o „produce” — într-un plan al ficțiunii ce își are consistența lui) conform unei „viziuni” proprii. Aceste observații nu au un caracter absolut decît într-un sistem teoretic, căci în practică nu mai avem de a face cu categorii atît de pure, Balzac, paradigmă, a romancierului-„cronicar”, fiind el însuși un „vizionar”, după cum și Proust poate fi socotit un „cronicar” sui-generis al epocii sale. „Adoptînd o viziune a lumii în care domină incertitudinea, hazardul, posibilul, Proust sau Joyce nu desocializează romanul. Ca și Balzac, ei reproduc realitatea socială”¹.

„Metoda” lui Proust, prin care el „revoluționează” romanul, este cea a „memoriei involuntare”. Opusă „memoriei voluntare”, ea se înscrie într-o „durată interioară”. (sintagmă bergsoniană), într-un timp trăit, deci într-un timp concret al unei conștiințe concrete, opus timpului abstract, intelectual, convențional stabilit printr-un consens, „al ceasornicelor”. Acesta este conceput de fiecare dintre noi ca o înșiruire de unități perfect măsurabile, egale și identice unele cu celelalte. Este timpul „linear” al cronicii, cel al romanului de tip balzacian. „Durata”, dimpotrivă, ascultă de legile afectivității, ale imaginarii și ale iraționalului, de viața cea mai intimă a inconștientului nostru, fiind cu neputință de măsurat cu o unitate ce i-ar fi exterioară. Ea nu este măsurabilă decît prin ea însăși, adică este de fiecare dată alta, în funcție de fiecare conștiință particulară, fiind, în fiecare element al ei, marcată, modificată de toate cele care au precedat-o, cu care ele formează un tot. În regimul ei, sînt frecvente acele „schimbări de viteză” pe care Proust le observare la Flaubert (referindu-se cu deosebire la un paragraf din *Educația sentimentală*), datorită cărora putem rosimți o singură clipă din timpul „ceasornicelor” ca pe o eternitate în ordinea duratei sau, dimpotrivă, zeci de ani din același timp intelectual și abstract, ca pe o singură secundă a trăirii interioare. Aceste dilatări și comprimări temporale, care ascultă doar de legile unei experiențe lăuntrice, ne sînt cunoscute fiecăruia dintre noi, și, dintr-un anume punct de vedere, romanul lui Proust, care le redă și explorează, duce mai departe ceea ce a fost numit un „realism psihologic”. „Nu voi osteni să observ meritele, astăzi atît de contestate, ale lui Flaubert. Unul dintre cele care mă impresionează cel mai mult, pentru că aflu în el rezultatul unor modeste căutări pe care le-am întreprins eu însumi, este acela că el știe să comunice cu măiestrie impresia existenței Timpului. După părerea mea, lucrul cel mai frumos din *Educația sentimentală* nu este o frază, ci un spațiu alb. Flaubert descrie,

¹ Michel Zeraffa, *Roman et societate*, Paris, Presses Universitaires de France, 1971, p. 27.

20

relatează pe multe pagini, acțiunile cele mai mărunte ale lui Frederic Mo-reau. Frăderic vede cum un jandarm se repede cu sabia ridicată asupra unui răsculat pe care-l omoară. «Și Frederic, uimit, îl recunosc pe Senecal!» Aici, un «spațiu alb», un enorm «spațiu alb», și, fără nici cea mai mică tranziție, dintr-o dată măsura timpului devine în loc de un sfert de oră, mai **mulți** ani, mai multe decenii. [...] Fără îndoială, în Balzac întâlnim adeseori: «În 1817, familia Sechard era» etc. Dar la el aceste schimbări de timp au un caracter activ sau documentar. Flaubert este primul care le curăță de anecdotele parazite și de zgura povestirii. El este primul ce le face muzicale.¹

„Memoria voluntară” operează deci cu timpul cronologic, exercitându-se datorită unui efort intelectual declanșat și guvernat de voință; „memoria involuntară” intră în acțiune spontan, *surprimându-ne* prin *descoperirile* ei, ca un har ce ne este dat, un har profan, făcându-se cunoscută printr-o stare de „fericire indicibilă”, lipsită de „noțiunea cauzei sale” (cf. episodul *madeleinei* din *Du cote de chez Sivann*), căci ține de intuițiile noastre cele mai obscure. Un trecut viu, la fel de viu ca și prezentul în care trăim, este astfel „re-înviat”, „re-creat”, prin întâlnirea analogică, datorată unui hazard, dintre două senzații, una prezentă, alta situată la un nivel mai mult sau mai puțin îndepărtat al trecutului nostru. Întâlnirea cu acest trecut, mai exact, „re-trăirea” lui efectivă, îl transformă, pentru subiectul cunoscător, în ceva mai real decât prezentul însuși („realitatea nu există pentru noi atâta vreme cât ea n-a fost recreată de gândirea noastră”, spune Proust). El are mai multă realitate pentru că îi apare ca fiind mai adevărat: redescoperin-du-l, prin grația conștiinței imediate, a memoriei involuntare, dar și, în etapa următoare, doar foarte puțin decalată, *prinir-un efort intelectual voluntar*, acest trecut a devenit un adevăr al subiectului experienței. „Miracolul” datorat revelațiilor memoriei involuntare, pe care oricine dintre noi l-a putut trăi, este „raționalizat” astfel de Proust, care îl transformă în „metodă” pentru lucrarea sa artistică, fixându-l totodată într-o capodoperă. Artistul este deci cel care, pornit în căutarea aceluia adevăr ce se află ascuns în raporturile fiecărei conștiințe cu lumea, îl dezvăluie sieși, dar și celorlalți, căutarea și cunoașterea având loc, în cazul lui Proust, în și prin scriitură, devenită experiență vitală, mod de existență și destin, ca și pentru Rimbaud, Mallarme sau alți mari poeți. Analogia dintre cele două senzații este totodată și analogie cu o anume mișcare a scriiturii ca „stil” („stilul — spune Proust — este pentru artist o problemă de viziune”), ce nu „înveșmîntează”, „împodobește” sau, pur și simplu, „reprezintă”, „repio-

¹ Marcel Proust, *în legătură cu „stilul” lui Flaubert*, în *Eseuri*, trad. rom., ed. cit., pp. 255 — 256.

duce” realitatea, ci se naște odată cu ea, „producînd-o”. Romanul timpului pierdut și regăsit se face, așadar, pe măsură ce este scris, și ca roman al romanului. În *Du cote de chez Swann* există un pasaj pe care l-aș numi „creionul și hîrtia”. Naratorul, văzînd cele două clopotnițe din Martinville și clopotnița din **Vieuxvicq**, are revelația că îndărătul „impresiei” sale se ascunde ceva la care el nu poate ajunge: „...simțeam că nu ajung pînă la capătul impresiei mele, că era ceva în spatele acestei mișcări, îndărătul acestei limpezimi, un lucru pe care ele parcă îl conțineau și îl ascundeau totodată. [...] Fără să-mi spun că ceea ce era ascuns îndărătul clopotnițelor din Martinville trebuie să fi avut o analogie eu o frază frumoasă, deoarece apăruse prin cuvinte care-mi făceau plăcere, i-am cerut doctorului un creion și hîrtie, și am compus, în zdruncinăturile trăsorii, și ca să-mi ușurez conștiința și să ascult de entuziasmul meu, următoarea bucată pe care am găsit-o mai tîrziu și căreia nu i-am adus decât puține schimbări”.

Ca și Mallarme, Proust, în și prin scriitură, caută „esența” — apropierea între el și poezii simbolizată s-a făcut adeseori — ascunsă îndărătul aparențelor înșelătoare, care, pentru el, sînt în primul rînd cele în care ne menține „obișnuința”. „Uimirea”, „surpriza”, „veșnică și rodnică”, opusă „blazării” ce însoțește „obișnuința”, îl face să vadă „realitatea”, „ființa”, „chipul omenesc”, de fiecare dată „sub alt unghi”, „sub un nou aspect”, adevărul fiind astfel unul dinamic, mereu „rectificat”, mereu îmbogățit. „Uimirea” aceasta, care nu e alta decât cea a poetului — sau a copilului —, face ca de fiecare dată impactul cu lumea să fie „prielnic” și „înviător”, generator de cunoaștere. Dar în această „viziune”¹ proustiană, care, prin scriitură, integrează paradoxul însuși, contradicția vieții reale și a cunoașterii, „uimirea noastră se datorește mai ales faptului că ființa ne arată aceeași față”. Iată o afirmație cum nu se poate mai limpede a unei continuități în discontinuitate, a unei entități „obiective”, stimul al proiecției „subiective” și garanție a unei unități („obișnuința”, în această lume a contradicțiilor depășite, ce se recunoaște astfel ca lume unitară, putînd să devină tocmai sentimentul și dovada unei continuități).

Proust a descris în nenumărate rînduri, încă din *Du cSte de chez Swann*, mecanismul memoriei involuntare: o senzație prezentă declanșează uneori în noi, cînd se întîmplă să fie analogă cu o senzație trecută, o stare fulgurantă de adevărat „extaz”, „asemenea aceleia pe care numai iubirea poate să o dea”. Această „fericire indicibilă” ne e dată printr-o cunoaștere imediată, dar cuceririle intuiției noastre ar fi pierdute pentru totdeauna, spune Proust, dacă inteligența nu ar interveni pentru a le analiza. Acest al

țin

¹ Cuvintele și sintagmele din acest context puse între ghilimele îi apar lui Proust.

22

doilea moment este de fapt cel ce face posibilă creația propriu-zisă și numai datorită întâlnirii dintre cele două cunoașteri,

cea intuitivă, irațională, și cea rațională, opera de artă poate avea șansa să existe, Căci starea preconștientă pe care o comportă revelația dăruită de memoria involuntară este un privilegiu ce poate fi dat oricui, dar numai creatorul este capabil să salveze, prin opera de artă, protejînd-o împotriva erodării și anihilării prin timp, acea cunoaștere prețioasă. E o strădanie simțită de Proust ca „datorie de conștiință”, ca luptă împotriva „lașității” pe care făptura umană o poate avea în fața oricărui mare efort. Ea cere o voință tenace, eroică, prin care este mobilizată și angajată întreaga ființă. Numai cu acest preț reușita este asigurată, și ceea ce nu fusese decît o șansă oferită de hazard devine operă de artă prin care timpul a fost învins. Într-o asemenea concepție arta devine o adevărată „religie”: artistul, recreîndu-și trecutul, dîndu-i o prezență intens reală pe care nu o avusese înainte de acea re-cre-are, prin care devine prezent, trecut metaforic (analogic) substituit printr-un prezent etern, a învins timpul însuși, cucerind o nemurire pe care nimic nu i-o va mai putea răpi, căci el o trăiește în clipă, dar o și fixează — și comunică — prin scriitură. Astfel, datorită artei, el este „salvat”, depășindu-și condiția umană, supusă hazardului și morții („nu mă mai simțeam supus întîmplării, muritor”, spune Proust în *Du coti de chez Swann*). „O clipă ce nu mai este supusă ordinii timpului a recreat în noi, pentru ca să o simtă, omul ce nu mai este supus ordinii timpului.” Sensul titlului *în căutarea timpului pierdut*, în izotopia lui dominantă, ar fi deci următorul: a prinde într-o operă momentele unui trecut ce pare, în ordinea obișnuită a lucrurilor, pierdut pentru totdeauna, și care este reînviat datorită memoriei involuntare, printr-un demers irațional-rațional al cărui mecanism este cel al facerii artistice înseși. El este de aceeași natură cu sinesteziiile, „corespondențele” baudelairiene. O senzație prezentă — arătam — trezește zonele inconștientului, unde „doarme”, la mari „adîncimi”, o senzație trecută foarte asemănătoare, dacă nu chiar identică — acest proces nu este altul decît cel al nașterii metaforei (după Proust: „image deformată” de subiectivitatea individului, care singură „poate da un fel de eternitate stilului”) —, ce, la rîndul ei, va suscita un întreg lanț de senzații ce se adaugă unele celorlalte prin asociație, făcînd astfel ca un eu prezent să retrăiască ceea ce alte euri (trecute) au trăit cîndva (în termeni de substituție metaforică: să fie înlocuit de un alt eu, venit din trecut). Acest „detonator” analogic, această primă „explozie”, este totdeauna imediat urmată de un fel de „reacție în lanț”, „evocarea metaforică” transformîndu-se astfel în „contagiune metonimică” (desemnată de Proust prin termenul de „ira-diație”). Astfel, dacă impulsul inițial este de ordin metaforic, de echivalență, narațiunea nu există decît prin metonimie, adică prin contiguitate, alăturare de reacții metaforice. Dacă „picătura inițială a memoriei involuntare

23

este de ordinul metaforei, edificiul amintirii este în întregime metonimic”¹. „Căci metafora regăsește timpul pierdut, dar metonimia îi însuflețește, îl pune în mișcare: ea îl redă lui însuși și adevăratei lui esențe. [...] Aici deci, aici, numai prin metaforă, dar în metonimie, aici începe Povestirea.”³ Parcursul metonimic fiind, conform definiției lui Jakobson, definitoriu pentru proză, am avea astfel de a face cu o „stare mixtă”, cum o numește Genette, în care axa metaforică și cea metonimică s-ar echilibra, jucînd roluri de importanță sensibil egală. Or, după noi, demersul decisiv, cel care colorează întregul roman, dînd naștere la un tip de metonimie ce-i este cu totul subordonată, rămîne cel metaforic. Genette are dreptate însă cînd observă că există „tot atîta «miracol» în a doua formă de asociație cît și în prima”.¹

Romanul proustian nu mai ascultă decît de această nouă logică a unei viziuni subiective și relativizante (ce se întîlnește cu descoperirile lui Freud, Bergson, dar și cu cele ale lui Einstein), căreia îi vor fi subordonate compoziția, personajul, subiectul, intriga etc, și care va face să explodeze unitatea „obiectivă” — unitatea exterioară a acțiunii, a timpului, a spațiului, a personajului, a subiectului, a compoziției, a intrigii etc. — caracteristică romanului de tip „tradițional”. El nu progresa decît propulsat de acele momente cînd memoria involuntară operează datorită unor întîmplări mărunte (pe care cititorul le va recunoaște în *Du câte de diez Swann*): o prăjitură muiată în ceai, o mică frază muzicală auzită într-un salon, trei copaci zăriți pe marginea unui drum sau clopotnițele unei biserici etc. — făcînd să urce din profunzimile inconștientului crîmpele întregi din acea „realitate absolută” pe care o ascund aspectele iluzorii ale rutinei cotidiene. Și această progresiune nu mai are nimic comun cu pro-gresiunea în ordine cronologică a romanului balzacian, ci dimpotrivă, există un perpetuu bruiat al planurilor temporale, în funcție de capriciile memoriei involuntare, ale cărei sonde atîng cînd un nivel, cînd altul, al aceluia rezervor care este inconștientul, unde așteaptă, protejate de uitare, toata senzațiile trecute, adică toate eurile succesive ale naratorului. Prezența în opera lui Proust a unei „unități”, a unei „armonii” care este acord cu lumea și cunoaștere, omogenizare a compartimentelor diferențiate, în primul rînd a celor două mari ordini, natura și cultura, la care poetul romancier aspiră și pe care o realizează prin epifanii, nu intră în contradicție cu dis-

¹ Gerard Genette, *Figures III*, Paris, Editions du Seuil, 1972, pp. 56-57,, Termenii și sintagmele între ghilimele din fraza: „Acest «detonator»”, etc. îi aparțin tot lui Genette.

² *Ibidem*, p. 63.

³ *Ibidem*, p. 57.

24

continuitatea personajului și a universului proustian. Compoziție prismatică, romanul lui Proust își abordează obiectul nu dintr-un singur punct de vedere, care ar fi cel, privilegiat, al autorului omniștient, ci dintr-o pluralitate de puncte de vedere.

Decorul, obiectele își schimbă înfățișarea în funcție de obiectul percepției și de subiectul care percepe, dar și pentru că sînt privite cu presupusa privire a „celuilalt”. Avem deja de a face cu tehnica, mult utilizată în Noul Roman, a imaginii multiplu și distorsionat reflectate. În *Du cote de chez Swann*, nenumărate Odette se încheagă pentru a se destrăma pe dată, fidele, infidele, iubitoare, indiferente, imagini infinite nuanțate în conștiința, mereu ea însăși aflată într-un raport nou cu obiectul obsesiei sale, lui Swann. Swann însuși, văzut de narator, de părinții și rudele acestuia, oferă o față infinite schimbătoare. Care este adevărata Odette? Care este adevăratul Swann? Sau adevărata Gilberte Swann, care refacă, împreună cu naratorul, după un model analogic, baletul chinuitor al incertitudinilor iubirii? „Fără îndoială că același Swann pe care l-au cunoscut în aceeași epocă atîția oameni de club era cu totul altul decît cel pe care-l crea mătușa mea, cînd injecta și însuflețea cu tot ce știa despre familia Swann, personajul retras și nesigur care se profila, urmat de bunica, seara, în grădinița din Combray [...] Dar chiar din punctul de vedere al celor mai neînsemnate lucruri din viață, noi nu alcătuim un tot material, identic pentru toată lumea...” (*Du cote de chez Swann*) Acest joc de oglinzi care își trimit uneori imagini grotesc deformat, se complică și prin faptul degradării (sau, pur și simplu, modificării) psihice și fizice a personajelor ca rezultat al trecerii „timpului ceasornicelor”. Și totuși, aceste imagini proiectate de multiple conștiințe — sau de o conștiință multiplicată prin pro-priile-i percepții contradictorii — ce privesc lumea fenomenală și se între-privesc, pot să ne dea o cunoaștere „obiectivă”, analogă celei a fizicianului modern cînd compară rezultate statistice. „în acest univers (einsteinian) relativitatea este constituită de infinita variabilitate a experienței, de infinitatea de măsurări și perspective posibile, dar obiectivitatea întregului rezidă în invariabilitatea descrierilor simple formale (ale ecuațiilor diferențiale) care stabilesc tocmai relativitatea măsurilor empirice [...] Este cert că există o analogie sugestivă între acest univers einsteinian și universul operei în mișcare.”¹ Din perspectiva personajului ca subiect cunoscător — și a autorului lui —, discontinuitatea este tocmai condiția revelației

¹ Umberto Eco, *Opera descinsă*, trad. rom. de Cornel Mihai Ionescu, București, Editura Univers, 1969.

25

unei unități. Momentele tari ale cunoașterii, cele în care timpul și moartea sînt învinse, sînt tocmai cele în care conștiința, într-o uimire fericită, se descoperă unitară, identică cu sine. Fragmentarea eului, morțile lui succesive, sînt, în această dialectică proustiană, regăsirea lui ca Unul, într-o mereu alternată disoluție și înviere, re-trăită ca uimire fericită de un veșnic cititor, mereu altul și, într-un fel, mereu același.

Întîlnesc astfel un cuvînt aflat la începutul acestor pagini. Romanul lui Proust: senzație a copilăriei regăsite, a unei pajiști mereu verzi, a unui izvor de apă mereu vie. Ceva a fost făcut; și își are locul printre lucrurile lumii, nu încetez a-mi spune, în fața acestei construcții a omului.

JRINA MAYRODIN

TABEL CRONOLOGIC

- 1871 *10 iulie* Se naște la Paris (în strada La Fontaine nr. 96, în casa unchiului său Louis Weil) Valentin-Louis-Georges-Eugene-Marcel Proust, fiul medicului Achille-Adrien Proust și al Jeannei-Clemence Weil. Părinții săi locuiesc la Paris, în bulevardul Malesherbes nr. 9.
- 1873 Se naște fratele lui Marcel Proust, .Ro&eW-Emile-Sigismond-Leon Proust.
- 1880 Marcel are prima criză de astm. Familia Proust își petrece vacanțele de vară la IUiers (viitorul Combray din *în căutarea timpului pierdut*), la sora doctorului Proust, Elisabeth Amiot.
- 1882 Marcel își începe studiile la liceul Condorcet din Paris. Se îndrăgostește de Mărie Benardaky, cu care se joacă în parcul Champs-Elysees (amănunt biografic ce va inspira episodul iubirii lui Marcel, naratorul din *în căutarea timpului pierdut*, pentru Gilberte Swann, de asemenea întîlnită adeseori în parcul Champs-Elysees).
- 1887 Este secretarul publicației liceale *Revue Verte*. Ia premiul întâi la latină și premiul doi la istorie și geografie. La retorică îl are profesor pe Gaucher (1887-1888).
- 1888—1889 Proust colaborează la *Revue Lilas* (revistă a liceului). Se împrietenește cu Jacques Bizet, Robert de Flers, Daniel Halevy, elevi ei înșiși la liceul Condorcet. Obține în 1889 premiul de onoare la filosofie, fiind elevul lui Darlu (1888—1889). Începe să frecventeze saloanele (cel al doamnei Emile Strauss, cel al Madeleinei Lemaire). Își ia bacalaureatul. Se înscrie voluntar și e încorporat în regimentul 76 de infanterie din Orleans, unde îi are camarazi pe

Robert de Billy și Gaston de Caillavet.

- 1890 Proust își termină serviciul militar și se înscrie la Facultatea de Drept și la Ecole des Sciences politiques. Audiază la Sorbona cursurile lui Bergson, Albert Sorel, Anatole Leroy-Beaulieu.
- 1892 Proust frecventează salonul doamnei Arman de "Caillavet, mama prietenului său Gaston. îl cunoaște aici pe Anatole France, cu care se împrietenește. Debutează ca scriitor în revista *Le Danquet* (cu o serie de studii, dintre care cele mai multe vor fi republicate în

27

- Plăceri și zile*, cugetări și o povestire, *Violante sau Mondenitatea*, reluată în același volum). Colaborează și la *Liilirature et critique*. Se împrietenește, prin Robert de Billy, cu Willie Heath și cu Edgar Aubert. Își ia licența în litere. Își petrece vacanța la Trouville, unde o cunoaște pe sora unui prieten, Mărie Finaly, de care se simte puternic atras.
- 1893 Colaborează la *Revue blaiiche* și continuă colaborarea la *Le Banquet*. Începe prietenia cu Robert de Montesquiou, pe care îl cunoaște prin pictorița Madeleine Lemaire.
- 1894 își petrece vara la Trouville.
- 1895 Ocupă prin concurs un post la Bibliorheque **Mazarihe**; este detașat la Ministerul Instrucției publice; cere un concediu de un an, pe care îl va prelungi, neprezentându-se la post. Călătorește în Bretania, împreună cu Reynaïdo Hahn. Se împrietenește cu Leon Daudet. Colaborează la *Le Gaulois* și *La Revue hehdomadaire*. îi moare bunica din partea mamei.
- 189G Proust publică *Portrete de pictori* (Albert Cuyp, Paul Potter, Antoinette Van Dyc, Antoine Watteau). Apar patru piese pentru pian de Reynaïdo Hahn, pe versuri de Marcel Proust, versuri reluate în *Plăceri și zile*, volum ce apare tot în acest an, cu o prefață de Anatole France și cu ilustrații de Madeleine Lemaire (la editura Calmann-Le'vy). Proust începe să scrie romanul *Jean Santeuil*, la care va lucra până în 1899, când va renunța să-l mai termine. Apare în *La Revue blanche* (15 iulie) articolul *Împotriva obscurității*.
- 1897 Colaborează la *La Revue d'Art Dramatique* și *La Prcsse*. Cu prilejul morții lui Alphonse Daudet, publică în *La Presse* articolul *Rămas bun lui Daudet*. Se ducează cu Jean Lorrain. Inițiază strângerea de semnături pentru *Manifestul celor o sută patru* intelectuali care cer revizuirea procesului Dreyfuss, ce avusese loc în același an. Este zilnic prezent la procesul intentat lui Zola, care protestase tipărind în *Aurore* pamfletul *Acuz!*
- 1898 Mama scriitorului este operată de cancer.
- 1899 Proust descoperă opera lui Ruskin, pe care începe să-l traducă împreună cu Mărie Nordlinger.
- 1900 Familia Proust se mută în strada Courcelles nr. 45. Apar primele studii ale lui Proust despre Ruskin: *Pelerinaje ruskiniene* (în *Le Figaro* din 13 februarie), *Ruskin la Notre-Dame din Amiens* (în *Mercure de France* din aprilie). Călătorește împreună cu mama sa la Veneția și la Padova, perioadă în care revizuește, ajutat de Mărie Nordlinger, corecturile la traducerea *Bibliei din Amiens* de Ruskin.

28

- 1901 Se împrietenește tot mai mult cu prinții Antoine și **Bmmanuel** Bi-besco, împreună cu care vizitează catedralele.
- 1903 Publică în *Le Figaro* trei articole despre saloanele vremii, semnate „Dominique” și „Horatio”. La 26 noiembrie moare tatăl scriitorului.
- 1904 Publică în *Le Figaro* alte articole despre saloane. Apare volumul *Biblia din Amiens* de Ruskin, tradus, prefăcut și adnotat de Proust (la editura Mercure de France).
- 1905 Publică în *La Renaissance Latine* textul *Despre lectură* (15 iunie), viitoare prefăcută la alt volum de Ruskin, la traducerea căruia lucrează, *Sezam și crinii*. Modificate, aceste pagini vor fi republicate în *Pas tișe și alte felurile texte*, sub titlul *Zile de lectură*. Moare mama scriitorului (26 septembrie). În decembrie, Proust se internează în clinica doctorului Sollies, din Boulogne-sur-Seine, de unde va ieși în ianuarie 1906, fără ca starea sănătății sale să se fi îmbunătățit.

- 1906 După ce locuiește un timp la Hotel des Reservoirs din Versailles, se stabilește în bulevardul Haussmann nr. 102 din Paris, loc mitic pentru istoriile literare, ce rețin mai cu seamă amănuntul că Proust, bolnav de astm, pusese să i se căptușească pereții camerei de lucru cu plută, izolare interpretabilă și în plan simbolic. Apare volumul *Sezam și crinii* de Ruskin, tradus, prefăcut și adnotat de Proust (la-Mercure de France).
- 1907 Publică în *Le Figaro* șase articole, dintre care două vor fi reluate în *Pastișe și alte felurite texte*, iar în *Chronique* un articol. Își petrece vara la Cabourg. Călătorește prin Normandia în automobil, împreună cu șoferul său Agostinelli. Se apucă probabil să lucreze la *în căutarea timpului pierdut*.
- 1908 Lucrează la un studiu despre Sainte-Beuve, primă încercare pentru *în căutarea timpului pierdut*. Începe să publice în *Le Figaro Afacerea Lemoine*, serie de pastișe reluate în *Pastișe și alte felurite texte*. Iese tot mai puțin din casă, lucrând întruna la primul volum din *în căutarea timpului pierdut*.
- 1909 Redactează într-o primă formă *Swann*, ai cărui primi cititori sînt Reynaldo Hahn și Georges de Lauris. Își petrece vara la Cabourg.
- 1910 Asistă la baletul rusești. Își petrece vara la Cabourg.
- 1912 Proust publică în *Le Figaro* (21 martie, 4 iunie, 3 septembrie) extrase din *în căutarea timpului pierdut*. Îl face pe Agostinelli secretarul său particular.
- 1913 Proust încearcă, dar, fără rezultat, să-și publice romanul *Swann*, fiind refuzat de M.R.F., Mercure de France, Fasquelle și Ollendorff. Grasset acceptă să-l publice, pe cheltuiala autorului. Celeste Albawt intră în serviciul lui Proust. La 8 noiembrie apare *Swann*, la edituri Bernard Grasset.

29

- 1914 Editura La Nouvelle Revue française (viitoarea Gallimard), care respinsese manuscrisul, revine asupra opiniei inițiale, publicînd un articol al lui Henri Gheon. Agostinelli moare într-un accident de avion. La 1 iunie, La Nouvelle Revue française publică extrase anunțate ca fiind din *Guermantes*, ce vor fi introduse în volumul *La umbra fetelor în floare*. La 1 iulie, La Nouvelle Revue française publică fragmente din viitorul *Guermantes I*. Proust își petrece luna septembrie la Cabourg. N.R.F. se oferă să tipărească întregul ciclu, despăgubind editura Grasset. Proust refuză. Robert Proust este mobilizat și citat pentru fapte de bravură pe ordinul de zi al bătăliei din Argonne. Bertrand de Fenelon, prietenul lui Proust și al prinților Bibesco, e dat dispărut.
- 1915 Proust începe să-și modifice opera, mai ales prin adaosuri importante.
- 1916 Proust acceptă oferta făcută de N.R.F., fiind silit să ducă laborioase tratative cu Grasset, care nu vrea să renunțe la drepturile de a-l publica.
- 1917 Emmaïuel Bibesco se sinucide (la Londra).
- 1918 30 noiembrie: apare volumul *La umbra fetelor în floare* (Nouvelle Revue française).
- 1919 25 martie: apare volumul *Pastișe și felurite alte texte* (Nouvelle Revue française). În iunie, Proust, obligat să se mute, se instalează în strada Laurent-Pichat nr. 8 bis. În octombrie se mută din nou, în strada Hamelin nr. 44, la etajul cinci. La 10 noiembrie i se decernează premiul Goncourt pentru *La umbra fetelor în floare* (cu șase voturi întru potrivă a patru voturi pentru *Crucile de lemn*, roman de Roland Dorgeles).
- 1920 7 august: apare *Guermanies I*. N.R.F. tipărește o ediție de lux a volumului *La umbra fetelor în floare*. Apare volumul *Tendres Stocks* de Paul Morand cu o prefață de Proust.
- 1921 Apare, în N.R.F., articolul „în legătură cu stilul lui Flaubert”. La

- 30 aprilie apar volumele *Guermantes II, Sodoma și Gomora I* (Nouvelles Revue française). În iunie, Proust publică în N.R.F. articolul „*In legătura cu Baudelaire*”. Moare Robert de Montesquiou. Vizitând o expoziție a maestrilor olandezi de la Muzeul Jeu de Paume, Proust se simte dintr-o dată foarte rău.
- 1922 3 aprilie: apare *Sodoma și Gomora II*, în trei volume (Nouvelles Revue française). 18 noiembrie: moare Marcel Proust.
- 1923 14 noiembrie: apare, în continuarea ciclului *In căutarea timpului pierdut*, sub îngrijirea lui Robert Proust (care va publica și volumele următoare), *Prizoniera*, în 2 voi. (Nouvelles Revue française).
- 1925 30 noiembrie: apare *Fugara*, sub titlul *Albertine disparue (Albertine a dispărut)*, în 2 voi. (Nouvelles Revue française).

30

- 1927 22 septembrie: apare *Timpul regăsit*, în 2 voi. (Nouvelle Revue française). 10 octombrie: apare volumul *Cronici, culegere de articole și studii* publicate de Proust prin ziare și reviste (Nouvelle Revue française). Începe editarea *Căietelor Marcel Proust* în 8 voi., care va dura până în 1935 (Nouvelle Revue française).
- 1930 începe publicarea *Corespondenței* lui Proust, la diferite edituri, printre care Pion (*Corespondență generală*, în 6 voi.).
- 1950 începe publicarea anuală a buletinului „Societății Prietenilor lui Marcel Proust și a Prietenilor orașului Combray”.
- 1952 Este publicat (de către Bernard de Fallois) romanul *Jean Santeuil*, scris de Proust în tinerețe și abandonat (3 voi., la Gallimard).
- 1954 Apare *Împotriva lui Sainte-Béate*, Gallimard.

I.M.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Această ediție, care începe cu publicarea primului roman din ciclul *în căutarea timpului pierdut* (*A la recherche du temps perdu*, Swann, (*Du côté de chez Swann*), va continua cu celelalte romane din același ciclu: *La umbra fetelor în floare* (*A l'ombre des jeunes filles en fleurs*), *Guermantes* (*Le Côté de Guermantes*), *Sodoma și Gomora* (*Soionie et Gomorrhe*), *Prizoniera* (*La Prisonnière*), *Fugara* (*La Fugitive*), *Timpul regăsit* (*Le Temps retrouvé*); cu romanul *Jean Santeuil*, cu *Plăceri și zile* (*Les Plaisirs et les jours*), *Pastise și alte felurite texte* (*Pastiches et mélanges*), *Eseuri și articole* (*Essais et articles*), *Împotriva lui Sainte-Beuve* (*Contre Sainte-Beuve*), (toate după -ediția Pleiade), precum și cu o selecție din *Corespondență* (după ediția Philip Kolb).

Se întreprinde astfel pentru prima oară publicarea integrală în versiune românească a operei literare a lui Marcel Proust.

Volumele vor fi însoțite de prefețe, de note și comentarii, de reproduceri fotografice.

Volumul de față cuprinde și un tabel cronologic, cu datele cele mai semnificative ale vieții și operei scriitorului.

Notele și comentariile — cu excepția celor câtorva în dreptul cărora am pus indicația „nota ediției Pleiade” — ne aparțin.

Pentru romanele următoare din *în căutarea timpului pierdut*, vom folosi noua ediție Pleiade, publicată sub îngrijirea lui Jean-Yves Tadie, și al cărei prim volum va apărea în octombrie 1987.

IBINA MAVEODIN

SWANN

DOMNULUI GASTON CALMETTE *Drept mărturie a unei profunde și afectuoase recunoștințe.*

MARCEL PROUST

PARTEA ÎNTÂI

Combray¹

A

NI DE-A KÎNDUL, m-am culcat devreme. Uneori, îndată după ce stinsesem luminarea, ochii mi se închideau atât de repede înfînt nu aveam cînd să-mi spun: „Adorm”. Și, o jumătate de oră mai tîrziu, gîndul că venise vremea să adorm mă trezea; voiam să pun jos volumul pe care credeam că-l am încă în mină și să sting luminarea; nu încetasem, dormind, să cuget asupra a ceea ce tocmai citisem, dar aceste gînduri luaseră o întorsătură oarecum specială; mi se părea că eram en însumi apel ceva despre care se vorbea în carte: o biserică, un cvartet, rivalitatea dintre Francisc I și Carol Quintul. Această credință persista timp de cîteva secunde după trezirea mea; ea nu-mi uimea rațiunea, dar apăsa ca niște solzi pe ochii mei și îi împiedica să-și dea seama că luminarea nu mai era aprinsă. Apoi începea să-mi devină de neînțeles ca, după metempsihoză, gîndurile dintr-o pviRfo-nții. anterioar&; subiectul cărții se desprindea de mine, eram liber să cuget sau nu la el; pe dată îmi recăpătăm vederea și eram foarte mirat cînd aflam în jurul meu un întuneric blînd și odihnitor pentru ochii mei, dar poate încă și mai mult pentru mintea mea, căreia el îi apărea ca un lucru fără cauză, de neînțeles, ca un lucru într-adevăr întunecat. Mă întrebam cît e ceasul; auzeam șuieratul trenurilor care, mai mult sau mai puțin îndepărtat, precum cîntecul unei păsări într-o pădure, măsurînd distanțele, îmi descria întinderea cîrnpiei pustii de-a lungul căreia călătorul se grăbește către stația apropiată; și cărarea pe care el merge va rămîne pentru totdeauna gravată în amintirea-i, datorită interesului pe care i-l stîrnesc locurile noi, faptele neobișnuite, conversația recentă și despărțirea de sub iumina lămpii străine urmîndu-l încă în tăcerea nopții, precum și bucuria întoarcerii apropiate.

îmi rezemam drăgăstos obrazii de frumoșii obraji ai pernei care, rotunzi și proaspeți, sînt asemenea obrazilor copilăriei noastre. Aprindeam un chibrit, ca să mă uit la ceas. Curînd va fi miezul

3*

35

nopții. Este clipa cînd bolnavul care a fost silit să plece în călătorie și a trebuit sa se culce într-un hotel necunoscut, trezit de o criză, se bucură zăbind pe sub ușă o rază de lumină. Ce fericire, !l venit dimineața! în curînd servitorii se vor trezi, el va putea să-i sune, vor veni să-l ajute. Speranța că va fi ocrotit îi dă curajul să sufere. Tocmai a crezut că aude pași; pașii se apropie, apoi se îndepărtează. Și raza de lumină care se întrezărea pe sub ușă a dispărut. Este miezul nopții; becurile au fost stinse; pînă și ultimul servitor a plecat, iar el va trebui să rămînă singur toată noaptea și să sufere, fără altă nădejde.

Adormeam din nou, și uneori mă trezeam doar pentru o clipă, atît cît să aud trozniturile venite parcă din **adâncurile** lemnăriei, să deschid ochii pentru a privi țintă caleidoscopul întunericului, să gust, într-o lucrare fugară a conștiinței, somnul în care erau scufundate mobilele, camera, acest tot căruia îi aparțineam ca o particică și către insensibilitatea căruia mă întorceam curînd, spre a mă uni cu ea. Sau, dormind, întîlnisem fără efort o vîrstă pentru totdeauna trecută din viața mea cea dintîi, regăsisem cine știe ce spaimă copilărească, asemeni gîndului că unchiul meu mă va trage de bucle, teamă care se risipise în ziua cînd — dată marcînd pentru mine începutul unei noi ere — mi-au fost tăiate. Uitasem acest eveniment în timp ce dormeam, îl regăseam în amintire de îndată ce reușisem să mă trezesc pentru a scăpa din mîinile unchiului meu, dar, din precauție, îmi acopeream capul cu perna, înainte de a mă întoarce în lumea visurilor.

Uneori, așa cum Eva s-a născut din coasta lui Adam, o femeie se naștea, în timp ce dormeam, dintr-o poziție greșită a coapsei mele. Alcătuită din plăcerea pe care eram pe punctul să o gust, îmi închipuiam că ea era cea care mi-o oferea. Trupul meu, ce simțea în al ei propria-mi căldură, voia să se unească cu el, și mă trezeam. Ceilalți oameni îmi apăreau ca foarte îndepărtați, pe Jîngă această femeie pe care o părăsisem abia cu cîteva clipe în urmă; obrazul îmi era cald încă de sărutarea-i, trupul meu simțea încă greutatea trupului ei. Dacă, așa cum se întîmpla uneori, avea trăsăturile unei femei pe care o cunoscusem în viață, trebuia să mă dăruiesc pe de-a-ntregul acestui scop: să o regăsesc, ca aceia care pleacă în călătorie pentru a vedea cu ochii lor o cetate dorită și își închipuie că poți gusta într-o realitate farmecul visului. Treptat, amintirea ei dispărea, uitasem fata din vis.

Un om care doarme ține în jurul lui firul orelor, ordinea anilor și a lumilor. El le consultă din instinct trezindu-se, și citește în ele, pînă la trezirea lui; dar ordinea lor se poate învălmăși, sau rupe.

Dacă, spre dimineață, după o noapte de insomnie, somnul îl surprinde, în timp ce citește, într-o atitudine prea diferită de cea în care doarme de obicei, este de ajuns să-și ridice brațul pentru a opri și a da îndărăt soarele, și, în prima clipă a trezirii sale, nu va mai ști ora, va socoti că abia s-a culcat. Dacă ațipește într-o atitudine încă și mai neobișnuită și mai divergentă, de exemplu, după cină, așezat într-un fotoliu, atunci răsturnarea va fi totală în lumile ieșite de pe orbita lor, fotoliul magic îl va plimba în goană prin timp și prin spațiu, și în clipa când își va deschide pleoapele, va crede că se va fi culcat cu câteva luni mai devreme într-un alt ținut. Dar era de ajuns ca, chiar în patul meu, să am un somn adânc și care să-mi odihnească pe deplin mintea; atunci aceasta nu mai știa planul locului unde am dormit și, când mă trezeam în mijlocul nopții, cum ignoram unde mă găsesc, nici nu știam în prima clipă cine sînt; aveam doar, în simplitatea lui originară, sentimentul existenței, așa **cran** poate el fremăta în adîncul trupului unui animal; eram mai lipsit de apărare decît omul cavernelor; dar atunci amintirea — nu încă a locului unde eram, ci a acelora unde mai locuisem și unde aș fi putut fi acum — venra către mine ca un ajutor trimis de sus, pentru a mă scoate din neantul de unde nu aș fi putut ieși singur; treceam într-o secundă peste secole de civilizație, și imaginea confuz întrevăzută a unor lămpi cu petrol, apoi a unor cămăși cu guler răsfrînt, recompunea treptat trăsăturile particulare ale eului meu. Poate că imobilitatea le este impusă lucrurilor din jur do certitudinea noastră că sînt ele și nu altele, de imobilitatea gândirii noastre în fața lor. Fapt este că, atunci cînd mă trezeam astfel, cu mintea zbătîndu-se zadarnic să caute a ști unde eram, totul se învîr-tea în jurul meu în întuneric, lucrurile, țările, anii. Trupul meu, prea amorțit ca să se poată mișca, încerca, după forma oboselii sale, să repereze poziția membrilor, pentru a ghici astfel direcția peretelui, locul mobilelor, pentru a reconstrui și a numi lăcașul unde se găsea. Memoria sa, memoria coastelor sale, a genunchilor săi, a umerilor săi, îi înfățișa succesiv cîteva dintre camerele unde dormise, în timp ce în jurul lui zidurile invizibile, schimbîndu-și locul după forma încăperii imaginate, se involburau în tenebre. Și înainte chiar ca gîndul meu, care șovăia în pragul timpurilor și al formelor, sa fi identificat locuința, apropiind între ele împrejurările, el—trupul meu — își amintea pentru fiecare, genul de pat, locul ușilor, rinia ferestrelor, existența unui coridor, dimpreună cu gîndul pe caro îl aveam adormind acolo, regăsit la sculare. Partea anchilozată din trupul meu, căutînd să ghicească felul cum este orientată, se închipuia, de exemplu, alungită cu fața la perete, într-un pat mare cu

baldachin, și pe dată inii spuneam: „Ia te uit», am adormit în cele din urmă, deși mama nu a venit să-mi spună noapte bună", eram la țară la unchiul meu, mort de multă vreme; și trupul meu, partea pe care eram așezat, paznici credincioși ai unui trecut pe care mintea mea n-ar fi trebuit să-l uite niciodată, îmi aminteau de flacăra **lămpii** din sticlă de Boemia, în formă de urnă, atîrnată în tavan cu lăntișoare, de șemineul din marmoră de Siena, din camera mea de dormit din Combray, la bunicii mei, de zilele îndepărtate pe care în această clipă mi îe imaginam ca fiind actuale, fără să mi le reprezint exact, și pe care le voi revedea mai limpede peste cîteva clipe, cînd voi fi treaz de-a binelea.

Apoi renăștea amintirea unei noi atitudini; zidul fugea într-o altă direcție: eram în camera mea la doamna de Saint-Loup, la țară; Dumnezeu! este cel puțin ora zece, cina a luat probabil sfârșit! Voi fi prelungit prea mult siesta pe care o fac în fiecare seară cînd mă întorc de la plimbarea cu doamna de Saint-Loup, înainte de a mă îmbrăca pentru masă. Căci mulți ani au trecut de cînd mergeam la Combray, acolo unde, cînd ne întorceam foarte tîrziu, vedeam răsfrîngerile roșii ale apusului de soare oglindindu-se în geamul mru. Un alt gen de viață se duce la Tansonville, la doamna de Saint-Loup, un alt gen de plăcere aflu cînd nu ies decît noaptea, urmînd, la lumina lunii, acele drumuri pe care odinioară mă jucam în plin soare; iar camera unde voi fi adormit în loc să mă îmbrac pentru cină, o zăresc de departe, cînd ne întoarcem, străbătut de lucirile lămpii, singuratec far în noapte.

Aceste evocări rotitoare și nedeslușite nu durau niciodată mai mult de cîteva secunde; adesea scurta mea incertitudine cu privire la locul unde mă găseam nu deosebea prea bine unele de altele diferitele presupuneri din care era alcătuită, după cum nu izolăm, văzînd un cal ce aleargă, pozițiile succesive pe care ni le arată kinetoscopul. Dar revăzusem cînd una, cînd cealaltă dintre camerele în care locuisem de-a lungul vieții mele, și ajungeam să mi le amintesc pe toate în lungile reverii ce urmau trezirii mele: camere de iarnă unde, cînd ești culcat, te ascunzi cu capul într-un cuib pe care ți-l faci din lucrurile cele mai disparate, un colț de pernă, marginea de sus a cuverturilor, un capăt de șal, muchia patului și un număr din *Debais roses*, pe caro ajungi să le cimentezi laolaltă, după tehnica păsărilor, sprijinindu-te la **nesfârșit** pe ele; unde, pe o vreme geroasă, guști plăcerea de a te simți separat de lumea din afară (precum rîn-dnna marină ce își are cuibul în adîncul pămîntului, la căldură), și unde, focul arzînd toată noaptea în șemineu, dormi învelit într-o mare mantie de aer cald și fumigos, străbătut de lucirile căr-

bunilor care ge aprind cînd în cînd, impalpabil alcov, caldă cavernă săpată în chiar trupul camerei, zonă

arzătoare și mobilă prin contururile sale termice, aerisită eu adieri care ne răcoresc fața și vin din cotloanele ascunse, din părțile învecinate cu fereastra sau îndepărtate de foc, acum reci; — camere do vară, unde **îți** place să fii unit cu noaptea călduță, unde lumina lunii, sprijinită de obloanele întredeschise, își aruncă pînă la piciorul patului scara **fermecată**, unde dormi parcă în aer liber, ca pițigoiul legănat de vînt pe vîrfu' unei raze; — uneori camera în stil Ludovic al XVI-lea, atît de veselă încît chiar din prima seară nu am fost prea nefericit în ea, și unde colonetele care susțineau dezinvolt plafonul se **îndepărtau** cu atîta grație pentru a arăta și a rezerva locul patului: — alteori, dimpotrivă, cea, mică și cu plafonul atît de înalt, săpată în formă do piramidă în înălțimea a două etaje și îmbrăcată în parte în lemn de acaju, unde, încă din prin:» secundă, fusesem intoxicat moral de mireasma necunoscută a vetivarului, convins de ostilitatea perdelelor violete și de insolenta indiferență a pendulei, care fleacă în gura mare ca și cum n-aș fi fost acolo; unde o ciudată și necruțătoare oglindă pătrată cu picioare, barînd oblic unul clin colțurile încăperii, își adîncea pe neașteptate, în dulcea plenitudine a cîmpu-lui meu vizual obișnuit, un loc neprevăzut; unde gîndirea nu % Btrăduindu-se timp de ore să se disloce, să se subțieze, mergînd în sus, pentru a lua întocmai forma camerei și a ajunge să umple pînă la plafon uriașa ei pîlnie, suferise timp de multe și grele nopți, pe cînd eram întins în patul meu, cu ochii ridicați, cu auzul la **pîridă**, cu nările răzvrătite, cu inima bătînd de să-mi spargă coșul pieptului, pînă cînd obișnuința va fi schimbat culoarea perdelelor, va fi redus la tăcere pendula, va fi arătat oglinzii oblice și crude ce e mila, va fi ascuns, sau poate chiar va fi izgonit cu desăvîrșire, mireasma de vetivar, și va fi micșorat cu mult părelnica înălțime a **plafonului**. Obișnuința! ea le potrivește cu iscusință, deși foarte încet, pe toate, **ne** lasă la început mintea să sufere timp de săptămîni întregi într-o situație de provizorat, dar pe care este totuși foarte fericită că a găsit-o, căci fără obișnuința, și redusă doar la propriile-i resurse, ar fi neputincioasă să transforme un loc străin într-o casă.

Desigur, acum eram treaz de-a binelea, trupul mi se răsucise încă o ultimă dată, și îngerul cel bun al certitudinii oprise totul în jurul meu, mă culcase sub pături, în camera mea, și pusese aproximativ la locul lor în întuneric comoda, bi^voul, șemineul, fereastra ce dădea către stradă și cele două uși. Dar zadarnic știam că nu eram în locuințele a căror imagine distinctă mi-o înfățișase într-o clipă trezirea mea ignorantă, făcîndu-mă, mai bine zis, să cred în

39

prezența lor posibilă, memoria mea fusese pusă în mișcare; de obicei nu încercam să adorm iar pe dată; îmi petreceam cea mai marc parte a nopții amintindu-mi de viața noastră de odinioară la Combray la mătușa mea, la Balbec, la Paris, la Doncieres, la Veneția, în alte părți încă, amintindu-mi de locurile, de oamenii pe care îi cunoscusem, de ceea ce văzusem, de ceea ce mi se povestise.

La Combray, zilnic, încă de la sfîrșitul după amiezii, cu multă vreme înainte de clipa **cîftd** trebuia să mă așez în pat și să rămîn treaz, departe de mama și de bunica, dormitorul meu redevenea punctul fix și dureros al preocupărilor mele. Pentru a mă înveseli, în serile cînd păream prea nefericit, ai mei se gîndiseră să-mi dea o lanternă magică pe care, în așteptarea cinei, o așezau peste lampă; și, asemenea primilor arhitecți și meșteri sticlari din epoca gotică, ea înlocuia opacitatea zidurilor cu impalpabile irizări, cu supranaturale apariții multicolore, unde erau pictate legende ca pe un vitraliu pîlpîitor și efemer. Dar tristetea mea devenea și mai mare, pentru că această schimbare de lumină distrugea obișnuința pe care o căpătase în camera mea și datorită căreia, cu excepția supliciuului culcării, ea îmi devenise suportabilă. Acum nu o mai recunoșteam și eram neliniștit, ca într-o cameră de hotel sau într-o „cabană” unde aș fi ajuns pentru prima oară, venind cu trenul.

în pasul sacadat al calului, Golo, bîntuit de un gînd înspăimîntă-tor, ieșea din păduricea triunghiulară care căpțușea cu un verde sumbru și catifelat povîrnișul unei coline, și înainta în salturi către castelul bieteii Geneveva de Brabant². Acest castel era croit după o linie curbă, care nu era altceva decît limita unuia dintre ovalurile de sticlă ce alcătuiau lanterna. Nu era decît un zid de castel, și avea în fața lui o landă unde visa Geneveva, care purta o cingătoare albastră. Castelul și landa erau galbene, și eu nu așteptasem să le văd pentru a le ști culoarea, căci, înaintea lanternei, mi-o arătase cum nu se poate mai limpede sonoritatea aurie a numelui de Brabant. Golo se oprea o clipă să asculte cu tristețe povestea mincinoasă citită cu voce tare de mătușa mea, și pe care părea că o înțelege pe deplin, supunîndu-se, cu o docilitate nu lipsită de o anume măreție, indicațiilor textului; apoi se îndepărta în același pas sacadat. Și nimic nu] putea opri lentul mers al calului. Dacă cineva mișca lanterna, zăream calul lui Golo cum continuă să înainteze pe perdelele de la fereastră, umflîndu-sc, una cu pliurile lor, coborînd în golurile dintre ele. însuși trupul lui Golo, de o esență tot atît de supranaturală ca și cel al calului, devenea una cu orice obstacol material, cu orice obiect stingheritor pe care îl întîlnea în cale,

40

făcînd din el propria-i osatură, un ce lăuntric, fie și din clanța ușii, a cărei formă o căpăta pe dată și pe care fluturau, invincibile, veș-mîntul său roșu sau figna-i palidă, mereu ia fel de nobilă și de melancolică, dâr care

nu lăsa să se străvadă că ar fi în vreun chip tulburată de această ciudată mlădiere.

Desigur, aceste strălucitoare proiecții, ce păreau a emana din-tr-un trecut merovingian și care plimbau în jurul meu crîmpeie de istoric atît de vechi, aveau pentru mine mult farmec. Dar nu pot spune ce rău îmi pricinuia totuși acea intruziune a misterului și a frumuseții într-o cameră pe care o umplusem cu eul meu în asemenea măsură, încît nu-i dădeam mai multă atenție decît lui însuși. Influența anesteziantă a obișnuinței încetînd, începeam să gîndesc, să simt, ceea ce-i atît de trist. Acea clanță do la ușa camerei mele, care se deosebea pentru mine de toate celelalte clanțe de ușă, din lume prin aceea că părea a deschide singură ușa, fără ca eu să trebuiască să mai apăs pe ea, într-atîta îmi devenise de inconștientă mînuirea ei, iat-o acum slujind drept corp astral lui Golo. Și de îndată ce se auzea clopoțelul pentru cină, mă grăbeam să alerg în sufragerie, unde lampa cea mare atîrnată în tavan, ce nu-i cunoștea nici pe Golo, nici pe Barbă Albastră³, ci pe părinții mei și tocnița de carne de vacă, își dădea lumina ca în toate serile, și să mă reped în brațele mamei, pe care nefericirea Genovevei de Brabant mi-o făcea și mai dragă, în timp ce nelegiuirile lui Golo mă sileau să-mi cercetez propria-mi conștiință cu mai multă severitate.

După cină, vai, eram curînd obligat să o părăsesc pe mama, care rămîiea să stea de vorbă cu ceilalți, în grădină dacă vremea era frumoasă, sau în salonaș, unde toată lumea se retrăgea, dacă vremea era urîtă. Toată lumea, în afară de bunica mea, ce găsea că, „e păcat să stai închis în casă, cînd te afli la țară”, și care avea întruna discuții cu tata, în zilele cînd ploua prea tare, pentru că el mă trimitea să citesc în camera mea în loc să mă lase să rămîn afară. „Nu așa o să se facă robust și energic, spunea ea cu tristețe, mai ales băiețelul ăsta, care are atîta nevoie să capete puteri și să-și întărească voința.” Tatăl meu ridica din umeri și cerceta barometrul, căci îi plăcea meteorologia, în timp ce mama, ferindu-se să facă vreun zgomot pentru a nu-l tulbura, îl privea cu un respect duios, dar nu prea mult, parcă pentru a nu căuta să pătrundă misterul superiorității sale. În schimb, bunica, pe orice vreme, chiar cînd ploua cu găleata și cînd Francoise băgase grabnic în casă prețioasele fotolii de răchită de teamă că se vor uda, putea fi văzută în grădina pustie și biciuită de furtună, ridieîndu-și șuvițele de păr despletite și cenușii, pentru ca să simtă și mai bine pe frunte vîntul sănătos și

41

ploaia. Spunea: „în sfîrșit, poți respira!” și străbătea aleile ude — prea simetric aliniate, după părerea ei, de noul grădinar, lipsit de sentimentul naturii, și pe care tata îl întrebuse încă de dimineață dacă vremea va fi iar frumoasă — cu pasul ei mărunț, entuziast și sacadat, potrivit după simțămintele pe care le trezeau în sufletu-i beția furtunii, puterea igienei, stupiditatea educației mele și simetrii grădinilor, mai curînd decît după dorința, ce-i rămîinea necunoscută, de a-și feri fusta de culoarea prunii de petele de noroi sub care **dispărea** pînă la o înălțime ce era totdeauna pentru camerista ei un adevărat prilej de deznădejde și o problemă.

Cînd plimbările făcute de bunica prin grădină aveau loc după cină, o putea sili să se întoarcă în casa doar faptul că — într-unui din momentele cînd plimbarea o aducea periodic, ca **pe** o insectă, în fața luminilor din salonaș, unde **lichiorurile** erau servite pe masa de jucat cărți — mătușa mea îi striga: „Batlrilde! vino să-ți oprești soțul să mai bea atîta coniac!” Pentru a o tachina, într-adevăr (venise în familia tatei cu un fel de a fi atît de diferit încît toată lumea glumea pe seama ei și o chinuia), și cum bunicul nu avea voie să bea lichior, mătușa mea îi turna cîteva picături. Biata mea bunică intra în casă și își ruga din răspuneri bărbatul să nu mai bea coniac; el se supăra, continua să bea, iar bunica pornea din nou spre grădină, tristă, descurajată, surîzătoare totuși, căci era atît de umilă în simțămintele ei și atît de blindă, **încît** dragostea pentru ceilalți și puțina importanță pe care o dădea propriei persoane și suferințelor sale, se împăcau în privirea-i într-un surîs unde, spre deosebire de ceea ce vezi pe fața multor oameni, singura ironie era adresată sieși, iar nouă tuturor un fel de sărutare a ochilor ei care nu puteau să-i vadă pe cei dragi fără să-i mîngîie pătimaș cu privirea. Acest chin la care o supunea mătușa mea, spectacolul rugăciunilor zadarnice ale bunicii mele și al slăbi ciunii ei, dinainte învinsă, încercarea inutilă de a-i lua din mîna bunicului paharul cu **băutura**, erau dintre acele lucruri cu vederea cărora te obișnuiești mai tîrau, cînd ajungi să le privești rîzînd și să iei partea călăului cu destulă hotărîre și veselie pentru a te con

vinge pe tine însuși că nu asști la un act de tortură; dar ele îmi pri-
cinueau atunci o asemenea silă, încât aș fi vrut să o bat pe mătușa
mea. Însă, cum auzeam: „Bathilde! vino să-ți oprești sotul să mai
bea atîta coniac!”, devenind laș ca orice bărbat, făceam ceea ce
facem cu toții la maturitate, în fața suferințelor și a nedreptăților:
nu voiam să le văd; urcam la etaj și începeam să plîng în hohote,
chiar sub acoperiș, alături de sala de studii, într-o mică încăpere
mirosind a stînjenci, și înmiresmată și de parfumul unui coacăz

42

sălbatec crescut între pietrele zidului și care își strecura o ramură înflorită prin fereastra întredeschisă.
Menită unei folosiri mai speciale și mai vulgare, această încăpere, de unde vedeai în timpul zilei mnăla donjonul
din Roussainville-le-Pin, a slujit multă vreme drept refugiu, fără îndoială pentru că era singura pe care îmi era
îngăduit s-o închid cu cheia, acelora dintre ocupațiile mele care cereau o singurătate deplină: lectura,
visarea, lacrimile și voluptatea. Vai! nu știam că mult mai întristătoare pentru bunica decît micile libertăți pe
care și le lua bărbatul ei, erau lipsa mea de voință, sănătatea mea delicată, incertitudinea pe care o proiectau
asupra viitorului meu, și că la ele se gîndea întruna în timpul acestor neîncetate plimbări de după amiază
și de seară, cînd vedeai trecînd în sus și în jos, înălțat oblic către cer, frumesu-i chip cu obrajii bruni și
zbîrciți, deveniți odată cu vîrsta aproape violeți, precum arăturile de toamnă, și ascunși, dacă ieșea în oraș,
de o voaletă pe jumătate ridicată, sub care, din cauza frigului sau a vreunui gînd trist, se deslușea
totdeauna o lacrimă involuntară și pe jumătate uscată. Singura mea mîngiere eînd urcam la culcare era
gîndul că mama va veni să mă sărate după ce mă voi fi băgat în pat⁴. Dar această venire a ei din fiecare
seară dura atît de puțină vreme, ea cobora în camerele de jos atît de repede, îneît dureroasă era pentru
mine clipa cînd o auzeam ureînd, apoi aceea cînd trecea, prin coridorul cu ușă dublă, foșnetul ușor al
rochiei ei de vară din muselină albastră, de care atîrnau lănișoare de pai împletit. Clipa aceea o anunța pe
cea care avea să urmeze, cînd mama mă va fi părăsit, cînd ea va fi coborît scara. Astfel îneît ajunsesem să
vreau să vină cît mai tîrziu cu puțință această sărutare din fiecare seară, pe care mi-o doream atît de mult, să
se prelungească răstimpul cînd mama nu sosise încă. Uneori cînd, după ce mă sărutase, deschidea ușa camerei
ca să plece, eu voiam să o chem îndărăt, să-i spun „sărută-mă încă o dată”, dar știam că pe față i se va ivi o
supărare pe care o cunoșteam prea bine, căci concesia pe care o făcea tristeții și zbulciumului meu cînd urca să mă
sărute, dăruindu-mi acea sărutare ce mă liniștea, îl irita pe tatăl meu, care găsea absurd un asemenea ritual, iar
ea ar fi vrut să încerce să mă facă să-mi pierd această nevoie, această deprindere, și nicidecum să mă lase
să o capăt pe cea de a-i cere, cînd se afla pe prag, tocmai vrînd să plece, încă o sărutare. Or, faptul de a o
vedea supărată nimica toată liniștea pe care mi-o dăduse cu o clipă înainte, cînd își aplecase către patul meu
chipuHubitor, și îl întinsese spre mine ca pe o sfîntă azimă pentru o împărtășanie întru liniște din care
buzele mele sorbeau prezența ei reală și puterea de a adormi. Dar acele seri cînd mama rămînea

43

atît de puțină vreme în camera mea erau bune în comparație cu cele cînd aveam oaspeți la cină și cînd, din
această pricină, ea nu urca să-mi spună noapte bună. Acești invitați se mărgineau de obicei a fi doar unul,
domnul Swann, căci, în afară de cîțiva străini aflați în trecere, el era aproape singura persoană care venea la noi la
Combray, uneori pentru a cina, ca vecin (mai rar de cînd făcuse acea căsătorie nepotrivită, pentru că părinții mei
nu voiau să o primească în casă pe soția sa), uneori după cină, pe neașteptate. În serile cînd, **așezați** în fața casei
sub marele castan, în jurul mesei de fier, auzeam la capătul grădinii, nu clopoțelul cu sunet îmbelșugat și
strident ce îi stropea, îi zăpăcea cu zgomotul său de rugină, nesecătuit și înghețat, pe toți cei ai casei care îl
puneau în mișcare intrînd „fără să sune”, ci dublul clinchet, timid, oval și auriu al clopoțelului menit a fi folosit
de vizitatorii străini, toată lumea se întreba pe dată „**cine** o fi venit?” dar știam cu toții că nu poate fi decît
domnul Swann; mătușa mea, vorbind cu voce tare, pentru a ne arăta că trebuie să-i urmăm exemplul, și pe un
ton pe care se străduia să-l facă a fi cît mai natural, ne spunea să nu mai șopotim; că nimic nu este mai jignitor
pentru cineva care vine în vizită și poate crede că tocmai se discută lucruri pe care nu trebuie să le audă; și era
trimisă în recunoaștere bunica, întotdeauna fericită să aibă un pretext de a face încă o plimbare prin grădină, și
care profita de acel prilej pentru a smulge pe furis, în treacăt, cîțiva araci ce sprijineau tufele de trandafiri,
pentru ca florile să atîrne în chip mai **firesc**, ca o mamă care, pentru a-l umfla puțin, își trece mîna prin părul
fiului eău, prea teșit de pieptenul frizerului.

Plini de emoție, așteptam veștile pe care bunica urma să ni le aducă din tabăra dușmană, ca și cum am fi
putut ezita între numeroși inamici ce ne-ar fi luat cu asalt, și curînd după aceea bunicul spunea: „Recunosc
vocea lui Swann”. Nu-l recunoșteam, într-ade-, văr, decît după voce, abia de i ge deslușea chipul cu nas
încovoiat, cu ochii verzi, sub o frunte înaltă încadrată de șuvițe de păr blonde, aproape roșcate, pieptănate
„â la Bressant”, căci aveam doar o singură lampă în grădină, pentru a nu atrage ținării, iar eu mă
duceam, dar fără să par a o face, să poruncesc să ni se aducă siropurile; bunica acorda multă importanță, găsind

că e mai politicos așa, faptului de a nu părea că siropurile **stat** aduse în mod excepțional, și numai pentru ea a venit cineva în vizită. Domnul Swann, deși mult mai tânăr, era foarte prieten cu bunicul, care fusese unul dintre cei mai buni prieteni ai tatălui său, un om minunat, dar bizar; acesta, după cât se pare, uneori, din pricina unui nimic, își curma

44

elanurile inimii, își schimba mersul gândurilor. Auzeam de mai multe ori pe an cum bunicul povestește la masă aceleași anecdote despre felul cum se purtase domnul Swann tatăl la moartea soției sale, pe care o **vegheas*** zi și noapte. Bunicul, care **nu-l** văzuse de multă vreme, alergase în preajma lui la proprietatea pe care familia Swann o avea aproape de Combray, și reușise, spre a-l feri să asiste la punerea în cosciug, să-l facă să părăsească pentru o clipă, plîngînd în hohote, camera mortuară. Făcuseră eițiva pași împreună în parc, unde cădeau cîteva raze de soare. **Dintr-o** dată, domnul Swann, luîndu-l pe bunicul meu de braț, exclamase: „Ah! bătrîne prieten, ce fericire să ne plimbăm astfel împreună pe o zi atît de frumoasă! Nu găsești că sînt tare frumoși toți acești copaci, aceste tufe de **p&ducel**⁵, și iazul meu, pentru care **nu** m-ai felicitat niciodată? Arăți ca o curcă plouată. Nu simți acest **vîntisor** care adie? Ah! orice s-ar spune, viața merită totuși să fie trăită, dragul meu Amedee!" Dintr-o dată își aminti de nevasta lui moartă, și găsind, fără îndoială, că e prea complicat să caute cum de putuse într-o asemenea clipă să se lase pradă unui sentiment de bucurie, se mulțumi, cu un gest care îi era familiar de fiecare dată cînd își punea o întrebare dificilă, să-și treacă mîna peste frunte și să-și șteargă ochii și sticlele lornio-**mului**. Nu putu totuși să se consoleze după moartea soției sale, dar în timpul celor doi ani cit i-a supraviețuit, îi spunea bunicului meu: „ce ciudat, mă gîndesc foarte des la biata mea nevestă, dar niciodată vreme mai îndelungată". „Foarte des, dar niciodată vreme mai îndelungată, ca bietul tată al lui Swann", devenise una din frazele favorite ale bunicului, care o rostea în legătură cu tot felul de lucruri. Mi s-ar fi părut că tatăl lui Swann era un monstru, dacă bunicul, pe care îl socoteam un mai bun judecător și a cărui sentință, sfîntă pentru mine, m-a ajutat adeseori în anii următori să iert greșeli pe care aș fi fost înclinat să le condamn, nu ar fi exclamat: „Cum asta? era un suflet de aur!"

Timp de mulți ani, cînd totuși, mai ales înainte de căsătorie, domnul Swann fiul veni adeseori să-i viziteze la Combray, mătușa și bunicii mei nu bănuiră că el nu mai trăia deloc în mijlocul societății pe care o frecventase familia sa și că sub acel incognito pe care îl căpăta la noi prin numele de Swann, ei îl aveau drept oaspete — cu desăvîrșita inocență a unor onești hangii care găzduiesc, fără să știe, un brigand vestit — pe unul dintre membrii cei mai eleganți ai Jockey-Clubului, prieten preferat **al** contelui de Paris și al prințului de Galies, și unul dintre bărbații cei mai răsfățați de către înalta societate-din cartierul Saint-Germain⁶.

45

Ignoranța în care ne aflam cu privire la această strălucită viață mondenă dusă de Swann ținea evident, în parte, de rezerva și de discreția firii sale, dar și de faptul că burghezii de atunci își făceau despre înalte societate o idee oarecum hindusă, considerînd-o ca fiind alcătuită din caste închise unde fiecare, încă de la naștere, se afla situat în locul pe care îl ocupau părinții săi, și de unde **nimic**, în afară de cazul fericit al unei cariere excepționale sau al unei căsătorii nesperate, nu-l putea scoate pentru a-l face să pătrundă într-o castă superioară. Domnul Swann tatăl era agent de bursă; „**Swann fiul**" făcea deci parte pentru toată viața dintr-o castă în care averile. c. j în cazul unei categorii de contribuabili, variau între cutare și cutare venit. Se știa ce societate frecventase tatăl său, se știa deci și ce societate frecventa **el**, cu cine „era în măsură" să se afle în vizită. Dacă vizita și alte persoane, era vorba de relații de bărbat tînăr, asupra cărora prietenii vechi ai familiei sale, cum erau și părinții mei, închideau cu atît mai binevoitor ochii cu cît el continua, de cînd devenise orfan, să vină întruna pe la noi; dar era aproape sigur că acești oameni necunoscuți de noi pe care el îi vizita erau dintre aceia pe care n-ar fi îndrăznit să-i salute dacă, fiind împreună cu noi, i-ar fi întîlnit. Dacă ai fi vrut cu orice preț să-i aplici lui Swann im coeficient social cu totul personal, printre ceilalți fii de agenți de bursă cu o situație egală cu cea a părinților săi, acest coeficient ar fi fost pentru el întrucîtva inferior pentru că, avînd maniere foarte simple și, totdeauna, o „patimă" pentru obiecte vechi și pentru pictură, el locuia acum într-o casă veche și uriașă, unde își îngrămădea colecțiile și pe care bunica mea își dorea nespus să o viziteze, dar care se afla pe cheiul Orleans, cartier pe care mătușa mea îl găsea dezonorant. „Te pricepi cel puțin? Te întreb asta în interesul dumitale, pentru că eu cred că negustorii de tablouri îți bagă pe gît tot felul de mîzgăleli", îi spunea mătușa mea; într-adevăr, ea nu credea nicidecum în priceperea lui, și nu avea o idee prea bună nici din punct de vedere intelectual despre un om care, în cursul conversației, evita subiectele serioase și dădea dovadă de o precizie foarte prozaică, nu numai cînd ne oferea, intrînd în cele mai mici detalii, rețete de bucătărie, dar chiar și cînd surorile bunicii vorbeau despre subiecte artistice. îndemnat de ele să-și spună, părerea, să-și exprime admirația pentru un tablou, el tăcea într-un mod aproape jignitor, răscumpărîndu-se ori de cîte ori ne putea da o informație cu caracter cît se poate de material asupra **muzeului** unde acel tablou se găsea sau asupra datei cînd fusese pictat. Dar de obicei se mulțumea să caute să ne amuze povestind de fiecare dată o nouă întîmplare pe care o trăise alături de oameni aleși de el

printre cei pe care îi cunoșteam și noi, farmacistul din Combray, bucătăreasa, vizitiul nostru. Desigur, aceste povestiri o făceau să **ridă** pe **mătușa** mea, dar fără ca ea să-și dea bine seama dacă din pricina rolului ridicol pe care și-l acorda totdeauna Swann, sau a modului spiritual în care ni le istorisea: „Sînteți un om și jumătate, domnule Swann!” Și cum ea era singura persoană oarecum vulgara din familia noastră, avea grijă să le spună străinilor, cînd se vorbea despre Swann, că, dacă ar fi vrut, el ar fi putut să locuiască în bulevardul Haussmann sau în avenue de l'Opera, că este fiul domnului Swann care îi lăsase probabil drept moștenire patru sau cinci milioane, dar că asta îi era dorința. Dorința pe care ea o socotea de altfel atît de hazlie pentru ceilalți, îneît la Paris, cînd domnul Swann venea la' l ianuarie] să-i aducă în dar punga cu castane glosate, nu pierdea niciodată ocazia să-i spună, dacă mai era și altă lume de față: „Domnule Swann, locuiești tot lingă Depozitul de vinuri, ca să fii sigur că nu pierzi trenul eînd pleci la Lyon?” Și îi privea complice peste lornion pe ceilalți oaspeți.

Dar dacă i s-ar fi spus mătușii mele că acest Swann care, în calitatea sa de fiu al lui Swann, era întru totul „în măsură” să fie primit de întreaga „burghezie aleasă”, de notarii sau de avocații cei mai prețuiți din Paris (privilegiu pe caro el nu părea a-l folosi prea mult), avea, pareă în ascuns, o viață cu totul diferită; că, plecînd de la noi, la Paris, după ce ne spusese că se duce acasă să se culce, se întorcea din drum după ce abia dăduse colțul străzii și se ducea în cutare sau cutare salon pe care niciodată ochiul vreunui agent sau asociat de agent de bursă nu-l putuse vedea, faptul i s-ar fi părut tot atît de extraordinar pe cît ar fi putut fi pentru o femeie ceva mai cultivată gîndul de a fi prietenă cu Aristeu⁷, despre care ar fi înțeles că, după ce ar îi stat de vorbă cu ea, mergea să se cufunde în sînul regatelor lui Thetis⁸, într-o împărăție ascunsă de ochii celor muritori, și unde Virgiliu ni-l arată cum este primit cu brațele deschise; sau, pentru a rămîne la o imagine care i-ar fi venit probabil mai curînd în minte, căci o văzuse pictată pe farfuriile noastre de prăjituri⁹ de la Combray, gîndul de a-l fi avut la cină pe Ali-Baba¹⁰ care, cînd se va ști singur, va pătrunde în peștera strălucind de nebănuite comori.

într-o zi cînd venise să ne vadă la Paris, după cină, scuzîndu-se că e îmbrăcat în haine de seară, iar Françoise ne spusese, după plecarea lui, că știe de la vizitiu că Swann cinase „la o prințesă” — „Da, la o prințesă din lumea demimondenelor!” îi răspunsese mătușa mea cu o senină ironie, înălțînd din umeri și fără să-și ridice ochii de pe tricoul pe care îl împletea.

De aceea mătușa mea se purta cu el fără prea multe menajamente. Cum credea că trebuie să fie măgulit că îl invităm noi, ea găsea foarte firesc că nu venea niciodată vara fără să aibă în mîna un coș cu piersici sau cu zmeură din grădina lui, și că din fiecare călătorie pe care o făcea în Italia îmi aducea reproduceri după capodopere.

Era chemat fără nici o sfială de îndată ce ai mei aveau nevoie de rețeta vreunui sos sau de cea a unei salate de ananas pentru mesele cele mai importante, unde nu era invitat, socotindu-se că nu se bucură de un prestigiu îndeajuns de mare pentru a putea fi impus unor străini care veneau pentru prima dată la noi. Dacă se vorbea despre principiile casei regale: „sînt oameni pe care nu-i vom cunoaște niciodată, nici dumneata și nici eu, și de care ne putem lipsi, nu-i așa”, îi spunea mătușa mea lui Swann, care avea poate chiar atunci în buzunar o scrisoare do Ia Twiekenham; ea îl punea să împingă pianul și să întoarcă paginile în serile cînd cînta sora bunicii, avînd, spre a-l manevra pe acest om atît de căutat în alte părți, naiva nerăbdare a unui copil care se joacă cu un bibelou prețios de parcă ar fi fost unul de cea mai proastă calitate. Fără îndoială, acel Swann pe care l-au cunoscut în aceeași vreme atîți membri ai Jockey-Clubului era foarte diferit de cel pe care îl crea mătușa mea atunci cînd, seara, în mica grădină din Combray, după ce răsunaseră cele două clinchete șovăitoare ale clopoțelului, ea dădea o nouă viață, prin tot ce știa despre familia Swann, obscurului și nesigurului personaj ce se profila, urmat de bunica, pe un fundal întunecat, și pe care îl recunoștea după voce⁵ chiar din punctul de vedere al lucrurilor celor mai neînsemnate din viață, noi nu sîntem un tot material constituit, identic pentru toată lumea și despre care oricine nu are decît să ia cunoștință ca despre un caiet cu socoteli Bau un testament; personalitatea noastră socială este o creație a gîndirii celorlalți. Pîna și actul atît de simplu pe care îl numim „a vedea o persoană pe care o cunoaștem” este, în parte, un act intelectual. Noi umplem aparența fizică a ființei pe care o vedem cu toate noțiunile pe care le avem despre ea, și în aspectul total pe care ni-l reprezentăm, aceste noțiuni constituie desigur partea cea mai importantă/ Ele umflă atît de bine obrajii, aderă atît de exact la linia nasului, știu atît de bine să nuanțeze sonoritatea vocii ca și cum aceasta nu ar fi decît un înveliș transparent, îneît de fiecare dată cînd vedem acel chip și auzim acea voce, noi regăsim și ascultăm de fapt acele noțiuni. Fără îndoială, în acel Swann pe care și-l con-etituiseră, părinții mei omiseseră din ignoranță să introducă o mulțime de particularități din viața sa mondenă, prilej pentru alte

persoane,

cînd erau în prezența lui, de a vedea domnind pe îfața-i o expresie elegantă, ce se oprea la nasul sau încovoiat ca la o fron-tieră naturală; dar ei putuseră îngrămădi în

acest **chip** lipsit de prestigiul său, pustiu și vast, în adîncul acestor ochi prea puțin prețuiți, vagul și dulcele zaț — pe jumătate amintire, pe jumătate uitare — al orelor trîndave petrecute împreună după cina noastră Băptămînală, în jurul mesei de jucat cărți sau în grădină, în ceasurile vieții noastre de buni vecini ce locuiesc la țară. Înelișul trupesc al prietenului nostru fusese atît de bine umflat, adăugîndu-se la toate și unele amintiri despre părinții lui, încît acest Swann devenise o ființă completă și vie, iar eu am impresia că părăsesc o persoană spre'a merge către o alta, diferită de prima, cînd în memoria mea, de la acel Swann pe care l-am cunoscut mai tîrziu cu exactitate[^] trec la primul Swann — la acest prim Swann în care regăsesc fermecătoarele greșeli ale tinereții mele și care, de altfel, seamănă mai puțin cu celălalt decît cu persoanele pe care le-am cunoscut în aceeași vreme, ca și cum viața noastră ar i'i asemenea unui muzeu unde toate portretele din aceeași perioadă au un aer de familie, o aceeași tonalitate — la acest prim Swann plin de liniște și răgaz, parfumat cu mireasma marelui castan, a coșurilor încărcate cu zmeură și a unui fir de tarhon.

Totuși, într-o zi cînd bunica se duse, ca să o roage să-i facă un serviciu, la o doamnă pe care o cunoscuse la Sacre-Coeur (și cu care, din cauza concepției noastre cu privire la existența castelor, ea nu voise să rămînă în relații, în ciuda unei simpatii reciproce), marchiza de Villeparisis, din celebra familie de Bouillon, aceasta îi spusese: „Cred că îl cunoașteți foarte bine pe domnul Swann, care este un bun prieten al nepoților mei des Laumes". Bunica se întorsese din vizită entuziasmată de casa cu vedere către grădină, pe care doamna de Villeparisis o sfătui să o închirieze, și, de asemenea, de întîlnirea cu un cro-tor și cu fiica sa, ce își aveau atelierul în curte și la care intrase spre a-i ruga să-i coase fusta pe care si-o sfișiasse în timp ce urca scara. Bunica găsisse că acei oameni erau desăvîrșiți, că fata este o adevărată minune și că acel croitor e omul cel mai distins din cîți văzuse vreodată. Căci pentru ea distincția era ceva cu totul independent de rangul social. Se extazia, în legătură cu un răspuns pe care i-l dase croitorul, spunîndu-i mamei: „Sevigne¹¹ n-ar fi fost mai spirituală!" și, în schimb, despre un nepot al doamnei de Villeparisis, pe care îl întîlnise la aceasta: »Ah! draga mea, cit o de vulgar!"

Or, cuvintele spuse despre Swann nu îl înălțaseră pe acesta m ochii mătușii mele, ci o coborîseră pe doamna de Villeparisis.

49

Se părea că respectul pe care, urmînd-o întru aceasta pe bunica, noi i-l acordam doamnei de Villeparisis, îi impunea datoria de a nu făptui nimic care să o facă mai puțin demnă de acest respect, pe care îl dezamăgise aflînd de existența lui Swann și îngăduind unor rude ale ei să-l frecventeze. „Cum! îl cunoaște pe Swann? O femeie despre care pretindeai că este rudă cu mareșalul de Mac-Mahon!" Această părere a părinților mei despre relațiile lui Swann le-a părut apoi confirmată de căsătoria sa cu o femeie din societatea cea mai joasă, cu o cocotă aproape, pe care, de altfel, nu căuta niciodată să ne-o prezinte, continuînd să vină singur la noi, deși din ce în ce mai rar, dar după care ei crezură că pot judeca — presupunînd că Swann o întîlnise acolo — mediul, ce lor le rămînea necunoscut, pe care el îl frecventa de obicei.

Dar odată bunicul meu citi într-un ziar că domnul Swann era unul dintre cei mai fideli invitați la dejunurile de diuinică date de ducele de X..., al cărui tată și al cărui unchi fuseseră oamenii de stat cei mai de seamă din timpul domniei lui Ludovic-Filip¹². Or, bunicul meu vroia să știe toate faptele mărunte care îl puteau ajuta să pătrundă cu gîndul în viața particulară a unor oameni ca Mole, ca ducele Pasquier, ca ducele de Broglie¹³. Fu îneîntat să afle că Swann frecventa oameni care îi cunoscuseră pe aceștia. Mătușa mea, dimpotrivă, întreprêtă această noutate într-un sens defavorabil lui Swann; cineva care își alege relațiile în afara castei în sinuul căreia se născuse, în afara „clasei" sale sociale, suferea, în ochii ei, o declasare cu totul neplăcută. I se părea că acel cineva renunță dintr-o dată la rodul tuturor frumoaselor relații cu oameni bine situați, relații pe care le întreținuseră în mod onorabil și le agonisiseră pentru copiii lor familiile prevăzătoare (mătușa mea încetase chiar să-l viziteze pe fiul unui notar prieten cu noi, pentru că se căsătorise cu o principesă și coborîse, din punctul ei de vedere, de la rangul respectat de fiu de notar, la cel al unui aventurier oarecare, fost camerist sau grăjdar, pentru care se spune că reginele au avut uneori mare slăbiciune). Ea se arătă potrivnică intenției bunicului de a-i pune întrebări lui Swann, în seara următoare, cînd avea să vină la noi să cîneze, despre acești prieteni ai săi descoperiți de noi. Pe de altă parte, cele două surori ale bunicii, fete bătrîne care aveau firea ei nobilă, dar nu și inteligența ei, declarară că nu înțeleg ce plăcere poate simți cumnatul lor cînd vorbește despre asemenea prostii. Erau persoane cu aspirații înalte și, tocmai de aceea, incapabile să se intereseze de ceea ce numim bîrfă, chiar dacă ar fi avut un interes istoric, și, în general, de tot ceea ce nu era direct legnt de un subiect estetic sau referitor la virtute. Dezinte-

50

resul oindirii lor față de tot ceea ce, mai mult sau mai puțin, părea să se **lege** de viața mondenă, era atît de mare, încît simțul lor auditiv — înțelegînd'inutilitatea sa momentană de îndată ce **la** cină, conversația se ducea pe un ton frivol sau doar banal, fără ca aceste două domnișoare bătrîne să **o** poată îndrepta către subiectele preferate de ele — **își** odihnea organele receptoare, care începeau să sufere' de o adevărată atrofie. Dacă atunci

bunicul voia să atragă atenția celor două surori, el trebuia să recurgă la acele avertismente fizice folosite de medicii psihiatri în fața anumitor maniaci distraii: lovitură repetată pe un pahar cu vîriul unui cuțit, precum și o bruiscă interpelare cu vocea și cu privirea, mijloace violente pe care acești psihiatri le folosesc adeseori și în **raporturile** lor obișnuite cu oamenii sănătoși, fie din deprindere profesională, fie pentru că ei cred că **toată** lumea este cam nebună.

Ele au fost mai interesate tînd — Swann, care tocmai **urma să** vină la noi la cină le trimisese personal o ladă cu sticle de vin ele Asti — mătușa mea, în mîna cu un număr din *Le Figaro*¹* undo, alături de numele unui tablou ce figura într-o Expoziție Corot, se aflau tipărite cuvintele: „din colecția domnului Charles Swann”, ne spuse: „Ați văzut că Swann se află «la loc de cinste» în *Le Figaro* ? — Dar v-am spus întotdeauna că arc mult gust artistic, spuse bunica. — Firește, ție nu-ți scapă nimic, mai ales cînd ai prilejul să crezi altceva decît *noi*”, răspunse mătușa mea care, știind că bunica nu era niciodată de aceeași părere cu ea, și nefiind foarte sigură că îi dădeam totdeauna dreptate, voia să ne smulgă o condamnare a opiniilor bunicii mele, împotriva cărora căuta să ne solidarizeze cu sila alături de ea. Dar noi am rămas tăcuți. Surorile bunicii mani-festîndu-si intenția de a-i vorbi lui Swann despre cele **scrise** în *Le Figaro*, mătușa mea le sfătui să nu facă asta. Ori de cîte ori vedea că alții au asupra ei un avantaj oricît de **mîc**, ea se convingea pe sine că nu e vorba de un avantaj, ci de un rău, și, ca să nu-i invidieze, îi deplîngea. „Cred că nu i-ar face plăcere. Eu una știu bine că mi-ar fi foarte neplăcut să-mi văd numele tipărit în ziar, și n-aș fi deloc măgulită dacă mi s-ar vorbi de asta.” Nu se încăpățîna, de altfel, să le convingă pe surorile bunicii; căci acestea, vrînd cu orice chip să evite vulgaritatea, duceau atît de departe arta de a disimula sub perifrăze ingenioase o aluzie personală, încît aceasta trecea adeseori neobservată chiar de către cel căreia îi era adresată. Iar mama nu se gîndea decît la felul cum să obțină de la tata consimțămîntul de a-i vorbi lui Swann nu despre soția, ci despre fiica lui, pe care el o adora și din cauza căreia, se pare, făcuse în cele din urmă această căsătorie. „Ai putea să nu-i spui decît cîteva cuvinte, să-l întrebi

BIBLIOTEC* — CENTRAU - UNIVERSITARA IUI-NA?OCA

cum se simte. Cît de crudă trebuie să fie situația asta, pentru el!” Dar tata se supăra: „Ce absurdități îți pot trece prin cap! iVr fi ridicol”.

Dar singurul dintre noi pentru care venirea lui Swann deveni obiectul unei preocupări dureroase eram eu. Și asta pentru că în serile cînd eram vizitați de persoane străine, sau numai de domnul Swann, mama nu urca în camera mea. Cinam înaintea tuturor și veneam apoi să mă așez la masă, pînă la ora opt, cînd era lucru liotărit că trebuie să urc la culcare; urma să port aceluși sărut prețios și fragil, pe care mama mi-l dăruia de obicei în pat, în clipa cînd adormeam, să-l duc cu mine din sufragerie în camera mea și să-l păstrez tot timpul cît mă dezbrăcăm, fără a-i sfărîma dulceața, fără a-i răspîndi și a-i evapora virtutea volatilă, și, tocmai în serile cînd aș fi avut nevoia să-l primesc în chipul cel mai precaut, trebuia să-l iau și să-l ascund de față cu ceilalți, fără să am măcar timpul și libertatea de spirit necesare pentru a-mi îndrepta către ceea ce făceam atenția maniacală acelor care se străduiesc să nu se gîndească la altceva în timp ce închid o ușă, pentru a putea, cînd sînt din nou cuprinși de incertitudinea lor maladivă, să-i opună victorios amintirea momentului cînd au închis-o.

Eram cu toții în grădină cînd răsunară cele două clinchete șovăitoare ale clopoțelului. Știam cu toții că este Swann; totuși ne-am privit între noi cu un aer întrebător și am trimis-o pe bunica în recunoaștere. „Mulțumiți-i cît mai lămurit pentru vin, știți că e minunat, iar lada este uriașă”, le îndemnă bunicul pe cele două cumnate ale sale. „Nu mai începeți să șușotiți, spuse mătușa mea. Plăcut lucru să sosești într-o casă unde toată lumea șușotește! — Ah! iată-l pe domnul Swann. îl vom întreba dacă crede că mîine va fi vreme frumoasă”, spuse tata. Mama se gîndea că dacă ar rosti un singur cuvînt, ar face uitată toată supărarea pe care familia noastră i-o pricinuisse lui Svann de cînd acesta se căsătorise. Ea știu să-l ia mai la o parte. Dar eu o urmau; nu mă puteam hotărî să o părăsesc nici măcar pentru o clipă, gîndindu-mă că în curînd va trebui să o las în sufragerie, iar eu să urc în camera mea, fără a mă mîngîia, ca în celelalte seri, cu gîndul că va veni să mă sărute. „Domnule Swann, îi spuse ea, vorbește-mi puțin despre fata dumi-tale; sînt sigură că îi plac încă de pe acum tablourile frumoase, ca și tatălui ei. — Dar veniți odată și vă așezați împreună cu noi în verandă”, spuse bunicul, apropiindu-se. Mama fu silită să se întreprună, dar reuși totuși să mai rostască un gînd delicat, așa cum poezia ce-i buni știu să creeze cele mai mari frumuseți tocmai datorită tiraniei rimei: „Vom mai vorbi despre ea cînd vom fi doar noi amîndoi, îi spuse ea în șoaptă lui Swann. Numai o mamă poate să te înțe-

lea^ă. Sînt **sigur**ă că mama fetei dimitale ar fi de aceeași părere”. Tse-am asezat[&]cu toții în jurul mesei de fier, aș fi vrut să nu mă gîndesc la ceasurile de neliniște pe care le voi petrece în acea scară eiri<nir în camera mea fără să pot adormi; încercam să mă conving că nu aveau nici o importanță, de vreme ce le voi fi uitat a doua zi dimineata, încercam să mă agăț de idei cu privire la viitor, ce ar fi trebuit să mă conducă dincolo de abisul apropiat care mă înspăimînta ca peste o punte. Dar mintea mea crispată de această preocupare, convexă ca și privirea pe care o așinteam asupra mamei, nu se lăsa pătrunsă de nici o impresie străină. Gîndurile intrau în

ea, dar numai dacă lăsau afară orice element de frumusețe sau chiar orice ciudățenie care **m-ar** fi impresionat sau distrat. Așa cum un bolnav anesteziat asistă cu deplină luciditate la operația ce i se face, fără să simtă nimic, eu puteam să-mi recit versuri care îmi plăceau sau să observ ce eforturi face bunicul pentru a-i vorbi lui Swann despre ducele d'Audiffret-Pasquier, fără ca primele să-mi pricinuiască vreo emoție, iar celelalte vreo bucurie. Aceste stădanii fură zadarnice. De îndată ce bunicul îi puse lui Swann o întrebare în legătură cu acel orator, una dintre surorile bunicii, în urechile căreia întrebarea răsună ca o tăcere profundă, dar intempestivă, și pe care era politicos să o întrerupi, i se adresă celeilalte: „înehi-puie-ți, Celine, că am cunoscut o tânără institutoare suedeză care mi-a dat tot felul de amănunte dintre cele mai interesante despre cooperativele din țările scandinave. Va trebui să o invităm să cineze aici într-o scară. — Cred că ai dreptate, îi răspunse sora ei Flora, dar nici eu nu mi-am pierdut timpul. Am întâlnit la domnul Vinteuil un bătrîn savant care îl cunoaște bine pe Maubant, și căruia Maubant i-a explicat cu de-amănuntul cum își compune rolurile. Este lucrul cel mai interesant cu putință. E vecin cu domnul Vinteuil, nu știam pînă acum; și e foarte amabil. — Nu numai domnul Vinteuil are vecini amabili", exclamă mătușa mea Celine cu o voce pe care timiditatea o făcea puternică, iar premeditarea, falsă, aruneînd către Swann ceea ce ea numea „o privire semnificativă". În același timp, mătușa mea Flora, care înțelesese că fraza Celinei era un mod de a-i mulțumi lui Swann pentru vinul de Asti, îl privea de asemenea pe acesta cu o expresie plină de admirație și de ironie, fie doar pentru a sublinia cuvintele spirituale ale surorii ei, fie pentru că îl invidia pe Swann că le inspirase, fie pentru că nu putea să nu-și bată joc de el, socotindu-l a fi într-o situație dificilă. „Cred că vom reuși să-l avem la cină pe acest domn, continuă Flora; cînd aduci vorba despre Maubant sau despre doamna Materna, vorbește ore în șir fără să se oprească. — Trebuie să fie o îneîntare să-l ascuți", suspină bunicul,

53

în mintea căruia natura omisese să includă, din nefericire, posibilitatea unui interes pătimaș pentru cooperativele suedeze sau pentru felul cum își compune rolurile **Maubant**, după cum uitase să le dăruiască surorilor bunicii acel grăunte de sare pe care trebuie să-l adaugi tu însuși unei povestiri despre viața intimă a lui Mole" sau a contelui de Paris, pentru a afla oarecare plăcere în ceea ce spui. „Ia te uită, i se adresă Swann bunicului, ceea ce va voi spune are mai multă legătură decît s-ar părea cu ceea ce mă **întrebați**, căci în anumite privințe lucrurile nu s-au schimbat prea mult. Reciteam azi dimineață un pasaj din Saint-Simon¹⁵ care v-ar fi amuzat. Se află în volumul unde povestește despre rolul său de ambasador în **Spania**; nu este dintre cele mai bune, nu este decît un jurnal, dar este cel puțin un jurnal scris minunat de bine, ceea ce îl deosebește mult de plictisitoarele jurnale pe care ne credem obligați să le citim dimineața și seara. — Nu sînt de părerea dumitale, în anumite zi ie lectura jurnalelor mi se pare foarte plăcută...", îl întrerupse mătușa mea Flora, pentru a arăta că ea citise în *Le Figaro* fraza despre tabloul de Corot din colecția lui Swann. „Cînd vorbesc despre lucruri sau despre oameni care ne interesează!" supralicita mătușa mea Celine. „Nu spun nu, răspunse Swann uimit. Eu le reproșez jurnalelor faptul că ne silesc să acordăm zilnic atenție unor lucruri neînsemnate, în timp ce citim doar de trei sau de patru ori în viața noastră cărțile în care se află scrise lucruri esențiale. Tocmai pentru că rupem cu nerăbdare în fiecare dimineață manșeta jurnalului, ar trebui să schimbăm lucrurile și să tipărim în jurnal altceva, nu știu, poate... *Cugetările* lui Pascal! (roști acest cuvînt pe un ton emfatic și ironic, ca fă nu pară pedant). Și în volumul cu cotoare aurite pe care nu-l deschidem decît odată la zece ani, adăugă el, arătînd față de lucrurile mondene acel dispreț pe care îl manifestă anumiți bărbați din societatea înaltă, să citim că regina Greciei s-a dus la Cannes sau că prințesa de Leon a dat un bal costumat. Atunci lucrurile ar reveni la proporțiile lor reale." Dar, regretînd că s-a apucat să vorbească, fie și pe un ton frivol, de lucruri serioase: „Ce conversație frumoasă, spuse el, ironic, nu știu de ce rămînem pe aceste «înăl țimi»" și, întoreîndu-se către bunicul: „Deci Saint-Simon povestește că Maulevrier avusese îndrăzneala să Io întindă mîna fiilor săi. Știți, Maulevrier este cel despre care el spune: «în acest clondir uriaș nu am văzut niciodată nimic altceva decît posomoreală, grosolănie și multă prostie»". — „Eu știu niște sticle în care se află cu totul altceva", spuse repede Flora, care ținea să-i mulțumească și ea lui Swann, căci vinul de Asti era un dar făcut amîndurora. Celine începu să rîdă. Swann, uimit, continuă: „Nu știu dacă din ignoranță, sau

54

din viclenie, scrie Saint-Shuon, a vrut el să dea mîna cu copiii **mei**. **Mi-am** dat scama și l-am împiedicat". Bunicul se extazie cu **privire** la „din ignoranță sau din viclenie", dar domnișoara Ceine, care **la** numele de Saint-Simon — un om de litere — începea să-și **dezmoștească** auzul, se indignă: „Cum? dumneata admiri asta? Oare **un** om nu valorează tot atît cît oricare altul? Ce importanță are dacă este duce sau vizitiu, atunci cînd este inteligent și e om **de** inimă? Frumos își mai creștea copiii Saint-Simon **al** dumitale, dacă nu le spunea să dea mîna cu toți oamenii onești. Dar este pur și simplu îngrozitor. Și dumneata îndrăznești să citezi acest pasaj?" Iar bunicul, îndurerat, simțind că nu-l poate pune pe **Swann** să ne povestească întîmplările care l-ar fi amuzat, îi zicea în șoaptă mamei: „Amintește-mi versul pe care m-ai pus să-l învăț pe dinafară țd care mă liniștește în clipe ca acestea. Ah! da: «Seigneur, que de **vertus** vous nous faites hair!>>¹⁶ Acum mi-e mai bine!"

Nu o părăseam pe mama din ochi, știam că atunci cînd vom fi la masă nu mi se va îngădui să rămîn pînă la

sfrșitul cinei și că, pentru a nu-l supăra pe tata, mama nu mă va lăsa să o sărut de mai multe ori în fața tuturor, ca atunci când eram în camera mea. De aceea îmi făgăduiam, în sufragerie, ca, în timp ce vom începe să luăm cina și voi simți că se apropie ora, să fac dinainte din acest sărut, care va fi atât de scurt și atât de fugar, tot ceea ce puteam face singur, să aleg cu privire la locul de pe obraz unde o voi săruta, să-mi pregătesc gândul pentru a putea, datorită acestui început mental de sărutare, să consacru întregul minut pe care mi-l va acorda mama simțămîntului de a-i ști obrazul lipit de buzele mele, așa cum un pictor ce nu poate obține decît ședințe scurte de la modelul care îi pozează, își pregătește paleta și își amintește dinainte, după însemnări, tot ce l-ar putea ajuta să se lipsească de prezența modelului. Dar iată că înainte de a fi fost chemați la cină, bunicul avu cruzimea inconștientă să spună: „Micuțul pare obosit, ar trebui săse ducă la culcare. În seara asta vom cina de altminteri tîrziu”. Iar tata, care nu respecta la fel de mult ca bunica și ca mama legămîntul dintre noi, spuse: „Da, haide, du-te și te culcă”. Am vrut să o sărut pe mama, dar chiar în acea clipă se auzi clopoțelul care anunța cina. „Haide, las-o pe mama, v-ați luat noapte bună, asemenea manifestări sînt ridicole. Hai, du-te la culcare!” Și trebuia să plec fără să ^{avu. t.} ^{Parte} ^{Λe} sfînta împărtașanie; trebuia să urc fiecare treaptă a scării, după cum spune o expresie populară, „cu inima **neagră** e **supărare**”, împotriva inimii mele care voia să se întoarcă hngă mama, pentru că, nesărutîndu-mă, ea nu îi îngăduise să mă urmeze. Această scară detestată, pe care o urcam întotdeauna cu

atîta tristețe, răspîndea un miros de lac; acesta parcă absorbise, fixase suferința specială pe care o simțeam în fiecare seară, făcînd-o poate încă și mai crudă pentru sensibilitatea mea, deoarece, confruntată cu această formă olfactivă, inteligența mea nu mai putea să participe la ea. Cînd dormim și cînd o durere de dinți nu este încă percepută de noi decît ca o fată tînră pe care ne străduim de două sute de ori la rînd să o scoatem din apă sau ca un vers din Moiere pe care ni-] repetăm întruna, este o mare ușurare să ne trezim, iar inteligența noastră să poată dezbrăca ideea de durere de dinți de orice veșmînt eroic sau ritmat. Simțeam tocmai starea opusă acestui gen de ușurare, cînd suferința de a urca în camera mea intra în mine într-un chip mult mai rapid, aproape instantaneu, totodată insidios și brusc, prin inhalarea — mult mai toxică decît o pătrundere morală — mirosului de lac al scării. Odată ajuns în camera mea, trebuia să astup toate ieșirile, să închid jaluzelele, să-mi sap propriul mormînt, dînd la o parte cuverturile, să mă îmbrac cu lințoliul cămășii mele de noapte. Dar înainte de a mă îngropa în patul de fier ce fusese adus în cameră pentru că îmi era prea cald vara sub perdelele de rips ale patului cel mare, am avut un simță-mînt de revoltă, și am vrut să mă folosesc de o viclenie vrednică de un osîndit la moarte. I-am scris mamei, rugînd-o să urce pentru că mi se întâmplase ceva grav despre care nu puteam să-i spun în scrisoare. Spaima mea era că Francoise, bucătăreasa mătușii mele, care trebuia să aibă grijă de mine cînd mă aflam la Combray, va refuza să ducă scrisoarea. Bănuiam că pentru ea a duce această scrisoare mamei, în fața tuturor, va fi un lucru tot atât de imposibil ca și, pentru portarul unui teatru, obligația de a înmîna o scrisoare unui actor în timp ce el se află pe scenă. Ea avea cu privire la lucrurile care pot și care nu pot fi făcute un cod imperios, bogat, subtil și intransigent, comportînd distincții insesizabile sau inutile (ceea ce îl făcea să semene cu acele legi antice care, alături de porunci feroce, ca aceea de a-i ucide pe copiii de țîță, interzic cu o delicatețe exagerată să fierbi iedul în laptele caprei sau să mînînci nervul din coapsa unui animal). Acest cod, dată fiind încăpăținarea bruscă cu care ea refuza să ne facă unele mici servicii, părea a fi prevăzut complexități sociale și rafinamente mondene atât de mari, îneît nimic din mediul Franceoisei și din viața sa de slujnică la țară nu putuse să i le sugereze; și erai silit să-ți spui că există în ea un trecut francez foarte vechi, nobil și rău înțeles, ca în acele cetăți manufacturiere unde vechi castele arată că aici a existat cîndva o viață de curte, și unde lucrătorii dintr-o uzină de produse chimice muncesc în mijlocul unor delicate sculpturi ce reprezintă miracolul

sfîntului Teofil¹⁷ sau pe cei patru fii Aymon¹⁸. În cazul meu, articolul din cod din pricina căruia era puțin probabil ca — în afară de situația cînd ar fi luat casa foc — Francoise să o deranjeze pe mama în prezența domnului Swann pentru un personaj **atît** de neînsemnat ca mine, exprima pur și simplu respectul ei nu numai pentru părinți — ca pentru morți, preoți și regi —, dar și pentru străinul ce-ți este oaspete, respect ce m-ar fi impresionat poate într-o carte, care mă irita însă totdeauna cînd o auzeam pe ea vorbind despre un asemenea lucru pe un ton grav și înduioșat, și încă și mai mult în acea seară, cînd caracterul sacru pe care Francoise îl conferea cinei avea să o oblige să refuze a tulbura acea ceremonie. Dar ca să am fie și numai o șansă, nu ezitai să mint și să-i spun că nu eu voisem să-i scriu mamei, ci că mama era aceea care, în clipa cînd ne-am despărțit, îmi spusese să nu uit să-i trimit un răspuns în legătură cu un obiect pe care mă rugase să-l caut; și că ea va fi desigur foarte supărată dacă nu va primi acea scrisoare. Cred că Francoise nu rn-a crezut, căci, ca toți oamenii primitivi, ale căror simțuri sînt mai puternice decît ale noastre, ea deosebea pe dată, după niște semne care nouă ne scăpau cu totul, orice adevăr pe care voiam să i-l ascundem; privi timp de cinci minute plicul, ca și cum, cercetînd hîrtia și înfățișarea scrisului, avea să se lămurească cu privire la natura conținutului sau să știe la care articol din codul său trebuie să se refere. Apoi ieși cu un aer resemnat, ce părea să însemne: „Mare nenorocire pentru părinți să aibă un asemenea copil!” Se întoarse după o clipă să-mi spună că abia se servea înghețata, că era cu neputință să i se dea mamei scrisoarea în acea clipă în fața tuturor, dar

că, atunci când masa va fi aproape gata, se va găsi un mijloc de a i-o înmîna. Pe dată neliniștea mi se potoli; acum nu mă mai aflam în situația de adineaori, când o părăsisem pe mama pînă mîine; bilețelul meu avea cel puțin să mă introducă, supărînd-o, fără îndoială (și de două ori, pentru că acea manevră mă va face ridicol în ochii lui Swann), invizibil și fericit, în aceeași încăpere cu ea, avea să-i vorbească despre mine la ureche; iar sufrageria interzisă, ostilă, unde, abia acum o clipă, înghețata însăși și castronelele cu apă pentru clătit gura păreau a ascunde plăceri răufăcătoare și îngrozitor de triste, deoarece mama le gusta departe de mine, se deschidea larg către mine și, ca un fruct prea copt și dulce ce-și sfîșie coaja, avea să trezească atenția mamei, să o proiecteze pînă în inima mea îmbătată, în timp ce îmi va citi rîndurile. Acum nu mai eram despărțit de ea; barierele căzuseră, un fir minunat ne unea. Și apoi asta Du era totul: fără îndoială că mama avea să vină la mine în cameră!

57

Neliniștea mea era, credeam eu, un simțămînt de care Swann și-ar fi bătut joc dacă ar fi citit scrisoarea și i-ar fi ghicit scopul; or, dimpotrivă, după cum am aflat mai tîrziu, o neliniște asemănătoare l-a chinuit ani îndelungați, și nimeni poate nu ar fi putut să mă înțeleagă atît de bine ca el; neliniștea pe care o ai cînd simți că ființa pe care o iubești se află într-un ioc al plăcerii unde tu nu ești, unde nu te poți duce spre a fi alături de ea, Swann a cunoscut-o datorită iubirii, iubire căreia îi este oarecum predestinată, de către care ea va fi acaparată, specializată; dar cînd, ca în cazul meu, a pătruns în noi înainte ca iubirea să fi apărut în viața noastră, ea plutește, așteptînd-o, vagă și liberă, pusă cînd în slujba unui sentiment, cînd în slujba altuia, a iubirii filiale sau a prieteniei pentru un coleg de școală. Iar bucuria cu care mi-am făcut prima ucenicie cînd Francoise s-a întors spre a-mi spune că scrisoarea riiea îi va fi înmînată mamei, fusese cunoscută și de Swann, acea bucurie înșelătoare pe care ne-o dă vreun prieten, vreo rudă a femeii pe care o iubim, cînd, sosind la palatul sau la teatrul unde ea se află pentru vreun bal, petrecere sau premieră unde el o va întîlni, acel prieten ne zărește rătăcind pe afară, așteptînd cu deznădejde vreun prilej de a comunica cu ea. El ne recunoaște, vine către noi, ne întrebă ce facem aici. Și cînd îi spunem că avem să-i transmitem rudei sau prietenei sale ceva urgent, el ne asigură că nimic nu-i mai simplu, ne introduce în vestibul și ne promite că ne-o va trimite în mai puțin de cinci minute. Cît de mult îl iubim — așa cum în acel moment eu o iubeam pe Francoise —, pe intermediarul bine intenționat care cu un singur cuvînt a făcut ceva suportabil, omenesc și aproape benefic din serbarea de neimaginat, infernală, în sînul căreia credeam că virtujuri dușmănoase, perverse și fermecate o duceau departe, silind-o să rîdă de noi, pe cea pe care o iubim! Dacă socotim după ruda care ne-a acostat și care este unul din inițiații crudelor mistere, ceilalți invitați la acea serbare nu par să aibă nimic demoniac în felul lor de a fi. Iată-ne pătrunzînd printr-o spărtură nesperată în orele inaccesibile și chinuitoare în timpul cărora ea avea să guste plăceri necunoscute: și iată că unul din momentele a căror succesiune le-ar fi alcătuit, un moment la fel de real ca toate celelalte, ba chiar poate mai important pentru noi, pentru că are o legătură mai mare cu iubită noastră, noi ni-l reprezentăm, noi îl posedăm, intervenim în el, l-am creat aproape: momentul cînd i se va spune că sîntem acolo jos. Și, fără îndoială, celelalte momente ale serbării nu erau de o esență foarte diferită de esența acestuia, nu comportau o alcătuire mai înșelătoare și care să ne aducă atîta suferință, de vreme ce prietenul binevoitor ne-a spus: „Dar va fi fericită să

58

coboare! ii va face mult mai multă plăcere să stea de vorbă eu dumneata decît să se plictisească acolo sus". Vai! Swann făcuse această experiență, bunele intenții ale unei a treia persoane sînt fără putere asupra unei femei mînioase că se simte urmărită pînă și la un bal de către cineva pe care ea nu-l iubește. Adeseori prietenul coboară

Mama nu veni, și, fără a-mi cruța amorul propriu (povestea acelui obiect pe care ar fi trebuit să-l caut la rugămintea ei nu trebuia dezmințită), îmi transmise prin Francoise cuvintele: „Nu-i nici un răspuns”, formulă pe care am auzit-o atît de des în gura portarilor de la „marile hoteluri” sau a vaeților **din** tripouri, rostită către vreo biată fată uluită: „Cum, n-a spus nimic, dar e cu neputință! I-ați dat totuși scrisoarea mea. Bine, o să mai aștept”. Și — **tot astfel** cum ea spune în mod invariabil că nu are nevoie de becul suplimentar pe care portarul vrea să-l aprindă pentru ea, și **rămîne** acolo, nemaiauzind decît rarele cuvinte despre vreme pe care ie schimbă între ei portarul și vreun servitor, pe care acesta îl trimite în grabă, dîndu-și seama dintr-o dată cît e de tîrziu, să pună la gheață băutura unui client — după ce am respins oferta Francoisei de a-mi face ceai sau de a rămîne lîngă mine, am lăsat-o să se întoarcă la bucătărie, m-am culcat și am închis ochii, **încercînd** să nu aud vocea părinților mei care își beau cafeaua în grădină. Dar, după cîteva secunde, simții că scriind acea scrisoare mamei, apropiindu-mă, cu riscul de a o supăra, atît de mult de ea îneîț crezusem că ajung la clipa cînd o voi revedea, înlăturasem posibilitatea de a adormi fără să o fi revăzut, iar bătăile inimii mele deveneau tot mai dureroase, pentru că îmi spoream zbuciumul pe măsură ce îmi impuneam o liniște care însemna acceptarea nefericirii mele. Dintr-o dată, nu mai simții nici o tulburare, o mare fericire mă năpădi, ca atunci cînd un medicament puternic începe să-și facă efectul și ne potolește durerea: luasem hotărîrea să nu mai încerc să

adorm iară a o fi revăzut pe mama, să o sărut cu orice preț — deși eram sigur că, după aceea, va fi multă vreme supărată pe mine — când va urca să se culce. Calmul ce rezulta din această hotărîre care punea capăt neliniștii mele, trezea în mine o stare de bucurie extraordinară, dar, totodată, o așteptare, o sete și o teamă de primejdie. Am deschis fereastra fără zgomot și m-am așezat la capătul patului; nu făceam aproape nici o mișcare, ca să nu fiu auzit de jos. Afară lucrurile păreau și ele încremenite într-o atenție mută, nevoind parcă să tulbure lumina lunii, care făcea să pară fiecare lucru de două ori mai mare și mai îndepărtat, datorită răsfrîngerii razelor; mai densă și mai concretă, aceasta subțiasse și dilatase totodată pei-

59

sajul, ca pe un plan pînă atunci împăturit, și pe care îl desfaci. Tot ce trebuia să se miște, ca vreo ramură de castan, se mișca. Dar frea mătul său minuțios, total, executat pînă în cele **mai** mici nuanțe și pînă la ultimele rafinamente, nu se revărsa asupra ambiantei, nu se contopea cu ea, rămînea circumscris. Expuse pe această tăcere care nu absorbea nimic din ele, zgomotele cele mai îndepărtate, cele care veneau probabil din grădinile de la celălalt capăt al orașului, se percepeau în toate amănunțele și atît de „net”, încît s-ar fi zis că acest efect de depărtare nu se datora decît unui pianissimo, ca acele motive în surdina atît de bine executate de orchestra Conservatorului pe care, deși nu pierzi nici măcar o notă din ele, crezi că le auzi totuși venind de undeva de departe și nu din sala de concert și deși toți vechii abonați — surorile bunicii, de asemenea, cînd Swann le dăduse biletele lui — ciuleau urechea ca și cum ar fi ascultat înahrțamj^K^a^JJ^und ce n-ar fi ajuns încă sa dea colțul către strada Treviso.

Știam că situația în care mă pusesem era, dintre toate, cea care putea să aibă pentru mine, din partea părinților mei, consecințele cele mai grave, mult mai grave, într-adevăr, decît ar fi putut bănui un străin, și anume dintre acelea care pentru el nu le-ar fi putut avea decît greșelile cu adevărat rușinoase. Dar în educația ce mi se dădea, ierarhia greșelilor nu era aceeași ca în educația celorlalți copii, și fusesem obișnuit să le situez înaintea celorlalte (pentru că, fără îndoială, nici nu erau altele împotriva cărora să fie nevoie să fiu mai cu strășnicie păzit) pe cele despre care înțeleg acum că aveau în comun faptul că le făceam cedînd unui impuls nervos. Dar atunci cuvîntul acesta nu era pronunțat, nu li se recunoștea această origine, **care** m-ar fi putut face să cred că puteam fi scuzat sau poate chiar că sînt greșeli cărora nu le pot rezista. Dar le recunoșteam bine după neliniștea care le preceda, ca și după severitatea pedepsei ce le urma; și știam că greșeala pe care tocmai o săvîrșisem era din aceeași familie cu altele pentru care fusesem aspru pedepsit, deși infinit mai gravă. Cînd mă voi duce să-i ațin calea mamei în clipa cînd va urca să se culce, și cînd ea va vedea că rămăsesem treaz pentru a-i spune din nou noapte bună pe coridor, nu voi mai fi lăsat să rămîn acasă, voi fi trimis la colegiu chiar a doua zi, eram absolut sigur de asta. Ei bine! chiar dacă ar fi trebuit să mă arunc pe fereastră cinci minute după aceea, aveam totuși să fac ceea ce liotărîsem. Acum o voiam pe mama, voiam să-i spun noapte bună, înaintasem prea mult pe calea ce ducea la realizarea acestei dorințe pentru a mă mai putea întoarce înapoi.

60

Auzii **pașii** părinților mei care îl însoțeau pe Swann; și după ce clopoțelul de la poartă mă anunță că plecase, m-am dus la fereastră. Mama" îl întreba pe tata dacă îi plăcuse langusta și dacă domnul Swann ceruse încă o porție de înghețată cu cafea și cu fistic. „Nu prea a ieșit grozav, spuse mama; cred că data viitoare va trebui să-i punem altă aromă. — N-am cuvinte să spun **cît** de schimbat îl -găsesc pe Swann, zise mătușa mea, a **îmbătrînit** așa de mult!" Se obișnuise atît de mult să vadă totdeauna **în** Swann un adolescent, **îneît** era uimită cînd îl descoperea dintr-o dată mai puțin tînăr decît continua să-l creadă. De altfel și părinții mei începeau să găsească că bătrînețea lui este cea bătrînețe anormală, excesivă, rușinoasă și meritată a celibatarilor, a tuturor celor pentru care s-ar părea că marea zi lipsită de un mîinc este mai lungă decît pentru ceilalți, pentru că pentru ei ea este pustie, iar clipele se adună unele cu altele încă de dimineață, fără să se împartă apoi între copii. „Cred că are multe necazuri cu ticăloasa lui de nevastă, care trăiește în văzul întregului Combray cu un anume domn de Charlus. A ajuns de risul lumii." Mama observă că, de cîtăva vreme, parcă mult mai puțin trist. „Și face mult mai rar acel gest, care seamănă întru totul cu **un** gest al tatălui său, de a-și șterge ochii și de a-și trece mîna peste frunte. Cred că de fapt nu o mai iubește pe această femeie.

0 Sigur că nu o mai iubește, răspunse bunicul. Mi-a scris încă de **multă** vreme o scrisoare, căreia nu m-am grăbit să-i răspund favorabil, și care nu lasă nici o umbră de îndoială asupra sentimentelor

gale de iubire față de soția sa. Dar nu i-ați mulțumit pentru vinul de **Asti**", adăugă bunicul, întoreindu-se către cele două cumnate ale sale. „Cum poți să spui că nu i-am mulțumit? Ba dimpotrivă, cred că am făcut-o, și într-un fel cât se poate de delicat”, răspunse mătușa mea Flora. „Da, ai adus-o foarte bine din condei: te-am admirat, spuse mătușa mea Celine. — Dar și tu te-ai descurcat foarte bine. — Da, sînt destul de mîndră de fraza mea despre vecinii amabili. — Cum! asta numiți voi a mulțumi! spuse bunicul. Am auzit toate astea, dar nici prin minte nu mi-a trecut că voi ați să-i mulțumiți lui Swann. Puteți fi sigure că n-a înțeles nimic. — Dar Swann **nu-i** un prost, sînt sigură că a știut să guste conversația noastră. Nu puteam totuși să-i spun numărul sticlelor trimise și prețul yimilui!” Tata și mama rămăseră singuri, și se așezară pentru câteva clipe; apoi tata spuse: „Dacă vrei, hai să urcăm la culcare. I Dacă asta vrei tu, dragul meu, deși nu-mi este deloc somn; sper ea nu mă ține atît de trează cea înghețată de cafea atît de proastă; dar văd lumină în bucătărie, și de vreme ce biata Francoise în-a așteptat, o s-o rog să-mi descheie corsajul în timp ce tu te vei dez-

61

băra". Și mama deschise ușa cu zăbrele de la vestibulul ce dădea spre scară. Curînd am auzit-o cum urcă și închide fereastra de la **camera** ei. Am înaintat pe coridor fără zgomot; inima îmi bătea atît de puternic îneît mergeam cu greu, dar cel puțin nu de neliniște, **ci** de spaima și de bucurie. Am văzut în casa scării lumina proiectată de **luminarea** maniei. Apoi am văzut-o chiar pe ea, și i-am sărit înainte. În prima clipă, mă privi cu uimire, neînțelegînd ce se întîm-plase. Apoi pe chipul ei se citi o mare mînie, nu îmi spunea nici măcar un singur cuvînt, și, într-adevăr, pentru o greșeală mult mai mică decît aceasta nu mi se mai vorbea timp de mai multe zile. Dacă mama mi-ar fi spus vreun cuvînt, ar fi însemnat să admită ca poate să-mi spună și altele, și de altfel asta mi s-ar fi părut încă și mai îngrozitor, ca un semn că față de gîvîvitatea pedepsei ce urma să se pregătească, tăcerea, sau cearta, ar fi fost o joacă. Un cuvînt ar fi avut semnificați» calmului cu care îi răspunzi unei slugi cînd ai hotărît s-o dai afară; sărutul pe care îl dai unui fiu pe care îl trimiți să se angajeze în armată, în timp ce i l-ai fi refuzat dacă ar fi trebuit să te mulțumești să fii supărat pe el doar două zile. Dar ea îl auzi pe tata care urca din cabinetul de toaletă unde se dezbrăcase și, pentru a evita scena pe care ne-ar fi făcut-o, îmi spuse cu o voce întretăiată de mînie: „Fugi, fugi, măcar să nu te **vadă** tata cum mă aștepti aici ca un nebun!” Dar eu îi repetam: „Vino să-mi spui noapte bună”, înspăimîntat că văd reflexul luminării tatei înălțîndu-se pe perete, dar și **folosirida-mă** de apropierea lui ca de un mijloc de șantaj și nădăjduind ca mama, pentru a evita ca tata să mă găsească tot acolo dacă ea ar fi continuat să mă refuze, îmi va spune: „întoare-te în camera ta, o să vin!”. Dar era prea tîrziu, tata se afla în fața noastră. Fără să vreau, am șoptit aceste cuvinte, pe care nimeni nu **le-a auzit**: „Sînt pierdut I”

Dar nu a fost așa. Tata îmi refuza neîncetat tot felul de lucruri ce-mi erau îngăduite prin înțelegeri mai puțin severe pe care le aveam cu mama și cu bunica, pentru că lui îi pasa prea puțin de „principii”, căci pentru el nu existau nici un fel de „drepturi ale oamenilor”. Pentru un motiv cu totul întîmplător, sau chiar fără nici un motiv, el îmi interzicea în ultima clipă vreo plimbare atît de obișnuită, atît de acceptată, îneît asemenea privațiune era un adevărat sperjur, sau, cum făcuse și în acea seară, cu mult timp înainte de ora rituală, îmi spunea: „Hai, urcă la culcare, și să nu aud nici un cuvînt în plus!” Dar, pentru că nu avea principii (în sensul în care le avea bunica), el nu cunoștea de fapt ce înseamnă intransigenta. Mă privi o clipă, uimit și supărat, apoi, după ce mama îi explică, stingherită, în câteva cuvinte, cele întîmplate, el îi spuse;

62

.Du-te atunci cu el, tot spuneai că nu ți-e somn. Rămîi puțin cu ol în cameră, eu nu am nevoie de nimic. — Dar, dragul meu, îi răspunse timid mama, faptul că **îmi** este sau nu-mi este somn **nu** schimbă cu nimic lucrurile, nu putem să-l obișnuim pe acest copil cu... — Dar nu-i vorba să-l obișnuim, spuse tata, dînd din umeri; vezi bine că bietul copil **e** trist, ba chiar pare deznădăjduit; haide, doar nu sîntem călîi! Dacă o să se îmbolnăvească din pricina **ta**, n-o să-ți convină! Și fiindcă există două paturi în camera lui, spune-i Francoisei să-ți pregătească patul cel mare și cuică-te în noaptea «-ista lîngă **el**. Hai, noapte bună, eu nu sînt atît de nervos ca voi, mă duc să mă culc”.

Nu puteam să-i mulțumesc tatei; l-aș fi **mîniat** prin ceea ce el numea nevrucăle; am rămas pironit locului, neîndrăznind să fac vreo mișcare; era încă în fața noastră, înalt, în halatul său de casă alb, cu capul înfășurat în eașmirul de India violet și roz pe care îl purta de cînd avea nevralgii, făcînd gestul lui Abraham din gravura reprodusă după Benozzo Gozzoli¹⁹, pe care mi-o dăduse domnul Swann, cînd îi spune Sarei că trebuie să renunțe la Isaac. Sînt mulți ani de atunci. Zidul de lîngă scara pe care am văzut ur-cînd reflexul luminării

sale nu mai există de multă vreme. Și în mine multe lucruri au fost nimicite, despre care credeam că trebuie să dăinuie veșnic, și noi lucruri s-au construit, dînd naștere unor bucurii noi, pe care nu le-aș fi putut prevedea atunci, după cum le înțeleg acum cu greu pe cele vechi. Și e mult de cînd tata mi-i mai poate spune mamei: „Du-te cu copilul”. Puțința unor asemenea ceasuri nu va renaște niciodată pentru mine. Dar, de puțină vreme, încep din nou să percep foarte bine, dacă știu să ascult, hohotele de plîns pe care am avut puterea să le stăpînesc în fața tatei și în care nu am izbucnit decît cînd am fost iar singur cu mama. De fapt, ele n-au încetat niciodată; și numai pentru că viața tace acum mai mult în jurul meu, le aud eu din nou, ca pe acele clopote de la mănăstire acoperite atît de bine în timpul zilei de zgomotul orașului, îneît ai crede că dangătul lor s-a oprit, dar care se aud iarăși, în tăcerea serii. Mama își petrecu acea noapte în camera mea; cînd săvîrșisem o greșeală atît de mare îneît mă așteptam să fiu izgonit din casă, părinții nici îmi acordau mai mult decît obținusem **vreodată** de la ei, ca o recompensă pentru o faptă frumoasă. Chiar atunci cînd se manifesta prin bunăvoință, purtarea tatei față de mine păstra acea nuanță de arbitrar și nemeritat ce o caracteriza, și care nea de faptul că în general era mai curînd rezultatul unor împrejurări întîmplătoare decît al unui plan premeditat. Poate chiar ca ceea ce eu numeam, atunci cînd mă trimitea la culcare, severita-

63

tea sa, merita mai puțin acest nume decît cea a mamei sau a bunicii, căci firea lui, mai diferită în anumite privințe de a mea decît a lor, nu ghicise probabil pînă acum cît eram de nefericit în fiecare seară, ceea ce mama și bunica știau foarte bine; dar ele mă iubeau îndeajuns **pentru** a nu consimți să mă cruțe de suferință, voiau să mă învețe să o domin spre a-mi diminua sensibilitatea nervoasă și a-mi întări voința. Tata, care mă iubea altfel, nu știu dacă ar fi avut acest curaj: singura dată cînd înțelese că **sînt** nefericit, îi spusese mamei: „Du-te și-l mîngîie”. Mama rămase în acea noapte în camera mea și, parcă pentru a nu strica prin vreo remușcare aceste ore atît de diferite de ceea ce avusesem dreptul să sper, cînd Fran-~~coise~~, înțelegînd că se petrece ceva extraordinar, căci mama, așezată **lingă** mine, mă ținea de mîna și mă lăsa să **plîng** fără să mă certe, o întrebă: „Dar doamnă, ce are domnul de plînge astfel?” mama îi răspunse: „Nu știe nici el de ce, Francoise, are o stare nervoasă; pregătește-mi repede patul cel mare și du-te să te cuier”. Astfel, pentru prima oară, tristețea mea nu mai era socotită o greșeală ce trebuie pedepsită, ci un fel de rău involuntar, recunoscut acum oficial, o stare nervoasă de care nu eram răspunzător; eram fericit că nu trebuie să-mi însoțesc amărăciunea lacrimilor cu vreun scrupul, puteam să plîng fără să păcătuiesc. Totodată eram foarte mîndru față de Françoise din pricina acestei întorsături pe care o luaseră lucrurile, care, la o oră după ce mama refuzase să urce în camera mea și îmi transmisese răspunsul disprețuitor că trebuie să dorm, mă înălța la demnitatea de persoană matură, făcîndu-mă să ajung dintr-o dată la un fel de pubertate a supărării, de emancipare a lacrimilor. Ar fi trebuit să fiu fericit: dar nu eram. Mi se părea că mama îmi făcuse pentru prima oară o concesie din pricina căreia probabil suferea, că era o primă abdicare din partea-i în fața idealului pe care și-l făcuse cu privire la mine și că, pentru prima dată, ea, atît de curajoasă, se dădea bătută. Mi se părea că repurtasem o victorie împotriva ei, că reușisem, **afa** cum ar fi putut face o boală, necazurile sau **virata**, să-i înfrîng voința, să-i **îngenunchez** rațiunea, și că prin această scară începea o nouă eră, că ea va rămîne ca o dată tristă. Dacă aș mai fi îndrăznit acum, i-aș fi spus mamei: „Nu vreau, nu te culca aici”. Dar cunoșteam înțelepciunea practică, realistă, cum s-ar spune astăzi, care îi tempera firea arzător de idealistă moștenită de **la** bunica, și știam că acum, cînd răul era făcut, ar **vrea** mai curînd să mă lase cei puțin să mă bucur de acea plăcere liniștitoare și să nu-l deranjeze pe tata. Desigur, frumosul chip **al** mamei strălucea încă de tinerete în acea seară cînd mă ținea atît de gingaș de mîini și încerca să-mi potolească plînsul, dar mi se

64

părea că tocmai asta nu ar fi trebuit să se întîmple, mînia ei ar fi fost mai puțin tristă pentru mine decît această blîndețe nouă pe **care nu** o cunoscuse copilăria mea; mi se părea că înscriisem **în** sufletul ei o primă zbîrcitură, cu o mîna nelegiuită și tainică, și că din pricina mea se ivise aici primul fir alb de păr. Acest gînd mă făcu să plîng și mai tare, și atunci am văzut-o pe mama, care totdeauna își stăpînea pornirile de iubire față de mine, cum se lasă cuprinsă ea însăși de înduioșare și cum încearcă să-și stăpînească dorința de a plînge. Cînd simți că mi-am dat seama, îmi spuse, **rîzînd**: „Puișorul de pițigoi o s-o facă pe mama să fie tot atît de proastă ca și el, dacă o să mai plîngă tot așa. Haide, dacă nu **ți-e** somn, după cum nu-mi este nici mie, să facem ceva, să luăm o carte și să citim”. Dar eu nu aveam acolo nici o carte. „Crezi că n-o să te mai bucuri tot atît de mult, dacă îți aduc chiar acum cărțile pe care bunica vrea să ți le dea de ziua ta de naștere? Gîndește-te bine: nu vei fi dezamăgit dacă nu vei primi nimic poimîine?” Dimpotrivă, eram încîntat, și mama s-a dus după un pachet cu cărți; sub hîrtia care le învelea, nu am putut ghici decît că sînt groase, după un contur sumar și ascuns, care eclipsa totuși cutia cu creioane colorate primită de Anul nou și viermii de mătase de anul trecut. Erau: *Balta diavolului*, *François le Champi*, *Micuța Fadette* și *Meșterii clopotari*. Bunica, după cum am știut mai tîrziu, alesese mai întîi poeziile lui Musset, un volum de Kousseau și *Indiana*²⁰; căci dacă socotea că lecturile ușoare sînt tot atît de nesănătoase

ca bomboanele și prăjiturile, ea nu credea că uriașa respirație a geniului are asupra minții unui copil o influență mai primejdioasă și mai puțin întăritoare decât, asupra trupului său, aerul pădurii și vântul din largul mării. Dar fiindcă tata o făcuse aproape nebună aflând ce cărți vrea să-mi dea, ea se întorsese singură la Jouy-le-Vicomte, la librar, pentru ca eu să-mi capăt totuși darul (era o zi foarte călduroasă și se înapoiase atât de bolnavă, încât medicul îi spusese mamei să nu o mai lase să se obosească astfel), și se repezise asupra celor patru romane pe teme rustice ale lui George Sand. „Draga mea fată, îi spunea ea mamei, nu m-aș putea hotărî să-i dăruiesc acestui copil o carte scrisă prost.”

În realitate, nu se resemna niciodată să cumpere ceva din care să nu se poată trage un folos intelectual, și mai ales cel pe care ni-l procură lucrurile frumoase, învățându-ne să ne căutăm plăcerea în altă parte decât în satisfacțiile bune și ale vanității. Chiar când trebuia să-i facă unui prieten un cadou așa-zis util, când trebuia să dăruiască un fotoliu, tacîmuri, un baston, ea le căuta „vechi”, ca și cum, desuetudinea lor îndelungată ștergîndu-le caracteristicile

5 — în căutarea timpului pierdut

65

utilitare, ele păreau mai curînd dornice să ne povestească viața oamenilor de altă dată decât să slujească la satisfacerea propriilor noastre nevoi. I-ar fi plăcut să am în camera mea fotografii ale monumentelor sau ale peisajelor celor mai frumoase. Dar atunci când trebuia să le cumpere, și deși lucrul reprezentat avea o valoare estetică, ea găsea ca vulgaritatea, utilitatea își regăseau prea curînd locul în modul mecanic de reprezentare al fotografiei. Începea să fie vicleană și, dacă nu să elimine pe de-a-ntregul banalitatea comercială, cel puțin să o reducă, să o înlocuiască în cea mai mare parte tot cu artă, să introducă mai multe „straturi” de artă: în loc să cumpere fotografiile catedralei din Chartres²¹, ale fîntînii din Saint-Cloud²², ale Vezuviului, ea îl întreba pe Swann dacă toate acestea nu fuseseră reprezentate de vreun mare pictor, și prefera să-mi dea fotografii ale catedralei din Chartres de Corot, ale marilor fîntîni din Saint-Cloud de Hubert Robert²³, ale Vezuviului de Turner, ceea ce însemna mai multă artă. Dar dacă fotograficul fusese înlăturat de la reprezentarea capodoperei sau a naturii și înlocuit de un mare artist, el își relua drepturile pentru a reproduce chiar această interpretare. Ajunsă la scadența vulgarității, bunica încerca Bă o mai amîne încă. Ea îl întreba pe Swann dacă opera nu fusese gravată, • preferînd, cînd era cu puțință, gravuri vechi, și avînd încă un interes dincolo de ele însele, de exemplu, căutîndu-le pe acelea ce reprezintă o capodoperă într-o stare în care nu o mai putem vedea astăzi (ca gravura *Cinei* lui Leonardo da Vinci înainte de a se fi degradat, executată de Morghen). Trebuie spus că rezultatele acestui mod de a înțelege arta de a face un dar nu au fost totdeauna strălucite. Ideea pe care mi-am făcut-o despre Veneția după un desen de Tițian, ce pare a avea drept fundal laguna, era desigur mult mai puțin exactă decât cea pe care mi-aș fi făcut-o prin mijlocirea unor simple fotografii. Cînd mătușa mea voia să rostescă un rechizitoriu împotriva bunicii, era cu neputință să mai numeri cîte fotolii oferise aceasta unor tineri logodnici sau unor soți bătrîni care, la prima încercare de a se așeza pe ele, se prăbușiseră pe dată sub greutatea unuia dintre destinatari. Dar bum'ea ar fi socotit că e meschin să se preocupe prea mult de soliditatea unui obiect de lemn pe care se deslușeau încă o floriceică, un surîs, uneori o frumoasă istorioară din trecut. Chiar ceea ce, în aceste mobile, corespundea unei nevoi, dar într-un mod cu care nu mai sîntein obișnuiți, o fermeca precum vechiul mod de a folosi limba, în care vedem o metaforă, ștearsă, în limba noastră modernă, de uzura obișnuinței. Or, romanele cîmpe-nești ale lui George Sand, pe care mi le dăruia de ziua mea, «rait pline, ca și o mobilă veche, de expresii căzute în desuetudine și

devenite iar imagini, cum nu mai întîlnești decât la țară. Și bunica le cumpărase preferîndu-le altora, ca și cum ar fi închiriat cu mai multă, plăcere o proprietate unde ar fi existat un porumbar gotic «au vreunul din acele lucruri vechi care exercită asupra minții noastre o fericită influență, dîndu-i nostalgia unor imposibile

călăr

torii în timp.

Mama se așeza alături de patul meu; luase în mînă *François le Champi*²⁴ care, datorită copertei sale roșii și a titlului său de neînțeles, avea pentru mine o personalitate distinctă și o atracție misterioasă. Nu citisem încă niciodată vreun roman adevărat. Auzisem spunîndu-se că George Sand era însuși tipul romancierului.

Asemenea vorbe mă îmbiau să văd în *François le Champi* un ce cu neputință de definit și fermecător. Procedeele narațiunii, menite să stîrnească fie curiozitatea, fie înduioșarea, anumite moduri de a spune ce trezesc neliniștea și melancolia, și pe care un cititor cît de cît instruit le recunoaște ca fiind comune multor romane, îmi păreau pur și simplu — mie, care vedeam într-o carte nouă nu un lucru ce are mulți semeni, ci o persoană unică, avînd rațiunea de a exista doar în sine — o emanație tulburătoare a esenței particulare a acestei opere. Sub evenimentele cotidiene, sub lucrurile afîi de comune, sub cuvintele afîi de curente, simțeam ca un fel de intonație, ca un fel. de accent străin. Acțiunea începu să se desfășoare; ea îmi păru cu

atît mai obscură, cu cît atunci cînd citeam, visam adeseori, pe pagini întregi, la cu totul altceva. Și lacunelor pe care acest mod al meu de a fi distrat le lăsa în cadrul povestirii, li se adăuga, cînd mama îmi citea cu voce tare, și faptul că ea sărea toate scenele de dragoste. De aceea toate schimbările bizare ce se produc în atitudinea morăriței și a copilului și care nu își află explicația decît în evoluția unei iubiri pe cale de a se naște, îmi apăreau ca fiind pline de un mister adine, a cărui sursă îmi închipuiam că trebuie să fie în acel nume necunoscut și atît de dulce de „Champi”, care își punea pe copilul ce-l purta fără ca eu să înțeleg de ce, culoarea vie, împurpurată și fermecătoare. Chiar dacă mama era o cititoare infidelă, ea era totodată, în cazul cărților unde afla sunetul unui sentiment adevărat, și o cititoare admirabilă, prin respectul și simplitatea interpretării, prin frumusețea și blîndețea vocii sale. Chiar în viață, cînd citeam și nu opere de artă îi stîrneau astfel înduioșarea sau admirația era impresionant să o vezi cu ce grijă îndeparta din vocea, din gesturile, din cuvintele ei, orice notă de veselie care ar fi putut să-t facă rău vreunei mame ce își pierduse odinioară un copil, o nuanță, amintind de sărbătorirea unei aniversări, care l-ar

5*

67

fi putut face pe bătrînul ce o asculta să se gîndească la vîrsta lui înaintată, orice cuvînt prea casnic care i s-ar fi părut plictisitor vreunui tînăr savant. Tot astfel, cînd citea proza lui George Sand, din care emană totdeauna acea bunătate, acea distincție morală pe care mama învățase de la bunica să le considere superioare oricărui alt lucru din viață, și pe care eu aveam gă o învăț pe ea doar mult mai tîrziu să nu le considere superioare oricărui alt lucru din cărți, atentă să izgonească din vocea-i orice meschinărie, orice afectare ce ar fi putut fi o piedică în calea valului puternic, ea se înarma cu toată iubirea firească și cu toată ampla blîndețe pe care le cereau aceste fraze ce păreau scrise pentru vocea ei, și care, spre a spune astfel, existau pe de-a-ntregul în registrul sensibilității sale. Pentru a le citi pe tonul potrivit, ea regăsea accentul cordial care le preexistă și le-a dictat, dar pe care cuvintele nu-l arată; datorită lui, ea puna în treacăt o surdină oricărei cruzimi ascunse în timpurile verbale, rostea imperfectul și perfectul compus eu blîndețea bunătății desăvîrșite, cu melancolia iubirii, conducea fraza ce se sfîrșea către cea care urma să înceapă, cînd grăbind, cînd încetinind mersul silabelor, pentru a le face să intre, deși cantitățile lor erau diferite, într-un ritm uniform, insufla acestei proze atît de comune un fel de viață sentimentală și continuă.

Remușcările mele se potoliseră, mă lăsam pradă dulceații acestei nopți cînd o aveam pe mama lîngă mine. Știam că nu voi mai putea avea niciodată o asemenea noapte; că dorința mea cea mai mare, aceea de a o avea pe mama în cameră în timpul tristelor ceasuri nocturne, era prea opusă necesităților vieții și dorinței tuturor, pentru ca privilegiul ce-mi fusese acordat în acea seară să poată fi altceva decît o împlinire factice și excepțională. Mîine voi fi din nou neliniștit, iar mama nu va rămîne aici. Dar cînd neliniștile mele se potoleau, eu nu le mai înțelegeam; și apoi seara de mîine era încă ceva îndepărtat; îmi spuneam că voi avea timp să iau o hotărîre, deși acel răgaz nu putea să-mi dea nici o altă putere, căci erau lucruri ce nu depindeau de voința mea și pe care socoteam că le pot evita doar datorită răstimpului care le despărțea încă de mine.

Astfel îneîț, vreme îndelungată, cînd, trezindu-mă în timpul nopții, îmi aminteam de Combray, nu revedeam niciodată nimic altceva decît acel crîmpei luminos, decupat în mijlocul unui întuneric nedeslușit, asemenea celor pe care sclipirile unui foc de

68

artificii sau proiectarea unei lumini electrice le luminează și le secționează pe fațada unui edificiu care, în rest, rămîne cufundat în noapte: la baza destul de mare, micul salon, sufrageria, începutul de alee întunecată pe unde va sosi domnul Swann, autorul inconștient al tristeților mele, vestibulul pe unde mă îndreptam către prima treaptă a scării de la intrare, atît de greu de urcat, care constituia ea **singură** trunchiul foarte îngust al acestei piramide neregulate; și, în vîrf, dormitorul meu, cu micul coridor și ușa lui cu geam, pe unde intra mama; într-un cuvînt, totdeauna văzut la aceeași oră, izolat de tot ce putea să se afle în jur, desprinzîndu-se din întuneric, decorul strict necesar (ca acela pe care îl vedem indicat la începutul unor piese vechi, pentru reprezentările din provincie) dramei momentului cînd mă dezbrăcăm pentru culcare; ca și cum Combray nu ar fi fost alcătuit decît din două etaje legate printr-o scară îngustă și ca și cum întotdeauna nu ar fi fost decît ora șapte seara. La drept vorbind, i-aș fi putut răspunde oricui mi-ar fi pus asemenea întrebare: Combray cuprindea și altceva și exista și la alte ore. Dar cum ceea ce mi-aș fi amintit ar fi fost doar rodul memoriei voluntare, al memoriei inteligenței, și cum ceea ce ea ne spune despre trecut nu păstrează nimic din el, eu n-aș fi dorit niciodată să mă gîndesc la acea rămășiță din Combray. Toate acestea erau în realitate lucruri moarte pentru mine.

Moarte pentru totdeauna? Poate.

În asemenea cazuri hazardul joacă un mare rol, și un al doilea hazard, cel al morții noastre, nu ne îngăduie adeseori să așteptăm multă vreme bunăvoința celui dintâi.

Găsesc foarte înțeleaptă acea credință celtică ce ne spune că sufletele celor pe care i-am pierdut sînt captive în vreo ființă inferioară, într-un animal, o plantă, un lucru neînsuflit, pierdute într-adevăr pentru noi pînă în ziua, care pentru mulți nu vine niciodată, cînd trecem din împlinire pe lîngă copac, cînd intrăm în stă-pînirea obiectului unde sînt închise. Atunci ele tresar, ne cheamă, și, de îndată ce le-am recunoscut, vraja este sfărîmată. Eliberate de noi, au învins moartea și se întorc să trăiască împreună cu noi.

Așa se întîmplă și cu trecutul nostru. Zadarnic încercăm să-l evocăm, toate strădaniile inteligenței noastre sînt inutile. El este ascuns în afara domeniului și a puterii ei, în vreun obiect material * (în senzația pe care ne-ar da-o acest obiect material) pe care noi **on-l** bănuim. Depinde de hazard dacă vom întîlni acest obiect înainte de a muri, sau dacă nu-l vom întîlni. \ Trecuseră²⁵ mulți ani de cînd, din Combray, tot ceea ce nu era teatrul și drama culcării mele nu mai exista pentru mine, cînd, într-o zi de iarnă, cum mă întorceam acasă, mama, văzînd că mi-e frig, mă îndemnă să beau, cum nu făceam de obicei, puțin ceai. Mai întîi am refuzat, dar, nu știu de ce, m-am răzgîndit. Ea trimise să mi se cumpere una dintre acele prăjituri mici și durduli, numite „Petits Ma^eleines”, care par a fi fost turnate în valva striată a

unei gcoici.rȘi curînd, mașinal, împovărat de ziua posacă și de perspectiva unti mîine trist, am dus la gură o linguriță din ceaiul în care lăsasem să ne înmoaie o bucătică de prăjitură. Dar chiar în clipa cînd înghițitura de ceai, amestecată cu fărîmături din prăjitură, îmi atinse cerul gurii, tresării, atent la lucrul neobișnuit ce se petrecea în mine. O plăcere nespusă mă năpădise, izolată, fără noțiunea cauzei sale. Datorită ei, vicisitudinile vieții îmi deveniseră indiferente, dezastrele ei, inofensive, scurtimea-i, iluzorie, ca atunci cînd iubești; eram umplut cu o esență prețioasă: sau mai curînd această esență nu era în mine, ea eram eu. Kamă mai simțeam mediocru, supus capriciilor împlîrii, muritorYbe utiliză să-mi vină acea puternică bucurie? Simțeam cărra legată de gustul ceaiului și al prăjiturii, dar că le depășea cu mult, net'iind, probabil* de aceeași natură. De unde se ivise? Ce însemna? Unde să o prind? Iau a doua înghițitură, în care nu aflu nimic mai mult decît în prima, o iau pe a treia, care îmi spune încă și mai puțin decît a, doua. E timpul să mă opresc, virtuțile băuturii par a scădea. Este limpede că adevărul pe care îl caut nu este în ea, ci în mine, ea l-a trezit, dar nu-l cunoaște, și nu poate decît să repete la ncsfîrșit, tot mai slab, aceeași mărturie pe care nu știu să o interpretez, pe care vreau cel puțin să i-o pot cere din nou și să o regăsesc intactă, la dispoziția mea, curînd, pentru o limpezire decisivă. Pun ceașca pe masă și mă întorc către mintea mea. Ea trebuie să găsească adevărul. Dar cum? Gravă incertitudine, de fiecare dată cînd mintea ee simte depășită de ea însăși; cînd ea, căutătoare», este totodată ținutul obscur unde trebuie să caute și unde tot ce știe nu-i va sluji la nimic.QSă caute? Nu numai: să creeze. Ea se află în fața a ceva care nu este încă și ce care numai ea îl poate realiza, făcîndu-l apoi să intre în lumina-i!)©

I Și încep din nou să mă întreb ce poate fi acea stare necunoscută, care nu aducea cu sine nici o probă logică, ci doar evidenta fericirii sale, a realității sale, în fața căreia celelalte dispăreau^reau să încerc să o fac să apară din nou. Mă întorc cu gîndul la ciipa cînd am luat în gură prima linguriță de ceai. Kegăsesc aceeași stare, fără nici o nouă limpezire.yi cer minții mele să mai facă un efort, să aducă iar la lumină senzația care fuge. Și, pentru ca nimic să nu oprească elanul cu care va încerca să o prindă iarăși, îndepărtez orice

70

obstacol orice idee străină, îmi mm la adăpost urechile și atenția de zgomotele diii camera vecinăYpar simțind că mintea mea se obosește fără a izbuti, o silesc, dimpotrivă, să fie, de data asta, distrată, să se gîndească la altceva, să-și refacă puterile înaintea unei încercări Eupreme^poi, a doua oară, fac gol în fața ei, îi pun din nou înaintea gustul înfă recent al primei înghițituri, și simt cum trei-are în mine^bceva care se mișcă, ar vrea să se înalțe, ceva desprins parcă de pe fundul unei mari, de la o mare adîncime; nu știu ce este, dar ₄ urcă încet; simt rezistența și aud murmurul distanțelor străbătute.*

(Desigur, ceea ce palpită astfel în adîncul meu este probabil imaginea, amintirea vizuală care,, legată de acel gust, încearcă să-l urmeze pînă la mine. Dar ea se zbate prea departe, prea nedeslușit; abia dacă percep răsfrîngerea neutră unde se confundă insesizabilul vârtej al culorilor răscolite; dar nu pot să deslușesc forma, să-i cer, ca singurului interpret cu puțință, să-mi traducă mărturia contemporanului sau inseparabil, gustul, să-i cer să-mi spună degere ce împrejurare anume, despre ce epocă din trecut este vorba.)

#Va ajunge oare pînă la suprafața,' conștiinței mele clare această amintire, clipa veche pe care atracția unei clipe identice a venit să o cheme de atît de departe, să o tulbure, să o ridice din adîncurile mele? Nu știu. Acum nu mai simt nimic, s-a oprit, a coborît poate din nou; cine știe dacă va mai urca vreodată din noaptea sa. De zece ori trebuie să reîncep, să mă aplec către ea. Și de fiecare dată, lașitatea care ne îndepărtează de orice muncă dificilă, de orice operă importantă, m-a sfătuit să renunț, să-mi beau ceaiul gîndin-

du-mă doar la plictiselile mele de astăzi, ia dorințele mele de mîine,
care se lasă rumegate atît de ușor. x †

yși dintr-o dată amintirea mi-a apărut)(Gustul era cel al prăjiturii pe care duminica dimineața, la Combray (pentru că în acea zi nu ieșeam din casă înainte de ora slujbei religioase), cînd mă duceam să-i spun bună dimineața în camera ei, mătușa Leonie mi-o oferea după ce o înmuiase în infuzia ei de ceai sau de flori de tei. Vederea micuței madeleine nu-mi amintise nimic înainte de a fi gustat din ea; poate pentru că, văzînd adeseori asemenea prăjituri de atunci încolo, fără să le mănîne, pe polițele cofetarilor, imaginea lor părăsise acele zile din Combray pentru a se asocia cu altele, mai recente; poate pentru că, din aceste amintiri părăsitate vreme atît de îndelungată în afara memoriei, nimic nu mai supraviețuia, totul fe dezagregase; formele — și cea a micii prăjituri în formă de scoică, atît de grasă și senzuală sub cutcle-i severe și pioase — erau abolite, Șau, pe jumătate adormite, își pierduseră forța de expansiune care «e-ar fi îngăduit să ajungă pînă la conștiință. Dar cînd dintr-un trecut

71

vechi nimic nu mai subzistă, după moartea ființelor, după distrugerea lucrurilor, singure, mai fragile, dar mai vii, mai imateriale, mai persistente, mai fidele, mirosul și gustul rămîn încă multă vreme, ca niște suflute, să-și amintească, sa aștepte, să spere, pe ruina a ceea ce mai există,' să poarte neclintite, pe acp picătură a lor aproape impalpabilă, edificiul imens al amintirii. \$

(j3i de cum am recunoscut gustul bucății de prăjitură înmuiată în infuzia de tei pe care mi-o dădea să o beau mătușa mea (deși nu știam încă și trebuia să las pentru mai tîrziu încercarea de a descoperi de ce această amintire mă făcea atît de fericit), pe dată vechea casă cenușie cu vedere spre stradă, unde se afla camera ei, se ivi ca un decor de teatru, lipindu-se de micul pavilion care dădea către grădină, ce fusese construit pentru părinții mei în partea dindărăt (acel crîmpei luminos, singurul pe care îl revăzusern pînă atunci); și o dată cu casa, orașul, de dimineața și pînă seara si pe orice fel de vreme, piața unde mă trimiteau înainte de ora mesei, străzile pe unde umblam pentru curmărățuri, drumurile pe care le străbăteam cînd timpul era frumosJȘi ca în acel joc japonez care constă în a arunca într-un vas de porțelan plin cu apă, bucățele de hirtie pînă atunci indistincte care, de îndată ce s-au înmuiat, încep să se alungească, să se răsucescă, să se coloreze, să se diferențieze, să devină flori, case, personaje consistente și recognoscibile, tot astfel acum toate florile din grădina noastră și cele din parcul domnului Swann, și nuferii de pe riul Vivonne, și oamenii din sat, și căsuțele lor, și biserica, și întregul Combray cu împrejurimile sale, toate acestea, căpăfînd formă și soliditate, au ieșit, oraș și grădini, din ceașca mea cu ceai. \

II

Combray, de departe, de la zece leghe jur-împrejur, văzut din tren, cînci soseam în ultima sâptămmă dinaintea Paștilor, nu era decît o biserică rezumînd orașul, reprezentîndu-l, vorbind despre el și pentru el depărtărilor și, cînd te apropiai, ținînd strmse în jurul înaltei sale mantii întunecate, în plin cîmp, împotriva vîntului, ca o păstoriță oile, spinările lînoase și cenușii ale caselor îngrămădite, pe care o rămășiță de meterez din evul mediu le înconjura ici-colo cu o linie tot atît de perfect circulară ca aceea a unui mic orașel din tabloul unui pictor primitiv. Cînd locuiai aici, Combray era cam trist, ca și străzile sale, ale căror case construite din pietrele aproape negre ce se găseau în împrejurimi, cu trepte exterioare, cu acoperi-

72

suri care H aruncau umbra în față, erau destul de întunecoase pentru ca de cum se lăsa seara, perdelele din „săli" să fie date la o parte- străzile aveau nume grave de sfinți (dintre care mai multe erau legate de istoria primilor Beniori de Combray): strada Saint-Hilaire strada Saint- Jacques, unde era casa mătușii mele, strada Sainte-Hildegarde, unde dădea grilajul, și strada Saint-Esprit, spre care 66 deschidea micuța poartă laterală a grădinii; și aceste străzi din Combray există într-o parte a memoriei mele atît de îndepărtată în trecut, zugrăvită în culori atît de diferite de cele pe care le are lumea pentru mine acum, încît într-adevăr ele îmi par toate, ca și biserica ce le domina din Piață, mai ireale încă decît proiecțiile unei lanterne magice; și în anume momente mi se pare că a putea încă să traversez strada Saint-Hilaire, a putea să închiriez o cameră în strada l'Oiseau — la vechiul han al Păsării străpunse de o săgeată, din beciurile căruia urca un miros de bucătărie ce se înalță încă din cînd in cînd în mine la fel de cald — ar fi o intrare în contact cu un Dincolo mai miraculos și mai supranatural decît a face cunoștință cu Golo și a sta de vorbă cu Genoveva de Brabant. Verișoara bunicului meu — mătușa mea — la care locuiam, era mama acelei mătuși Le"onie care, de la moartea soțului său, unchiul Octave, nu mai voise să părăsească, mai întii orașelul Combray, apoi, în Combray, casa, apoi camera, apoi patul ei, și nu mai „cobora", rămînînd totdeauna culcată într-o stare nesigură de mîhnire, debilitate fizică, boala, idee fisă și habotnicie. Apartamentul ei dădea spre strada Saint-Jacques, care ajungea mult mai departe, la Grand-Pre (în opoziție cu Petit-Pre, loc înverzit în mijlocul orașului, între trei străzi); cenușie, cu trei trepte înalte de gresie

aproape în fața fiecărei porți, semăna cu un defileu scobit de un sculptor gotic de-a dreptul în piatra în care ar fi sculptat o iesle sau o golgotă. Mătușa mea nu mai locuia de fapt decât în două camere alăturate, rămânând în cursul după amiezii într-una, în timp ce era aerisită cealaltă. Erau camere de provincie care — așa cum în unele ținuturi părți întregi din aer sau din mare sînt luminate sau parfumate de miriade de protozoare nevăzute de ochii noștri — ne încîntă prin nenumăratele mirezme răspîndite de virtuțile, înțelepciunea, obiceiurile, de o întreagă viață tainică, invizibilă, peste măsură de bogată și morală care plutește în aerul de aici; sînt mirezme încă naturale, desigur, și de culoarea timpului, ca acelea din cîmpia învecinată, dar totuși casnice, omenești și stătute, peltea delicioasă, și Etrălimpede, pregătită cu mare migală din toate fructele anului, ce au pornit din uvadă către bufet; legate de anotimpuri, d'r și de casă, corectînd gustul acrișor al peltelei alburii, prin dulceața pîinii calde, trîndave

73

și punctuale ca orologiul dintr-un sat, hoinare și așezate, nesăbuite și prevăzătoare, bune gospodine, matinale, habotnice, fericite într-o pace care nu aduce decât și mai multă neliniște și într-un prozaism ce slujește drept mare rezervor de poezie celui ce le străbate fără să fi trăit în ele. Aerul era aici saturat de cea mai aleasă tăcere, atît de hrănită, atît de suculentă, încît nu înaintam prin ea decât cu un fel de lăcomie, mai ales în acele prime dimineți încă reci din Eăptămîna Paștilor, cînd îl gustam mai bine, pentru că tocmai sosisem ta Combray: înainte de a intra să-i spun bună ziua mătușii mele, eram lăsat să aștept o clipă în prima încăpere unde soarele, un soare încă iernatec, venise să se încălzească în fața focului, aprins încă de pe acum între cele două cărămizi și care vopsea întreaga cameră cu un miros de funingine, făcea din ca ceva ce semăna cu ima din acele mari „guri de cuptor” de la țară, sau cu un cămin de castel, lîngă care îți dorești să se dezlănțuie afară pios ia, ninsoarea chiar, vreo catastrofă diluviană, pentru a adăuga confortului acelei sihăstrie poezia iernii; făceam cîțiva pași de la scăunelul de rugăciune pînă la fotoliile îmbrăcate în catifea, totdeauna acoperite în partea de sus cu un oval lucrat cu croșeta; iar focul cocea ca pe un aluat gustoasele mirezme ce îmbibau aerul camerei, plin parcă de cocloașe, pe care le lîrămintase și le puse la „dospit” răcoarea umedă și însorită a dimineții, le desfoia, le aurea, le unduia, le umfla, făcînd din ele o invizibilă și palpabilă prăjitură provincială, o uriașă „plăcintă cu mere”, și, de îndată ce gustam aromele mai picante, mai fine, mai vestite, dar și mai seci ale dulapului, ale comodei, ale hîrtiei cu crengi colorate, mă întorceam totdeauna cu o lăcomie nemărturisită, ca să mă năclăiesc în mireasma ternă, cleioasă, fadă, indigestă și cu gust de fruct a cuverturii cu flori.

O auzeam pe mătușa mea cum vorbea singură, eu voce scăzută, în camera vecină. Nu vorbea decât aproape în șoaptă, pentru că socotea că are în cap ceva spart și plutitor, pe care l-ar fi pus în mișcare dacă ar fi vorbit prea tare, dar nu rămînea niciodată multă vreme, nici chiar cînd era singură, fără să spună ceva, căci credea că este sănătos pentru gît să vorbească și ca, împiedicînd astfel sîngele să stagneze, crizele de sufocare și neliniștea de care suferea s-ar mai fi rărit; apoi, în inerția absolută în care trăia, ca acorda celor mai mici senzații o importanță extraordinară; le înzestra cu o mobilitate care o silea să nu le mai păstreze doar pentru ea, și, în lipsa unui confident căruia să i le comunice, și le anunța ei înseși, într-un perpetuu monolog, ce constituia singura ei formă de activitate. Din nefericire, căpătînd obiceiul de a gîndi cu voce tare, nu avea

74

totdeauna grijă să nu fie cineva în camera învecinată, și o auzeam adeseori Bpnîndu-și: „Trebuie eă-mi amintesc bine că n-am dormit” (căci pe faptul' de a nu dormi niciodată ea își întemeia revendicarea cea mai importantă, vizibilă și în respectul și urmele pe care le lăsase în felul nostru, al tuturor, de a vorbi: dimineața Francoise nu venea- să o „trezească”, ci „intra” la ea; cînd mătușa mea voia să doarmă în timpul zilei, noi spuneam că ea vrea să „cugete” sau gă se „odihnească”; și cînd i se întîmpla să spună: „ceea ce m-a trezit” sau „am visat că”, se înroșea și se corecta pe dată).

După cîteva clipe, intram să o sărut; Franc, oise îi pregătea ceaiul; gau, dacă se simțea neliniștită, cerea să bea o infuzie de tei, iar eu trebuia să iau dintr-un săculeț și să aduc într-o farfurie cantitatea de flori ce urma a fi pusă în apa clocotită. Uscîndu-se, codițele se încovoiaseră, alcătuiind o rețea capricioasă, în ochiurile căreia se deschideau florile palide, de parcă le-ar fi așezat astfel un pictor, făcîndu-le să .pozeze cît mai frumos. Frunzele, pierzîndu-și sau schimbîndu-și înfățișarea, semăneau cu tot felul de lucruri, cu aripa transparentă a unei muște, cu o etichetă albă, cu o petală de trandafir, care ar fi fost însă îngrămădite unele peste altele, sfărîmate sau împletite, ca pentru a alcătui un euib de pasăre. Nenumărate mici amănunte inutile — fermecătoare dărnice a farmacistului — ce ar fi fost suprimate într-o pregătire obișnuită, îmi prilejuiau, ca o carte unde ești încîntat să întîlnești numele unei persoane pe care o cunoști, plăcerea de a înțelege că erau codițele unor flori de tei adevărate, ca acelea pe care le vedeam pe strada Gării, modificate, tocmai pentru că erau tot ele, și că îmbătrîniseră. Și fiecare trăsătură nouă nefiind decât metamorfoza unei trăsături vechi, în micile ghemotoace cenușii recunoșteam mugurii verzi care nu au ajuns să se deschidă; dar mai ales strălucirea roz, lunară și blîndă a frunzelor, în pădurea fragilă de codițe, de capătul cărora atîrnau, ca niște mici trandafiri de aur — semn, ca și lucirea ce dezvăluie încă pe un zid locul imei fresce șterse, al diferenței

dintre părțile copacului care fuseseră „colorate” și cele care nu fuseseră —, îmi arăta că aceste petale erau într-adevăr cele care înainte de a împodobi sacul farmaceutic îmbălsămaseră serile de primăvară. Această flacăra roz de luminare era tot culoarea lor, dar pe jumătate stinsă și adormită în acea viață micșorată ce era acum a lor, și care e ca un amurg al florilor-Curînd mătușa mea putea să moaie în ceaiul clocotit, savurînd gustul de frunză uscată sau de floare ofilită, o mică prăjitură în formă de scoică din care îmi întindea și mie o bucată cînd se înmuiase îndeajuns.

75

De o parte a patului ei se afla o mare comodă galbenă din lemn de lămîi și o masă care semăna în același timp cu o masă de bucătărie și cu un altar, unde, sub o statueta a sfintei Fecioare și sub o sticlă de Vichy-Celestins, se aflau cărțile de rugăciuni și rețetele medicale, tot ce era necesar pentru a urmări din pat atît slujbele religioase cît și regimul indicat de doctor pentru a nu greși nici ora pepsinei și nici pe cea a rugii de seară. De cealaltă parte, patul se învecina cu o fereastră, mătușa mea avînd strada sub ochi și citind în ea de dimineața și pînă seară, pentru a-și omorî plictisul, în felul cum o făceau prinții persani, cronica zilnică, dar imemorială, a orașelului Combray, pe care o comenta apoi cu Francoise.

După cinci minute, mătușa mea îmi și spunea să plec, de teamă să n-o obosesc. Îmi întindea, ca să i-o sărut, fruntea-i palidă și fadă pe care, la acea oră matinală, nu-și așezase încă peruca, și unde i se vedeau oasele ca ghimpii unei cununi de spini sau ca boabele unui șirag de mătănie, și îmi spunea: „Hai bietul meu copil, pregătește-te să mergi la biserică; și dacă jos o înfilnești pe Francoise, spune-i să nu glumească prea mult cu tine, ci să urce cît mai repede să vadă dacă nu am nevoie de ceva”.

Într-adevăr, Francoise, care era de mulți ani în slujba ei și nu bănuia pe atunci că într-o bună zi va intra cu totul în slujba noastră, se îngrijea oarecum mai puțin de mătușa mea în lunile cînd noi ne aflam acolo. A existat în copilăria mea, înainte de a ne fi dus la Combray, cînd mătușa Leonie își petrecea încă iarna la Paris la mama ei, o vreme cînd o cunoșteam atît de puțin pe Francoise, înțit, la 1 ianuarie, înainte de a intra la mătușa mea, mama îmi puneă în mînă o monedă de cinci franci și îmi spunea: „Mai ales vezi bine cui i-o dai. Așteaptă mai întîi să mă auzi pe mine spunînd: «Bună ziua, Francoise»; în același timp o să-ți ating ușor brațul”. De îndată ce ajungeam în anticamera întunecoasă a mătușii, zăream în umbră, sub cutele unei bonete strălucitoare, țepene și fragile de parcă ar fi fost din zahăr, mișcările concentrice ale unui surîs de recunoștință anticipat. Era Francoise, nemișcată și dreaptă în cpdul ușiței din coridor, ca o statuie de sfințită în firida ei. Cînd te obișnuiai puțin cu acest întuneric de capelă, deslușeai pe chipul ei iubirea dezinteresată pentru oameni, respectul înduioșat pentru clasele de sus, întreținut din plin, în cea mai bună parte a inimii ei, de speranța unor daruri. Mama mă ciupea de braț cu violență și spunea cu voce puternică: „Bună ziua, Francoise”. La acest semn, degetele mele se deschideau și eu dădeam drumul monedei, care găsea, spre a fi primită, o mînă sfioasă, dar întinsa totuși. Însă de cînd mergeam la Combray, nu cunoșteam pe nimeni mai bine decît

76

pe Francoise; eram preferații ei, avea pentru noi, cel puțin în primii ani, tot atîta respect cît avea și pentru mătușa mea, dar și un sentiment mai viu, pentru că prestigiului de a face parte din familie (ea avea pentru legăturile invizibile dintre membrii unei familii de același sînge, tot atît respect cît un tragic grec), i se adăuga farmecul de a nu fi stăpîinii ei obișnuiți. De aceea, cu cîtă bucurie ne primea, plîngîndu-ne că nu ne putem încă bucura de vreme mai frumoasă, în ziua sosirii noastre, în ajunul Paștilor, cînd adeseori bătea un vînt rece; mama îi cerea vești despre fata și despre nepoții ei, voia să afle dacă nepoțelul ei este cuminte, ce meserie va avea, dacă seamănă cu bunica lui.

Și cînd nu mai era lume de față, mama, care știa că Francoise își plîngea încă părinții morți cu mulți ani în urmă, îi vorbea despre ei cu blîndețe, o întreba nenumărate amănunte despre felul cum trăiseră.

Ea ghicise că Francoise nu-și iubea ginerele și că acesta îi strica plăcerea de a fi cu fata ei, cu care nu vorbea tot atît de liber cînd era și el de față. De aceea, cînd Francoise se ducea să-i vadă, la cîteva leghe depărtare de Combray, mama îi spunea, surîzînd: „Nu-i așa, Francoise, că dacă Julien ar fi silit să lipsească și dacă ai fi numai dumneata cu Marguerite toată ziua, ai fi deznădăjduită, dar te-ai consola?” Și Francoise îi răspundea, rîzînd: „Doamna știe **totul**; doamna este mai grozavă decît razele X (ea spunea x cu o dificultate afectată și cu un surîs de batjocură față de ea înseși care, ignorantă fiind, utilizează acel termen savant) pe care le-au adus pentru doamna Octave și care văd ce ai în inimă”, și dispărea, intimidată că i se dă atenție, poate pentru ca să nu fie văzută că plînge; mama era primul om care trezea în ea acea blîndă emoție ce-i spunea că viața ei, fericirea, nefericirea ei de țarancă pot avea un interes oarecare, pot fi un motiv de bucurie sau de tristețe pentru altcineva în afară de ea însăși. Mătușa mea se resemna, lipsindu-se puțin de ea în timpul șederii noastre, căci știa cît de mult o prețuia mama pe această slujnică atît de inteligentă și de activă, care era la fel de frumoasă încă de la orele cinci dimineața, în bucătărie, sub boneta plisată care, strălucitoare și țepănă, semăna cu un porțelan, ca atunci cînd se ducea la biserică; și care făcea totul bine, muncind din răspuțeri, fie că era sănătoasă, fie că era bolnavă, dar fără vorbărie, de parcă nu ar fi făcut nimic, fiind singura dintre slujnicele mătușii mele care, cînd mama cerea apă caldă sau cafea, le aducea cu adevărat fierbinți; era dintre

acei servitori care l¹ displac cel mai mult la prima întâlnire unui străin, poate pentru că nu-și dau osteneala să-l cucerească și nu-l măgulesc, știind foarte

77

bine că nu au nevoie de el, că mai curînd nu va mai fi el invitat decît să fie ei dați afară; și care sînt, în schimb, cei la care țin cel mai mult stăpîinii, ce îi știu cît sînt de buni la treabă și nu pun preț pe acea flecăreală servilă, plăcută, dar superficială, care face impresie favorabilă unui vizitator, ascunzînd însă adeseori o trîndăvie fără de leac.

Cînd Franeoise, după ce avusese grijă ca părinții mei să aibă tot ce le trebuie, urca din nou pentru prima dată la mătușa mea, ca să-i dea pepsina și să o întrebe ce vrea să mănînce la masa de "prînz, rar se întîmpla să nu trebuiască să-și spună părerea sau să dea explicații cu privire la vreun eveniment de mare importanță:

2 Francoise, închipuie-ți că doamna Goupil a trecut cu mai bine de un sfert de oră întîrziere după sora ei; dacă întîrzie în dram, nu m-aș mira să ajungă abia la sfîrșitul slujbei.

3 Nu m-aș mira nici eu, îi răspundea Francoise.

4 Francoise, dacă ai fi venit cu cinci minute mai devreme, ai fi văzut-o trecînd pe doamna Imbert, care ducea niște sparanghel de două ori mai mare decît cel de la mătușa Callot; încearcă să afli de la servitoarea ei de unde l-a cumpărat. Dumneata, care faci" anul ăsta toate sosurile cu sparanghel, l-ai fi putut cumpăra tot atît de mare pentru oaspeții noștri.

5 Nu m-aș mira să-l fi luat de la domnul preot, spunea Fran-
toise.

6 Biata mea Francoise, îi răspundea mătușa mea ridicînd din umeri, de la domnul preot! Știi doar bine că în grădina lui nu "crește decît un sparanghel prăpădit. Îți spun că ăsta era gros cît brațul. Nu cît al dumitale, bine înțeles, dar cît bietul meu braț, care a mai slăbit anul ăsta... Francoise, n-ai auzit clinchetele alea care "mi-au spart mie urechile?

7 Nu, doamnă Octave.

8 Ah! sărmana de tine, cred că ai urechi foarte rezistente, poți să-i mulțumești bunului Dumnezeu pentru ele. Era doamna Maguelone, care venise după doctoral Piperaud. A ieșit de îndată cu ea și au luat-o pe strada Oiseau. L-o fi chemat la vreun copil bolnav.

9 Oh! Doamne, suspina Francoise, care nu putea să audă yorbindu-se despre o nenorocire, întîmplată chiar și unui necunoscut, chiar și undeva, departe, în lume, fără să se vaite.

10 Francoise, pentru care mort or fi tras oare clopotele? Or fi pentru doamna Eousseau. Uitasem, vezi bine, că și-a dat duhul noaptea trecută. Ah! de ce nu m-o fi chemînd la el bunul Dumnezeu, nu mai știu ce se întîmpla cu capul meu de cînd a murit bietul meu Octave. Dar îți pierzi timpul cu mine, fata mea.

78

— Nicidecum, doamnă Octave, timpul meu nu-i chiar atît de prețios; cel care l-a făcut, nu ni l-a vîndut. O să mă duc doar să văd dacă nu mi s-a stins focul.

Astfel, Franpoise și mătușa mea judecau împreună, în cursul acestei ședințe matinale, primele întîmplări ale zilei. Dar uneori aceste întîmplări aveau un caracter atît de misterios și atît de grav, încît mătușa mea simțea că nu va putea aștepta momentul cînd Francoise va urca la ea, și atunci soneria țîrîia strident de patru ori, răsunînd în toată casa.

11 Dar, doamnă Octave, încă nu-i ora pepsinei, spunea Fran-
coise. Vă simțiți oare rău?

12 Nu, Francoise, spunea mătușa mea, adică da, doar știi bine că acum clipele cînd nu mă simt rău sînt foarte rare; într-o zi o să mor și eu ca doamna Kousseau, fără să-mi dau măcar seama; dar nu de asta te-am sunat. Mă crezi că tocmai am văzut-o așa cum te văd pe dumneata, pe doamna Goupil, împreună cu o fetiță pe care nu o cunosc? Du-te repede și cumpără sare de doi bani de la Camus. Tare m-aș mira ca Theodore să nu știe cine este.

13 O fi fata domnului Pupin, spunea Francoise, care s-ar fi mulțumit cu o explicație imediată, deoarece fusese de două ori în acea dimineață la Camus.

14 Fata domnului Pupin? cred că ai dreptate, biata mea Francoise! N-aș fi recunoscut-o în ruptul capului!

15 Nu cea mare, doamnă Octave, ci fata cea mică, cea care se află-la pension la Jouy. Mi se pare că am și văzut-o în dimineața asta.

16 Ah! deci așa stau lucrurile, spunea mătușa mea. A venit probabil acasă de sărbători. Asta e! Nu trebuie să căutăm altă explicație, a venit probabil de sărbători. Dar atunci o vom vedea curînd pe doamna Sazerat cum sună la poarta surorii ei, ca să ia masa împreună. Asta e! L-am văzut pe băiatul de la cofetăria Galopin trecînd cu o tartă! O să vezi că ducea tarta la doamna Goupil.

17 Dacă doamna Goupil are invitați, doamnă Octave, o să-i vedeți pe toți venind la masă, căci curînd e tocmai timpul, spunea Francoise care, grabindu-se să coboare spre a pregăti masa de prînz, voia să-i lase mătușii mele perspectiva acestei distracții.

18 Oh! asta n-o să se întîmple înainte de ora douăsprezece, îi răspundea mătușa mea pe un ton resemnat, aruneînd spre pendulă o privire neliniștită, dar furișă, pentru a nu lăsa să se vadă că ea, ce renunțase la toate, simțea totuși, aflînd că doamna Goupil are invitați la masă, o plăcere atît de intensă, și care, din nefericire, se va lăsa încă așteptată ceva mai mult de o oră. „Și din păcate o să 19 vină chiar în timp ce voi fi la masă!” adăugă ea în șoaptă, vorbin-du-și singură. Momentul cînd lua masa era o distracție suficientă pentru ca să nu-și dorească o alta în același timp. „Să nu uiți măcar să-mi dai ouăle cu smîntîni pe o farfurie întinsă!” Erau singurele farfurii împodobite cu povești, și mătuja mea citea la fiecare masă titlul celei ce i se servea în acea zi. Își punea ochelarii, descifra: Ali-Baba și cei patruzeci de hoți, Aladin sau Lampa fermecată, și spunea, surîzînd: „Foarte bine, foarte bine”.

20 Dacă vrei, mă duc la Camus... spunea Francoise, văzînd că mătușa mea nu o va mai trimite acolo.

21 Nu te mai duce, nu merită osteneala, este sigur domnișoara Pupin. Biata mea Francoise, îmi pare rău că te-am chemat pentru un fleac.

Dar mătușa mea știa bine ca ea nu o sunase pe Francoise pentru un fleac, căci, la Combray, o persoană „pe care nimeni nu o cunoaște” era o ființă la fel de incredibilă ca un zeu din mitologie, și de fapt lumea nu-și amintea că, de fiecare dată cînd se produsese, în strada Saint-Esprit sau în piața, una din acele apariții uluitoare, cercetări bine întreprinse reduseseră personajul fabulos la proporțiile unei „persoane pe care toată lumea o cunoaște”, fie personal, fie în mod abstract, în ceea ce privește starea ei civilă, ca înrudindu-se într-un fel sau altul eu oamenii din Combray. Era fiul doamnei Sauton, care se întorcea de la armată, era nepoata abatelui Perdreau, care ieșea de la mănăstire, era fratele preotului, receptor la Châteaudun, care se retrăsese aici la pensie sau venise să-și petreacă sărbătorile. Văzîndu-i, lumea crezuse, emoționîndu-se, că existau la Combray oameni necunoscuți, doar pentru că nu-i recunoscuse sau identificase pe dată. Și totuși, cu mult timp înainte, doamna Sauton și preotul anunțaseră că-și așteaptă „oaspeții iubiți”. Cînd, seara, urcam în camera de sus, spre a-i povesti mătușii mele cum mă plimbasem, dacă aveam imprudența să-i spun că întîlnisem lîngă Pont-Vieux un bărbat pe care bunicul nu-l cunoștea: „Un bărbat pe care bunicul nu-l cunoaște, exclama ea. Ah! asta zic și eu că e o veste!” Totuși, oarecum emoționată de cele auzite, voia să se lămurească pe deplin și îl chema pe bunicul. „Pe cine ai întîlnit lîngă Pont-Vieux, unchiule? Pe un bărbat pe care nu-l cunoști? — Ba îl cunosc, răspundea bunicul, era Prosper, fratele grădinarului doamnei Bouilleboeuf. — Așa deci”, spunea mătușa mea, liniștin-du-se și cu obrajii ușor înroșiți; dînd din umeri cu un surîs ironic, ea adăuga: „Iar el îmi spunea că ai întîlnit un bărbat pe care nu-l cunoști!” Și mi se recomanda să fiu mai circumspect altădată și să nu o mai neliniștesc astfel pe mătușa mea prin cuvinte nesăbuite.

#

80

Fiecare îi cunoștea atât de bine pe toți ceilalți din Combray, fie animale, fie oameni, încît dacă mătușa mea ar fi văzut din întâmplare treeînd un cîine „pe care nu-l cunoștea”, s-ar fi gîndit întruna la acest fapt de neînțeles și i-ar fi consacrat talentele-i deductive și ceasurile ei libere.

22 O fi dinele doamnei Sazerat, spunea Franeoise, fără prea mare convingere, dar în scopul de a o liniști și pentru ca mătușa mea să nu-și mai „bată capul”.

23 Ca și cum n-aș ști care-i dinele doamnei Sazerat! răspundea mătușa mea, al cărei spirit critic nu admitea cu ușurință un fapt neverificat.

24 O fi poate noul cîine pe care domnul Galopin l-a adus de la Lisieux.

25 Asta o fi.

26 Se pare că-i un cățel foarte prietenos, adăuga Francoise, care deținea informația de la Theodore, inteligent ca un om, mereu bin& dispus, totdeauna făcînd giumbușlucuri pline de grație. Arareori un animal de vîrsta asta știe să se poarte atât de bine. Doamnă Octave,, trebuie să cobor, n-am timp de pierdut, e ora zece, nici măcar n-am făcut focul pentru cuptor, și trebuie să curăț și sparanghelul.

27 Cum, Francoise, tot sparanghel ne dai la masă? Dar anul ăsta ai făcut o adevărată obsesie a sparanghelului, parizienii noștri s-or fi săturat de el pînă peste cap!

28 Dimpotrivă, doamnă Octave, le place foarte mult. Se vor întoarce de la biserică cu o foame de lup și o să vedeți că-l vor înfu leca la repezeală.

29 Cred că au și ajuns la biserică; hai, nu-ți mai pierde timpul. Du-te și pregătește masa.

În timp ce mătușa mea stătea astfel de vorbă cu Francoise, eu îi întovărășeam pe părinții mei la liturghie. Cît de mult iubeam biserica noastră, și cît de bine o văd și acum în fața ochilor! Vechiul ei portic, prin care intram, negru, ciuruit ca o strecurătoare, era deviat și scobit adînc la colțuri (ca și agheasmatarul către care ne ducea), ca și cum dulcea atingere a mantiilor purtate de tărăncile ce intrau în biserică și a degetelor lor timide înmuiate în agheasmă. putea, repetată timp de secole, să dobîndească o forță distrugătoare, să supună piatra și să o brăzdeze așa cum fac roțile de căruță cu pietrele de hotar de care se izbesc zilnic. Pietrele de mormînt, sub caro nobilele oseminte ale abaților de Combray, îngropați aici, alcătuiau, în corul bisericii, un fel de pavaj spiritual, nu mai erau ele însele decît o materie inertă și dură, căci timpul le netezise și le silise să curgă precum miera în afara limitelor propriului lor con-

81

tur, pe care îl depășiseră ca un val auriu, tîrînd în derivă o majusculă gotică înflorată, înecînd violetele albe ale marmorei; și dincoace de care, altundeva, ele se resorbiseră, contractând și mai mult eliptica inscripție latină, introducînd încă un capriciu în dispunerea acestor caractere prescurtate, apropiind două litere ale unui cuvînt, în timp ce celelalte fuseseră foarte mult rărite. Vitraliile sale nu scligeau niciodată așa de mult ca în zilele cînd soarele abia se arăta, astfel încît, oricît de mohorît ar fi fost timpul afară, erai sigur că în biserică va fi vreme frumoasă; unul dintre ele era ocupat în întregime de un singur personaj ce semăna cu un Rege din jocul de cărți, care trăia acolo sus, sub un baldachin arhitectural, întră pămînt și cer (și în reflexul oblic și albastru al căruia, uneori, în zilele săptămîinii, la ora prînzului, cînd nu este slujbă religioasă — într-unui din acele rare momente cînd biserica, aerisită, goală, mai umană, luxoasă, cu pete de soare pe mobilierul ei bogat, semăna aproape cu holul, de piatră sculptată și de sticlă pictată, unui hotel în stil medieval —, o vedeai îngenunchind pentru o clipă pe doamna Sazerat, și punînd pe scăunelul de rugăciune învecinat un pachet bine legat cuprinzînd biscuiți pe care tocmai îi cumpărase de la cofetarul din față și pe care îi ducea acasă pentru masa de prînz); într-un altul, un munte de zăpadă roz, la poalele căruia se dădea © bătălie, părea că a acoperit cu chiciură geamul, pe care parcă îl bomba cu tulburea și mărunta sa ninsoare, ca pe o fereastră pe care ar fi rămas lipiți fulgi de zăpadă, dar fulgi de zăpadă luminați de un răsărit de soare (de același răsărit de soare, fără îndoială, care înroșea retablul altarului în tonuri atât de proaspete, încît păreau mai curkid așternute aici pentru o clipă de o lucire din afară gata să piasă decît de culori legate pe veci de piatră); și toate erau atât de vechi, încît vedeai ici-colo cum bătrînețea lor argintie seînteiază de praful secolelor, arătînd, strălucitoare și uzată, urzeala gingașei tapiserii de sticlă. Unul era o suprafață înaltă împărțită în vreo sută de pătrățele unde domina culoarea albastră, ca un mare

joc de cărți asemenea celor cu care își înveselea ceasurile posomorite regele Carol al VI-lea²⁶; dar fie că o rază strălucise, fie că privirea mea, mișeîndu-se, va fi plimbat prin geamul rînd pe rînd stins și aprins, un mișcător și prețios incendiu, o clipă mai tîrziu el căpătase lucirea schimbătoare a unei cozi de păun, apoi tremura și unduia ca o ploaie de flăcări fantastice, picurînd din înaltul bolții sumbre și stîncoase, de-a lungul pereților umezi, ca și cum i-aș fi urmat pe părinții mei, care își purtau cartea de rugăciuni, în nava vreunei grote irizate cu sinuoase talactite; o clipă după aceea,

82

micuțele vitralii în formă de romb căpătaseră transparența profundă, nespusa duritate a safirurilor juxtapse pe o imensă cămașă de zale, dar îndărătul cărora simțeai, mai iubit decît toate aceste bogății, un surîs fugar al soarelui; putea fi recunoscut atît în valul albastru și blînd ce scâldea nestematele, cît și pe caldarîmul pieții sau în iarmaroc; și, chiar în primele noastre duminici, cînd sesisem înainte de Paști, el mă consola că pămîntul era încă golaș și negru, făcînd să înflorească, ca într-o primăvară istorică și care dănuia din vremea urmașilor sfîntului Ludovic²⁷, acest covor strălucitor și auriu de flori de nu-mă-uita din sticlă.

Doă tapiserii urzite vertical repezentau încununarea Esterei²⁸ (tradiția voia ca Assuerus²⁹ să aibă trăsăturile unui rege al Franței, iar Estera pe cele ale unei doamne de Guermantes, de care el era îndrăgostit), cărora culorile lor, topindu-se unele într-altele, le adăugaseră o expresie, un relief, o pată de lumină: o nuanță de roz flutura pe buzele Esterei, dincolo de contur; galbenul rochiei se desfășura atît de onctuos, atît de leneș, încît căpăta un fel de consistență și se evidentia puternic în aerul parcă izgonit; iar verdeța copacilor, rămasă vie în părțile de jos ale bucății de mătase și de lînă, dar mai „stinsă” în partea de sus, scotea în relief într-o nuanță mai palidă, deasupra trunchiurilor de culoare închisă, înaltele ramuri îngălbenite, aurii și parcă pe jumătate șterse de brusca și oblica lumină a unui soare invizibil. Toate acestea, și mai mult încă obiectele prețioase aduse la biserică de personaje care erau penți mine aproape niște personaje de legendă (crucea de aur lucrată, după cîte se spunea, de sfîntul Eloi³⁰ și dăruită de Dağobert³¹, mor-mîntul fiilor lui Ludovic Germanicul³², de porfir și de aramă smălțuită), din care cauză înaintam, spre a ajunge la scaunele noastre, ca printr-o vale vizitată de zîne, unde țaranul se minunează văzînd într-o stîncă, într-un copac, într-o baltă, urma palpabilă a trecerii lor supranaturale; toate acestea făceau pentru mine din ea ceva cu totul diferit de restul orașului: un edificiu ocupînd, dacā se poate spune astfel, un spațiu cu patru dimensiuni — a patra fiind cea a Timpului —, desfășurîndu-și de-a lungul secolelor nava care, din travee în travee, din capelă în capelă, părea că învinge și depășește nu numai cîtiva metri, ci epoci succesive din care ieșea victorios; ascunzînd asprul și fiorosul secol al XI-lea în grosimea zidurilor sale, de unde acesta nu apărea, cu greoaiele sale bolți astupate și orbite de o zidărie grosolană, decît prin crestătura adîncă săpată lîngă porticul scării clopotniței și, chiar acolo, ascuns de grațioasele arcade goiffee ce se îngrămădeau cochet în.

83

fața lui, ca niște surori mai mari care, pentru a-l ascunde străinilor, se așază, surîzînd, în fața unui frate mai tînăr, necioplit, morocă nos și prost îmbrăcat; înălțînd în cer, deasupra Pieții, turnul care îl contemplase pe sfîntul Ludovic și părea că îl vede încă; și înfundîndu-și cripta într-o noapte merovingiană, unde, călăuzindu-ne pe bîjbuite sub bolta întunecată și străbătută de nervuri puternice ca membrana unui imens liliac de piatră, Theodore și sora sa ne luminau cu o luminare mormîntul fetei lui Sigebert³³, pe care o valvă adîncă — precum urma unei fosile — fusese, după cît se spunea, săpată „de o lampă de cristal care, în seara uciderii prințesei din neamul francilor, se desprinsese singură din lanțurile de aur de care atârna pe locul actualei abside și, fără ca frumosul cristal să se fi spart, fără ca flacăra să se fi stins, se înfundase în piatră, silind-o să cedeze molatec sub ea”.

Bar se poate oare cu adevărat vorbi despre absida) bisericii din Combray? Era atît de grosolană, atît de lipsită de frumusețe arhitecturală și chiar de elan religios. Din afară, cum încrucișarea străzilor către care dădea era în pantă, zidul ei grosolan era înălțat pe o temelie din pietre neșlefuite, amestecate cu pietricele ascuțite, și care nu avea cîtuși de puțin o înfățișare eclesiastică, vitraliile păreau așezate la o prea mare înălțime, iar totul semăna mai mult cu un zid de închisoare decît cu unul de biserică. Și desigur, mai tîrziu, cînd îmi aminteam de toate glorioasele abside pe care le-am văzut, nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte să fac o legătură între ele și absida bisericii din Combray. Doar într-o zi, pe cînd dădeam colțul unei străduțe provinciale, am zărit, în fața unei răspîntii unde se înfîlneau trei ulițe, un zid frust și foarte înalt, cu vitralii așezate foarte sus și avînd același aspect asimetric ca și absida bisericii din Combray. Atunci nu m-am mai

întrebat, ca la Chartres sau la Keims, cu câtă putere era exprimat aici sentimentul religios, ci am exclamat fără voce: „Biserica”!

Biserica 1 Familiară; învecmîndu-se, în strada Saint-Hilaire, unde era poarta dinspre nord, cu farmacia domnului Kapin și cu casa doamnei Loiseau, pe care le atingea nemijlocit; simplă cetățeană a orașelului Combray, care ar fi putut să-și aibă numărul ei, dacă străzile din Combray ar fi avut numere, și unde ai fi spus că trebuie să se oprească poștașul, dimineața cînd aducea scrisorile, înainte de a intra la doamna Loiseau și ieșind de la domnul Rapin; exista totuși între ea și tot ce nu era ea o demarcație pe care mintea mea nu ajunsese niciodată să o depășească. Zadarnic avea doamna Loiseau la ferestre' fucsîy ce îșijuaseră prostul obicei de a-și lăsa ramurile să alerge întruna și peste tot, și ale căror flori nu aveau

7

84

altă treabă, cînd erau destul de mari, decît să-și răcorească obrajii violeți și congestionați lipindu-i de fațada întunecată a bisericii, ele nu deveneau prin asta sfinte pentru mine; între flori și piatra înnegrită de care acestea se sprijineau, ochii mei nu vedeau nici o distanță dar minteameaimaginaun abis.

C Clopotnița-SăinT-Iilairg>putea fi recunoscută de foarte departe, ea înscriiMii-și crapul deneuitat în zare, acolo unde Combray nu apărea încă; atunci cînd, de Paști, din trenul ce ne aducea de la Paris, o vedea alergînd peste toate brazdele cerului, și învîr-tindu-și în toate sensurile cocoșelul de fier, tata ne spunea: „Hai, strîngeți cuverturile, am ajuns”. Și, într-ună din cele mai lungi plimbări pe care le făceam din Combray, exista un loc unde drumul, îngustîndu-se, dădea dintr-o dată într-un imens podiș închis la orizont de pături zdrențuite pe care le depășea doar vîrfurile al clopotniței Saint-Hilaire, atît de subțire, atît de roz, încît părea abia zgîriat pe cer de o unghie care ar fi vrut să introducă în acest peisaj, în acest tablou atît de natural, un mic semn artistic, o unică indicație omenească. Cînd te apropii și cînd puteai vedea restul turnului pătrat și pe jumătate nimic care, mai puțin înalt, se afla alături de ea, erai izbit mai ales de tonul roșiatic și întunecat al pietrelor; și, într-o dimineață cețoasă de toamnă, semăna, așa cum se ridica deasupra violetului furtunos al podgoriilor, cu o ruină purpurie precum vița de vie sălbatică.

Adeseori în piață, cînd ne întorceam, bunica îmi spunea să mă opresc și să o privesc. De la ferestrele turnului, așezate două cîte două unele deasupra celorlalte, avînd acea justă și originală proporție a distanțelor care nu conferă frumusețe și demnitate numai chipurilor omenești, dădea drumul, la intervale regulate, unor stoluri de corbi care, timp de o clipă, se roteau scofînd țipete stridente, ca și cum bătrînele pietre ce-i lăsau să se zbenguiască fără să pară a-i vedea, devenite dintr-o dată de nelocuit și emanînd un principiu de zbcium infinit, i-ar fi lovit și respins. Apoi, după ce brăzdaseră în toate sensurile catifeaua violetă a văzduhului serii, liniștiți dintr-o dată, se întorceau absorbiți de turn, din nefast devenit iar propice, cîtiva poposind ici-colo, pîrînd nemișcați, dar înghițind poate vreo insecta, pe vîrfurile cîte unei mici clopotnițe, precum un pescăruș neclintit pe creasta unui val, pîndindu-și prada. Fără a ști prea bine de ce, bunica mea găsea că o clopotniță ca aceea a bisericii Saint-Hilaire exprimă acea lipsă de vulgaritate, de pretenții, de meschinărie care o silea să iubească natura și să o creadă plină de o influență binefăcătoare — cînd mîna omului nu o înjosise, cum făcea grădinarul bunicii mele —, și operele de geniu. Și, fără

îndoiala, orice parte a sa deosebea biserica de orice alt edificiu prin-țr-un fel de gîndire de care era îmbibată, dar ea părea mai ales că ia cunoștință de sine prin clopotniță, afirmînd prin ea o existență individuală și responsabilă. Clopotnița vorbea pentru ea. Cred mai ales că, în mod nedeslușit, bunica găsea că această clopotniță din Combray posedă calitatea care pentru ea avea cel mai mare preț: o înfățișare firească și distinsă. Nepricepîndu-se la arhitectură, ea spunea: „Copii, puteți să rîdeți de mine dacă vreți, poate că nu e frumoasă dacă o judeci după regulile estetice, dar bătrînul ei chip ciudat îmi place. Sînt sigură că dacă ar cînta la pian, ar cînta *cu căldură*”. Și, privind-o, urmărind cu ochii dulcea tensiune, înclinarea ferventă a povîrnișurilor de piatră care se apropiiau, înălțîndu-se ca niște mîini împreunate în rugăciune, ea se unea într-atîta cu zvîcnetul săgeții, încît privirea-i părea că se avîntă odată cu clopotnița; și în ațelasi timp ea surîdea prietenos bătrînelor pietre tocite, luminate de razele apusului doar în partea de vîrf și care, din cîipa cînd intrau în acea zonă însorită, îndulcite de lumină, păreau dintr-o dată a fi urcat atît de mult, a fi atît de îndepărtate, ca un cîntec reluat „cu o voce din cap”, cu o octavă mai sus.

Prin clopotnița bisericii Saint-Hilaire, toate ocupațiile, toate momentele zilei, toate punctele de perspectivă din oraș își căpătau chipul; încununarea, consacrarea. Din camera mea, nu-i puteam zări decît baza, care fusese acoperită cu plăci de ardezic; dar cînd, duminica, o vedeam, pe o caldă dimineață de vară, arzînd ca un soare negru, îmi spuneam: „Dumnezeule! Este ora nouă! Trebuie să mă pregătesc să mă duc la slujbă, dacă vreau să am timp să ajung să o îmbrățișez și pe mătușa Leonie”, și știam exact culoarea pe care o avea soarele în piață, căldura și praful iarmarocului, umbra aruncată de storul magazinului unde mama va intra poate înainte de liturghie, într-o mireasmă de pînză gălbuie, să cumpere vreo batistă pe care i-o va arăta, arcuindu-și mijlocul, negustorul ce, pregătindu-se să închidă, tocmai se dusese în fundul prăvăliei să se îmbrace de duminică și să-și săpunească mîinile, pe care avea obiceiul, din cinci în cinci minute, chiar în

împrejurările cele mai triste, sa le frece între ele de parcă ar fi întreprins ceva îndrăzneț, sau galant, care i-ar fi reușit.

Cînd, după liturghie, intram și-i spuneam lui Theodore să ne aducă un cozonac mai mare decît de obicei, pentru că verii noștri, văzînd că e vreme frumoasă, veniseră de la Thiberzy să ia masa cu noi, aveam în fața ochilor clopotnița care, aurită și coapta ea înșăși ca un și mai mare cozonac sfințit, solzos și cu picături de soare ce se-

86

prelingeau lipicioase, își înfigea vîrful ascuțit în cerul albastru. Iar seara, cînd mă întorceam de la plimbare și mă gîndeam că va trebui curînd să-i spun mamei noapte bună și să nu o mai văd, (^flopofnifajȘra, dimpotrivă, ațt de gingașă, în acel sfîrșit de zi, încît ^părWpîisă, și ușor înfundată, ca o pernă de catifea neagră, pe cerul palid care se lăsase sub apăsarea ei, se adîncise ușor, pentru a-i face loc, revărsîndu-se spre margini; iar țipetele păsărilor ce se roteau în jur păreau a-i spori tăcerea, a da și mai mult avînt săgeții fi a o molipsi de ceva inefabil.

Chiar în timpul cumpărăturilor și dramurilor pe care trebuia să le facem îndărătul bisericii, acolo unde nu o vedeai, totul părea orînduit în raport cu clopotnița care țîșnea ici și colo printre case, poate și mai emoționantă cînd apărea astfel fără biserică. Și, desigur, există multe altele mai frumoase văzute astfel, și în amintirea mea persistă vignete de clopotnițe depășind acoperișurile, mai artistice decît cele din tristele străzi ale orașelului Combray. Nu voi uita niciodată două palate fermecătoare din secolul al XVIII-lea, dintr-un ciudat orașam ^Tormandia învecinat cu j&ffigc^m multe privințe venerabile, și s^urn^ejnimiiimele; între e^cîndo privești dinspre frumoasa grădina ce coboară spre fiu, săgeata gotică a unei biserici pe care o ascund, se avîntă, pîrînd că le încununează fațadele, dar într-un chip ațt de diferit, ațt de prețios, de inelat, de roz, de lucitor, încît vezi bine că nu le aparține, așa cum nu aparține «elor două frumoase pietre netede între care este prinsă pe plajă, săgeata purpurie și crenelată a vreunei scoici prelungi ca un turnuleț și acoperită cu smalt. Chiar la Paris, într-unui din cartierele cele mai urîte ale orașului, știu o fereastră de unde vezi, după un prim, un al doiLea și chiar un al treilea plan alcătuite din acoperișurile îngrămădite ale mai multor străzi, o clopotniță violetă, uneori roșiatică, alteori, de asemenea, în cele mai nobile „copii” pe care le realizează aerul, de un negru decantat de cenușă, ce nu este altul decît dflaml bisericii Saint Augustin și care conferă acestei priveliști din Paris caracteristica anumitor priveliști din Eoma văzute de Piranesi. Dar cum în nici una dintre aceste mici gravuri, și cu oricît de mult gust le-ar fi putut executa memoria mea, ea nu a putut pune ceea ce pierdusem de multă vreme, sentimentul care ne face să nu ne uităm la un lucru ca la un spectacol, ci să credem în el ca într-o ființă ce nu-și are nici un echivalent, nici una dintre ele nu ține în dependența ci o întreagă parte adîncă din viața mea, r.n. amintirea acestor înfățișări ale clopotniței din Combray privită din străzile ce se află îndărătul bisericii. Fie că o vedeam la orele cinci, cînd mergeam după scrisori la postă, la cîteva case de noi, la sținga,

87

înalțînd brusc, printr-un vîrf izolat, linia acoperișurilor; fie că dacă, dimpotrivă, voind să intrăm spre a afla vești despre doamna Sazc-raf, urmăream cu ochii acea linie acum iar joasă după ce coborîse pe celălalt versant al ei, știind că va trebui să cotim în a doua stradă după clopotniță; fie încă, dacă ajungeam și mai departe, dacă mergeam la gară, o vedeam oblic, arătîndu-și din profil muchiile și suprafetele noi, ca un corp solid surprins într-un moment necunoscut al modificării sale; sau fie că, de pe malurile Vivonnei, absida, musculoasă, compactă și mult urcată de perspectivă, părea a țîșni din strădania clopotniței de a-și arunca săgeata în inima cerului; trebuia să ne întoarcem mereu la ea ^domina toțuJ, poruncind caselor dinînălțimea-ineasteptată, ridicata în fafămeaprecum degetul lui Dumnezeu, al cărui trup ar fi fost ascuns în mulțimea oamenilor fără ca eu să-l fi confundat totuși cu acea mulțime. Și astăzi încă dacă, într-un mare oraș din provincie sau într-un cartier din Paris pe care nu-l cunosc prea bine, un trecător ce mi-a „arătat drumul” îmi indică în depărtare, ca pe un punct de reper, vreun turn de spital, vreo clopotniță de mănăstire ce își înalță vîrful bonetei eclesia-stice în colțul străzii pe unde trebuie să o apuc, dacă memflim mea poate, fie și în chipul cel mai obscur, să-i găsească vreo asemănare cu figura scumpă și dispărută, trecătorul, dacă își întoarce capul ca să se asigure că nu mă rătăcesc, poate, spre mirarea-i, să mă vadă cum, uitînd de plimbarea începută sau de cumpărătura pe care trebuie să o fac, rămîn acolo, în fața clopotniței, ore întregi, nemișcat, încereînd să-mi amintesc, simțînd în adîncurile mele ținuturi din nou cucerite împotriva uitării, care se usucă și se reconstruiesc; și, fără îndoială, atunci mult mai neliniștit decît adineaori cînd îl rugam pe trecător să-mi arate calea, eu îmi caut tot drumul, dau colțul unei străzi... dar... în inima mea....

întoreîndu-ne de la liturghie, îl întâlneam adeseori pe domnul Legrandin care, trebuind să locuiască la Paris, dată fiind profesiunea sa de inginer, nu putea veni la proprietatea sa din Combray, în afară de marile vacanțe, decât de sîmbătă seara pînă luni dimineața. Era unul dintre acei bărbați ce, pe lîngă o carieră științifică în care au reușit strălucit, posedă și o cultură literară și artistică de care nu au nevoie în specializarea lor profesională, dar care le îmbogățește conversația. Mai literați decât mulți oameni de litere (noi nu știam în acea vreme că domnul Legrandin se bucură de o anume reputație ca scriitor și am fost foarte uimiți cînd am auzit că un muzician celebru compusese o melodie pe versuri scrise de el), înzestrați cu mai multă „ușurință” în mînuirea penelului decât mulți pictori, își închipuie că viața dusă de ei nu este cea care li s-ar fi potrivit și

88

își îndeplinesc ocupațiile practice fie cu o nepăsare plină de fantezie, fie cu o corectitudine mîndră, disprețuitoare, amară și conștiincioasă, înalt, cu silueta elegantă, fața gînditoare și fină împodobită cu mustați lungi și blonde, privirea albastră și dezamăgită, de o politețe rafinată, maestru neîntrecut — în ochii noștri — în arta conversației, el era pentru familia mea, care îl cita totdeauna drept exemplu, tipul bărbatului de elită, care își trăiește viața în chipul cel mai nobil și mai delicat. Bunica îi reproșa doar faptul că vorbește puțin cam prea bine, oarecum cam ca dintr-o carte, că limbajul lui nu are naturala lavalierelor ce-i fluturau întotdeauna peste vestonul croit drept, aproape ea de școlar. Ea era uimită și de tiradele înflăcărâte pe care le debita adeseori împotriva aristocrației, a vieții mondene, a snobismului, „neîndoielnic păcatul la care se gîndește sfîntul Paul cînd vorbește despre unul ce nu-și poate afla iertare”.

Ambiția mondenă era un sentiment pe care bunica era atît de incapabilă să-l aibă și aproape să-l înțeleagă, încît îi părea cu totul inutil să cheltuiești atîta ardoare spre a o veșteji. Mai mult, ea nu găsea că este de foarte bun gust ca domnul Legrandin, a cărui soră era căsătorită lîngă Balbec cu un gentilom normand, să se dedea unor atacuri atît de violente împotriva nobililor, ajungînd pînă la a învinui Revoluția că nu i-a ghilotinat pe toți.

— Bun găsit, prieteni! ne spunea el, venind în întîmpinarea noastră. Sînteți fericiți că locuiți aici atîta vreme; mîine va trebui să mă întorc la Paris, în cușca mea. Oh! adăuga el, cu acel surîs blînd, ironic și dezamăgit, oarecum distrat, care era numai al lui, desigur, în casa mea se află toate lucrurile inutile cu putință; nu-mi lipsește decât singurul lucru necesar, o mare bucată de cer, ca acela de aici. Încearcă să păstrezi totdeauna o bucată de cer deasupra vieții tale, băiatul meu, adăuga el, întorcîndu-se către rîjine. Ai un suflet frumos, de o calitate rară, o fire de artist, nu o lipsi de «cea ce îi trebuie».

Cînd, la întoarcere, mătușa ne întrebă dacă doamna Goupil întîrziase la liturghie, eram incapabili să-i răspundem. În schimb, îi spoream tulburarea spunîndu-i că în biserică un pictor copia vitraliul lui Gilbert cel Rău. Francoise, trimisă pe dată la băcan, se întorsese cu buzele umflăte, negăsindu-l pe Theodore, căruia dubla sa profesie de dascăl de biserică și de vînzător la băcănie, îi asigura relații în toate straturile sociale și o cunoaștere universală.

— Ah! suspina mătușa mea, mult aș vrea să se facă mai repede ora cînd vine Eulalie. Numai ea ar putea să mă lămurească.

89

Eulajje era o fată șchioapă, muncitoare și surdă, ce se „pensionase” după moartea doamnei de la Bretonnerie, la care slujise încă de pe cînd era copil, și care își închiriasse lîngă biserică o cameră de unde cobora întruna fie în timpul slujbelor, fie în afara lor, ca să rostească vreo rugăciune sau să-i dea o mîină de ajutor lui Theodore; în restul zilei, vizita persoane bolnave, precum mătușa mea Leonie, căreia îi povestea ce se întîmplase la slujba de dimineață sau la cea de seară. Nu se dădea îndărăt să mai cîștige cîte ceva pe lîngă mica rentă plătită de familia foștilor săi stăpîni, ocupîndu-se din cînd în cînd de lenjeria preotului sau a vreunei alte personalități de seamă din lumea clericală a orașului Combray. Purta o mantie de postav negru și bonetă albă, aproape de călugărită, iar o boală de piele îi colora într-un roz intens obrajii și nasul încovoiat. Vizitele ei o distrau la culme pe mătușa Leonie, care nu mai primea pe nimeni altcineva, în afară de domnul preot. Mătușa mea îi înlăturase treptat pe toți ceilalți vizitatori pentru că, după ea, aveau vina de a intra cu toții într-una din cele două categorii de oameni pe care îi detesta. Unii, cei mai răi și de care se descotorosise mai întîi, erau cei care o sfătuiau să nu „se concentreze atît de mult asupra bolii”, și profesau, fie și în mod negativ și nemanifestînd-o decât prin anume tăceri dezaprobatore sau prin anume surîsuri ce exprimau îndoiala, doctrina subversivă conform căreia o mică plimbare la soare și o friptură zdravănă în sînge (cînd ea nu .trăia timp de patru spre zece ore decât cu două biete înghițituri de apă de Vichy!) i-ar face mult mai bine decât șederea la pat și decât toate doctoriile din lume. Cealaltă categorie era

alcătuită din persoane care păreau a crede că este mai grav bolnavă decît socotea ea însăși, sau că este chiar atît de grav bolnavă pe cît spunea. De aceea, cei lăsați să urce să o viziteze, după cîteva șovăieli și la insistențele Francoisei, și care, în cursul vizitei lor, arătaseră cît erau de nedemni de favoarea ce li se făcea, riscînd timid un: „Nu credeți că dacă ați ieși puțin să vă plimbați cînd e vreme frumoasă”, sau care, dimpotrivă, cînd ea le spusese: „Sînt foarte bolnavă, foarte bolnavă, în curînd o să mor, sărmanii mei prieteni”, îi răspunseseră: „Ah! așa-i cînd te-a lăsat sănătatea! Dar mai puteți trăi încă o vreme și așa”, aceștia, ca și ceilalți, erau siguri că nu vor mai fi niciodată primiți. Și dacă pe Francoise o înveselea spaima mătușii mele cînd, din patul ei, văzuse în strada Saint-Esprit pe una din aceste persoane ce părea că vrea să vină la ea, sau cînd auzise soneria, rîdea încă și mai mult, ca de o glumă bună, de vicleniile, mereu victorioase, ale mătușii mele, ce urmăreau să le împiedice a o vizita, și de mutra lor descumpănită cînd trebuiau să plece fără a o fi văzut, și, de fapt, o admira.

90

pe stăpîna sa, pe care o judeca superioară tuturor acestor oameni, deoarece nu voia să-i primească. Căci mătușa mea pretindea totodată să fie aprobată în felul de viață pe care îl ducea, să fie plînsă pentru suferințele ei și să i șede asigurări că va trăi vreme îndelungată. În toate acestea (^ulaET'sra neîntrecută. Mătușa mea putea să-i spună de douăzeci aeTori pe minut: „În curînd o să mor, biata mea Eulalie”. Căci Eulalie îi răspundea, la rîndul ei, de douăzeci de ori: „Cînd îți cunoști boala așa cum v-o cunoașteți dumneavoastră, doamnă Octave, trăiești pînă la o sută de ani, cum îmi zicea chiar ieri și doamna Sazerin”. (Una din convingerile cele mai ferme ale Eulaliei, pe care numeroasele dezmințiri aduse de experiență nu o putuseră nici măcar clinti, era că doamna Sazerat se numește doamna Sazerin.)

— Nu am pretenția să ajung la o sută do ani, îi răspundea mătușa mea, căreia nu-i plăcea să-i fie numărate zilele cu atîta precizie.

Și cum Eulalie știa totodată ca nimeni altul să o distreze pe mătușa mea fără a o obosi, vizitele ei, care aveau loc în mod regulat în fiecare duminică, cu excepția vreunei împrejurări neprevăzute, erau pentru mătușa mea o plăcere a cărei perspectivă o menținea într-o stare plăcută mai întîi, dar curînd dureroasă, ca o foame excesivă, dacă Eulalie întîrzia cît de cît. Prelungită prea mult, această voluptate de a o aștepta pe Eulalie devenea un adevărat supliciu. Mătușa mea se uita la ceas întruna, căsca, se simțea cuprinsă* de o slăbiciune. Dacă se producea abia la sfîrșitul zilei, cînd își luase orice nădejde, venirea Eulaliei îi dădea aproape o stare de leșin. În realitate, duminica nu se gîndea decît la această vizită, și de îndată ce masa de prînz se terminase, Francoise ne silea să părăsim sufrageria, pentru ca să poată să urce și să se „ocupe” de mătușa mea. Dar (mai ales din clipa cînd începea un șir de zile frumoase la Combray) trecuse multă vreme de cînd ceasul trufaș de amiază, coborît din tumul Saint-Hikire, pe care îl împodobeau cu cele douăsprezece flori trecătoare ale coroanei sale sonore, ră-si^iase în jurul mesei noastre, lîngă pînea sfințită venită și ea la fel de familiar de la slujba unde fusesem, și noi eram încă tot în fața farfuriilor pictate cu povești din *O Mie și Una de Nopti*, îngreunați de căldură și mai ales de mîncăruri. Căci, pe lîngă nelipsitele ouă, cotlete, cartofi, dulceturi, biscuiți, bucate pe care nici măcar nu ni le mai anunța, Francoise ne mai dădea să^4nîncăm — potrivit cu muncile cîmpului și ale livezilor, recolta adusă de maree, neașteptatele întîmplări ale negoțului, politețurile vecinilor și propriul ei geniu, și asta atît de bine înțit masa noastră, asemenea acelor ornamente, alcătuite din patru lobi semicirculari, sculptata

91

în secolul al XXI-lea pe portalul catedralelor, reflecta întrucîtva ritmul anotimpurilor și al episoadelor vieții — : o mreană, pentru eă precupeața îi spusese că e foarte proaspătă, o curcă, pentru că văzuse una foarte frumoasă în piața din Roussahwille-le-Pin, anghi-nare cu măduvă, pentru că nu ne-o mai gătise niciodată așa, o pulpă de berbec friptă, pentru că plimbarea îi stîrnește o foame de lup și pentru că aveam tot timpul să o mistuim pînă la ora șapte, spanac, pentru a mai schimba felurile, caise, pentru că abia începuseră să se coacă, agrișe, pentru că peste cincisprezece zile nu vor mai fi deloc, căpșuni, pentru că domnul Swann ni le adusese anume în dar, cireșe, primele pe care le rodise cireșul din grădină după ce timp de doi ani nu legase deloc, brînză cu smîntînă, care îmi plăcea atît de **mult** odinioară, o prăjitură cu migdale, pentru că o comandase în ajun, un cozonac, pentru că era rîndul nostru să-l oferim. După toate acestea, compusă anume pentru noi, dar dedicată în mod special tatei, căruia îi plăcea foarte mult, ne era adusă o cremă de ciocolată, inspirație, atenție personală a Franșoisei, efemeră și ușoară ca o operă de circumstanță, în care își pusese întreg talentul. Cel care ar fi refuzat să guste din ea, spunînd: „Gata, nu mai pot”, ar îi decăzut pe dată în rîndul acelor mitocani ce, cînd un artist le dă în dar una din operele sale, sînt atenți la greutatea și la materia din care e făcută, deși valoroase nu sînt în acest caz decît intenția și semnătura. Dacă ai fi lăsat în farfurie fie și numai o fărîmătură, te-ai fi făcut vinovat de o impolitețe comparabilă cu aceea de a te ridica să pleci, sub nasul compozitorului, înainte de sfîrșitul bucății muzicale.

În sfîrșit, mama îmi spunea: „Hai, nu mai rămîne aici la ne-sîfîrșit, urcă în camera ta dacă ți-e prea cald afară, dar du-te mai întîi să respiri o gură de aer măcar o clipă, ca să nu citești îndată după masă”. Mă

duceam să mă așez lângă pompă și lângă jgheabul adeseori împodobit, ca o fintină gotică, de o salamandră, care sculpta pe piatra grosolană relieful mobil al trupului său alegoric și alungit, pe banca fără spătar umbrită de o tufă de liliac, în acel colțișor de grădină ce dădea, printr-o poartă de serviciu, către strada Saint-Esprit și pe terenul părăginit al căreia se înălța, în două etape, depășind casa, și ca o construcție independentă, partea dindărăt a «bucătăriei. Zăreai lepezile-i roșii și lucitoare ca porfirul. Semăna mTSirt cu vizuina Francoisei, ci cu un mic templu al lui Venus. Era plină cu ofrandele lăptarului, negustorului de fructe, precupe-ței care vindea legume, veniți uneori din cătune destul de îndepărtate pentru a-i dărui primele roade ale ogoarelor. Și acoperișul îi era întotdeauna încununat cu gînguritul unui porumbel.

92

Altădată, nu întîrziem în pădurea care o înconjură căci, înainte de a urca în camera mea ea să citesc, intram în cămăruța unde se odihnea unchiul meu „Adolphe un frate, al bunicului, fost militar ce ieșise la pensie” cu gradul de maior, și ocupa întreg parterul, cămăruța care, chiar cînd ferestrele deschise lăsa să pătrundă căldura, dacă nu și razele soarelui, ce arareori străbăteau pînă acolo, emana la nesfîrșit acea mireasmă obscură și proaspătă, aducînd a pădure și a vremuri de altădată, ce-ți silește nările să viseze îndelung cînd pătrunzi în anumite pavilioane de vînătoare părăsite. Dar erau mulți ani de cînd eu nu mai intram în cămăruța unchiului meu Adolphe, acesta nemaivenind la Combray din cauza unei neînțelegeri survenite între el și familia mea, din vina mea, în împrejurările următoare:

O dată sau de două ori pe lună, la Paris, eram trimis să-i fac o vizită, în momentul cînd își termina masa, îmbrăcat într-un fel de bluză din pînză groasă, slujit de servitorul său în vestă de lucru din dril cu dungii violete și albe. El mi se plîngea mormăind că nu venisem să-l văd de multă vreme, că e părăsit de toată lumea; îmi oferea pricomigdale sau o mandarină, străbăteam un salon unde nu ne opream niciodată, unde nu se făcea niciodată foc; avea pereții împodobiți cu ciubuce aurii, tavanul vopsit într-un albastru care voia să imite cerul și mobilele capitonate cu satin ca în casa bunicilor mei, dar galben; apoi treceam în ceea ce el numea cabinetul de „lucra”, pe zidurile căruia erau atîrnate cîteva gravuri, reprezentînd pe fond negru o zeiță grasă și roz mînînd un car, urcată pe un glob, sau purtînd o stea în frunte, foarte apreciate în timpul celui de al Doilea Imperiu, pentru că se spunea că seamănă cu picturile de la Pompei, apoi detestate, și pe care lumea începe din nou să le prefere, pentru un singur motiv, în ciuda altora invocate, și anume pentru că amintesc de cel de al Doilea Imperiu. Și rămîneam cu unchiul pînă cînd cameristul venea să-l întreb, din partea vizitiului, la ce oră trebuie să înhame caii. Unchiul meu se cufunda atunci într-o meditație pe care cameristul, cuprins de cel mai mare respect, s-ar fi temut să o tulbure fie și cu o singură mișcare, și al cărei rezultat, mereu același, el îl aștepta cu multă curiozitate, în sfîrșit, după o ezitare supremă, unchiul meu pronunța totdeauna aceste cuvinte: „La orele două și un sfert”, pe care cameristul le repeta cu uimire, dar fără să le discute: „La orele două și un sfert? bine... o să-i spun...”

în acea vreme îmi plăcea mult teatrul; era o iubire platonice: părinții mei nu-mi îngăduiseră încă niciodată să văd un specta-

93

-col, și îmi înfățișam atît de aproximativ plăcerile pe care le puteai gusta acolo, încît aproape credeam că fiecare spectator privea ca într-un stereoscop un decor ce nu era decît pentru el, deși asemănător cu încă o mie de altele pe care le privea pentru sine fiecare dintre spectatorii din sală.

în fiecare dimineață alergam pînă la coloana Morris ca să văd ce spectacole mai erau anunțate. Nimic nu era mai dezinteresat și mai aducător de fericire decît visele oferite imaginației mele de către fiecare piesă anunțată, condiționate în același timp de imaginile inseparabile ale cuvintelor ce le alcătuiau titlul și, de asemenea de culoarea afișelor încă umede și umflate de clei pe care titlul apărea în evidență. Lăsînd la o parte una dintre acele opere stranii ca *Testamentul lui Cesar Girodor** și *Oedip Rege*, care se înscriau nu pe afișul verde al Operei Comice, ci pe afișul de culoarea drojdiei de vin al Comediei Franceze, nimic nu-mi părea mai diferit de egreta strălucitoare și albă a *Diamantelor Coroanei* decît satinul neted și misterios al *Dominoului Negru*, și, deoarece părinții mei îmi spuseră că atunci cînd voi merge pentru prima oară la teatru va trebui să aleg între aceste două piese, căutînd să aprofundez rînd pe rînd titlul uneia și titlul celeilalte, căci asta era tot ce știam despre ele, pentru a încerca să surprind în fiecare plăcerea pe care mi-o făgăduia și să o compar cu cea pe care o ascundea celălalt, ajungeam să-mi reprezint cu atîta putere, pe de o parte, o piesă strălucitoare și orgolioasă, pe de alta, o piesă blîndă și catifelată, încît eram tot atît de incapabil să hotărîsc pe care o voi prefera, ca și dacă, la desert, mi s-ar fi spus să optez între orez a Flmperatrice și cremă de ciocolată.

Toate conversațiile cu colegii mei de școală se învîrteau în jurul acestor actori a căror artă, deși îmi era încă necunoscută, era prima formă, între toate cele pe care le îmbracă, sub care se lăsa presimțită de mine Arta. Diferențele cele mai mici dintre felul cum unul sau altul rostea, nuanța o tiradă, îmi păreau a avea o importanță incalculabilă. Și, după cele ce mi se spusese despre ei, îi clasificam în ordinea talentului, alcătuiind liste pe care mi le recitam cît era ziua de mare, și care pînă la urmă încremeniseră parcă în creierul meu, stingherindu-l prin nemișcarea lor.

Mai târziu, cînd am studiat la colegiu, de fiecare dată cînd, în timpul orelor, vorbeam, de îndată ce profesorul întorcea capul, cu un nou prieten, prima mea întrebare era dacă fusese vreodată la teatru și dacă socotea că cel mai mare actor era Got, că după el venea Tjelaunay etc. Și dacă, după părerea lui, Febvre nu venea decît după Thiron, sau Delaunay abia după Coquelin³³, rapida mobilitate

94

pe care Coquelin, pierzînd rigiditatea pietrei, o căpăta în mintea mea, pentru a trece pe locul doi, și agilitatea miraculoasă, fecunda animație cu care se vedea înzestrat Delaunay pentru a trece pe locul al patrulea, reda senzația de înflorire și de viață creierului meu devenit dintr-o dată elastic și fertil.

Dar dacă actorii mă preocupau astfel, dacă vederea lui Maubant ieșind într-o după amiază de la Théâtre-Français îmi pricinuisese emoția și suferințele pe care ți le dă iubirea, numele unei stele arzînd la poarta unui teatru, vederea — la fereastra unui cupeu care trecea pe stradă cu caii săi împodobiiți cu trandafiri — chipului unei femei despre care gîndeam că este poate o actriță, trezeau în mine o tulburare mai prelungită, un efort neputincios și sfișietor de a-mi reprezenta viața lor! Le clasificam în ordinea talentului pe cele mai ilustre: Sarah Bernhardt, Berma, Bartet, Madeleine Brohan, Jeanne Samary³⁶, dar toate mă interesau. Or, unchiul meu cunoștea multe actrițe, precum și o seamă de cocote, pe care eu nu le deosebeam prea bine de actrițe. Le primea la el. Și nu-l vizitam decît în anumite zile tocmai pentru că, în celelalte, veneau la el femei cu care familia nu s-ar fi putut înfîlni, cel puțin după părerea ei, căci unchiul meu, dimpotrivă, dată fiind prea marea ușurință cu care le onora pe unele frumoase văduve ce nu fuseseră poate niciodată măritate, pe unele contese cu nume răsunător, care nu era, fără îndoială, decît o poreclă, prezentîndu-le bunicii sau chiar dăruindu-le bijuterii de familie, ajunsese să se certe nu o dată cu bunicul. Adeseori, cînd era rostit un nume de actriță în cursul conversației, îl auzeam pe tata spunîndu-i mamei, cu un surîs pe buze: „Este o prietenă a unchiului tău”; iar eu socoteam că de acea așteptare pe care poate, timp de ani de zile, bărbați importanți erau siliți să o îndure, și inutil, dînd tîr-coale pe la poarta cutărei femei care nu le răspundea la scrisori și își puneau portarul să-i izgonească, unchiul meu l-ar fi putut scuti pe un băiețaș ca mine, prezentîndu-l la el acasă actriței, inabordabilă pentru atîția alții, dar care lui îi era prietenă intimă.

De aceea — sub pretextul că o lecție care tot fusese amînată cădea acum atît de rău, încît mă împiedicase de mai multe ori și mă va împiedica încă să-l văd pe unchiul — într-o zi, alta decît cea rezervată vizitelor pe care i le făceam, profitînd de faptul că părinții mei luaseră masa de prînz devreme, am plecat de acasă și, în loc să mă duc să privesc coloana cu afișe, drum pe care eram lăsat să-l fac singur, am alergat pînă la el. Am observat în fața porții o trăsură cu doi cai care aveau la urechi cîte o garoafă roșie, floare ce se vedea și la butoniera vizitiului. De pe scară am auzit un rîs și o

95

voce de femeie, și, de îndată ce am sunat, s-a lăsat tăcere, apoi am auzit zgomotul unor uși închise. Cameristul îmi deschise, și văzîndu-mă păru stingherit, îmi spuse că unchiul era foarte ocupat, că nu va putea, fără îndoială, să mă primească și, în timp ce se ducea totuși să-l anunțe, aceeași voce pe care o auzisem mai înainte spunea: „Te rog! lasă-l să intre; numai un minut, ar fi atît de nostim, în fotografia de pe biroul dumitale seamănă atît de mult cu mama lui, nepoata dumitale, a cărei fotografie se află lîngă a lui, nu-i așa? Aș vrea să-l văd pe băiețașul ăsta fie și numai o clipă”.

Îl auzii pe unchiul mormăind, supărîndu-se; în cele din urmă, cameristul îmi spuse să intru.

Pe masă se afla aceeași farfurie cu pricomigdale, ca de obicei; unchiul era în bluza de pînză groasă pe care i-o știam, dar în fața lui, într-o rochie de mătase roz și purtînd un mare colier de perle era așezată o femeie tînără care tocmai termina de mîncat o mandarină. Neștiind dacă trebuie să-i spun doamnă sau domnișoară, m-am făcut roșu ca racul și, neîndrăznind să întorc ochii spre ea de teamă că va trebui să-i vorbesc, m-am dus să-l sărut pe unchiul meu. Ea mă privea surîzînd, iar unchiul îi spuse: „Nepotul meu”, fără să-i spună numele meu și fără să mi-l spună mie pe al ei, fără îndoială pentru că, dată fiind cearta pe care o avusese cu bunicul, încerca pe cît era cu putință să evite orice legătură între familia sa și acest gen de relații.

³⁰Cît de mult seamănă cu mama lui, spuse ea.

³¹Dar n-ai văzut-o pe nepoată-mea decît în fotografie, îi spuse repede unchiul pe un ton morocănos.

³²Îți cer iertare, dragul meu, am înfîlnit-o pe scară anul trecut cînd ai fost atît de bolnav. Este adevărat că n-am văzut-o decît o clipă și că scara dumitale este foarte întunecată, dar mi-a fost de ajuns ca să o admir. Acest tînăr are ochii ei frumoși și are și *asta*, mai spuse ea, trasînd cu degetul o linie în josul frunții ei. Oare nepoata dumitale poartă același nume cu tine, dragul meu? Îl întrebă ea pe unchiul meu.

³³Seamănă mai ales cu tatăl său, mormăi unchiul, căruia nici

nu-i trecea prin cap să facă prezentări de la distanță, spunând nu mele mamei, este leit taică-său și, de asemenea, seamănă leit cu biata mea mamă.

34Nu-l cunosc pe tatăl lui, spuse doamna în roz înclinînd ușor capul, și n-am cunoscut-o niciodată pe biata dumitale mamă, dragul meu. Îți amintești, ne-am cunoscut la puțină vreme după marea dumitale nenorocire.

96

Încercam o mică decepție, căci această tînără doamnă nu se deosebea de celelalte femei frumoase pe care le văzusem uneori în familia mea, mai ales de fata unuia dintre verii noștri la care mă duceam în fiecare an de 1 ianuarie. Mai bine îmbrăcată doar, prietena unchiului meu avea aceeași privire vioaie și bună, aceeași înfățișare sinceră și iubitoare. Nu regăseam nimic din aspectul teatral pe care îl admiram în fotografiile de actrițe, și nici din expresia diabolică pe care o socoteam de nedespărțit de viața pe care probabil o ducea. Îmi era greu să cred că este o cocotă, și mai ales n-aș fi crezut că este o cocotă de lux, dacă nu aș fi văzut trăsura cu doi cai, rochia roz, colierul de perle, și dacă n-aș fi știut că unchiul meu nu cunoștea decât cocote de clasă mare. Dar mă întrebam cum era cu puțință ca milionarul care îi dăruia trăsura, și palatul unde locuia, și bijuteriile, putea să-și risipească averea pentru o femeie cu o înfățișare atît de simplă și de cumsecade. Și totuși, gîndindu-mă la felul cum probabil trăia, imoralitatea acestei vieți mă tulbura poate mai mult decît dacă ar fi fost concretizată în fața mea într-o aparență specială — prin aceea că era invizibilă ca taina vreunui roman, a vreunui scandal ce o izgonise din casa părinților ei burghezi și o hărăzise lumii întregi, îi înflorise frumusețea și o înălțase pînă la notorietatea lumii demimondenelor; expresia feței, intonația vocii sale, semănînd cu cele ale atîtor altor femei pe care le cunoșteam, mă făceau, fără voia mea, să o socotesc drept o tînăxă fată de familie bună care acum nu mai are familie.

Trecusem în „cabinetul de lucru”, și unchiul, cam stingherit de prezența mea, îi oferi țigări.

— Nu, spuse ea, dragul meu, știi că sînt obișnuită cu cele pe care mi le trimite marele duce. I-am spus că ești gelos. Și ea scoase dintr-o tabacheră cîteva țigări cu inscripții străine și aurii. „Da, da spuse ea dintr-o dată, cred că l-am înfîlnit la dumneata pe tatăl acestui tînăr. Nu este el nepotul dumitale? Cum am putut oare să-l uit? A fost atît de bun, atît de delicat cu mine”, spuse ea cu un aer modest și plin de sensibilitate. Dar gîndindu-mă la felul cum putuse să se poarte tata cu ea, cu, care îi cunoșteam rezerva și răceala, eram stingherit, ca de o nedelicatețe pe care el ar fi săvîrșit-o, de această distanță dintre recunoștința excesivă ce-i era arătată și amabilitatea lui insuficientă. Mi s-a părut mai tîrziu că unul dintre aspectele înduioșătoare ale rolului acestor femei trîndave și pline de zel este că ele își consacră generozitatea, talentul, un vis de frumusețe sentimentală — căci, ca și artiștii, nu-l realizează, nu-l introduc în cadrele existenței comune — și un aur care le costă prea puțin, spre a îmbogăți cu o bijuterie prețioasă și fină viața frustră și grosolană

97

— In căutarea timpului pierdut a bărbaților. Ca și aceasta care, în încăperea unde unchiul meu o primea într-o haină de casă, își răspîndea trupul atît de gingaș, rochia de mătase roz, perlele, eleganța ce emană din prietenia cu un mare duce, și care pusese stăpînire pe cine știe ce vorbă neînsemnată a tatei, o lucruse cu delicatețe, îi atribuise un stil, un nume prețios, și, încrustînd-o cu una din privirile sale atît de frumoase, pline de umilință și de grațitudine, o restituia transformată într-o bijuterie artistică, în ceva „neprețuit”.

—Haide, este timpul să pleci, îmi spuse unchiul.

M-am ridicat în picioare, simțeam o dorință irezistibilă de a săruta mîna doamnei în roz, dar mi se părea că ar fi fost un gest la fel de îndrăzneț ca o răpire. Inima îmi bătea puternic în timp ce **îmi** spuneam; „Să o fac, să nu o fac”, apoi am încetat să mă mai întreb ce trebuie să fac, pentru a putea face ceva. Și, cu un gest orb și nebunesc, în afara tuturor motivelor pe care le găseam cu o clipă în urmă în favoarea sa, am dus la buze mîna pe care mi-o întindea.

—Cît e de drăguț! Este galant, știe să se poarte cu femeile: îi seamănă unchiului. Va fi un gentleman desăvîrșit, adăugă ea strîngînd din dinți pentru a rosti această frază cu un ușor accent britanic. Oare n-ar putea să vină o dată să bea la mine *a cup of tea*, cum spun vecinii noștri, englezii? Ar trebui doar să-mi trimită dimineața o „depeșă”.

Nu știam ce înseamnă o „depeșă”. Nu înțelegeam decît o jumătate din cuvintele rostite de acea doamnă, dar teama că ele ascund vreo întrebare la care ar fi fost nepoliticos să nu răspund mă silea să le ascult cu atenție, ceea ce îmi pricinuia o mare oboseală.

35Nu-i cu puțință, spuse unchiul, ridicînd din umeri, are un program foarte strict, muncește mult. Are premii la toate obiectele,

adăugă el în șoaptă, ca să nu aud această minciună și să nu-l con-
trazic. Cine știe? Va fi poate un mic Victor Hugo, un fel de
Vaulabelle, mă înțelegi.

36 Ador artiștii, răspuse doamna în roz, numai ei le înțeleg pe
femei... Numai ei și ființe superioare ca dumneata. Iartă-mi ignoran-
ța, dragul meu. Cine este Vaulabelle? Este oare autorul volumelor
cu cotoare aurite din mica bibliotecă cu geam ce se află în budoarul
dumitale? Știi că mi-ai făgăduit să mi le împrumuți, o să am mare
grijă de ele.

Unchiul, căruia nu-i plăcea deloc să dea cărți cu împrumut. nu-i răspuse nimic și mă conduse pînă în
anticameră. Nebun do iubire pentru doamna în roz, am sărutat cu patimă obrazii plini de tutun ai bătrînului meu
unchi, și în timp ce, cu destulă stinghereală, mă lăsa să înțeleg, fără să îndrăznească să-mi spună deschis, că ar

98

prefera să nu le vorbesc despre acea vizită părinților mei; eu îi spuneam, cu ochii în lacrimi, că
amintirea bunătății lui era atît de puternică în mintea-mi, încît voi găsi într-o zi un mijloc prin care să-i
dovedesc recunoștința mea. Era atît de puternică, într-adevăr, îneît două ore mai tîrziu, după cîteva
fraze misterioase și care nu mi-au părut că le comunică părinților mei destul de limpede ideea că acum
dețin o noi:ă importanță în ochii mei, am găsit că este mai simplu să le poveste-o în cele mai mici
amănunte vizita la unchiul meu. Nu credeam să i pricinuiesc astfel neplăceri. Cum aș fi putut crede
asemenea lucru de vreme ce nu-l doream? Și nu puteam presupune că părinții mi i vor vedea cu ochi răi
o vizită pe care eu o socoteam nevinovată. Nu ni se întîmplă oare în fiecare zi ca un prieten să ne
ceară să-l scuzăm negreșit față de o femeie căreia nu i-a putut scrie, lucru pe care neglijăm să-l facem,
socotind că acea persoană nu poate acorda atîta importanță unei tăceri neînsemnate pentru noi? îmi
închipuiam, ca toată lumea, că creierul celorlalți era un receptacol inert și docil, fără putere de reacție
specifică asupra lucrurilor ce erau introduse în el; și nu mă îndoiam că, depunînd în cel al părinților
mei vestea de a o fi cunoscut pe acea femeie, le transmisesem în același timp, după cum doream,
judecata mea binevoitoare. Din nefericire, părinții mei, cînd au apreciat acțiunea unchiului, au recurs la
principii cu totul diferite de cele sugerate de mine. Tata și bunicul au avut cu el o explicație
violentă; am aflat de ea pe căi ocolite. Cîteva zile mai tîrziu, încrucîșîndu-mă în drum cu unchiul meu
care trecea într-o trăsură descoperită, am simțit durerea, recunoștința, remușcarea pe care aș fi vrut să
i le exprim. Alături de imensitatea lor, am socotit că un simplu salut ar fi meschin și l-ar putea face
pe unchiul meu să presupună că nu mă cred dator față de el decît cu o banală politețe. Am hotărît să
mă' abțin de la gestul insuficient de a-mi ridica pălăria în semn <le salut și am privit în altă parte.
Unchiul a crezut că dădeam ascultare ordinelor părinților mei, lucru pe care nu li l-a iertat, și a murit
mulți ani după aceea fără ca vreunul dintre noi să-l mai fi văzut vreodată.

De aceea nu mai intram în încăperea, acum închisă, unde se odihnea odinioară unchiul meu
Adolphe, și după ce întîrziase prin preajma bucătăriei, cînd Francoise, ivindu-se în prag, îmi spunea:
„O s-o las pe fata care mă ajută să servească cafeaua și să ducă sus apa caldă, trebuie să alerg la doamna
Octave", mă hotărâm să intru în casă și urcam de-a dreptul la mine, unde mă apucam să citesc. Fata
care o ajuta pe Francoise la bucătărie era o ființă morală, o instituție permanentă căreia atribuții
invariabile îi asigurau un fel

99

de continuitate și de identitate, în ciuda succesiunii formelor trecătoare în care se întruchipa, căci n-am avut-o
niciodată pe aceeași doi ani la rînd. în anul cînd am mîncat atîta sparanghel, fata de la bucătărie ce trebuia de
obicei să.-] „curate" era o biată creatură bolnăvicioasă, însărcinată parcă în luna a noua cînd am sosit de Paști;
și ne miram chiar că Francoise o lasă să facă atîtea drumuri și atîta treaba, căci începea să-și poarte cu g-^{*}u în
față misteriosul coș, cu fiecare zi tot mai plin, și a cărui for; .ă magnifică putea fi ghicită sub fustele-i largi.
Acestea aminteau fi i veșmintele anumitor figuri simbolice pictate de Giotto, ale căror ^produceri fotografice le
căpătasem de la Swann. Chiar el ne atră :se atenția, și cînd ne cerea vești despre fata de la bucătărie, se e
.prima astfel: „Ce mai face Caritatea de Giotto?" De altfel, biata fată, năpădită de grăsimi, din pricina
sarcinii, pînă la obrazii teșiți și pătrați, semăna într-adevăr mult cu acele fecioare puternice și bărbătoase, mai
curînd matroane, care personifică virtuțile în Arena³⁷. Și îmi dau seama acum că Virtuțile și Viciile din Padova îi
semănau și altfel. După cum imaginea acelei fete era sporită prin simbolul adăugat pe care îl purta în pîntecul
său, fără să pară a-i înțelege sensul, fără ca nimic pe ehipu-i să-i traducă frumusețea și spiritul, ca pe o simplă și
grea povară, tot astfel, fără să pară a bănui ceva, puternica gospodină ce este reprezentată la Arena sub numele
de „Caritas" și a cărei reproducere era agățată pe un perete din camera mea de studiu de la Combray,
întruchipează această virtute fără ca vreun gînd caritabil să fi putut fi vreodată exprimat de chipul ei energetic și

vulgar. Pictorul a avut ideea frumoasă și originală de a o înfățișa călcînd în picioare comorile pămîntului ca și cum ar frămînta cu tălpile struguri pentru a scoate din ei mustul, sau mai curînd ca și cum s-ar fi urcat pe niște saci pentru a se înălța; și ea îi întinde lui Dumnezeu inima-i înflăcărată, adică mai curînd i-o „dă” așa cum o bucătăreasă îi dă un tirbușon prin ferestruica de la subsol cuiva care i-l cere de la fereastra de la parter. Invidia ar fi trebuit înai curînd să aibă o anume expresie invidioasă. Dar și în această frescă, simbolul ocupă un loc atît de mare și este reprezentat ca fiind atît de real, șarpele care șuieră de pe buzele Invidiei este atît de gros. el îi umple atît de bine gura larg deschisă, încît mușchii **chipului** sînt întinși, pentru a-l putea cuprinde, ca aceia ai unui copil **carp** umflă un balon suflînd în el, iar atenția Invidiei — și totodată a noastră — este în întregime concentrată asupra a ceea ce fac buzele sale, neavînd timp să se lase pradă unor gînduri invidioase.

În ciuda admirației domnului Swann pentru aceste figuri pictate de Giotto, multă vreme eu nu am privit cu plăcere în sala noastră.

100

de studiu, unde fuseseră agățate reproducerile pe care mi le dăruise, această Caritate lipsită de caritate, această Invidie care semăna cu o planșă ce ilustra într-un tratat de medicină comprimarea glotei sau a omușorului de către o tumoare a limbii sau prin introducerea instrumentului unui chirurg, o Justiție, al cărui chip cenușiu și cu trăsături meschine și regulate era chiar cel ce caracteriza anumite burgeze frumoase, habotnice și reci din Combray, înfîluite de mine la biserică și printre care multe erau dinainte înrolate în armata de rezervă a Nedreptății. Dar mai tîrziu am înțeles că ciudățenia uimitoare, frumusețea specială a acelor fresce se explicau prin aceea că simbolul ocupa aici un loc foarte mare, iar faptul că era reprezentat nu ca un simbol, de vreme ce gîndirea simbolizată nu era exprimată, ci ca real, ca exercitînd efectiv o acțiune sau ca fiind mînuit în mod material, conferea semnificației operei un ce anume mai literal și mai precis, iar învățături desprinse din ea un caracter mai concret și mai izbitor. Și în cazul bietei fete de la bucătărie, atenția ne era neîncetat atrasă către pîntecele împovărat; și tot astfel încă, adeseori gîndirea muribunzilor se întoarce către latura efectivă, dureroasă, obscură, viscerală, către acea latură a morții ce este tocmai cea pe care ea le-o înfățișează, pe care îi face să o simtă din greu și care seamănă mult mai mult cu o povară zdrobitoare, cu greutatea de a respira, cu nevoia de a bea, decît cu ceea ce noi numim ideea morții.

Neîndoielnic că aceste Virtuți și aceste Vicii din Padova cuprindeau multă realitate de vreme ce îmi apăreau la fel de vii ca slujnica însărcinată, și că ea însăși nu-mi părea mult mai puțin alegorică. Și poate că această neparticipare (cel puțin aparentă) a sufletului unei ființe la virtutea care acționează prin el, are, de asemenea, în afară de valoarea-i estetică, o realitate dacă nu psihologică, cel puțin, după cum se spune, fiziognomică. Cînd, mai tîrziu, am văzut prilejul să înfîlesc în cursul vieții mele, în mînăstiri, de exemplu, întruchipări cu adevărat sfînte ale carității active, ele aveau în general o înfățișare vioaie, pozitivă, indiferentă și bruscă, cea a unui chirurg grăbit, acel chip pe care nu se citește nici un fel de milă, nici un fel de înduioșare în **fața** suferinței omenești, nici o teamă de a o contraria, și care este chipul lipsit de blîndețe, chipul antipatic și sublim al adevăratei bunătăți.

În timp ce fata de la bucătărie — făcînd involuntar să strălucească superioritatea Franțoisei, așa cum Eroarea, prin contrast, face să strălucească și mai **mult** triumful Adevărului — servea cafeaua care, după mama, nu era decît o apă caldă, și ducea apoi în camerele noastre apa caldă, care era doar călduță, mă întindeam

101

pe pat cu o carte în mînă, în camera mea, ce își apăra trecmurînd prospețimea transparentă și fragilă împotriva soarelui de după amiază îndărătul obloanelor aproape închise prin care o rază de lumină izbutise totuși să-și strecoare aripile galbene, rămînînd nemișcată, între lemn și sticlă, într-un colț, ca un fluture poposit aici. Abia dacă se putea citi în acea penumbră, iar senzația de lumină strălucitoare nu-mi era dată decît de loviturile ce se auzeau din strada Cure; Camus (anunțat de Francoise că mătușa mea „nu se odihnește” și că poate să facă zgomot) izbea în niște lăzi prăfuite, dar care, răsunînd în aerul sonor, special al aceluia anotimp fierbinte, păreau a azvîrli pînă departe bucăți de aștri roșii ca focul; și, de asemenea, de muștele care executau în fața mea micul concert al unei muzici de cameră văratece: ea nu o evocă precum o muzică umană care, auzită din întîmplare în timpul verii, ți-o amintește mai tîrziu; este unită cu vara printr-o legătură mai necesară: născută din acele zile frumoase, renăscînd doar o dată cu ele, cuprinzînd ceva din esența lor, ea nu-i trezește în memoria noastră numai imaginea, ci îi cheazășiuește întoarcerea, prezența efectivă, învăluitoare, imediat accesibilă.

Acea obscură răcoare din camera mea era față de soarele arzător al străzii ceea ce umbra este față de rază, fiind tot atît de luminoasă ca și el și oferind imaginației spectacolul total al verii de care simțurile mele, dacă m-aș fi plimbat, nu s-ar fi putut bucura decît pe frînturi; și astfel, ea se potrivea bine cu odihna mea care (dată-rită aventurilor povestite de cărți și care o emoționau) suporta, asemenea unei mîini imobile odihnindu-se în mijlocul unei ape curgătoare, șocul și însuflețirea unui torent de activitate

Dar, chiar dacă vremea prea călduroasă se răcea, dacă era furtună sau doar o ploaie repede, bunica venea să mă roage să ies să mă plimb. Și nevoind să renunț la lectură, mi-o continuam în grădină, sub castan, într-un

mic chioșc de rogojini și de pînză, în fundul căruia mă așezam, crezîndu-mă ascuns do ochii celor ce ar fi putut veni să-i viziteze pe părinții mei.

Și ghidul meu nu era oare tot ca un alt leagăn, în adîncul căruia simțeam că rămîn înfundat, chiar pentru a privi ceea ce se petrece în afară? Cînd vedeam un obiect exterior, conștiința că îl văd rămî-ne între mine și el, îl împrejmuia cu un tiv îngust și spiritual ce mă împiedica să ating vreodată direct materia din care era făcut; ea se volatiliza oarecum înainte ca eu să fi avut vreun contact cu ea, așa cum un corp incandescent pe care îl apropii de un obiect ud nu ajunge la umiditatea acestuia pentru că este mereu precedat de o zonă de evaporax. În acel ecran împetrișat de stări diferite pe

102

care, în timp ce eu citeam, îl desfășura simultan conștiința mea și care mergeau de la aspirațiile cele mai adînc ascunse în mine pînă la vederea cu totul exterioară a orizontului de la capătul grădinii, ceea ce exista mai întîi în mine mai intim, mîna ce se mișca întruna și care conducea tot restul, era credința în bogăția filosofică, în frumusețea cărții pe care o citeam, și dorința mea de a mi le apropria, oricare ar fi fost acea carte. Căci o cumpărasem la Combray, vă-zînd-o în fața băcănii Borange, aflată prea departe de casă pentru ca Francoise să-și facă aici cumpărăturile, pe care și le făcea la Camus, dar mai căutată pentru articolele de papetărie și cărți, reținută de niște sfori în mozaicul broșurilor și al fasciculelor ce căpătau cele două canaturi ale porții mai misterioase, mai încărcate de gîndire decît o poartă de catedrală, pentru că îmi fusese citată drept o operă remarcabilă de către profesorul sau colegul de școală care îmi părea în acea vreme că deține taina adevărului și a frumuseții pe jumătate presimțite, pe jumătate de neînțeles, și a căror cunoaștere era scopul vag, dar permanent, al gîndirii mele. După această credință centrală care, în timp ce citeam, executa mișcări neîncetate dinăuntru în afară, către descoperirea adevărului, veneau emoțiile pe care mi le dădea acțiunea la care luam parte, căci aceste după-amiezi erau mai pline de întîmplări dramatice decît, adeseori, o întregă viață. Erău întîmplările ce se petreceau în cartea pe care o citeam; este adevărat că personajele care le trăiau nu erau „adevărate”, cum spunea Francoise. Dar toate sentimentele pe care le resimțim din cauza bucuriei sau nefericirii unui personaj real nu se produc în noi decît prin mijlocirea unei imagini a acestei bucurii sau a acestei nefericiri; ingeniozitatea primului romancier a fost aceea de a fi înțeles că în aparatul emoțiilor noastre imaginea fiind singurul element esențial, simplificarea care ar consta în a suprima pur și simplu personajele reale ar fi o perfecționare decisivă. O ființă reală, oricît de mult am simpatiza noi cu ea, este în mare măsură percepută de simțurile noastre, adică ne rămîne opacă, constituie o greutate inertă pe care sensibilitatea noastră nu o poate ridica. Dacă această ființă este lovită de o nenorocire, numai într-o mică parte din noțiunea totală pe care o avem despre ea vom putea fi înduioșați; mai mult, numai într-o parte din noțiunea totală pe care o avem despre sine va putea fi ca înduioșată de propria-i soartă. Marea descoperire a romancierului a fost aceea de a fi avut ideea de a înlocui aceste părți ce nu pot fi pătrunse de suflet, printr-o cantitate egală de părți imateriale, pe care, adică, sufletul nostru le poate asimila. Ce importantă mai are

113

din acea clipă faptul că acțiunile, emoțiile acestor ființe de un nou gen ne apar ca adevărate, de vreme ce acum sînt ale noastre, de vreme ce ele se produc în noi, ținîndu-ne sub stăpînirea lor, în timp ce întorcem febril paginile cărții, respirația grăbită și intensitatea privirii? Și o dată ce romancierul ne-a creat o asemenea stare, unde, ca în toate stările pur interioare, orice emoție este înzecată, iar cartea sa ne va tulbura așa cum face un vis, dar un vis mai limpede decît cele pe care le avem dormind și a căru amintire va dăinui mai mult, el dezlănțuie în noi timp de o oră toate fericirile și toate nefericirile posibile; pentru a le cunoaște măcar în parte, am avea nevoie în viață de ani întregi, iar cele mai intense nu ne-ar fi niciodată dezvăluite, pentru că încetineala cu care se produc ne împiedică să le percepem; (astfel inima noastră se schimbă, în viață, și asta este durerea cea mai mare; dar noi nu o cunoaștem decît prin lectură, în imaginație: în realitate ea se schimbă, așa cum se produc anumite fenomene ale naturii, destul de lent pentru ca, deși putem constata succesiv fiecare dintre stările diferite, să fim cruțați în schimb de însăși senzația schimbării).

Mai puțin lăuntric trupului meu decît această viață a personajelor, venea apoi, pe jumătate proiectat în fața mea, peisajul unde se desfășura acțiunea și care exercita asupra gîndirii mele o influență mult mai mare decît celălalt, cel pe care îl aveam sub ochi atunci eînd în ridicam de pe carte. Astfel, timp de două veri, în căldura grădinii din Combray, am avut, din pricina cărții pe care o citeam atunci, nostalgia unui ținut cu munți și fluvii, unde voi vedea multe fierăstraie mecanice și unde, în adîncul apei limpezi, bucăți de lemn putrezeau sub tufe de lăptuci: nu departe urcau de-a lungul zidurilor ciorchini de flori violete și roșiatice. Și cum visul despre o femeie care m-ar fi iubit era mereu prezent în gîndul meu, în acele veri el a fost impregnat de prospețimea apelor curgătoare; și oricare ar fi fost femeia pe care o evocam, ciorchini de flori violete și roșiatice se înălțau dintr-o

dată de o parte și de alta a ei, ca niște culori complementare.

Și nu numai pentru că imaginea pe care o visăm rămîne totdeauna — una marcată, se înfrumusețează și beneficiază de reflexul culorilor străine care din întâmplare o înconjoară în reveria noastră; căci peisajele din cărțile pe care le citeam nu erau pentru mine decît peisaje mai viu reprezentate în imaginația mea decît cele pe care Combray mi le punea sub ochi, dar analoge acestora. Prin alegerea făcută de autor, prin credința cu care gîndirea mea alerga spre cu-vîntul său ca întru întîmpinarea unei revelații, mi se păreau că sînt — impresie pe care nu mi-o dădea cîtuși de puțin ținutul unde mă

104

aflam, și mai ales grădina noastră, produs, lipsit de orice prestigiu, al corectei fantezii a grădinarului pe care îl disprețuia bunica — o parte adevărată din Natura însăși, demnă a fi studiată și aprofundată.

Dacă părinții mei mi-ar fi îngăduit, cînd citeam o carte, să mă duc să vizitez regiunea pe care o descria, aș fi crezut că fac un pas neprețuit întru cucerirea adevărului. Căci ai senzația că ești mereu înconjurat de sufletul tău, dar nu ca de o închisoare imobilă: mai curînd ești parcă dus o dată cu ea într-un veșnic elan de a o depăși pentru a ajunge în exterior, cu un fel de descurajare, auzind întruna în jurul tău acea sonoritate identică, nu ecou al unui în afară, ci răsunset al unei vibrații lăuntrice. Cauți să regăsești în lucruri, devenite prin asta prețioase, reflexul pe care sufletul nostru l-a proiectat asupra lor; ești decepționat constatînd că ele par lipsite în natură de farmecul pe care îl datorau, în gîndirea noastră, vecinătății cu anumite idei; uneori convertim toate forțele acestui suflet în iscusință, în splendoare, pentru a acționa asupra unor ființe pe care le simțim în afara noastră și la care nu vom ajunge niciodată. De aceea, imaginam întotdeauna în jurul femeii iubite locurile pe care le doream atunci cel mai mult, aș fi voit ca ea să mi le arate, să-mi deschidă calea către o lume necunoscută, dar nu prin simpia întâmplare a unei asociații de idei; visele mele de călătorie și de iubire nu erau decît momente — pe care le despart artificial astăzi, ca și cum aș practica tăieturi, la diferite niveluri, într-o țîșnire de apă irizată și în aparență imobilă — într-o aceeași și de neclintit izbucnire a, tuturor puterilor vieții mele.

În sfîrșit, continuînd să urmăresc dinlăuntru către în afară stările simultan juxtapuse în conștiința mea, și înainte de a ajunge pînă la orizontul real care le învăluia, găseam plăceri de un alt gen, cea de a sta comod, de a simți mireasma plăcută a aerului, de a nu fi deranjat de o vizită și, cînd bătea ora unu în clopotnița bisericii Saint-Hilaire, de a vedea căzînd bucată cu bucată ceea ce era consumat din cea după-amiază, pînă cînd auzeam ultima bătaie de orologiu, care îmi îngăduia să fac totalul și după care lungă tăcere ce urma părea să arate că începe, în cerul albastru, toată partea ce-mi era încă dăruită spre a citi pînă la cina gustoasă pregătită de Françoise și care mă va întări după oboseala de care avusesem parte, în timpul lecturii cărții, o dată cu eroul ei. Și la fiecare oră mi se părea că ora precedentă bătuse doar abia cu cîteva clipe înainte; cea mai recentă venea să se înscrie pe cer foarte aproape de cealaltă, și nu puteam să cred că șaiszeci de minute putuseră fi cuprinse în acel mic arc albastru aflat între cele două semne de aur. Uneori

I

105

chiar această oră prematură era anunțată prin două bătăi mai mult decît ultima; așadar, nu auzisem cînd

bătuse orologiul, ceva care avusese loc nu avusese loc și pentru mine; interesul lecturii, magic ca un somn adânc, îmi înșelase urechile halucinate și ștersese clopotul de aur de pe suprafața azurie a tăcerii. Frumoase după-amiezi de duminică sub castanul din grădina din Combray, cu grijă golite de mine de incidentele mediocre ale existenței mele personale, pe care le înlocuisem cu o viață de aventuri și de aspirații stranie, în sînul unui ținut stropit cu ape repezi, voi îmi evocați încă acea viață cînd mă gîndesc la voi, și o cuprindeți într-adevăr, pentru că ați înconjurat-o și ați închis-o treptat — în timp ce înaintam în lectură și căldura zilei devenea răcoare — în cristalul succesiv, încet schimbător și străbătut de frunzișuri, al ceasurilor voastre tăcute, sonore, înmiresmate și limpezi.

Uneori eram întrerupt din lectură, încă la mijlocul după-amiezii, de fata grădinarului, care alerga ca o nebună, răsturnînd în drumul ei un portocal, tăindu-se la un deget, rupîndu-și un dinte și stri-gînd: „Iată-i, iată-i!” pentru ca Francoise și cu mine să alergăm și să nu pierdem nimic din spectacol. Era în zilele cînd, făcînd manevre de garnizoană, soldații treceau prin Combray, luînd-o de obicei pe strada Sainte-Hildegarde. În timp ce servitorii noștri, așezați la rînd pe scaune în afara grilajului, îi priveau pe trecătorii ce se plimbau în acea duminică prin Combray și se lăsau priviți la rîndul lor, fata grădinarului zărise strălucind căștile printre două case îndepărtate de pe strada Gării. Servitorii duseseră repede scaunele în casă, căci atunci cînd defilau pe strada Sainte-Hildegarde, cuirasierii o umpleau dintr-o latură în alta, iar caii în galop atingeau casele, desfășurîndu-se pe trotuarele potopite ca o albie de rîu prea strîmtă pentru un torent dezlănțuit.

37 Bieții copii, spunea Francoise de îndată ce ajungea la grilaj, cu ochii în lacrimi; biet tineret care va fi secerat în floarea vieții; numai cît mă gîndesc și simt că mi se face rău, adăuga ca, ducîndu-și mîna la inimă, acolo unde fusese *lovită*.

38 Nu-i așa, doamnă Françoise, că-i tare frumos să-i vezi pe tinerii ăștia care nu țin la viață? spunea grădinarul, vrînd să o „stîrnească”.

Nu vorbise în zadar:

— Care nu țin la viață? Dar la ce să ții, dacă nu la viață, sin gurul dar pe care bunul Dumnezeu nu ni-l face de două ori. Vai Doamne! Dar într-adevăr, așa-i, ei nu țin la viață! I-am văzut în 70; nu se tem de moarte, oricît ar fi războiul de greu; sînt nebuni; nici nu mai merită să-ți bați capul, nu sînt oameni, sînt lei-paralci.

106

(Pentru Francoise comparația aceasta dintre un om și un leu, pe care o rostea într-un fel care era numai al ei, nu era măgulitoare.) Strada Sainte-Hildegarde cotea foarte repede, și nu puteai să-l vezi pe cel ce venea pe ea decît în ultima clipă, iar prin despărțitura dintre cele două case de pe strada Gării zăreai întruna noi căști aler-gînd și strălucind în soare. Grădinarul ar fi vrut să știe dacă aveau să mai treacă încă multe, îi era și sete, căci soarele ardea înfiorător. Atunci, pe neașteptate, fata lui o zbughea ca dintr-o fortăreață asediată, ieșea în stradă, ajungea la colț, și, după ce înfruntase do nenumărate ori moartea, venea să ne spună, aducînd și o carafă de suc de lemn-dulce, că erau mai bine de vreo mie de soldați, care tocmai se opriseră lîngă Thiberzy și Meseglise. Francoise și grădinarul, reconciliați, discutau despre felul cum trebuie să te porți în timp de război:

39 Vezi, Francoise, spunea grădinarul, mai bună e revoluția, pentru că iau parte la ea doar cei care vor.

40 Da, asta o mai înțeleg, așa e mai cinstit.

Grădinarul, credea că atunci cînd izbucnește un război, nu mai merge nici un tren.

— Aha! ca să nu poată fugi lumea, spunea Francoise.

Iar grădinarul: „Sînt foarte vicleni”, căci, după el, războiul era un fel de înșelăciune, statul bătîndu-și astfel joc de popor care, dacă ar fi putut, ar fi dat bir cu fugiții pînă la ultimul om.

Dar Francoise se grăbea să se ducă la mătușa mea, eu mă întorceam la cartea pe care o citeam, servitorii se așezau iar în fața porții și se uitau la praful ce se înălța și apoi cădea, trăind emoția venirii soldaților. Multă vreme după ce se lăsa liniștea, un val neobișnuit de oameni ieșiți la plimbare umplea încă străzile din Combray, înnegrindu-le parcă. Și în fața fiecărei case, chiar și acolo unde nu devenise un obicei, servitorii sau chiar stăpîinii, așezați și piivind, țineau parcă pragurile cu o broderie capricioasă și întunecată ca aceea pe care o desenează algele și scoicile zvîrlite pe malul mării de un flux puternic.

Cu excepția acelor zile, puteam, de obicei, să citesc liniștit. Dar întreruperea și comentariul pricinuite o dată de o vizită a lui Swann în timp Ce citeam o carte de un autor cu totul necunoscut mie, Bergotte, au avut drept consecință faptul că, pentru multă vreme, imaginea uncia dintre femeile la care visam nu mi-a mai apărut proiectată pe un zid împodobit cu flori violete, ci pe un cu totul alt fundal, în fața portalului unei catedrale gotice.

Îl auzisem vorbind despre Bergotte pentru prima dată pe unul dintre colegii mei de școală mai vîrstnic decît mine și față de care nutream o mare admirație, Bloch. Auzind cum îmi exprim admirația pentru *Noaptea de octombrie*³⁸, începuse să ridă zgomotos, și-mi spusese: „Gustul tău pentru acest domn de Musset este cam jalnic. Este unul dintre tipii care au făcut cel mai mult rău literaturii și o brută sinistră. Trebuie de altfel să recunosc că atît el cît și numitul Racine au făcut fiecare în viața lui cîte un vers destul de bine ritmat, și care, ceea ce după mine constituie cel mai mare merit, nu înseamnă absolut nimic. Iată-le: «Alba Oloossonne și alba Camyre» și «Fiica lui Minos și a lui Pasiphae». Mi-au fost semnalate, spre dezvinovățirea acestor doi ticăloși, de un articol scris de preaiubitul ririiimagistru Părintele Leconte³⁹, cel mult iubit de Zeii nemuritori. Apropos, uite o carte pe care nu am timp să o citesc acum și care este Ț><\$ngRidat&, după cît se pare, de acest uriaș individ. După cît mi s-a spus, el îl consideră pe acest domn Bergotte drept unul dintre tipii cei mai subtili și deși uneori dă dovadă de o blîndețe greu emlicabilătf .euvîntul lui este pentru mine lege. Citește aceste pro-zelirice, |i aacă nemaipomenitul făuritor de ritmuri care a scris *Bha-gavat* și *Ogarul lui Magnus* nu se înșală, vei gusta, dragă maestre, Ți-o jur pc'^iSiiHi] imeurii pe care nu le poți afla decît în nectarul ©l'nlpitlui^Tîfflii!M!f*6se, pe un ton sarcastic, să mă adresez lui spu-Hii#{ii-foț^t(bi\$& r^siesWa", și tot astfel îmi spunea și el mie. Dar în realitate- ffl@^JSBeto&iurajjueăm, fiind încă apropiați de vîrsta cînd eretwîcâffl (te apujg\$|b\$ftfi\$sti un lucru ca să-l și crezi. f;ifi£)iW flgfciea^BstljdiifetiwQrbă^{ci} Bloch și cerîndu-i explicații, riti'fiiUi{ii'fhitstbHiiiifii}i!ul)urMtea pe care mi-o pricinuisese cînd îmi *yjfi&&<\$SiSkfautMlh&m}aa8ps(mii2*, care nu așteptam de la ele ni-ftffe afe&\$8 (ftwîi ceiochiaDeansdrarHșilui) erau cu atît mai frumoase ctf><it? iW4fts©M>a«)iiBtiaoiijBioxîii^ujmai fu invitat la noi. Fusesse

dintre colegii mei mai asă, era totdeauna vorba de un evreu, ceea ce nu i-ar fi dispSft(it% principiu — ba chiar

^f(5l)o&9iu)^Pm^{fl}p&fe^f<8Pnîaf'buni. De aceea,
fififW

noască și
Jiibnij't *ila*

m

Înainte de a-i fi văzut, doar auzindu-le numele care, foarte adeseori, nu avea nimic evreiesc în el, ghicea nu numai originea prietenilor mei, care erau într-adevăr evrei, dar chiar și, uneori, anumite lucruri dezagreabile despre familia lor.

41 Și cum îl cheamă pe prietenul tău care vine diseară?

42 Dumont, bunicule.

43 Dumont! Oh! Nu-mi miroase bine.

Și cînta:

Arcași, faceți pază bună! Vegheați întruna și fără zgomot.

Și după ce ne punea cu îndemînare cîteva întrebări mai exacte, exclama: „în gardă! în gardă!" sau, dacă izbutise să-l facă pe colegul meu să-și mărturisească originea, în urma unui interogatoriu bine disimulat, pentru a ne arăta că nu mai are nici o îndoială, se mulțumea să ne privească, fredonînd abia auzit:

Cum, îndrepti aici pașii Acestui sfios israelit!

sau:

Ogoare părintești, Hebron, .dulce rale.

sau :

Da, sînt din rasa aleasă.

Aceste mici manii ale bunicului nu presupuneau nici un fel de sentiment răuvoitor față de colegii mei. Dar Bloch le displăcuse părinților mei pentru alte motive. El îl iritase mai întîi pe tata care, văzîndu-l ud leorcă, îi spusese cu multă sollicitudine:

—Domnule Bloch, cum e vremea? A plouat?]\^T u mai înțeleg
nimic, barometrul anunța vreme bună.

Îl tu scosese de la el decît următorul răspuns:

44 Domnule, îmi este cu neputință să vă spun dacă a plouat. Trăiesc atît de în afara măruntelor întîmplări fizice, încît simțurile mele nu-și dau osteneala să mi le comunice.

45 Dragul meu, prietenul tău este un idiot, îmi spuse tata după ce Bloch plecase. Nu-i nici măcar în stare să-mi spună cum e vre mea! Dar nimic nu-i mai interesant decît asta! Este un imbecil.

Apoi Bloch îi displicuse bunicii pentru că, după masa de prînz, **cînd** ea spunea că este cam bolnavă, el își stăpînise cu greu un sus-pin de durere și își ștersese o lacrimă.

109

—Nu putea fi sincer, îmi spuse ea, fiindcă nici nu mă cunoaște; sau poate e nebun.

În sfîrșit, îi nemulțumise pe toți pentru că, întîrziind la masă eu o oră și jumătate și intrînd în casă plin de noroi, în loc să-și ceară scuze, spusese:

—Nu mă las niciodată influențat de perturbațiile atmosferei și nici de diviziunea convențională a timpului. Aș reabilita folo sirea pipei cu opium și a pumnalului malaez, dar o ignor pe cea & acestor ustensile infinit mai pernicioase și, de altfel, de o platitu dine atît de burgeză: ceasul și umbrela.

Și totuși, s-ar fi putut întoarce la Combray. Nu era chiar prietenul pe care părinții mei mi l-ar fi dorit; ajunseseră însă să creadă că lacrimile pe care le vărsase auzind că bunica nu se simte bkio nu erau prefăcute; dar ei știau din instinct sau din experiență că elanurile sensibilității noastre au prea puțină influență asupra actelor noastre și a felului cum no vom comporta în viață, și că respectarea obligațiilor morale, fidelitatea față de prieteni, executarea unei opere, respectarea unui regim, au un fundament mai sigur în deprinderile oarbe decît în aceste simțăminte momentane, arzătoare și sterile. În locul lui Bloch, ei ar fi preferat să am prieteni care nu mi-ar fi dat mai mult decît cere convenția, conform regulilor moralei burgheze; ce nu mi-ar fi trimis pe neașteptate un coș cu fructe, doar pentru că în acea zi s-ar fi gîndit la mine cu iubire, dar care, nefiind capabili să încline în favoarea mea balanța cea dreaptă a îndatoririlor și a cerințelor prieteniei în urma unei simple tulburări a imaginației și a sensibilității lor, nici nu ar fi în stare să aibă clipe cînd ar întoarce totul împotriva mea. Nici chiar greșelile noastre nu le fac pe aceste firi să renunțe la ceea ce ele ne datorează, mătușa mea fiind un adevărat model, căci, certată de mulți ani cu o nepoată, căreia nu-i vorbea niciodată, nu și-a modificat pentru afîta lucru testamentul prin care îi lăsa întreaga avere, pentru că era rada ei cea mai apropiată și că „așa se cuvenea să facă”.

Dar eu îl iubeam pe Bloch, părinții mei voiau să-mi facă plăcere acceptîndu-l, problemele insolubile pe care mi le puneam în legătură cu frumusețea lipsită de semnificație a fiicei lui Minos și a lui Pasiphae mă oboseau și mă făceau să sufăr mai mult decît noi conversații cu el, deși mama le socotea primejdioase. Și el ar fi fost primit în continuare la Combray dacă, după acel prînz, cum tocmai îmi spusese — nouitate care mai tîrziu a avut o mare influență asupra vieții mele, făcînd-o mai fericită, și apoi mai nefericită — * că toate femeile nu se gîndesc decît la dragoste și că oricare poate

110

îi cucerită, el nu m-ar fi asigurat că auzise în modul cel mai sigur că mătușa mea avusese o tinerete furtunoasă și că toată lumea știe că fusese o femeie întreținută de bărbați. Le-am spus aceste cuvinte părinților mei, care l-au dat afară cînd a venit iar la noi, iar cînd, întîlnindu-l pe stradă, am vrut să-i vorbesc, a fost foarte rece cu mine.

Dar în privința lui Bergotte spusese adevărul.

În primele zile, așa cum se întîmplă și cu o melodie care îți va plăcea mult, dar pe care nu o deslușești încă bine, nu mi-am dat seama ce iubesc atît de mult în stilul lui. Nu puteam lăsa din mină romanul scris de el, dar credeam că mă interesează doar subiectul, ca în acele prime momente ale iubirii, cînd te duci zilnic, spre a regăsi o femeie, la cutare reuniune sau petrecere, crezînd că nu femeia, ci acestea te atrag. Apoi am observat expresiile rare, aproape arhaice, pe care le folosea uneori, în clipele cînd o armonie ascunsă, un preludiu interior îi învolburau stilul; și tot atunci începea să vorbească și despre „zadarnicul vis al vieții”, „nesecatul șuvoi al frumozelor aparențe”, „chinul sterp și minunat de a înțelege și de a iubi”, „emoționantele efigii care înobilează pentru totdeauna fațada venerabilă și înșelătoare a catedralelor”, exprimînd o filosofie nouă pentru mine, prin miraculoase imagini ce parcă treziseră acel cînt de harfe, căruia îi adăugau ceva sublim. Unul dintre pasajele din cartea lui Bergotte, al treilea sau al patrulea, pe care îl izolase de rest, mi-a dăruit o bucurie ce nu putea fi comparată cu cea pe care mi-o dăruise primul, o bucurie pe care am simțit-o într-o zonă mai adîncă a

eului meu, mai omogenă, mai vastă, de unde păreau a, fi fost înlăturate toate obstacolele și zidurile despărțitoare. Căci, recunoscând atunci aceeași înclinare către expresiile rare, aceeași efuziune muzicală, aceeași filosofie idealistă care fuseseră și de celelalte dați, fără ca eu să-mi fi dat seama, cauza plăcerii mele, nu am mai avut impresia că mă aflu în prezența unui anume pasaj dintr-o anume carte de Bergotte, trasînd la suprafața gîndirii mele o figură pur lineară, ci mai curînd în prezența „pasajului ideal” din Bergotte, comun tuturor cărților sale, și căroa toate pasajele analoge care se confundau cu el le-ar fi conferit un fel de grosime, de volum, ce-mi înălțau parcă spiritul.

Nu eram singurul admirator al lui Bergotte; el era și scriitorul preferat al unei foarte cultivate prietene a mamei; iar doctorul du Boulbon își lăsa bolnavii să-l aștepte, ca să citească ultima carte publicată de Bergotte; și din cabinetul său de consultații, ca și dintr-un parc învecinat cu Combray, au pornit să se răspîndească cîteva din primele semînțe ale acestei predilecții pentru Bergotte, specie atît de rară atunci, astăzi atît de universal răspîndită, și a

111

V

cărei floare ideală și comună poate fi întîlnită pretutindeni în Europa, în America, pînă în ultimul sat uitat de lume. Prietena mamei și, se pare, doctorul du Boulbon iubeau mai ales, în cărțile lui Bergotte, ca și mine, același flux melodic, acele expresii vechi, alte cîteva foarte simple și cunoscute, dar pe care știa să le pună în lumină așezîndu-le într-un anume loc, ceea ce părea a dovedi din partea-i un gust cu totul deosebit; în sfîrșit, în pasajele triste, o anumită mișcare bruscă, un accent aproape sălbatec. Și, fără îndoială, el însuși simțea probabil că în asta consta farmecul său cel mai mare. Căci în cărțile care au urmat, dacă întîlnea vreun mare adevăr, sau numele unei catedrale vestite, își întrerupea povestirea și printr-o invocare, o apostrofare, o îndelungată ragă, dădea curs liber acelor efluvii care, în primele cărți, rămîneau lăuntrice prozei sale, vizibile atunci doar datorită mișcărilor ondulatorii de la suprafață, mai gingașe poate, mai armonioase astfel învăluite, și despre al căror murmur nu ai fi putut spune cu precizie unde ia naștere și unde moare. Aceste pasaje asupra căroa insista el însuși, complăcîndu-se parcă, erau și pasajele noastre preferate. Eu unul le știam pe dinafară. Eram dezamăgit cînd Bergotte relua firul povestirii. De fiecare dată cînd vorbea despre vreun lucru a cărua frumusețe îmi rămăsese pînă atunci ascunsă, despre pădurile de pini, despre grindină, despre catedrala, Notre-Dame din Paris, despre *Atalia* sau *Fedra*, el proiecta această frumusețe pînă la mine, făcînd-o să explodeze printr-o imagine. De aceea, simțînd cît de multe părți există în univers pe care percepția mea infirmă nu le-ar observa dacă nu le-ar apropia el de mine, aș fi vrut să posed o părere a lui, o metaforă a lui despre toate lucrurile, și mai ales despre cele pe care voi avea prilejul să le văd eu însumi și, printre acestea, mai ales despre vechi monumente franceze și anumite peisaje maritime, pentru că insistența cu care le cita în cărțile sale dovedea că le consideră bogate în semnificație și în frumusețe. Din nefericire nu știam ce gîndește despre majoritatea, lucrurilor. Nu mă îndoiam că părerile lui erau cu desăvîrșire diferite de ale mele, de vreme ce coborau dintr-o lume necunoscută, către care eu încercam să mă înalț: convins că gîndurile mele i-ar fi părut inepte acestei minți desăvîrșite, le uitasem în asemenea-măsură pe toate încît cînd, din întîmplare, întîlneam vreunul pe care-l avusesem eu însumi, în cutare sau cutare din cărțile sale, inima mi se umplea de bucurie ca și cum un zeu, în bunătatea sa, mi-l redase, declarîndu-l legitim și frumos. Se întîmpla uneori ca o pagină scrisă de el să spună aceleași lucruri pe care i le scriam eu adeseori noaptea bunicii și mamei cînd nu puteam dormi, astfel încît acea. pagină de Bergotte părea a fi o culegere de motto-uri ce urmau a

112

fi puse în fruntea scrisorilor mele. Chiar mai tîrziu, cînd am început să compun o carte, am găsit în Bergotte echivalentul anumitor fraze a căroa calitate nu a fost de ajuns pentru a mă hotărî să o continui. Dar nu puteam să mă bucur de ele decît atunci cînd le citeam în opera sa; cînd le complineam eu însumi, preocupat ca ele să reflecte exact ceea ce întrevedeam în mintea mea, temîndu-mă că nu vor „reda realitatea”, nu aveam timp să mă întreb dacă ceea ce scriu este plăcut! Dar, în realitate, doar acest gen de fraze, doar acest gen de idei îmi plăceau cu adevărat. Strădaniile mele neliniștite și nemulțumite erau ele însele un semn de iubire, de iubire lipsită de plăcere, dar profundă. De aceea cînd, dintr-o dată, găseam fraze asemănătoare în opera mui alt scriitor, adică atunci cînd nu mai aveam nici scrupule, nici motive să fiu sever cu mine însumi sau să mă chinuiesc, mă lăsam pradă plăcerii pe care mi le pricinuiam ca un bucătar care, negătînd și el o dată, găsește în sfîrșit timpul și puțința de a fi gurmănd. Într-o zi, întîlnind într-o carte de Bergotte, în legătură cu o bătrînă servitoare, o glumă care, în magnificul și solemnul limbaj al scriitorului, devenea încă și mai ironică, dar pe care i-o spusese și eu adeseori bunicii vorbindu-i despre Franeoise, altă dată, cînd l-am văzut introducînd într-una din acele oglinzi ale adevărului care erau cărțile sale o observație analogă cu cea pe care avusesem prilejul să o fac despre prietenul nostru domnul Legrandin (observațiile despre Françoise și domnul Le-gr andin erau, desigur, dintre acelea la care aș fi renunțat cu cea mai mare ușurință în fața lui Bergotte, convins că le-ar găsi lipsite de orice interes), mi se păru dintr-o dată că umila mea viață și regatele adevărului nu erau chiar atît de despărțite între ele pe cît crezusem, că ele chiar coincideau în anumite privințe și, de bucurie și încredere,

am plîns pe paginile acestui scriitor așa cum aș fi plîns în brațele unui tată regăsit.

Citindu-i cărțile, mi-l închipuiam pe Bergotte ca pe un bătrîn slab și dezamăgit, care își pierduse copiii și rămăsese nemîngîiat pe viață. De aceea îi citeam, îi cîntam lăuntric proza, într-un mod mai *dolce*, mai *lento* poate decît era scrisă, și pînă și fraza cea mai simplă mi se adresa cu o intonație înduioșată. Mai mult decît orice, îmi plăcea filosofia lui, mă dăruisem ei pentru totdeauna. Ea mă umplea de nerăbdarea de a ajunge la vîrsta cînd voi intra la colegiu, în clasa numită Clasa de filosofie. Dar nu voiam altceva decît să trăiesc prin mijlocirea gîndirii lui Bergotte, și dacă mi s-ar fi spus că metafizicienii care mă vor interesa atunci nu-i vor semăna întru nimic, aș fi fost la fel de deznădăjduit ca un bărbat îndrăgostit care

113

vrea să iubească o femeie pînă la moarte și căruia i se vorbește despre celelalte iubite pe care le va avea mai tîrziu.

Într-o duminică, în timp ce citeam în grădină, am fost întrerupt de Swann, care venea în vizită la părinții mei.

—Ce citești, pot și eu să văd? O carte de Bergotte? Cine ți-a vorbit de el?

I-am spus că Bloch.

46 Ah! da, băiatul acela pe care l-am văzut o dată aici, și care seamănă atît de mult cu portretul lui Mahomet II pictat de Bellini. Oh! ba chiar în mod izbitor: are aceleași sprîncene în forma de accent circumflex, același nas încovoiat, aceiași pomeți ascuțiți. Cînd va purta și bărbîșon, va fi una și aceeași persoană. În orice caz, are mult gust, căci Bergotte este de o inteligență fermecătoare. Și văzînd cît de mult îl admiram pe Bergotte, Swann, care nu vorbea niciodată despre oamenii pe care îi cunoștea, făcu, de data aceasta, din bunătate, o excepție, și îmi spuse:

47 Îl cunosc foarte bine, și dacă ți-ar face plăcere să-ți scrie o dedicație pe volumul tău, aș putea să i-o cer.

N-am îndrăznit să accept, dar i-am pus lui Swann tot felul de întrebări despre Bergotte. „Oare ați putea să-mi spuneți care este actorul lui preferat?”

48 Nu știu ce actor preferă. Dar știu că o socotește pe actrița Berma mai presus de oricare alt interpret. Ai auzit-o vreodată?

49 Nu, domnule, părinții mei nu-mi dau voie să merg la teatru.

50 Ce păcat! Ar trebui să-i rogi să te lase. Berma, în *Fedra*, în *Cidul*, mi-i decît o actriță, dacă vrei, dar știi, eu nu prea cred în „*ierarhia* /” artelor; (și am observat, lucru care mă izbise adeseori și în conversațiile pe care le purta cu surorile bunicii, că atunci cînd vorbea despre lucruri serioase, cînd folosea o expresie ce părea că implică o părere asupra vreunui subiect important, avea grijă să o izoleze printr-un fel de intonație specială, mașinală și ironică, de parcă ar fi pus-o între ghilimele, pîrînd că nu vrea să și-o asume, și ca și cum ar fi spus: „*ierarhia*, știi, așa cum spun toți caraghioșii”. Dar dacă era o expresie ridicolă, do ce o folosea?). O clipă mai tîrziu, adăugă: „Ascultînd-o, vei trăi o stare la fel de nobilă ca aceea pe care ți-ar crea-o oricare capodoperă, să spunem — și începu să rîdă — «Reginele din Chartres»!” Pînă atunci acea oroare de a-și exprima în chip serios părerea mi se păruse un lucru elegant și parizian și care se opunea dogmatismului provincial al surorilor bunicii; și bănuiam, de asemenea, că era una din formele prin care se mani festa spiritul mediului închis în care trăia Swann, unde, ca reacție împotriva lirismului generațiilor anterioare, erau reabilitate în mod

114

excesiv micile fapte precise, ce treceau odinioară drept vulgare, și erau proscrise „frazele frumoase”. Dar acum ceva mă șoca- în atitudinea adoptată de Swann. S-ar fi zis că nu îndrăznește să aibă o părere proprie și că nu este liniștit decît atunci cînd poate oferi informații precise și meticuloase. Nu își dădea seama eă și în acest fel își afirmă o părere, postulînd că exactitatea acestor detalii era importantă. M-am gîndit atunci din nou la cina în timpul căreia eram atît de trist că mama nu trebuia să urce în camera mea și cînd el spusese că balurile date de prințesa de Leon nu au nici o importanță. Și totuși își petrecea viața în mijlocul unor astfel de

plăceri. Găseam că totul era contradictoriu. Pentru ce altă viață își rezerva el hotărârea de a spune în mod serios ce gîndește despre tot felul de lucruri, de a formula judecăți pe care să nu le pună între ghilimele și de a nu se mai deda, cu o politete pedantă, unor ocupații despre care afirma în același timp că sînt ridicole? Am observat totodată în felul în care Swann mi-a vorbit despre Bergotte ceva care, în schimb, nu-l caracteriza, ci, dimpotrivă, era, în acea vreme, un mod comun de a se exprima al tuturor admiratorilor scriitorului, al prietenei mamei, sau al doctorului du Boulbon. Ca și Swann, ei spuneau despre Bergotte: „Este de o inteligență fermecătoare, atît de originală, are un fel propriu de a spune lucrurile, oarecum prețios, dar atît de plăcut. N-ai nevoie să-i vezi semnătura, îți dai pe dată seama că este creația lui”. Dar nici unul nu ar fi spus: „Este un mare scriitor, un mare talent”. Nu spuneau nici chiar că ar avea talent. Nu spuneau asta pentru că nu știau. Recunoaștem cu mare greutate în fizionomia particulară a unui nou scriitor modelul ce poartă numele de „mare talent” în muzeul nostru de idei generale. Tocmai pentru că această fizionomie este nouă, nu găsim că seamănă întru totul cu ceea ce noi numim talent. Folosim mai curînd cuvinte ca originalitate, farmec, delicatete, forță; și apoi, într-o bună zi, ne dăm seama că tocmai toate acestea înseamnă talent. ; — Oare Bergotte a vorbit în vreuna din cărțile sale despre actrița Berma? l-am întrebat eu pe domnul Swann.

— Cred că în mica sa plachetă despre Racine, dar presupun că este epuizată. Cred totuși că a existat și o a doua ediție. O să mă informez. Pot, de altfel, să-l întreb pe Bergotte tot ce vrei, ia masa la mine în fiecare săptămînă. Este cel mai bun prieten al fetei mele. Vizitează împreună vechile orașe, catedralele, castelele.

Cum nu aveam nici o noțiune despre ierarhia socială, de multă-vreme imposibilitatea hotărîta de tata de a le vizita pe doamna și domnișoara Swann mă făcuse mai curînd să-mi închipui că între

S

I

ele și noi există o mare distanță, sporindu-le prestigiul în ochii mei. Regretam că mama nu-și vopsea părul și nu se dădea cu ruj pe buze, așa cum auzisem de la vecina noastră, doamna Sazerat, că face doamna Swann, nu ca să-i placă soțului ei, ci domnului de Charlus, și mă gîndeam că ea ne disprețuiește probabil, ceea ce mă mîhnea, mai ales din cauza domnișoarei Swann, despre care mi se spusese că este o fetiță foarte drăgălașă și la care visam adeseori, văzînd-o de fiecare dată cu același chip, arbitrar și fermecător. Dar cînd am aflat în acea zi că domnișoara Swann era o Jăbură atît de neobișnuită, scaldîndu-se precum în elementul său natural în atîtea privilegii, că atunci cînd ea își întreba părinții dacă vine vreun oaspete la cină, ei îi răspundeau cu acele silabe luminoase, rostind numele unui conviv de-giu^care, pentru ea, nu era decît un vechi prieten al familiei:(Bergotte)că, pentru ea, conversația intimă din timpul

—nresetce corespundea pentru mine conversației mătușii mele, era alcătuită din cuvinte rostite de Bergotte, despre toate acele subiecte pe care nu le putuse aborda în cărțile sale, pe care aș fi vrut să le ascult ca pe un oracol, și că, în sfîrșit, cînd vizita vechi orașe, el mergea alături de ea, necunoscut și glorios, precum zeii ce coborau în mijlocul muritorilor, am simțit nu numai cît de nepretuită este o făptură^ojnjjisjoaia^wann, dar și cît de grosolan și de ignorant f-aș putea părea, și mi-am dat seama cu intensitate cît de plăcut și cît de imposibil ar fi să-i fiu prieten, cuprins fiind în același timp de dorință și deznădejde. Acum, cel mai adeseori, cînd mă gîndeam la ea, o vedeam în fața porticului unei catedrale, explicîndu-mi semnificația statuilor și, cu un surîs plin de bunăvoință, prezentîndu-mă lui Bergotte drept prietenul ei. Iar farmecul puzderiei de idei iscate în mintea mea de gîndul catedralelor, farmecul colinelor din Ile-de-France și al cîmpiilor din Normandia își trimiteau răsfrîngerile î asupra imaginii pe care mi-o făuream despre domnișoara Swann:

* Jîrainjie__caJfjă^ăJnjMgostescjdf_e^. Ca să se nască. JuMrp. are ~ceTmaTmuffnevoie să crea3a"ca o ființăiaparte la o viața necunoscută, unde iubirea ei ne-ar face să pătrundem; orice altceva aproape nu mai contează. Chiar femeile care pretind că îi judecă pe bărbați doar după fizicul lor, văd în acest fizic emanația unei vieți speciale. Iată de ce îi iubesc pe militari, pe pompieri; se uită la uniformă n nu mai văd chipul; cred că sărută, sub cuirasă, o inimă diferită, aventuroasă și tandră; iar un tînăr suveran, un prinț moștenitor, nu are nevoie, ca să facă cele mai măgulitoare cuceriri, în țările străine pe care le vizitează, de profilul impecabil ce i-ar ii poate indispensabil unui speculant la bursă.

imint

în timp ce citeam în grădină, lucru pe care mătușa mea u ar fi înțeles să-l încuviințeze decît duminica, zi cînd este interzis să te ocupi cu ceva serios și cînd ea nu cosea (în altă zi a săptămîinii, mi-ar fi spus: „Cum, iar te *distrezi* citind? Doar nu-i duminică”, dînd cuvîntului *distrezi* sensul de faptă copilărească și de pierdere de timp), mătușa Leonie stătea de vorbă cu Françoise, așteptînd momentul cînd urma să vină Eulalie. Tocmai îi spunea că o văzuse trecînd pe doamna Goupil, „fără umbrelă, îmbrăcată în rochia de mătase pe care și-o făcuse la Châteaudun. Dacă mai are mult de mers, mă tem că o s-o ude learcă”.

51 Cine știe, cine știe (ceea ce însemna: poate nu), spunea Françoise, pentru a nu înlătura definitiv posibilitatea unei alternative mai favorabile.

52 Ia te uită, spunea mătușa mea lovindu-se peste frunte, asta mă face să mă gîndesc că nu știu dacă a ajuns la timp la biserică. Va trebui să o întreb pe Eulalie... Françoise, uită-te la norul acela negru dindărătul clopotniței și la soarele năpraznic care strălucește pe acoperișul de ardezie: sînt sigură că azi o să plouă. Nici nu se putea altfel, era prea cald. Și cu cît va ploua mai repede, cu atît va fi mai bine, căci pînă cînd nu va izbucni furtuna, apa de Vichy îmi va sta în gît, adăugă mătușa mea, pentru care dorința de a-și grăbi digestia era cu mult mai importantă decît teama de a o vedea pe doamna Goupil cu rochia udă learcă.

53 Cine știe, cine știe.

54 Cînd plouă n-ai cum să te adăpostești în piață. Cum, e ora trei? striga dintr-o dată mătușa mea, pîlînd, dar a început slujba de după amiază, trebuie să-mi iau pepsina! înțeleg acum de ce îmi rămăsese apa de Vichy în gît.

Și, repezindu-se la o carte de rugăciuni legată în catifea violetă încrustată cu aur și de unde, în grabă, lăsa să-i scape poze din acelea care, tivite cu o dantelă de hîrtie gălbuie, marchează paginile cu rugăciuni pentru anumite sărbători, mătușa mea, înghițindu-și picăturile, începea să citească repede textele sacre, a căror înțelegere îi era ușor întunecată de incertitudinea de a ști dacă, luată la atît de multă vreme după apa de Vichy, pepsina va mai fi în stare să o ajungă din urmă și să o silească să se lase digerată. „Doamne, e ora trei! Cît de repede trece vremea!”

O lovitură scurtă în fereastră, ca și cum ceva ar fi izbit-o, urmată de o amplă cădere abia simțită, de parcă o mîna de fire de nisip s-ar fi prăbușit de la fereastra de deasupra, apoi mișcarea extinzîndu-se, regularizîndu-se, adoptînd un ritm, devenind fluidă, sonoră, muzicală, atotcuprinzătoare, universală: începea să plouă.

117 ••

^ — Ai văzut, Françoise? Și ce ploaie! Dar cred că am auzit clo- / ■ -poțelul de la poarta din grădină. Du-te și vezi cine o mai fi venit pe ^ o asemenea vreme.

— Ești doamna Amedee (bunica)) Mi-a spus că vrea să se plimbe >C*~pnn grădină. Totuși plouă fnu glumă.

55 Nu mă miră deloc, zicea mătușa mea, ridicîndu-și ochii către cer. Am spus întotdeauna că nu-i în toate mințile. N-aș vrea să fiu în grădină în clipa asta.

56 Doamna Amedee este întotdeauna cu totul altfel decît cei lalți, spunea Françoise cu blîndețe, rezervîndu-și pentru cînd avea să fie singură cu ceilalți servitori plăcerea de a spune că o crede pe bunica puțin cam „țicnită”.

57 A trecut și rugăciunea pentru sfînta împărtășanie. Eulalie n-o să mai vină, suspina mătușa mea; s-o fi temut de ploaie.

58 Dar nu-i încă ora cinci, doamnă Octave, nu-i decît patru și jumătate.

59 Numai patra și jumătate? Și a trebuit să dau la o parte perdeluțele ca să am puțină lumină. La patru și jumătate! Cu opt zile înainte de rugăciunile din preajma înălțării. Ah! biata mea Françoise! Tare trebuie să se fi mîniat bunul Dumnezeu pe noi. Dar și lumea de astăzi își face de cap! Cum zicea bietul meu Octave, oa

menii prea l-au uitat pe bunul Dumnezeu și el se răzbună.

Obrajii mătușii mele se făcuseră roșii: venise Eulalie. Din nefericire, abia intrase pe ușă că Francoise se și întorcea și, cu un surîs ce avea drept scop să se pună ea însăși la unison cu bucuria pe care nu se îndoia că vorbele ei i-o vor pricinui mătușii mele, articulînd bine silabele pentru a arăta că, deși folosește stilul indirect, ea redă, ca o slujnică întru totul vrednică, înseși cuvintele de care binevoise să se servească vizitatorul:

— Părintele ar fi încîntat, nespun de fericit, dacă doamna Oc tave nu doarme și ar putea să-l primească. Părintele;, nu ar vrea să deranjeze. Părintele se află jos, i-am spus să între în salon.

În realitate, jnziteleL preotului nu-i făceau mătușii mele- o pki* _ffifi_cfeiar atît de mare pe cît presupunea Francoise, iar înfățișarea bucuroasă cu care aceasta credea că trebuie să-și împodobească* chipul de fiecare dată cînd trebuia să-l anunțe nu corespundea întru totul simțămintelor bolnavei. Preotul (bărbat de treabă, cu care îmi pare rău că nu am stat mai mult de vorbă, căci, chiar dacă nu se pricepea cîtuși de puțin la artă, era mare cunoscător de etimologii), obișnuit să-i informeze despre biserică (avea chiar intenția să scrie o carto despre parohia din Combray) pe vizitatorii de seamă, o

118

obosea cu explicații nesfîrșite și care, de altminteri, erau mereu aceleași. Dar cînd coincidea astfel cu cea a Eulaliei, vizita lui îi devenea mătușii mele de-a dreptul neplăcută. Ea ar fi vrut să profite din plin de prezența Eulaliei și să nu fie vizitată de toată lumea în același timp. Dar nu îndrăznea să nu-l primească pe preot, și se mulțumea doar să-i facă semn Eulaliei să nu plece o dată cu el, vrînd să fie și cîtva timp singură cu ea.

60Părinte, am aflat că un artist și-a așezat șevaletul în biserica și copiază un vitraliu. Pot să spun că am ajuns la vîrsta la care mă aflu, dar n-am auzit încă de asemenea lucră! Astăzi lumea nu-și mai găsește astîmpărul! Și tare nu-mi place cînd se întîmplă asemenea faptă într-o biserică!

61Nu aș zice că lucrurile stau chiar așa, căci dacă Saint-Hilaire are și părți care merită să fie vizitate, există și altele care sînt foarte vechi în biata mea biserică, singura din întreaga dioceză care nu a fost nici măcar restaurată! Doamne Dumnezeule, porticul este murdar și străvechi, dar are o înfățișare majestuoasă; cît privește tapiseriile ce o înfățișează pe Estera, și pe care eu însumi nu aș da două parale, ele trec printre cunoscători ca fiind aproape la fel de frumoase ca acelea de la Sens. Recunosc, de altfel, că, alături de anumite detalii cam realiste, ele prezintă și altele ce dovedesc un adevărat spirit de observație. Dar nici nu vreau să aud de vitraliu! Cîtă lipsă de bun simț să lași niște ferestre prin care nu trece lumina, ba care chiar înșală vederea prin reflexe de o culoare nedeslușită, într-o biserică unde nici măcar două lespezi nu se află la același nivel, nefiind înlocuite sub pretextul că sînt mormintele abaților de Combray și ale seniorilor de Guermantes, străvechii conți de Brabant, strămoșii direcți ai ducelui de Guermantes de astăzi și, de asemenea, ai ducesei, de vreme ce este o domnișoară de Guermantes căsătorită cu vărul ei. (Bunica mea care, dezin-teresîndu-se de toată lumea, ajunsese să confunde toate numele, de fiecare dată cînd era rostit în fața ei cel al ducesei de Guermantes pretindea că este probabil vorba de o rudă a doamnei de Ville-parisis. Toată lumea izbucnea în rîs; ea încerca să se apere invocînd o anumită scrisoare de invitație: „Mi se pare că-mi amintesc că era pomenit și numele de Guermantes”. Și, măcar de data asta, eram alături de ceilalți și împotriva ei, neputînd admite că există o legătură între prietena ei de pension și descendenta Genevevei de Brabant.) Iată, Roussainville, de exemplu, nu mai este astăzi decît o parohie de fermieri, deși în trecut și-a datorat o mare prosperitate comerțului cu pălării de fetru și pendulelor. (Nu sînt sigur de etimologia cuvîntului lioussamville.'Aș înclina să cred că la origine

119

erg, Rouville, *Radulfi vilia*, așa cum Cliâteauroux^este *Castmm Ea-dulfi*, dar vă voi vorbi de toate astea altă dată.) într-adevăr, biserica are niște vitralii superbe, aproape toate moderne, și acea impozantă *Intrare a lui Ludovic-Filip la Combray*, ce și-ar găsi mai bine locul chiar la Combray și care nu-i cu nimic mai prejos, după cit se spune, decît faimoasele vitralii de la Chartres. Îl vedeam chiar ieri pe fratele doctorului Percepied, mare amator de artă, care o consideră chiar ca fiind mai frumoasă. Dar, după cum îi spuneam acestui artist care

pare, de altfel, foarte politicoasă, și este, după cât se spune, un adevărat virtuoz al penelului, nu găsesc deloc neobișnuit acest vitraliu, care este încă și mai întunecat decât celelalte

62Sînt sigură că dacă l-ați ruga pe preasfinția sa, spuse, fără vlagă, mătușa mea, care începea să se gîndească că în curînd va obosi, el nu v-ar refuza un vitraliu nou.

63Puteți fi sigură, doamnă Octave, răspunse preotul. Dar toc mai preasfinția sa a iscat atîta interes în jurul acestui biet vitraliu, dovedind că îl înfățișează pe Gilbert cel Rău; senior de Guermantes, descendentul direct al Genevei de Brabant, care era o domnișoară de Guermantes, primind iertarea din partea sfîntului Hilairo.

64Dar nu văd unde este sfîntul Hilaire!

65N-ați observat niciodată o doamnă în rochie galbenă, într-un colț al vitraliului? Este tocmai sfîntul Hilaire, numit, de asemenea, după cum știți, în anumite locuri, sfîntul Illiers, sfîntul Heilier, și chiar, în Jura, sfîntul Ylie. Aceste diferite forme corupte ale lui *sanctus Hikrius* nu sînt, de altfel, cele mai ciudate printre cele căpătate de numele preafericitorilor. Astfel, patroana dumitale, preabuna mea Eulaîie, *sanda Eulalia*, a devenit în Burgundia pur și simplu un sfînt: *sfîntul Eloi*. Cam cum ar fi, Eulalie, dacă după moartea dumitale te-ar face bărbat?

66Părintele e tare glumeț.

— Fratele lui Gilbert, Carol cel Bilbuit, prinț credincios, dar care, pierzîndu-și din fragedă pruncie tatăl, pe Pepin cel Nebun, mort din pricina bolii sale, își exercita puterea supremă cu toată îngîm-farea unei tinereți care nu cunoscuse disciplina, căci de îndată ce-nu-i era pe plac cineva dintr-un oraș oarecare, îi măcelărea pe toți locuitorii aceluia oraș. Gilbert, vrînd să se răzbune pe Carol, jijiât Joc bisericii din Combray, în acea vreme vechea biserică, cea pe care Theodebert, părăsind, împreună cu întreaga-i curte, casa de la țară, pe care o avea nu departe de aici, la Thiberzy (*Theodeberciacus*), pentru a lupta împotriva burgunzilor, promisese să o înalțe deasupra mormîntului sfîntului Hilaire, dacă preafericitul îl va ajuta să. învingă. N-a mai rămas decât cripta în care ați coborît probabil

120

împreună cu Theodore, c|c|j|ilbert a dat foc la toată așezarea. Apoi l-a înfrînt pe nefericitul de Carol cu ajutorul lui Guillaume Cuceritorul (preotul pronunța, 'n loc de Guillaume, Guilome), fapt pentru care mulți englezi vin să viziteze aceste locuri. Dar se pare că nu a știut să-și cîștige simpatia locuitorilor din Combray, căci aceștia s-au năpustit asupra lui după slujbă și i-au tăiat capul. De altfel, Theodore vă poate împrumuta o cărticică. În care se află toate explicațiile.

Dar lucrul cel mai ciudat este vederea pe care o ai din clopotniță, cu adevărat grandioasă. Desigur, dumneavoastră care nu sînteți prea zdravănă, nu v-aș da sfatul să urcați cele nouăzeci și șapte de trepte, adică jumătate din numărul treptelor celebrului Dom din Milano. Obosește și cineva foarte sănătos, cu atît mai mult cu cit trebuie să urci cu spinarea aplecată dacă nu vrei să-ți spargi capul, iar pe haine aduni toate pînzele de păianjen de pe scară. În orice caz, ar trebui să vă puneți ceva pe cap, adăuga el (fără să-și dea seama de indignarea pe care i-o pricinuia mătușii mele fie și numai ideea că ea ar fi putut fi capabilă să urce în clopotniță), căci, o dată ajuns sus, ai de înfruntat un curent teribil! Unii afirmă chiar că au simțit acolo frigul morții. Și totuși în fiecare duminică vine lume, chiar de foarte departe, ca să admire frumusețea priveliștii, și pleacă nespuse de înaintat. Duminica viitoare, dacă vremea se menține frumoasă, veți întîlni desigur multă lume, mai ales că se apropie înălțarea. Trebuie să recunoaștem, de altfel, că priveliștea este cu adevărat feerică, iar perspectiva asupra câmpiei cu totul neobișnuită. Cînd vremea este senină, poți să vezi pînă și cele mai mici amănunte, pînă la Verneuil. Mai ales cuprinzi cu privirea în același timp lucruri pe care de obicei nu le poți vedea decît separat ca, de exemplu, rîul Vivonne și rîpele de la Saint-Assise-les-Combray, de care este despărțit printr-un pîlc de copaci uriași, sau diferitele canale de la Jouy-le-Vicomte (*Gaudiacus vice comitis*, după cum știți). De fiecare dată cînd am fost la Jouy-le-Vicomte, am văzut un capăt al canalului, apoi, după ce coteam într-o altă stradă, vedeam un alt capăt, dar nu-l mai vedeam pe celălalt. Zadarnic încercam să le pun laolaltă în gînd, fiindcă nu prea reușeam. E cu totul altceva să le vezi din clopotnița bisericii Saint-Hilaire: e o adevărată rețea în care este prinsă întreaga localitate. Numai că nu distingi apa, parcă ar fi mari tăieturi care împart atît de bine orașul în fișii, înfîșurîndu-se cu un cozonac ale cărui felii rămîn încă laolaltă, înainte de a se desprinde una de cealaltă. Ca să vezi totul foarte bine ar trebui să te afli în același timp în clopotnița bisericii Saint-Hilaire și la Jouy-le-Vicomte.

Preotul o obosise în asemenea măsură pe mătușa mea încît, de îndată ce-l văzu plecat, ea se văzu silită să o trimită acasă și pe Eulalie.

67Ține, biata mea Eulalie, îi spuse cu o voce slabă, **scofînd un bănuț** dintr-o pungă pe care o avea la îndemîină, și să nu mă uiți în rugăciunile dumitale.

68Dar doamnă Octave, nu știu dacă se cade, doar știți că nu pentru asta vin la dumneavoastră! spunea Eulalie, la fel de șovăi toare și de stînjenită de fiecare dată de parcă atunci i s-ar fi în-tîmplat întîia oară să capete bănuțul, și cu o înfățișare nemulțumită ce o înveselea pe mătușa mea, dar care nu îi dispăcea, căci dacă într-o zi Eulalie, luînd bănuțul, avea o înfățișare mai puțin contrariată decît de obicei, mătușa mea spunea:

69Nu știu ce avea azi Eulalie; i-am dat totuși cît îi dau de obicei, dar nu părea mulțumită.

70Cred că nu are de ce să se plîngă, suspina Francoise, care avea tendința să considere că tot ce îi da mătușa mea, pentru ea sau copiii ei, nu era mare lucru, în timp ce bănuții puși în fiecare duminică în mîna Eulaliei, dar atît de discret încît Francoise nu izbutea niciodată să-i vadă, i se păreau adevărate comori risipite nebunește pentru o ingrată. Și asta nu pentru că Francoise a/fi rîvnit la banii pe care mătușa mea i-i dădea Eulaliei. Ea se bucura îndeajuns de averea mătușii mele, știind că bogățiile stăpînei o înalță și o înfrumusețează în ochii tuturor și pe slujnică, și că ea, Francoise, era neasemuită și glorioasă în Combray, Jouy-le-Vicomte și în alte locuri, pentru numeroasele ferme ale mătușii mele, pentru vizitele frecvente și prelungite ale preotului, pentru numărul neobișnuit de sticle cu apă de Vichy consumate. Ea nu era avară decît pentru mătușa mea; dacă i-ar fi administrat averea, ceea ce ar fi fost un vis al ei, ea ar fi apărut-o de ceilalți cu o ferocitate maternă. Nu ar fi găsit că e prea rău ca mătușa mea, pe care o știa de o generozitate fără de leac, să-și dăruiască banii, dar nu săracilor, ci celor bogăți. Poate că se gîndea că aceștia, neavînd nevoie de darurile mătușii mele, nu puteau fi bănuți că o iubesc din pricina lor. De altfel, oferite unor persoane foarte bogate, doamnei Sazerat, domnului Swann, domnului Legrandin, doamnei Goupil, unor persoane „de același rang” cu mătușa mea și care „făceau parte din aceeași tagmă”, darurile îi apăreau ca aparținînd obiceiurilor acestei vieți cîu date și strălucitoare a bogătașilor care vînează, dau baluri, își fac vizite între ei, bogătași pe care ea îi admira surîzînd. Dar lucrurile stăteau cu totul altfel dacă cei ce beneficiau de generozitatea mătușii mele erau dintre aceia pe care Francoise îi numea „oameni ca

mine, oameni care nu înseamnă mai mult decît mine” și care erau cei pe care ea îi disprețuia cel mai mult, dacă nu cumva îi spuneau „doamna Francoise” și nu se socoteau ca fiind „încă mai neînsemnați decît ea”. Și cînd văzu că, în ciuda tuturor sfaturilor sale, mătușa mea își făcea de cap și **arunca** banii pe fereastră — așa credea Francoise, cel puțin — pentru niște fapte nevredecice, ea începu să creadă că darurile pe care i le oferea mătușa mea sînt foarte mici în comparație cu sumele imaginare risipite pentru Eulalie. Francoise presupunea că Eulalie ar fi putut să cumpere cu ușurință, dat fiind cîștigul pe care i-l aduceau acele vizite, orice fermă, ori-**cît** de bine chivernisită, din împrejurimile orașului Combray. Este adevărat că Eulalie gîndea cam la fel despre bogățiile imense și ascunse ale Francoisei. De obicei, după ce Eulalie pleca, Francoise făcea profeții răuvoitoare pe socoteala ei. O ura, dar se și temea de ea, și credea că atunci cînd este de față trebuie „să se poarte frumos cu ea”. Se ușura abia după plecarea ei, fără a-i spune vreodată pe nume, e adevărat, dar proferînd oracole sibilinice sau sentințe cu un caracter general ca acelea din Ecclesiast, a căror aplicare nu-i putea scăpa mătușii mele. După ce privise, ridicînd colțul perdelei, dacă Eulalie închisese poarta: „Lingușitorii știu să se facă bineveniți întotdeauna și să adune parale; dar răbdare, bunul Dumnezeu îi pedepsește pe toți pînă la urmă”, spunea ea, privind într-o parte și cu tonul insinuant al lui Joas atunci cînd se gîndește doar la A talia⁴⁰ și cînd spune:

Fericirea celor răi trece ca un șuvoi de apă.

Dar cînd venea și preotul și cînd vizita lui interminabilă o obosea peste măsură pe mătușa mea, Francoise ieșea din cameră în urma Eulaliei, spunînd:

—Doamnă Octave, vă las să vă odihniți, păreți foarte obosită.

Iar mătușa mea nici măcar nu-i mai răspundea, scoțînd un suspin ce părea a fi ultimul, cu ochii închiși, de parcă ar fi fost moartă. Dar abia coborîse Francoise că întreaga casă răsuna de patra lovituri puternice, iar mătușa mea, ridieîndu-se în șezut, striga:

—Eulalie a plecat cumva? Am uitat să o întreb dacă doamna Goupil a ajuns la timp la slujbă. Aleargă repede după ea!

Dar Françoise se întorcea, fără să o fi putut ajunge din urmă pe Eulalie.

—Asta nu-mi convine, spunea mătușa mea dînd din cap. Era singurul lucru important despre care voiam să o întreb!

Astfel trecea viața pentru mătușa mea Leonie, mereu identică în dulcea uniformitate a ceea ce ca numea, cu un dispreț afectat și o

123

tandrețe profundă, „mărunta ei existență de zi cu zi". Apărată de toată lumea, nu numai acasă, unde fiecare, dîndu-și seama de inutilitatea oricărui sfat privind o mai bună igienă, se resemnase treptat să o respecte așa cum era, ci chiar în sat unde, la trei străzi depărtare de noi, tîmpîarul, înainte de a-și bate în cuie lăzile, o întreba pe Francoise dacă mătușa mea „dormise bine", — această „măruntă existență" a fost tulburată o singură dată în acel an. Ca unui fruct ascuns ce ar fi ajuns să se coacă pe nesimțite și care s-ar desprinde dintr-o dată, bucătăreasa a dat" naștere într-o noapte unui copil. Dar durerile facerii fiind de neîndurat, și cum nu se afla nici o moașă în Combray, Francoise a fost nevoită să plece în zori spre a aduce una din Tîiiberzy. Mătușa mea nu s-a putut odihni din cauza strigătelor bucătăresei, iar Francoise neîntorcîndu-se decît foarte tîrziu, deși distanța dintre sate era mică, i-a lipsit din cale afară. De aceea mama mi-a spus în acea dimineată: „Urcă și vezi dacă mătușa ta nu are nevoie de ceva". Am intrat în prima încăpere și, prin usa deschisă, am văzut-o pe mătușa mea, culcată pe o parte și dormind; sforăia ușor. Tocmai voiam să plec pe vîrfurile picioarelor, dar, fără îndoială, zgomotul pe care îl făcusem intervenise în somnul ei, „schimbîndu-i viteza", cum se spune pentru automobile, căci muzica sforăielii s-a întrerupt o secundă, reînțe-pînd cu un ton mai jos, apoi ea s-a trezit și și-a întors pe jumătate către mine chipul, pe care l-am putut atunci vedea; el exprima un fel de spaimă; avusese, neîndoielnic, un vis îngrozitor; nu putea să mă vadă din locul unde se afla, iar eu rămîneam nemișcat, ne-știind dacă trebuie să înaintez sau să mă retrag; dar părea că se întoarce la sentimentul realității și că recunoscuse caracterul mincinos al vedeniilor care o înspăimîntaseră; un surîs de bucurie, de pioasă recunoștință față de Dumnezeu, care îngăduie ca viața să fie mai puțin crudă decît visele, îi lumină slab obrazul, și dat fiind acel obicei pe care îl căpătase de a-și vorbi în șoaptă sieși cînd se credea singură, murmură: „Domnul fie lăudat! Singura noastră supărare este întîmplarea cu bucătăreasa care naște. Visam că bietul meu Octave înviase și că voia să mă silească să mă plimb în fiecare zi!" își întinse mîna către șiragul de mătânie de pe măsută, dar cum somnul o cuprindea din nou, nu avu puterea să ajungă la el: adormi iarăși, liniștită, iar eu am ieșit din cameră tiptil fără a spune vreodată cuiva, și nici măcar ei, ceea ce auzisem.

Cînd spun că în afară de întîmplări cu totul neobișnuite, ca această naștere, existența mătușii mele rămînea totdeauna aceeași, nu mă gîndesc la cele care, repetîndu-se, mereu identice, la inter-

124

vale regulate, nu introduceau în sînul acelei uniformități decît un fel de uniformitate secundară. Astfel, în fiecare sîmbătă, fiindcă Francoise se ducea după-amiaza la tîrgul din Roussainville-le-Pin, toată lumea lua masa cu o oră mai devreme. Iar mătușa mea se obișnuise atît de bine cu această schimbare săptămînală survenită în obiceiurile ei. încît ajunsese să țină la acest obicei tot atît de mult ca și la celelalte. Se „învățase" atît de bine așa, după cum spunea Francoise, încît dacă ar fi trebuit, într-o sîmbătă, să aștepte, ca să ia masa de prînz, ora obișnuită, lucrul ar fi „deranjat-o" tot atît de mult ca și cum ar fi trebuit, într-o altă zi, să ia masa la ora la care o lua în zilele de sîmbătă. De altfel acest prînz luat mai devreme făcea ca ziua de sîmbătă să ne apară tuturor ca avînd un chip particular, indulgent, și destul de simpatic. Cînd de obicei mai aveai încă o oră înaintea destinderii pe care ți-o oferă masa. acum știai că, în eîteva secunde numai, vor începe să sosească andive timpurii, o omletă binevoitoare, un biftec nemeritat. întoarcerea acestei sîm-bete asimetrică era unul din acele mici evenimente lăuntrice, locale, aproape civice care, în viețile liniștite și în societățile închise, creează un fel de legătură națională și devin tema favorită a conversațiilor, a glumelor, a povestirilor mult exagerate: ar fi fost un adevărat nucleu pentru un ciclu legendar, dacă vreunul dintre noi ar fi avut vocație epică. încă dis-de-dimineată, înainte de a fi îmbrăcați, fără vreun motiv, doar pentru plăcerea de a simți forța solidarității, ne spuneam unii altora, plini de bună dispoziție, cu cordialitate, cu patriotism: „Nu e vreme de pierdut, să nu uităm că azi e sîmbătă", în timp ce mătușa mea, stînd de vorbă cu Francoise și gîndindu-se că ziua va fi mai

lungă ca de obicei, spunea: „Ce-ar fi să ne gătești o mâncare strașnică de vițel, căci e sîmbătă”. Dacă la ora zece și jumătate unul dintre noi, mai distrat, își scotea ceasul și îl privea, spunînd: „Mai avem doar o oră și jumătate pînă la prînz”, toți ceilalți erau fericiți să-i poată spune: „Te înșeli, nicidecum, uiți că azi este sîmbătă!”; rîdeam încă un sfert de oră după asta și ne făgă-duiam să urcăm și să-i povestim întîmplarea și mătușii, ca să o înveselim, însuși chipul cerului părea schimbat. După prînz, soarele, știind că e sîmbătă, hoinărea încă o oră în înaltul cerului, și cînd vreunul dintre noi, socotind că e prea tîrziu ca să ne mai plimbăm, spunea: „Cum, e numai ora două?” auzind cum sună de două ori clopotul bisericii Saint-Hilaire (dangăte care au obiceiul să nu în-tîlnească încă pe nimeni pe drumurile pustii din pricina mesei de prînz sau a sit stei, 'de-a lungul rîului repede și alb părăsit pînă și de pescari, și care trec singuratece prin cerul pustiu, pe care nu n i i rîinîn dccît cîțiva nori leneși), toată lmea îi rîspundea în cor:

125

„Te înșeli, am **luat** masa cu o oră mai devreme, doar știi că astăzi e sîmbătă!” Surpriza unui barbar (noi îi numeam astfel pe toți **cei** ce nu cunoșteau această particularitate a zilei de sîmbătă) care, venind la ora unsprezece ca să stea de vorbă cu tata, ne gărise instalați la masă, era unul din lucrurile ce o înveseliseră cel mai mult pe Francoise, dar dacă găsea că este nostim ca vizitatorul, uimit, să mi știe că noi luam masa de prînz mai devreme în fiecare sîmbătă, găsea încă și mai comic (simpatizînd totodată din adîncul inimii cu acel șovinism îngust) faptul că tata nu se gîndise că barbarul nu ne cunoștea obiceiul și îi rîspunsese, fără vreo altă explicație, și în ciuda uimirii oaspetelui de a ne vedea încă de la acea oră în sufragerie: „Dar e sîmbătă!” Ajunsă în acest loc al povestirii, ea rîdea cu lacrimi și, pentru a-și spori plăcerea, prelungea dialogul, inventa ce rîspunsese vizitatorul la acest „sîmbătă” care lui nu-i spunea nimic. Iar aceste adaosuri nu numai că nu ne plictiseau, ci, dimpotrivă, nu ni se păreau îndeajuns de multe niciodată, și atunci spuneam: „Dar cred că a mai zis și altceva. Prima oară, povestea ta era mai lungă”. Însăși mătușa mea își lăsa la o parte lucrul de **ramă**, ridica fruntea și privea pe deasupra lornionului.

Sîmbătă se mai întîmpla încă un lucru neobișnuit: în luna mai, ieșeam la plimbare după prînz, spre a ne duce la „sărbătoarea lla-riei”.

Cum îl întîlneam adeseori aici pe domnul Vinteuil, foarte sever la adresa „genului deplorabil de tînr neglijent, crescut în mentalitatea epocii actuale”, mama era foarte atentă la ținuta mea, apoi porneam către biserică. Îmi amintesc că am început să iubesc tufe de păducel în acea „lună a Măriei”. Nefiind numai în biserică atît de sfîntă, dar unde aveam dreptul să intrăm, așezate chiar pe altar, nedespărțite de misterele sacre, la celebrarea cărora luau parte, își strecurau, printre candelabre și potiruri, ramurile prinse orizontal unele de celelalte în chip sărbătoresc, și pe care le înfrumusețau nenumăratele frunze, adevărată dantelă presărată din belșug, ca o rochie de mireasă, cu buchețele de flori abia înmugurite, de o albeață strălucitoare. Dar, fără să îndrăznească să le privească altfel decît pe furiș, simțeam că acele pregătiri somptuoase erau vii și că natura însăși, creînd dantela de frunze, adăugînd podoaba supremă a mugurilor albi, făcuse din ele un decor vrednic de ceea ce era o bucurie populară și totodată o solemnitate mistică. Mai sus se deschideau corolele, ici și colo, cu o grație nepăsătoare, reținînd atît de neglijent, ca pe o ultimă și vaporeasă podoabă, buchetul de **stîrnise**, fine ca niște ațe de păianjen care le încetoșau pe de-a-n-tregul, încît urmînd, încereînd să mimez în sinea mea gestul eflo-

126

rescențelor, mi-l închipuiam ca și cum ar fi fost mișcarea capului, năvalnică și rapidă, a unei albe și tinere fete, distrată și vioaie, cu privirea cochetă, cu pupilele micșorate. Domnul Vinteuil se așezase alături de noi împreună cu fiica sa. De familie bună, fusese pmfe--sorul de pian al surorilor bunicii; după ce-i murise nevasta și moș-tenise o avere, se retrăsese în apropiere de Combray și era primit adeseori la noi în casă. Dar fiind de o pudibonderie excesivă, într-o bună zi nu a mai venit, ca să nu-l mai întîlnească pe **SwanOj**, care făcuse ceea ce el numea „o căsătorie nepotrivită, după moda zilei”. Mama, aflînd că era și compozitor, îi spusese din amabilitate că, atunci cînd o va vizita, va trebui să-i și cînte la pian ceva compus de el. Domnul Vinteuil s-ar fi bucurat mult s-o facă, dar el împingea politetea și bunătatea pînă într-acolo încît, puiîndu-se mereu în locul celorlalți, se temea că îi plictisește și că le pare egoist dacă se lasă în voia dorinței sale, pe care aceștia nu trebuiau nici măcar să o ghicească. În ziua cînd părinții mei fuseseră în vizită la el, eu îi întovărășisem, dar ei îmi îngăduiseră să **rămin** afară și, cum casa domnului Vinteuil, Montjouvain, se afla la poalele unei coline împădurite unde mă ascunsesem, m-am aflat astfel în dreptul salonului de la etajul doi, la cincizeci de centimetri de fereastră. Cînd slujitorul îl anunțase că veniseră părinții mei, îl văzusem pe domnul Vinteuil cum pune repede la vedere pe pian o compoziție muzicală. Dar, de îndată ce intrară părinții mei, o luă de acolo, punînd-o în nu știu care cotlon. Se temuse, fără îndoială, că vor bănui că nu-i fericit să-i vadă decît pentru a le cînta compozițiile sale. Și de fiecare dată cînd mama îi propusese, în cursul vizitei, să le cînte ceva, el repetase de mai multe ori: „Dar nu știu cine a» pus asta pe pian, nu stă aici de obicei”, și schimbase vorba, abor-dînd tocmai subiectele care îl interesau cel mai puțin. Nu avea decît o singură pasiune: fata lui, iar aceasta, care semăna cu un băiat, părea atît de zdravănă, încît nu te puteai împiedica să surzi văzînd cîtă

grijă are de ea, punîndu-îtot timpulcîte un șal pe umeri. Bunica ne atrăgea atenția asupra expresiei blînde, delicate, aproape timide ce se citea adeseori în privirile acestui copil atît de sălbatic, cu fața plină de pistruu. După ce rostea vreun cuvînt, îl auzea parcă ea însăși cu urechile celor cărora le era adresat, se temea, de vreo posibilă neînțelegere, și sub chipul aproape bărbătesc al „drăcușorului” se luminau, ivindu-se parcă printr-o transparență, trăsăturile mai fine ale unei tinere fete deznădăjduite.

Cînd trebui să ieșim din biserică, am îngenuncheat în fața altarului, și, ridicîndu-mă, am simțit dintr-o dată cum izvora din ramurile de păducel o mireasmă amară și dulce de migdale, și am ob-

127

servat pe flori punctișoare mai aurii sub care mi-am închipuit că trebuie să fie ascunsă acea **mireasmă**, ca, sub coaja rumenită, gustul unei prăjituri cu migdale, sau, sub pistruu, cel al obrajiilor domnișoarei Vinteuil. În ciuda tăcutei nemișcări a ramurilor de păducel, acea mireasmă intermitentă era precum murmurul vieții lor întense de care fremăta întreg altarul ca un gard viu de la țară vizitat de antene însuflețite, la care te gîndeai văzînd anumite stamine aproape roșcate ce păreau a fi păstrat virulența primăvăratecă, puterea iritantă a unor insecte astăzi metamorfozate în flori.

Stăteam o clipă de vorbă cu domnul Vinteuil în fața porticului, la ieșirea din biserică. El se amesteca în certurile dintre ștengarii care se încăierau în piață, lua apărarea celor mai mici, îi muștra pe cei mai mari. Dacă fata lui ne spunea cu vocea ei groasă cît de mulțumită fusese să ne vadă, pe dată se părea că în ea însăși o soră mai sensibilă se rușina de aceste cuvinte rostite parcă de un băiețaș zăpăcit și care ne-ar fi putut face să credem că ne cere să o invităm la noi. Tatăl ei îi pune o mantie pe umeri, urcau amîndoi într-o trăsurică jpu^ilfluă roți pe care o conducea singură, și se întorceau - la Mont Jouvain. JPentru că a doua zi era duminică și nu trebuia să ne sculăm <3eeit pentru slujba cea mare, dacă era lună plină și era cald, în loc să ne întoarcem de-a dreptul acasă, tata, iubitor de glorie, ne silea să facem o lungă plimbare pe deal, pe care mama, neobișnuită să se orienteze și să recunoască drumul, o considera drept fapta de vitejie a unui geniu strategic. Uneori mergeam pînă la viaduct, ale cărui arcade de piatră, începînd chiar de la gară, însemnau pentru mine exilul și nefericirea din afara lumii civilizate, căci în fiecare an, cînd veneam de la Paris, ni se recomanda să fim foarte atenți, și să nu lăsăm să treacă stația Combray fără să coborîm, ba chiar să fim gata dinainte, căci trenul pornea din nou după două minute, apucînd-o pe viaduct, dincolo de ținuturile creștine, a căror limită extremă era însemnată pentru mine de Combray. Ne întorceam pe bulevardul gării, unde se aflau cele mai plăcute vile din comună. În fiecare grădină clarul de lună, întocmai ca Hubert Eobert⁴¹, își presăra treptele frînte de marmoră albă, fișnirile de apă, grilajele întredeschise. Lumina ei nimicise clădirea Telegrafului. Nu mai rămînea decît o coloană pe jumătate sfărîmată, dar care își păstra frumusețea unei ruine nemuritoare. Mergeam împl-ticîndu-mă. muream de somn, mireasma teilor, care îmbălsăma aerul, îmi apărea ca o răsplată ce nu putea fi obținută decît cu prețul, prea scump plătit, al celor mai mari osteneți. Printre grilajele foarte îndepărtate unele de altele, cîinii treziți de pașii noștri singurateci își alternau lătraturile, cum mi se întîmplă încă uneori să

128

aud seara, și între care și-a găsit probabil adăpost (cînd, pe locul lui, a fost creată grădina publică din Combray) bulevardul gării, căci, oriunde m-aș găsi, de îndată ce încep să latre și să-și răspundă, îl zăresc, cu teii săi și cu trotuarul său luminat de lună.

Dintr-o dată tata ne oprea și o întreba pe mama: „Unde sîntem?” Ostenită de atîta drum, dar mîndră de el, ea îi mărturisea cu duioșie că habar nu are. El ridică din umeri și rîdea. Atunci, ca și cum ar li scos-o din buzunarul vestonului odată cu cheia, ne arătă drept în fața noastră porțița dindărătul grădinii noastre, care venise, împreună cu colțul străzii Saint-Esprit, să ne aștepte la capătul acelor drumuri necunoscute. Mama îi spunea cu admirație: „Ești nemaipomenit!” Și, din acea clipă, nu trebuia să mai fac nici măcar un singur pasrSpmîntul mergea pentru mine în acea grădină unde, de atîta vreme, acțiunile mele nu mai erau întovărășite de o atenție voluntară: Obișnuința mă lua în brațele ei și mă ducea pînă la pat ca pe un copilăș.

Deși ziua de sîmbătă, care începea cu o oră mai devreme și era lipsită de Françoise, trecea mai încet decît celelalte zile pentru mătușa mea, ea îi aștepta totuși întoarcerea cu nerăbdare încă de la începutul săptămîinii, căci cuprindea întreaga noutate și distracție pe care era încă în stare să le suporte trupul ei slăbit și maniac. Ceea ce nu înseamnă totuși că ea nu aspira uneori și la o schimbare mai mare, că nu cunoștea și acele clipe excepționale cînd ești însetat de altceva decît de ceea ce ai, și cînd cei pe care lipsa de energie sau de imaginație îi împiedică să extragă din ei înșiși un principiu înnoitor cer de la minutul care vine, de la poștașul care sună la ușă, să le aducă ceva nou, fie și ceva rău, o emoție, o durere ; cînd sensibilitatea, pe care fericirea a redus-o la tăcere ca pe o harfă trîndavă, vrea să răsunе sub o mîină chiar brutală, și chiar cu riscul de a fi sfărîmată; cînd voința care și-a cucerit atît de greu dreptul de a se abandona fără nici o piedică dorințelor, suferințelor ei, ar vrea să pună hățurile în mîna unor întîmplări năpraznice, chiar crude. Fără îndoială, cum puterile mătușii mele, secătuite la cea mai mică oboseală, nu renășteau decît strop cu strop o dată cu odihna, rezervorul se umplea într-un timp prea îndelungat, și treceau luni întregi înainte ca ea să se fi putut bucura de

acea uşoară energie pe care alţii o capătă din chiar activitatea lor, fiind totodată incapabilă să ştie şi să decidă cum trebuie să o folosească. Nu mă îndoiesc că atunci — aşa cum dorinţa de a-l înlocui cu cartofi în sos *bîchamel* se năştea, în cele din urmă, după cîtva timp, din însăşi plăcerea pe care i-o pricinuia revenirea cotidiană a piureului, de

9 — In căutarea timpului pierdu*

129

care nu se „sătura” niciodată — ea extrăgea din acumularea acestor zile monotone la care ţinea atît de mult, aşteptarea unui cataclism domestic, limitat la duratăa unei clipe, dar care ar sili-o să realizeze o dată pentru totdeauna una din acele schimbări pe care le recunoştea ca fiindu-i salutare şi la care nu se putea hotărî singură. JŞa ne iubea cu adevărat şi i-ar fi făcut plăcere să ne plîngă; survenind într-un moment cînd se simţea bine şi nu era learcă de sudoare, vestea că locuinţa noastră luase foc şi că noi murisem cu toţii în acel incendiu, în urma căruia nu mai rămînea din casă nici măcar un singur zid, incendiu din care ar fi putut să scape fără să se grăbească prea mult, dacă s-ar fi ridicat din pat pe dată, a obsedat-o, neîndoielnic, adeseori, trezindu-i speranţele, căci una avantajele secundare de a o face să savureze într-un îndelung regret întreaga-i iubire pentru noi şi de a sfîrmi totodată uimirea întregului sat conducîndu-ne la cimitir, curajoasă şi copleşită de nefericirea ce se abătuse asupra ei, muribundă şi totuşi în picioare, cu avantajul, mult mai preţios, de a o sili în clipa cea mai potrivită, şi fără să mai piardă vremea, fără a-i lăsa putinţa de a mai şovăi şi a se- enerva, să-şi petreacă vara la frumoasa ei fermă din Mirougrain, unde exista şi o cascadă. Dar cum niciodată nu avusese loc o înţîm-plare de acest fel, la care ea medita desigur cînd era singură, absorbită în nenumăratele pasienţe (întîmplare care ar fi deznădăjduit-o încă de cum ar fi început să se realizeze, o dată cu prima dintre acele fapte neprevăzute, cu primul cuvînt anunţînd o veste rea şi al cărui sunet nu-l mai poţi uita niciodată, cel care poartă pecetea morţii reale, cu totul diferită de posibilitatea ei logică şi abstractă), se răscumpăra, pentru a-şi face din cînd în cînd viaţa mai interesantă, recurgînd la peripeţii imaginare pe care le urmărea m pasiune. Îi plăcea să presupună dintr-o dată că Francoise o fură şi că ea se foloseşte de tot felul de viclenii pentru a o surprinde asupra faptului; obişnuită, cînd juca de una singură cărţi, să joace în acelaşi timp atît pentru ea cît şi pentru adversar, îşi rostea ei înseşi scuzele stînjinite pe care i le-ar fi cerut Francoise, răspunzîndu-i totodată cu atîta înflăcărare şi indignare, îneît dacă unul dintre noi intra la ea în acea clipă, o găsea asudată, cu ochii strălucitori, cu peruca strîmbă, descoperindu-i fruntea cheală. Francoise a auzit poate uneori din camera învecinată asemenea sarcasme muşcătoare ce-i erau adresate şi a căror născocire nu ar fi uşurat-o îndeajuns pe mătusa mea dacă ele ar fi rămas doar în stare imaterială şi dacă, spunîndu-le cu voce scăzută, nu le-ar fi conferit mai multă realitate. Uneori, acest „spectacol într-un pat” nu-i era de ajuns mătusii mele; ea voia ca piesele să-i fie jucate. Atunci, în

130

vreo duminică, cu toate uşile misterios închise, îi încredinţa Eua. Ialiei îndoielile nutrite de ea eu privire 3a cinstea Francoisei, inten-■tîa”de a o concedia] ş^aJtă dată, Francoisei, bănuielile ei cu privire la infidelitatea Eula'lieT pe care, curînd, nu avea să o mai primească în casă; cîteva zile mai tîrziu, îi era silă de confidenţa din ajun şi se împăcase cu trădătoarea, care, de altfel, aveau să-şi schimbe rolurile la viitoarea reprezentaţie.

Dar bănuielile pe cărc i le putea uneori inspira Eulalie nu erau decît un foc de paie şi se risipeau repede, nefiind alimentate îndeajuns, căci Eulalie nu locuia cu noi. [Nu tot astfel stăteau lucrurile eu cele ce o priveau pe Francoise, pe care mătusa mea o simţea întruna sub acelaşi acoperiş cu ea, fără a îndrăzni vreedată să coboare pînă la bucătărie spre a-şi da seama dacă erau întemeiate, de teamă să nu răcească dacă se dă jos din pat. Treptat mintea ei nu mai cunoscu altă ocupaţie în afară de aceea de a căuta să ghicească ce putea face şi ce putea încerca să-i ascundă Francoise. şi asta clipă de clipă. Observa pînă şi cele mai mici schimbări ale fizionomiei acesteia, orice contradicţie în spusele ei, orice dorinţă pe caro părea să o ascundă. Şi îi arăta că o demascase, cu un singur cuvînt, ce o lovea pe Francoise în moalele capului, făcînd-o să pălească, şi în care mătusa mea afla, neîndoielnic, o crudă plăcere. Iar duminica următoare, o revelaţie venind din partea Eulaliei — asemenea acelor descoperiri care deschid dintr-o dată un întreg domeniu nebănuit unei ştiinţe ce abia se oaste şi care se tîrse pînă atunci pe drumuri bătute — îi dovedea mătusii mele că bănuielile ei erau cu mult sub adevărul faptelor. „Dar Françoise trebuie să ştie, acum că i-aţi dat şi o trăsură.” — „Eu i-am dat ei o trăsură!” exclama mătusa mea. — „Ah! nu ştiu, <tar aşa credeam, am văzut-o trccînd într-o caleaşca, mîndră precum Artaban, şi dueîndu-se la iarmarocul din Roussainville. Am crezut că-i dăruise doamna Octave.” Treptat, Francoise şi mătusa mea, asemenea animalului hăituit şi vîntătorului care îl hăituieste, •ajunseseră să-şi pîndească clipă de clipă vicleniile. Mama se temea ca Francoise să nu înceapă să o urască de-a binelea pe mătusa mea, care o jignea cu cea mai mare cruzime. Oricum, Francoise era nespuse de atentă, si asta zi cu zi, la cele mai mărunte cuvinte, la cele mai mărunte gesturi ale mătusii mele. Cînd trebuia să-i ceară ceva, şovăia vreme îndelungată, căutînd calea cea mai bună. Iar după ce îşi exprimasese dorinţa, o privea pe mătusa mea pe furiş, încercînd să ghicească pe chipul ei ce gîndeşte şi ce va

hotărî. Şi astfel — în timp ce vreun artist care, citind Memoriile din secolul al XVII-lea. şi dorind să se apropie cât mai mult de marele Rege, crede că merge pe acea cale fabricându-şi o genealogie prin care descinde dintr-o

131

familie istorică sau întreţinîncj o corespondenţa cu unul dintre suveranii actuali din Europa, întoarce spatele către ceea ce greşeşte cău-tînd sub forme identice şi, în consecinţă, moarte — o **bătrînă** doamnă din provincie, care asculta în mod sincer de cîteva irezistibile manii şi de o răutate născută din trîndăvie, vedea, fără să se fi gîndit vreodată la Ludovic al XIV-lea, cum ocupaţiile cele mai neînsemnate ale zilei, privind scularea ei, masa, odihna, capătă, prin singularitatea lor despotică, ceva din interesul a ceea ce Saint-Simon numea „mecanica” vieţii de la Versailles, şi putea crede, de asemenea, că tăcerile ei, o nuanţă de bună dispoziţie sau de trufie ivite pe fafa-i erau, din partea Francoisei, obiectul unui comentariu la fel de pasionat, la fel de temător, ca tăcerea, buna dispoziţie, trufia Regelui, cînd un curtean, sau chiar cei mai nobili seniori, îi înmînăscră o suplică, pe o alee din Versailles.

Într-o duminică, zi cînd mătuşa mea fusese vizitată simultan de preot şi de Eulalie şi apoi se odihni, urcasem cu toţii să-i spunem noapte bună, iar mama îi exprima părerea ei de rău cu privire la ghinionul care îi aducea totdeauna pe aceşti vizitatori în acelaşi timp.

— Ştiu că nici de data asta lucrurile nu s-au potrivit bine, Leonie, îi spuse ea cu o voce blîndă, şi-au venit amîndoi vizitatorii deodată.

Cealaltă mătuşă a mea o întrerupse printr-un: „Asta să ne-fie supărarea...” căci de cînd fata ei era bolnavă credea că trebuie să o încurajeze înfăţişîndu-i totdeauna lucrurile sub o lumină favorabilă. Dar tata, lui'ml cuvîntul:

— Vreau să profit, spuse el, de faptul ca întreaga familie se află laolaltă pentru a vă povesti ceva şi a mi mai fi nevoie să reiau aceeaşi poveste pentru fiecare în parte. Mă tem că sîntern certaţi cu Legrandin; abia dacă mi-a spus bună ziua azi dimineaţă

Nu am mai rămas să ascult povestea tatei, căci mă aflam chiar împreună cu el, după liturghie, cînd îl întîlnisem pe domnul Legrandin, si am coborît la bucătărie ca să aflu ce feluri vom avea la cină, ceea ce zilnic mă distra asemenea veştilor pe care le citeşti într-un ziar, stîrnindu-mă precum programul unei serbări. Cînd domnul 'fjegrandin trecuse pe lîngă noi ieşind din biserică, alături de o castelană **din** vecinătate pe care nu o cunoşteam dccît din vedere, tata îi adresase un salut prietenesc şi totodată rezervat, fără-să ne fi oprit; domnul Legrandin abia dacă îi răspunsese, cu o expresie uimită, ca *fi* cum nu ne recunoştea, si cu acea privire a persoanelor ee nu vor să fie amabile şi care, din adîncul dintr-o dat» prelungit al ochilor lor, par a vă zări la capătul unui drum **inter-**

132

roinabil şi la o atît de mare distanţă încît se mulţumesc să vă adreseze un semn din cap minuscul, parcă pe măsura dimensiunilor voastre de marionetă.

Or, doamna pe care o întovărăşea Legrandin era o persoană vir tuoasă şi foarte stimată; nu putea fi deci vorba de faptul că ar fi fost stingherit pentru că fusese surprins într-o aventură galantă, iar tata se întreba în ce chip îl putuse el nemulţumi pe Legrandin. „Mi-ar părea cu atît mai rău să-l ştiu supărat, spuse tata, cu cît, în mijlocul tuturor acestor oameni îmbrăcaţi în haine de duminică, el are, cu vestonul său scurt şi drept, cu cravata-i moale, o înfăţişare atît de naturală, atît de simplă, şi un aer aproape ingenuu, cu totul simpatic.” Dar con uliul de familie fu în unanimitate de părere că tata se înşelas^f, sau că Legrandin, în acea clipă, era absorbit de cine ştie ce ghid. De altfel, teama tatei s-a risipit încă în seara de a doua zi. Cum ne întoarceam dintr-o lungă plimbare, l-am zărit lîngă Pont-Vicux pe Legrandin care, din cauza sărbătorilor, rămînea mai multe zile la Combray. A venit către noi cu mina întinsă, „Dumneata, care citeşti atît de mult, m-a întrebat el, cu noşti oare acest vers de Paul Desjardins⁴²”

*.

Pădurile sînt negre, cerul e încă albastru.

Nu avem oare aici tocmai o fină descriere a acestei clipe a zilei? Nu l-ai citit poate niciodată pe Paul Desjardins. Citeşte-l, copilul meu; astăzi, după cît se spune, s-a preschimbat într-un fel de predicator, dar multă vreme a fost un autor de limpezi acuarele....

Fie ca pentru tine, tinere prieten, cerul să rămînă întotdeauna albastru; și chiar și în coagul, care vine pentru mine acum, cînd pădurile sînt negre, cînd noaptea cade repede, te vei consola, așa cum fac și eu, privind către cer." își scoase din buzunar o țigară, ră-mînînd vreme îndelungată cu ochii ațintiți către zare. „Adio, prieteni”, ne-a spus dintr-o dată, și a plecat.

La ora cînd coboram să aflui ce feluri vom avea la masă, cina începuse, iar Francoise, comandînd forțelor naturii devenite ajutoarele ei, ca în feeriile în care uriașii sînt bucătari, ațîta focul, punea la cuptor în aburul lor cartofii și desăvîrșea prin coacere capodoperele culinare pregătite mai întîi în recipiente de ceramică — oale uriașe, cratițe, căldărușe, vase pentru pește, castroane pentru vînat, forme de aluat și borcănășe de smîntînă, precum și o colecție completă de tingiri de toate dimensiunile. Mă opream să

133

văd pe masă, unde bucătăreasa tocmai le înșiruisese, boabele de mazăre aliniat precum bilele verzi într-un joc; dar înfîntarea mea era fără margini în fața, sparanghelului,; înmuiat parcă în nuanțe de ultramarin și de roz și căreț nuanțat cu mov și azuriu, pălește pe nesimțite pînă la rădăcină — încă mînjîtă totuși de pămînt —, în irizări ce nu sînt parcă din această lume. Mi se părea că acele nuanțe cerești vorbeau despre minunatele fături cărora le plăcuse să se metamorfozeze în legume, și care, în ciuda cărnii comestibile și ferme sub care se ascundeau, lăsau să se întrezărească, în acele culori năseînde amintind de zorile de zi, în acele curcubee parcă, în acea stingere de seri albastre, esența prețioasă pe care o recunoșteam și atunci cînd, în noaptea ce urma după o cină în timpul căreia le mîncasem, ele se jucau, în farsele lor poetice și grosolane ca o feerie de Shakespeare, presehimbîndu-mi oala de noapte într-un vas cu parfumuri.

Biata Caritate de Giotto, cum o numea Swann, căreia Francoise îi poruncise să-l „curățe”, avea sparanghelul alături într-un coș, iar înfățișarea ei era atît de îndurerată, de parcă ar fi simțit toate nefericirile de pe pămînt; iar ușoarele cununițe de azur ce încingeau sparanghelul deasupra tunicii sale roz, erau fin desenate, steluță cu steluță, așa cum sînt în frescă florile prinse în jurul frunții sau înfipte în coșul Virtuții de la Padova. Iar Francoise învîrtea în frigare un pui, rumenindu-l așa cum numai ea singură știa, merit înmiresmat de care se dusesse vestea în tot orașelul Combray; și în timp ce ni-l servea la masă, eu îi înțelegeam firea în latura ei cea mai dulce, aroma acelei cărnii, pe care ea știa să o frăgezească în-tr-atît și care ne aluneca atît de bine pe gîtlej, nefiind pentru mine decît însuși parfumul uneia dintre virtuțile ei.

Dar ziua cînd, în timp ce tata consulta consiliul de familie cu privire la întîlnirea cu Legrandin, eu am coborît la bucătărie, era una dintre acelea cînd Caritatea lui Giotto, foarte bolnavă după proaspăta-i leJmzifi». nu se putea ridica din pat; Francoise, nemai-fiind ajutată, întîrziase cu masa. Cînd m-am aflat lîngă ea, în partea dîndărăt a bucătăriei, cea care dădea către curtea cu păsări, tocmai tăia un pui care, prin rezistența-i deznădăjduită și foarte firească, dar întovărășită și de strigătele de „animal scîrbos! animal scîrbos!” ale unei Francoise ieșită din minți, în timp ce încerca să-i taie gîtul sub ureche, punea mai puțin în lumină siînta blîndețe și vorba dulce a slujniciei noastre decît avea să o facă, la cina de a doua zi, prin pielea-i brodată cu aur ca un patrafir și prin sucul său prețios scurs dintr-un potir sacru. După ce Francoise strînse sîngele, care curgea **fără** să-i potolească mînia, mai tresări încă odată de furie și, privind

134

cadavrul dușmanului ei, mai spuse o ultimă oară: „Animal scîrbos!” Am urcat la etaj tremurînd din tot trupul; aș fi vrut ca Francoise să fie dată afară chiar în clipa aceea. Dar cine mi-ar mai fi făcut gogoși atît de fierbinți, o cafea atît de parfumată, și chiar... asemenea pui?... Și, în realitate, același calcul laș îl făcuse, ca și mine, toată lumea. Căci mătușa mea Leonie știa — fapt pe care eu îl ignoram atunci — că Francoise care, pentru fata, pentru nepoții ei, și-ar fi dat viața fără să scoată măcar un vaiet, era pentru' alte fături nespuse de crudă. Și totuși mătușa mea nu se despărțea de ea, căci, deși îi cunoștea cruzimea, știa să-i aprecieze serviciile. Mi-am dat seama treptat că blmdețea, pocăința, virtuțile Francoisei ascundeau tragedii de bucătărie, tot astfel cum istoria ne arată că domniile Regilor și Reginelor înfățișăți cumîinile **împreunate** pe vitraliile **bisericilor** au fost pline de mîmplări sîngeroase. Mi-am dat seama că, în afară de rudele ei, oamenii îi stârneau cu atît mai mult mila cînd erau nefericiți cu cît trăiau mai departe de ea. Torente de lacrimi pe care le vărsa citind ziarul și aflînd de nenorocirile unor necunoscuți, secau repede dacă putea să-și reprezinte persoana cu pricina într-un mod oarecum mai precis. Într-una din nopțile ce au urmat aceleia cînd bucătăreasa a născut, aceasta avu dureri îngrozitoare : mama o auzi cum se văita, se ridică din pat și o trezi pe Francoise care, nepăsătoare, declară că toate acele strigăte sînt o comedie, și că bucătăreasa vrea „să facă pe stăpîna”. Medicul, care se temuse de aceste crize, pusese un semn într-o carte de medicină pe care o aveam în casă, la pagina unde ele sînt descrise, și ne spusese să citim spre a afla care sînt primele îngrijiri necesare. Mama o trimise pe Francoise să caute cartea, spunîndu-i să nu lase cumva să cadă semnul pus de doctor. După o oră, Francoise nu se întorsese încă; mama,

indignată, crezu că se culcase din nou și-mi spuse să mă duc să caut eu însumi cartea în bibliotecă. Am găsit-o aici pe Francoise care, vrînd să vadă ce scrie la pagina unde fusese pus semnul, citea descrierea clinică a crizei și plîngea în hohote, acum că era vorba de o bolflasă&tjpe, pe care nu o cunoștea. La fiecare simptom dureros menționatele autorul tratatului, exclama: „Sfîntă Fecioară, c oare cu puțință ca bunul Dumnezeu să năpăstuiască în asemenea măsură o biată ființă omenească? Vai! sârmana de ea!” Dar de îndată ce am chemat-o și s-a întors la patul Carității lui Giotto, lacrimile i s-au oprit; nu putu cunoaște nici acea agreabilă senzație de milă și de înduioșare bine știută de ea, căci îi fusese provocată adeseori de citirea ziarelor, și **nici** vreo altă plăcere de același fel, fiind plictisită și mînioasă că fusese sculată în toilu nopții pentru bucătăreasă; și, la vederea acelorași suferințe a căror des-

135

criere îi storsese lacrimi, nn mai avu deet un fel de mîrîit de proastă dispoziție, ba chiar, cînd crezu că plecasem și că nu o mai putem auzi, spuse, pe un ton îngrozitor de sarcastic: „Din vina ei a ajuns în starea asta! I-a făcut plăcere! Acum să nu se mai fandosească **atîta!** Mă întreb ee nenorocit s-a putut **tiita** la una ca *asta*. E tocmai cura spune cîntecul de la țară pe care l-am auzit de la biata maică» mea:

Cînd ie curul unui eline ești îndrăgostit tarei 9n trandafir el îți -pare".

Cînd nepotul ei era puțin răcit, pornea pe întuneric, chiar bolnavă, in loc să se culce, ca să vadă dacă nu are nevoie de nimic, **făcînd** patru leghe pe jos în toilu nopții spre a li la muncă a doua zi; în schimb, această iubire **pentru** ai săi și dorința de] a asigura măreția viitoare a casei sale se traduceau, în politica ei fața de ceilalți servitori, prin hotărîrea fermă și Constantă de a mt-l lăsa pe nici unul să se bage pe sub pielea mătușii mele; de altfel, dintr-un fel de orgoliu, nu lăsa pe nimeni să se apropie de **mătușa** Leonie, preferînd, cînd ea însăși era bolnavă, să se ridice din pat pentru a-i ■da apa de Vichy mai curînd decît să îngăduie ca bucătăreasa să intre în camera stăpîinii sale. Și ca acel hymenopter observat de Fabre, viespea scormonitoare ce, pentru ca puii ei, după ce ea va fi murit, să aibă carne proaspătă, cheamă anatomia în ajutorai cruzimii și, capturînd gărgărițe și păianjeni, le străpunge cu o știință și o îndenîinare miraculoase centrul nervos de care depinde mișcarea lăbuțelor, dar nu și celelalte funcții vitale, astfel îneît insecta paralizată lingă care își depune ouăle să reprezinte pentru larve, cînd acestea vor ieși la lumină, un vînat docil, inofensiv, incapabil de fugă sau de rezistență, dar foarte proaspăt, Franeoise găsea, pentru a-și pune în aplicare voința permanentă de a face casa nesuferită oricărei alte slujnice, vielenii atît de savante și de nemiloase **îneît**, mulți ani mai tîrziu. am aflat că în acea vară mîncasem aproape în fiecare zi sparanghel pentru că mirosul lui îi provoca bietei bucătărese care-l curăța crize de astm atît de violente, **îneît** pînă la urmă a fost nevoită să plece.

Vai! urma să ne schimbăm în mod definitiv părerea asupra lui Legrandin. într-una din duminicile ce a urmat întîlnirii de la Pont-Vieux, după care tata trebuise să-și recunoască greșeala, cum slujba era pe sfîrșite, iar, odată cu soarele și cu zgomotele dinafară., pătrundea în biserică eeva atît de puțin sacru. îneît doamna Goupil, doamna Percepied(toți cei care, adineiori, la sosirea mea, ușor întîrzi-

136

ată, rămăseseră cu ochii pironiți în cartea lor de rugăciuni, de nici mă-ear nu i-aș fi bănuir că mă văzuseră intrînd dacă, în același **țimp**, nu ar fi împins ușor cu picioarele băncuța ce mă împiedeca să ajung pînă la scaunul meu) începură să stea de vorbă cu noi cu voce tare despre niște subiecte foarte profane, ca și cum ne-am fi aflat **încă** de pe acum în stradă, l-am văzut pe pragul arzător al porticului, dominînd tumultul pestriț al pieții, pe Legrandin, pe care soțul acelei doamne cu care îl întîlnisem de eurînd îl prezenta tocmai nevastei unui alt mare moșier din împrejurimi. Figura lui Legrandin. exprima o mare însuflețire și un zel extraordinar; salută mclinîndu-se adînc în față și apoi lăsîndu-se mult pe spate, mișcare pe care o învățase probabil de la soțul surorii sale, doamna de Cambremer. Această redresare rapidă puse în evidență unduirea năvalnică și musculoasă a coapselor lui Legrandin, pe care nu le bănuiam atît de cănoase; și nu știu de ce, această mișcare de pură materie, acest val atît de carnal, fără nici o spiritualitate și pe care un fel de slugărmicie îl biciuia vijelios, sîrni dintr-o dată în mintea mea **idjea-PQgi-bilității unui Legrandin** cu totul diferit tle cel pe care îl cunojteam. "Această doamnă îl rugă să-i spună ceva vizitului ei, și în timp ce el se ducea pînă la trăsură, expresia de bucurie timidă și devotată pe care faptul de a-i fi fost prezentat i-o **întipărise** pe față persista încă. Parcă răpit într-un fel de vis, surîdea, apoi se întoarse către doamnă grăbindu-se și, cum mergea mai repede decît avea obiceiul, umerii i se legănau la dreapta și la stînga în mod ridicol, și el părea a fi, într-atît își uitase de sine, nemaigîndîndu-se la nimic altceva, jucăria inertă și mecanică a fericirii. în acest timp noi ieșeam pe portic, urma să trecem pe lingă el, iar el era prea bine crescut ca să întoarcă fața, dar își ținti privirea, dintr-o dată încărcată de o reverie profundă, pe un punct atît de îndepărtat al orizontului, îneît nu putu să ne vadă și nu trebui să ne salute. Chipul lui își păstra o înfățișare nevinovată, deasupra unui veston suplu și cu o croială dreaptă, ce părea că simte a se fi rătăcit fără voie în mijlocul unui lux detestat. Și o lavalieră cu buline, fluturînd

în vîntu] din Piață, filfiia pe trapul lui Legrandin ca un stindard al niîndrei sale izolări si al nobilei sale independențe. Tocmai cînd ajungeam acasă, mama își dădu seama că uitasem prăjitura cu frișca și îi ceru tatei să se întoarcă împreună cu mine spre a spune să ni se aducă pe dată. in preajma bisericii ne-am mcrucișat cu Legrandin, care venea din direcție opusă, conducînd-o pe aceeași""ifiJamhă pînă la trăsură. Trecu chiar pe lîngă noi, vorbind întruna cu vecina sa, și ne făcu urn ochii săi albaștri un mic semn ascuns parcă înlăuntrul pleoapelor, semn care, neavînd nici o legătură cu mușchii feței, putu să treată

137

pe deplin neobservat de interlocutoarea lui; dar, căutînd să compenseze prin intensitatea sentimentului cîmpul oarecum strimt în care își eircumscia expresia, el încarcă această clipire azurie ce ne fusese dăruită nouă, nu numai cu o veselă amabilitate, ci chiar cu un fel de lucire răutăcioasă; ajunse astfel cu rafinamentul pînă la ocheadele complice, la aluzii, la cuvintele cu subînțelesuri, la misterele complicității; și, în cele din urmă, ne asigură nu numai de întreaga lui prietenie, ci și de iubirea lui, pe care ne-o declară luminînd doar pentru noi, cu o dragoste tainică și invizibila de nobilă fecioară, doi ochi înamorați strălucind pe chipu-i de gheață.

Tocmai le ceruse în ajun părinților mei să mă trimită să cinez în seara aceea cu el: „Vino să-i ții tovărășie bătrînului tău prieten, îmi spusese el. Precum buchetul pe care un călător ni-l trimite dintr-o țară unde nu ne vom mai întoarce, fă-mă să respir din adîncu-rile adolescenței tale florile primăverilor pe care le-am străbătut și eu acum mulți ani. Vino cu ciuboțica-cucului, cu barba-popii, cu floarea-broaștei, vino cu floarea de sedum, preferata florei balzaciene, vino cu floarea din ziua învierii, cu floarea de părăluță si de călin din grădină, care încep să-și răspîndească parfumul pe aleile mătșii tale^ cînd nu s-au topit încă ultimii bulgări de zăpadă, după ploile repezi din preajma Paștelui. Vino cu gloriosul veșmînt de mătase al crinului vrednic de Solomon, și cu smalțul policrom al panselilor, dar vino mai ales cu briza răcoroasă ce poartă încă amintirea ultimelor înghețuri, și care va întredeschide, pentru cei doi fluturi ce așteaptă de azi-dimineață la poartă, primul trandafir de Ierusalim".

Ai mei se întrebau dacă trebuie totuși să mă trimită să cinez cu domnul Legrandin. Dar bunica refuză să creadă că el ar fi fost nepoliticos. „Recunoașteți chiar voi că ne vizitează în ținuta cea mai simplă, care nu-i nici pe departe cea a unui bărbat monden." Și declară că, oricum, chiar și dacă ar fi fost nepoliticos, cel mai bun lucru era să nu părem a ne fi dat seama. La drept vorbind, însuși tata, care era cel mai supărat totuși de atitudinea lui Legrandin, mai păstra încă o ultimă îndoială asupra înțelesului ei. Era asemenea oricărei atitudini sau acțiuni prin care se dezvăluie caracterul profund și ascuns al cuiva: nu se leagă cu cuvintele lui anterioare, nu o poți confirma prin mărturia celui vinovat, care nu va recunoaște ; sîntem reduși la mărturia simțurilor noastre, despre care ne întrebăm, în fața acelei amintiri izolate și incoerente, dacă nu cumva au căzut pradă unei iluzii; astfel îneit asemenea atitudini, singurele care au importanță, ne lasă adeseori unele îndoieli.

138

Am cinat împreună cu Legrandin pe terasa lui; era lună plină: Ce tăcere minunată, îmi spuse el; un romancier pe care îl vei citi mai tîrziu pretindea&jnjmilor rănite, precum este inima mea, li se potrivesc doar umbra și tăcerea. Și iată, copilul meu, vine în viață un ceas, de care tu ești încă foarte departe, cînd ochii obosiți nu mai suporta decît o lumină, cea pe care o noapte frumoasă ca aceasta o pregătește și o picură odată cu întunericul, un ceas cînd urechile nu mai pot asculta altă muzică decît cea cîntată de clarul de lună pe flautul tăcerii". Ascultam cuvintele domnului Legrandin, care îmi păreau totdeauna atît de plăcute; dar tulburat de amintirea unei femei pe care o văzusem nu de mult pentru prima oară, și gîndind, acum că știam că Legrandin era prieten cu mai multe personalități aristocratice din împrejurimi, că poate o cunoaște și pe aceasta, mi-am luat inima în dinți și i-am spus: „Domnule Legrandin, o cunoști oare pe castelana... pe castelanele de Guermantes?"; fericit fiind totodată că, în timp ce rosteam acest nume, căpătăm *" asupra lui un fel de putere, prin simplul fapt de a-l scoate din visul meu și de a-i da un fel de existență obiectivă și sonoră.

Dar am văzut cum, la numele de Guermantes, în ochii albaștri ai prietenului meu se ivește un punct întunecat, ca și cum ar fi fost străpunși de un ascuțiș invizibil, în timp ce restul pupilei reacționa secretînd valuri azurii. Marginea pleoapei i se înnegri și căzu. Iar . gura, însemnată cu o cută amară, revenindu-și mai repede, surise, în timp ce privirea rămmea îndurerată, ca aceea a unui preafrumos martir al cărui trup ar fi fost străpuns de nenumărate săgeți: „Nu, nu lo cunosc", îmi spuse, clar în loc să dea unei informații atît de simple, unui răspuns atît de puțin surprinzător tonul firesc si obișnuit ce i se potrivea, el rosti fiecare cuvînt apăsător, înclinîndu-se, salutînd cu capul, nu numai cu insistența cu care pronunți, pentru a fi crezut, o afirmație

neverosimilă — ca și cum faptul de a nu fi cunoscut familia de Guermantes nu putea fi decât rodul unei ciudate întâmplări —, dar și cu emfaza cuiva care, neputând să treacă sub tăcere o situație penibilă, prefera să o proclame sus și tare, pentru a lăsa celorlalți impresia că mărturisirea lui nu-l stînjenește cîtuși de puțin, fiindu-i ușoară, plăcută, spontană, că situația însăși — absența relațiilor cu familia de Guermantes — ar putea fi voită chiar de el însuși, rezultînd din vreo tradiție a casei, din vreun principiu de morală sau din vreun legămînt mistic ce i-ar fi interzis tocmai frecventarea celor din spița de Guermantes. „Nu, reluă el, explicîndu-și intonația prin propriile-i cuvinte, nu, nu le cunosc, n-am vrut asta niciodată, am ținut totdeauna să-mi păstrez neatinsă independența; în fond, după cum prea bine știi, am convingeri iaco-

139

bine.. Mulți m-au certat, spunîndu-mi că greșesc neducîndu-mă la castelul Guermantes, că mă port ca un necioplit, ca un urs bătrîn. Dar o asemenea reputație nu mă poate înspăimînta, căci este cum nu se poate mai adevărată. De fapt, mai iubesc pe lumea asta doar cîteva biserici, două-trei cărți, abia doar ceva mai multe tablouri, și clarul de lună, atunci cînd adierea tinereții tale aduce pînă la mine mireasma grădinilor cu flori pe care ochii mei bătrîni nu le mai deslușesc." Nu înțelegeam prea bine cum, pentru a nu te duce la oameni pe care nu-i cunoști, e necesar să ții la independența ta, și de ce asta te poate face să treci drept un sălbatec sau un urs bătrîn. Dar de fapt nu înțelegeam că Legrandin nu era cu totul veridic cînd spunea că uu-i plac decît bisericile, clarul de lună și

J i f l i plăceau mult și castelanii, și era cuprins, în fața lor,
 fi d l fi î p îd I

de o asemenea frică de* a nu le fi pe gust, îneît nu îndrăzne să dezvăluie că are prieteni **burghezi**, fii de notari sau de agenți de bursă, preferînd, în cazul că s-ar fi aflat adevărul, ca totul să se petreacă „în absența lui” și departe de el; căci era%o|>)Fără îndoială, nu spunea nimic din toate acestea în acel limbaj atît de îndrăgit de părinții mei și de mine **frwumi**. Și dacă îl întrebam: „îi cunoști pe cei din familia de Guermantes?”, Legrandin cel iubitor de conversație răspundea: „Nu, n-am vrut niciodată să-i cunosc”. Din nefericire, era un răspuns de gradul doi, căci un alt Legrandin — pe care îl ascundea cu grija în adîncul lui, nearătîndu-3, pentru că acest Legrandin știa despre Legrandin al nostru, despre snobismul lui, tot felul de povești compromițătoare — și răspunsese, prin privirea rănită, prin grimasa gurii, prin tonul excesiv de grav al răspunsului, prin miile de săgeți ce-l străpunseseră într-o clipă pe Legrandin al nostru. **învăluindu-l** molatec într-o dulce lingoare, ca pe un sfînt Sebastian⁴³ al snobismului: „Vai, cit de mult rău îmi faceți! Nu-i cunosc pe cei din familia Guermantes, nu răscoliți marea durere a vieții mele”. Și cum acest Legrandin copil teribil, acest Legrandin pu5 pe șantaj, chiar dacă nu vorbea frumos precum celălalt, avea replica mult mai ascuțită, compusă din ceea ce numim „reflexe”, cînd Legrandin alesul vorbitor voia să-i impună tăcere, celălalt și apucase să vorbească, și zadarnic prietenul nostru era cuprins de deznădejde din pricina impresiei pe care dezvăluirile acelu *alter ego* al său o și prodususeră probabil, singurul lucru ce-i mai rămînea de făcut era să o ascundă.

Și, desigur, asta nu înseamnă că domnul Legrandin nu era sincer eînd tuna și fulgera împotriva snobilor. Nu putea ști, cel puțin prin el însuși, că este și el un snob, de vreme ce nu cunoaștem totdeauna decît pasiunile celorlalți, iar tot ceea ce ajungem să știm

140

despre ale noastre nu am putut afla decît do la ci. Asupra noastră de nu acționează decît în mod secund, prin imaginația care înlocuiește primele mobile cu mobile intermediare, mai decente. Niciodată snobismul nu-J sfîtuia pe Legrandin să se ducă des în vizită la o ducesă. Ci făcea doar ca imaginația lui Legrandin să și-o închipuie pe această ducesă plină do toate farmecele. Legrandin se apropia de ducesă socotînd că este cucerit de acea frumusețe a spiritului și a virtuții pe care infamii snobi o ignoră. Doar ceilalți știau că si el este un snob; căci nefiînd capabili să înțeleagă travaliul intermediar al imaginației sale, ei vedeau față în față activitatea, mondenă a lui Legrandin și cauza ei primă.

Acum nimeni din casa noastră nu își mai făcea vreo iluzie cu privire la domnul Legrandin, iar relațiile noastre *m* el se răriseră foarte mult. Mama se amuza teribil de fiecare dată cînd îl surprin-dea pe Legrandin în flagrant delict, făcîndu-se adică vinevat tocmai de păcatul pe care el nu și-l recunoștea, și pe care contiina să-l numească de neiertat, snobismul. Tata, în schimb, nu putea accepta dișj^rctîdiui Legraudiii cu aceeași detașare și veselie; și cînd, într-un an, s-au gîndit să mă trimită să-mi petrec vacanța cea mare la Balbec, împreună cu bunica, spuse: „Trebuie neapărat să-l anunț pe Legrandin eă te vei duce la Balbec, ca să văd dacă se va oferi să te pună în legătură cu sora lui. Nu cred că-și mai amintește că ne-a spus că locuiește la doi kilometri depărtare”. Bunica mea, care socotea că atunci cînd te duci la mare trebuie să stai pe plajă de dimineața pînă seara, ca să respiri

aerai sărat de pe mal, și că nu trebuie deci să legi noi cunoștințe, căci vizitele și plimbările sînt tot așteptați prilejuri de a respira mai puțin aer marin, pretindea, dimpotrivă, să nu-i vorbim despre proiectele noastre domnului Legrandin, închi-puindu-și cum sora lui, doamna de Cambremer, s-ar fi ivit la hotel tocmai cînd noi porneam la pescuit, silindu-ne astfel să răinînem închiși în casă pentru a o primi. Dar mama ridea de asemenea temeri, gîndind în sine că pericolul nu era chiar atît de amenințător și că Legrandin nu se va grăbi peste măsură să ne facă cunoștință «u sora lui. Or, fără să fi fost nevoie să-i vorbim despre Balbec, Legrandin însuși, nebănuind cîtuși de puțin că aveam intenția să ne ducem acolo, intră de bunăvoie în capcană, într-o scară cînd J-am întîlnit pe malurii Vivonnei.

— Norii au înțesat amurg nuanțe viorii și albastrii minunat de frumoase, nu-i așa, dragă prietene, îi spuse el tatei; este un albastru mai curînd floral decît aerian, un albastru cenușiu, care te surprinde iind îl vezi pe cer. Și nu ți se pare că acel noraș seamănă cu o petală de floare, de garoafă sau de hydrangea? Doar pe țărnul

141

mării Mîneei, între Normandia și Bretania, am mai putut observa lucruri și mai extraordinare în legătură cu această adevărată domnie a vegetalului în atmosferă. Acolo, lîngă Balbec, lîngă acele locuri atît de sălbatice, se află un mic golf plin de un farmec atît de blînd, unde apusul de soare din ținutul Auge, acel apus al unui soare roșu și auriu, pe care de altminteri nu-l disprețuiesc cîtuși de puțin, este anodin, lipsit de semnificație; dar în atmosfera umeda și blajină înfloresc, seara, în cîteva clipe, astfel de neasemuite buchete cerești, cărora le **trebuie** uneori ore întregi ca să se vestejească. Altele se desfac pe dată, și atunci spectacolul ce ți se oferă este încă și mai frumos, căci vezi eertil^ presărat eu nenumărate petale de culoare." pucioasei sau rozalii. În acel golf de opal, plajele de aur par încă și mai niîngietoare, căci sînt legate, ca niște blonde Andromede. de stîncile fioroase de pe malurile învecinate, de acel țăr funebru, vestit prin atîtea naufragii, unde în fiecare vară multe bărci cad pradă primejdiilor mării. Balbec! cea mai antică osatură a solului nostru, cu adevărat **Ar-mor**, Marea, sfîrșitul **pămîntului**, regiune; blestemată pe care Anatole France — adevărat vrăjitor ce ar trebui citit de micuțul nostru prieten — a zugrăvit-o atît de bine, sub cețurile ei veșnice, ca pe adevăratul ținut al cimerienilor⁴⁴, din *Odiseea*. Mai ales dacă pornești din Balbec, unde se construiesc încă d" pe acum hoteluri, pe solul antic și fermecător pe care nu îl schimbă întru nimic, neprețuită este plăcerea de a te îndepărta cîțiva pași. către aceste ținuturi primitive și atît de frumoase!

— Nu cumva cunoști pe cineva la Balbec? spuse tata. Băiatul va merge pentru două luni acolo, împreună cu bunica lui, și poate și cu nevastă-mea.

Legrandin, luat pe neașteptate prin această întrebare într-un moment cînd ochii lui erau ațintiți asupra tatei, nu-și putu feri privirea, dar, uitîndu-se către interlocutorul său cu tot mai mult; intensitate — și surîzînd trist — , cu o expresie prietenească fi sinceră, și fără teama de a-l privi în față, păru că i-a străbătut chipul de parcă acesta ar fi devenit transparent, și că vede, în acea clipă, mult îndărătul tatei, un nor foarte colorat, care îi crea un alibi mental, îngăduindu-i să susțină că atunci cînd fusese întrebă dacă nu cumva cunoaște pe cineva la Balbec, el se gîndea la altceva și nu auzise întrebarea. De obicei, asemenea privire îl silește pe interlocutorul tău să te întrebă: „Unde **ți-an** zburat gîndurile?" Dar tata, stăpînit de curiozitate, ușor mîniat și crud, îl întrebă din nou:

— Ai cumva prieteni prin acele locuri pe eare le cunoști atît de bine?

142

Printr-o ultimă strădanie deznădăjduită, privirea surîzătoare a lui Legrandin atinse culmi de duioșie, căpătînd totodată cea mai răgă, mai sinceră și mai distrată expresie; dar socotind totuși că altă¹ scăpare, în afară de cea de a ne da un răspuns, nu mai are, spuse:

71Am prieteni pretutindeni unde există pîlcuri de copaci răniți, dar nu învinși, care s-au adunat laolaltă pentru a implora împreună, cu o încăpăținare patetică, un cer necruțător și lipsit de mila-

72Nu asta am vrut să spun, îl întrerupse tata, la fel de încă păținat precum copacii și la fel de necruțător precum cerul. Te întrebam dacă nu cumva cunoști pe cineva acolo, pentru cazul că i s-ar întîmpla ceva soacră-mi sau s-ar simți prea singură în acel loc atît de îndepărtat.

73Acolo, ca pretutindeni, cunosc pe toată lumea și nu cunosc pe nimeni, îi răspunse Legrandin, care nu se dădea bătut chiar atît

de repede; cunosc bine lucrurile și prea puțin oamenii. Dar lucrurile însele acolo par oameni, oameni rari, făcuți dintr-o esență delicată, și pe care viața i-a dezamăgit. Uneori înfilnești pe faleză câte un castel, oprit pe marginea drumului spre a-și striga nefericirea în amurgul încă roz, prin care urcă luna de aur, în timp ce bărcile ce se întorc la mal, zgîrind apa multicoloră, își înalță flamurile la ca targ; uneori doar o casă simplă și singuratecă, mai curînd urfă, cu înfățișare timidă, dar romanțioasă, care ascunde de toate privirile vreo veșnică taină de fericire și tristețe. Acest ținut neadevărat, adăugă el cu o gingășie machiavelică, acest ținut de pură ficțiune este o lectură rea pentru un copil și, desigur, nu pe el l-aș alege și l-aș recomanda micului meu prieten, inimii lui, oricum atît de pre dispusă la tristețe. Climatul de confidență amoroasă și de regret zadarnic i se poate potrivi unui bătrîn dezabuzat ca mine, dar e totdeauna nesănătos pentru un temperament încă neformat. Credeți-mă, reluă el în mod insistent, apele din acel golf, pe jumătate breton, pot exercita o acțiune liniștitoare, de altminteri și ea discu tabilă, doar asupra unei inimi ca a mea, ce nu mai este neîntinată, doar asupra unei inimi rănite pe veci. Dar ele sînt contraindicate la vîrsta ta, băiete. Vă urez noapte bună, dragii mei vecini, adăugă el părăsindu-ne cu obișnuita lui grabă evazivă și, întoreîndu-se către noi, cu degetul ridicat în sus ca un doctor, își rezumă consul tația, strigîndu-ne: „Balbec este contraindicat înainte de cincizeci de ani, și chiar și atunci trebuie frecventat doar în funcție de starea inimii”.

143

Tata aduse iar vorba despre toate astea în cursul întîlnirilor noastre ulterioare, îl chinui cu întrebări, dar zadarnic: ca si acel escroc erudit care desfășura, spre a fabrica palimpseste false, o muncă și o știință ce i-ar fi fost de ajuns, doar într-a suta lor parte, spre a-i asigura o situație mai lucrativă, dar onorabilă, domnul Legrandin, dacă am mai fi insistat, ar fi construit o întreagă etică a peisajului din Normandia de Jos, precum și o geografie a cerului acestei regiuni, mai curînd dccît să ne mărturisească faptul că la doi kilometri de Balbec locuia propria lui soră, și să fie obligat să ne dea o scrisoare de recomandare, ce nu ar fi fost pentru el un asemenea motiv de spaimă dacă ar fi fost cu desăvîrșire sigur — cum ar fi trebuit, într-adevăr, să fie, cunoscînd firea bunicii mele — că na am fi foiosit-o niciodată.

Ne întorceam totdeauna devreme din plimbările noastre, pentru a-i putea face o vizită mătușii mele Leonie înainte de cină. La începutul iernii, cînd ziua se sfîrșește devreme, cînd ajungeam în strada Saint-Esprit pe ferestrele casei mai stăruiau încă razele apusului de soare, iar în adîncul pădurilor de pe deal se mai zărea o dungă purpurie, ce se răsfrîngea mai departe în eleșteu, roșeată care, întovărășită întotdeauna de un frig puternic, se asocia, în mintea mea, cu vîlvătaia focului deasupra căruia se frigea puiul ce urma a-mi dăru, după plăcerea poetică a plimbării, plăcerea mîn-carii, a căldurii și a odihnei. Vara, dimpotrivă, cînd ne întorceam, soarele nu apunea încă; și cît stăteam la mătușa Leonie, lumina lui, care cobora și atingea fereastra, oprită între marile perdele legate de o parte și de alta cu șnururi, împărțită, ramificată, cernută și încrustînd cu bucățele de aur lemnul de lămîi al comodei, ilumina oblic camera cu gingășia fragedă pe care o capătă într-o pădure. Dar, în anumite zile, foarte rare, cînd ne întorceam, comoda își pierduse de multă vreme încrustațiile de o clipă și, cînd ajungeam în strada Saint-Esprit, pe ferestre nu se mai răsfrîngea nici cea mai mică lucire a apusului de soare, iar eleșteul își pierduse culoarea roșie, ba uneori era chiar opalin, si o lungă rază de lună, ce se lătea și se frîngea în apa încrețită, îl străbătea în întregime. Atunci, ajungînd lîngă casă, zăream în prag un fel de nălucă, iar mama îmi spunea:

— Dumnezeule sfinte! uite-o pe Francoise, care ne pîndește sosirea, înseamnă că mătușa ta este neliniștită; ne întorcem prea tîrzi.

Și, fără să ne mai dăm răgazul de a ne dezbrăca, urcam repede la mătușa Leonie, pentru a o liniști și a-i arăta că, în ciuda a ceea

144

ce își închipuise, nu ni se întâmplase nimic, ci că doar fusesem „înspre Guermantes”, căci. atunci cînd făceam acea plimbare, mătușa mea știa că nu puteam fi niciodată siguri de ora la care ne vom întoarce.

74 Cînd îți spuneam, Francoise, spunea mătușa mea, că s-au dus să se plimbe înspre Guermantes! Dumnezeule! cred că sînt morți de

foame! și când mă gândesc că pulpa de berbec pe care ai fript-o s-o fi uscat de-a binelea, de când așteaptă. Asta nu-i oră de întoarcere. Deci v-ați plimbat înspre Guermantes!

75 Dar credeam că știi, Leonie, spunea mama. Mă gândeam că Françoise ne-a văzut ieșind pe porțița grădinii de zarzavat.

Căci, în apropiere de Combray, erau doar două locuri unde te puteai plimba, atât de opuse, încât nu ieșeam prin aceeași poartă când voiam să mergem într-o „parte” sau în cealaltă: partea dinspre Meseglise-la-Vineuse, numită și cea dinspre Swann, pentru că, spre a ajunge acolo, treceai prin fața proprietății **domnului** Swann, și cea dinspre Guermantes. Din Meseglise-la-Vineuse n-am cunoscut, la drept vorbind, decât acel loc din **preajmă-i**, și o seamă de oameni străini care veneau duminica să se plimbe la Combray, pe care nici chiar mătușa mea, și nici unul dintre noi toți, „nu-i cunoșteam deloc” și pe care, din această pricină, îi socoteam ca fiind „oameni veniți din Meseglise”. Cît despre Guermantes, într-o zi aveam să cunosc mai bine acel loc, dar numai mult mai târziu : și în tot timpul adolescenței mele, dacă Meseglise era pentru mine ceva inaccesibil precum zarea, ascunsă vederii, oricît aș fi mers de-departe, de cutele unui pămînt ce nu mai semăna eu cel din Combray, Guermantes, în schimb, nu mi-a apărut decât ca locul **ultim**, mai curînd ideal decât real, al propriei sale „părți”, ca un fel de expresie geografică absolută, abstractă precum linia ecuatorului, precum polul, precum răsăritul. Atunci „a o lua prin Guermantes” pentru a merge la Meseglise, sau dimpotrivă, mi s-ar fi părut o expresie la fel de lipsită de sens ca aceea de a o lua spre răsărit pentru a merge către apus. Cum tata vorbea totdeauna despre partea dinspre Meseglise ca despre cea mai frumoasă priveliște de cîmpie pe care o cunoaște, și despre partea dinspre Guermantes ca despre prototipul peisajului străbătut de un rîu, eu le dădeam, concepîrindu-le astfel ca pe două entități, acea coeziune, acea unitate care nu aparțin decât creațiilor minții noastre; cea mai mică parcelă din fiecare mi se părea nespus de prețioasă, punînd în evidență, desăvîrșirea lor particulară, în timp ce, alături de ele, înainte de a fi sosit pe pămîntul sacru al uneia sau al celeilalte, drumurile pur materiale în mijlocul cărora erau așezate ca ideal al priveliștii de

145

cînipie și ideal al peisajului străbătut deunrîu, nu meritau osteneala de a fi privite nici cît — de către spectatorul îndrăgostit de arta dramatică — străduțele din vecinătatea unui teatru. Dar, mai ales, așezam între ele, mult mai mult decât distanța măsurată în kilometri, distanța ce există între cele două părți ale creierului meu prin care mă gândeam la ele, una dintre acele distanțe în spirit care nu numai că îndepărtează, dar și despart și pun pe alt plan. Și această demarcație devenea și mai absolută pentru că obiceiul pe care îl aveam de a nu ne duce niciodată spre cele două părți în aceeași zi, în cursul uneia și aceleiași plimbări, ci o dată înspre Meseglise, și altă dată înspre Guermantes, le zăvorea, spre a spune astfel, undeva departe una de cealaltă, neputincioase a se cunoaște una pe alta, în vasele închise și fără comunicare între ele ale unor după-amiezi diferite.

Cînd voiam să mergem în spre Meseglise, ieșeam (nu prea devreme și chiar dacă cerul era acoperit, pentru că această plimbare nu era foarte lungă și nu ne ducea prea departe) ca și cum ne-am fi dus în orice alt loc, prin poarta cea mare a casei mătușii mele, poartă ce dădea către strada Saint-Esprit. Armurierul ne dădea bună ziua, puneam scrisorile în cutia poștală, îi spuneam în trecere lui Theodore, din partea Francoisei, că nu mai are ulei sau cafea, și ieșeam din oraș pe drumul care trecea de-a lungul barierei albe ce mărginea parcul domnului Swann. Înainte de a ajunge aici, întîl-neam, venită în întîmpinarea străinilor, mireasma florilor de liliac. Dintre inimioarele verzi și proaspete ale frunzelor, își ridicau curioase, pe deasupra gardului, moțurile de pene violete sau albe, stră-luncmd, chiar la umbră, de soarele care le scăldase. Unele, pe jumătate ascunse de clădirea cu acoperiș de țigla numită casa Arcașilor, unde locuia paznicul, își înălțau minaretul roz peste silueta ei gotică. Nimfele primăverii ar fi părut vulgare alături de aceste tinere hurii care păstrau, în acea grădină franțuzească, tonurile vii și pure ale miniaturilor persane. În ciuda dorinței mele de a le îmbrățișa mijlocul zvelt și de a atrage către mine bucele pline cu steluțe ale capetelor lor înmiresmate, treceam fără să ne oprim, căci părinții mei nu se mai duceau la Tansonville de cînd Swann se căsătorise și, ca să nu pară că privesc în parc, în loc să o luăm de-a lungul gardului ce-l împrejmuiește, pe drumul care urcă de-a dreptul spre cîmpie, o apucam pe un altul, ducînd tot acolo, dar de-a curmezișul, și care ne scotea prea departe. Într-o zi, bunicul îi spuse tatei :

— îți amintești că Swann ne-a spus ieri că nevasta și fata lui se duc la Keims⁴³, drept care se va duce și el la Paris pentru douăzeci

148

și patru de ore. Am putea merge de-a lungul parcului, dat fiind că aceste doamne sînt plecate, și ne-am scurta astfel drumul.

Ne-am oprit o clipă în fața barierei. Vremea florilor de liliac era pe sfîrșite; unele își deschideau încă, în candelabre înalte și mov, sferile delicate, dar în multe părți ale frunzișului, unde se rostogoleau, doar cu o

săptămână în urmă, clăbucii lor parfumați, se vestejea acum, micșorată și înnegrită, o spumă găunoasă, uscată și fără miros. Bunicul îi arătă tatei în ce privință locurile rămăseseră aceleași și în ce privință se schimbaseră de când se plimbase pe aici cu domnul Swann, în ziua morții nevastei lui, și se folosi de prilej spre a ne mai povesti o dată acea plimbare.

În fața noastră, o alee mărginită de condurul-doamnei upea în plin soare către castel. La dreapta, dimpotrivă, parcul se întindea neted ca în palmă. Sub umbra copacilor uriași care îl mărgineau, clipea întunecat un lac artificial făcut de părinții lui Swann; dar pînă și în creațiile sale cele mai factive omul lucrează asupra naturii; anumite locuri își pun totdeauna pecetea asupra a tot ceea ce le este în preajmă, arborîndu-și însemnele imemorale în mijlocul unui parc așa cum ar fi făcut departe de orice intervenție omenească, într-o singurătate care le învâluie din nou, și pretutindeni, izbucnită din necesitățile așezării lor și suprapusă operei omenești. Astfel îneîț, la capătul aleii ce domina eleșteul artificial, se alcătuiseră pe două rinduri, împletită din flori de nu-mă-uita și din brebenoci, cununa naturală, delicată și albastră care încinge fruntea clar-ob-scură a apelor, în timp ce gladiolele, apleeîndu-și săbiile cu o nepăsare regală, își întindeau florile violete și galbene ale sceptrului lor lacustru — asemenea unor zdrențuite flori de crin — peste smocuri de iarbă-roșie și de picioral-cocoșului cu tulpina umedă.

Plecarea domnișoarei Swann care — răpindu-mi șansa teribilă de a o vedea ivindu-se pe o alee, de a fi cunoscut și disprețuit de fetița privilegiată ce îl avea drept prieten pe Bergotte, împreună cu care vizita catedrale — mă făcea să mă uit la domeniul Tanson-ville cu indiferență, deși pentru prima oară îmi era îngăduit să-l privesc, părea, dimpotrivă, că adaugă acestei proprietăți, pentru bunicul și pentru tata, noi foloase și frumuseți, transformînd ziua într-una nespuse de prielnică unei plimbări în acel loc, așa cum se întîmplă cînd, în timpul unei excursii la munte, nu se zărește nici un nor pe cer; aș fi vrut ca socotelile lor să fie dejucate, ca domnișoara SAVANN și tatăl ei să apară ca printr-un miracol, atît de aproape de noi îneîț, neavînd timp să-i ocolim, să fim siliți să facem cunoștință. De aceea cînd, dintr-o dată, am zărit în iarbă, ca pe un semn al posibilei ei prezențe, un coș uitat alături de o undiță al cărei

147

flotor plutea pe apă, m-am grăbit să fac astfel încît tata și bunicul să nu privească într-acolo. De altminteri, Swann spunîndu-ne că greșește pîcînd de acasă, căci îl vizitau niște rude, undița putea să aparțină unuia dintre oaspeți. Pe alei nu se auzea nici cel mai mic zgomot de pași. Divizînd înălțimea unui arbore incert, o pasăre nevăzută se străduia să scurteze ziua, explora, printr-o notă prelungită, singurătatea înconjurătoare, dar primea de la ea o replică atît de unanîmă, o izbitură atît de încărcată de tăcere și de nemișcare, încît ai fi zis că oprise pentru totdeauna clipa a cărei trecere încercase să o grăbească. Lumina cădea atît de implacabil din cerul devenit imobil, încît ai fi vrut să te sustragi atenției ei, iar apa adormită, cufundată într-un somn mereu neliniștit de gîze, visînd, neîndoielnic, vreun Maelstrom imaginar, îmi sporea tulburarea pe care mi-o stîrnise vederea fiorului de plută, pîrînd a-l tîrî în mare goană peste întinderile tăcute ale cerului răsfrînt; aproape vertical, el sta parcă gata să se scufunde, și tocmai mă întrebam dacă, fără să țin seama de dorința și de teama mea de a o cunoaște, nu cumva aveam datoria să o previn pe domnișoara Swann că peștele mușcă din momeală — cînd trebui să alerg la tata și la bunicul, care mă strigau, uimiți că mi-i urmam pe cărarea ce urcă spre ogoare. Zumzăia de mireasma tufelor de pădiicel. Alcătuiau ca o înșiruire de capele ce dispăreau sub risipa de flori înălțate ca tot atîtea altare; deasupra lor, soarele așeza pe pămînt pătrate de lumină, ca și cum ar fi străbătut o fereastră: parfumul li se răspîndea atît de onctuos, atît de delimitat în forma lui, de parcă aș fi fost în fața altarului Fecioarei, iar florile, la fel de încărcate de gătelă, își ridicau lenes fiecare buchetul strălucitor de staminic, delicate și luminoase nervuri în stil flamboiant, precum acelea ce, la biserica, împodobeau rampa jubeu-lui sau plumbul vitraliilor, și care își deschideau carnea albă de floare de frag. În comparație cu ele, cît de naive și de rustice vor părea tufele de trandafiri sălbateci care, peste cîteva săptămîni, vor urca de asemenea în plin soare, pe același drum de țară, roșind în rochiile lor de mătase pe care doar o adiere de vînt le descheie! Însă zadarnic rămîneau în fața tufelor de păducel, respirînd, purtînd în fața gîndirii mele, care nu știa ce trebuie să facă, pierzînd, regăsind invizibila și nemișcata lor mireasmă, unindu-mă cu ritmul care le azvîrlea ici-colo florile cu o veselie juvenilă și la intervale neașteptate, ca anumite intervale muzicale, ele îmi ofereau la ne-sfîrșit același farmec, cu o dărnicie inepuizabilă, dar fără să mă lase să-l adîncesc mai mult, precum acele melodii pe care le cîntă de o sută de ori la șir fără să cobori mai mult în taina lor. Le-am părăsit o clipă, pentru a mă întoarce apoi la ele cu puteri proaspete. Urmă-

148

ream pînă pe povîrnișul care, îndărătul gardului viu de tufe, urca abrupt spre ogoare, vreun fir de mac abia întrezărit, cîteva albastrele rămase lenes în urmă, ce-l împodobeau asemenea ornamentelor de pe marginea unei tapiserii, unde apare, presărat ici-colo, motivul agrest ce va triumfa în mijloc; rare încă, îndepărtate unele de altele precum casele răzlețe ce vestesc apropierea unui sat, ele îmi anunțau uriașa întindere peste care se rostogolesc lanurile de grîu, turmele de nori, iar vederea unui singur mac înălmîndu-și în vîrfurile catargului flamura roșie bătută de vînt, deasupra balizei grase și negre, îmi dădea bătăi de inimă, asemenea călătorului ce zărește

pe un țarm un meșter reparând o barcă aruncată aici de ape, și care strigă, înainte'chiar de a o fi văzut: „Marea!”

Apoi mă întorceam către tufele de păducel, ca în fața acelor capodopere despre care crezi că vei ști să le vezi mai bine doar după ce ai încetat o clipă să le mai privești, dar zadarnic îmi făceam o pavăză din mâini, spre a nu le avea decît pe ele sub ochi, simțămîn-tul pe care îl trezeau în mine rămînea obscur și vag, căutînd zadarnic să se desprindă, să ajungă a se lipi do florile lor. Ele nu mă ajutau să-I limpezesc, iar eu nu le puteam cere altor flori să mi-l satisfacă. Atunci, dăruindu-mi acea bucurie pe care o simțim cînd vedem o operă a pictorului nostru preferat ce diferă de cele pe care le cunoaștem, sau dacă sîntem duși în fața unui tablou pe care nu l-am mai văzut decît ca schiță în creion, sau dacă o melodie auzită doar la pian ne apare apoi înveșmîntată în culorile orchestrei, bunicul, chemîndu-mă și arătîndu-mi gardul viu, îmi spuse: „Fiindcă știi că-ți plac florile de păducel, uită-te puțin la acest tufiș roz; cît e de frumos!” într-adevăr, era un tufiș de păducel, dar roz, mai frumos încă decît cele albe. Și el era împodobit ca de sărbătoare —ca pentru acele singure sărbători adevărate care sînt sărbătorile religioase, de vreme ce nici un capriciu întîmplător nu le asociază, ca în cazul sărbătorilor mondene, vreunei zile oarecare, ce nu le este special destinată și care nu are nimic sărbătoresc în esența ei —, dar cu o podoabă încă și mai bogată, căci florile crescute pe ramură, unele deasupra celorlalte, astfel îneîț să nu lase nici un loc neornamentat, ca niște ciucuri care ar înfrumuseța un toiag cu sculpturi rococo, erau „colorate”, deci de o calitate superioară, conform esteticii celor din Combray, dată fiind lista prețurilor din „magazinul” din Piață sau de la Camus, unde cei mai scumpi biscuiți erau cei roz. Eu însu-nii preferam brînză cu smîntînă roz, cea în care îmi fusese îngăduit să strivesc fragi. Iar aceste flori își aleseseră tocmai una din acele nuanțe de lucru comestibil sau de gingașă podoabă de îmbrăcăminte Pentru o mare sărbătoare, ce, pentru că le înfățișează motivul

149

superiorității lor, sînt și cele care le sar în ochi copiilor ca fiind frumoase, întruchipînd totdeauna pentru ei un ce anume, mai vin și mai natural decît celelalte nuanțe, chiar atunci cînd vor fi înțeles că nu făgăduiau nimic lăcomiei îor și că nu fuseseră alese de croitoreasă. Și, desigur, am simțit pe dată, ca în fața tufișurilor albe, dar cu mai multă fericită uimire, că nu în mod factice, printr-un artificiu de fabricație umană, era tradusă în flori intenția festivă, ci că natura însăși, în mod spontan, o exprimase cu naivitatea unei negustorese de la țară ce s-ar fi apucat să împodobească un altar, încarcînd peste măsură arbustul cu acele rozete de o culoare prea gingașă și într-un stil rococo provincial. În vîrful ramurilor, ca tot ațîția trandafirași izbucnind din oale de lut ascunse în dantele de hîrtie și ale căror tulpini subțiri se înălțau ca nenumărate raze peste altar, mișunau mii de mugurași de o culoare ceva mai palidă care, întredeschizîndu-se, lăsau să se vadă, ca în fundul unei cupe de marmoră roz, niște mandarine sîngerii, și trădau, încă mai mult decît florile lor, esența particulară, irezistibila, a tufișului de pădn-cel care, pretutindeni unde înmugurea, unde dădea să înflorească, nu o putea face decît în roz. Intercalat în gardul viu, dar tot atît de diferit de el ca o tînără fată în rochie de sărbătoare în mijlocul unor oameni îmbrăcați în haine de casă, gata împodobit pentru luna Măriei, căreia părea că-i aparține încă de pe acum, astfel strălucea și surîdea în proaspăta-i toaletă roz arbustul catolic și minunat. Gardul viu lăsa să se întrevadă înăuntrul parcului o alee mărginită de iasomie, pansele și verbină, printre care micsandrele își deschideau punguțele proaspete de un roz înmiresmat și stins precum izul unui străvechi obiect din piele de Cordeva, în timp ce pe pietriș un lung furtun vopsit în verde, desfășurîndu-și cercurile, înălța, în locurile unde era găurit, deasupra florilor parfumate pe care le îmbiba, evantaiul vertical și prismatic al picăturilor lui multicolore. Dintr-o dată m-am oprit, nemaiputînd să mă mișc, așa cum se întîmplă cînd o viziune nu se adresează numai privirilor noastre, ci solicită percepții mai profunde și dispune de întreaga noastră ființă. O fetiță cu părul blond roșcat, care părea că se întoarce dintr-o plimbare și ținea în mîna un hîrleț de grădinărit, ne privea, înălțîndu-și fața plină de pete roz. Ochii ei negri străluceau, și, cum nu știam atunci, după cum nu știu nici acum, să reduc la elementele ei obiective o impresie puternică, cum nu aveam, așa cum se spune, destul „spirit de observație” pentru a-mi preciza noțiunea culorii lor, multă vreme, de fiecare dată cînd m-am gîndit la ea, amintirea strălucirii lor mi se înfățișa ca fiind de un albastru foarte intens, pentru că era blondă: astfel încît poate că dacă n-ar fi avut ochi

150

atît de negri — lucru ce era atît de izbitor prima oară cînd o vedeai __ nu aș fi fost, așa cum am fost, atît de îndrăgostit de ochii ei albaștri.

O priveam, mai întîi cu acea privire prin care nu vorbesc numai ochii, ci la fereastra căreia se apleacă toate simțurile, neliniștite și pietrificate, privire ce ar vrea să atingă, să captureze, să ia cu sine trupul pe care-l privește și, o dată cu el, și sufletul; apoi, într-afît mă temeam că dintr-o clipă într-alta bunicul și tata, zărind-o pe această fetiță, mă vor silii să mă îndepărtez spunîndu-mi să alerg puțin înaintea lor, cu o a doua privire, ce o implora în mod inconștient, încercînd să-i atragă atenția asupra mea, să mă cunoască! Ea se uita în față și în lături spre a-i vedea pe bunicul și pe tata, și, fără îndoială, i-am părut ridicoli, căci își întoarse capul și, cu indiferență și dispreț, se dădu într-o parte, pentru a nu se mai afla în cîmpul îor vizual; și în timp ce,

continuând să meargă și nevâzînd-o, mă depășiseră, ea își lăsă privirea să alerge nestînjinită în direcția mea, fără o expresie anume, fără să pară că mă vede, dar cu o fixitate și cu un surîs ascuns pe care nu le puteam interpreta, conform noțiunilor ce-mi fuseseră date despre buna educație, decît ca pe o insultă și o bațjocură; iar mîna ei schița în același timp un gest indecent, căruia, cînd era adresat în public unei persoane pe care nu o cunoștea, micul dicționar de bună creștere pe care-l purtam în mine nu-i da decît un singur înțeles, acela de gînd insolent.

— Hai, Gilberte, vino, ce faci acolo, strigă cu o voce ascuțită și autoritară o doamnă îmbrăcată în alb pe care nu o văzusem; îngă ea, la oarecare distanță, se afla un domn într-un costum de dril, necunoscut mie, și care ațintise asupra-mi niște ochi ce dădeau să-i sară din cap; și încetînd brusc să surîdă, fata își luă hîrlețul și se îndepărtă fără să se întoarcă spre mine, cu o înfățișare docilă, impenetrabilă și vicleană.

Astfel trecu prin apropierea mea numele de Gilberte, dat ca un tatisman ce îmi va îngădui poate să o regăsesc într-o bună zi pe cea din care făcuse o ființă în carne și oase și care, cu o clipă mai înainte, nu era decît o imagine nesigură. Astfel trecu, strigat deasupra tufelor de iasomie și de micsandre, acrișor și proaspăt precum picăturile țîșnite din furtunul verde; impregnînd, irizînd zona de aer pur străbătută — și izolată — de el, cu misterul vieții celei pe care o desemna pentru ființele fericite ce trăiau, călătoreau o u ea; desfășarînd sub tufișul roz, la înălțimea umărului meu, chintesența familiarității lor, pentru mine afît de dureroasă, cu ea, cu necunoscutul vieții ei, unde eu nu voi pătrunde.

Timp de o clipă (în vreme ce ne îndepărtam, iar bunicul murmură r „Bietul **Swann**, ce rol îl silesc să joace: îl silesc să plece pentru ca să poată rămîne singură cu Charlus al ei, căci el era, l-am recunoscut! Și o amestecă și pe fetiță în toată infamia asta!") impresia **lăsată**, în mine de tonul despotice cu care mama Gilbertei îi vorbise fără ca ea să-i răspundă, arătîndu-mi-o ca pe cineva nevoit să asculte de un altul, ca nefiind mai presus de tot și de toate, îmi liniști puțin suferința, redîndu-mi oarecare speranță și micșorîndu-mi iubirea. Dar curînd această iubire se înălță din nou în mine ca o reacție prin care sufletul meu umilit voia să se ridice pînă la Gilberte sau să o coboare pînă la el. O iubeam, regretam că nu avusesem timpul și inspirația de a o jigni, de a-i face rău, și de a o sili să-și amintească de mine. O găseam afît de frumoasă, îneit aș fi vrut să mă pot întoarce și să-i strig, ridichid disprețuitor din umeri: „**Cit** ești de urîtă, de caraghioasă, ini-e seîrbă de tine!” între timp mă îndepărtam, luînd cu mine pentru totdeauna, ca pe un prim tip de fericire inaccesibil unor copii de felul meu datorită unor legi naturale cu neputința de transgresat, imaginea unei fetițe roșcate, cu pielea plină de pete roz, care ținea în mina un hîrleț și rîdca învăluindu-mă într-o lungă privire vicleană și inexpressivă. Și, încă de pe acum, farmecul cu care numele ei înmiresmase acel loc, sub tufișurile roz, unde îl auzisem împreună, ca și cu mine, avea să cucerească, să ungă ca un balsam, să parfumeze tot ceea ce se afla în preajma lui, pe bunicii ei, pe care ai mei avuseseră inefabila fericire de a-i cunoaște, sublima profesie de agent de bursă, durerosul cartier Champs-Elysees, unde ea locuia la Paris.

„Leonie, spuse bunicul întoreîndu-se acasă, aș fi vrut să fii cu noi adineaori. N-ai mai recunoaște domeniul Tansonville. Dacă aș fi îndrăznit, aș fi rupt și ți-aș fi adus o ramură de păducel roz, **care** știi că îți plăcea afît de mult.” Astfel îi povestea bunicul plimbarea noastră mătușii Leonie, fie pentru a o distra, fie pentru că mai'nădăjduia că o va convinge să iasă din casă. Căci odinioară îi plăcuse foarte mult această proprietate, și, de altfel, ultimul caro o *yhi*-tase fusese Swann, într-o perioadă cînd ea nu mai primea pe nimeni. Și tot astfel cum, cînd venea acum să se intereseze de sănătatea ei (era singura persoană din familia noastră pe care el încă voia să o vadă), mătușa Leonie îi transmitea că e obosită, dar că îl va primi data viitoare, spuse și în seara asta: „Da, într-o zi cînd va fi vreme frumoasă, voi merge cu trăsura pînă la poarta parcului”. Și spunea asta în chipul cel mai sincer. T-ar fi plăcut să-l revadă pe Swann și domeniul Tansonville; dar această dorință îi era de ajuns pentru slabele-i puteri; realizarea ei le-ar fi depășit. Uneori, cînd vremea

era frumoasă, so simțea mai zdravănă, se ridica, se îmbrăca; dar începea să se simtă obosită încă înainte de a fi trecut în camera alăturată, și se așeza iar în pat. Pentru ea începuse — doar mai devreme decât se întâmplă de obicei — acea uriașă renunțare a bătrî-neții care se pregătește de moarte și se învăluie în crisalida ei, renunțare ce poate fi observată, către sfîrșitul unor vieți îndelungate, chiar și în relațiile dintre foști amanți care s-au iubit foarte mult, dintre prieteni uniți prin legăturile cele mai spirituale, și care, în-cepînd dintr-un anume an, nu mai călătoresc sau nu mai ies din ■casă spre a se întîlni, nu-și mai scriu și știu că nu vor mai comunica între ei în această viață. Mătușa mea știa desigur că nu-i va mai revedea pe Swann, că nu va mai ieși niciodată din casă, dar această sihăstrie definitivă îi era probabil ușurată tocmai de ceea ce, după noi, ar fi trebuit să o facă mai dureroasă: îi era impusă de faptul că puterile îi scădeau zilnic și că fiecare acțiune, fiecare mișcare se transformau într-o oboseală, sau chiar o suferință, dăruind astfel inacțiunii, izolării, tăcerii, dulceața vindecătoare și binecuvîntată a odihnei.

Mătușa mea nu s-a dus să vadă tufele de păducel, în schimb eu îi întrebam tot timpul pe părinții mei cînd se va duce să le vadă, sau dacă odinioară se ducea des la Tansonville, încercînd să-i fac să vorbească despre părinții și despre bunicii domnișoarei Swann, ■care mi se păreau asemenea unor zei. Cînd vorbeam cu părinții mei, simțeam o nevoie bolnavă să-i aud rostind numele de Swann, devenit pentru mine aproape mitologic, și, neîndrăznind să-l res-tesc eu însumi, îi prindeam în capcana unor subiecte ce puteau avea o legătură oarecare cu Gilberte și cu familia ei, sau care o priveau •de-a dreptul, ceea ce îmi îngăduia să nu mă simt într-un exil prea îndepărtat de ea; și îl sileam dintr-o dată pe tata, prefăcîndu-mă -că aș crede că slujba bunicului aparținuse familiei noastre încă înainte de a o exercita el, sau că tufele de păducel pe care voia să le vadă mătușa mea Leonie se aflau pe un teren comunal, să-mi corecteze afirmația, spunndu-mi, parcă fără voia mea, ca de la «ine: „Nicidecum, această slujbă era exercitată de tatăl lui Swann, ■aceste tufișuri fac parte din parcul lui Swann". Atunci eram silit să respir adînc, într-atît, așezîindu-se pe locul unde era totdeauna scris în mine, mă apăsa pînă la sufocare acest nume ce, în clipa ^{Cm4} 'A^AH:re am, îmi părea mai plin decît oricare altul, pentru că *ra încărcat cu toate acele date cînd, dinainte, îl rostisem în mintea, mea. El îmi pricinau o plăcere îmbinată eu tulburarea de a fi ndrăznit să-i pun pe părinții mei să mi-o ofere, căci această plă-«re era atît de mare îneît socoteam că îi costase, spre a mi-o dăru.

153

o mare osteneală, și fără vreo răsplată în schimb, de vreme ce nu era plăcerea lor. De aceea, schimbam vorba, din discreție. Dar și pentru că îmi făceam scrupule. De îndată ce rosteau numele de Swann, regăseam în el toate acele seducții ciudate cu care eu însumi îl încărcăm. Mi se părea atunci, dintr-o dată, că părinții mei nu puteau să nu le simtă la rîndul lor, că aveau și ei punctul meu de vedere, că îmi ghiceau visele, mi le iertau, visau odată cu mine, și eram atunci nefericit de parcă i-aș fi învins și pervertit.

În acel an, cînd, ceva mai de vreme decît de obicei, părinții mei au stabilit ziua întoarcerii noastre la Paris, în dimineața plecării, cum îmi încrețiseră părul ca să fie fotografiat, îmi puseseră pe cap o pălărie pe care nu o purtasem niciodată și mă îmbrăcaseră cu un pardesiu de catifea, după ce m-au căutat peste tot, mama mă găsi cu obrajii scăldați în lacrimi, pe cărăruia de lîngă Tanson-ville, luîndu-mi rămas bun de la tufele de păducel, îmbrățișînd ramurile pline de țepi și, ca o prințesă de tragedie împovărată de asemenea zadarnice podoabe, ingrat față de mîna răuvenită care, înno-dîndu-le, îmi adunase cu grijă părul pe frunte, călcînd în picioare moaștele pe care mi le smulsesem din cap și pălăria cea nouă. Mama nu se lăsă înduioșată de lacrimile mele, dar nu-și putu stăpîni un strigăt de indignare vîzînd pălăria mototolită și constatînd că îmi pierdusem pardesiu. Eu nu o auzii: „O, bietele mele tufe de păducel, spuneam, plîngînd întruna, voi nu ați vrea niciodată să mă îndurerăți, să mă vedeți plecînd de aici. Voi nu m-ați chinuit niciodată! De aceea, vă voi iubi întotdeauna". Și, ștergîndu-mi lacrimile, le promiteam că atunci cînd voi fi mare nu voi imita viața nesăbuită a celorlalți oameni și, chiar cînd voi fi la Paris, în zilele de primăvară, în loc să fac vizite și să ascult tot felul de lucruri nătînge, mă voi duce la țară să văd primele tufe de păducel.

Odată ieșiți la cîmpie, nu le mai păraseam în tot timpul plimbării pe care o făceam înspre Meseglise. Erau întruna străbătute, ca de un veșnic și invizibil cerșetor hoinar, de vîntul care, pentru mine, era sufletul însuși al ținutului Combray. În fiecare an, în ziua sosirii noastre, pentru a vedea că mă aflu cu adevărat la Combray, urcam, spre a-l simți cum aleargă pe ogoare⁴⁶, silindu-mă să-i alerg și eu pe urme. Mergînd spre Meseglise aveai totdeauna vîn-tul alături, pe cîmpia bombată, unde puteai să mergi multe leghe fără să întîlnești vreun accident de teren⁴⁷. Știam că domnișoara Swann se duce adeseori pentru cîteva zile la Laon și, deși era la cîteva leghe depărtare, distanța fiind compensată prin absența oricărui obstacol, cînd, în după-amiezile calde, vedeam unul ș¹

154

același suflu de vînt, ivit din zarea abia ghicită, îndoind către ■nămint lanurile de grîu cele mai îndepărtate, propagîndu-se ca un val peste întreaga întindere uriașă și venind să se culce, printre firele de dulcișor și de

trifoi, la picioarele mele, cîmpia, care ne era coinună amîndurora, părea că ne apropie, că ne unește, iar eu mă gîndeam că acea adiere trecuse pe lîngă ea, că îmi șoptește vreun mesaj din partea-i pe care nu-l pot înțelege, și atunci o îmbrățișam în grabă. La sînga se afla un sat numit Champieu (*Campus Paga-ni*, după părerea preotului). La dreapta se zăreau, dincolo de lanurile de grîu, cele două clopotnițe cizelate și rustice ale bisericii Saint-Andre-des-Champs, ele însele subțiate, solzoase, străbătute de alveole, împodobite cu linii încrucișate și simetrice, îngălbenite și zgrunțuroase ca două spice.

La intervale regulate, în mijlocul inimitabilei podoabe a frunzelor lor, ce nu pot fi confundate cu cele ale nici unui alt arbore fructifer, merii își deschideau petalele late de satin alb sau lăsau să le atîrrie ciorchinii timizi de muguri roșiateci. Mergînd înspre Mese-glise, am observat pentru prima oară umbra rotundă aruncată de meri pe pămîntul însoțit, precum și acele mătăsuri de aur impalpabil țesute oblic de amurg pe sub frunze, și pe care, sub ochii mei, tata le întrerupea cu bastonul, fără să le dea niciodată la o parte.

Uneori, pe cerul după-amiezii trecea o lună albă precum un nor, furișă, fără strălucire, ca o actriță în așteptarea orei cînd trebuie să joace și care, din sală, îmbrăcată ca pentru oraș, se uită o clipă la ceilalți actori, cît mai ștearsă, nevrînd să fie privită cu atenție. Îmi plăcea să-i regăsesc imaginea în tablouri și în cărți, dar aceste opere de artă erau foarte diferite — cel puțin în primii ani, înainte ca Bloch, să-mi fi obișnuit ochii și gîndul cu armonii mai subtile — de cele unde luna mi-ar apărea astăzi frumoasă și unde nu aș fi recunoscut-o atunci. Era, de exemplu, vreun roman de Saintine, vreun peisaj de Gleyre, unde își profilează limpede pe cer secera de argint, una: din acele opere naiv incomplete cum erau propriile mele impresii, preferință ce stîrnea indignarea surorilor buncii. Ele credeau că trebuie să le arăți copiilor — și că ei dovedesc bun gust admirîndu-le — mai întîi operele pe care, odată ajuns la maturitate, le admiri în mod definitiv- Neîndoielnic, își închipuiau meritele estetice ca pe niște obiecte materiale pe care ochiul deschis nu poate taste- altminteri decît să le perceapă, fără să fi avut nevoie să-și Pregătească pe îndelete echivalențe în suflet.

JJoninul Vinteuil locuia înspre Mpspg-Hpp, Iii. MnritjiiivaiUj casă așezată pe mîlul unui mare eleșteu, avînd îndărătul ei o rîpă plină

155

de tufișuri. Iată de ce o întîlneai adeseori în drum pe fata lui, con-ducînd în goană o cabrioletă. Începînd dintr-un anume an, nu o mai întîlneai singură, ci în tovărășia unei prietene mai mari, cu proastă reputație, și care, într-o bună zi, se instala definitiv laMont-jouvain. Lumea spunea: „Bietul domn Vinteuil trebuie să fie orbit de dragostea pe care i-o poartă, de nu-și dă seama ce se povestește, și îi îngăduie fetei lui, el, care se scandalizează de un cuvînt mai *deplasat*, să locuiască sub același acoperiș cu o asemenea femeie. El spune că e o femeie superioară, cu un suflet nobil, și că ar fi fost o mare muziciană dacă și-ar fi cultivat talentul. Dar poate fi sigur că nu muzică face ea împreună cu îiică-sa”. Domnul Vinteuil susținea tocmai asta; si, într-adevăr, este uimitor să vezi ce admirație față de calitățile-i morale stîrnește totdeauna cineva care are legături carnale cu altcineva, în sufletul părinților acestei ultime persoane. Iubirea fizică, at't de pe nedrept denigrată, silește în asemenea măsură fiecă ființă să-și manifeste pînă și ultimele părțicele de bunătate, de uitare de sine pe care le posedă, înțit ele strălucesc pînă și pentru ochii celor din preajmă. Doctoral Percepied, căruia vocea groasă și sprîncencle late îi îngăduiau să joace după pofta inimii rolul de perfid tocmai fiindcă nu avea fizicul unui asemenea personaj, fără să-și compromită întru nimic reputația de nezdruccinat si nemeritată de om posac, dar bun, știa să-i înveselească pînă la lacrimi pe preot și pe toți ceilalți, spunînd, pe un ton aspru: „S-ar părea că face muzică împreună cu prietena ei, domnișoara Vinteuil. Parcă nu vă vine să credeți. Eu nu știu ce să mai zic. Chiar ieri tata Vinteuil mi-a spus din nou. La urma urmelor, de ce n-ar avea dreptul biata fată să-i placă muzica. Eu unul socotesc că vocațiile artistice ale copiilor nu trebuie contrariate. După cît se vede, Vinteuil este de aceeași părere. Și apoi, el însuși face muzică împreună cu prietena fetei lui. Dumnezeule-Doamne! mult se mai cîntă în casa asta. Dar de ce rîdeți? Oamenii aștia se dedică prea mult muzicii. Zilele trecute l-am întîlnit pe tata Vinteuil lîngă cimitir. Abia se ținea pe picioare”.

Pentru cei care, asemenea nouă, l-au văzut în acea perioada pe domnul Vinteuil evitînd persoanele pe care le cunoștea, ferindu-se din calea lor cînd le zărea, îmbătrînind în cîtiva ani, cufundîndu-se în nefericirea lui, devenind incapabil de orice alt efort în afară de-cel ce avea drept scop imediat fericirea fetei lui, pctrecînd zile întregi la mormîntul nevestei, era limpede că e pe cale să moară de supărare și că își dă seama de vorbele ce se rostesc prin tîrg. El le știa, ba poate chiar credea. în ele. Căci nu există poate nici un om, oricît de mare i-ar fi virtutea, pe care complexitatea înprieju-

156

rarilor să nii-l poată aduce într-o bună zi în situația de a trăi în familiaritatea viciului, altminteri condamnat de el cu desăvîrșire — fără ca să-l recunoască, de altfel, cu totul, sub veșmîntul înșelător al faptelor particulare prin care intră în contact cu acel om și îl face să sufere: cuvintele bizare, atitudinea inexplicabilă, într-o anume seară, a unei persoane pe care, de altminteri, are atîtea mo tive să o iubească. Dar pentru un om ca domnul Vinteuil intra probabil mult mai multă suferință dccît pentru un altul în resemnarea față de una dintre acele situații despre care greșit se crede că poate fi întîlnită doar în mediile boeme: ele se produc de fiecare dată cînd

are nevoie să-și rezerve locul și liniștea ce-i sînt necesare un viciu pe care natura însăși îl dezvoltă la un copil, uneori doar ameste-cînd virtuțile tatălui cu cele ale mamei, ca și culoarea ochilor. Dar din faptul că domnul Vinteuil cunoștea poate purtarea fetei lui nu trebuie să tragem concluzia că asta l-ar fi făcut să o adore mai puțin. Faptele nu pătrund în lumea unde trăiesc credințele noastre, ele nu le-iu dat naștere și nici nu le distrag; pot să le dea cele mai constante dezmințiri fără să le slăbească **întru** nimic, și o avalanșă de nefericiri sau de boli ce s-ar succede fără întrerupere într-o familie, nu o va face să se îndoiască de bunătatea Dumnezeuului în care crede sau de talentele medicului care o îngrijește. Dar cînd domnul Vinteuil se gîndea la fata lui și la el însuși din punctul de vedere al lumii, din punctul de vedere al reputației lor, cînd căuta să se situeze împreună cu ea în locul pe care îl ocupau în stima generală,, atunci el își construia aeeastă judecată socială întocmai cum ar fi făcut locuitorul din Combray care i-ar fi fost cel mai ostil, vîzîi-du-se, împreună cu fata lui, căzuți foarte jos, iar în purtările sale se vădea, din aceasta pricină, nu de multă vreme, acea umilință, acel respect pentru cei ce se aflau deasupra lui și pe care el îi vedea de atît de jos (chiar dacă pînă atunci fuseseră mult sub el), acea tendință de a încerca să urce pînă la ei, care este o rezultată aproape mecanică a tuturor decăderilor. Într-o zi pe cînd mergeam cu Swann pe o stradă din Combray, domnul Vinteuil, care venea de pe o alta, s-a aflat prea pe neașteptate în fața noastră spre a mai avea timp să ne ocolească, și Swann, cu acea orgolioasă milă a omului de lume care, nemaiavind nici un fel de prejudecată **morală**, află în infamia celuilalt doar un motiv de a-și exercita față de el o bunăvoință ale cărei mărturii gîdilă eu atît mai mult amorul propriu al celui care o arată, cu cît le simte mai prețioase pentru cel ce o primește, stătuse vreme îndelungată de vorbă cu domnul Vinteuil, căruia pînă atunci nu-i adresa nici un cuvînt, și îl întrebuse, mainte de a ne părăsi, dacă nu vrea să o trimită într-o zi pe fata

i

157

lui la Tansonville. Era o invitație ce, în urmă cu doi ani, l-ar fi indignat pe domnul Vinteuil, dar care acum trezea în el sentimente de recunoștință atît de puternice, încît se credea obligat să nu aibă indiscreția de a o accepta. Amabilitatea lui Swann față de fata lui îi părea a fi în sine un sprijin atît de onorabil și de ales, încît se gîndea că e poate mai bine să nu-i dea urmare, spre a avea parte de plăcerea cu totul platonice de a se bucura de ea și de aici înainte.

— Ce om minunat, ne spuse el, după ce Swann se îndepărtă, cu aceeași entuziastă venerație cu care ar fi vorbit niște spirituale și frumoase burghezo despre o ducesă, ce, chiar urîță și proastă, le ține ca sub o vrajă, făcîndu-se respectată de ele. Ce om minunați! Ce păcat că a făcut o căsătorie atît de nepotrivită!

Și atunci, într-atît pînă și oamenii cei mai sinceri devin ipocriți, renunțînd, cînd stau de vorbă cu cineva, la

păreră ce o au despre acea persoană, dar pe care o exprimă de îndată ce ea nu mai este de față, părinții mei au deplîns împreună cu domnul Vinteuil căsătoria lui Swann în numele unor principii și unor conveniențe față de care (prin însuși faptul că le invocau împreună cu el, ca niște, oameni de treabă între ei), păreau ei a subînțelege, nimeni din cei «e locuiau la Montjouvain nu păcătuisă. Domnul Vinteuil nu-și trimise fata în vizită la Swann. Iar acesta fu cel dintîi care regretă. Căci, de fiecare dată cînd se despărțea de domnul Vinteuil, își amintea că de cîtăva vreme vrea să-l întrebă despre cineva care avea același nume ca el și care ar fi putut să-i fie rudă. Iar de data aceasta își făgăduise să nu mai uite ce avea a-i spune, cînd domnul Vin* teuil își va trimite fata la Tansonville.

Plimbarea către Meseglise fiind cea mai scurtă din cele două pe care le făceam în apropiere de Combray, o păstram pentru zilele cînd vremea ar fi putut fi rea, și cum înspre Meseglise ploaia adeseori, nu pierdeam niciodată din vedere marginea pădurii Roussainville, în desișul căreia ne-am fi putut adăposti.

Adeseori soarele se ascundea îndărătul unui nor ce îi deforma ovalul și ale cărui margini se îngălbeneau. Cîmpiei îi era răpîtă strălucirea, dar nu și limpezimea, și totul părea mort, în timp ce sătucul Roussainville își sculpa pe cer reliefurile muchiilor albe, cu o precizie și o finețe copleșitoare. O pală de vînt zburătăcea un corb ce cădea apoi undeva, departe, și, pe cerul albicios, zărea împădurită părea mai albastră, ca în acele picturi într-o singură culoare care împodobesc zidurile vechilor lăcașuri.

Dar alteori începea să cadă ploaia cu care ne amenințase mai-muța-călugăr din vitrina opticianului; picăturile de apă, ca niște păsări călătoare ce își iau zborul împreună, coborau în șiruri dese

158

din cer. Ele nu se despart, nu merg la întîmplare în timp ce străbat văzduhului grabă, ci fiecare, păstrîndu-și locul, o atrage la ea pe-cea care o urmează, iar cerul este mai negru decît la plecarea rîln-dunicilor. *Ne* adăposteam în pădure. Cînd călătoria lor părea terminată, unele, mai nevolnice, mai încete, tot mai cădeau încă. Dar noi ieșeam de sub copaci, căci picăturilor le place să se agate de verdeață, iar pămîntul era aproape zbicit cînd cîte una mai sclipea încă pe nervurile vreunei frunze și, agățată într-un vîrf, odihnită, strălucind în soare, dintr-o dată se lăsa să alunece din înălțimea ramurii, căzîndu-ne pe nas.

Adeseori, de asemeni, ne duceam să ne adăpostim, de-a valma-cu sfinții și cu patriarhii de piatră, sub porticul bisericii Saint-An-dre-des-Champs. Cît de franceză putea fi! Deasupra porții, sfinții, regii-cavaleri, cu o floare de crin în mîna, scenele de nuntă și de în-mormîntare ni se înfățișau așa cum puteau fi zugrăvite în sufletul Francoisei. Sculptorul povestise și cîteva întîmplări despre Aristo-tel și Virgiliu, tot astfel cum, în bucătărie, Francoise vorbea despre sfinții Ludovic de parcă l-ar fi cunoscut ea însăși și, mai ales, spre a-i rușina, prin comparație, pe bunicii mei, mai puțin „drepti”. Simțea că noțiunile pe care artistul medieval și țărancă medievală (supraviețuind în secolul al XIX-lea) le aveau despre istoria veche sau creștină, și care erau pe cît de inexacte pe atît de pline de o bunătate simplă, erau deținute de ei nu din cărți, ci dintr-o tradiție îndepărtată și totodată directă, neîntreruptă, orală, deformată, de nerecunoscut și vie. O altă personalitate din Combray, pe care o recunoșteam, de asemenea, virtuală și profetizată, în sculptura gotică din biserica Saint-Andre-des-Champs, era tînărul Theodore, băiatul din prăvălia lui Camus. Francoise simțea de altminteri atît de bine în el un om din ținutul ei și un contemporan, încît, cînd mătușa mea Leonie era prea bolnavă pentru ca Francoise să o poată întoarce în pat singură sau să o ducă pînă la fotoliu, nu o lăsa pe-bucătăreasă să urce și să o ajute, și astfel „să se pună bine” cu mătușa mea, ci îl chema pe Theodore. Or, acest băiat, care trecea, și pe bună dreptate, drept o pramatie, era într-atît de stăpînit de sufletul ce împodobise biserica Saint-Andre-dcs-Champs și mai ales de sentimentele de respect pe care Francoise le socotea datorate „bieților bolnavi” și „bieteii stăpîne”, încît, cînd îi ridică mătușii mele capul pe pernă avea înfățișarea naivă și plină de zel a îngerașilor de pe basoreliefuluri, care se îngrămădesc și își dau toată osteneala, cu cîte o luminare în mîna, în jurul Sfintei Fecioare aflate în suferință, ca și cum chipurile de piatră sculptată, cenușii și golașe *semenea pădurilor în iarnă, nu erau decît o întrupare adormită.,

159

•o rezervă, gata să înflorească iar la viață în nenumărate chipuri populare, smerite și viclene ca acela al **lui** Theodore, strălucind de roșeața mărului copt. Nu lipită de piatră ca acești îngerași, ci desprinsă din portic, de o statură mai mult decît omenească, ridicată pe un soclu ca pe un taburet ce ar fi scutit-o să-și pună picioarele pe pămîntul umed, o sfință avea obraji rotunzi, sinii tari și umflînd cutele veșmîntului precum un ciorchine copt aflat într-un sac de pînză aspră, fruntea îngustă, nasul scurt și obraznic, ochii înfundați, înfățișarea **zdravănă**, insensibilă și curajoasă a țărancilor de prin preajma locului. Această asemănare, ce strecura în statuie o blîndețe pe care nu o căutasem, era adeseori întărită de vreo fată do la țară, venită, ca și

noi, să se adăpostească, și a cărei prezență, asemenea acelor frunzișuri ce urcă pe pereți și care au crescut alături de frunzișurile sculptate, părea menită să ne îngăduie, **printr-o** confruntare cu natura, să judecăm adevărul operei de artă. În fața noastră, în depărtare, pământ făgăduit sau blestemat, Roussainville, între zidurile cărui n-am pătruns niciodată, Rous-sainville, adineaori, când ploaia încetase pentru noi, continua să fie pedepsit ca un sat din Biblie prin toate lănciile furtunii ce izbeau oblic în casele locuitorilor lui, sau era iertat de Dumnezeu Tatăl, care cobora spre el tijele de aur, de lungimi inegale, ca razele chivotului de pe altar, ale unui soare încă împîciit.

Uneori timpul era urît de-a binelea, și atunci trebuia să ne întoarcem și să stăm închiși în casă. Ici-colo, departe, în partea care •din pricina întunericului și a umezelci semăna cu marea, case răzlețe, agățate de povârnișul vreunui deal cufundat în noapte și în apă, străluceau ca niște mici corăbii ce și-au strîns pînzele și rămîn nemișcate în larg noaptea întregă. Dar nici că ne păsa de ploaie, nici că ne păsa de furtună! Vara, timpul urît nu-i decît un capriciu trecător al timpului frumos subiacent și fix, foarte diferit de frumosul timp instabil și fluid al iernii și care, dimpotrivă, stăpînuind peste pămînt, unde s-a solidificat în frunzișuri dese și unde ploaia poate să se scurgă în voie, fără săucidă rezistența neîncetatei lor bucurii, și-a înălțat pentru întregul anotimp, pînă și în străzile satului, pe zidurile caselor și ale grădinilor, stindardele de mătase Yioletă sau albă. Așezat în salonaș, unde așteptam ora mesei citind, auzeam apa scurgîndu-se din castani, dar știam că irunzele lor vor fi și mai lucioase și că făgăduiau să rămînă acolo, ca tot p.îtea chezășii ale primăverii, cît va ține acea noapte ploioasă, asigurînd continuitatea timpului frumos; că zadarnic plouă, și că mîine, deasupra barierei albe ce împrejmuia domeniul Tansonville. vor undui, 1*

160

fel de numeroase, frunzulițe în formă de **inimă**; și, fără **nici** o tristețe, vedeam plopul din strada Perchamps închinînd furtunii rugi și laude deznădăjduite; fără nici o tristețe, auzeam, în fundul grădinii, ultimele bubuituri ale tunetului rostogolindu-și cîntul în tufele de liliac.

Dacă vremea era rea încă dis-de-dimineată. părinții mei renunțau la plimbare și nici eu nu ieșeam din casă. Dar apoi **mi-am** luat obiceiul ca, în acele zile, să mă duc singur înspre Meseglise-la-Vi-neuse, în toamna cînd am fost siliți să ne întoarcem la Combray pentru moștenirea pe care ne-o lăsase mătușa mea Leonie, căci, în sfîrșit, murise, îaeîndu-i să triumfe atît pe cei ce pretindeau că ține un regim ce nu putea deeît să o slăbească și, în cele din urmă, să o ucidă, cît și pe cei ce susținuseră întotdeauna că suferă nu de o boală, imaginară, ci de una organică, pe care pînă și cei mai sceptici vor trebui să o recunoască atunci cînd va muri; și, neîndurerînd cu adevărat prin moartea ei decît o singură faptură, dar, pe aceasta, înfiorător. În timpul celor cincisprezece zile cît a durat ultima boală a mătușii mele, Francoise nu s-a despărțit de ea nici măcar o singură clipă, nu s-a dezbrăcat, nu a lăsat pe nimeni să o îngrijească, și nu s-a îndepărtat de trupul ei decît după ce a fost îngropat. Atunci am înțeles că **felul** cum Françoise trăise, temîndu-se parcă întotdeauna de cuvintele rele, de bănuielile, de mîniile mătușii mele, dezvoltase în ea un sentiment pe care noi îl luasem drept ură, dar care era de fapt unul de venerație și iubire. Adevărata ei stăpîină, cu hotărîrile ei cu neputință de prevăzut, cu vicleniile ei greu de ză-dărnicit, cu inima-i ușor de înduioșat, misterioasa și atotputernica ei regină nu mai trăia. În comparație cu ea, noi însemnam puțin lucră. Era departe acea vreme cînd, la începutul venirilor noastre în vacanță la Combray, noi ne bucuram în fața Françoisei de tot atîta prestigiu cît și mătușa mea. În acea toamnă, ocupați pînă peste cap cu formalități de tot felul, cu discuțiile cu notarii și fermierii, părinții mei, nemaiavînd răgaz să se plimbe, într-c perioadă cînd nici vremea, de altminteri, nu era prea bună, s-au obișnuit să mă lase să mă plimb fără ei înspre Meseglise, înfășurat într-o pătură uriașă, ce mă apăra de ploaie și pe care mi-o aruncam pe umeri cu o plăcere sporită de faptul că pătratele ci scoțiene o scandalizau pe Francoise, căreia nu i-ai fi putut băga nicum în cap ideea că doliul din suflet nu are nici o legătură, cu culoarea veșmintelor: de altminteri, **nu-i** prea plăcea felul cum ne îndurerase moartea mătușii mele, căci nu făcusem un praznic la înmormîntare și nici nu ne înmlădiam într-un anume chip vocea pentru a vorbi de ea, ba eu chiar fredonam din cînd în cînd o melodie. Sînt sigur că, într-o

11 ~ In căutarea timpului pierdut

161

carte — și în privința asta semănăm eu însumi cu Francoise —. O asemenea concepție despre doliu, amintind de *Cînkeul lui Koland* și de portalul bisericii Saint-Andre-des-Champs —, mi-ar fi părut cu totul potrivită. Dar de îndată ce Francoise era **lingă** mine, un demon mă îndemna să o vreau mînioasă, mă. agățăm de cel mai mărunt pretext pentru a-i spune că plîngeam după mătușa mea pentru că fusese o femeie cumsecade, deși cam ridicolă, și nu pentru că îmi era mătușă, că ar fi putut să-mi fie mătușă și totodată să-mi pară odioasă, iar moartea ei să nu mă întristeze cîtuși de puțin, cuvinte ce mi s-ar fi părut inepte într-o carte.

Dacă atunci Francoise, plină ca un poet de un val de gînduri confuze despre durere, despre amintirile de familie, mă ruga să o iert că nu știe să-mi răspundă la teoriile mele și îmi spunea: „Nu știi să mă exprim”, eu triumfăm în fața acestei mărturisiri cu un bun simț ironic și brutal vrednic de doctorul Percepied; iar dacă

adăuga: „Făcea parte din fameli⁴⁸ și familia se cuvine oricum a fi respectată”, ridicam din umeri și îmi spuneam: „Așa îmi trebuie dacă discut eu o analfabetă care face asemenea greșeli de limbă gogonate”, adoptând astfel, pentru a o judeca pe Francoise, punctul de vedere meschin al unor oameni al căror rol este foarte bine jucat cu prilejul uneia din scenele vulgare aie vieții de înșiși cei care îi disprețuiesc cel mai mult în cadrul unei meditații imparțiale.

Plimbările mele din acea toamnă au fost cu atât mai plăcute cu cât le făceam după ce îmi petrecusem ore întregi aplecat pe o carte. Când eram obosit pentru că citisem toată dimineața în salon, îmi aruncam pătura pe umeri și ieșeam din casă: trupul meu, ce fusese silit să rămână imobil multă vreme, dar care, sfînd pe loe, se încărcase acumînd un mare neastîmpăr și puterea de a se mișca foarte repede, avea apoi nevoie, precum o sfîrlează căreia îi dai drumul, să le cheltuiască în toate direcțiile. Zidurile caselor, tufișurile de păducel din Tansonville, copacii din pădurea Koussainville. Montjouvain și arbuștii din spate erau izbiți cu umbrela sau cu bastonul, și auzeau totodată un șir de strigăte vesele, care nu erau, ca și loviturile, decît manifestarea unor idei confuze ce mă exaltau și nu ajungeau să, se odihnească în lumină, preferind unei limpeziri lente și dificile plăcerea unei derivații mai ușoare către o ieșire imediată. Cele mai multe dintre pretinsele traduceri a ceea ce am simțit nu fac astfel decît să ne elibereze, scoțînd din noi acel ceva sub o formă nedeslușită, care nu ne învață să-I cunoaștem. Când încerc să socotesc tot ce datoroz plimbării către Meseglise, umilelor descoperiri căroa le-a oferit un cadru întîniplător sau pe care le-a inspirat în mod necesar, îmi amintesc că tocmai în acea toamnă, în

162

timpul uneia din acele plimbări, lîngă povârnișul protector, plin de tufișuri încîlcite, de lîngă Montjouvain, am fost pentru prima oară profund uimit de dezacordul dintre impresiile noastre și expresia lor obișnuită. După o oră de ploaie și vînt, împotriva căroa luptasem cu voioșie, cum tocmai soseam pe malul eleșteului de lîngă Mont-jouvain, în fața unei căsuțe acoperită cu țigla, unde grădinarul domnului Vinteuil își ținea uneltele de grădinărit, soarele se arăta din nou, iar revărsările sale aurii, spălate de ploaie, străluceau puternic pe cer, pe copaci, pe zidul căsuței, pe acoperișul ei de țigla încă umed, în vîrfurile căruia se plimba o găină. Vîntul spulbera buruienile ce crescuseră din temelia zidului, precum și penelile găinii, care, atît inele cît și celelalte, se lăsau în voia lui pînă la capăt, cu uitarea ie sine a lucrurilor inerte și ușoare. Acoperișul de țigla punea pe eleșteu, ce scînteia din nou în soare, o pată roz, pe care nu știussem nea să o văd niciodată. Zărînd pe apă și în fața zidului un palid urîs ce răspundea surîsului venit din cer, am strigat cu tot entuziasmul de care eram în stare, și înălțîndu-mi umbrela închisă spre er: „Ia te uită, ia te uită, ia te uită”. Dar în același timp am simțit că datorita mea ar fi fost să nu mă mulțumesc cu aceste cuvinte opace, ci să încerc să-mi înțeleg mai bine încîntarea.

Și tot în acea clipă — datorită unui țăran care trecea, arătîndu-mi un chip posomorit, ce deveni încă și mai întunecat cînd se pomeni aproape lovit în obraz de umbrela mea, și care-mi răspunse cu indiferență la spusele mele: „pe o vreme atît de frumoasă e bine să umbli” — am învățat că aceleași emoții nu se produc simultan, într-o ordine prestabilită, în sufletul tuturor oamenilor. Mai tîrziu, de fiecare dată cînd, după o lectură prelungită, aveam poftă să stau de vorbă, prietenul căruia ardeam de nerăbdare să mă adresez tocmai gustase din plăcerile conversației și dorea acum să fie lăsat să citească în liniște. Dacă mă gîndeam la părinții mei cu dragoste și luam hotărîrile cele mai înțelepte și mai în măsură să le facă plăcere, se întîmpla ca tocmai ei să fi descoperit cine știe ce ce mărunță greșeală de-a mea uitată de mine și pentru care mă certau cu asprime chiar în clipa cînd eu le săream în cale spre a-i îmbrățișa.

Uneori, la exaltarea pe care mi-o sfîrncă singurătatea se adăuga o alta, pentru mine greu de deslușit de prima, pricinuită de dorința de a vedea ivindu-se pe neașteptate în fața mea o țărăncă pe care să, o pot strînge în brațe. Născută dintr-o dată, și fără ca eu să fi **avut** timpul de a o raporta exact la cauza ei, în mijlocul unor gînduri foarte diferite, plăcerea de care era întovărășită nu-mi părea decît una de un grad superior celei trezite de ele. Prețuiam și mai

163

mult toate acele lucruri pe care le aveam atunci în minte, răsfrîn-gerea roz a acoperișului din țigla, buruienile, satul Koussainville unde doream de multă vreme să mă duc, copacii din pădurea caro îl înconjura, **clopotnița** bisericii, cu acea emoție nouă, ce mi le făcea doar mai vrednice a fi dorite, pentru că socoteam că ele o provocau, și care **părea** că nu vrea decît să mă poarte către ele mai repede, atunci cînd îmi nmflau pînzele cu un vînt puternic, necunoscut și prielnic. Dai- dacă această dorință de a vedea ivin-du-se pe neașteptate o femeie adăuga, pentru mine, farmecelor naturii, ceva încă și mai exaltant, farmecele naturii, în schimb, le făceau mai de necuprins pe cele ale femeii. Mi se părea că frumusețea copacilor era tot frumusețea ei, și că sufletul acestor zări, al satului Koussainville, al cărților pe care le citeam în acel an, îmi va fi **dăruit** prin sărutu-i, iar imaginația mea căpătînd noi puteri în contact cu senzualitatea mea, senzualitatea mea revărsîndu-se în toate domeniile imaginației mele, dorința-mi nu mai avea limite. Căci — așa cum se întîmplă în asemenea momente de visare în mijlocul naturii, cînd, influența obișnuinței fiind suspendată, noțiunile noastre abstracte despre lucruri lăstate de o parte, noi credem adînc în originalitatea, în viața individuală a locului unde ne aflăm —

treeătoarea chemată de dorința mea mi se părea a fi nu un exemplar oarecare al acestui tip general: femeia, ci un produs necesar și natural al aceluia pământ, în acea vreme nu eram eu, pământul și ființele, părîndu-mi mai prețios, mai important, înzestrat cu o existență mai reală decît o văd oamenii adulți. Iar pământul și ființele îmi apăreau nedespărțite. Doream o țărancă din Mesegiise sau din Koussainville, o pescărită din Balbec, așa cum doream ținutul Mesegiise și Balbec. Plăcerea pe care mi-ar fi putut-o da mi-ar fi părut mai puțin adevărată, nu aș mai fi crezut în *en*, dacă **i-aș** fi modificat după vrerea mea condițiile. Să cunosc la Paris o pescărită din Balbec sau o țărancă din Mesegiise ar fi însemnat să primesc scoici pe care nu le-aș fi văzut pe plajă, ferși pe care nu îe-aș fi găsit în păduri, ar fi însemnat să lipsesc plăcerea pe care mi-ar dăru-i femeia de toate plăcerile în care o învăluisese imaginația mea. Dar a rătăci astfel prin pădurile din Koussainville fără o țărancă pe care să o strîng în brațe, însemna să nu cunosc comoara ascunsă, frumusețea adîncă a acelor păduri. Acea față pe care nu o vedeam decît înveșmîntată în frunzișuri, era. ea însăși pentru mine ca o plantă locală, aparținînd doar unei specii superioare celorlalte și a cărei structură îți îngăduie să ajungi mai **aproape** de gustul adînc al ținutului. Puteam să cred asta cu atît mai ușor (precum și că mîngîierile prin care voi ajunge la el vor fi și ele de un

164

fel anume, dăruindu-mi o plăcere pe care nu aș fi putut să o cunosc decît prin acea femeie) cu cît, pentru multă vreme încă, mă aflu la vîrsta eînd încă nu ai abstras acea plăcere din posedarea femeilor diferite cu care ai gustat-o, eînd nu ai redus-o la o noțiune generală, în urma căreia vezi în ele doar instrumentele, ce pot fi oricînd înlocuite unul cu celălalt, unei plăceri mereu identice. Ea nici nu există, izolată, separată și formulată în minte, ca scop urmărit

do tine eînd te apropii de o femeie, ca pricină a tulburării prealabile pe care o simți. Abia dacă te gîndești la ea ca la o plăcere pe care o vei avea; mai eînd cum să ieși din tine. Obscur așteptată, immanentă și ascunsă, ea duce pînă la un asemenea paroxism, în clipa eînd se împlineste, celelalte plăceri pe care ni le pricinuiesc privirile galeșe, sărutările celei de **lingă** noi, îneît ne apare mai ales nouă înșine ca un fel de mișcare de recunoștință venită din partea noastră față de bunătatea sufletească a partenerei noastre și față de emoționanta predilecție pe care ne-o arată, măsurată de noi după binefacerea și fericirea cu care ne copleșeste.

Dar vai, zadarnic imploram donjonul din Koussainville, zadarnic îi ceream să-mi trimită în preajmă vreo copilă din sat, ca pe singurul confident al primelor mele dorințe, eînd în înaltul casei noastre din Combray, în cămăruța ce mirosea a stînjenei, nu-i vedeam decît turnul, în mijlocul ferestrei întredeschise, în timp ce, șovăind eroic precum călătorul ce explorează un nou ținut, sau ca deznădăjduitul ce se sinucide, clătînîndu-mă, îmi croiam în mine însumi un drum necunoscut și pe care îl credeam primejdios de moarte, pînă în clipa eînd o urmă naturală, ea aceea a unui melc, se adăuga frunzelor de coacăz sălbatic ce se aplecau pînă la mine. Zadarnic îl rugam acum. Zadarnic, ținînd întinderea în **cîmpul** meu vizual, o străbăteam cu privirile mele, ce ar fi vrut să aducă spre mine o femeie. Puteam să merg pînă la porticul bisericii Saint-An-dre-dcs-Champs; niciodată nu se găsea aici țărancă pe care, neîndoielnic, aș fi întîlnit-o dacă m-aș fi dus cu bunicul, eînd nu puteam să intru în vorbă cu ea. Mă uitam țintă la nesfîrșit la truneliul unui copac îndepărtat, dindărătul căruia ea avea să se ivească, venînd către mine; zarea însă rămînea pustie, se așternea noaptea, iar atenția mea se agăța fără nici o speranță, ca pentru a aspira făpturile pe care le puteam ascunde, de acel pământ sterp, de acea **țarină** vlăguită; și nu de bucurie, ci de mînie începeam să lovesc în copacii din pădurea Koussainville, din mijlocul cărora nu ieșea nici o ființă, de parcă ar fi fost copaci zugrăviți pe pînza unui decor de teatru, eînd, iieputînd să mă resemnez a mă întoarce acasă înainte

165

de a fi strîns în brațe femeia **mult** dorită, eram totuși silit să pornesc iar pe drumul către **Combray**, **mSrtarisindu-mi** mie însumi că întîmplarea ce mi-ar fi putut-o aduce în cale era din ce în ce mai puțin probabilă. Și chiar de mi s-ar fi ivit în față, aș fi îndrăznit oare să-i vorbesc? Mi se părea că ea m-ar fi socotit nebun; nu mai credeam împărțite de alte ființe, nu mai credeam adevărate, îi; **afara** propriei mele simțiri, dorințele cărora le dădeam trup în timpul acestor plimbări și care nu se realizau. Nu-mi mai apăreau decît ca născocirile pur subiective, neputincioase, iluzorii, ale temperamentului meu. Nu mai aveam nici o legătură cu natura, cu realitatea, care din acea clipă pierdea orice farmec și orice semnificație, nemaifiînd, **pentru** viața mea, decît un cadru convențional, așa cuii! este pentru ficțiunea unui roman vagonul pe bancheta căruia stă **călătorul ce-J** citește spre a-și omorî timpul.

Poate că, mult mai firziu, ideea pe care mi-am făcut-o despre sadism s-a născut dintr-o impresie resimțită tot

lîngă Montjouvain, cîțiva ani mai tîrziu, impresie rămasă atunci obscură. Vom vedea mai tîrziu că, pentru cu totul alte motive, amintirea acelei impresii urma să joace un rol important în viața mea. Era o vreme foarte călduroasă; părinții mei, care trebuiseră să lipsească de acasă toată ziua, îmi spusese că pot să mă întorc oricît de tîrziu și, du-cîndu-mă pînă la eleșteul de la Montjouvain, unde îmi plăcea să revăd cum se răsfrînge în apă acoperișul de țigla, mă **întinsesem** la umbră și admirisem în tufișurile de pe povîrnisul ce se înalță îndărătul casei, chiar acolo unde îl așteptasem odinioară pe **tata**, într-o zi cînd se dusesese să-l vadă pe domnul Vinteuil. Era aproape noapte cînd m-am trezit, și am vrut să mă ridic, cînd am văzut-o pe domnișoara Vinteuil (pe cît am putut să o recunosc, căci o văzusem arareori la Combray, și doar pe vremea cînd era o copilă încă, iar acum începea să fie o domnișoară), care probabil tocmai se întorsese, în fața mea, la cîțiva centimetri de mine, în această cameră unde tatăl ei îl primise pe al meu și pe care o transformase în propriul ei salonaș. Fereastra era întredeschisă, lampa era aprinsă, îi vedeam toate mișcărilor fără ca ea să mă vadă, dar, apropiin **-du-mă** și mai mult, as fi făcut să trosnească tufișurile, ea m-ar fi auzit și ar fi putut crede că mă ascunsesem acolo ca să o spionez.

Era în mare doliu, căci tatăl ei murise de puțină vreme. Nu o vizitasem, mama nu voise, din pudoare, singura-i virtute care punea margini bunătății ei; dar o deplîngea din tot sufletul. Mama **își** amintea tristul sfîrșit al domnului Vinteuil, prins cu totul, mai în-tîi, de îngrijirile de mamă și de guvernantă pe care le dădea fiicei

166

gale, apoi de suferințele pricinuite lui de aceasta; ea revedea chipul chinuit al bătrînului, niciodată senin în ultima vreme; știa că el renunțase pentru totdeauna să termine de transcris pe curat întreaga-i operă din ultimii **lui** ani, biete compoziții ale unui bătrîn profesor de pian, ale unui fost organist angajat într-o biserică de țară, despre care ne închipuiam că nu aveau nici o valoare în ele însele, dai' pe care **nu** le disprețuiam, deoarece aveau o atît de **mare** valoare pentru el însuși, fiind rațiunea lui de a trăi, înainte de a le sacrifica pentru fiica lui. compoziții ce, în cea mai mare măsură nici măcar notate, păstrate doar în memoria lui, unele scrise pe foi răzlețe, ilizibile, vor rămîne necunoscute; mama se gîndea și la acea altă renunțare la care fusese **construia** domnul Vinteuil, renunțarea la un viitor fericit, onest și respectat pentru fata Ini; cînd ea evoca toată această durere supremă a fostului profesor de pian al mătușilor mele, era cu adevărat pătrunsă de tristețe și se gîndea eu spaimă la mîhnirea, altminteri amară, pe care o simțea neîndoielnic domnișoara Vinteuil, mîhnire amestecată cu remnșea-rea de a-și fi ucis aproape tatăl. „Bietul domn de Vinteuil, spunea mama, a trăit și a murit pentru fata lui, fără să-și fi primit răsplata. O va primi oare după moarte, și sub ce formă? Nu i-ar putea veni decît din partea ei.”

în fundul salonașului domnișoarei Vinteuil, pe cămin, se afla un mic portret al tatălui ei, către care se duse repede cînd se auzi pe **drum** un zgomot de roți de trăsură, apoi se aruncă pe o canapea, și trase alături o măsută pe care așeză portretul, tot astfel cum, odinioară, domnul Vinteuil pusese alături de el compoziția pe care dorea să le-o cînte părinților mei. Curînd intră pe ușă prietena ei. Domnișoara Vinteuil o primi fără să se ridice, ținîndu-și mîinile înlănțuite la ceafă și trăgîndu-se către marginea opusă a sofalei, ca pentru a-i face loc. Dar pe dată simți că pare astfel a-i impune o atitudine pe care cealaltă poate nu și-o dorea. Se gîndi că prietena ei preferă poate să stea mai departe de ea, pe un scaun, găsi că a fost indiscretă, din delicatețe sufletească se neliniști; întinzîndu-se din nou pe toată sofaua, închise ochii și începu să caște, arătînd că făcuse acel gest doar pentru că avea poftă să doarmă. în ciuda familiarității aspre și dominante pe care o arăta față **dă** prietena ei, recunoșteam purtarea servilă și reticentă, scrupulele neașteptate ale tatălui ei. Curînd se ridică, se prefăcu că vrea să închidă obloanele și că nu reușește.

76 Lasă totul deschis, mi-e cald, spuse prietena cî.

77 **Dar** e neplăcut, putem fi văzute, îi răspunse domnișoara **Vinteuil**.

i

167

însă ghici, fără îndoială, că prietena ei va crede că nu-i epusese acele cuvinte decît pentru a o provoca să-i

răspundă prin altele, pe care, într-adevăr, dorea să le audă; dar din discreție, voia să o lase pe ea să le rostească mai întâi. De aceea probabil că privirea ei, pe care nu o puteam desluși, căpătă acea expresie care îi plăcea așa de mult bunicii, când adăugă repede:

— Când spun putem t'i văzute, vreau să spun că putem fi văzute citind; chiar dacă faci un lucru neînsemnat, e neplăcut să te **gîndoști** că ești privit de ochi străini.

Dintr-o generozitate instinctivă și dintr-o politețe involuntară, ea trecea sub tăcere cuvintele premeditate pe care le socotise indispensabile deplinei realizări ale dorinței sale. Și clipă de clipă, în adîncul ei înseși, o fecioară timidă și rugătoare implora un sol-dătoi grosolan și învingător, silindu-l să bată în retragere.

— Da, e foarte posibil să fim privite la ora asta, în acest loc atît de frecventat, spuse ironic prietena ei. Și apoi, ce? adăugă ea (crezînd că trebuie să întovărășească de o clipire din ochi malițioasă și tandră aceste cuvinte, pe care le rosti din bunătate, ca pe un text ce știa că-i place domnișoarei Vinteuil și pe un ton care se străduia să sune cinic), „**chiar** dacă ne-ar vedea cineva, ar fi și mai bine”.

Domnișoara Vinteuil se cutremură, ridicîndu-se din pat. **Suflul**-ul ei încărcat de remușcări și sensibil nu știa ce cuvinte trebuiau adaptate spontan la scena cerută de simțurile ei. Ea căuta cît mai departe cu puțință de adevărata-i natură morală să găsească limbajul propriu fetei vicioase ce dorea să fie, dar cuvintele pe care credea că aceasta le-ar fi rostit în mod sincer, îi păreau false în gura ei. Și puținul pe care și-l îngăduia era spus pe un ton înțepat, timiditatea ei obișnuită paralizîndu-i veleitățile de a fi îndrăzneată și recurgînd la: „Nu ți-e frig, nu ți-e prea cald, nu preferi să rămii singură și să citești?”

— Îmi pare că domnișoara are gînduri lubrice în seara asta, spuse ea în cele din urmă, repetînd, fără îndoială, o **firaxă** pe care o auzise odinioară din gura prietenei ei.

Domnișoara Vinteuil simți cum prietena ei o sărată prin despi-cătura corsajului de mătase, și atunci scoase un țipăt ușor, o luă la fugă, și se urmăriră una pe alta în **salturi**, filfîind din mîneele largi ca niște aripi, și gîngurind și piuind ca niște păsări îndrăgostite. Apoi, în cele din urmă, domnișoara Vinteuil căzu pe canapea, acoperită de trupul prietenei ei. Dar aceasta stătea cu spatele la măsuta pe care era așezat portretul fostului profesor de pian. Domnișoara Vinteuil înțelese că prietena ei nu-l va **vedea** dacă nu-i

168

va atrage atenția asupra **lui**, și atunci îi spuse, ca și cum abia atunci l-ar fi observat:

— Cine o fi pus acolo portretul ăsta al tatei, care se **uită** la noi; doar am spus de nenumărate ori că nu aici e locul lui.

Îmi amintesc că tocmai astea erau cuvintele pe care domnul Vinteuil i le spusese tatei în legătură cu bucata muzicală. Acel portret le slujea, fără îndoială, pentru profanări rituale, căci prietena îi răspunse prin următoarele cuvinte, care făceau probabil parte din acele răspunsuri liturgice:

— Lasă-l unde este, nu mai e aici ca să ne plictisească. Ce s-ar mai văicări, maimuțoiul bătrîn, ce te-ar mai sili să te îmbraci gros, dacă te-ar vedea aici, eu fereastra deschisă.

Domnișoara Vinteuil îi răspunse prin cîteva cuvinte blînd muștrătoare: „Lasă, lasă”, ce arătau cît e de bună din fire, nu pentru că erau dictate de indignarea pe care ar fi trebuit să i-o trezească acest fel de a vorbi despre tatăl ei (era evident că se obișnuise, cu ajutorul căror sofisme? să înnăbușe în sufletul ei, în acele minute, un asemenea sentiment), ci pentru că era ca o frînă pusă, pentru a nu se arăta egoistă, de ea însăși plăcerii pe care **Drietena** ci încerca să i-o dea. Și apoi, această moderație surîzătoare răspunzînd acelor vorbe blasfematorii, acest reproș ipocrit și tandru îi apăreau poate firii ei sincere și bune ca o formă nespuse de infamă, ca o formă dulceagă a purtării scelerate pe care încerca să **și-o** însușească. Dar nu putu rezista plăcerii de a fi tratată cu blîndețe de o ființă atît de necruțătoare față de un mort lipsit de apărare; sări pe genunchii prietenei ei și îi întinse cast fruntea să i-o sărute, ca și cum i-ar fi fost fiică, simțînd cu încântare că mergeau astfel amîndouă pînă la capătul cruzimii, căci îi răpeau domnului Vinteuil, pînă și în mormînt, bucuria de a fi tată. Prietena ei îi luă capul în mîini și o sămătă pe frunte cu o docilitate născută din marea afecțiune pe care o avea față de domnișoara Vinteuil și din dorința de a înveseli cît de cît viața acum atît de tristă a orfanei.

— Știi ce-mi vine să-i fac scîrnăviei bătrîne? spuse ea, luînd în mîină portretul.

Și șopti la urechea domnișoarei Vinteuil cîteva cuvinte pe care nu le-am putut auzi.

78Nu cred că ai îndrăzni.

79N-aș îndrăzni să-l scuip? Să scuip pe porcăria asta? spuse prietena cu o brutalitate voită.

N-am auzit mai mult, căci domnișoara Vinteuil, cu o înfățișare

osită, stîngace, agitată, onestă și tristă, închise obloanele și fe-
«astra, dar eu știam acum ce răsplată primise domnul Vinteuil de

169

la fiica lui după moarte, în schimbul tuturor suferințelor pe care le îndurase din pricina ei cînd era viu.

Și totuși m-am gîndit adeseori de atunci că dacă doormul Vinteuil ar fi putut asista la acea scenă, ci tot nu și-ar fi pierdut poate credința în bunătatea fiicei sale, și poate că nici nu s-ar fi înșelat întru totul. Desigur, în deprinderile domnișoarei Vinteuil aparența răului era atît de mare încît cu greu ai fi întîlnit-o realizată atît de desăvîrșit la altcineva decît la o sadică; mai curînd în lumina rampei teatrelor de bulevard, decît sub cea a lămpii unei case de țară adevărate, poți vedea o fată lăsîndu-și prietena să scuipe pe portretul unui tată care nu a trăit decît pentru ea; și numai sadismul dă un fundament în viața esteticii melodramei. În realitate, în afară de cazurile de sadism, o fată ar avea poate purtări la fel de crude față de memoria și de voința tatălui ei mort, dar nu le-ar rezuma astfel într-un act de un simbolism atît de rudimentar și de naiv; nelegiuirea purtării ei ar fi mai puțin vizibilă pentru ceilalți, și chiar și pentru ea, căci ar face răul fără să și-l mărturisească ei înseși. Dar, dincolo de aparență, în inima domnișoarei Vinteuil, răul, la început, cel puțin, nu s-a aflat, neîndoielnic, în stare pură. O sadică precum este ea c o artistă a răului, ceea ce o creatură pe deplin rea nu a putea fi, căci răul nu i-ar fi exterior, i-ar părea cu totul firesc, nici măcar nu s-ar deosebi de ea; iar virtutea, amintirea celor morți, iubirea filială nefiind cultivate de ea, nici nu ar găsi o plăcere nelegiuită în a le profana. Sadicii de felul domnișoarei Vinteuil sînt ființe atît de pur sentimentale, atît de firesc virtuozitate, încît pînă și plăcerea sexuală le pare a fi ceva rău, privilegiul celor răi. Și cînd își îngăduie să se lase pentru o clipă pradă ei, încearcă să intre — și să-l silească să intre și pe complicele lor — în pielea celor răi, astfel încît să aibă o clipă iluzia că au evadat din sufletul lor plin de remușcări și iubitor, în lumea inumană a plăcerii. Și înțelegeam cît de mult și-ar fi dorit ea asta, cînd vedeam cît de cu neputință îi era să reușească. În clipa cînd se voia atît de diferită de tatăl ei, ea îmi amintea tocmai de felul de a gîndi, de a spune, al bătrînului profesor de pian. Mai curînd decît fotografia, profana, slujindu-și plăcerea — dar acel ceva rămînea între plăcere și ea, și o împiedica să o guste nemijlocit —, asemănarea cu chipul lui, ochii albaștri ai mamei lui pe care i-i transmisese ca pe o bijuterie de familie, acele gesturi amabile ce interpuneau între viciul domnișoa rei Vinteuil și ea o frazeologie, o mentalitate care nu era făcută pentru el și o împiedica să-l cunoască în calitatea lui de ceva foarte diferit de numeroasele îndatoriri de politețe cărora li se consacra de obicei. Nu răul o făcea să înțeleagă ce e plăcerea, pîrîndu-i plă-

170

cut; ci plăcerea îi părea născută din rău. Și cum, de fiecare dată cînd i se abandona, era întovărășită, pentru ea, de acele gînduri rele ce, în restul timpului, mi-i bîntuiau sufletul virtuos, ajungea să guste în plăcere ceva diabolic, identificînd-o cu Răul. Poate că domnișoara Vinteuil simțea că prietena ei nu este de fapt rea și că nu e sinceră cînd îi spune acele cuvinte blasfematoare. Cel puțin însă îi era dată plăcerea de a sorbi de pe fața-i surîsuri, priviri, prefăcute poate, dar asemănătoare în expresia lor vicioasă și josnică cu acelea pe care le-ar fi avut nu o ființă bună și care suferă, ci una crudă și dedată plăcerii. Ea își putea închipui o clipă că joacă într-adevăr jocul pe care i-ar fi jucat, cu o complice denaturată, o fată ce ar fi simțit într-adevăr acele sentimente barbare față de amintirea tatălui ei. Poate că nu s-ar fi gîndit că răul este o stare atît de rară, atît de neobișnuită, ce te scoate atît de mult din viața de toate zilele, în care este atît de odihnit să emigrezi, dacă ar fi știut să deslușească în ființa-i, ca și în toți ceilalți, acea indiferență a fiecăruia la suferințele pricinuite de el celorlalți, și care, orice alte nume îi dăm, este de fapt forma teribilă și permanentă a cruzimii. Dacă era, destul de simplu să mergi înspre Meseglise. Era eu totul altceva să mergi înspre Guermantes, căci plimbarea era lungă și trebuia să fii sigur că vremea va fi frumoasă. Cînd părea că începe un șir de zile senine; cînd Francoise, deznădăjduită că nu cade nici măcar o singură picătură de ploaie pentru „biete holde" și, nevă-zînd decît cîțiva nori albi plutind, ici-colo, pe suprafața liniștită și albastră a cerului, striga, gemînd: „Parcă s-ar juca niște cîini de mare, arătîndu-și boturile colo sus. Nu ei or să le aducă ploaia bieților țărani! Iar după ce va crește griul, să vezi cum o să pornească pe nepusă masa ploaia, și o s-o țină tot așa întruna, fără să știe de cade pe pămînt sau pe mare"; cînd tata primea, invariabil, aceleași răspunsuri favorabile din partea grădinarului și a barometrului, atunci erau rostite în timpul prînzului cuvintele: „Mîine, dacă vremea se menține frumoasă, vom face o plimbare spre Guermantes". Plecam îndată după masă, ieșind prin porțița grădinii, și dădeam în strada Perchanips, îngustă și formînd un unghi ascuțit, plină de buruieni, printre care hălăduiau cît era ziua de mare două-trei viespi, la fel de ciudată ca și numele ei, din care mi se părea că derivă bizarele-i particularități și personalitatea-i ursuză, stradă pe care zadarnic ai căuta-o azi în Combray, căci pe vechiul ei traseu se înalță acum școala. Dar visarea mea (semănînd cu acei arhitecți elevi ai lui Viollet-le-Duc care, erezînd că regăsesc sub un jibeu în stil renescentist și sub un altar din secolul al XVII-lea uimele unui cor de biserică romanică, reconstruiesc întreg edificiul

așa cum fusese ele în secolul al XH-lea) nu lasă **de** o parte nici măcar o singură piatră din noua clădire, înfiripind și „restaurînd” strada, Perchamps. Pentru asemenea restituiri ea dispune, de altminteri, de date **mult** mai precise decît cele pe care le au restauratorii de vechi monumente: sînt cele cîteva date păstrate de memoria mea, ultimele, poate, ce există încă acum, menite și ele să dispară cu-rînd, despre cum era Combray pe vremea copilăriei mele; și, pentru că ci însuși le-a trasat în mine înainte dea dispărea, sînt emoționante — dacă putem compara un obscur portret cu efigiile glorioase ale căror reproduceri le căpătăm în dar de la bunica — precum acele vechi gravuri ale Cinei cea de Taină, sau precum acel tablou de Gentile Bellini⁴⁹, în care vezi, într-o stare ce nu mai există astăzi, **capodopera** lui Leonardo da Vinci și portalul bisericii San Marco. Treceam, prin strada Oiseau, prin fața vechiului han al Păsării săgetate, în uriașa curte a căruia **au** tras uneori, în secolul al XVII-lea, caleștile ducelor de Montpensier, de Guermentes și de Mont-morency, cînd trebuiau să vină la Combray pentru a lămuri vreo neînțelegere cu arendașii lor sau pentru cine știe ce altă treabă de același **fel**. O apucam pe alee, dintre copacii căreia se ivea clopotnița bisericii Saint-Hilaire. Și aș fi vrut să pot să mă așez acolo și să rănim toată ziua, citind și ascuțind clopotele; căci locul era atît de frumos și de liniștit, înéit ai fi spus că bătăile orologiului nu sfi-sie liniștea zilei, ci că o golesc de ceea ce ea conține, și că acea clopotniță, cu exactitatea indolentă și grijulie a cuiva care nu are altceva de făcut, storsese doar — lăsînd să cadă cele cîteva picături de aur, firesc și cu încetineală adunate de căldură —, tocmai cînd trebuia, plenitudinea tăcerii.

Cînd ne plimbam înspre Guermentes, cel mai mult ne bucuram că avem aproape tot timpul alături apele **rîului** Vivonne. îl traversam prima oară la zece minute după ce ieșisem din casă, pe un podeț zis Pont-Vieux. încă a doua zi după sosirea noastră, în ziua de Paști, după predică, dacă vremea era frumoasă, alergam pînă aici, ca să văd, în învîlmășeala unei dimineți de mare sărbătoare, cînd cele cîteva pregătiri somptuoase fac să pară și mai sordide ustensilele de gospodărie lăsate în dezordine, rîul albastru precum cerul, ce se plimba printre pămînturile încă negre și golașe, întovărășit doar de un stol de cuci sosiți prea devreme și de cîteva flori timpurii de eiuboțea-cucului, în timp ce ici-colo o viorea cu ciocul albastru își apleca tulpina sub greutatea picăturii de mireasmă pe care o păstra în micul ei cornet. Pont-Vieux dădea către o cărăuie de unde erau remorcate bărcile; în acel loc, vara, era căptușită cu frunzișul albastru al unui alun, sub care, prinsese rădăcini un

T72

pescar cu pălărie de pai. Este singurul om din Combray căruia nu i-am putut descoperi identitatea, eu, care știam cine este fierarul sau băcanul ascuns sub uniforma paznicului do biserică sau sub stiharul alb al copilului ce-l asistă pe preot. îi cunoștea, fără îndoială, pe părinții mei, căci își ridica ușor pălăria ori de cîte ori treceam; voiam atunci să-i întreb cum îl cheamă, dar ei îmi făceau semn să tac, ca să nu sperii peștii. O apucam pe cărăuie, care mărginea un mal înalt de mai multe picioare; celălalt mal era jos, întinzîndu-se în uriașe pajști pînă către sat și pîuă la gară, ce se afla la oarecare distanță de acesta. Ținutul era presărat cu străvechile ruine, pe jumătate îngropate în iarbă, ale castelului foștilor conți de Combray care, în evul mediu, avea, pe această latură, rîul Vivomie drept pavază împotriva atacurilor seniorilor de Guermentes și abaților de Martinville. Nu mai erau decît cîteva frături de turnuri ce se iveau ici-colo pe cîmpie, scunde, abia depășind-o, cîteva creneluri dindă-rătui cărora, odinioară, soldații înarmați cu arbalete aruncau pietre, iar santinelele supravegheau așezările vasale ale familiei do Guermentes — Novepont, Clairefontaine, Martinville-le-Sec, Baii-leau-l'Exempt —, în mijlocul cărora se afla Combray, astăzi risipite prin buruieni și cutreierate de copiii ce învățau la școala călugărilor și veneau aici să-și repete lecțiile sau să se joace în recreații — trecut aproape coborît în pămînt, tolănit pe malul apei ca un hoinar ieșit la aer curat, trecut ce-mi dădea mult de gîndit, făcîndu-mă sa adaug în numele de Combray, la orașelul de astăzi, o cetate foarte diferită, stăpînindu-mi mintea prin chipul ei de neînțeles și de altădată, pe care îl ascundea pe jumătate sub cîmpul de semteiuțe. Erau foarte multe în acest loc ales de ele pentru joaca lor în iarbă, singuratece, perechi, în pîlcuri, galbene ca gălbenușul de ou, strălucind cu atît mai mult, după cum mi se părea, cu cît, neputînd deriva către nici o veleitate de degustare plăcerea pricinuită de vederea lor, o acumulam în suprafața aurie, pînă cînd devenea destul de puternică spre a produce o inutilă frumusețe; și aceasta încă din prima mea copilărie cînd, de pe cărare, întindeam brațele către ele fără să le pot silabisi pe deplin frumosul nume de Prințese din basmele franțuzești, venite poate acum multe secole din Asia, dar rămase pentru totdeauna aici, la țară, mulțumite de modestul lor orizont, iubind soarele și malul apei, credincioase priveliștii mărunte a gării, păstrînd încă totuși, ca unele străvechi picturi ale noastre, în simplitatea lor populară, o poetică strălucire de Orient. Mă desfătam privind clondirele pe care ștregarii le scufundau în Vivonne ca să prindă peștișori, și care, umplute de rîul unde sînt, la rîndul lor, închise, fiind totodată vas cu pereții transparenți

173

ca o apă întărită, și conținut scufundat într-un și mai mare vas de cristal lichid și curgător, evocau imaginea prospețimii răcoroase în chip mai minunat și mai iritant decît dacă s-ar fi aflat pe o masă, arătînd-o doar în fugă, în acea aliterație perpetuă dintre apa fără consistență, unde mîinile nu o pot prinde, și sticla lipsită de

fluiditate, unde cerul gurii nu-și poate afla bucuria. Îmi făgăduiam să vin aici mai târziu, cu undițe; căpătăm puțină piine din proviziile luate cu noi, și aruncam în Vivonne cocoloașe de piine ce păreau a provoca un fenomen de suprasaturare, căci apa se solidifica pe dată în jurul lor în ciorchini prelungi de mormoloci flămânzi, pe care, fără îndoială, îi ținuse pînă atunci în stare de topire, invizibili, gata în fiecare clipă să cristalizeze.

Curînd rîul Vivonne e năpădit de plante de apă. Mai întîi era doar, ici-colo, cîte un nufăr căreia apa unde era rău așezat nu-i dădea o clipă pace, căci, precum un bac acționat mecanic, el nu ajungea bine la un mal că și trebuia să se întoarcă la cel de undo venise, făcînd la nesfîrșit dubla traversare. Împins către rîu, pedunculul său se desfăcea, se alungea, se subția ca un fir, atîngea extrema limită a putinței lui de a se întinde pînă la malul unde curentul apei îl lua iar în primire, verdea frînghiuță se strîngea asupra ei înseși și aducea biata plantă în locul pe care cu atît mai înuit îl putem numi punctul ei de plecare, cu cît ca nu rămînea aici nici măcar o secundă, pornind din nou prin repetarea aceleiași manevre. O regăseam de la o plimbare la alta, mereu în aceeași situație, asemenea unor neurastenici printre care bunicul o număra și K-mătușa mea Leonie, ce ne oferă, în decursul anilor, spectacolul obiceiurilor lor bizare, de care cred tot timpul că sînt pe cale să poale, și pe care și le păstrează totuși; prinși fiind în angrenajul stărilor de rău și manivelor, sforțările și zbatările lor inutile de a ieși din ele nu fac decît să le asigure funcționarea, stimulînd mecanismul regulilor lor stranii, ineluctabile și funeste. Astfel era acest nufăr, semănînd și cu unul dintre acei nenorociți al căror chin singular, ce se repetă la nesfîrșit, întru eternitate, stîrnea curiozitatea lui Dante, ce l-ar fi pus pe cel torturat să-i povestească mai pe îndelete particularitățile și cauza suferințelor sale, dacă Virgiliu, îndepărtîndu-se cu pași mari, nu l-ar fi silit să-l ajungă din urraa mai repede, precum eu pe părinții mei.

Dar mai departe cursul apei se încetinește, străbate o proprietate¹ al cărei acces era deschis publicului de către cel căruia îi aparține și care, mare amator do lucrări de horticultura acvatică, plantase, în ochiurile de apă, adevărate grădini de nuferi albi. Cum ma-

174

lutile erau în acest loc foarte împădurite, marca umbră a copacilor colora apa de obicei într-un verde întunecat, pe care uneori însă, eînd ne întorceam în anume seri înseninate după o furtună, l-am văzut schimbat într-un albastru luminos și crud, **bătînd** spre violet, compartimentat parcă, după gustul japonez. Ici-colo, la suprafață, roșea ca o fragă o floare de nufăr cu miezul stacojiu, alb pe margini. Mai departe, florile mai numeroase erau mai pale, mai netede, mai zgrunțuroase, mai încrețite, și orînduite de întîmplare în alcătuirii atît de grațioase, înîit și se părea că vezi plutind în voia apei, ca după desfolierea melancolică a unei serbări galante, trandafiri spu-înosi, în ghirlande despletite. Dincolo, un colț părea rezervat speciilor comune, ce-și arătau albul și rozul curat al reginei-noptii, e ca. porțelanul cu o grijă domestică, în timp ce, puțin mai departe, îngrămădite unele într-altele și alcătuiind o adevărată brazdă plutitoare, se vedeau parcă pansele de grădină, ce veniseră, precum niște fluturi, să-și așeze aripile albastrii și înghețate pe transparența oblică a acestui răzor de apă; a acestui răzor ceresc, de asemenea: căci dăruia florilor un pămînt de o culoare mai prețioasă, mai emoționantă decît însăși culoarea florilor: și, fie că în timpul după-amiezii a fulgerat pe sub nuferi caleidoscopul unei fericiri atente, tăcute și mobile, fie că s-a umplut către seară, asemenea unui port îndepărtat, de rozul și visarea apusului de soare, schim-bmdu-80 întruna pentru a rămîne mereu în armonie, în jurul corolelor cu nuanțe mai stabile, cu ceea ce există mai profund, mai fugar, mai misterios — cu ceea ce este infinit — în oră, părea că le silise să înflorească în plin cer.

La ieșirea din acest parc, Vivonne este iar o apă curgătoare. De cîte ori n-am văzut, de cîte ori n-am dorit să imit, cînd voi fi liber aă trăiesc după pofta inimii, un barcagiu care, după ce pusese de o parte vîsla, se culcase pe spate, cu capul în jos, pe fundul bărcii, și, lăsînd-o să plutească în voia apei, neputînd vedea decît cerul care curgea încet deasupra lui, purta pe față ca o presimțire a fericirii și a păcii!

Ne așezam între stînjenei, pe malul apei. Pe cerul sărbătorec hoinărea îndelung un nor leneș. Din cînd în cînd, chinuit de plictis, un crap sălta afară din apă, sorbind cu neliniște aerul. Era ora gustării, înainte de a porni iar, rîinmeam multă vreme pe iarbă, mîn-ond fmete, piine și ciocolată; ajungeau pînă la noi, orizontale, **mai** slabe, dar încă dense și metalice, sunetele clopotului de la biserica Saint-Hilaire, care nu se amestecaseră cu

aerul pe care îl străbăteau de atîta vreme și, brăzdate de palpitația succesivă a

175

tuturor liniilor lor sonore, vibrau atingînd florile, la picioarele noastre.

Uneori, la malul apei înconjurate de păduri, întîlhieani o casă „de vacanță”, singuratecă, pierdută, ce nu vedea din întreaga lume nimic altceva decît rîul care-i scălda temeliiile. O femeie tînără, al cărei chip gînditor și ale cărei văluri elegante nu erau de pe la noi, și care, neîndoielnic, venise aici, după cum se spune în popor, să „se îngroape de vie” să guste plăcerea amară de a simți că numele ei, numele, mai ales, al celui ce o părăsise, era necunoscut în acel loc, rămnea ia fereastra ce nu o lăsa să privească dincolo de barca, aflată lîngă poartă. Ea își înălța, absentă, ochii, auzind îndărătul copacilor de pe mal vocile trecătorilor, despre care, chiar înainte de a le fi văzut chipul, știa bine că niciodată nu-l cunoscuseră, că niciodată nu-l vor cunoaște pe cel ce-i fusese necredincios, că nimic din trecutul lor nu-i păstra urma, că nimic din viitorul lor nu va avea prilejul să o primească. Simțea că, prin acea renunțare, ea părăsise de bună voie locuri unde ar fi putut cel puțin să-l zărească uneori pe cel iubit, în schimbul acestora, care nu-l văzuseră niciodată. Și o priveam cum, întorcîndu-se din vreo plimbare, pe un drum pe unde știa că el nu va trece, își scotea de pe mîinile resemnate lungile mînuși de o eleganță inutilă.

Niciodată, pe cînd ne plimbam înspre Guermantes, nu am putut ajunge pînă la izvoarele Vivonnei, la care mă gîndisem adeseori și care aveau pentru mine o existență atît de abstractă, atît de ideală, încît am fost la fel de surprins cînd mi s-a spus că se găsesc în preajmă, la un anume număr de kilometri de Combray, ca în ziua cînd am aflat că există un alt punct precis al pămîntului, unde se deschidea, în antichitate, intrarea în Infern. Niciodată nu putusem ajunge pînă la capătul într-atît de dorit de mine, pînă la Guermantes. Știam că locuiau acolo castelanii, ducele și ducesa de Guermantes, știam că sînt personaje reale și contemporane, dar de cîte ori mă gîndeam la ei, mi-i înfățișam fie reprezentați pe o tapiserie, cran era contesa de Guermantes în „încoronarea

Esterei" din biserica noastră, fie în nuanțe schimbătoare, cum apărea Gilbert cel Rău pe vitraliu, trecînd de la verdele ca varza la un albastru ca prima, după cum mă aflam în locul de unde luam agheasmă sau lîngă stranele noastre, fie cu desăvîrșire impalpabile, ca imaginea Geno-vevei de Brabant, strămoașă a familiei de Guermantes, imagine plimbată de lanterna magică pe perdelele camerei mele sau urcată tot de ea pe tavan, — adică, întotdeauna învăluți în misterul timpurilor merovingiene și scâlțați, ca întî-un apus de soare, do

Î76

lumina portocalie ce emană din silaba: „antes”⁵⁰. Dar dacă, totuși, ei erau pentru mine, în calitatea lor de duce și ducesă, ființe reale, deși stranii, în schimb persoana lor ducală căpăta dimensiuni nemăsurate, se imaterializa, pentru a putea cuprinde în ea acel Guer-mantes peste care stăpîneau ca duce și ducesă, tot acel ținut însoțit, riul Vivonne, nuferii și copacii lui uriași, și atîtea după-amiezi frumoase. Și știam că nu purtau numai titlul de duce și ducesă de Guermantes, și că, începînd din secolul al XIV-lea cînd, după ce încercaseră zadarnic să-i învingă pe vechii seniori ai locului, se ali-aseră cu ei prin căsătorii, erau conți de **Combray**, deci primii cetățeni ai orașelului Combray, și totuși singurii care nu locuiau aici. Conți de Combray, stăpîni peste Combray în chiar miezul numelui lor, al persoanei lor, și, fără îndoială, avînd efectiv în ei acea stranie și pioasă tristețe caracteristică pentru Combray; proprietari ai orașului, dar nu ai unei anume case, locuind, fără îndoială, afară, în stradă, între cer și pămînt, ca acel Gilbert de Guermantes din care nu vedeam pe vitraliile absidei bisericii Saint-Ililaire decît reversul de lac negru, dacă ridicam capul cîud mă duceam să cum-păr sare de la Camus.

Apoi se mîmpla că, mergînd spre Guermantes, treceam uneori prin fața unor mici ogrăzi umede, de unde urcau ciorchini de flori întunecate. Mă oream, crezînd că **dobîndesc** o noțiune prețioasă» căci mi se părea că am sub ochi o frîntură din acea regiune străbătută de fluvii pe care doream atît de mult să o cunosc de cînd o văzusem descrisă de unul din scriitorii mei preferați. Și Guermantes se identifică astfel cu ea, sehimbmdu-și înfățișarea în gîndul meu. cu pămîntul ei imaginar, străbătut de vîltori de ape, cînd l-am auzit pe doctorul Percepied vorbindu-ne despre florile și despre frumoasele țîșniri de ape din parcul castelului. Visam că doamna de Guermantes mă chema acolo, cuprinsă de un brusc capriciu pentru mine; ziua întregă pescuia împreună cu mine păstrăvi. Iar seara, ținîndu-mă de mînă, trecînd prin fața grădinițelor vasalilor ei, îmi arăta, de-a lungul zidurilor scunde, florile ce își sprijină de ele caierele violete și roșii și mă învăța numele lor. Mă puneam să-i spun subiectul poemelor pe care aveam de gînd să le compun. Iar aceste vise mă avertizau că, de vreme ce voiam să fiu într-o bună zi scriitor, venise timpul să știu ce socoteam că voi scrie. Dar, de îndată ce mă întrebam, încercînd să găsesc un subiect în care sa pot pune o semnificație filosofică infinită, mintea mea nu mai funcționa, nu mai vedeam în fața atenției mele decît un vid, simțeam că nu am geniu sau că poate o maladie cerebrală îl împiedică să se nască. Uneori mă bizuiam pe ajutorul tatei. Era atît de puternic,

177

atît de prețuit de oameni importanți, încît izbutea să **transgreseze** pentru noi legile pe care Franeoise mă învățase să le consider ca fiind mai de neînfrînt decît cele ale vieții și ale morții, să întîr-zie cu un an. pentru casa noastră, beneficiind singur de această favoare în tot cartierul, lucrările de „renovare”, să obțină de la ministru, pentru fiul doamnei Sazerat care voia să se ducă la băi, autorizația de a-și da bacalaureatul cu două luni mai devreme, în seria candidaților al căror nume începea cu A, în loc să aștepte rîndul literei S. Dacă m-aș fi îmbolnăvit grav, dacă aș fi fost răpit de tîlhari, convins fiind că tata se află în cele mai strînse legături cu puterile supreme, că are cele mai bune scrisori de recomandare pe lîngă bunul Dumnezeu, și că boala sau captivitatea mea nu sînt altceva decît vane simulacre, deloc primejdioase pentru mine, aș fi așteptat în liniște inevitabila întoarcere ia buna realitate, ceasul eliberării sau al vindecării; poate că această absență de geniu, această gaură neagră ce se deschidea în mintea mea cînd căutam subiectul scrierilor melc viitoare, nu era nici ea altceva decît o iluzie lipsită de consistență, care va înceta prin intervenția tatei, căci probabil că el se înțelese cu Ocîrmuirea și cu Providența că voi fi cel mai mare scriitor al epocii. Dar alteori, în timp ce părinții mei își pierdeau răbdarea văzmdu-rnă că rămîn în urmă și că nu mă țin după ci, viața mea actuală, în loc să-mi pară o creație artificială a tatei, pe care ar fi putut să o modifice după voia lui, îmi apărea, dimpotrivă, ca fiind cuprinsă într-o realitate ce nu fusese făcută pentru mine, împotriva căreia nu se află nici un recurs, în inima căreia nu aveam nici un aliat, care nu ascundea nimic dincolo de ea însăși. Mi se părea atunci că existam în felul cum există și ceilalți oameni, că voi îmbătrîni, că voi muri ca și ei, și că, printre ei, făceam doar parte din numărul celor ce nu au înclinație pentru scris. De aceea, descurajat, renunțam pentru totdeauna la literatură, în ciuda încurajărilor date mie de Bloch. Acest simță-mînt intim, nemijlocit, pe care îl aveam despre neantul gîndirii mele, prevala împotriva tuturor cuvintelor de laudă, ca, pentru un om rău, ale cărui fapte sînt laudate, remușcările conștiinței sale. într-o zi mama îmi spuse: „De vreme ce vorbești întruna de doamna de Guermantes, află că trebuie să sosească la Combray, ca să asiste la nunta fetei doctorului Percepied, care a îngrijit-o foarte bine acum patru ani. O s-o poți vedea la biserică”. De altminteri, cel mai mult auzisem despre doamna de Guermantes din gura doctorului Percepied, iar el ne arătase chiar un număr din-tr-o revistă ilustrată unde putea fi văzută în costumul pe care-l purta la un bal mascat dat de prințesa

Dintr-o dată, în timpul slujbei de nuntă, o mișcare a paznicului bisericii îmi îngădui să văd, așezată într-o capelă, o doamnă blondă cu nas mare, cu ochi albaștri și pătrunzători, **purțînd** o cravată bufantă de mătase mov, bine călcată, nouă și strălucitoare, și avînd lîngă nas o **bubuliță**. Și pentru că, pe suprafața chipului ei roșu, de parcă i-ar fi fost prea cald, deslușeam, diluate și abia perceptibile, părțile de analogie cu portretul ce îmi fusese arătat, pentru că, mai ales, trăsăturile particulare pe care i le vedeam, atunci cînd încercam să le enunț, se formulau întocmai în acești tei meni: un nas mare, ochi albaștri, termeni de care se slujise doctorul Perce-pied cînd o descrisese în fața mea pe ducesa de Guermantes, îmi spusei: Această doamnă seamănă cu ducesa de Guermantes; or, capela din care ea urmărea slujba era cea a lui Gilbert cel Rău, sub lespezile funerare — aurite și primitoare precum fagurii de miere — ale căreia se odihneau vechii conți de Brabant, și despre care îmi aminteam că, după cît mi se spusese, era acum rezervată familiei de Guermantes cînd unul din membrii ei venea pentru vreo ceremonie la Combray; nu putea cu adevărat să existe decît o singură femeie care să semene cu portretul doamnei de Guennantes și care să fie tocmai în acea zi, cînd trebuia să vină, în această capelă: era ea! Dezamăgirea mea era mare. Ea provenea din faptul că nu-mi dădusem niciodată seama, cînd mă gîndeam la doamna de Guermantes, că mi-o înfățișam în culorile unei tapiserii sau ale unui vitraliu, într-un alt secol, în alt fel decît pe ceilalți oameni care trăiau în jurul meu. Nici cînd nu mă gîndisem că **s-ar** fi putut să aibă o față roșie, o cravată mov, ca doamna Sazerat, iar linia obrazilor îmi aminti atît de mult de unele femei pe care le văzusem la mine acasă, încît, dar numai pentru o clipă, mă cuprinse bănuiala că această doamnă, în principiul ei generator, în toate moleculele sale, nu era poate în mod substanțial ducesa de Guermantes, și că trupul ei, ignorînd numele ce-i era aplicat, aparținea unui anume tip feminin ce cuprindea și neveste de medici și de negustori. „Asta-i așadar doamna de Guermantes!”, spunea expresia atentă și uimită cu care contemplant acea imagine care, firește, nu avea nici o legătură cu cele ce, sub același nume de doamna de Guermantes, îmi apăruseră de atîtea ori în vis, de vreme ce ea nu fusese, precum celelalte, arbitrar alcătuită de mine, ci îmi sărise în ochi pentru prima oară, cu o clipă în urmă numai, în biserică; care nu era de aceeași natură, nu putea fi colorată după voia mea, precum ele, care se lăsau îmbibate de nuanța portocalie a unei silabe, ci era atît de reală încît totul, pînă și acea bubuliță roșie de lîngă nas, îi certifica supunerea față de legile vieții, așa cum, într-o apo-

teoză teatrală, o cută **boțită** a rochiei unei zîne, degetul ei cel mic care tremură, dovedesc prezența materială a unei actrițe vii, acolo unde aproape credeam că avem în fața ochilor o simplă proiectie luminoasă.

Dar în același timp, pe această imagine pe care nasul mare, ochii pătrunzători o fixau în viziunea mea (poate pentru că ei ajunseseră mai înfii la ea, făcuseră pe ea prima creștătură, în clipa cînd mi aveam încă timp să mă gîndesc că femeia ce se ivea în fața mea poate fi doamna de Guermantes), pe această imagine foarte recentă, de neschimbat, încercam să aplic ideea: „Este doamna de Guermantes”, izbutind doar să o manevrez în fața imaginii, ca pe două discuri separate de un interval. Dar această doamnă de Guermantes, la care visasem de atîtea ori, acum, cînd o vedeam că există efectiv în afara mea, căpătă încă și mai multă putere asupra imaginației mele care, o clipă paralizată la contactul cu o realitate atît de diferită de cea la care se aștepta, începu să reacționeze și să-mi spună: „încărcată de glorie încă înainte de Carol cel Mare, familia Guermantes avea drept de viață și de moarte asupra vasalilor ei; ducesa de Guermantes coboară din Geneveva de Brabant. Ea nu cunoaște, și nici nu ar consimți să cunoască pe vreuna din persoanele de față”.

Și — o, miraculoasă independență a privirii omeneste, prinsă de chip cu o Mnghie atît de largă, atît de lungă, atît de extensibilă, încît se poate plimba singură departe de el! — în timp ce doamna de Guermantes era așezată în capelă deasupra mormintelor morților ei, privirea-i hoinărea ici-colo, urca de-a lungul stîlpilor, se oprea chiar și asupra mea, ca o rază de soare rătăcind prin naos, dar ca o rază de soare ce, în clipa cînd i-am primit mîngîierea, mi s-a părut conștientă. Cît despre doamna de Guermantes însăși, cum rămînea nemișcată, așezată ca o mamă ce pare a nu vedea îndrăznelile și ștregăriile copiilor ce se joacă și vorbesc cu persoane pe care ea nu le cunoaște, mi-a fost cu neputință să știu dacă aprobă sau condamnă, în inima-i cuprinsă ca de o lene, hoinăreala privirii ei.

Important mi se părea să nu plece înainte ca eu să fi avut timp să o privesc îndeajuns, căci îmi aminteam că, de ani de zile, aveam o mare dorință de a o vedea, iar acum nu-mi desprindeam ochii de la ea, ca și cum fiecare privire a mea ar fi putut, în mod material, să ia cu sine și să pună la păstrare în mine amintirea nasului mare, a obrazilor roșii, a tuturor acestor particularități ce-mi apăreau ca tot atîtea informații prețioase, autentice și singulare despre chipul ei. Acum, cînd nii-l înfrumusețau toate gmdurile pe care le raportam

la el — și poate, mai ales, ca o formă a instinctului de conservare a celor **mai** bune părți din noi înșine, acea dorință pe care o avem întotdeauna de a nu fi dezamăgiți —, ascînd-o iar (de vreme ce ea și aceea ducesă de Guermantes pe care o evocasem pînă atunci erau uua și aceeași persoană) în afara restului omenirii cu care mă făcuse să o confund o clipă vederea trupului ei, mă enervam auzind rostindu-se în jurul meu: „Arată mai bine decît doamna Sa-zerat, decît doamna Vinteuil”, ca și cum le-ar fi putut fi asemuită. Iar privirea mea oprindu-se pe părul ei blond, pe ochii ei albaștri, la baza **gîtului**, și omițînd trăsăturile feței, cemi-ar fi putut aminti de alte chipuri, exclamam în sinea mea, în fața acestei schițe voit incomplete: „Cît e de frumoasă! Cîtă noblețe! Se vede că am în fața mea o adevărată de Guermantes, pe descendenta Genevevei de Brabant!” Și atenția cu care îi luminam fața o izola într-atît, îneît astăzi, cînd mă gîndesc din nou la acea ceremonie, îmi este cu neputință să revăd **măcar** una dintre persoanele care se aflau de față, cu excepția ei și a paznicului bisericii, care mi-a răspuns afirmativ cînd l-am întrebat dacă doamna aceea este cu adevărat doamna, Guermantes. Dar pe ea o revăd mai ales în clipa cînd toți s-au perindat prin sacristie, alcătuiind un șir luminat de soarele intermitent și călduros al unei zile cu vînt și furtună, și unde doamna de Guermantes se afla în mijlocul tuturor oamenilor din Com-bray ale căror nume nici măcar nu le știa, dar a căror inferioritate proclama într-atît supremația sa, îneît nu putea să nu simtă față de ei o sinceră bunăvoință, și căroră, de altminteri, nădăjduia să le impună și mai mult printr-o atitudine grațioasă și simplă. De aceea, neputînd emite acele priviri voluntare, încărcate de o semnificație precisă, pe care le adresezi cuiva pe care-l cunoști, ci doar să-si lase gîndurile dispersate să se reverse neîncetat în fața-i într-un val de lumină albastră pe care nu-l putea stăpîni, ea nu voia ca el să-i stingherească, să pară a-i disprețui pe oamenii aceștia mărunți pe care-i întîlnea în treacăt, atingîndu-i cînd pe unii, cînd pe alții. Revăd încă, deasupra cravatei mov, mătăsoasă și bufantă, blinda uimire a ochilor ei, căroră le adăugase, fără a îndrăzni să-l adreseze cuiva anume, pentru ca toți să se poată bucura de el, un surîs oarecum timid de suzerană ce pare că se scuză față de vasalii ei, pe care îi iubește. Acest surîs căzu asupra mea, care nu-mi luam ochii de la ea. Atunci, amintindu-mi de privirea pe care o oprise asupra-mi în timpul slujbei, albastră ca o raza de soare ce ar fi străbătut vitraliu! lui Gilbert cel Rău, îmi pusei: „Dar e limpede că se uită la mine”. Am crezut că îi plac, că se va mai gîndi la mine

M

și după ce va fi plecat **din** biserică și că, din cauza mea, va fi poate tristă în acea scară, la Guermantes. Și pe dată am iubit-o, **căci** uneori, spre a iubi o femeie, este de ajuns ca ea să ne privească disprețuitor, cum crezusem că făcuse domnișoara Swann, și să gîin-**dim** că nu ne va putea aparține niciodată. Ochii ei aruncau scînteii albastre, ca un brebenel cu neputință de cules, și pe care totuși ea mi l-ar fi dăruit; iar soarele, amenințat de un nor, dar dogorind încă puternic peste piață și în sacristie, preschimba parcă într-un strat de petale de mușcată covoarele roșii ce fuseseră întinse pe ios cu prilejul acelei solemnități, și pe care înainta surzînd doamna de Guermantes, și adăuga țesăturii de lînă o urmă de roz catifelat, o epidermă de lumină, acea iubire, acea blîndețe serioasă ivite în inima serbării și a bucuriei, care caracterizează anumite pagini din *Lohengrin*⁵¹, anumite picturi de Carpaccio, și care ne fac să înțelegem de ce Baudelaire a putut să folosească, în legătură cu sunetul trompetei, epitetul de fermecător.

Din acea zi, în plimbările mele spre Guermantes, faptul de a na avea înclinații pentru literatură și de a trebui să renunț pentru totdeauna la gîndul de a fi un scriitor celebru îmi păru încă și mai dureros decît pînă atunci. Părerea de rău pe care o simțeam, în timp ce, rămas singur mai la o parte, mă scufundam în visare, îmi pricinuia o atît de mare suferință, îneît, pentru a o înlătura' de la, sine, printr-un fel de inhibiție în fața durerii, mintea mea nu mai gîndea de loc la versuri, la romane, la un viitor poetic pe care nu mă puteam bizui, din lipsă de talent. Atunci, dintr-o dată, cu totul în afara acestor preocupări literare și fără nici o legătură cu ele, un acoperiș, o rază de soare pe o piatră, mireasma unui drum de țară mă sileau să mă opresc, fiindcă trezeau în mine o plăcere cu totul particulară și, de asemenea, pentru că păreau a ascunde, dincolo de ce vedeam, ceva pe care mă îndemnau să-l iau și pe care, în ciuda strădaniilor mele, nu izbuteam să-l descopăr. Cum simțeam că acel ceva se află în ele, rămîneau locului, nemișcat, privind, res-pirînd, încercînd să merg cu gîndirea mea dincolo de imagine sau de miros. Și dacă trebuia să-l ajung pe bunicul, să-mi urmez drumul, căutam să le regăsesc închizînd ochii; mă străduiam să-mi amintesc exact linia acoperișului, nuanța pietrei, care, fără să pot înțelege de ce, îmi paraseră pline, gata să se întredeschidă, să-mi dea acel ceva pentru care nu erau decît un înveliș. Desigur, nu asemenea impresii puteau să-mi redea speranța pierdută de a fi vreodată scriitor și poet, căci ele erau totdeauna legate de un obiect particular lipsit de o valoare intelectuală și neraportîndu-se la nici

182

un adevăr abstract. Dar cel puțin ele trezeau în mine o plăcere irațională, iluzia unui fel de fecunditate și, prin chiar asta, mă fereau de plictisul, de sentimentul neputinței mele. stări ce mă încercaseră ori de cîte ori căutasem un subiect filosofic pentru o mare operă literară. Dar datoria de conștiință pe care mi-o impuneau aceste impresii suscitade de forme, parîmuri sau culori — de. a încerca să văd ce se ascunde îndărătul lor —, era atît de anevoioasă, îneît îmi găseam curînd mie însumi scuze care să-mi îngăduie să mă sustrag acestor eforturi și să mă cruț de această osteneală. Din fericire, părinții mei mă chemau, simțeam că acum nu mă bucur de liniștea necesară pentru a-mi continua căutarea, și că e mai bine să nu mă mai gîndesc la ea pînă cînd voi ajunge acasă, fără să mă obosesc dinainte, și fără rezultat. Atunci nu mă mai preocupam de acel lucru necunoscut care se învăluia într-o formă sau un parfum, fiind totodată foarte liniștit, căci îl aduceam acasă, apărat de învelișul de imagini sub care îl voi regăsi viu, asemenea peștilor aduși de mine într-un coș, acoperiți cu un strat de iarbă ce-î ținea la răcoare, în zilele cînd mi se îngăduise să mă duc la pescuit. Odată ajuns acasă, mă gîndeam la altceva, și astfel se îngîmădeau în nuntea mea (ca, în camera mea, florile culese de mine în timpul plimbărilor, sau obiectele primite în dar) o piatră luminată de o rază de soare, un acoperiș, un dangăt de clopot, o mireasmă de frunze, nenumărate imagini diferite sub care, de multă vreme, a murit realitatea presimțită, dar nedescoperită, pentru că nu am avut destulă voință. O dată totuși — cînd, plimbarea noastră prelungindu-se mult dincolo de durata ei obișnuită, fusesem foarte fericiti să-l întîlnim la jumătatea drumului de întoarcere, spre sfîrșitul după-amiezii, pe doctorul Percepied, care, trecînd în goană cu trăsura, ne recunoscuse și ne luase cu el — am avut o impresie de acest fel și nu am părăsit-o înainte de a o adînci puțin. Mă urcasem lîngă vizitiu, alergam ca vîntul, pentru că, înainte de a se întoarce la Conibray, trebuia să se mai oprească la MartinviEe-le-Sec, la un bolnav, lîngă poarta căruia urma să-l așteptăm. La cotitura unui drum simții dintr-o dată acea plăcere specială, ce nu semăna cu nici o alta, zărirînd cele două clopotnițe din Martinville, scăldate în apusul de soare, și pe care mișcarea trăsurii noastre și serpentinele drumului păreau că le mută din loc, apoi cea din Vieuxvicq care, despărțită de ele printr-o colină și o vale, și așezată pe un podiș mai înalt, în depărtare, părea totuși că se află chiar alături.

183

Observînd, notînd forma fleșei, mișcarea liniilor, suprafața lor însorită, simțeam **că** nu merg pînă la eapătu! impresiei mele, că îndărătul acestei mișcări, **îndărătul** acestei lumini se află ceva, ceva ce ele păreau a cuprinde și a ascunde totodată.

Clopotnițele păreau **atît** de îndepărtate și noi păream a ne apropia atît de puțin de ele, îneît am fost uimit

cînd, cîteva clipe mai tîrziu, ne-am oprit în fața bisericii din JVIartinville. Nu știam motivul plăcerii pe care o avusesem văzîndu-le în zare și obligația de a căuta să descopăr acest motiv mi se părea foarte anevoioasă; aș fi dorit să păstrez în rezervă în capul meu aceste linii ce se mișcau în soare, și să nu mă mai gîndesc la ele acum. Și este probabil că, dacă aș fi făcut așa, cele două clopotnițe s-ar fi dus pentru totdeauna acolo unde se duseseră atîți copaci, atîtea acoperișuri, atîtea parfumuri, atîtea sunete, pe care le deosebisem do altele din cauza acelei plăceri obscure pe care mi-o priciimiseră și pe care n-am adîm-cit-o niciodată. Coborîi din trăsura ca să stau de vorbă cu părinții mei, în așteptarea doctorului. Apoi am pornit iar la drum, mi-am reluat locul pe capră, am întors capul să mai văd o dată clopotniței» pe care, ceva mai tîrziu, le-am zărit o ultimă oară, la o cotitură de drum. Vizitiul, ce nu părea a avea chef de vorbă, aproape că nu-mi răspundea la întrebări, așa că, în lipsa altei tovarășii, m-am văzut silit să mă mulțumesc cu mine însumi și să încerc să-mi amintesc de clopotnițele melc. Curînd, liniile lor și suprafețele lor însoțite, ca și cum ar fi fost un fel de scoartă, s-au sfișiat, ceva din ce era ascuns în ele îmi apăra, avui un gînd care nu exista pentru mine cu o clipă mai înainte, ce se formulă în cuvinte în capul meu, și piă-cerea pe care mi-o pricinuiseră vederea lor fu atît de sporită **incit**, cuprins de un fel de beție, nu m-am mai putut gîndi la altceva. În acea clipă, și cum ne aflam departe de Martinville, în-toreînd capul le văzui din nou, negre ca păcura, de data asta, căci soarele apusese. Din cînd în cînd, dispăreau la cotituri, apoi « arătară o ultimă dată, și, în sfișit, nu le mai văzui.

B^ăra să-mi spun că îndărătul clopotnițelor din Martinville era probabil ascuns ceva analog cu o frază frumoasă, de vreme ce acel ceva îmi apăruse sub forma unor cuvinte care-mi făceau plăcere, ccrînd un creion și hîrtie doctorului, am compus⁵², în zdruncinăturile trăsorii, pentru a-mi ușura conștiința și a mă supune entuziasmului ce mă cuprinsese, următoarele rînduri, pe care le-am regăsit mai tîrziu și cărora nu a trebuit să le aduc decît puține schimbări:

„Singure, înălțîndu-se din cîmpie și ca pierdute pe acel loc neted, urcau spre cer cele două clopotnițe din Martinville. Curînd văzurăm trei: așezîndu-se în fața lor printr-un salt îndrăzneț, o

184

clopotniță întîrziată, cea din Vieuxvicq, li se adăgase. Minutele treceau, mergeam repede, și totuși cele trei clopotnițe erau tot departe în fața noastră, ca trei păsări poposite pe cîmpie, nemișcate în lumina soarelui. Apoi clopotnița din Vieuxvicq se dădu la o parte, se îndepărtă, iar clopotnițele din Martinville rămaseră singure, luminate de razele **apusului** de soare pe care, chiar la acea distanță, le vedeam jucîndu-se și surîzînd pe povîrnișurile lor. Ne trebuise atît de multă vreme ca să ne apropiem de ele, îneît mă gîndeam cît mai avem pînă la poalele lor, cînd, dintr-o dată, trăsura cotind, ne lăsă chiar alături; și se aruncaseră cu atîta violență în fața ei, îneît abia dacă am avut timp să oprim și să nu ne izbim de portic. Ne-am **urmat** drumul; ieșisem din Martinville de cîtăva vreme și satul, după ce ne întovărășise cîteva secunde, dispăruse, dar, rămase singure în zare, pentru a ne privi cum ne îndepărtăm în goană, clopotnițele sale, și cea din Vieuxvicq, își fluturau în semn de rămas bun vîriurile însoțite. Din cînd în cînd, una se dădea la o parte **pentru** ca celelalte două să ne mai poată vedea încă o clipă; dar drumul își schimbă direcția, și ele se răsuciră în lumină ca trei țăruiși de aur și dispărură din ochii mei. Dar, ceva mai tîrziu, cînd eram aproape de Combray, soarele fiind acum apus, le zării o ultimă oară la mare depărtare, semănînd cu trei flori pictate pe cer, deasupra liniei scunde a cîmpiei. Mă făceau să mă gîndesc și la trei fecioare dintr-o legendă, părăsite într-un pustiu peste care cădea întunericul; și în timp ce ne îndepărtam în galop, le văzui căutîndu-și cu timiditate drumul și, după cîteva sîngace clătînări, zării nobilele lor siluete îngrămădindu-se unele într-altele, alunecînd una îndărătul celeilalte, îcmaialcătuind pe cerul încă roz decît o singură formă neagră, îneîntătoare și resemnată, și, apoi, topîndu-se în noapte".

Nu m-am mai gîndit niciodată la această pagină, dar în acea clipă, cînd, pe colțul scaunului unde vizitiul doctorului așeza de obicei într-un coș păsările pe care le cumpărase din Martinville, am terminat-o de scris, am fost atît de fericit, simțeam că mă eliberase atît de bine de acele clopotnițe și de ceea ce ele ascundeau îndărătul lor, îneît, ca și cum aș fi fost eu însumi o găină și tocmai aș fi ouat un ou, începui să cînt în gura mare.

În timpul întregii zile, pe cînd ne plimbam, putusem visa la plăcerea de a fi prietenul ducesei de Guermantes, de a pescui păstrăvi, de a mă plimba cu barca pe Vivonne și, lacom de fericire, de a nu cere vieții în acele momente nimic altceva decît să fie mereu alcătuită dintr-un șir de după-amiezi fericite. Dar cînd pe dramul de întoarcere zărisem la sînga o fermă, destul de îndepărtată de

185

altele două care erau, dimpotrivă, foarte **apropiate**, fermă de unde, pentru a intra în Combray, nu-ți mai rămînea decît să o apuci pe o alee de stejari mărginită pe o latură de pașiști aparținînd fiecare unei mici așezări și plantate la intervale egale cu meri ce își proiectau pe pămînt, cînd erau luminați de apusul de soare,

desenul japonez al umbrelor, dintr-o dată inima începu să-mi bată, știam că în mai puțin de o jumătate de oră vom fi acasă și că, așa cum era regula în zilele când ne dusesem înspre Guermantes și când cina era servită mai târziu, voi fi trimis la culcare de îndată ce-mi voi fi terminat supa, astfel încât mama, rămânând la masă ca și cum am fi avut invitați la cină, nu va mai urca să-mi spună noapte bună aplecându-se deasupra patului meu. Zona de tristețe unde intrasem era tot atât de distinctă de zona unde mă avântam cu bucurie doar cu o clipă. În urmă, ca uneori, pe cer, o dungă roz despărțită parcă printr-o linie de o dungă verde sau de o dungă neagră. Vezi o pasăre **aburind** în roz, o vezi cum e pe cale să ajungă la capătul lui, atinge aproape dunga neagră, apoi a intrat în ea. Dorințele de adineaori, de a merge la Guermantes, de a călători, de a fi fericit, erau acum atât de în afara mea, încât împlinirea lor nu mi-ar fi făcut nici o plăcere. Le-aș fi dat pe toate, în schimbul puținței de a plînge toată noaptea în brațele maniei. Tremuram, nu-mi desprindeam privirea neliniștită de la chipul mamei, care nu se va ivi în acea seară în camera unde mă; vedeam încă de pe acum cu ghidul, aș fi vrut să mor. Și această stare avea să dureze pînă a doua zi, când razele soarelui de dimineață sprijinindu-și, ca și grădinarul, spalierele de zidul mîcșmintat în cicoare ce se cățara pînă la fereastra mea, eu voi sări din pat pentru a coborî repede în grădină, fără să-mi mai amintesc că seara va aduce iar cu sine ceasul când trebuia să mă despart de mama. Și astfel Guermantes m-a învățat să deslușesc aceste stări care se succed în mine, în anumite perioade, ajungînd chiar **să-și** împartă între ele una și aceeași zi, una ahmgînd-o pe cealaltă, cu punctualitatea unei febre alipite, dar atât de exterioare una alteia, atât de lipsite de mijloacele de a comunica între ele, încât nu mai pot înțelege, nu-mi mai pot nici măcar reprezenta, aflîndu-mă într-o stare, lucrui pe care l-am dorit, sau de care m-am temut, sau pe care l-am dus la împlinire aflîndu-mă în alta.

De aceea Meseglise și Guermantes rămîn legate pentru mine de multe întîmplări mărunte aparținînd aceleia, dintre toate diferitele vieți paralele duse de fiecare dintre noi, care este cea mai plină de peripeții, cea mai bogată în episoade, adică cea mai intelectuală. Fără îndoială, ea progresează în noi încetul cu încetul, iar descoperirea adevărurilor care i-au schimbat, pentru noi, sensul și înfăți-

186

sarea, care ne-au deschis noi **drumuri**; este pregătită de noi cu multă vreme înainte; dar fără știința noastră, și ele nu datează pentru noi decît din ziua, din minutul când ne-au devenit vizibile. Florile ce se jucau atunci în iarbă, apa ce curgea în lumina soarelui, întregul peisaj unde s-au ivit continuă să le întovărășească amintirea, cu, chipul lor inconștient sau distrat; și, desigur, când erau îndelung contemplate de acel umil trecător, de acel copil ce visa — precum un rege de către un cronicar pierdut în mulțime —, acel colț de natură, acea bucată de grădină nu ar fi putut crede că tocmai datorită lui vor îi menite să supraviețuiască pînă și cu particularitățile lor cele mai efemere; și totuși acea mireasmă de păducel ce cutreieră de-a lungul tufișurilor, ce va fi curînd înlocuită de cea a trandafirilor sălbateci, un zgomot de pași fără ecou pe pietrișul **uitei** alei, o bășică plină cu aer iscată pe o plantă acvatică de apa rului și care se sparge pe dată — toate au fost purtate de exaltarea mea, prin mijlocirea căreia au izbutit să străbată șirul atîtor ani, în timp ce în jur drumurile s-au șters, și morți sînt cei ce le-au călcat, și moartă este amintirea lor. Uneori această bucată de peisaj adus astfel pînă astăzi, se desprinde atât de izolat de tot restul, îneît plutește nesigur în gîndul meu ca o Delos⁵³ înflorită, fără să pot spune din ce țară, din ce timp — poate, pur și simplu, din ce vis — vine. Dar probabil că eu mă gîndesc la Meseglise și la Guerman-tes mai ales ea la zăcămintele adinei ale solului meu mental, ca la terenurile rezistente pe care mă sprijin încă. Pentru că am crezut în lucruri, în ființe, în timp ce le străbăteam, lucrurile, ființele ce mi s-au' făcut prin ele cunoscute sînt singurele pe care le iau încă în serios și care îmi pricinuesc încă bucurie. Fie că acea credință oare creează a secat în mine, fie că realitatea nu se formează decît în memorie, florile ce-mi sînt arătate astăzi pentru prima oară nu-mi par adevărate flori. Meseglise, cu tufele sale de liliac și păducel, cu albăstrelele, cu macii, cu merii săi, Guennantes, cu rîul plin de mormoloci, cu scînteiețele și nuferii albi, au constituit pentru totdeauna, pentru mine, figura ținuturilor unde mi-ar plăcea să trăiesc, unde vrei, înainte de orice, să poți merge la pescuit, să te poți plimba eu barca, să vezi ruinele unor fortificații gotice și să în-tîlnești în mijlocul lanurilor de grîu o biserică monumentală, rustică și aurie ca o căpiță, așa cum era cea din Saint-Andre-des Champs; iar albăstrelele, tufișurile de păducel, merii ce mi se întîmplă, cmd călătoresc, să-i întîlnesc încă pe cîmp, pentru că se află la aceeași adîncime, la nivelul trecutului meu, sînt pe dată în comunicare cu mima mea. Și totuși, pentru că există ceva individual în fiecare oc, cînd mă cuprinde dorința să revăd Gurmantes, nu mi-aș mul-

187

țumi-o dacă aș fi dus pe malul unui rîu unde s-ar afla nuferi albi la fel de frumoși, sau chiar mai frumoși decît pe malul Vivonnci, după cum nici seara, întorcîndu-mă acasă — la ceasul cînd se trezea în mine acea mare neliniște care, mai târziu, emigrează în iubire, și poate deveni, pentru totdeauna, nedespărțită de ea —, nu aș fi dorit să vină să-mi spună noapte bună o **mamă** mai frumoasă și mai inteligentă decît a mea. Nu; după cum îmi trebuia — ca să pot adormi fericit, în acea pace fără de nici o tulburare pe care nici o iubită nu mi-a putut-o dărui vreodată, de vreme ce te îndoiești de ele chiar în clipa cînd crezi în ele și nu le stăpînești

niciodată inima așa cum o primeam, într-o sărutare, pe cea a mamei, întreagă, fără nici un gând ascuns, fără rămășița vreunei intenții alta decât mie adresată — să fie ea, să-și aplece ea spre mine fața unde, dedesubtul ochiului, se afla parcă un fel de cicatrice, pe care o iubeam la fel de mult ca și tot restul; tot astfel vreau să revăd acel Guermites pe care l-am cunoscut, cu acea fermă puțin îndepărtată de următoarele două, îngrămădite una într-alta, aflate la intrarea aleii de stejari; și acele pajiști pe care, când strălucesc în soare ca o băltoacă, se desenează franzele merilor, și acel peisaj a cărui individualitate, uneori, noaptea, în visele mele, mă **supune** cu o putere aproape fantastică și pe care nu-l mai pot regăsi când mă trezesc. Fără îndoială, deoarece au unit în mine pentru totdeauna impresii diferite și de neseplat, doar pentru că mă siliseră să le simt în același timp, Meseclise și Guermites m-au expus, în viitor, la multe decepții și chiar la multe greșeli. Căci adeseori am vrut să revăd o persoană fără să deslușesc că voința mea era legată de faptul că ca îmi amintea de un gard de tufe de păducei, și am ajuns să cred, și să-l fac și pe celălalt să creadă, într-un spor de iubire, din simpla dorință de a călători. Dar, de asemenea, prin chiar asta, și rămânând prezente în acelea dintre impresiile mele de astăzi cu care se pot lega, ele le conferă adevărate temelii, profunzime, o dimensiune în plus față de celelalte. Le adaugă și **un** farmec, o semnificație ce nu există decât pentru mine. Când, în serile de vară, cerul armonios miriște precum un animal sălbatec, și când ceilalți sînt îmbufnați că vine furtuna, cu, datorită acelei plimbări înspre Meseclise, rămîn singur în extaz, respirînd, prin zgomotul ploii ce cade, mireasma unor invizibile și persistente flori de liliac.

Astfel rămîneau adeseori pînă dimineața, gîndindu-mă la vremea cînd mă duceam la Combray, la tristele mele seri lipsite de somn, la atîtea zile, de asemenea, a căror imagine îmi fusese de

188

curînd redată de gustul — de ceea ce locuitorii din Combray ar fi numit „parfumul” — unei cești cu ceai și, **printr-o** asociație de amintiri, la ceea ce, mulți ani după ce plecasem din acest orașel, aflasem cu privire la o iubire pe care Swann o avusese înainte ca eu să mă fi născut, cu acea precizie a detaliilor biografice mai ușor de obținut uneori cînd e vorba de oameni morți de multe secole, decât cînd e vorba de viața celor mai buni prieteni ai noștri, și care parcă cu neputință, cum ar părea cu neputință să vorbești dintr-un oraș într-altul — atîta vreme cît este ignorat artificiu prin care a fost depășită această dificultate. Toate aceste amintiri adăugate unele altora nu alcătuiau decât o masă, dar nu fără a se putea distinge între ele — între cele mai vechi, și cele mai recente, născute dintr-o mireasmă, apoi între cele ce nu erau decât amintirile unei alte persoane, de la care le aflasem —, dacă nu fisuri, dacă nu adevărate falii, cel puțin acele vinișoare, acele brîie felurite colorate care, în cazul anumitor stînci sau al anumitor blocuri de marmoră, dezvăluie diferențe de origine, de vîrstă, de „formație”.

Desigur, cînd se apropia dimineața, scurta incertitudine a trezirii mele era de multă vreme risipită. Știam în ce cameră mă aflu cu adevărat, o reconstruisem în jurul meu pe întuneric — fie orien-tîndu-mă doar din memorie, fie ajutîndu-mă, ca de un indiciu, de o zare de lumină abia întrevăzută, în josul căreia situam perdelele de la fereastră —, ba chiar o reconstruisem în întregime și o mobilasem precum un arhitect și un tapițer ce țin seama de deschiderea ferestrelor și a ușilor, așezînd oglinzile și punînd comoda la locul lor obișnuit. Dar de îndată ce lumina zilei — și nu pîlpîirea unui ultim cărbune răsfrîntă de o vergea de aramă — desena în întuneric, eu creta, parcă, prima linie albă de rectificare, fereastra cu perdelele ei părăsea cadrul ușii unde o situasem din greșeală, în timp ce, spre a-i face loc, biroul pe care memoria mea îl așezase cu neîndeplinire acolo, o lua la goană, împingînd în fața-i căminul și îndepărtînd zidul despărțitor al coridorului; o curticică domnea acolo unde, cu o clipă mai înainte, se afla sala de baie, iar locuința pe care o zidisem în întuneric dispărea ca și atîtea altele întrevăzute în învălmășeala trezirii, pusă pe fugă de palidul semn desenat deasupra perdelelor de degetul înălțat al zilei.

189

J

O iubire a lui Swann

P

ENTRU A FACE PARTE din „micul nucleu”, din „micul grup”, din „micul clan” al familiei Verdurin, trebuia să îndeplinești o condiție suficientă, dar necesară: să adevi tacit la un Crez printre ale căni articole unul afirma că tînărul pianist, protejat de doamna **Verdurin** în acel an și despre care ea spunea: „Nimănui mi ar trebui să i se îngăduie să știe să-I interpreteze atît de minunat pe Wagner!”, îi „înfunda” atît pe Plante cit și pe Ru-binstein^{E4}, și că doctorul Cottard era un mai bun diagnostician decît Potain. Orice „nou adept” pe care familia Verdurin nu-l putea convinge că serile celor ce nu veneau la ei erau plicticoase la culme, se vedea pe dată exclus. Femeile fiind în această privință mai rebele decît bărbații, căci își desfășurau întreaga curiozitate mondenă și întreaga dorință de a afla nemijlocit cît de plăcute sau de neplăcute sînt petrecerile din alte saloane, iar soții Verdurin simțind, pe de altă parte, că acest spirit cercetător și acest demon al frivolității puteau, prin molipsire, să devină fatale ortodoxiei micii lor biserici, fuseseră siliți să-i izgonească rînd pe rînd pe toți „credincioșii” de sex feminin.

În afară de tînăra nevestă a doctorului, nu mai primeau aproape în acel an (deși doamna Verdurin era virtuoză și dintr-o respectabilă familie burgheză, nespun de bogată și întru totul obscură, cu care ea încetase treptat, și în mod voit, orice relație) decît pe o demimondenă, sau aproape, pe doamna de Crecy, căreia doamna Verdurin i se adresa pe numele mic, spunîndu-i Odette, și despre care ea declara ca e „un amor de femeie”, și pe mătușa pianistului, ce fusese probabil cîndva portăreasă; erau femei ce nu cunoșteau înalta societate și care, în naivitatea lor, crezuseră cu ațita ușurință că prințesa de Sagan și ducesa de Guermantes erau silite să plătească niște bieți pîrliți pentru a avea lume la petreceri, îneit, dacă le-ai ii propus să le faci rost de o invitație la dineurile date de aceste

două nobile doamne, fosta portăreaseă și cocota ar fi refuzat cu dispreț.

Soții **Verdurin** nu invitau la cină: la ei găseai întotdeauna „masa întinsă”. Seara nu exista un **program** anume. **Tmărul** pianist cînta la pian, dar numai dacă „avea chef”, căci fiecare făcea ce voia și, după cum spunea domnul Verdurin: Să ne trăiască prietenii și să se simtă aici ca la ei acasă!” Dacă pianistul voia să interpreteze cavalcada din *Walkiria* sau preludiul din *Tristan*?⁵, doamna Verdurin protesta, nu pentru că acea muzică i-ar fi displicut, ci, dimpotrivă, pentru că o impresiona prea mult. „Vreți să mă apuce iar migrena? Știți doar că asta mi se împlă ori de cîte ori cîntă asta la pian. Știu ce mă așteaptă! Mîine, cînd o să vreau să mă scol, n-o să mai fie nici țipenie!” Dacă pianistul nu cînta, lumea sta de vorbă, și unul dintre prieteni, cel mai adeseori pictorul lor favorit din acel moment, „dădea dramul”, cum spunea **domnul** Verdurin, „vreunei istorii atît de gogonate că se tăvăleau cu toții de rîs”, și mai ales doamna Verdurin, căreia — într-atît avea obiceiul să înțeleagă la propriu expresiile figurate ale emoțiilor pe care le simțea — doctorul Cottard (un tînăr debutant în acea vreme) a trebuit într-o bună zi să-i pună la loc falca, fiindcă îi căzuse do **atâta** rîs.

Bărbaților le era interzis să poarte haine de seară, pentru că erau între „amici” și ca să nu semene cu „plicticoșii” de care se fereau ca de ciumă, neinvitîndu-i decît cu cine știe ce mare prilej, căutat cum nu se

poate mai rar și doar pentru a-l distra pe pictor sau a-l face cunoscut pe muzician. În restul timpului se mulțumeau să dezlege șarade, să ia masa la miezul nopții în chip solemn, dar în intimitate, fără a lăsa să pătrundă vreun străin în micul „nucleu”.

Dar, pe măsură ce „amicii” căpătaseră un loc tot **mai** mare în viața doamnei Verdurin, plicticoși și dezagreabili începeau să fie toți cei care îi răpeau, fie și pentru puțină vreme, prietenii, toți cei care îi împiedicau să fie liberi, adică mama unuia, profesia altuia, casa de la țară sau boala unui al treilea. Dacă doctorul Cottard credea că trebuie să plece îndată după masă ea să se întoarcă la căpățâniul unui bolnav aflat în primejdie: „Cine știe, îi spunea doamna Verdurin, poate că i-ar face mult mai bine dacă nu l-ai deranja acum seara; ar petrece o noapte mai bună fără tine; mâine dîmî-neată o să te duci să-l vezi devreme și o să-l găsești vindecat”. încă de la începutul lunii decembrie era bolnavă la gîndul că prietenii cei mai credincioși ai casei „o vor lăsa baltă” de Crăciun și de Anul nou. Mătușa pianistului îi pretindea acestuia să ia masa în acele zile în familie, cu mama:

—Nu cumva crezi c-o să moară, îi strigă aspru **doamna Verdurin**, dacă nu cinezi cu ea de Anul nou, ca în *provincie!*

în săptămîna Patimilor, neliniștile ei renășteau:

80Dumneata, doctore, un savant, un liber cugetător, cred că vii în Vinerea mare, ca în orice altă zi, îi spuse ea lui Cottard, în primul an, pe un ton sigur de sine, ca și cum nu s-ar fi putut îndoii de răspuns. Dar tremura, așteptîndu-l, căci, dacă nu ar fi fost afirmativ, risca să rămîna singură.

81Voi veni în Vinerea mare... să-mi iau rămas bun, căci ne vom petrece Pastele în Auvergne.

82În Auvergne? ca să te mănînce purecii și ploșnițele! N-ai decît!

Și, după o clipă de tăcere:

—Dacă ne-ai fi spus măcar din timp, ca să fi organizat ceva și să fi călătorit împreună, în condiții confortabile.

Tot astfel, dacă un „credincios al casei” avea un prieten, sau o „prietenă a casei” avea un flirt ce ar fi putut uneori să-i „îndepărteze”, soții Verdurin, care nu se speriau dacă o femeie avea un amant cu condiția să-l aibă la ei, să-l iubească prin ei și să nu li-l prefere, spuneau: „Foarte bine! Adu-l aici!” Și era primit spre încercare, ca să dovedească dacă este capabil să nu aibă secrete față de doamna Verdurin, dacă are toate calitățile necesare spre a fi inclus în „micul clan”. Dacă nu corespundea așteptărilor, „credinciosul casei” care îl prezentase era luat de o parte de gazde și, după o convorbire între patru ochi, se pomenea certat cu prietenul sau cu amanta. În cazul cînd gazdele nu-i făceau acest mic serviciu, „noul adept” devenea, la rîndu-i, un „credincios al casei”. Iată de ce cînd, în acel an, demimondena îi povesti domnului Verdurin că tocmai cunoscuse un bărbat înecîntător, pe domnul Swann, insinuînd că acesta va fi foarte fericit să fie primit în vizită, domnul Verdurin transmise pe loc această cerere nevastei sale. (Căci nu avea niciodată vreo părere înaintea ei, iar rolul lui special era de a-i aduce la îndeplinire dorințele, precum și pe cele ale „credincioșilor casei”, desfășurîndu-se în chipul cel mai ingenios.)

83Doamna de Crecy vrea să te roage ceva. Ar dori să-ți prezinte un prieten, pe domnul Swann. Ai ceva împotriva?

84Ei, Doamne, cum aș putea să refuz o minune de femeie ca ea. Tacî din gură, nu-ți cere nimeni părerea, eu îți spun că ești o minune de femeie.

85Dacă asta îți este voia, răspunse Odette pe un ton prețios și cochet, și adăugă: știi că nu sînt *fishing for compliments*.

86Adu-ți prietenul, dacă e un bărbat plăcut.

192

Marcel Proust în 1891.

Marcel Proust pictat de Jacques-Emile Blanche.

Pod

peste le Loir
(„la Vivonne”).
străbătut
de Marcel Proust
în copilărie,
în vacanțele
petrecute
la Illiers
(„Combray”).

Casa unei mătuși a lui Marcel Proust
(din Illiers — „Combray”).
„mătușa Leonie” din *In căutarea timpului pierdut*.
Fereastra din stînga este cea a camerei lui Proust,
care a locuit aici în copilărie.

Ver Meer : *Priveliște din Deltt*.
Este una din picturile la care Proust face numeroase referiri
în *In căutarea timpului pierdut*.

Camera lui Marcel Proust la Illiers („Combray”).

O pagină din manuscrisul proustian.

comparată de către Swann.

Zephora (detaliu dintr-o frescă de Sandro Botticelli), cu care Odette de Crecy este comparată de către

- CŢNTRAU -

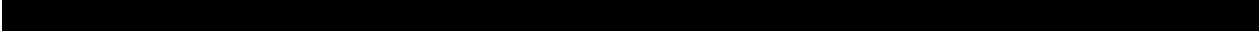
Caleaşca, crochiu de Laprade.
(„Vedeam... o neasemuită caleaşca... în care şedea alene
doamna Swann... în mină ou o umbrela mov^h -
Du cote de chez Swann).

Portretul contesei Gretfulhe de Helleu.
Este una din doamnele din înalta aristocraţie
care i-au servit lui Proust drept model
pentru contesa de Guermantes din *In căutarea timpului pierdut*.

Catedrala din Chartres de La prade.
Proust arată în opera sa o predilecţie specială

pentru această capodoperă a artei gotice.
Castelul Guermantes, Lagny (Seine-et-Marne).
e vest.

Castelul Guermantes. Fațada dinspre nord și cea dinspre
Castelul Guermantes (detaliu).

Castelul
Guermantes.
Galeria numită
„La belle inutile”.

Castelul Guermantes. Scară din aripa de nord.

Marceline de

Guermantes (1799-1819).
Marceline de Guermantes în 1818.

^B
CENTRALA UNIVERSITĂȚII CLUJ-NAPoca
Marcel Proust pe patul de moarte :
gravură de Helleu.

Marcel Proust

Desigur, „micul nucleu” nu avea nici o legătură cu societatea frecventată de Swann, și adevărații mondeni ar fi găsit că nu merită osteneala să ocupe, ca el, în lumea înaltă, o situație excepțională, pentru a ține să le fie prezentat soților Verdurin. Dar lui Swann îi plăceau atât de mult femeile înfite, din ziua când le cunoscuse aproape pe toate din aristocrație și când nu mai avuseseră a-l învăța nimic, el nu mai ținuse la aceste scrisori de naturalizare, echivalând aproape cu niște titluri de noblețe pe care i le acordase cartierul Saint-Germain, decât ca la un fel de valoare de schimb, de scrisoare de credit, lipsită de preț în ea însăși, dar îngăduindu-i să-și improvizeze o situație în cutare mic oraș de provincie sau în cutare mediu obscur din Paris, unde fata nobilului de țară sau cea a grefierului îi păruseră frumoase. Căci dorința sau iubirea îi trezeau, atunci un simțămînt de vanitate de care acum scăpase în viața, cea obișnuită (deși, neîndoielnic, tocmai acest simțămînt îl îndreptase odinioară către o carieră mondenă unde își risipise în plăceri frivole darurile minții și își folosise erudiția în materie de artă știindu-le pe doamnele din înalta societate ce tablouri să-și cumpere și cum să-și mobilizeze palatele), dar care îi stîrnea dorința de- a străluci în ochii unei necunoscute de care era îndrăgostit, cu o eleganță nepresupusă doar de numele de Swann. Dorea asta mai ales dacă necunoscuta era de condiție umilă. Așa cum un bărbat inteligent nu se va teme niciodată că va părea prost în fața unui alt: bărbat inteligent, tot astfel un bărbat elegant se va teme a-și vedea eleganța ignorată nu de către un mare senior, ci de un bădăran. Trei sferturi din cuvintele de duli și din minciunile vanitoase ce au fost împrăștiate cu dărnicie de când lumea există de către oameni care astfel se înjoseau, au fost adresate unora ce le erau inferiori. Iar Swann, care era simplu și neglijent cu o ducesă, tremura să nu fie disprețuit, și poza, atunci când era în fața unei cameriste.

Nu era ca alții oameni care, din lene sau dintr-un sentiment resemnat al obligației create de marea socială de a rămîne legați de un anume țărîm, se abțin de la plăcerile pe care realitatea li le înfățișează în afara poziției mondene unde trăiesc, fixați pînă la moarte, mulțumindu-se, în cele din urmă, să numească plăceri, din lipsă de altceva mai bun, după ce au izbutit să se obișnuiască, distracțiile mediocre sau necazurile suportabile cuprinse în ea. Swann, în schimb, nu încerca să le găsească frumoase pe femeile cu care își petrecea timpul, ci să-și petreacă timpul cu femeile pe care le găsea frumoase. Și adeseori erau femei de o frumusețe destul de vulgară, căci calitățile fizice pe care el le căuta fără să-și dea seama

erau complet opuse celor care îl făceau gît admire femeile sculptate sau pictate de maestrul lui preferat. Profunzimea, melancolia expresiei îi înghețau simțurile, trezite, dimpotrivă, de o carne sănătoasă, îmbelșugată și roz.

Dacă, într-o călătorie, înfilnea o familie pe care manierele elegante l-ar fi obligat să nu încerce să o cunoască, dar care număra printre membrii ei o femeie ce-i apărea împodobită cu un farmec lui încă necunoscut, a rămîne „rezervat” și a înșela dorința trezită de ea, a înlocui cu o plăcere diferită plăcerea pe care ar fi putut-o cunoaște cu ea, scriind unei vechi amante să vină la el, i s-ar fi părut o abdicare în fața vieții tot atât de lașă, o renunțare la o fericire nouă tot atât de stupidă, ca aceea de a se zăvori în camera lui și a privi vederi înfățișînd Parisul. Nu se încheia în edificiul relațiilor sale, dar făcuse din acesta, pentru a-l putea reconstrui din mers, pe noi baze, oriunde i-ar fi plăcut o femeie, unul din acele corturi demontabile pe care exploratorii le poartă cu ei. Ar fi dat pe nimic, oricît de invidiat le-ar fi părut altora acel lucru, tot ceea ce nu putea fi transportat sau schimbat pe o plăcere nouă. De eîte ori nu renunțase, de la o clipă la alta, la creditul pe care îl căpătase din partea unei ducese, alcătuit din dorința acumulată de ani de zile a acesteia de a-i fi pe plac, dar

fără a afla prilejul potrivit — cerîndu-i, printr-o indiscretă depeșă, o recomandare telegrafică prin care ar fi intrat pe dată în legătură cu unul din intendenții ei de la țară a cărei fiică îi păruse frumoasă, ca un înfometat care ar da un diamant pe o bucată de pâine! Ba chiar, mai târziu, se distra pe seama acelei situații, căci exista în el, răscumpărată de o rară delicatete, o anume grosolănie. Apoi aparținea acelei categorii de bărbați inteligenți care au trăit în trmăvie și caută o consolare și poate chiar o scuză în ideea că acea trmăvie oferă inteligenței lor obiecte tot atât de vrednice de interes pe cât ar fi cele oferite de artă sau de studiu, că „Viața” cuprinde situații mai interesante, mai românești decît toate romanele. Cel puțin asta susținea el, convingîndu-i cu ușurință pe cei mai rafinați prieteni ai săi din înalta societate, mai cu seamă pe baronul de Charîus, pe care îl înveselea povestindu-i propriile-i aventuri deocheate, fie că, întîl-nind în tren o femeie pe care apoi o adusesse la el acasă, descoperise apoi că era sora unui suveran ce avea în mîinile sale, în acel moment, toate firele politicii europene, el fiind astfel ținut la curent cu toate într-un mod cum nu se poate mai plăcut, fie că, prin jocul complex al împrejurărilor, depindea de alegerea ce urma, a fi făcută de conclav, dacă va putea sau nu să devină amantul unei bucătărese.

194

De altminteri Swann îi silea cu atîta cinism să-i slujească drept •codoși nu numai pe cei din strălucita falangă de nobile și virtuoză văduve, de generali, de academicieni, ce-i erau cu deosebire apropiați. Toți prietenii lui se obișnuiseră să primească dm cînd în cînd scrisori prin care le cerea cîteva rînduri de recomandare sau de introducere, cu o abilitate diplomatică ce, persistînd de-a lungul unor iubiri succesive și al unor pretexte diferite, punea tot mai mult în evidență, mai bine chiar decît o atitudine stîngace, ut caracter permanent și scopuri identice. Am pus adeseori să mi se povestească, mulți ani mai târziu, cînd caracterul lui a început să mă intereseze din cauza asemănărilor pe care, în cu totuî alte privințe, le avea cu al meu, felul cum, cînd îi trimitea o epistolă bunicului (ce nu-mi era încă bunic, căci marea legătură a lui Swann a început cu puțin înainte de nașterea mea, și ea a întrerupt pentru multa vreme acele practici), acesta, recunoscînd pe plic scrisul prietenului său, exclama: „Păzea! Swann iar îmi cere cine știe ce!” Și. fie dintr-o neîncredere, fie din sentimentul inconștient și diabolic «e ne îndeamnă să nu dăm cutare lucru decît celor ce nu și-l doresc, bunicii mei răspundeau printr-un nu categoric rugăminților lui cel mai ușor de satisfăcut, cum ar fi fost aceea de a-l prezenta unei fete ce lua masa în fiecare duminică la noi, și în legătură cu cart» erau >siliți, de fiecare dată cînd Swann le vorbea iar despre ea, s?i se prefacă, zicînd că nu-i mai vizitează, în timp ce toată săptămvna se întrebau totodată pe cine ar mai putea invita odată cu ea, și negăsind adeseori pe nimeni, dar fără a-l chema nici chiar atunci pe cel pe care l-ar fi făcut astfel atît de fericit.

Uneori, cutare pereche, prieteni ai bunicilor și care pînă atunci se plînseseră că nu-l întîlnesc niciodată pe Swann, îi vesteau plini de mulțumire și poate cu o ușoară dorință de a le stîrni invidia, că Swann se poartă acum cu ei într-un chip fermecător și că nu trece zi fără să-i viziteze. Bunicul nu voia să le strice bucuria, dar se uita țintă la bunica și fredona:

Care-o fi taina? Nu înțeleg nimic.

sau:

Nălucă trecătoare... sau:

în treburi ca acestea

Mai Mne-i să nu vezi nimic.

195

Cîteva luni mai târziu, dacă bunicul îl întreba pe noul prieten al lui Swann: Ce mai face Swann? îl vezi tot atit de des.-' chipul interlocutorului său se alungea: „Să nu-i mai rostești numele m fata mea! -Dar credeam că erați foarte prieteni... Astfel, timp de” cîteva luni, fusese prietenul intim al verilor bunicii la care lua masa aproape în fiecare zi. Dintr-o dată nu i-a mai vizitat, fara*sa-i wevină L-au crezut bolnav, iar verișoara bunicii tocmai voia și trimitea un servitor la el, cînd dădu peste o scrisoare lăsată dm greșeală în registrul de soeoteli al bucătăresei. O anunța pe aceasta femeie că pleacă din Paris și că nu va mai putea veni. Era amanta lui și, în momentul rupturii, socotise de cuviința sa-i anunțe ple carea numai ei.

Cînd amanta lui era, dimpotrivă, o femeie dm lumea buna sau, cel puțin cu o origine nu chiar atît de umilă sau cu o viața nu chiar atît de deșucheată încît să nu o poată scoate în societatea malta,

atunci de dragul ei, se întorcea și el pentru o vreme la viața mondenă dar numai în cercul strimț în care se mișca ea sau unde o dușese el. JN^T u-i cazul să contăm pe Swann în seara asta, spunea cutare amfitrionă, știți doar că e ziua de Operă a americancei cu care trăiește " Obține pentru ea invitații în saloanele foarte incluse unde fel avea tabieturile lui, dineurile lui săptămânale, partidele lui de pocher în fiecare seară, după ce, încrețindu-și ușor părul tăiat scurt des ca o perie și roșcat, își împlânzea astfel puțin privirea pătrunzătoare a ochilor verzi, își alegea o floare pentru butoniera și pleca să se întâlnească cu amanta lui, cu care cma la una dintre femeile ce-i erau prietene; și atunci, gândindu-se la admirația și la prietenia cu care îl vor înconjura, în fața femeii iubite, acei oameni la modă pentru care persoana și părerile lui erau sfinte el regăsea farmecul aeelei vieți mondene față de care nu de mult se simțea blazat dar a cărei materie, pătrunsă și cald colorată de o flacăra ascunsă și mișcătoare, îi părea prețioasă și frumoasă de când în corporase o nouă iubire.

Dar în timp ce fiecare dintre aceste legături, sau fiecare dintre aceste flirturi fusese realizarea mai mult sau mai puțin completa a unui vis născut din vderea unui chip sau a unui trup pe care Swann le găsisse fermecătoare, spontan, fără să-și dea vreo strădanie în schimb când, într-o bună zi, la teatru, i-a fost prezentat Odettei de Crecy de către unul din prietenii lui de odinioară, ce n vorbise despre ea ca despre o femeie înecătoare cu care va ajunge poate să aibă o legătură plăcută, dar înfățișându-i-o drept mai greu de cucerit decât era în realitate, spre a-i lăsa impresia ca î-afecnt un serviciu prietenesc și important prczentându-l, ea 11 apărase an

198

Bwann ca o femeie nu lipsită de frumusețe, desigur, dar avînd un gen de frumusețe ce-i era indiferent, ce nu-i inspira nici o dorință, ba chiar îi pricinuia un fel de repulsie fizică, ca una din acele femei pe care fiecare bărbat le-a întâlnit, diferite pentru fiecare, și care sînt opusul tipului cerut de simțurile noastre. Nu-i plăcea profilul ei prea puternic, pielea ei prea fragilă, pomeții prea proeminenți, trăsăturile prelungi. Avea ochi frumoși, dar atît de mari încît păreau a se prăbuși sub propria lor greutate, îi copleșeau întregul chip, făcîndu-l să pară mereu sau obosit, sau posac. La cîtăva vreme după această întîlnire la teatru, ea îi scrisese, cerîndu-i să-i arate colecțiile care o interesau foarte mult, „pe ea, o ignorantă, dar căreia îi plăceau lucrurile frumoase”, spunîndu-i totodată că are impresia că-l va cunoaște mai bine cînd îl va fi văzut în „al său /wme”, unde și-l închipuia „instalată confortabil, cu ceaiul și cu cărțile lui”, deși nu-i ascunsese surpriza de a afla că locuiește în acel cartier probabil atît de trist și „atît de puțin *smart* pentru un bărbat ca el”. Și după ce a lăsat-o să vină, părăsindu-l, ea îi exprimase regretul de a fi rămas atît de puțin în această locuință unde fusese atît de fericită să pătrundă, vorbind despre el ca și cum ar fi însemnat pentru ea ceva mai mult decât toate celelalte ființe pe care le cunoștea și pămîl a stabili între ei un fel de trăsătură de unire roma-nescă, ce-l făcuse să suridă. Dar la vîrsta oarecum dezabuzată de care se apropia Swann, cînd știi să te mulțumești a fi îndrăgostit pentru plăcerea de a fi, fără a cere neapărat ca și celălalt să te iubească, această apropiere a inimilor, chiar dacă nu mai este, ca în prima tinerețe, scopul către care tînde iubirea, rămîne totuși legată de ea printr-o asociație de idei atît puternică încît poate deveni cauza iubirii, dacă apare înaintea ei. Odinioară visai să stăpînești inima femeii pe care o iubeai; mai tîrziu, simțămîntul că stăpînești inima unei femei poate fi de ajuns pentru a te face să te îndrăgostești de ea. Astfel, la vîrsta cînd s-ar părea —fiindcă în iubire cauți mai ales o plăcere subiectivă — că trebuie să domine gustul pentru frumusețea femeii, iubirea poate lua naștere — iubirea cea mai fizică — fără ca să îi avut la temelie o dorință prealabilă. Cînd ai ajuns în acea parte a vieții, ai trăit **iubirea** de mai multe ori; ea nu mai evoluează singură, după propriile-i legi necunoscute și fatale, în fața inimii noastre uimite și pasive. îi venim într-ajutor, o falsificăm prin memorie, prin sugestie. Recunoscînd unul din sim-ptoniele ei. ne amintim și de altele, reînviindu-le. Cum posedăm melodia ei, în întregime gravată în noi. nu avem nevoie ca o femeie să ne chite începutul — plin de admirația pe care o inspiră frumusețea — pentru ca să găsim de îndată urmarea. Și dacă începe la **mij-**

197

loc, acolo unde inimile se apropie, unde cei doi își spun că nu vor mai exista decât unul pentru celălalt, sîntem îndeajuns de obișnuiți cu acea muzică pentru a ne duce repede spre partenera noastră, spre a o întîlni tocmai la pasajul unde ne așteaptă.

Odette de Crecy îi mai făcu o vizită lui Swann, apoi altele, tot mai dese; și, fără îndoială, fiecare dintre ele

îi reînnoia decepția de a regăsi în fața acestui chip ale cărui particularități oarecum le uitase în intervalul cât nu se văzuseră, și pe care nu și-l amintise nici ca fiind atât de expresiv, nici ca fiind, în ciuda tinereții lui, atât de veștejit; regreta, în timp ce îi vorbea, că marea ei frumusețe nu era în genul celor pe care le-ar fi preferat în mod spontan. Trebuie, de altfel, să spunem că fața Odettei părea mai slabă și mai proeminentă pentru că fruntea și partea de sus a obrazilor, acea suprafață netedă și mai plată, era acoperită de o revărsare de păr, purtat atunci fie în lungi bucle, fie în cârlionți ridicați pînă în creștet și care se răspîndeau în savantă dezordine de-a lungul urechilor; cît privește trupul ei, de altminteri foarte bine făcut, era greu să-i percepi continuitatea (din cauza modei din acea vreme, și deși era una dintre femeile cele mai bine îmbrăcate din Paris). Într-atît cor-sajul, înaintînd puternic ca pe un pîntec imaginar și sfîrșind brusc în unghi ascuțit, în timp ce, pe dedesubt, începea să se umfle balonul celor două fuste, îi dădea femeii înfățișarea a ceva alcătuit din piese diferite și greșit îmbucate unele într-altele; într-atît dantclu-țele, volănasele încrețite și plisate, jiletca urmăreau în deplină libertate, după fantezia desenului sau consistența stofei, linia care le ducea pînă la panglici, la învolburările de dantelă, la franjurii perpendiculare, negri ca smoala, sau care le îndrepta de-a lungul corsetului din balene, dar nu aveau nicicum în vedere ființa vie, ce, după cum arhitectura acestor zorzoane se apropia sau se îndepărta de a sa, se pomenea fie prea strînsă, fie pierdută în acele podoabe.

Dar, după ce Odette pleca, Swann surîdea gîndindu-se că îi spusese cît de greu va trece vremea pentru ea pînă cînd el îi va îngădui se întoarcă; își amintea de înfățișarea neliniștită, timidă, cu care îl rugase o dată să nu o lase să aștepte multă vreme, și de privirea ei din acele clipe, ațintită asupra lui și rugîndu-l cu teamă, atât de înduioșătoare sub buchetul de panselile artificiale prins în partea din față a pălăriei ei rotunde de pai alb, cu panglie/de catifea neagră. „Dar dumneata cînd o să vii la mine să beixtin ceai?” îi spusese ea. El pretextase că lucrează la ceva, la un ștrfaiu — în realitate părăsit de ani de zile — despre Ver MeerdtfDelft⁵⁶. „Înțeleg că eu, o biată femeie, nu însemnez nimic p£-Hngă un mare savant,

îi răspunsese ea. Aș fi ca broasca în fața aeropagului. Și totuși, mi-ar plăcea atît de mult să învăț, să știu, să fiu inițiată. Cît de nostim trebuie să fie să nu-ți mai scoți nasul dintr-un maldăr de cărți și manuscrise vechi!” adăugase ea cu aerul mulțumit de sine pe care îl are o femeie elegantă cînd afirmă că bucuria ei cea mai mare este să se murdărească fără teamă făcînd o muncă deloc curată, ca, de exemplu, gătind în bucătărie și „punînd ea însăși mîna la treabă”. „O să-ți bați joc de mine, dar n-am mai auzit niciodată vorbindu-se de pictorul ăsta care te împiedică să mă vezi (vorbea despre Ver Meer); mai trăiește? Măcar unele dintre operele lui pot oare fi văzute la Paris, pentru ca să-mi pot mai bine închipui ce îți place, pentru ca să ghicesc puțin ce se întîmplă sub fruntea asta înaltă, în mintea asta, care lucrează atît de mult, pe care o simți mereu cum cugetă, și să-mi pot spune; iată la ce se gîndește. Ar fi un adevărat vis să pot fi alături de tine în munca ta!” El se scuzase, spunînd că-i este teamă de orice nouă prietenie, vorbind, galant, despre teama sa de a fi nefericit. „Îți este frică de iubire? Ciudat, și eu care nu caut decît iubirea, care mi-aș da viața dacă aș găsi-o, spusese ea cu o voce atît de firească, atît de convinsă, înéit îl tulburase cu desăvîrșire. Cred că ai suferit din cauza unei femei. Și ești convins că toate celelalte îi seamănă. N-a știut să te înțeleagă; tu ești o ființă atît de aparte. Asta am iubit mai întîi la tine, am simțit că nu ești ca toți ceilalți. —Și apoi, de altminteri, știu ce înseamnă să fii femeie, îi spusese el, trebuie să ai o mulțime de treburile, care-ți ocupă tot timpul. —Eu n-am niciodată nimic de făcut! Sînt totdeauna liberă, voi fi totdeauna astfel pentru tine. La orice oră din zi sau din noapte cînd îți va fi comod să mă vezi, dă-mi de știre și voi fi cum nu se poate mai fericită să alerg la tine. Să te rog ceva? Ar fi drăguț din partea ta dacă te-ai duce să te prezinți doamnei Verdurin, în salonul căreia mă aflu în fiecare seară. Ar fi minunat dacă ne-am regăsi acolo; mi-aș spune că ai venit puțin și pentru mine!”.

Și, fără îndoială, amintindu-și astfel conversațiile lor, gîndindu-sc astfel la ele cînd era singur, el se juca doar cu imaginea ei, printre alte multe imagini de femei, în reverii romanești, dar dacă, datorită unei împrejurări oarecare (sau poate nu chiar datorită ei, împrejurarea ce se înfățișează în clipa cînd o stare, latentă pînă acum, se declară, puțînd să nu o fi influențat în vreun fel), imaginea Odettei de Crey ar fi absorbit toate aceste reverii, dacă acestea n-ar mai fi separabile de amintirea ei, atunci imperfecțiunea trupului ei nu ar mai fi avut nici o importanță, după cum nici faptul că ar fi fost, mai mult sau mai puțin decît oricare alt trup, pe gustul lui Swann,

deoarece, devenit trupul celei pe care o iubea, el ar fi fost singurul în măsură să-i pricinuiască bucurii și chinuri.

Bunicul cunoscuse — ceea ce nu s-ar fi putut spune despre nici unul dintre prietenii lor actuali — familia acestor Verdurin. Dar el pierduse orice legătură cu cel pe care-l numea „tînărul Verdurin” și pe caro-l considera,

oarecum în mare, ca dedîndu-se — deși avea încă multe milioane — unei vieți boeme, printre oameni din pleava societății. Într-o zi, el primi din partea lui Swann o scrisoare prin care acesta îl întreba dacă nu îl poate pune în legătură cu soții Verdurin: „Păzea! Păzea! exclamase bunicul, asta nu mă miră deloc, era singurul mod în care putea sa termine Swann. Frumoasă societate ! Dar mai întîi nu pot face ce-mi cere pentru că nu-l mai cunosc pe acest domn. Și apoi se ascunde aici, neîndoielnic, interesul lui pentru o femeie, și în povești din astea nu mă amestec. O să ne distrăm bine, dacă Swann își complică viața cu acești Verdurin”.

Și, în urma răspunsului negativ al bunicului, Odette însăși l-a adus pe Swann în familia Verdurin.

Aceștia îi invitaseră la cină, în ziua cînd Swann își făcu pentru prima oară apariția, pe doctorul și pe doamna Cottard, pe tînăml pianist dimpreună cu mătușa lui, precum și pe pictorul lor preferat de atunci, cărora li se mai adăugaseră în cursul serii și alți credincioși ai casei.

Doctorul Cottard nu știa niciodată foarte bine pe ce ton trebuie să răspundă cuiva, sau dacă interlocutorul său vrea să rîdă sau este serios. Deci, la nimereală, și indiferent de expresia feței, adăuga și un surîs provizoriu și în expectativă, a cărei finețe ambiguă l-ar fi putut dezvinovăți în fața reproșului de naivitate, dacă se întâmpla ca anumite vorbe să-i fi fost adresate în glumă. Dar cum, pentru a face față ipotezei opuse, nu îndrăznea să-și lase surisul să i se afirme limpede pe față, o vedeai întruna plutind într-o incertitudine unde se citea întrebarea pe care nu îndrăznea să o pună: „Vorbești în glumă sau în serios?” J^Tu era mai sigur nici de felul cum trebuie să se poarte pe stradă, și chiar, în general, în viață, și îl vedeai întîmpinînd trecătorii, trăsurile, evenimentele cu un surîs malițios care îi punea atitudinea la adăpost de orice improprietate, de vreme ce dovedea, dacă nu era cea, potrivită, că el știa asta prea bine și că se purtase astfel doar în glumă.

Totuși, cînd i se părea că îi este îngăduit să pună o întrebare directă, doctorul nu scăpa prilejul, încercînd să-și limiteze îndoielile și să-și completeze cunoștințele.

Astfel, urmînd sfaturile unei mame prevăzătoare, ce-l dăscălise la plecarea lui la Paris, nu lăsa niciodată să-i scape fie o expresie, fie

200'

un nume propriu necunoscute lui, fără să încerce să se documenteze asupra lor.

În privința expresiilor, **nu-i** ajungeau niciodată lămuririle primite căci, presupnîndu-le uneori un sens mai precis decît aveau, ar fi dorit să știe ce înseamnă exact cele pe care le auzea cel mai des: frumusețea diavolului, sînge albastru, o viață dezamățată, sfertul de oră al lui Rabelais, a fi un prinț al eleganței, a da **mină** liberă, a fi redus la tăcere etc, si în ce cazuri anume putea și el să le folosească, în lipsa lor, se folosea de jocuri de cuvinte pe care le învățase pe dinafară. Cît privește numele noi do persoane rostite în fața lui, se mulțumea doar să le repete pe un ton interogativ, prin care cerea, după cît i se părea lui destul de limpede, explicații altminteri greu de pretins în mod direct.

Cum simțul critic pe care credea că-l exercită asupra oricărui lucru îi lipsea cu desăvîrșire, politețea rafinată ce constă în **fe-l** asigura pe cineva cînd îi aduci un serviciu, fără să dorești a fi crezut, că, dimpotrivă, serviciul ți l-a adus el ție, îi scăpa întotdeauna, căci el lua totul întocmai cum i se spunea. Oricît de orbită era doamna Verdurin în privința, lui, ea ajunsese — continuînd totodată să-l găsească foarte subtil — să fie agasată cînd vedea că, atunci cînd îl invita într-o lojă de avanscenă să o asculte pe Sarali **Bernhardt**, zieîndu-i, eu grație: „Ești foarte amabil, doctore, că ai venit, eu ațt mai mult cu cît sînt sigură că ai auzit pînă acum adeseori vor-bindu-se de Sarali Berahardt, și apoi sîiitem poate prea aproape de scenă”, doctorul Cottard, care intrase în lojă cu un surîs ce aștepta, pentru a se preciza sau pentru a dispărea, ca una dintre persoanele avizate să-l lămurească despre valoarea spectacolului, îi răspundea: „Într-adevăr, sîntem prea aproape de scenă, și lumea începe să se plictisească de Sarali Bernhardt. Dar mi-ai spus că dorești să vin. Pentru mine, dorințele dumitale sînt porunci. Sînt foarte fericit că pot să-ți fac acest serviciu. Ca să-ți fiu pe plac, aș face orice, căci ești atît de bună!” Și adăuga: „Sarah Bernhardt este cea pe care mulți o numesc Vocea de aur, **nu-i** așa? Adeseori am citit că sub ea arde scena. E o expresie ciudată, nu găsești?” în speranța unor comentarii ce nu aveau loc.

„Știi, îi spusese doamna Verdurin soțului ei, cred că greșim eînd, din modestie, depreciam ceea ce îi oferim doctorului. Este un savant care trăiește în afara existenței practice; necunoscînd prin el însuși valoarea lucrurilor, el ia drept bune cuvintele noastre. — N-am îndrăznit să-ți spun, clar am observat și eu asta”, îi răspunse domnul Verdurin. Și, de Anul nou următor, în ioc să-i trimită doctorului

201

Cottard un rubin de trei mii de franci spunîndu-i că-i un fleac, domnul Verdurin cumpără cu trei sute de franci o piatră falsă, lăsînd să se înțeleagă că foarte cu greu puteai găsi una atît de frumoasă.

Cînd doamna Verdurin anunțase că în acea seară îl vor avea printre invitați pe Swann: „Swann?” exclamase doctorul cu un accent brutal și surprins, căci cea mai mică noutate îl lua cura mi se poate mai pe neașteptate pe acest om care se credea totdo.iuna pregătit pentru orice. Și văzînd că nu i se răspunde: „-Svearn;!” Cine-o mai fi și ăsta?” țipă el în culmea unei neliniști care dispăru brusc cînd doamna Verdurin îi spuse: „Prietenul despre

care ne-a vorbit Odette. — A, perfect, perfect", răspuse doctorul, dintr-o dată calmat. Pietonii, pe de altă parte, se bucura de apariția lui Swann în salonul doamnei Verdurin, căci îl bănuia îndrăgostit de Odette și lui îi plăcea să dea o mână de ajutor în asemenea cazuri. „Tare mă distrează să pun la cale căsătorii, îi șopti el la ureche doctorului Cottard, am izbutit pînă acum mai multe, chiar între femei!”

Spunînd soților Verdurin că Swann era foarte „smart”, Odette îi făcuse să se teamă că le va aduce pe cap un individ „plicticos”. Dimpotrivă, el le lăsă o impresie excelentă, a cărei eanță indirectă, necunoscută de ei, era tocmai, printre altele, frecventarea societății elegante. Într-adevăr, avea asupra oamenilor, chiar inteligenți, care nu au frecventat niciodată societatea înaltă, una dintre superioritățile celor ce au trăit puțin în mijlocul ei, și anume cea de a "nu o mai transfigura prin dorința sau prin spaima ce le inspiră imaginației, ci, dimpotrivă de a o considera ca neavînd nici o importanță. Amabilitatea lor, despărțită de orice snobism și de teama de a părea exagerată, devenită independentă, are acea dezinvoltură, acea grație a mișcărilor celor ale căror membre suple execută întocmai orice exercițiu vor, fără participarea indiscretă și neîndemînatecă a restului corpului. Simpla gimnastică elementară a bărbatului de lume întinzînd **rnîna** cu bunăvoință tînărului necunoscut ce-i este prezentat și înclinîndu-se cu o anume rezervă în fața ambasadorului căruia îi este prezentat, trecuse în mod inconștient în întreaga atitudine socială a lui Swann, care, față de oamenii dintr-un mediu inferior mediului său, cum erau soții Verdurin și prietenii lor, își desfășură instinctiv întreaga politețe, spunîndu-le amabilități de la care, după părerea lor, un tip „plicticos” s-ar fi abținut. Avu un moment de răceală doar față de doctorul Cottard: vîzînd că-i face cu ochiul și că-i surîde în mod ambiguu înainte chiar de a-și fi vorbit (mimică pe care Cottard o numea de „așteptare”), Swann crezu că

\ 202

doctorul îl cunoaște din vreo casă deocheată, unde se vor fi aflat împreună, deși el mergea totuși foarte rar în asemenea locuri, ne-irînd în lumea petrecăreților. Găsind aluzia de foarte prost gust, mai ales în prezența Odettei, care ar fi putut să-și facă o idee urîtă despre el, Swann luă un aer cît mai glacial. Dar cînd află că doamna ce se afla lîngă el este doamna Cottard, se gîndi că un soț atît de tînăr nu ar fi făcut aluzie în fața nevastei lui la distracții de acest gen; și încetă să mai atribuie expresiei complice a doctorului semnificația de care se temea. Pictorul îl invită pe dată pe Swann să vină cu Odette la atelierul său; Swann îl găsi amabil. „Poate că vei fi mai răsfațat decît mine și ți se va arăta portretul lui Cottard (ea îl comandase pictorului), spuse doamna Verdurin, pe un ton oarecum înțepat. Gîndește-te, «domnule» Biche, îi aminti ea pictorului, cum să'redai privirea frumoasă a ochilor, finețea ei amuzantă (felul de a i se adresa cu «domnule» era una din glumele lor obișnuite). Știi că vreau mai ales să-i surprinzi surîsul; ți-am cerut de fapt să faci portretul acestui surîs.” Și cum aceste cuvinte i se părură remarcabile, le repetă cu voce tare, pentru a fi sigură că le-au auzit cît mai mulți invitați, și chiar, sub un vag pretext, îi chemă mai întîi pe cîțiva în preajma ei. Swann ceru să i se facă cunoștință cu toată lumea, chiar și cu un bătrîn prieten al soților Verdurin, Saniette, atît de timid, de simplu și de bun, încît își pierduse pretutindeni considerația de care se bucurase pentru știința lui de arhivar, marea lui avere și familia distinsă din care se trăgea. Avea un fel de a-și molfăi cuvintele care putea să placă, pentru că simțea că trăda nu atît un defect de vorbire cît un dar al sufletului, ca un fel de rămășiță a vîrstei celei dinții, pe care nu o pierduse niciodată. Toate consoanele pe care nu le putea rosti figurau ca tot atîtea durtăți de care nu era capabil. Cerînd să-i fie prezentat domnului Saniette, Swann îi dădu doamnei Verdurin impresia că rolurile fuseseră răsturnate (într-atît încît drept răspuns ea spuse, insistînd asupra diferenței: „Domnule Swann, vrei să ai bunătatea de a-mi îngădui să ți-l prezint pe prietenul nostru Saniette”), dar trezi în Saniette o simpatie arzătoare, pe care, de altminteri, soții Verdurin nu i-au dezvăluit-o niciodată lui Swann, căci Saniette îi cam agasa, și de aceea nu țineau să-i dăruiască noi prieteni. În schimb, Swann îi emoționa nespun cînd crezu că se cuvîne să-i roage fără înfîziere să-l prezinte mătusei pianistului. În rochie neagră ca totdeauna, pentru că socotea că, în negru, ești totdeauna îmbrăcat cum trebuie și în felul cel mai distins, ea avea obraji roșii ca focul, ca de fiecare dată după masă. Se înclină în fața lui Swann, plină de respect, apoi își îndreptă majestuos trupul. Cum era cu totul lipsită de înv-

203

țătură și se temea să nu facă greșeli de franceză, rostea cuvintele anume nedeslușit, gândind că dacă i s-ar fi întâmplat să scape vreo greșeală boacăna, nimeni nu ar fi putut fi sigur de ce i-au auzit urechile, astfel încât conversația ei nu era decât o hîrîială continuă, din care se iveau ici-colo rarele cuvinte de care era sigură. Swann crezu că își poate bate puțin joc de ea într-o conversație cu domnul Verdurin, dar acesta fu șocat.

„E o femeie minunată, îi răspunse el. Sînt de acord că nu strălucește prin replică; dar te asigur că este foarte plăcut să stai de vorbă cu ea între patru ochi. — Nu mă îndoiesc, se grăbi să aprobe Swann. Voiam doar să spun că nu mi se pare «copleșitoare», adăugă el, insistînd asupra acestui adjectiv, și de fapt ceea ce spun e mai curînd un compliment. — 6 să te uimesc, spuse domnul Verdurin, scrie admirabil. Nu l-ai auzit niciodată cîntînd la pian pe nepotul ei? Cîntă minunat, nu-i așa, doctore? Vrei să-l rog să ne cînte ceva, domnule Swann? — Ar fi o adevărată fericire...”, începuse să răspundă Swann, cînd doctorul îl întrerupse batjocoritor. Într-adevăr, după ce reținuse că în cursul unei conversații emfaza, folosirea formulelor solemne erau lucruri învechite, de îndată ce auzea un cuvînt plin de gravitate spus în chip serios, cum tocmai fusese rostit cuvîntul „fericire”, credea că cel care-l pronunțase dăduse o dovadă de prostie infatuată. Și dacă, mai mult încă, se întâmpla ca acel cuvînt, oricît de curent ar fi fost, să figureze pe lista a ceea ce el numea „vechile clișee”, doctorul presupunea că fraza începută este ridicolă și o termina ironic prin locul comun ce părea să-l acuze pe interlocutorul său că a urmărit să obțină un anume efect, deși acesta nu se gîndise **cîtași** de puțin la asemenea lucru.

—O adevărată fericire pentru Franța! exclamă el răutăcios, ridicînd brațele într-un gest emfatic.

Domnul Verdurin nu-și putu stăpîni rîsul.

—De ce-or fi rîzînd cu toții? S-ar părea că voi, cei de-aeolo, mi știți ce-i melancolia, strigă doamna Verdurin. Dacă vă închipuiți că mă distrez stînd aici singură, de parcă aș fi pedepsită, greșiți, adăugă ea pe un ton înciudat, ca o fetiță.

Doamna Verdurin era așezată pe un înalt scaun suedez din lemn de brad ceruit, dăruit ei de un violonist din acea țară și pe care ea îl păstra, deși amintea de forma unei scărițe și nu se potrivea deloc cu frumoasele mobile vechi din casă, dar ea ținea să pună la vedere cadourile pe care invitații cei mai credincioși obișnuiau să i le facă din cînd în cînd, pentru ca donatorii să aibă plăcerea de a le recunoaște cînd o vizitau. De aceea încerca să-i convingă pe toți să nu-i aducă decât flori și bomboane, care, cel puțin, nu se pot păstra;

204

dar nu izbutea, drept care avea o colecție de sobițe, perne brodate, pendule, paravane, barometre, vase chinezești, cum nu se poate mai monotonă și totuși cu desăvîrșire dispartă.

Din acest post înalt ea participa cu însuflețire la conversația credincioșilor casei și se înveselea ascultîndu-le „aiurelile”, dar după accidentul pe care-l avusese cu falca, renunțase să-și mai dea osteneala să rîdă cu adevărat, dedîndu-se în schimb la o mimică foarte convențională, ce voia să spună, fără oboseală sau vreun risc pentru ea, că rîde cu lacrimi. La cel mai mic cuvînt rostit de vreun obișnuit al casei împotriva unui „plicticos” sau a unui vechi credincios ce o părăsise, acum azvîrlit în tabăra „plicticoșilor” — și spre cea mai mare disperare a domnului Verdurin, ce avusese multă vreme pretenția de a fi tot atît de amabil cît și nevasta lui, dar care, rîzînd <ie-a binelea, ajungea repede să se sufoca și fusese întrecut cu mult și învins de acea viclenie a unei neîncetate și fictive hîrîrități —, ea scotea un mic țipăt, își închidea ochii de pasăre, ușor închețoșați de o pată de albeață și, pe neașteptate, ca și cum abia dacă avusese timpul să-și ascundă un spectacol indecent sau să-și ia măsuri împotriva unui acces mortal, cufundîndu-și fața în **miini**, care astfel o acopereau în întregime, părea că vrea să stăpînească, să oprească un rîs din pricina căruia, dacă i s-ar fi lăsat pradă, ar fi leșinat. Și astfel, amețită de veselia invitaților celor mai credincioși, beată de prietenie, de bîrfeli și de vorbe binevoitoare, doamna Verdurin, cocoțată pe stinghia ei, asemenea unei păsări ce a înghițit o fărîmă de biscuit muiat în vin cald, hohotea de amabilitate.

în acest timp, domnul Verdurin, după ce-i ceruse lui Swann îngăduința să-și aprindă pipa („aici nu ne jenăm, sîntem între prieteni”), îl ruga pe tînărul artist să se așeze la pian.

0 Te rog, nu-l plictisi, nu-i aici ca să fie sîcîit, strigă doamna Verdurin, îți poruncesc să-l lași în pace!

1 Dar de ce crezi că nu i-ar face plăcere? spuse domnul Verdurin, domnul Swann nu cunoaște poate sonata în fa diez pe care am descoperit-o; o să ne-o cînte în transcrierea pentru pian.

2 Ah! nu, nu sonata mea! strigă doamna Verdurin, n-am chef ca, de atîta plîns, să fac un guturai și să mă pomenesc și cu o nevralgie facială, ca ultima dată; mulțumesc de asemenea dar, nu țîn

să o iau de la capăt; vă convine, nu voi o să stați în pat opt zile!

Această mică scenă, care se reînnoia de fiecare dată când pianistul «rma să cînte, îi încînta pe cei de față ca și cum ar fi asistat la ea pentru prima oară, căci vedeau în ea o dovadă a seducătoarei originalități a „Patroanei”, precum și a sensibilității ei muzicale. Cei

205

ce erau în apropiere făceau semn să se apropie celor care, ceva mai departe, fumau sau jucau cărți, căci urma să se întîmple ceva important, spunîndu-le, ca la Reichstag⁵⁷, în momentele interesante: „Ascultați, ascultați.” Iar a doua zi, cei ce nu putuseră veni aflau cît de mult trebuie să-și regrete absența, căci scena fusese încă mai nostimă decît de obicei.

3 Bine, ne-am înțeles, nu va cînta decît *anclantele*, spuse domnul Verdurin.

4 Auziți-l, oameni buni. Numai *anăantele*. Păi tocmai partea asta mă lasă lată. Patronul știe ce vrea, nimic de zis! E ca și cum ar spune să i se chite din a *Noua* doar finalul, iar din *Maeștrii*⁵⁸ doar uvertura.

În tot acest timp, doctorul o îndemna pe doamna Verdurin să-l lase pe pianist să chite, nu pentru că ar fi crezut că minte spunînd că muzica lui o tulbură — recunoștea aici o anume stare neurastenică —, ci din acel obicei al multor medici de a renunța la prescripțiile lor severe de îndată ce este în joc, lucru ce le pare mult mai important, vreo reuniune mondenă din care fac și ei parte și unde persoana căreia îi spun să-și uite măcar atunci dispepsia sau gripa,, joacă un rol esențial.

5 De data asta nu o să te îmbolnăvești, o să vezi, îi spuse el, căutînd să o sugestioneze cu privirea. Iar dacă se întîmplă asta, t& vom **îngriji**.

6 Adevărat? răspunse doamna Verdurin, ca și cum, în fața spe ranței unui asemenea răsfăț, nu-i mai rămînea decît să capituleze. Poate și că, tot spunînd că se va îmbolnăvi, ajunsese uneori să nu-și mai amintească de faptul că minte, și căpăta un suflet de bolnav. Or, aceștia, nemaivînd forța de a fi mereu siliți să-și controleze crizele printr-un efort de înțelepciune, preferă nu o dată să creadă că vor putea face tot ce le place și le dăunează de obicei, dacă se dau pe mîinile unei ființe puternice care, seutindu-i de orice osteneală, îi vor însănătoși cu un singur cuvînt sau cu o pilulă.

Odette se așezase pe o canapea ce se afla lîngă pian:

—După cum știi, aici îmi place să stau, îi spuse ea doamnei Verdurin.

Aceasta, văzînd că Swann s-a așezat pe un scaun, îl rugă să se ridice:

7 Nu stai bine acolo, așază-te alături de Odette; nu-i așa, Odette, că-l lași pe domnul Swann să stea lîngă tine?

8 Ce frumoasă tapiserie de Beauvais⁵⁹, spuse Swann, înainte de a se așeza, încercînd să fie amabil.

206

9 Ah! cît sînt de mulțumită că-ți place canapeaua mea, îi răspunse doamna Verdurin. Și te previn că, dacă vrei să mai vezi una Iar fel de frumoasă, îți faci iluzii. Niciodată nu s-a mai făcut ceva asemănător. Micile scaune, de asemenea, sînt adevărate minuni. Curînd o să le poți privi. Fiecare bronz corespunde ca atribut su biectului reprezentat pe scaun; îți făgăduiesc că te vei amuza din plin, dacă vei vrea să le privești. E destul să te uiți la decorația de pe margini, uite, de pildă, vița de vie pe fond roșu din Ursul și Strugurii. Ce zici de asemenea desen? Oamenii ăștia știau să deseneze, nu glumă, nu ți se pare? Nu-i așa că vița asta de vie îți stîrnește parcă o poftă fără de margini? Soțul meu pretinde că nu-mi plac fructele, pentru că mănînc mai puține decît el. Dar nu-i așa, eu sînt mai lacomă decît voi toți, dar nu simt nevoia să mi le bag în gură, de vreme ce mă bucur de ele privindu-le. Ce v-a apucat de rîdeți cu toții? Întrebați-l pe doctor și o să vă spună că strugurii ăștia îmi curăță stomacul. Unii fac o cură la Fontainebleau, eu, în

schimb, îmi fac mica mea cură de Beauvais. Domnule Swann, nu vei pleca înainte de a fi pipăit ornamentația în bronz a spătarelor. Așa-i că sînt netede, minunat patinate de trecerea timpului? Nu așa, atinge-le bine, plimbă-ți pe ele amîndouă palmele.

10 Ah! dacă doamna Verdurin începe să mîngîie bronzurile, nu mai avem nici o șansă să ascultăm muzică în seara asta, spuse pietonii.

11 Taci din gură, ești un rău. în fond, spuse ea întoreîndu-se spre Swann, nouă, femeilor, ne sînt interzise lucruri mult mai puțin voluptuoase, Dar nici o carnație nu poate fi comparată cu asta. Pe vremea cînd domnul Verdurin îmi făcea onoarea să fie gelos — haide, fii cel puțin politicos, și nu spune că nu ai fost niciodată...

— Dar nu spun nimic. Doctore, te iau **drept** martor: am spus oare ceva?

Swann pipăia bronzurile din politețe, neîndrăznind să se oprească prea repede.

— O să le mîngîi mai tîrziu; acum dumneata vei fi cel mîngîiat, mîngîiat în ureche; cred că îți place; iată un tinerel care o va face.

Or, după ce pianistul cîntă, Swann fu încă mai amabil cu el decît cu celelalte persoane ce se aflau acolo. Și iată de ce:

Cu un an în urmă, într-o seară, ascultase o bucată muzicală executată la pian și la vioară. Mai întîi, nu gustase decît calitatea materială a sunetelor secretate de instrumente. Și simțise o mare plăcere cînd, sub mica linie a viorii, îngustă, rezistentă, densă și directoare, văzuse dintr-o dată cum încearcă să se ridice, cu un clipocit lichid, partitura masivă a pianului, multiformă, nedvizată,

207

plană și izbindu-se în sine precum zbciumul **liliachiu** al valurilor **fermecate** și beraolizate de lumina lunii. Dar pe neașteptate, fără să poată desluși limpede un contur numind ceea ce îi plăcea, și dintr-o dată ca vrăjit, căutase să culeagă fraza sau armonia — nu știa bine ce nici el însuși — care trecea și îi deschisese mai mult sufletul, așa cum anumite parfuniuri de trandafiri alunecînd prin aerul umed al serii au proprietatea de a ne dilata nările. Putuse simți o impresie afît de confuză, una dintre acele impresii ce **ăiunt** poate totuși singurele pur muzicale, nemaiauzite, pe de-a-ntregul originale, ireductibile la orice alt fel de impresii, poate pentru. că. W cunoștea acea muzică. O impresie de acest gen timp de o clipă, este, spre a spune astfel, *sine materia*. Fără îndoială, notele pe eare-le auzim atunci tind, în funcție de înălțimea și de cantitatea lor, să acopere sub ochii noștri suprafețe de dimensiuni variate, să deseneze arabescuri, să ne dea senzații de lărgime, de subțirime, de stabilitate, de stare capricioasă. Dar notele dispar înainte ca aceste senzații să fie îndeajuns de formate în noi pentru a nu fi izgonite de cele trezite de notele următoare sau simultane. Iar această impresie ar continua să învâluie în curgerea ei „încețoșată” motivele care, din cînd în cînd, ies abia la iveală, și se cufundă pe dată în adîine, dispărînd, cunoscute doar de plăcerea particulară pe care o iscă, nepuînd fi descrise, amintite, numite, inefabile — dacă memoria, asemenea unui lucrător care se muncește să așeze temelii trainice în mijlocul valurilor, fabricînd pentru noi facsimiluri ale acestor fraze trecătoare, nu ne-ar îngădui să le comparăm cu cele care le urmează și să le diferențiem. Abia dacă senzația minunată simțită de Swann expirase, că memoria lui îi și oferise pe loc o transcriere sumară și provizorie, dar pe care își aruncase ochii în timp ce bucată muzicală continua, astfel înîit, cînd aceeași impresie revenise dintr-o dată, ea nu mai era de nestăpînit. Își reprezenta întinderea ei, grupurile simetrice, grafia, valoarea expresivă; avea în fața lui acel lucru ce nu mai este muzică pură, ci desen, arhitectura, gîndire, și care ne îngăduie să ne amintim de muzică. De data aceasta deslușise limpede o frază anume, timp de cîteva clipe, de- / asupra undelor sonore. Ea îi propusese voluptăți de care nu știuse niciodată înainte de a o auzi, simțise că nimic altceva nu l-ai>pntea face să le cunoască, și avusese pentru ea ca un fel de iubire'necuno-scută.

în ritm lent, îl îndrepta mai întîi încoace, apoi într-acolo, apoi și mai departe, către o fericire nobilă, de neînțeles și precisă. Și dintr-o dată, din punctul unde ca ajunsese și de unde el se pregătea să o urmărească, după o pauză de o clipă, își schimba brusc direcția.

208

și, cu o mișcare nouă, mai rapidă, mărunță, melancolică, neîncetată și lină, îl ducea cu ca către perspective necunoscute. Apoi dispăru. Dori cu pasiune să o revadă a treia oară. Și, într-adevăr, ea se ivi din nou, dar fără să-i vorbească mai limpede, prienuindu-i chiar o voluptate mai puțin adîncă. Dar, întors acasă, avu nevoie de ca: era ca un bărbat în viața căruia o trecătoare pe care o întrezărise o clipă adusese imaginea unei noi frumuseți, ce-i dăruia propriei lui sensibilități o valoare mai mare, fără ca el să știe **măcar** dacă o va mai putea revedea vreodată pe cea pe care o iubeste încă de p& acum și căreia nu-i știe nici măcar numele.

Această iubire pentru o frază muzicală păru chiar o clipă că va însemna pentru Swann posibilitatea unui fel de întineriri. Trecuse atîta vreme de cînd renunțase să-și proiecteze viața către un scop ideal, mîrginind-o la

urmărirea unor satisfacții cotidiene, încit credea, fără să și-o spună vreodată de-a binelea, că nimic nu se va mai schimba pînă la moartea lui; mai mult chiar, nemaisimțîndu-și mintea plină de idei înalte, încetase să mai creadă în realitatea lor, fără a o putea nega întru totul. De aceea își luase obiceiul să se refugieze în gînduri lipsite de importanță, care îi îngăduiau să lase de o parte lucrurile însemnate. Așa cum nu se întreba dacă nu ar fi făcut mai bine să nu iasă în lume, dar, în schimb, știa cu certitudine că, dacă acceptase o invitație trebuia să-i dea urmare și că, dacă nu se ducea a doua zi din nou, trebuia să-și lase cartea de vizită, tot astfel în conversație se străduia să nu-și exprime niciodată din suflet o părere intimă, ci să ofere detalii **materiale** ce valorau oarecum prin ele însele, îngăduindu-i să nu-și dea întreaga măsură. Era extrem de precis cînd venea vorba de o rețetă de bucătărie, de data nașterii sau morții unui pictor, de titlurile operelor sale. Uneori, totuși, rostea cîte o judecată despre vreo operă, despre un fel de a înțelege viața, dar dădea atunci cuvintelor un ton ironic, ca și cum nu ar fi fost întru totul de acord cu ceea ce spune. Or, ca anumite ființe bolnăvicioase care, pe neașteptate, datorită unui nou ținut, unui regim diferit, uneori unei evoluții organice, spontane și misterioase, par a se însănătoși pînă într-atît înțep încep să se gîndească la posibilitatea nesperată de a începe, tîrziu, o viață cu totul diferită, Swann găsea în el, în amintirea frazei pe care o auzise, în anumite sonate-pe care voise să le asculte, spre a vedea dacă nu o va descoperi iaiv prezența uneia dintre acele realități invizibile în care încetase să mai creadă și căroră, ca și cum muzica ar fi avut un fel de influență electivă asupra uscăciunii morale de care suferea, el se simțea din nou însuflețit de dorința și aproape de forța să le consacre propria-i viață. Dar, neajungînd să știe de cine era bucată muzicală pe care

209

o auzise, nu și-o putuse procura și, în cele din urmă, o uitase. Întîl-nise în cursul săptămîinii cîteva persoane se ce aflau, ca și el, la acea petrecere, și le întrebasese; dar unele sosiseră după ce bucată muzicală fusese cîntată, iar altele plecaseră înainte; totuși cîteva fuseseră de față, dar se duseseră într-un alt salon, spre a lua parte la o conversație, în timp ce altele, care rămăseseră să asculte, nu auziseră mai mult **decît** celelalte. Cît despre stăpîinii casei, ei știau că este o bucată muzicală nouă, pe care artiștii angajați de ei ceruseră să o cînte; aceștia plecaseră în turneu, iată tot ce putu afla Swann. Avea mulți prieteni printre muzicieni, dar amintindu-și plăcerea specială și intraductibilă trezită în el de acea frază, văzînd în fața ochilor formele desenate de ea, nu putea totuși să le-o cînte. Apoi încetă să se mai gîndească la ea.

Or, abia la cîteva minute după ce tînărul pianist începuse să cînte în salonul doamnei Verdurin, dintr-o dată, după o notă înaltă, prelungită timp de două măsuri, văzu cum se apropie, scăpînd de sub această sonoritate prelungită și întinsă ca o perdea sonoră, pentru a ascunde misterul incubației sale, recunosc, tainică, foșnitoare și divizată, fraza aeriană și plină de miresme pe care o iubea. Era atît de specială, avea un farmec atît de individual și de neînlocuit, înțep Swann avu senzația că a întîlnit în salonul unor prieteni o persoană admirată de el pe stradă și pe care nu nădăjduia să o mai vadă vreodată. Către sfîrșit ea se îndepărtă, arătînd parcă, sînguincioasă, direcția cea bună, printre ramificațiile parfumului său, și lăsînd pe obrazul lui Swann reflexul surîsului ei. Dar acum putea să întrebe de numele acestei necunoscute (i se spuse că este *andan-tele* din *Sonata pentru pian și vioară* de Vinteuil), o avea, și va putea să o aibă la el acasă ori de cîte ori va voi, încercînd să-i învețe limbajul și taina.

De aceea, de îndată ce pianistul termină de cîntat, Swann se apropie de el spre a-i exprima cu entuziasm recunoștința, ceea ce îi plăcu mult doamnei Verdurin.

—E un adevărat vrăjitor, nu-i așa, îi spuse ea lui Swann; afuri situl, se pricepe bine să cînte sonata asta. Pînă acum nu ai știut că pianul poate atinge asemenea culmi. Ce am auzit e orice, numai pian nu este, zău așa! De fiecare dată am impresia că aud o orchestră. Efectul e chiar mai bun decît cel al unei orchestre, mai complet.

Tînărul pianist se înclină și, surîzînd, apăsînd pe fiecare silabă, de parcă ar fi spus o vorbă de duh:

—Ești prea indulgentă cu mine, spuse el.

210

Și, în timp ce doamna Verdurin îi spunea soțului ei. „Hai, dă-i niște oranjadă, o merită din plin”, Swann îi povestea Odettei cum se îndrăgostise de acea frază muzicală. Cînd doamna Verdurin zise, de la oarecare distanță: „Mi se pare că ți se spun niște lucruri minunate, Odette”, ea îi răspunse: „Da, într-adevăr”, iar Swann fu fermecat de simplitatea ei. Îi ceru totodată să-i vorbească despre Vin-teuil, despre creația sa, despre perioada de viață cînd compusese acea sonată, despre ce putuse însemna pentru el mica frază, vrînd mai ales să știe acest ultim lucru.

Dar toți acești oameni care afirmă că-l admiră pe Vinteuil (cînd Swann spusese că sonata este cu adevărat frumoasă, doamna Verdurin exclamase: „Cred și eu că e frumoasă! Dar nu trebuie să, spui că nu cunoști sonata lui Vinteuil, nu ai voie să nu o cunoști”, iar pictorul adăugase: „E o creație enormă, nu-i așa? Dacă vrei, nu-i exact ceea ce «place publicului», dar face cea mai mare impresie asupra artiștilor”), nu păreau

a-și fi pus vreodată asemenea întrebări, căci nu putură să-i răspundă.

Ba chiar, la unele dintre observațiile mai speciale pe care le făcu Swann în legătură cu fraza sa preferată:

— într-adevăr, e amuzant, nu m-am gândit niciodată la asta; îți spun drept, nu prea îmi place să despic firul de păr în patru; de fapt nimeni dintre noi nu-și pierde timpul cu asemenea amănunte, îi răspunse doamna Verdurin, pe care doctorul Cottard o privea în tot acest timp cu o admirație nemărginită și cu un zel studios, uimit de ușurința cu care utiliza toate acele expresii consacrate. De altfel, el și doamna Cottard, posedând un fel de bun simț asemenea celui ce poate fi întîlnit la oamenii din popor, se fereau să-și spună părerea sau să se prefacă a admira o muzică despre care, cînd ajungeau la ei acasă, își mărturiseau unul celuilalt că o înțeleseseră cam tot atît cît pictura „domnului Biche”. Cum publicul nu gustă farmecul, grația, formele naturii decît prin mijlocirea clișeeleor unei arte asimilate încetul cu încetul, și cum un artist original refuză acele clișee, domnul și doamna Cottard, întrucînd, în această privință, publicul, nu regăseau nici în sonata lui Vinteuil, nici în portretele pictorului, acel ceva care însemna pentru ei armonia muzicii și frumusețea picturii. Cînd pianistul cînta sonata, lor li se părea că el agață la întîmplare pe clape niște note ce, într-adevăr, nu erau legate între ele prin formele cu care ei erau obișnuiți, și că pictorul aruncă pe pînză culorile cu totul la întîmplare. Cînd puteau recunoaște o formă, o găseau greoaie și vulgarizată (adică lipsită de eleganța școlii de pictură prin mijlocirea căreia ei vedeau pînă și ființele de pe stradă), și, de asemenea, lipsită de orice adevăr.

211 ~

ca și cum domnul Bichie nu ar fi știut cum este construit un umăr și că femeile nu au părul mov.

Totuși, dat fiind că invitații se împrăștiaseră ici-colo, doctorul simți că se ivește o ocazie prielnică și, în timp ce doamna Verdurin adăuga un ultim cuvînt despre sonata lui Vinteuil, precum un înotător debutant ce se aruncă în apă, dar alege un moment cînd nu e prea multă lume de față:

—Atunci este ceea ce îndeobște numim un muzician *ii primo cartello!* exclamă el cu o bruscă hotărîre.

Swann află doar că apariția recentă a sonatei lui Vinteuil produsese o mare impresie asupra unei școli cu tendințe foarte avansate, dar că îi era cu desăvîrșire necunoscută marelui public.

12Cunosc bine pe cineva cu **numele** do Vinteuil, spuse Swann, gîndindu-se la profesorul de pian al surorilor bunicii mele.

13Poate că este **chiar** el, exclamă doamna Verdurin.

14Oh, nu! răspunse Swann, **rîzînd**. Dacă l-ai fi văzut fie și nu mai două minute, nu ți-ai **mai** fi pus o asemenea întrebare.

15Atunci, a-ți pune o întrebare înseamnă implicit și a răspunde la ea? spuse doctorul.

16Dar ar putea fi o rudă, continuă Swann. Ar fi destul de trist, dar, mă rog, un om de geniu poate fi vărul unui jalnic bătrîn. Dacă însă așa ar sta lucrurile, mărturisesc că m-aș supune la orice chin pentru ca acest jalnic bătrîn să mă prezinte autorului sonatei: mai întîi la chinul de a-l vizita pe jalnicul bătrîn, lucru ce trebuie să fie îngrozitor.

Pictorul știa că Vinteuil este foarte bolnav și că doctorul Potain nu crede că va scăpa cu viață.

17Cum, spuse doamna Verdurin, mai există oameni care se lasă îngrijiți de Potain!

18Ah, doamnă Verdurin, spuse Cottard cu cochetărie, uiți că vorbești despre un confrate al meu, ba chiar ar trebui să spun despre un dascăl al meu.

Pictorul auzise că Vinteuil era amenințat de nebunie. Și susținea că anumite părți din sonată o dovedeau. Swann nu găsi absurdă această remarcă, dar e atît tulbură; căci o operă muzicală pură ne-cuprinzînd nici unul dintre raporturile logice a căror alterare în limbaj pune în evidență nebunia, aceasta, recunoscută într-o sonată, îi părea ceva tot atît de misterios ca nebunia unei cățele, ca nebunia unui cal, care totuși pot fi observate.

—Ia mai lasă-mă în pace cu dascălii dumitale, știi de zece **ori** mai mult decît el, îi răspunse doamna Verdurin doctorului Cottard,

212

pe tonul cuiva care are curajul opiniilor sale și ține piept celor ce nu sînt de aceeași părere. Dumneata cel puțin nu-ți omori bolnavii!

19Dar, doamnă Verdurin, este membra al Academiei, răspunse doctorul pe un ton ironic. Dacă un bolnav preferă să moară de mîna unui prinț al științei, e treaba lui... E mult mai șic să poți spune:

„Pe mine mă îngrijește doctorul Potain”.

20E mai șic? spuse doamna Verdurin. În cazul ăsta, acum și bolile sînt șic? Nu știam... Cît poți fi de nostim! exclamă ea dintr-o dată, **cufundîndu-și** fața în înîini. Iar eu, care credeam ca o proastă că discutăm serios, fără să-mi dau seama că glumești.

În scîmb, domnul Verdurin, găsind că e cam obositor să începi a rîde doar pentru atît, se mulțumi să tragă din pipă, gîndindu-se cu tristețe că niciodată nu-și va putea ajunge din urmă nevasta în privința amabilității.

—Să știi că ne place foarte mult prietenul tău, îi spuse doamna Verdurin Odettei, cînd aceasta își luă rămas bun de la ea. Este simplu și înecîntător; prieteni ca el poți să ne aduci ori de cîte ori vrei.

Domnul Verdurin observă că Swann nu o prețuise totuși pe mătușa pianistului.

21S-a simțit puțin stingherit, îi răspunse doamna Verdurin, nu poți avea pretenția ca încă de la prima vizită să cunoască obi-ceiurile casei ca doctorul Cottard, care face parte din micul nostru clan de mai mulți ani. Prima venire nu are prea mare importanță, c mai mult un prilej de a intra în legătură. Odette, ne-am înțeles, nu-i așa? Să vină mîine la Cliâtelet. Și dacă te-ai duce să-l iei tu de-acasă?

22Nu, nu vrea.

23În sfîrșit, fă cum vrei. Numai să uu ne lase baltă în ultima clipă.

Spre marea surprindere a doamnei Verdurin, el nu avea să-i lase baltă niciodată. Se ducea după ei oriunde, uneori în restaurantele de la marginea Parisului, unde ajungeau încă arareori, căci vremea era proastă, mai adesea la teatru, mult îndrăgit de doamna Verdurin; și cum într-o zi, aflîndu-se la ea, o auzi spunînd că pentru serile de premieră sau pentru spectacolele de gală, o invitație permanentă le-ar fi fost de mare folos, căci suferiseră mult neavînd-o cu prilejul înmormîntării lui Gambetta⁶⁰, Swann, care nu vorbea niciodată de relațiile lui strălucite, ci numai de cele rău cotate, pe care socotea că nu se cuvine să le ascundă, luîndu-și obiceiul, în saloanele din cartierul Saint-Germain, să numere printre acestea relațiile iui cu lumea oficială, răspunse:

213

24Vă făgăduiesc că mă ocup eu de asta, veți avea invitația la timp și vă veți putea duce mîine la reluarea spectacolului *Damckeff*, căci iau chiar mîine masa de prînz cu prefectul poliției, la Elysee.

25Cum adică la Elysee? strigă doctorul Cottard cu o voce tună toare.

26Da, la domnul Grevy⁶¹, îi răspunse Swann, oarecum stin gherit de efectul produs de fraza lui.

Iar pictorul îi spuse doctorului în glumă:

—Faci deseori atît de urît?

În general, după ce i se dădea explicația cerută, Cottard spunea: „Bine, bine, totul e în regulă”, și nu mai lăsa să se vadă nici urmă de emoție. Dar, de data asta, ultimele cuvinte ale lui Swann, în loc să-i aducă liniștea obișnuită, îl uimiră și mai mult, căci nu înțelegea cum un om cu care el, Cottard, lua cina, care nu avea nici funcții oficiale și nu săvîrșise fapte strălucite, se putea afla în preajma șefului statului.

27Cum adică la domnul Grevy? îl cunoști pe domnul Grevy? îi spuse el lui Swann, cu aerul stupid și neîncrăzător al unui funcțio nar municipal căruia un necunoscut îi cere să-l ducă la președintele republicii și care, înțelegînd din aceste cuvinte „cu cine are de-a face”, cum spun ziarerele, îl asigură pe bietul nebun că va fi primit pe dată și îl îndreaptă către infirmeria specială a instituției.

28Îl cunosc oarecum, avem prieteni comuni (nu îndrăzni să spună că se referă la prințul de Galles), de altfel face invitații cu multă ușurință, și vă asigur că aceste mese nu-s deloc amuzante, de altminteri sînt foarte simple, nu-s niciodată mai mult de opt invitați, răspunse Swann, care încerca să șteargă tot ceea ce îl putuse impresiona în mod deosebit pe interlocutorul său în ceea ce privește relațiile sale cu președintele republicii.

Pe dată Cottard, luînd de bune cuvintele lui Swann, adoptă cu privire la valoarea unei invitații la domnul Grevy părerea că nu-i deloc căutată și că se găsește pe toate drumurile. Din acea clipă nu mai fu mirat că Swann, ca și oricare altul, frecventa palatul Elysee, și chiar îl deplîngea oarecum că se duce la mese pe eare invitatul însuși le declara plicticoase.

29 Bine, bine, totul e în regulă, spuse el pe tonul unui vameș neîncrezător cu o clipă mai înainte, dar «<,re, ascultîndu-ți explicațiile, îți dă viza de intrare și te lasă să treci fără să-ți deschidă valizele.

30 Ah, te înțeleg. Cred că aceste mese nu-s deloc amuzante, mă întreb cum de rezisti, spuse doamna Verdurin, căreia președintele republicii îi apărea ca o persoană plicticoasă dintre cele mai primej-

dioase, căci dispunea de mijloace de seducție și de constrîngere care, folosite împotriva credincioșilor casei, ar fi putut-o aduce în situația de a se vedea lăsată baltă de toți aceștia. Se pare că e surd de-a binelea și că mănîncă cu degetele.

— în cazul asta nu cred că-ți face prea mare plăcere să te duci acolo, spuse doctorul cu o nuanță de milă; și, amintindu-și cifra de opt comese: „Sînt mese intime?” întrebă el repede, mai curînd cu un zel de lingvist decît dintr-o curiozitate de gură-cască.

Dar prestigiul pe care îl avea în ochii lui președintele republicii triumfă în cele din urmă, învingînd atît umilînța lui Swann, cît și reaua voință a doamnei Verdurin, și, la fiecare masă, Cottard întreba cu mult interes: „îl vom avea printre noi în seara asta pe domnul Swann? Are relații personale cu domnul Grevy. Oare e tocmai ceea ce numim un gentleman?” Ajunse chiar să-i ofere o invitație pentru expoziția dentară.

— Vor fi lăsate să^intre și persoanele care te vor însoți, dar nu sînt primiți și dinii. Înțelegi, îți spun asta pentru că am avut prieteni care nu au știut, și și-au mușcat apoi degetele de necaz.

c Cît privește domnul Verdurin, el observă prostul efect produs asupra nevastei lui prin acea descoperire ce le arăta că Swann are prieteni sus-puși despre care nu le vorbise niciodată.

Dacă nu puseseră dinainte la cale o petrecere în afara casei, Swann reîntîlnea micul grup chiar în salonul soților Verdurin, dar nu venea decît seara, și nu accepta aproape niciodată să cineze, în ciuda insistențelor Odettei.

31 Aș putea chiar să cinez singură împreună cu dumneata, dacă vrei asta, îi spunea ea.

32 Și doamna Verdurin?

33 Oh, aș găsi eu ceva... I-aș spune, de exemplu, că nu mi-a venit la timp rochia de la croitoreasă, sau că trăsura a sosit să mă ia prea tîrziu. Mă descurc eu...

34 **Ești** foarte amabilă.

Dar Swann își spunea că, dacă îi arată Odettei (consimțind doar să o întîlnească după cină) că există pe lumea asta pentru el plăceri mult mai mari decît cea de a fi cu ea, ea va fi mai mult atrasă de el. Și, pe de altă parte, fiindu-i mult mai pe plac decît cea a Odettei, frumusețea unei tinere lucrătoare proaspătă și puhavă ca un trandafir, de care era îndrăgostit, prefera să-și petreacă începutul serii cu ea, fiind sigur că o va vedea apoi pe Odette. Pentru aceleași motive, nu accepta niciodată ca Odette să vina să-l caute i să meargă la familia Verdurin. Micuța lucrătoare îl aștepta lîngă

la un colț de stradă pe care vizitiul său Kemi îl cunoștea, urca

alături de Swann și rămânea în brațele lui pînă cînd trăsura se oprea în fața casei **Verdurin**. La intrare, în timp ce doamna Verdurin, arătîndu-i trandafirii pe care el îi trimisese în chiar acea dimineață, îi spunea: „Te cert”, și îi indica unocîlîngă Odette, pianistul **ciuta**, pentru ei doi, mica frază muzicală din sonata lui Vinteuil, care fra parcă imnul național al iubirii lor. Începea prin sunetul tremurat al viorilor care, timp de cîteva măsuri, se aude fără alt acompaniament, ocupînd întregul prim plan, apoi, dintr-o dată, părea că se îndepărtează și, ca în acele tablouri de Pieter de Hooch⁰² ce capătă profunzime datorită cadrului îngust al unei uși întredeschise în depărtare, de altă culoare, în catifelarea unei lumini interpușe, mica frază apărea, dansînd, pastorală, intercalată, episodică, aparținînd unei alte lumi. Trecea în volute simple și nemuritoare, împărțindu-și ici-colo darurile grațioase, cu același surîs inefabil; lui Swann i se părea însă că deslușește acum în ea o anume dezijuzie. Ea părea a cunoaște zădărnicia căii fericite pe care o arăta. În grația-i ușoară exista ceva desăvîrșit, asemenea desprinderii ce urmează părerii de rău. Dar lui Swann toate acestea îi erau indiferente, el o privea mai puțin în ea însăși — în ceea ce putea exprima pentru un muzician ce ar fi ignorat existența atît a lui cît și a Odettei cînd o compusese, și pentru toți cei ce o vor auzi timp de secole de acum înainte — cît ca pe o cheazășie, o amintire a iubirii sale, care, chiar pentru soții Verdurin, pentru tînărul pianist, trimitea la Odette și totodată la el, unindu-i; simțea atît de tare acest lucru înăit, cînd Odette, din capriciu, îl rugase, renunțase la proiectul lui de a-i cere unui muzician să-i cînte sonata în întregime, continuînd astfel să nu cunoască decît acel pasaj. „Ce-ți trebuie restul? îi spusese ea. Asta-i pasajul *nostru*.” Și chiar, suferind la gîndul că, în momentul cînd trecea atît de aproape și totuși la infinite depărtări, în timp ce li se adresa, ea nu-i cunoștea, Swann regreta aproape că mica frază are o semnificație, o frumusețe intrinsecă și fixă, străină de ei, așa cum, Sn bijuterii dăruite, sau chiar în epistole scrise de o femeie iubită, găsim prilejul de a urî apele pietrei prețioase și cuvintele limbii, pentru că nu sînt făcute numai din esența unei legături trecătoare și a unei ființe anume.

Adeseori se întîmpla să întîrzie cu tînăra lucrătoare atît de mult înainte de a se duce la familia Verdurin, înăit de îndată ce pianistul cînta mica frază, Swann își dădea seama că în curînd va fi timpul ca Odette să se întoarcă acasă. O conducea pînă la casa ei, nu prea mare, din strada La Perouse, dindărătul Arcului de Triumf. Și poate tocmai de asta, și pentru a nu-i cere toate favorurile, el își

216

sacrifică plăcerea, **mai** puțin necesară, de a o vedea mai devreme, de a ajunge la soții Verdurin cu ea, exercitării acestui drept, pe care ea i-l recunoștea, de a pleca împreună, și căruia el îi acorda mai mult preț, pentru că, datorită lui, avea impresia că nimeni nu o vede, nu se introduce între ei, nu o împiedică să fie încă lîngă el, chiar după ce el o părăsise.

Și astfel ea se întorcea acasă în trăsura lui Swann; într-o seară, cum tocmai coborîse, și el îi spunea că se vor revedea a doua zi. ea culese în grabă din grădinița din fața casei o ultimă crizantemă și i-o dăruie. El o ținu lipită de gură în timp ce trăsura îl ducea spre casă, și cînd, după cîteva zile, floarea se usca, o închise ca pe un lucru prețios în biroul său.

Dar nu intra niciodată la ea. Numai de două ori, după amiaza, luase parte la acea operație capitală pentru ea: „servitul ceaiului”. Izolarea și singurătatea acestor străduțe (străjuite, aproape toate, *ie* mici imobile lipite unele de altele, a căror monotonie era dintr-o iată întreruptă de cîte o magherniță jalnică, mărturie istorică și rămășiță sordidă a timpurilor cînd aceste cartiere erau încă rău famate), zăpada ce rămăsese în grădină și pe copaci, dezordinea acekii anotimp, vecinătatea naturii, adăugau un plus de mister căldurii, florilor pe care le găsisse intrînd.

Lăsînd la stînga, la parterul înalt, dormitorul Odettei, care dă-lea în spate către o străduță paralelă, o scară abruptă, între ziduri de culoare întunecată și unde ațirneau stofe orientale, șiraguri de iătănii turcești și o mare lanternă japoneză agățată de un șnur de lătase (dar care, pentru a nu-i lipsi pe vizitatori de confortul cel

desăvîrșit al civilizației occidentale, lumina cu un bec cu gaz), urca în salonaș. Intrai însă mai înții într-un vestibul îngust, al cărui zid, căptușit cu un grilaj ca de grădină, dar auriu, era mărginit pe toată lungimea sa de o ladă dreptunghiulară, unde înfloreau, ca într-o seră, un șir de crizanteme uriașe, încă rare în acea vreme, dar foarte îndepărtate totuși de cele pe care aveau să le obțină mai tîrziu horticultorii. Swann era sîcîit de gîndul că, în ultimul an, erau foarte la modă, dar avusese plăcerea, de data aceasta, să vadă penumbra încăperii vîrstată în roz, portocaliu și alb de razele parfumate ale acestor aștri efemeri ce se aprind în zilele cenușii. Odette îl primise în rochie de casă de mătase roz, cu gîtul și brațele goale. 11 așezase lîngă ea, într-una din numeroasele nișe misterioase din salon, protejate de uriași palmieri ce creșteau în vase de China, sau de paravane împodobite cu fotografii, funde și evantaie. Ea îi spusese: „Nu te-ai așezat bine, așteaptă, îți pregătesc eu un loc i bun”, și, cu micul rîs vanitos pe care l-ar fi avut pentru cine

știe ce invenție ce i-ar fi aparținut, îi așezase lui Swann sub cap și sub picioare perne de mătase japoneză, pe care le mototolea, ca și cum ar fi risipit toate acele bogății, nepăsătoare de valoarea lor. Dar când valetul le adusese, rînd pe rînd, numeroasele lămpi care, închise aproape toate în vase chinezești, ardeau izolate sau perechi, toate pe mobile diferite, ca pe niște altare, iscînd, în amurgul aproape întunecat al celui **sffîrșit** de după-amiază iernatecă, un apus de soare ce dăinuia mai mult, mai roz și mai omenesc — făcîndu-l poate să viseze, în stradă, pe vreun îndrăgostit ce se oprise în fața misterului prezenței dezvăluite și ascunse totodată de geamurile luminate —, ea îl supraveghease sever, dar discret pe servitor, spre a vedea dacă le așază la locul lor obișnuit. Socotea că, dacă acesta ar fi pus unde nu trebuie fie și numai una dintre ele, efectul de ansamblu al salonului ar fi fost distrus, iar portretul ei, așezat pe un șevalet oblic captușit cu pluș, ar fi fost prost luminat. De aceea urmărea cu neliniște mișcările celui bărbat grosolan, certîndu-l pentru că trecuse prea aproape de cele două jardiniere pe care le curăța numai ea, de teamă ca servitorul să nu le strice, și pe care le privi îndeaproape pentru a vedea dacă acesta nu le zgîriase. Ea găsea ca, toate bibelourile ei chinezești au forme „amuzante”, ca și orhideele, ca și cele din specia eatleya, mai ales, care erau, împreună cu crizantemele, florile ei preferate, pentru că aveau marele merit de a nu semăna cu niște flori, ci a părea că sînt din mătase, din satin. „Asta parcă ar fi fost tăiată din căptușeala paltonului meu”, îi spuse ea lui Swann, arătîndu-i o orhidee, cu o nuanță de mare prețuire pentru acea floare atît de „șic”, pentru acea soră elegantă și neprevăzută, dăruită ei de natură, atît de îndepărtată de ea pe scara făpturilor și totuși atît de rafinată, merițînd mai mult decît nenumărate femei să aibă un loc în salonul ei. Arătîndu-i, rînd pe rînd, himere cu limbi de foc decorînd un vas chinezesc sau brodate pe un evantai, corolele unui buchet de orhidee, un dromader de argint încrustat cu smalț negru cu cehi de rubine, ce se învecina pe cămin cu un broscoi de jad, ea se prefăcea că se teme de răutatea acestor monștri, sau că rîde de ciudătenia lor hazlie, că roșește de indecența florilor și simte o irezistibilă dorință de a săruta droma-derul și broscoiul, pe care-i numea: „iubiții mei”. Și toate aceste exagerări contrastau cu sinceritatea unora dintre faptele ei de credință, mai cu seamă cu rugăciunile adresate Fecioarei din Laghet, care odinioară, cînd locuia la "Nisa, o vindecase de o boală ce i-ar fi adus altminteri moartea, și pe care o purta asupra-i totdeauna, înfățișată pe un medalion de aur, căruia îi atribuia o putere nemai-

218

întîlnită. Odette îi pregăti lui **Swann** ceaiul „lui” ferumat, îl întrebă: „Cu lămie sau **cu** lapte?” și cum el îi răspunse „cu lapte”, ea îi spuse, rîzînd: „Cu un strop numai!” Și cum lui îi plăcu acel ceai: „Vezi că știi ce-ți place”. Ceaiul, într-adevăr, i se păruse lui Swann, ca și ei, **un** lucru de preț, iar iubirea are atît de **multă** nevoie să-și găsească o justificare, o cheazășie că va dăinui în plăceri care, dimpotrivă, fără ea nu ar mai fi ceea ce sînt și sffîrșesc o dată cu ea, încît, **cînd** o părăsise, la ora șapte, ca să se întoarcă la el acasă și să se îmbrace pentru seară, pe tot timpul drumului, străbătut în trăsură, neputîndu-și stăpîni bucuria pricinuită de acea după-**amiazi**, își spunea întruna: „Ar fi foarte plăcut să mă pot duce de cîte ori vreau la o femeie tînără unde să pot bea un lucru atît de rar: un ceai bun”. O oră mai tîrziu, primi un bilețel de la Odette și recunosc pe dată acel scris mare ce, datorită unui fel de rigiditate britanică, impunea o aparență de disciplină unor litere informale ce ar fi indicat poate, unor ochi mai puțin îngăduitori, dezordinea gîn-dirii, insuficienta educație, lipsa de sinceritate și de voință. Swann își uitase tabachera la Odette. „De ce nu ți-ai uitat și inima, căci nu te-ai fi lăsat să o mai iei înapoi.”

O a doua vizită pe care i-o făcu avu poate încă și mai multă importanță decît prima. Ducîndu-se la ea în acea zi, ca de fiecare dată cînd urma să o vadă, și-o închipuia dinainte, iar nevoia de a-i găsi fața frumoasă, de a limita doar la pomeții trandafirii și proaspeții obrajii pe care ea îi avea adeseori galbeni, ofiliți, uneori presărați cu punctișoare roșii, îl îndurera ca o dovadă că idealul este inaccesibil, iar fericirea, mediocră. îi aducea o gravură pe care ea dorise să o vadă. Odette era ușor suferindă; îl primi într-o rochie de casă de mătase mov, strîngînd pe piept, de parcă s-ar fi zgribulit într-un palton, o stofă încărcată cu broderii. În picioare alături de el, cu părul curgîndu-i de-a lungul obrazilor, îndoindu-și un picior, într-o atitudine parcă de dansatoare, pentru a se putea apleca, fără să obosească, spre gravura pe care o privea. Înclinînd capul, cu ochii ei mari, atît de obosiți și de mohorîți cînd nu se însuflețeau, îl izbi pe Swann prin asemănarea cu acea figură a Zephorei⁶³, fiica lui Jethro¹⁴, ce poate fi văzută într-o frescă din Capela Sixtină⁶⁵. Swann avusese totdeauna înclinația particulară de a regăsi în pictura maestrilor nu numai caracteristicile generale ale realității ce ne înconjoară, dar și ceea ce pare, dimpotrivă, a fi cu neputință de generalizat, trăsăturile individuale ale chipurilor pe care le cunoaștem; astfel, în materia unui bust al dogelui Loredano, de Antonio Rizzo, pomeții ieșiți, sprîncnele oblice, în sffîrșit, tot ceea ce îl făcea să semene ca două picături de apă cu vizitiul său, Eemi; sub

219

culorile unui Ghirlandajo, nasul domnului de Palancy; într-un portret de Tintoretto, obrajii grași, năpădiți de barbă, linia Mută a nasului, privirea pătrunzătoare, pleoapele roșii ale doctorului du Boulbon. Poate, fiindcă avusese întotdeauna remușcări **că** își mărginise viața la relațiile mondene, la conversație, credea că află un fel de iertare indulgentă acordată de marii artiști în faptul că ei înșiși priviseră cu plăcere, introduseseră în opera

lor astfel de chipuri ce îi conferă un bizar certificat de realitate și de viață, o savoare modernă; poate, de asemenea, se lăsase într-atît de mult cîștigat de frivolitatea oamenilor din înalta societate, încît simțea nevoia de a găsi într-o operă veche aceste aluzii anticipate și pline de prospețime la nume proprii de astăzi. Poate, dimpotrivă, păstrase îndeajuns o fire de artist, iar aceste caracteristici individuale îi pricinuiau astfel multă plăcere, căpătând o semnificație mai generală, de **îndată** ce le vedea, dezrădăcinate, eliberate, în asemănarea unui portret mai vechi cu un original pe care nu-l reprezenta. Oricum, și poate pentru **că** plenitudinea impresiilor pe care le avea de cîtva timp, și deși aceasta i se impusese mai curînd prin iubirea pentru **muzică**, îi îmbogățise însuși gustul pentru pictură, plăcerea fu mai **profundă**. — și urma să aibă asupra lui Swann o influență durabilă — **cînd** descoperi, în acel moment, asemănarea Odettei cu Zephora de pictorul Sandro di Mariano, numit cel mai adeseori cu porecla-i populară de Botticelli, de cînd acesta evocă în locul operei adevărate a pictorului, ideea banală și falsă care a vulgarizat-o. Nu mai prețui chipul Odettei în funcție de mai proasta sau mai buna calitate a **obrajilor** ei și după moliciunea pur carnală pe care presupunea că o va descoperi atingîndu-i eu buzele, dacă vreodată ar fi îndrăznit să o sărute, ci ca pe un caier de linii subtile și frumoase depănate de privirile gale, urmărind curba răsucirii lor, înbinînd cadența cefii cu izbucnirea șuvițelor de păr și cu căderea pleoapelor, ca într-un portret al ei, unde tipul pe care îl reprezenta devenea inteligibil și **limpede**. O privea; un fragment din frescă apărea în chipul și în trapul ei, pe care, din acea clipă, încercă mereu să-l regăsească, fie că se afla lîngă Odette, fie că doar se gindea la ea; și deși, fără îndoială, nu ținea la capodopera florentină⁶⁶ decît **pentru** că o regăsea în ea, totuși această asemănare îi conferea și ei o frumusețe, făcînd-o mai prețioasă. Swann își reproșa că nu cunoscuse valoarea unei ființe pe care ar fi admirat-o marele Sandro, și se felicita că plăcerea **cu** care o **vedea** pe Odette își află o justificare în propria **lui** cultură estetică. își spuse că asociind gîndul la Odette și visele lui de fericire, el nu se resemnase **la** o soluție chiar atît de imperfectă pe **cît** crezuse pînă atunci, de vreme ce îi mulțumea gusturile artistice cele

220

mai rafinate. Uita că Odette nu devenea astfel o femeie așa cum și-o-dorea, de vreme ce dorința sa fusese totdeauna orientată într-im sens opus gusturilor sale estetice. Cuvintele „operă florentină” îi folosiră **din** plin lui Swann, îngăduindu-i, asemenea unui titlu, să introducă imaginea Odettei într-o lume de vis la care ea nu avusese acces pînă atunci și unde căpătă noblețe. Și, în timp ce vedea pur carnală a acestei femei, care îi **reînnoia** întruna îndoielele asupra calității **chipului** ei, a trupului ei, a întregii ei frumuseți, îi slăbea iubirea, aceste îndoiele fură nimicite, această iubire se întări cînd se întemeie pe datele unei estetici sigure; fără să mai spunem că sărutul și posesiunea, ce păreau firești și mediocre dacă îi erau acordate de o carne ofilită, îi apăruseră acum ca fiind supranaturale și pline de desfătare, căci veneau să încununeze adorația față de o piesă de muzeu.

Și cînd era ispitit să regrete că de luni întregi nu făcea altceva decît să o vadă pe Odette, își spunea că este înțelept să dăruiască mult din timpul lui **unei** capodopere fără de preț, modelată dintr-o materie diferită și plină de savoare, într-un exemplar rarism pe care-l contempla cînd cu umilința, spiritualitatea și dezinteresul unui artist, cînd cu orgoliul, egoismul și senzualitatea unui colecționar.

Așeză pe masa lui de lucru, ca și cum ar fi fost o fotografie a Odettei, o reproducere după fiica lui Jethro. Admira ochii mari, chipul delicat ce lăsa să se ghicească pielea imperfectă, buclele minunate ale părului, de-a lungul obrazilor obosiți; și, adaptînd ceea

găsea pînă atunci frumos în mod estetic la ideea unei femei vii, transforma totul în merite fizice pe care era fericit că le găsește reunite într-o făptură pe care o va putea poseda. Acea vagă simpatie care ne duce către o capodoperă pe care o privim, **devenea**, cum, cînd cunoștea originalul de carne al fiicei lui Jethro, o dorință ce o înlocui pe cea pe care trupul Odettei nu i-o inspirase la început. După ce privise vreme îndelungată acest Botticelli, el se gîndea la un Botticelli al lui, pe care îl găsea încă și mai frumos și, apropiînd de el fotografia Zephorei, credea că o strînge la piept pe Odette.

Și totuși se străduia să prevină astfel nu numai oboseala Odettei, ci, uneori, chiar și pe a lui; simțind că de cînd Odette putea să-l vadă oricînd vrea, ea părea că nu mai are mare lucru să-i spună, Swann se temea că felul de a fi, oarecum anodin, monoton, și parcă definitiv fixat, pe care ea îl avea **cînd** erau acum împreună, va ucide, în cele din urmă, în el, într-o zi cînd ea va voi să-și declare pasiunea, acea speranță romanescă, singura care îl făcuse să se în-

221

•drăgostească și îi menținuse iubirea. Și pentru a înnoi puțin aspectul moral, prea rigid, al Odettei, care, se temea el, îl va obosi, îi scria pe neașteptate o scrisoare plină de o deznădejde **prefăcută** și de mîinii simulate, pe care i-o trimitea înainte de cină. Știa că se va speria, că îi va răspunde, și nădăjduia că, din teama de a nu-l pierde vor fișni cuvintele pe care ea nu i le spusese încă niciodată; — și, într-adevăr, astfel obținuse scrisorile cele mai tandre pe care i le scrisese pînă atunci, dintre care una, pe care i-o trimisese, la prînz, de la „Maison Doree” (tocmai avea loc serbarea Paris-Murcie, dată pentru locuitorii inundați din Murcie), începea

cu aceste cuvinte: „Dragul meu, mîna mea tremură atît de puternic încît , abia dacă pot să scriu”, si pe care o păstrase în același sertar unde se afla și crizantema uscată. Sau, dacă ea nu avusese timp să*i scrie, cînd el va ajunge la familia Verdurin, va veni repede către el și îi va spune: „Trebuie să-ți vorbesc”, și el va privi cu o expresie de curiozitate cum se ivește pe chipul și în cuvintele ei ceea ce îi ascunsese pînă atunci.

Apropiindu-se de casa soților Verdurin, cînd zărea, luminate de lămpi, marile ferestre cu obloanele totdeauna deschise, el se înduioșa gîndindu-se la făptura fermecătoare pe care o va vedea înflorind în strălucirea lor de aur. Uneori umbrele invitațiilor defilau, subțiri și negre, prin fața lămpilor, ca acele mici gravuri intercalate din loc în loc pe un abajur translucid. Căuta să deslușească silueta Odettei. Apoi, de îndată ce sosise, și fără ca el să-și dea seama, ochii îi străluceau de o asemenea bucurie încît domnul Verdurin îi spunea pictorului: „Cred că asistăm la lucruri mari”. Iar prezența Odettei sporea, într-adevăr, pentru Swann, prețul acestei case, ce poseda un lucru de care erau lipsite toate celelalte unde era primit: un fel de aparat senzitiv, de rețea nervoasă care se ramifica în toate încăperile și îi stîrnea întruna inima.

Astfel, simpla funcționare a organismului social reprezentat de micul „clan” fixa în mod automat pentru Swann înfîlniri zilnice cu Odette și îi îngăduia să se prefacă fie că o vede cu indiferență, fie chiar că nu dorește să o mai vadă, din care pricină nu risca prea mult, căci, deși îi scrisese în timpul zilei, urma oricum să o în-tîlnească seara și să o conducă la ea acasă.

Dar o dată, după ce se gîndise cu oarecare plictiseală la acea întoarcere în doi inevitabilă, o condusesse pînă la Bois pe tînăra lucrătoare, pentru a întîrzia clipa vizitei la soții Verdurin; ajunsese la ei atît de tîrziu, încît Odette, crezînd că el nu va mai veni, plecase. Văzînd că nu mai este în salon, Swann simți o mare strîngere de inimă; tremura din tot trupul, socotindu-se lipsit de o

222

cerc a cărei importanță o înțelegea pentru prima oară, căci pînă atunci fusese sigur că se poate bucura de ea oricînd vrea, ceea ce, în cazul oricărei plăceri, ne face să nu-i vedem adevăratele dimensiuni.

35Ai văzut ce mutră a făcut cînd și-a dat seama că Odette nu-i aici? îi spuse domnul Verdurin nevastei sale, cred că-i îndrăgostit mort!

36Ce mutră a făcut? întrebă cu vehemență doctorul Cottard care, după ce lipsise puțin pentru a-și vizita un pacient, se întorcea ca să-și conducă acasă soția și nu știa la cine se referă acele cuvinte.

37Cum, nu l-ai întîlnit în fața casei pe Swann, într-o stare *d&* toată frumusețea?

38Nu. Domnul Swann a venit pînă la urmă?

39Oh! doar pentru o clipă. Am putut vedea un Swann foarte agitat, foarte nervos. Înțelegi, Odette plecase.

40Vrei să spui că sînt **îndrăgostiți** lulea și că l-a îmbrobodit,, zise doctorul, experimentînd cu prudență sensul acestor expresii.

41Nicidecum, între ei nu s-a petrecut nimic, și, fie vorba între noi, găsesc că ca nu procedează cum trebuie și că se poartă ca o bleaga, ceea ce, de fapt, și este.

42Mai încet, mai încet, spuse domnul Verdurin, ce știi tu des pre ce se întîmplă între ei? Doar nu ne-am uitat pe gaura cheii.

43Mie mi-ar fi spus, zise plină de mîndrie doamna Verdurin. Vă asigur că-mi povestește toate micile ei aventuri! Și cum nu mai are pe nimeni acum, i-am spus că ar trebui să se culce cu el. Pretin de că nu poate, că el i-a plăcut foarte mult, dar că este timid cu ea, că asta o intimidează, și că nu-l iubește în felul ăsta, că pentru ca el este o ființă ideală, că se teme să nu întineze simțămintele pe care le are pentru el, și alte lucruri de felul ăsta. Este totuși tocmai ce-i trebuie.

44îngăduie-mi să nu fiu de părerea ta, spuse domnul Verdurin, domnul ăsta nu-mi place decît pe jumătate; găsesc că pozează prea mult.

Doamna Verdurin rămase încremenită, luă o înfățișare inertă, de parcă s-ar fi preschimbat într-o statuie, ceea ce îi îngădui să aibă aerul că nu a auzit cuvîntul nesuferit „pozează”, care putea implica ideea că un invitat poate să „pozeze” în fața lor și că, deci, este „mai grozav decît ei”.

— Mă rog, dacă nu s-a întîmplat încă nimic, asta nu cred că înseamnă că acest domn o crede *virtuoasă*, spuse ironic domnul Verdurin. Și, la urma urmei, e greu să te pronunți, căci s-ar părea că crede inteligentă. Nu știu dacă ai auzit ce-i tot spunea acum

1

223

cîteva seri despre sonata lui Vinteuil; o iubesc pe Odette din toată inima, dar între noi fie zis, trebuie să fii un mare timpit ca să-i faci uneia ca ea teorii estetice.

45Te rog să nu o vorbești de rău pe Odette, spuse doamna Verdurin luîndu-și o voce de copil. E o femeie fermecătoare.

46Bineînțeles că e fermecătoare; doar nu o vorbim de rău, ci spunem numai că nu e nici virtuoașă, nici inteligentă. În definitiv, i se adresează el pictorului, ții atît de mult să fie virtuoașă? Dacă ar fi așa, s-ar putea să aibă mult mai puțin farmec.

Swann fusese ajuns din urmă pe palier de valet, care nu se găsea acolo în clipa cînd el sosise și fusese însărcinat de Odette să-i spună — dar trecuse de atunci o oră —, în cazul cînd totuși va veni, că ea se va duce probabil să bea o ciocolată la „Prevost” înainte de a se întoarce acasă. Swann porni spre „Prevost”, dar la fiecare metru trăsura lui trebuia să se oprească din pricina altor trăsuri sau a pietonilor care traversau strada, obstacole odioase peste care ar fi trecut din toată inima dacă procesul verbal al polițistului nu l-ar fi întîrziat încă mai mult. Socotea timpul de care are nevoie ca să ajungă, adăuga vreo cîteva secunde la toate acele minute, pentru a îi sigur că nu le-a scurtat, ceea ce l-ar fi făcut să creadă că are mai mari șanse de a ajunge îndeajuns de devreme pentru a o mai găsi pe Odette. Și, la un moment dat, ca un om cuprins de febră care s-a trezit dintr-un somn și își dă seama de absurditatea viselor sale nedeslușite, pe care și le amintește întruna fără să se despartă cu adevărat de ele, Swann întrezări dintr-o dată ciudățenia gîndurilor pe care le rumega din clipa cînd i se spusese, la familia Verdurin, că Odette plecase, noutatea durerii sufletești ce-l cuprinsese, dar pe care o constată doar asemenea cuiva care s-ar fi trezit atunci din somn. Cum? se zbuciuma în felul ăsta doar pentru că nu o va vedea pe Odette decît mîine, **lucru** pe care tocmai și-l dorise, eu un ceas în urmă, dueîndu-se la doamna Verdurin! Fu silit să constate că în chiar acea trăsură care îl ducea către „Prevost” el nu mai era același, și că nu mai era singur, că o făptură nouă era acolo, cu el, aderentă, amalgamată, de care nu se va mai putea desprinde, cu care va trebui să se poarte cu multă grijă, așa cum te porți cu un stăpîn sau cu o boală. Și totuși, de cînd, cu o clipă în urmă, simțea că o nouă ființă i se adăugase astfel, viața îi părea mai interesantă. Abia dacă își spunea că această întîlnire posibilă la „Prevost” (a cărei așteptare nimicea, golea în asemenea măsură clipele care o precedau, incit el nu mai găsea nici măcar o idee, o amintire îndărătul cărora să-și poată odihni mintea, va fi totuși, probabil, dacă va avea loc, ca toate celelalte,

224

adică neînsemnată. Ca în fiecare seară, de îndată ce va fi cu Odet-te, - privindu-i pe furiș chipul schimbător, de teamă ca ea să nu vadă cumva în ochii lui umbra unei dorințe și să nu mai creadă în dezinteresul lui, va înceta să se mai poată ghidi la ea, prea ocupat în a găsi pretexte care să-i îngăduie să nu o părăsească pe dată și să se asigure, fără să pară a ține mult la asta, că o va regăsi a doua zi în casa Verdurin: că va prelungi adică pentru moment și că va reînnoi cu încă o zi decepția și chinul pe care i le pricinuiau zadarnica prezență a acestei femei de care se apropia fără a îndrăzni sa o ia în brațe.

Ea/iu era la „Prevost”; voi să o caute în toate restaurantele de pe bulevarde. Pentru a cîștiga timp, în vreme ce intra în unele dintre ele, îl trimise în celelalte pe vizitiul său Remi (dogele Loredano, pictat de Rizzo), pe care apoi îl așteptă — negăsind-o el însuși pe Odette — la locul unde se înțeleseseră să se întîlnească. Trăsura nu se întorcea, iar Swann își închipuia clipa ce se apropia ca fiind totodată cea, cînd Remi îi va spune: „Iat-o pe doamna” și cea cînd Renii îi va spune: „N-am găsit-o pe doamna în nici o cafenea”. Și astfel el vedea sfîrșitul acelei seri în fața lui ca fiind unul și totodată altul, precedat fie de întîlnirea cu Odette, ce va pune capăt neliniștii sale, fie de renunțarea silită de a o întîlni în acea seară și de acceptarea de a reveni la el acasă fără a o fi văzut.

Vizitiul se întoarce, dar, în clipa cînd se opri în fața lui Swann, acesta hu-i spuse: „Ai găsit-o pe doamna?”, ci: „Aniintește-mi mîine să mai facem o comandă de lemne, cred că nu mai avem multe”. Poate își spunea că dacă Remi o găsisse pe Odette într-o cafenea unde ea îl aștepta, sfîrșitul serii nefaste era încă de pe acum abolit de realizarea începută a sfîrșitului de seară fericită și că nu trebuia să se grăbească pentru a ajunge la o fericire capturată și pusă la Joc sigur, ce nu avea cum să-i mai scape. Dar proceda astfel și din inerție; în sufletul lui era lipsit de suplețe, tot așa cum unele fapte au trupul țeapăn, și anume acelea care în clipa cînd trebuie să evite o lovitură, să stingă flăcările ce le-au cuprins haina, să să-vîrșească o mișcare rapidă, fac totul pe îndelete, rămînînd o secundă în situația în care erau înainte, ca și cum ar vrea să găsească în ea un

punct de sprijin și o trambulină. Și, fără îndoială, dacă vi-l zitiul l-ar fi întrerupt, spunându-i: „Doamna este aici”, el ar fi răspuns: „Ah! într-adevăr, te rugasem să o cauți, n-aș fi crezut că o găsești”, și ar fi continuat să-i vorbească de provizia de lemne, spre a-i ascunde emoția pe care o simțea și a-și lăsa răgazul de a rupe cu neliniștea și a se dăruia fericirii.

15 — ta căutarea timpului pierdut

Dar, întorcându-se, vizitiul îi spuse că nu o găsisse nicăieri, și adăugă, ca un bătrîn servitor ce era:

— Cred că nu vă mai rămîne decît să vă întoarceți acasă.

Dar indiferența pe care Swann o arboră cu ușurință, căci Remi nu mai putea intra nimic schimba răspunsul pe care îl aducea, se modifică în opusul ei atunci cînd îl văzu că încearcă să-l convingă să renunțe la speranța și la căutarea lui:

47 Ba nicidecum, exclamă el, trebuie cu orice preț să o găsim pe doamna; e foarte important. Avem de discutat ceva foarte important; ar fi foarte necăjită, ba chiar s-ar supăra pe mine, dacă nu ne-am întîlni.

48 Xu văd de ce s-ar putea doamna supăra, răspunse Eemi, odată ce ea a plecat, fără să-l aștepte pe domnul, și a spus că se duce la „Prevost”, unde nu este.

De altfel, luminile începeau să se stingă pretutindeni. Pe sub **copacii** de pe bulevarde, într-un întineric misterios, trecătorii tot mai rari rătăceau ici-colo, siluete nedeslușite. Uneori, umbra unei femei care se apropia de el, șoptindu-i un euvînt la ureche, eerîndu-i să o conducă acasă, îl făcea pe Swann să tresară. Se atîngea neliniștit de toate aceste trupuri obscure, ca și cum, printre fantomele morților, în împărăția întunecată, ar fi căutat-o pe Eu-ridice.

/ Dintre toater modurile de producere a iubirii, dintre toți agenții de diseminare a răului sacru, unul este printre cele mai eficace: acel mare suflu zbuciumat ce trece uneori peste noi. Atunci soarta noastră este pecetluită, și vom iubi ființa cu care ne simțim bine în acea clipă. Nici măcar nu este nevoie să ne fi plăcut pînă atunci sau chiar să ne fi plăcut **la fel de mult** ca altele. Trebuie doar ca înclinația noastră pentru ea să devină exclusivă. Și această condiție este realizată cînd — în clipa cînd ne-a lipsit — căutarea plăcerilor pe care le aveam în preajma ei **a** fost înlocuită dintr-o dată în noi de o nevoie neliniștită, **avînd** drept obiect chiar acea ființă, nevoie absurdă, cu neputință de satisfăcut și greu de vindecat după legile acestei lumi — nevoia nebunească și dureroasă de; a o poseda.

Swann îi ceru vizitiului să-l ducă și în ultimele restaurante pe care nu Jc cercetase; era limpede că privise cu calm doar **Ipoteza** fericirii; nu-si mai ascundea acum agitația, sentimentul că acea. întîlnire are pentru **el** un mare preț, și îi făgădui vizitiului **că-l** va răsplăti dacă o vor găsi, ca și cum, inspirîndu-i dorința de **a** izbuti, care s-ar fi adăugat dorinței **lui**, ar fi putut face astfel îneît Odette — chiar în cazul cînd s-ar fi dus să se culce la ea acasă —

226

/I

să se găsească totuși într-un restaurant de pe vreunul **din** bule-**varde**. Ajunse **pînă** la „Maison Doree”, intră de două ori la „Tor-toni” și, fără a o fi întîlnit, tocmai ieșea de la „Cafe Anglais”, mer-**gînd** cu pași mari, cu chip de nebun, către trăsura ce-l aștepta la colțul bulevardului des Italiens, cînd se izbi de cineva care venea din sensul opus: era Odette; ea îi explică mai tîrziu că, negă-sind loc la „Prevost”, se dusesese să cîneze la „Maison Doree”, într-un **fel** de nisă unde el nu o văzuse, iar acum se îndrepta către trăsura ei.

Se aștepta afit de puțin să-l vadă, îneît avu o mișcare de spaimă. Tar el alergase prin tot Parisul nu pentru că ar fi crezut cu puțință să o **întâlnească**, ci pentru că l-ar fi durut prea **mult** să renunțe la acel gînd. Dar bucuria pe care rațiunea lui o socotise tot timpul Irealizabilă în acea seară, nu-i apărea acum decît încă și mai reală; căci nu colaborase la ea prevăzînd situații verosimile, și ea îi rămînea exterioară; nu avea nevoie să-și solicite mîntea pentru **a** și-o procura, căci emana din ea însăși, ea însăși proiecta către el acel adevăr ce strălucea în asemenea măsură, îneît risipa ca pe **un** vis singurătatea de care se temuse, și pe care își sprijinea, își întemeia, fără să se gîndească, reveria fericită. Astfel, un călător **a** ajuns pe vreme frumoasă la malul Mediteranei, nesigur de existența ținuturilor pe care tocmai le-a părăsit, își lasă vederea orbită, pri-vindu-le mai curînd în treacăt, de razele zvrîlitate către el de cerul luminos și rezistent al apelor.

Urcă împreună cu ea în trăsura ce o aștepta și spuse vizitiului sau să-l urmeze.

Ținea în mână un buchet de flori de catleya, iar Swann văzu, sub dantela ce-i acoperea capul, că are în păr flori de același fel, prinse de o egretă din pene de lebădă. Era îmbrăcată, pe sub man-tia-i, în catifea neagră adunată în falduri largi care, printr-o tăietură oblică, descoperea, într-un mare triunghi, partea de jos a unei jupe de fai alb, lăsînd să se întrevadă o fișie, tot de fai alb, •acolo unde se deschidea corsajul decoltat și unde erau înfipte alte flori de catleya. Ea abia își revenise din spaima pe care i-o pricinuisese întâlnirea cu Swann, cînd, ajuns pe neașteptate în fața unui obstacol, calul se ridică în două picioare. Fură puternic zguduiți, iar ea scoase un strigăt și începu să respire cu greutate.

— Nu-i nimic, îi spuse el, nu te teme.

O ținea de umăr, sprijinind-o de el; apoi îi spuse:

— Și mai ales, nu-mi vorbi, răspunde-mi doar prin semne, ca ■ să nu te obosești. Te supără dacă îndrept florile din corsaj, care

I

15*

227

s-au mișcat puțin din loc? Mi-e frică să nu le pierzi, aș vrea să le înfig mai bine.

Odette, care nu era obișnuită să-i vadă pe bărbați purtîndu-se astfel cu ea, îi spuse, surîzînd:

— J^Tu, eituși de puțin.

Dar el, intimidat de răspunsul ei, poate și pentru a **arăta** că fusese sincer cînd găsisese acest pretext, sau chiar începînd să creadă de-a binelea că fusese sincer, exclamă:

— J^Tu, mai ales nu vorbi, o să respiri și mai greu, poți să-mi răspunzi prin gesturi, o să te înțeleg foarte bine. Ești sinceră cînd spui că nu te stîngheresc? Uite, aici este puțin... cred că este puțin polen, care s-a răspîndit pe tine; îmi îngădui să-l șterg cu nuna? JM cumva apăs prea tare, nu sînt prea brutal? Te gîdil poate puțin? Nu vreau să mă ating de catifeaua roșie, ca să nu o murdăresc. Trebuie cu adevărat să le prind mai bine, altfel ar fi căzut, dar așa, înfîgîndu-le puțin mai adînc... serios, nu-ți sînt dezagreabil? Chiar dacă le miros, ca să văd dacă, într-adevăr, nu sînt parfumate? N-am mai mirosit astfel de flori niciodată...

Surîzînd, ea ridică ușor din umeri, ca și cum ar fi vrut să șîună: „ești nebun, vezi bine că-mi place”.

El își înălță cealaltă mîină de-a lungul obrazului Odettei; ea îl privi țintă, cu înfățișarea lîncedă și gravă a

femeilor pictate de maestrul florentin cu care Swann găsea că seamănă; ajunși la marginea pleoapelor, ochii ei strălucitori, mari și totodată îngusti, ca și ochii lor, păreau gata să se desprindă precum două lacrimi, își unduia gîtul ca și ele, în scenele păgîne sau în tablourile religioase. Și, **foind** o atitudine cu care, neîndoielnic, era obișnuită, pe care o știa potrivită pentru asemenea clipe, avînd mare grijă/ să n-o uite, părea că are nevoie de întreaga-i putere **pentrus/și** reține chipul, ca și cum o forță invizibilă l-ar fi atras către Jyvvann. Și Swann fu acela care, înainte ca ea să și-l încline, pareajără voie, asupra buzelor lui, îl ținu o clipă la oarecare distanțărmtrre mîini. Voise să-și lase gîndul să se nască pe îndelete, pentru a recunoaște visul dorit de **atfta** vreme si a asista la realizarea lui, precum o rubedenie chemată să ia parte la succesele unui copil mult iubit de ea. Poate, de asemenea, Swann se uita la acel chip al Odettei, neposedat încă de el, și nici măcar încă sărutat, pe care îl vedea pentru ultima oară, cu privirea prin care, într-o zi cînd o părăsim pentru totdeauna, am vrea să luăm cu noi o priveliște.

Dar era atît de timid cu ea îneit, după ce o posedase în acea seară începînd prin a-i potrivi mai bine florile de catleya, fie din teama de a o supăra, fie pentru ca să nu pară a fi mințit, fie din lipsa. **de** îndrăzneală do a **formula** o pretenție mai mare (pe care o putea reînnoi, de vreme ce Odette nu se supărase prima dată), în zilele următoare se folosi de același pretext. Dacă ea purta flori de catleya înfipte în corsaj, el îi spunea: „Din păcate în seara asta florile de catleya sînt bine prinse; totuși mi se pare că asta dă să cadă. Pot să văd dacă, într-adevăr, nu sînt parfumate?” Sau, dacă Odette nu purta flori • „în seara asta văd că lipsesc florile de catleya, nu-i chip să ți le potrivesc mai bine”. Astfel încît, un timp, lucrurile s-au petrecut întocmai ca în prima seară; el atîngea mai întîi cu degetele și cu buzele pieptul Odettei; și, mult mai tîrziu, cînd potrivirea (sau simulacrul ritualic de potrivire) florilor de catleya căzuse în desuetudine, metafora „a potrivi florile de catleya”, devenită o simplă expresie pe care o foloseau automat cînd voiau să vorbească de actul posesiunii fizice — prin care, de altminteri, nu posedăm nimic —, supraviețui în limbajul lor, în care îl comemora, acestui obicei uitat. Și poate că acest mod particular de a spune „a face dragoste” nu însemna tocmai același lucru ca sinonimele salo. Zadarnic sîntem blazați în ceea ce privește femeile, zadarnic considerăm că posedarea celor mai diferite este mereu aceeași și dinainte cunoscută, ea devine, dimpotrivă, o plăcere nouă, dacă este vorba de femei îndeajuns de dificile — sau socotite astfel de noi — pentru ca să fim obligați să o stîmim prin cine știe ce episod neprevăzut al relațiilor noastre cu ele, cum fusese, prima oară, pentru Swann, potrivirea florilor de catloya. El **nădăjduia** plin de teamă, în acea seară (dar Odette, își spunea tot el, **chiar** dacă se lăsase înșelată de viclenia lui, nu putea ghici acel **lucru**), că dintre marile lor petale mov va ieși tocmai posedarea acestei femei; iar plăcerea pe caro o simțea și pe care Odette, poate, nu o tolera, credea el, decît pentru că ea nu o recunoscuse, îi părea, din această cauză — cum îi putuse părea primului om ce a gustat-o printre florile paradisului terestra —, o plăcere ce nu existase pînă atunci, pe care el căuta să o creeze, o plăcere — așa cum numele special prin care o desemnă avea să arate întruna — pe de-a-ntregul particulară și nouă.

Acum, în fiecare seară, după ce o condusesse la ea acasă, trebuia să se întoarcă la locuința lui, și adeseori ea ieșea în rochia de casă și îl conducea pînă la trăsură, sărutîndu-l sub ochii vizitiului și spunîndu-i: „Ce-mi pasă mie de alții?” în serile cînd Swann nu se ducea la familia Yerdurin (ceea ce se înîmpla uneori, do cînd putea s-o vadă și altminteri), în serile, din ce în ce mai rare, cînd se ducea în societatea înaltă, ea îi cerea să vină pe la ea, oricît de tîrziu. Era primăvară, o primăvară pură și înghețată. Ieșind de la vreo

petrecere, Swann se urca în trăsură, își înfășură picioarele într-o pătură. Io răspundea prietenilor care plecau în același timp cu el și îi cereau să vină cu ei, că nu poate, că nu merge în aceeași direcție, iar vizitiul pornea în mare goană, știind unde se duc. Prietenii erau uimiți și, de fapt, Swann ml mai era același. Nu mai scria niciodată nimănui, spre a ruga să fie prezentat vreunei femei. Ku mai dădea atenție nici uneia, nu se mai ducea în locurile unde le putea întîlni. într-un restaurant, la țarii, avea tocmai atitudinea opusă celei după care, cu cîteva zile înainte încă, oricine l-ar fi putut recunoaște, și pe care păruse că o va avea totdeauna. Căci o pasiune este în noi ca un caracter momentan și diferit ce se substituie celuiilalt și^ abolește semnele, pînă atunci invariabile, prin care se exprima, în schimb, acum era invariabil faptul că, oriunde s-ar fi găsit, Swann se ducea apoi să o întîlnească pe Odette. Traseul care îl despărțea de ea era și cel pe care îl străbătea inevitabil, ca pe însuși povîrnișul — irezistibil și abrupt — vieții sale. La drept vorbind, cînd rămînea tîrziu la vreo petrecere din înalta societate, ar fi preferat să se întoarcă de-a dreptul la el acasă fără să mai facă acel lung drum, și să nu o vadă decît a doua zi; dar faptul însuși de a se deranja la o oră anormală, pentru a se duce la ea, de a ghici că prietenii care-l părăseau își spuneau: „Este bine ținut în frîu, neîndoielnic că vreo femeie îl silește să se ducă la ea la orice oră”, îl făcea să simtă că duce viața bărbaților ce au în viața lor o dragoste și care trăiesc un adevărat farmec lăuntric tocmai pentru că își sacrifică odihna și interesele unei visări voluptuoase. Apoi, fără să-si dea prea bine seama, siguranța că ea îl așteaptă, că nu este altundeva împreună cu alții, că el nu se va întoarce acasă fără să o fi văzut, neutraliza acea neliniște uitată, dar mereu pe cale *ăe* a renaște, pe care o simțise în seara cînd Odette nu mai era la familia Verdurin, și a cărei dispariție era atît de plăcută îneit se putea numi fericire. Poate că tocmai datorită acestei neliniști Odette căpătase atîta importanță pentru el.

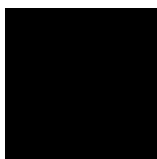
De obicei, ființele ne sînt atît de indiferente îneît, cînd am învestit una dintre ele cu asemenea posibilități de suferință și de bucurie pentru noi, ni se pare că ea aparține unui alt univers, că este înconjurată de poezie, că face din viața noastră un fel de întindere emoționantă unde va fi mai mult sau mai puțin apropiată de noi. Swann nu se putea întreba fără a fi cuprins de tulburare ce va deveni Odette pentru el în anii următori. Uneori, văzînd, din trăsură, în acele frumoase nopți reci, luna strălucitoare ce-și răspîndea lumina pe străzile pustii, el se gîndea la cealaltă figură luminoasă și roz, precum ccar-ajunii, care, într-o bună zi, se ivise în fața gîndirii lui și, de atunci, proiecta asupra

'230

lunii lumina misterioasă în care îi apărea. Dacă sosea după ora cînd Odette își trimisese servitorii la culcare, înainte de a suna la poarta grădiniței, se ducea mai întii în strada către care dădea, între ferestrele identice, dar întunecate, ale imobilelor învecinate, fereastra **luminată** a camerei ei. Ciocănea în geam, iar ea, auzindu-l, îi răspundea și venea să-l aștepte de cealaltă parte, la poarta de la intrarea principală. Găsea deschise pe pianul ei cîteva partituri la bucățile care îi plăceau ei: *Valsul Trandafirilor* sau *Bietul Nefain* de Tagliafico (cu care ea voia, prin testament, să fie înmonnîntată); îi cerea să cînte, în locul lor, mica frază din sonata lui Vinteuil], deși Odette o executa foarte prost, dar viziunea cea mai frumoasă ce ne răinîne dintr-o operă este adeseori cea care s-a înălțat deasupra unor sunete false, scoase de degete nefîndemînatice **dintr-nu** pian dezacordat. Alica frază continua să se asocieze, pentru Swann, cu iubirea lui pentru Odette. Simțea bine că această iubire era ceva ce nu corespundea cu nimic exterior, cu nimic care ar fi putut fi constatat de alții decît el; își dădea scama ca nici calitățile Odettei nu justificau faptul că acordă atîta preț clipelor petrecute lingă ea. Și adeseori, cînd Swann era stăpînit doar de inteligența sa pozitivă, el voia să înceteze a mai sacrifica atîtea interese intelectuale și sociale acestei plăceri imaginare. Dar mica frază, de îndată ce o auzea, știa să elibereze în el spațiul de care ea a^ea nevoie, modificînd proporțiile sufletului lui Swann; era aici rezervată o margine unei bucurii care nu corespundea nici ea vreunui obi-ect exterior și care totuși, în loc de a fi pur individuală, ca aceea n, iubirii, i se impunea lui Swann ca o realitate superioară lucrurilor concrete. Această sete de un farmec necunoscut era trezită în el de mica frază, care însă nu i-o potolea cu adevărat. Astfel **îneît** acele părți din sufletul lui Swann unde mica frază ștersese preocuparea: pentru interesele materiale, considerațiile omenești și valabile pentru toți, rămăseseră goale și albe. Iar el era liber să înscrie aici numele Odettei. Apoi mica frază-iși amalgama, își adăuga esența misterioasă, iubirii Odettei fală de el, iubire uneori incompletă și care îl dezamăgea. Văzînd chipul lui Swann în timp ce asculta mica frază, ai fi spus că este pe cale să absoarbă un anestezic ce dădea o si mai marc amplitudine respirației sale. Iar plăcerea]io care i-o pricinuia muzica, și care urma să devină curînd pentru el o adevărată necesitate, semăna, în acele clipe, cu plăcerea pe caro ar fi avut-o cperimentînd parfumuri, intrînd în cfint.net cu o lume pentru care mi sîntem făcuți, care ne pare lipsită de formă, pentru ca ochii noștri nu o perceap, lipsită de semnificație, pentru că ca scapă inteligenței noastre, noi neajungînd la ea decît printr-ua

singur simț. Era o mare liniște, o tainică înnoire pentru Swann — pentru el, ai cărui ochi, deși rafinați iubitori de pictură, a cărui minte, deși fină observatoare a moravurilor, purtau pentru totdeauna urma de neșters a uscăciunii vieții sale — de a se simți transformat într-o creatură himerică, nepercepând lumea decît prin auz. Și cum în mica frază el căuta un sens la care inteligența lui nu putea coborî, era cuprins de o beție ciudată, despuindu-și sufletul cel mai lăuntric de toate ajutoarele raționamentului și făcîndu-l să treacă singur prin coridorul, prin filtrul obscur al sunetului! Începea sa-și dea seama de tot ce era dureros, și poate chiar în mod tainic neîmplinit în adîncu! dulceații acestei fraze, dar nu putea să sufere. Îi era indiferent că ea îi spune că iubirea este fragilă, de vreme ce iubirea lui era atît de puternică. Se juca cu tristetea pe care ea o răspîndea, o simțea treeind peste el, dar ca pe o mîngîiere ce-i adîncea și înblînzea sim-țămîntul fericirii. O punea pe Odette să o cînte de zece ori, de douăzeci de ori, cerîndu-i totodată să-l sărute întruna. Fiecare sărutare chema o altă sărutare. Ah! în aceste prime timpuri ale iubirii, sărutările se nasc atît de firesc! Ele foșnesc atît de îngrămădite unele într-altele; și le-ai număra tot atît de greu pe cele date într-o oră, pe cît ai număra de greu florile de pe cîmp în luna mai. Atuncea se prefăcea că se oprește, spunînd: „Cum vrei să-ți cînt bine dacă mă ții în brațe? Nu le pot face pe toate deodată, hotărăște-te, cel puțin, vrei să cînt sau să te mîngîi”, el se supăra, iar ca izbucnea într-un rîs care se preschimba, răspîndindu-se asupra lui, într-o ploaie de sărutări. Sau îl privea, morocănoasă, iar el revedea un chip vrednic de a figura în *Viața lui Moise* de Botticelli, o situa aici, dădea gîtului Odette înclinația necesară; și după ce o pictase, în secolul al XV-lea, pe zidul Capelei Sixtine, ideea că ea rămăsese totuși aici, **Baga** pian, în clipa actuală, gata să fie îmbrățișată și posedată, ideea materialității și a vieții ei îl îmbăta cu o asemenea putere îneît, cu privirea rătăcită, cu maxilarele încordate ca pentru a o devora, el se arunca asupra acestei fecioare de Botticelli și începea să o cîupească de obraji. Apoi, după ce o părăsise, nu fără a se fi întors spre a o mai săruta o dată, deoarece uitase să ia cu sine în amintire o anume particularitate a mirosului sau a trăsăturilor ei, în timp ce se întorcea acasă în trăsură, o binecuvînta pe Odette că-i îngăduie aceste vizite zilnice care ei nu-i pricinuiau o prea mare bucurie, dar care, împiedicîndu-l să devină gelos — fe-rindu-l de prilejul de a suferi din nou de răul stîrnit în el în seara cînd na o găsisse la familia Verdurin —, îl vor ajuta să ajungă, fără

a mai avea parte de alte crize asemenea primei, ce fusese atît de dureroasă și va rămîne singura, la capătul acestor ceasuri ciudate ale vieții sale, ceasuri aproape fermecate, în felul celor de pe vremea cînd străbătea Parisul la lumina lunii. Și observînd, la întoarcerea acasă, că astrul era acum mișcat în raport cu el și aproape la capătul orizontului, simțînd că și iubirea lui se supune unor legi imuabile și naturale, se întreba dacă această perioadă în care intrase va dura încă multă vreme, dacă în curînd gîndirea lui nu va mai vedea chipul iubit decît într-o poziție îndepărtată și diminuată, și nemairăspîndind aproape nici un farmec. Căci Swann, de cînd era îndrăgostit, găsea că lucrurile sînt învăluite ca într-o vrajă, precum pe vremea cînd, adolescent fiind, se credea artist, dar nu era vraja de altă dată; cea de acum ținea doar de existența Odet-tei. Simțea cum renasc în el inspirațiile din tinerețe, pe care o viață frivolă le risipise, dar ele purtau toate reflexul, pecetea unei anume ființe; și, în ceasurile îndelungate pe care le petrecea acum la el acasă, gustînd o plăcere rafinată, singur cu sufletul lui convalescent, redevenea treptat el însuși, dar aparținînd altei făpturi. Nu se ducea la ea decît seara, și nu știa nimic despre felul cum își petrece ea timpul în restul zilei, după cum nu-i cunoștea nici trecutul, astfel îneît îi lipsea pînă și acea infimă cunoaștere inițială care, îngăduindu-ne să ne închipuim ceea ce nu știm, ne stîrnește dorința să știm mai mult. Eu se întreba cu ce își ocupă timpul și nici ce viață dusese pînă atunci. Surîdea numai uneori, gîndin-du-se că în urmă cu cîțiva ani, cînd nu o cunoștea, i se vorbise despre o anume femeie care, dacă își amintea bine, era desigur ea, ca despre o cocotă, ca despre o femeie întreținută, ca despre una dintre acele femei cărora el le atribuia încă, fiindcă trăise prea puțin în preajma lor, firea perversă din născare cu care le-a înzestrat multă vreme imaginația unor romancierii. Își spunea că adeseori, pentru a judeca pe cineva corect, nu trebuia decît să adopți versiunea opusă aceleia care circulă, fiindcă reputației de care auzise el trebuia să-i opună o alta, legată de o Odette bună, naivă, stăpî-nită de un ideal, aproape atît de incapabilă să mintă îneît, rugînd-o, într-o zi, pentru a putea cina singur cu ea, să le scrie soților Verdurin că este bolnavă, o văzuse a doua zi, în fața doamnei Yer-durin, care o întreba dacă se simte mai bine, roșînd, bîlbîindu-se și arătînd, fără voie, pe chipu-i, nefericirea, chinul pricinuite do acea minciună și, în timp ce, răspunzînd, dădea tot mai multe amănunte inventate cu privire la pretinsa ei boală din ajun, părea că își cere iertare, implorînd cu privirea și cu vocea-i deznădăjduită, pentru cuvintele ei mincinoase.

233

în anumite zile totuși, rareori, venea la el în timpul după-amie-zii, întrerupându-i reveria sau lucrul la acel studiu despre Ver Meer, pe care îl reluase în ultima vreme. Servitorul îl anunța că doamna de Crecy se află în salonaș. Se ducea la ea și, când deschidea ușa, pe chipul roz al Odettei, de îndată ce îl zărea pe Swann — schim-bîndu-i forma gurii, privirea ochilor, ovalul feței —, apărea un **eurîs**. **Rămas** singur, el revedea acel surîs, cel pe care ea îl avusese în ajun, un altul cu care îl întîmpinase în cutare sau cutare zi, cel prin care îi răspunsese, în trăsură, cînd o întrebase dacă își poate îngădui să-i îndrepte florile de eatleya înfîpte în corsaj; iar viața Odettei, în restul zilei, rămînîndu-i cu desăvîrșire necunoscută, îi apărea, cu fondul ei neutru și lipsit de culoare, asemenea acelor studii de Watteau unde pot fi văzute ici-colo, pretutindeni, în toate sensurile, desenate cu trei creioane diferite pe hîrtie gălbuie, nenumărate surîsuri. Dar, uneori, într-un colț al acestei vieți pe care Swann o vedea întru totul golită, chiar dacă mintea lui îi spunea că nu așa stau lucrurile, **pentru că** nu putea să și-o imagineze, **vreun** prieten, care, bănuind că se iubesc, nu și-ar fi îngăduit să-i spună despre ea decît lucruri neînsemnate, îi descria silueta Odettei, pe care o zărise, chiar în acta dimineață, urcînd pe jos

strada Abbattucci într-o rochie împodobită cu blană, purtînd o pălărie *à la* Eembrandt și un buchet de violete înfipt în corsaj. Această simplă schiță îl neliniștea adînc pe Swann, pentru că îl silea să înțeleagă dintr-o dată că Odette avea o viață care nu-i aparținea lui în întregime; voia să afle cui încercase ea să-i placă îmbrăcînd acea rochie pe care el nu i-o știa; își spunea că o va întreba unde se ducea în acea clipă, ca și cum, în întreaga viață incoloră — aproape inexistentă, pentru că pentru el era invizibilă — a amantei sale, nu mai exista decît un singur lucru în afara acelor surîsuri ce-i erau lui adresate: ea, mergînd pe o stradă, cu o pălărie *a la* Eembrandt și cu un buchet de violete înfipt în corsaj,

Cerîndu-i să-i cînte mica frază de Vinteuil, în loc de *Valsul Trandafirilor*, Swann nu căuta să o silească să cînte mai curînd lucrurile ce-i plăceau lui, după cum, ca și în muzică, nu încerca să-i corecteze prostul gust cu privire la literatură'. își dădea bine seama că nu este inteligentă. Spunîndu-i că-i va plăcea tare mult ca el să-i vorbească despre marii poeți, ea își închipuise că va cunoaște astfel pe dată o seamă de cuplete eroice și romanțioase, în genul celor scrise de viconte de Borelli, ba încă și mai emoționante. îl întrebă dacă Ver Meer de Delft suferise pentru o femeie, dacă îl inspirase o femeie, iar cînd Swann îi mărturisi că nu se știe nimic în această privință,

234

ea nu se **mai** interesă de acel pictor. Spunea adeseori: „Firește, cred că nimic nu ar fi mai frumos decît poezia, dacă ar fi adevărată, dacă poezii ar ghidi tot ce spun. Dar adeseori sînt oamenii cei. mai interesați din cîți există. Știu și eu cîte ceva despre asta, căci am avut o prietenă caro a iubit **un** fel de poet. în versurile lui nu vorbea decît de iubire, de cer, de stele. Ah! si cum a mai tras-o pe sfoară! I-a păpat mai bine de trei pute de mii de franci". Dacă atunci Swann încerca să o facă să înțeleagă în ce constă frumusețea artistică, cum trebuie să admire versurile sau tablourile, după o clipă ea nu-l mai asculta, **spunîndu-i**: „Da... nu-mi închipuim că așa stau lucrurile". Și el vedea că ea simte o atît de mare decepție, **îneît** prefera să o mintă, spunîndu-i că toate astea nu însemnau nimic, că nu erau decît niște fleacuri, că nu avea timp să se ocupe de lucrul cel mai însemnat, că există, de fapt, altceva. Dar ca îi spunea cu însuflețire: „Altceva? Ce altceva?... Spune", dar el nu spunea, știind cît de neînsemnate și de diferite de ceea ce ea nădăjduia i-ar fi părut cuvintele lui, cît de puțin senzaționale și de puțin înduioșătoare, și temîndu-se că, deziluzionată de artă, va fi în același timp și de iubire.

Și, într-adevăr, ea îl găsea pe Swann, din punct de vedere intelectual, inferior față de ceea ce **crezuse**. „îți păstrezi **întotdeauna** sîngele rece, nu te pot defini." Era uimită mai mult de indiferența lui față de bani, de amabilitatea cu caro se purta cu fiecare, de delicatetea lui. Și se întîmplă, într-adevăr, adeseori, cu oameni mai de seamă decît Swann, cu un savant, cu un artist, cînd nu este ignorat de cei care îl înconjoară, ca sentimentul ce dovedește că **superioritatea** inteligenței lui li s-a impus să nu fie admirația lor pentru ideile acestuia, căci ele le scapă, ci respectul lor față de bunătatea lui. Situația lui Swann în societatea înaltă îi inspira, de asemenea, lui Odette, respect, dar ca nu dorea ca el să încerce să o introducă și pe ea în acea lume. Poate simțea că nu va putea reuși, și chiar se temea că fie și numai vorbind despre ea el va provoca dezvăluiri de care ei îi era frică. Swann îi promisese, la cererea ei, să nu-i rostească niciodată numele acolo unde el se ducea. îi spusese că nu vrea să frecventeze societatea înaltă pentru că se certase cîndva tu o prietenă care, spre a se răzbuna, răspîndise apoi o scamă de **bîrie** despre ea, Swann îi obiecta: „Dar nu toată lumea a cunoscut-o pe prietena ta. -- Ba da, lucrurile se aud, lumea e atît de rea". Pe **de** o parte, Swann nu înțelese această poveste, dar, pe de alta, știa că asemenea propoziții: „Lumea e atît de rea", „O calomnie lasă în-totdeauna urme", sînt în general socotite drept adevărate; existau, fără îndoială, cazuri cărora li se aplicau. Cel al Odettei era unul

235

dintre ele? își punea această întrebare, dar nu multă vreme, căci, ca și tatăl lui, își simțea mintea greoaie ori de câte ori trebuia să rezolve o problemă mai grea. De altminteri, acea societate de care se temea atât de mult Odette, nu-i inspira poate o prea mare dorință, căci era prea îndepărtată de cea pe care ea o cunoștea, pentru ca sa și-o poată închipui limpede. Totuși, rămânând, în anumite privințe, cu adevărat simplă (de exemplu, mai avea încă drept prietenă o croitoreasă de mîna a doua, pe care o vizita aproape zilnic, urcînd scara abruptă, întunecată și rău mirositoare a locuinței acesteia), îi plăcea șicul, dar nu-l vedea la fel ca oamenii din înalta societate. Pentru ei, șicul este o emanație a cîtorva persoane, puține la număr, care îl proiectează pînă destul de departe — ceea ce îl face să se atenueze mai mult sau mai puțin, în raport cu distanța față de centrul intim care l-a emis —, în cercul prietenilor lor, sau al prietenilor prietenilor, ale căror nume alcătuiesc un fel de repertoriu. Oamenii din înalta societate îl au înscris în memoria lor, posedînd, în această materie, o erudiție din care au extras un fel de bun gust, de tact, astfel încît Swann, de exemplu, fără să fi trebuit să facă apel la știința sa mondenă, dacă citea într-un jurnal numele persoanelor care cinaseră împreună, putea să spună pe dată nuanța șicului acelei cine, după cum un literat, la simpla lectură a unei fraze, apreciază cu exactitate calitatea literară a autorului citit. Dar Odette făcea parte dintre persoanele (extrem de numeroase, orice ar crede în această privință oamenii din înalta societate, și existînd în toate clasele sociale) care nu posedă aceste noțiuni, imaginează un altfel de șic, ce capătă diferite aspecte după mediul căruia ele îi aparțin, dar are drept caracteristică particulară — fie că este șicul la care visa Odette, fie că este cel în fața căruia se înclina doamna Cot-tîrd — faptul de a fi imediat accesibil tuturor. Celălalt șic, cel al oamenilor din înalta societate, este și el, la drept vorbind, accesibil, dar spre a ajunge astfel are nevoie de un anume răgaz. Odette spunea, de câte cineva:

—Nu frecventează decît locurile șic.

Iar dacă Swann o întreba ce înțelege prin asta, ea îi răspundea pe un ton oarecum disprețuitor:

—Pur și simplu, locurile șic! Dacă la vîrsta ta trebuie să te învâți ce înseamnă un loc șic, mai bine mă las păgubașă. De exemplu, duminica dimineața, avenue de l'Imperatrice, la ora cinci după-amiaza, malurile Lacului, joia, lîden Théâtre, vineri, Hipodromul, balurile...

238

49 Dar ce baluri?

50 Balurile din Paris, vreau să spun balurile șic. Iată, de pildă, Herbinger, cel care are loc acasă la un agent de bursă. îl știi cu siguranță, este unul dintre bărbații cei mai cunoscuți din Paris, e un tînăr înalt și blond, foarte snob, care poartă totdeauna o floare la butonieră, cărarea mai spre spate, paltoane de culoare deschisă; se arată pe la toate premierele. A dat un bal acum cîteva seri, unde puteai întîlni persoanele cele mai șic din Paris. Mult mi-ar fi plăcut să merg și eu! Dar nu se intra decît cu invitație, și n-am putut face rost. De fapt mai bine că nu m-am dus, s-au îmbrîncit ca nebunii, n-aș fi văzut nimic. Toți se înghesuiau mai ales ca să poată spune că au fost la Herbinger. Iar eu, după cum știi, nu țin la asemenea lucruri. De altfel, dintr-o sută de femei care

povestesc că au fost, cincizeci mint... Dar mă miră că tu, un bărbat atît de șic, nu te-ai dus.

Dar Swann nu încerca nicidecum să-i schimbe această concepție despre șic; gîndind că nici concepția lui nu era mai adevărată, că era la fel de prostescă, la fel de lipsită de importanță, nu găsea necesar să-și educe amanta, astfel încît, după multe luni, ea nu se interesa de persoanele la care el se ducea decît în măsura în care puteau să-i procure invitații de tot felul, la concursuri hipice, de exemplu, sau bilete la spectacolele în premieră. Dorea ca el să-și cultive aceste relații atît de utile, dar, pe de altă parte, era înclinată să le creadă prea puțin șic, de cînd o văzuse trecînd pe stradă pe marchiza de Villeparisis într-o rochie de lînă neagră, purtînd o bonetă, legată cu panglici.

■ — Parcă ar fi o biată lucrătoare, o bătrînă portăreasă, *ăartingl*! Și asta-i o marchiză! Eu nu sînt marchiză, dar ar trebui să mă plătești cu bani grei ca să ies îmbrăcată în halul ăsta!

Ea nu înțelegea de ce Swann locuiește în casa de pe quai d'Orleans pe care, fără a îndrăzni să-i spună, o găsea nedemnă de el.

Desigur Odette pretindea că-i plac „vechiturile” și lua o înfățișare îneîntată și plină de finețe cînd spunea că adoră să-și petreacă ziua întreagă pe la anticari, căutînd tot felul de lucruri „din alte timpuri”. Deși se încapățîna parcă din principiu (și părea că pune în practică un precept de familie), nerăspunzînd niciodată la întrebări și „ne-dînd socoteală” cu privire la felul cum își petrece ziua, ea îi vorbi o dată lui Swann despre o prietenă care o invitase și care avea numai mobilă „stil”. Dar Swann nu izbuti să afle de la ea despre ce stil era vorba. Totuși, după ce se gîndi îndelung, îi răspunse că era „în stil medieval”. Înțelegea prin asta că pereții erau căptușiți cu lemn sculptat. Ceva mai tîrziu, îi vorbi din nou despre prietena

237

ei și adăugă, pe tonul șovăitor și cu subînțelesuri cu care citezi cuvintele cuiva împreună cu care ai cinat în ajun și al cărui nume-ți fusese pînă atunci necunoscut, dar pe care amfitrionii păreau să-l considere a fi un om atît de celebru încît interlocutorul lor trebuia să jriecapă despre cine vorbesc: „Are o sufragerie... din... secolul al optsprezecelea!” De altminteri, ea găsea că asemenea mobilă este oribilă, că interiorul pare gol, ca și cum casa nu ar fi fost terminată, iar femeile i se păreau, de asemenea, oribile în acest decor, care nu va fi niciodată la modă. În sfîrșit, a treia oară îi vorbi din nou despre același subiect, arătîndu-i lui Swann adresa bărbatului care construise acea sufragerie și pe care ea dorea să-l cheme, cînd va avea bani, pentru a vedea dacă nu-i poate face și ei una» desigur, nu întru totul asemănătoare, ci pe cea pe care și-o visa și care, din nefericire, nu prea se potrivea cu dimensiunile micii ei locuințe, o sufragerie cu bufete înalte, cu mobile în stil renascentist și cu șeminee asemenea celor din castelul Blois⁰⁷. În acea zi, lăsă să-i scape în fața lui Swann părerea ei despre locuința lui din quai d'Orleans; și fiindcă el o criticase pe prietena Odettei pentru că nu avea mobile în stilul Ludovic al XVI-lea, căci, spunea el, la urma urmei, asemenea interior, chiar dacă nu e recomandat], ar putea fi plin de farmec, ci într-un fals stil antic: „Poate ai vrea să trăiască, așa cum faci tu, printre mobile stricate și printre covoare-tocite”, îi spuse ea, respectul omenesc al burghezei fiind, în eazu) său, încă mai important decît diletantismul cocotei.

Pe cei cărora le plăcea să cerceteze prăvăliile cu vechituri, pe cei ce iubeau versurile, disprețuiau calculele josnice, visau la onoare și la dragoste, ea îi considera ca aparținînd unei elite superioare restului umanității. Nu era nevoie să ai cu adevărat asemenea gusturi, important era să le proclamai sus și tare; de la un bărbat care-ți mărturisise la cină că îi place să hoinărească, să-și mînjească degetele cu praful vechilor dughene, că nu va fi niciodată prețuit de-către acest secol negustoresc, fiindcă nu-i pasă de interesele lui, sică aparține astfel unui alt timp, ea se întorcea, spunînd: „E un-suflet vrednic de toată iubirea, o ființă sensibilă, cum de nu **mi-am** dat seama pînă **acum!**” Și, dintr-o dată, se simțea cuprinsă de o uriașă prietenie pentru el. În schimb cei care, ca Swann, aveau înclinații asemănătoare, dar nu vorbeau despre ele, o lăsau cu totul indiferentă. Era silită, fără îndoială, să admită că Swann nu ține la bani, dar adăuga repede, pe un ton îmbufnat: „Dar el e altfel”; și, într-adevăr, imaginației ei îi vorbea no practicarea dezinteresului, ci vocabularul legat de această practică.

233

Simțind că adeseori nu putea realiza ceea ce ea visa, Swann căuta cel puțin să facă astfel încît ea să se simtă bine cu el, să nu-i contrazică ideile vulgare, prostul gust pe care îl arăta în toate privințele, și care lui, de altminteri, îi plăcea, ca tot ce venea din partea ei, care îl îneînta chiar, căci toate acestea reprezentau trăsături particulare datorită cărora esența acestei femei îi apărea, devenea vizibilă. De aceea, cînd părea fericită că se duce la *Regina Topaze*, sau cînd privirea ei devenea serioasă, neliniștită și voluntară, cînd o cuprîndea teama

că nu va ajunge la timp la sărbătoarea florilor sau, pur și simplu, la un ceai, cu pâine prăjită cu unt, servit la „The de la Rue Royale”, unde credea că trebuie să fii zilnic pentru a fi socotită o femeie elegantă, Swann, entuziasmat așa cum sîntem în fața purtării unui copil sau de adevărul unui portret ce pare că stă să vorbească, simțea atît de bine cum sufletul amantei sale i se arată pe față, încît nu putea rezista ispitei de a-l atinge cu buzele. „Ah! micuța Odette vrea să o ducem la sărbătoarea florilor, vrea ca toată lumea să o admire, ei bine, o s-o ducem acolo, ne înclinăm în fața dorinței ei.” Fiindcă Swann nu vedea prea bine, trebui să se resemneze a lucra la el acasă cu ochelari și a purta, cînd ieșea în lume, monoclu, care îi stătea mai bine. Prima oară cînd Odette îl văzu astfel, nu-și putu stăpîni bucuria: „Trebuie să recunosc că monoclul este un lucru foarte șic pentru un bărbat. Cit de bine îți stă! Arăți ca un adevărat gentleman. Nu-ți lipsește decît un titlu de noblete!” adăugă ea, cu un ușor regret în voce. Lui îi plăcea că Odette este astfel, tot așa cum, dacă ar fi fost îndrăgostit de o bretonă, ar fi fost fericit să o vadă purtînd boneta înaltă specifică ținutului ei și să o audă spunînd că ea crede în strigoi. Pînă atunci, ca la mulți bărbați al căror gust pentru arte se dezvoltă independent de senzualitatea lor, existase și la el o ciudată nepotrivire între satisfacțiile legate de cele două domenii, bucurîndu-se, în preajma unor femei din ce în ce mai grosolane, de seducțiile exercitate de opere din ce în ce mai rafinate, întovărășind o micuță servitoare într-o lojă luxoasă la reprezentarea unei piese decadente pe care dorea să o vadă sau la o expoziție de pictură impresionistă, și convins, de altfel, că o femeie cultivată din lumea bună nu ar fi înțeles mai mult, dar nu ar fi știut să tacă atît de fermecător. Dimpotrivă, de cînd o iubea pe Odette, faptul de a simți ceea ce simte ea, de a încerca să fie unul și același suflet îi făcea atît de bine, încît încerca să admire lucrurile pe care ea le iubea, și afla o plăcere cu atît mai profundă nu numai în a-i imita obiceiurile, ci și în a-i adopta părerile, cu cît, cum ele nu aveau nici o rădăcină în propria-i inteligență, îi amintea doar de iubirea lui, din pricina căreia le preferase. Se

întorcea la *Serge Panine*, pîndea ocaziile de a-l vedea pe Olivior Metra, pentru plăcerea de a fi inițiat în toate concepțiile Odettei, de a simți cum împarte pe din două toate gusturile ei. Farmecul de a-l apropia de ea ascuns în operele sau în locurile pe care ea le iubea, îi părea mai misterios decît cel intrinsec unora mai frumoase, dar care nu i-o amintea. De altfel, lăsînd să-i slăbească convingerile intelectuale din tinerețe, iar scepticismul său de om de lume pătrunzînd, aproape fără știrea lui, pînă la ele, credea (sau, cel puțin, crezuse atît de multa vreme asta, încît mai credea și acum) că obiectele asupra cărora se aplică gusturile noastre nu au o valoare absolută în ele însele, ci că totul ține de epocă, de clasă, de modă, cea mai vulgară valorînd tot atît cît cea care trece drept cea mai distinsă. Și cum socotea că importanța pe care Odette o acordă faptului de a avea o invitație la un vernisaj nu era în sine un lucru mai ridicol decît plăcerea simțită

de el cîndva cînd dejuna la prințul de Galles, tot astfel nu credea că admirația pe care ea o arată pentru Monte-Carlo sau pentru Eigîii⁶⁸ era mai puțin înțeleaptă decît gustul lui pentru Olanda, pe care ea și-o închipuia urîță, și pentru Versailles, pe care îl găsea trist. De aceea nici nu se mai ducea în aceste locuri, spunîndu-și cu plă-"cere că renunță la ele pentru ea, că vrea să simtă, să iubească doar împreună cu ea.

Așa cum iubea tot ce o înconjură pe Odette și nu era, oarecum, decît modul conform căruia el putea să o vadă, să stea de vorbă cu ea, lui Swann îi plăcea și societatea soților Verdurin. Acolo, în adîncul tuturor distracțiilor, meselor, muzicii, jocurilor, supeurilor costumate, picnicurilor, mersului la teatru, ba chiar și al „marilor serate”, date, nu prea des, pentru musafirii „plicticoși”, exista prezența Odettei, vederea Odettei, conversațiile cu Odette, pe care, invitîndu-l, soții Verdurin i-o dăruiau ca pe un lucru neprețuit; el se simțea astfel mai bine decît oriunde în „micul grup”, și căuta să-i atribuie merite reale, căci își închipuia că, din proprie dorință, îl va frecventa toată viața. Or, neîndrăznind să-și spună, de teamă că nu va crede el însuși, că o va iubi totdeauna pe Odette, cel puțin presupunînd că-i va frecventa totdeauna pe soții Verdurin (pro-proziție care, *apriori*, ridică mai puține obiecții de principiu din partea inteligenței sale), el se vedea în viitor continuînd să o întîl-nească în fiecare seară pe Odette; asta nu însemna poate chiar că o va iubi totdeauna, dar, pentru moment, în timp ce o iubea, lui nu-i trebuia decît să creadă că nu va înceta nici o zi s-o vadă. „Ce societate fermecătoare, își spunea el. în fond”, aici se duce adevărata viață. Lumea e mai inteligentă, mai înclinată către artă decît î»

240

înalta societate. Doamna Verdurin, deși are cîteva apucături exagerate și **oarecum** ridicole, iubește sincer pictura, muzica, și are o adevărată pasiune pentru operele de artă, o mare dorință de a le face pe plac artiștilor. Ea are o idee greșită despre oamenii din înalta societate; dar oare înalta societate nu are una încă și mai greșită despre mediile artistice? Poate că nu am a-mi satisface mari nevoi intelectuale prin conversație, dar mă simt foarte bine cu **Cotterd**, deși face nu o dată calambururi, inepte. Iar pictorul, chiar dacă pretențiile lui de a uimi lasă o impresie neplăcută, este unul dintre oamenii cei mai inteligenți pe care i-am cunoscut. Și apoi, mai ales, aici te simți liber, faci ce vrei, fără nici o constrîngere, fără nici o ceremonie. Cîtă bună dispoziție se cheltuiește în fiecare zi în acest salon! Hotărît lucru, aproape că nu mă voi mai duce decît în această, societate. Aici îmi voi stabili din ce în ce mai mult și tabieturile, și viața."

Și cum calitățile pe care le credea intrinsece soților Verdurin nu erau decît reflexul plăcerilor pe care le gustase în salonul lor iubirea sa pentru Odette, aceste calități deveneau mai serioase, mai profunde, mai vitale, atunci cînd și acele plăceri erau astfel. Fiindcă doamna Verdurin îi dăruia uneori lui Swann acel ceva ce putea constitui **pentru** el fericirea; fiindcă, în cutare seară, cînd se simțea neliniștit pentru că Odette discutase mai mult cu un invitat și cînd, mîniat împotriva ei, nu voia să ia inițiativa de a o întreba dacă se va întoarce acasă împreună cu el, doamna Verdurin îi aducea pacea și bucuria, spunîndu-i spontan: „Odette, te întorci acasă cu domnul Swann, nu-i așa?"; fiindcă în acea vară ce se apropia și cînd se întrebăse mai **înfîi** eu neliniște dacă Odette nu va pleca din Paris fără el, dacă va putea continua să o vadă zilnic, doamna Verdurin urma să-i invite să o petreacă amîndoi la ea la țară, — Swann, lăsînd parcă fără voia lui **recunoștința** și interesul să se infiltreze în inteligența-i și să-i influențeze ideile, ajungea să susțină sus și tare că doamna Verdurin are un suflet mare și nobil. Dacă vreunul dintre foștii **lui** colegi de la Ecole du Louvre îi vorbea de persoane cu merite-deosebite: „îi prefer însutit pe soții Verdurin", îi răspundea el. Și, pe un ton solemn, care era nou la **el**: „Sînt niște ființe cu un suflet nespus de mărinimos, iar mărinimia este de fapt **singurul** lucru important și nobil. Vezi, nu există decît două categorii de fapte: cei mărinimoși și **ceialți**; iar eu am ajuns la o vîrstă cînd trebuie să iau o hotărîre, să mă decid o dată pentru totdeauna pe cine **vreau** să iubesc și pe cine vreau să disprețuiesc, să nu-i mai părăsesc pe cei pe care îi iubesc și, pentru a răscumpăra timpul pe care l-am risipit cu ceialți, să **nu** mă mai despart de ei pină la moarte. Chiar așa,.

241

A mai adăuga el, cu acea ușoară emoție pe care o simți cînd, chiar fără să-ți dai prea bine seama, spui un lucru nu pentru că este adevărat, ci pentru că îți face plăcere să-l spui și îl ascuți rostît de propria ta voce ca și cum ar veni din altă parte decît din tine însuși, zarurile sînt aruncate, am ales să iubesc doar inimile mărinimoase și să nu mai trăiesc decît în mărinimie. Mă întrebă dacă doamna Verdurin este cu adevărat inteligentă. Te asigur că mi-a dat toate dovezile că are un suflet nobil, superior, la care, orice ai spune, nu te poți ridica iară o gîndire tot aît de înaltă. Posedă, desigur, profunda inteligență a artelor. Dar poate că nu prin asta este ea în primul rînd vrednică de admirație; căci vreo faptă mărunță, dar de o bunătate ingenioasă și rafinată, săvîrșită pentru mine,

vreo atenție, aș spune genială, vreun gest familiar și totodată sublim, dezvăluie o înțelegere mai adâncă a existenței decât toate tratatele de filosofie".

Ar fi putut totuși să-și spună că printre vechii prieteni ai părinților săi existau oameni la fel de simpli ca soții Verdurin, că unii dintre colegii săi de tinerețe erau tot atât de îndrăgostiți de artă, că el cunoștea și alți oameni cu inimă mare și că, totuși, de când optase pentru simplitate, artă și mărinimie, nu-i mai vedea niciodată. Dar aceștia nu o cunoșteau pe Odette și, chiar dacă ar fi cunoscut-o, nu s-ar fi străduit să o apropie de el.

Astfel, neîndoielnic, în toată societatea din jurul soților Verdurin nu exista nici un alt invitat care să-i iubească sau să creadă că-i iubește la fel ea Swanu. Și totuși, când domnul Verdurin spusese că Swann nu-i place prea mult, el exprimase nu numai propriul său gând, ci îl ghicise și pe cel al soției sale. Fără îndoială, Swann simțea pentru Odette o dragoste prea mare și pe care nu i-o mărturisise doamnei Verdurin, care ar fi vrut să-i fie confidenta de fiecare zi; fără îndoială, însăși discreția cu care se folosea de ospitalitatea soților Verdurin, abținându-se adeseori să vină la cină pentru un motiv pe care ei nu îl bănuiau și în locul căruia vedeau doar dorința de a răspunde unei invitații într-un salon „plicticos”; fără îndoială, <le asemenea, și în ciuda tuturor precauțiilor pe care le luase pentru a o ascunde, descoperirea treptată de către ei a strălucitei lui situații mondene — totul contribuia la iritarea lor împotriva lui. Dar motivul cel mai adine era altul. Simțiseră foarte curînd în el un spațiu rezervat, impenetrabil, unde continua să susțină în tăcere și pentru el însuși că prințesa de Sagan nu este grotescă și că glumele lui Cottard nu sînt cîtuși de puțin amuzante; în sfîrșit, și deși niciodată nu renunțase la amabilitatea lui și nu se revoltase împotriva dogmelor casei, o imposibilitate de a i le impune, de a-l converti pe de-a-n- la ele, cum nu mai întîlniseră niciodată la nimeni. L-ar fi

242

iertat că vizitează saloane „plicticoase” (cărora, de altfel, în **ftdîncuF** inimii sale, le prefera de mii de ori micul grup din jurul soților Verdurin și pe aceștia), dacă ar fi **consimțit**, spre a da un bun exemplu, să se lepede de ele în prezența celorlalți credincioși ai casei. Dar înțeleseseră că nu-i vor putea niciodată smulge o asemenea abjurare.

Ce mult se deosebea de un „nou venit” pe care Odette le ceruse-îngăduința să-l invite, deși mi-l **întîlnise** decât de puține ori, și în care își puneau multe speranțe, contele de Forcheville! (Se întîmplă-să fie tocmai cumnatul lui Saniette, ceea ce îi umplu de mirare pe invitații cei mai credincioși; bătrîmil arhivar avea purtări atât de-umile, **îneit** îl crezuseră totdeauna de un rang social inferior **rangului** lor, și nu se așteptau să afle că aparține unei lumi bogate și relativ aristocratice.) Fără îndoială, Forcheville era snob în chip grosolan, în timp ce Swann nu era; fără **îndoială** că el nici nu se gîndea să-situeze, ca Swann, salonul soților Verdurin deasupra tuturor celorlalte. Dar nu avea acea fire delicată care-l împiedeca pe Swann să se asocieze criticilor prea vădit mincinoase, pe care le patrona **domnita** Verdurin, împotriva oamenilor cunoscuți de el. Tiradelor pretențioase și vulgare lansate de pictor în anumite zile, glumelor de băcan riscate de Cottard, Swann, ce îi iubea pe amîndoi, le găsea cu ușurință scuze, dar nu avusese niciodată curajul și ipocrizia să le încuviințeze; Forcheville era, dimpotrivă, de un nivel intelectual care îi îngăduia să fie uluit, fermecat de unele, fără ca, de altfel, să le înțeleagă, și amuzat de celelalte. Și tocmai prima cină la familia Verdurin la care veni și Forcheville puse în lumină toate acele diferențe, scoase în evidență calitățile acestuia, grăbind dizgrația lui Swann.

Se afla la această cină, în afara obișnuințelor casei, și un profesor de la Sorbona, Briehot, ce îi întîlnise pe domnul și doamna Verdurin la băi și care, dacă funcțiile sale universitare și lucrările de erudiție nu i-ar fi ocupat aproape tot **timpul**, ar fi venit cu dragă inimii adeseori la ei. Căci poseda acea curiozitate, acea superstiție a vieții care, îmbinată cu un anume scepticism relativ la obiectul studiilor **lor**, conferă, în orice profesie, unor oameni inteligenți, medici care-**nu** cred în medicină, profesori de liceu care nu cred în traducerea, în latină, reputația de a fi niște minți deschise, strălucite și chiar superioare. În casa doamnei Verdurin el se străduia să-și caute comparațiile în domeniile cele mai actuale cînd vorbea de filosofic-și de istorie, mai **întîi** pentru că credea că ele **nn** sîntlceit o pregătire pentru viață și pentru că își închipuia că găsește în acțiune în, micul elan ceea ce nu cunoscuse pînă atunci decât din cărți, apoi, poate și pentru că, imprimîndu-i-se odinioară, și păstrîndu-l, chiar

243

•mai adăuga el, cu acea ușoară emoție pe care o simți cînd, chiar fără să-ți dai prea bine seama, spui un lucru nu pentru că este adevărat, ci pentru că îți face plăcere să-l spui și îl asculți rostît de propria ta voce ea și cum ar veni din altă parte decât din tine însuși, zarurile sînt aruncate, am ales să iubesc doar inimile mărinimoase și să nu mai trăiesc decât în mărinimie. Mă întrebî dacă doamna **Verdurin** este cu adevărat inteligentă. Te asigur că mi-a dat toate dovezile că are un suflet nobil, superior, la care, orice ai spune, nu te poți ridica fără o gîndire tot atât de înaltă. Posedă, desigur, profunda inteligență a artelor. Dar poate că nu prin asta este ea în primul rînd vrednică de admirație; căci vreo faptă mărunță, dar de o bunătate ingenioasă și rafinată, săvîrșită pentru mine, vreo atenție, aș spune genială, vreun gest familiar și totodată sublim, dezvăluie o înțelegere mai adîncă a existenței decât toate tratatele de filosofie".

Ar fi putut totuși să-și spună că printre vechii prieteni ai părinților săi existau oameni la fel de simpli ca soții Verdurin, că unii dintre colegii săi de tinerete erau tot atât de îndrăgostiți de artă, că el cunoștea și alți oameni cu inimă mare și că, totuși, de când optase pentru simplitate, artă și mărinimie, nu-i mai vedea niciodată. Dar aceștia nu o cunoșteau pe Odette și, chiar dacă ar fi cunoscut-o, nu s-ar fi străduit să o apropie de el.

Astfel, neîndoindu-se, în toată societatea din jurul soților Verdurin nu exista nici un alt invitat care să-i iubească sau să creadă că-i iubește la fel ea Swann. Și totuși, când domnul Verdurin spusese că Swann nu-i place prea mult, el exprimase nu numai propriul său gând, ci îl ghicise și pe cel al soției sale. Fără îndoială, Swann simțea pentru Odette o dragoste prea mare și pe care nu i-o mărturisise doamnei Verdurin, care ar fi vrut să-i fie confidenta de fiecare zi; fără îndoială, însăși discreția cu care se folosea de ospitalitatea soților Verdurin, abținându-se adeseori să vină la cină pentru un motiv pe care ei nu îl bănuiau și în locul căruia vedeau doar dorința de a răspunde unei invitații într-un salon „plicticos”; fără îndoială, de asemenea, și în ciuda tuturor precauțiilor pe care le luase pentru a o ascunde, descoperirea treptată de către ei a strălucitei lui situații mondene ~ totul contribuia la iritarea lor împotriva lui. Dar motivul cel mai adânc era altul. Simțiseră foarte curînd în el un spațiu rezervat, impenetrabil, unde continua să susțină în tăcere și pentru el însuși că prințesa de Sagan nu este grotescă și că glumele lui Cottard nu sînt cîtuși de puțin amuzante; în sfîrșit, și deși niciodată nu renunțase la amabilitatea lui și nu se revoltase împotriva dogmelor casei, o imposibilitate de a i le impune, de a-i converti pe de-a-n-tregul la ele, cum mi mai întîlniseră niciodată la nimeni. L-ar fi

242

iertat că vizitează saloane „plicticoase” (cărora, de altfel, în adîncul inimii sale, le prefera de mii de ori micul grup din jurul soților Verdurin și pe aceștia), dacă ar fi consimțit, spre a da un bun exemplu, să se lepede de ele în prezența celorlalți credincioși ai casei. Dar înțeleseseră ea nu-i vor putea niciodată smulge o asemenea abjurare.

Ce mult se deosebea de un „nou venit” pe care Odette le ceruse-îngăduința să-l invite, deși nu-l întîlnise decît de puține ori, și în care își puneau multe speranțe, contele de Forcheville! (Se întîmplă să fie tocmai cumnatul lui Saniette, ceea ce îi umplu de mirare pe invitații cei mai credincioși; bătrînul arhivar avea purtări atât de-umile, înecî îl crezuseră totdeauna de un rang social inferior rangului lor, și nu se așteptau să afle că aparține unei lumi bogate și relativ aristocrate.) Fără îndoială, Forcheville era snob în chip grosolan, în timp ce Swann nu era; fără îndoială că el nici nu se gîndea să situeze, ca Swann, salonul soților Verdurin deasupra tuturor celorlalte. Dar nu avea acea fire delicată care-l împiedeca pe Swann să se asocieze criticilor prea vădit mincinoase, pe care le patrona doamna Verdurin, împotriva oamenilor cunoscuți de el. Tiradelor pretențioase și vulgare lansate de pictor în anumite zile, glumelor de băcan, riscate de Cottard, Swann, ce îi iubea pe amîndoi, le găsea cu ușurință scuze, dar nu avusese niciodată curajul și ipocrizia să le încuviințeze; Forcheville era, dimpotrivă, de un nivel intelectual care-îi îngăduia să fie uluit, fermecat de unele, fără ca, de altfel, să le înțeleagă, și amuzat de celelalte. Și tocmai prima cină la familia Verdurin la care veni și Forcheville puse în lumină toate acele diferențe, scoase în evidență calitățile acestuia, grăbind dizgrația lui Swann.

Se afla la această cină, în afara obișnuințelor < *asei, și un profesor la Sorbona, Brichot, ce îi întîlnise pe domnul și doamna Verdurin la băi și care, dacă funcțiile sale universitare și lucrările de erudiție nu i-ar fi ocupat aproape tot timpul, ar fi venit cu dragă inimă să se alăture seori la ei. Căci posedea acea curiozitate, acea superstiție a vieții care, îmbinată cu un anumit scepticism relativ la obiectul studiilor lor, conferă, în orice profesie, unor oameni inteligenți, medici care nu cred în medicină, profesori de liceu care nu cred în traducerea, în latină, reputația de a fi niște minți deschise, strălucite și chiar superioare. În casa doamnei Verdurin el se străduia să-și caute comparațiile în domeniile cele mai actuale cînd vorbea de filosofie și de istorie, mai întîi pentru că credea că ele nu sîntolecît o pregătire pentru viață și pentru că își închipuia că găsește în acțiune în micul clan ceea ce nu cunoscuse puia atunci decît din cărți, apoi, poate și pentru că, imprimîndu-i-se odinioară, și păstrîndu-J, chiar

243

I fără voia lui, respectul față de anumite subiecte, credea că iese din pielea universitarului îngăduindu-și anumite îndrăzneții, care, dimpotrivă, nu i se păreau ca atare decât pentru că rămăsese tot universitar.

Încă de la începutul mesei, cum domnul de Forcheville, așezat la dreapta doamnei Verdurin, care se îmbrăcase în cinstea „noului venit” într-o toaletă foarte elegantă, îi spunea acesteia: „Rochia asta albă este foarte originală”, doctorul, care îl privise cu atenție întruna, într-atât era de curios să știe cum arată ceea ce el numea un „de”, și care căuta un prilej să-i atragă privirea și să intre într-o relație mai strânsă cu el, prinse din zbor cuvântul „albă”, și, fără să-și ridice nasul din farfurie, zise: „Albă? Alba de Castilia⁶⁹?”, apoi fără să-și miște capul, aruncă pe furie la dreapta și la stînga ocheade nesigure și surizătoare. În timp ce Swann, prin efortul dureros și zadarnic de a surîde, arătă că socotea acel calambur stupid, Forcheville îi gustă finețea, dovedind totodată că știe să se poarte și să-și tempereze o veselie a cărei franchețe o fermeca pe doamna Verdurin.

51 Ce părere ai de un savant ca el? îl întrebase ea pe Forcheville. Nu-i chip să vorbești serios cu el nici două minute la cină. Tot așa le vorbești și bolnavilor la spital? mai adăugase ea, întorcîndu-se către doctor, în cazul ăsta cred că rar li se întîmplă să se plictisească. Văd că va trebui să cer să fiu și eu internată.

52 Parcă am auzit că doctorul vorbea de bătrîna scorpie, dacă îndrăznesc, să mă exprim astfel, de Alba de Castilia. Nu-i așa, doamnă? o întreba Brichot pe doamna Verdurin care, aproape leșinată, cu ochii închiși, își înfundă chipul în palme, scoțînd strigăte stinse. Vai, doamnă, nu aș vrea să neliniștesc sufletele respectuoase, dacă există cumva asemenea suflete în jurul acestei mese, *sub* roșă... <Recunosc, de altfel, că inefabila noastră republică ateniană — și încă cum! — ar putea onora în persoana acestei capețiene obscurantiste pe primul dintre prefectii de poliție *u mină de fier. Ba da, draga mea gazdă, ba da, ba da, reluă el cu vocea-i bine timbrată, care separa fiecare silabă, ca răspuns la o obiecție a domnului Verdurin. *Cronica de la Saint-Denis*⁷⁰ ne oferă date incontestabil sigure, nelăsîndu-ne nici o îndoială în această privință. Nici o altă femeie nu ar putea fi mai bine aleasă drept patroană a unui proletariat laicizant decât această mamă a unui sfînt⁷¹, căruia, de altfel, nu i-a făcut deloc viața ușoară, după cum spun Suger⁷² și alți sfînti Bernard⁷³; căci îl muștrulua pe fiecare pe măsură.

53 Cine este acest domn? întrebă Forcheville pe doamna Verdurin, pare im mare erudit.

244

54 Cum, nu-l cunoști pe celebrul Brichot? este vestit în toată Europa.

55 Ah, da! este Bre"chot, exclamă Forcheville, care nu auzise bine, o să aveți multe să-mi spuneți, adăugă el, pironindu-l pe bărbatul celebru cu o privire holbată. Este întotdeauna interesant să cinezi cu un om cunoscut. Dar văd că aveți invitați de vază. E cu neputință să te plictisești în asemenea salon.

56 Știți, spuse cu modestie doamna Verdurin, important este inai ales că se simt ca la ei acasă, vorbesc despre ce vor, și conversația nu mai contenește. Brichot, în seara asta, nu a fost la înălțimea lui obișnuită: l-am văzut aici la mine strălucind cu adevărat, de-ți venea să-i îngenunchezi la picioare; ei bine, în alte saloane n-n-i același om, nu mai este nicidecum spiritual, trebuie să-i smulgi cuvintele cu cleștele, ba este chiar plicticos.

57 Ciudat! zise Forcheville, mirat.

Un asemenea mod de a fi spiritual ar fi fost considerat stupid în societatea unde Swann își petrecuse tinerețea, deși era compatibil cu o inteligență reală. Iar cea a profesorului, viguroasă și bine alimentată, ar fi putut fi probabil invidiată de mulți dintre oamenii de lume pe care Swann îi găsea spirituali. Dar aceștia ajunseseră să-l molipsească atît de bine cu gusturile și refuzurile lor, cel puțin în tot ceea ce privește viața mondenă și chiar în cea parte anexă a ei, care ar trebui mai curînd să țină de domeniul inteligenței: con-

versația, înfînt Swann găsi glumele lui Brichot doar pedante, vulgare și grețos de grosolane. Apoi, el mai era șocat, deprins fiind eu bunele maniere, și de tonul aspru și soldătesc pe care îl lua, cînd se adresa fiecăruia, acest universitar milităros. În sfîrșit, poate își pierduse mai ales, în acea seară, obișnuita-i indulgență, văzînd amabilitățile pe care doamna Verdurin le desfășura față de acest Forcheville, pe care Odette avusese ciudata idee de a-l aduce cu ea. Oarecum stînjenită față de Swann, ea îl întrebă la sosire:

— Cum îl găsești pe invitatul meu?

Iar el, dîndu-și pentru prima oară seama că Forcheville, pe care îl cunoștea de multă vreme, putea să placă femeilor și era un bărbat destul de frumos, îi răspunsese: „Dezgustător”. Desigur nu-i trecea prin minte să fie gelos pe Odette, dar nu se simțea la fel de fericit ca de obicei și cînd Brichot, începînd să povestească istoria maniei Albei de Castilia, care „trăise cu Henric Plantagenetul”⁷⁴ mulți ani, înainte de a se căsători cu el, voi să o continue, provo-cîndu-l, printr-o întrebare, pe Swann: „Nu-i așa, domnule Swann?”, pe tonul marțial pe care îl iei pentru a te pune la mintea unui țaran sau a încuraja un soldățoi, Swann îi risipi orice efect, spre furia

245

stăpînei casei, răspunzînd că roagă să fie scuzat că îl interesează atît de puțin Alba de Castilia, dar că vrea să-l întrebe ceva pe pictor, într-adevăr, acesta vizitase în acea după-amiază expoziția unui artist, prieten eu doamna Verdurin, care murise recent, și **Swann ar** fi vrut să știe do la el (căci îi prețuia bunul gust) dacă, într-adevăr, în aceste opere se vădea ceva mai mult decît virtuozitatea uimitoare din cele care le precedaseră.

58 Din acest punct de vedere, era extraordinar, dar asemenea, calitate nu mi se pare că ar ține de o artă, cum se spune, foarte „înaltă”, spuse Swann, surîzînd.

59 Înaltă... adică la înălțimea unei instituții, îl întrerupse Cottard, ridieîndu-și brațele către cer cu o gravitate simulată.

Toți comesezii izbucniră în rîs.

— Vă spuneam eu că de cîte ori vorbește, te strici de *rîe*, îi spuse doamna Verdurin lui Forcheville. În clipa cînd te aștepti cel mai puțin, îți trîntește o glumă de toată frumusețea.

Dar ea observă că numai Swann nu rîsesse. De altfel, nu era prea mulțumit că este luat peste picior de Cottard în fața lui Forcheville. Dar pictorul, în loc gă-i răspundă într-un mod interesant lui Swann, ceea ce ar fi făcut probabil dacă ar fi fost singur cu el, preferă să se facă admirat de convivi, lansîndu-se într-o **tiradă** despre-iscușința maestrului dispărut.

60 M-am apropiat de tablouri, spuse el, ca să văd cum Fînt făcute, m-am băgat cu nasul în ele. Drace! nu pot spune dacă rît pictate cu clei, cu praf de rubine, cu săpun, cu bronz, cu soare, cu căcat!

61 Și unul face cît douăsprezece, exclamă prea tîrziu doctoral, ale cărui cuvînte nu fură înțelese de nimeni.

62 Parcă ar fi făcute din nimic, reluă pictorul, mi-i chip să descoperi cu ce lucra, de parcă te-ai afla în fața *Rondului de noapte* sau a *Eforelor azilului de bătrîni din Harlem*¹⁵, ba chiar aș spune că pasta e mai viguroasă decît la Eembrandt și la Hals. Ai aici totul, pot să jur.

Și, asemenea cîntăreților care, ajunși la nota cea mai înaltă, continuă cu o voce din cap, încetișor, el se mulțumi să șoptească, rîzînd, ca și cum aceasta pictură cădea în derizoriu prin însuși faptul că era frumoasă:

— Miroase bine, și se urcă la cap, îți taie respirația, parcă te gîdilă, și să nu știi din ce e făcută, dar asta-i adevărată vrăjitorie, adevărată șmecherie, un fel de miracol (izbucnind într-un hohot de rîs): e o pictură necinstită! Și oprindu-se, înălțîndu-și cu **gravi-**

246

tate capul, pe o notă foarte joasă, pe care încerca să o intoneze cît mai armonios, adăugă: „Și totuși afit de loială!”

Cu excepția momentului când spusese: „pasta e mai viguroasă decât în *Rondul de noapte*”, cuvinte blasfematorii care suscitaseră un proces din partea doamnei Verdurin, ce socotea că *Rondul de noapte* este cea mai de seamă capodoperă din univers, împreună cu *Simfonia a Noua și Victoria din Satnolrace*, și: „pictat cu căcat”, <*are îl silise pe Forcheville să arunce o privire rapidă jur-împrejurul mesei spre a vedea dacă expresia e acceptată, după care își lipise pe buze un surîs prefăcut și conciliant, toți convivii, în afară de Swann, îl priviseră pe pictor fascinați de **admirație**.

63 Mă amuză teribil când se înfierbîntă ca acum, exclamă, la urmă, doamna Verdurin, încîntată că salonul ei este atît de inte resant tocmai în ziua când domnul de Forcheville venea pentru prima oară. Și tu ce rămîi așa, cu gura căscată, ca un prostănac? Ii spuse ea domnului Verdurin. Știi totuși cît de bine vorbește; te uiți la el de parcă l-ai auzi prima dată. Dacă l-ai fi văzut în timp ce vorbeai; te sorbea din ochi. Iar mîine ne va spune pe de rost tot ce nc-ai zis astăzi, fără să uite un singur cuvînt.

64 Nu, dar vorbesc foarte serios, spuse pictorul, îneîntat de succesul său, s-ar părea că-ți închipui că glumesc, că spun bali verne, dar nicidecum, e întocmai cum am zis; o să te duc să vezi, o să-mi spui dacă am exagerat cu ceva, îmi tai capul că o să te în torci încă și mai înfierbîntată decât mine!

65 Dar nu credem că exagerezi, vrem doar să mănînci și dum neata ceva și să mănînce și bărbatul meu; mai dă-i puțin pește dom nului, doar vezi că i s-a răcit în farfurie. Nu sîntem atît de grăbiți, servești de parcă ar fi luat casa foc, mai așteaptă puțin înainte de & aduce salata.

Doamna Cottard, care era modestă și vorbea puțin, știa totuși să fie sigură de ea când, printr-o inspirație fericită, găsea tocmai replica cea mai potrivită. Simțea că va avea o clipă de succes, ceea ce îi dădea încredere în ea; nu voia atît să strălucească pentru ea, rît să-i fie folositoare carierei soțului ei. De aceea, nu lăsă să-i scape cuvîntul „salată”, pe care îl rostise doamna Verdurin.

—Nu-i cumva vorba de o salată japoneză? spuse ea eu jumă tate de gură, întoreîndu-se către Odette.

Și, **încîntată** și parcă uimită ea însăși de îndrăzneala și de spontaneitatea unei asemenea aluzii discrete, dar limpezi, la noua și răsunătoarea piesă a lui Dumas, izbucni într-un fermecător rîs de ingenuă, nu foarte gălăgios, dar atît de irezistibil, încrl cîteva clipe

nu și-l putu stăpîni. „Cine este această doamnă? e foarte spirituală” V spuse Forcheville.

66 Nu e salată japoneză, dar o să vă pregătim pentru cina de vinerea viitoare, dacă veniți cu toții.

67 O sa vă par foarte provincială, dt>ii .aule, îi spuse doamna Cottard lui Swann, dar n-am văzut încă faimoasa piesă *Francilhn** de care vorbește toată lumea. Doctorul a văzut-o (îmi amintesc chiar că mi-a spus că a avut marea plăcere de a-și petrece seara cu dumneata) și mărturisesc că nu mi 6-a părut rezonabil să mai cumpărăm încă o dată bilete, ca să mă ducă și pe mine. Evident, mi re greși niciodată cînd te duci la Theâtre-Francais, toate piesele sînt afît de bine jucate, dar cum avem prieteni foarte amabili (**doamna** Cottard pronunța doar arareori un nume propriu și se mulțumea ei spună „prieteni noștri”, „una din prietenele mele”, din „distincție”, pe un ton dezinvolt și cu înfățișarea cuiva care nu dă nume decît atunci cînd vrea) care dispun adeseori de o lojă și au inspirația să ne invite la toate piesele noi și bune, sînt sigură că o să văd și *Francillon*, mai devreme sau mai **îrziu**, și că îmi voi putea face propria mea părere. Trebuie totuși să mărturisesc că nu mă găsesc prea la îndemîna, căci în toate saloanele nu se vorbește, desigur, decît despre această nenorocită de salată japoneză. Ba chiar lumea a început să obosească puțin, adăugă ea văzînd că Swann nu pare afît de interesat pe cît crezuse do un fapt de actualitate afît de atrăgător. Trebuie să recunoaștem totuși că uneori este un pretext **pentru** idei destul de amuzante. Astfel, una dintre prietenele mek\ foarte originală, deși femeie foarte frumoasă, foarte anturată, foarte cunoscută, pretinde că a preparat la ea acasă această salată japoneză, întocmai după rețeta pe care Alexandre Dumas o dă 5» piesă. Invitase cîteva prietene să o guste. Din nefericire, nu mă găseam printre cele alese. Dar mi-a povestit de curînd ce s-a întîmplat, cu prilejul zilei ei de naștere; se pare că avea tui gust oribil, ne-a făcut să rîdem cu lacrimi. Dar, cum bine știți, totul ține de **feJul** cum povestești asemenea lucruri, spuse ea, văzînd că **Swann** iji păstra înfățișarea serioasa.

Și presupunînd că poate nu-i place *Francilhn*:

—De altminteri cred că voi fi decepționată. Nu cred că e la fel de bună ca *Serge Panine*, pe care doamna de Crecy o adoră. Iată cel puțin un subiect interesant, care te obligă să me dîtezi; dar să dai o rețetă de salată pe scenă la Theâtre-Francais! în timp ce *Serge Panine*! De altfel, ca orice iese de *mb* pana lui Georges Ohnet⁷⁷, este afît de bine scrisă. Nu știu daca.

248

■ați văzut *Stăpînul din Forges*, piesă pe care aș prefera-o hi *Serge Panine*.

68 Iartă-mă, îi spuse Swann ironic, dar mărturisesc că Jipsa mea de admirație este aproape una și aceeași pentru aceste două capodopere.

69 **înter-adevăr?** Dar ce le reproșezi? Ai vreun motiv anu me? Găsești poate că sînt cam triste? De altfel, după cum spun eu întotdeauna, oamenii nu trebuie să discute niciodată despre romane sau despre piese de teatru. Fiecare arc felul lui •de a vedea lucrurile și dumneata poți găsi de prost gust ceea ce **ta**i place mie cel mai mult.

Fu înteruptă de For eh e viile, care i se adresa lui Swann. într-adevăr, în timp ce Cottard vorbea despre *Francillon*, Forcheville își exprimase față de doamna Verdurin admirația pentru ceea ■ce el numise micul „speech” al pictorului.

70 Domnul acesta vorbește cu maro ușurință și are o memorie •fenomenală! îi spusese el doamnei Verdurin, după ce pictorul își terminase tirada. Arareori am întîlnit asemenea dar. Drace! mult ■aș vrea să pot vorbi și eu așa. Ar fi un excelent predicator. Am pu

tea spune că domnul Brecliot și domnul pictor sînt amîndoi la ace
eași înălțime, deși mă întreb dacă ultimul nu-i mai meșter la vorba
•decit profesorul. Se exprimă mai firesc, nu-i atît de prețios. Deși
presară ici-colo unele cuvinte cam tari, dar sînt la modă, n-am
văzut pe mulți spunînd lucrurile atît de verde, atît de pe șleau,
cum ziceam în armată, unde totuși aveam un camarad de care
mi-a amintit adineaori domnul pictor. În legătură cu orice, de
exemplu, despre acest pahar, putea să **trăncănească** ore în șir;
nu, nu în legătură cu acest pahar, spun o prostie; ci în legătură cu
bătălia de la Waterloo, în legătură cu tot ce vreți, și, printre altele,
făcea trimiteri la tot felul de lucruri la care nu te-ai fi gîndit nici
odată. De altfel, Swann era în același regiment; l-a cunoscut, pro
babil.

71 Îi întîlniți adeseori pe domnul Swann? îl întrebă doamna
Verdurin.

72 Nicidecum, răspuse domnul de Forcheville, și fiindcă,
pentru a se apropia mai ușor de Odette, dorea să-i fie pe plac lui
Swann, voi, pentru a-l măguli, să folosească acest prilej, și să vor
bească de relațiile lui înalte, dar ca un om de lume, pe un ton critic
și totodată cordial, ca să nu pară că-l felicită pentru un succes ne
sperat: „**Nu-i** așa, Swann? Ku te văd niciodată. De altfel, cum te-aș
putea vedea? Individul ăsta își petrece tot timpul ba la familia
La Tremoille, ba la familia LaumesL.” Imputație cu atît mai

M

nedreaptă cu cât, în ultimul an, Swann nu mai vizita decât casa Verdurin. Dar aici fie și numai numele unor persoane pe care gazdele nu le cunoșteau era primit de către ele cu o tăcere acuzatoare. Domnul Verdurin, temându-se de impresia neplăcută pe care aceste nume de „plicticoși”, aruncate mai ales astfel, fără nici un tact, în fața tuturor celorlalți invitați, o produsese asupra soției sale, zvrîli pe furiș către ea o privire plină de o neliniștită solitudine. Văzu atunci că, în hotărîrea ei de a nu lua act, de a nu fi atinsă de-noutatea ce i se comunicase, de a rămîne nu numai mută, dar și surdă, așa cum ne prefacem că sînteni atunci cînd un prieten vinovat încearcă să strecoare într-o conversație o scuză pe care pari că o admîți dacă o ascuți fără să protestezi, sau cînd este pronunțat în fața ta numele interzis al unei persoane ingrate, doamna Verdurin, pentru ca tăcerea ei să nu semene cu un consimțămînt, ci cu tăcerea ignorantă a lucrurilor neînsuflețite, își despuiase dintr-o dată chipul de orice semn de viața, de orice mobilitate; fruntea ei bombată nu mai era decât o frumcasă schiță în relief unde numele acestor La Tremoille, pe care îi vizita întruna Swann, nu putuse pătrunde; nasul ei, ușor încrețit, părea calchiat după un nas viu. Ai fi spus că gura-i, întredeschisă, avea să vorbească. Nu mai era decât un chip de ceară, o mască de ipsos, o machetă pentru un monument, un bust pentru Palatul Industriei, în fața căruia publicul se va opri, desigur, pentru a admira felul cum sculptorul, exprimînd nespusa demnitate a familiei Verdurin, opusă demnității familiilor La Tremoille și Laumes, care valorează, mai mult decât toți plicticoșii de pe acest pămînt, izbutise să confere o măreție aproape papală pietrei albe și încremenite. Dar marmora se însufleți în cele din urmă și spuse că trebuia să nu fii prea pretențios ca să te duci la asemenea oameni, căci nevasta era totdeauna beată, iar bărbatul, atît de ignorant, îneît spunea „colidor” în loc de „coridor”. — Chiar dacă m-ar plăti cu toate comorile lumii, nu i-aș lăsa pe ăștia să vină la mine în casă, spuse, în chip de concluzie, doamna Verdurin, privindu-l pe Swann cu **autoritate**.

Fără îndoială, nu nădăjduia că el se va supune pînă într-atît îneît să imite sfînta simplitate a mătușii pianistului, care exclamă: „Ce părere aveți? Cel mai mult mă miră că se mai găsesc **oameni** care confirmă să stea de vorbă cu ci. Mie cred că mi-ar fi frică: nici nu știi cînd îți dă omul cu ceva în cap. Cum de mai există oameni proști care să le caute în carne?” Dar că va răspunde cel puțin ca Foreheville: „Dar e o ducesă; mai sînt Jiaioiiyr^pe-XTreTifrasemfrieri titlu îi impresionează”, ceea ce, cel puțin, îi îngăduie doamnei

250

Verdurin să-i răspundă: „N-au decât!” în loc de asta, Swann se mulțumi să rîdă cu o înfățișare care voia să spună că el nici nu putea măcar lua în serios o asemenea extravagantă. Domnul Verdurin, **«continuuînd»** să arunce, către nevasta lui priviri pudice, vedea cu tristețe și înțelegea prea bine că este cuprinsă de furia unui mare inciluzitor care nu izbutește să nimicească o erezie și, pentru a încerca să-l silească pe Swann să renege acele nume, căci curajul opiniilor pare totdeauna un calcul și o lașitate îi ochii celui împotriva căruia se exercită, domnul Verdurin îi zise de-a dreptul:

— Spune-ne sincer ce gîndești, doar nu o să ne ducem să le spunem.

La care Swann răspunse:

— Dar nu fiindcă mi-e frică de ducesă am tăcut (dacă vorbiți într-adevăr de familia La Tremoille). Vă asigur că tuturor le place eă se ducă la ea. Nu spun că are o gîndire „profundă” (el rosti „profundă” ca și cum ar fi fost un cuvînt ridicol, căci limbajul său păstia încă urma unor deprinderi mentale pe care le pierduse pentru moment, datorită unei anumite înnoiri suscitată de iubirea pentru muzică — își exprima uneori părerile cu multă căldură —), dar, foarte sincer vorbind, este inteligentă și soțul ei este un adevărat om de litere. Sînt niște oameni fermecători.

Astfel încît doamna Verdurin, simțind că, din pricina acestui **«îngur»** „necredincios”, va fi împiedecată să realizeze unitatea morală a micului grup, nu se putu stăpîni, în mînia-i împotriva acestui îndărătnic care nu vedea cît o făceau să sufere cuvintele lui, și-i strigă din adîncul inimii:

73 N-ai decât să-i găsești fermecători, dar cel puțin nu ne spune îpuă asta.

74 Totul depinde de ce înțelegem prin inteligență, spuse Forcheville, care voia să strălucească, la rîndul lui. Haide, Swann, spune-ne ce înțelegi dumneata prin inteligență!

75 Chiar așa! exclamă Odette, despre asemenea lucruri îi **cer** fi eu să-mi vorbească, dar nu vrea niciodată.

76 Ba da... protestă Swann.

77 Doar dacă am multă răbdare! spuse Odette.

78 **Răbdare** și tutun? întrebă doctorul.

79 Pentru dumneata, continuă Forcheville, inteligentă în seamă să strălucești prin conversație în societatea înaltă, să știi să-ți croiești un drum în ea?

80 Termină de mâncat, ca să-ți putem lua farfuria, spuse doamna Verdurin, pe un ton acru, adresându-i-se lui Saniette, care, scufundat în gânduri, se oprise din mestecat. Și poate oarecum rușinată

81 de felul cum îi vorbise: „Nu-i nimic, mănâncă pe îndelete, îți **spu**» asta din pricina celorlalți, pentru că toată lumea te așteaptă”.

82 Există, spuse **Brichot**, despărțind silabele, o definiție foarte ciudată a inteligenței în textele blîndului- anarhist Fenelon⁷⁸...

83 **Să-l** ascultăm! le spuse doamna Verdurin lui Foixievilie și doctorului, ne va spune cum definește Fenelon inteligența, e interesant, nu ai mereu prilejul să afli așa ceva.

Dar Brichot aștepta ca Swann să dea propria lui definiție. Acesta nu răspunde și eludînd astfel discuția întrerupe diu-hil strălucit pe care doamna Verdurin aștepta cu bucurie să i-l ofere lui **Forcheville**.

84 Firește, așa face și cu mine, spuse Odette bosumflată, **nu** mă supăr văzînd că nu sînt singura pe care nu o găsește la înălțime.

85 Acești La Tremouaille, pe care doamna Verdurin ni i-a **arătat** ca fiind atît de puțin recomandabili, întrebă Brichot, articulînd puternic cuvintele, coboară din cei pe care snoaba doamnă de Sevigne mărturisea că este fericită să-i cunoască, pentru că asta o făcea să crească în ochii țăranilor ei? Este adevărat că marchiza avea și un alt motiv, și care, pentru ea, era probabil mai important decît primul, căci, scriitoare în sufletul ei, punea mai presus de orice imitația. Or, doamna de La Tremouaille, bine documentată **datorita** rudelor ei sus-puse, o ținea la curent cu politica externă, oferindu-i amănunte pe care marchiza le reproducea în jurnalul pe care i-l trimitea cu regularitate fiicei sale.

86 Nu, nu cred să fie aceeași familie, spuse la întîmplare doamna Verdurin.

Saniette, care de cînd îi înmînase grabnic valetului farfuria încă plină, se cufundase din nou într-o tăcere meditativă, ieși în sfîrșit din ea pentru a povesti, rîzînd, despre o cină pe care o luase la ducele de La Tremouille și din care rezulta că acesta nu știa că George Sand este pseudonimul unei femei. Swann, care îl simpatiza pe Saniette, crezu necesar să-i dea cîteva amănunte despre cultura ducelui, arătînd că o asemenea ignoranță din partea acestuia, era pur și simplu imposibilă; dar, dintr-o dată, se opri, înțelegînd că Saniette nu avea nevoie de aceste dovezi și că el știa că istorioara nu-i adevărată, **pentru** simplul motiv că o inventase el însuși chiar în acea clipă. Acest bărbat admirabil suferea din pricină că soții Verdurin îl găseau plicticos; și, fiind conștient că fusese, în acea, seară, încă și mai posac ca de obicei, voise să încerce să-și învezească amfitrionii. Capitulă atît de repede, luă o înfățișare **atît** de nefericită văzînd că și-a ratat manevra, și răspunde pe un ton atît de laș lui Swann, pentru ca acesta să nu se înverșuneze într-o de-

252

monstrație devenită inutilă: „Bine, bine; în orice caz, chiar dacă mă înșel, cred că nu e o crimă”, încît Swann ar fi vrut să poată spune că istorioara e adevărată și plină de haz. Doctorul, care îi ascultase, se gîndi că e cazul să spună: *Se non e vero*, dar, neiînd destul de sigur de aceste cuvinte, se temu să nu se încurce.

După **cină**, Forcheville se duse din proprie inițiativă către doctor:

— Cred că doamna Verdurin a fost cîndva o femeie frumoasă, și apoi, se poate purta cu ea o conversație interesantă, iar pentru mine asta contează. Începe, fără îndoială, să se cam fezandez. Cît privește doamna de Crecy, se vede că e o femeie inteligentă și că, pe legea mea, te seacă la inimă cînd se uită la tine. Vorbim despre doamna de Crecy, îi spuse el domnului Verdurin, care se apropia, eu pipa în gură. Cred că are un corp...

— Tare mi-ar plăcea s-o am în pat cu mine, zise repede Cottard care, de cîteva clipe încoace, aștepta zadarnic ca Forcheville să-și tragă răsuflarea pentru a-și putea plasa și el această frază, temîndu-se că nu va mai avea prilejul, dacă nu profita de acel moment al conversației, frază pe care o debita cu acel exces de spontaneitate și de siguranță de sine prin care încercăm să maseăm răceala și emoția legate de orice spunere pe de rost. Forcheville mai auzise

asemenea frază de nenumărate ori, o înțelese și se distra, Domnul Verdurin se înveseli peste măsură, căci de cîrînd descoperise un simbol prin care își exprima această stare, altul decît cel de care se folosea nevasta lui, dar la fel de sigur, și de limpede. De îndată ce începea să facă mișcarea din cap și din umeri a cuiva care ho hotește de rîs, se prefăcea că l-a apucat tușea, ca și cum, rîzînd prea tare, înghițise fumul de la pipă. Și, păstrînd-o în colțul gurii, prelungea la nesfîrșit acest simulacru de sufocare și hilaritate. Și astfel el și doamna Verdurin, care, în partea opusă, ascultîndu-l pe pictorul ce-i istorisea ceva, închidea ochii înainte de a-și ascunde repede fața în palme, semănau cu două măști de teatru care figurau în mod diferit veselia.

Domnul Verdurin procedase de altfel cu înțelepciune cînd *nu* își scosese pipa din gură, căci Cottard, care simțea nevoia să se îndepărteze o clipă, făcu, în șoaptă, o glumă pe care o aflase de puțină vreme și pe care o repeta de fiecare dată cînd trebuia să seducă în același loc: „Trebuie să mă duc să stau de vorbă o clipă cu ducele d'Aumale”, astfel încît tușea domnului Verdurin începu iarăși.

253

— Dar scoate-ți o dată pipa din gură, doar vezi că o să te sufoci stăpîniindu-ți în felul ăsta rîsul, îi spuse doamna Verdurin, care începuse să ofere oaspeților băuturi.

— Ce bărbat fermecător este soțul dumneavoastră! Și spiritual ca nimeni altul, îi declară Forclieville doamnei Cottard. Mulțumesc, doamnă. Un bătrîn soldat ca mine nu refuză niciodată o picătură de alcool.

— Domnul de Forclieville găsește că Odette e fermecătoare, îi «puse domnul Verdurin soției lui.

87 Tocmai îmi spunea că vrea să ia masa cu dumneata. O să punem noi asta la cale, dar Swann nu trebuie să știe. Ku i-ar prea conveni. Asta nu te va împiedica, firește, să vii la noi la cină, ba chiar nădăjduim că te vom avea foarte adeseori ca oaspete. Cînd se va face vreme bună, vom lua adeseori masa în aer liber. Îți plac prînzurile pe iarbă la Bois? Va fi foarte plăcut. Doar nu o să te așezi la masa de lucru! strigă ea către tînărul pianist, spre a demonstra, în fața unui nou venit de importanța lui Forcheville, cît e de spirituală și, totodată, ce putere tiranică exercită asupra invitaților ei cei mai apropiați.

88 Domnul de Forclieville tocmai mi te bîrfea, îi spuse doamna Cottard soțului ei cînd acesta se întoarse în salon.

Iar el, reluînd ideea despre originea nobilă a lui Forcheville, care îl preocupa încă de la începutul mesei, îi spuse:

— Îngrijesc acum o baroană, pe baroana Putbus; familia Putbus a participat la cruciade, nu-i așa? Au, în Pomerania, un lac de zece ori mai mare decît piața Concorde. O îngrijesc pentru o artrită uscată. E o femeie fermecătoare. Cred, de altfel, că o cunoaște pe doamna Verdurin.

Ceea ce îi îngădui lui Forcheville, cînd se regăsi, o clipă mai tîrziu, singur cu doamna Cottard, să completeze părerea favorabilă pe care i-o comunicase despre soțul ei:

89 Și apoi este un om interesant, se vede bine că are cunoștințe în lumea mare. Drace, doctorii ăștia știu aștea lucruri!

90 Voi cînta fraza din Sonata pentru domnul Swann, spuse pianistul.

91 Nu-i cumva vorba despre „Șarpele cu sonerie”? întrebă domnul de Forcheville, pentru a impresiona societatea.

Dar doctorul Cottard, care nu auzise niciodată acest calambur, nu-l înțelese și crezu că domnul de Forcheville greșise cuvîntul. Se apropie repede, ca să-l corecteze:

— Dar nu se spune „șarpele cu sonerie”, ci „șarpele cu clopoței”, spuse el pe un ton plin de zel, nerăbdător și triumfal.

Forcheville îi explică în ce constă calamburul. Doctorul se înroși ca im rac.

92] u-i așa că-i nostim, doctore?

93 Oh! dar îl știu de *multă* vreme, îi **răspunse** Cottard.

Dar dintr-o dată tăcură; sub zbuluciumul viorilor care o protejau parcă prin freamătul lor, ea fiind la două octave **depărtare** — fi așa cum într-un ținut muntos, îndărătul imobilității **aparente** și vertiginoase a unei cascade, zărești, la două sute de picioare mai jos, forma minusculă a unei femei ce se plimbă —, mica frază **apăraseră**, îndepărtată, grațioasă, apărată de prelunga șiroire a perdelei transparente, neîntrerupte și sonore. Iar Swann i se adresă în inima lui ca unei confidante a iubirii sale, ca unei prietene a Odettei, ce trebuia să-i spună să nu-i dea nici o atenție acestui Forchevilie.

— Sosești târziu, îi spuse doamna Verdurin unui invitat dintre cei intimi, pe care **nu-l** chemase decât „la spartul tîrgului”, am avut parte de „un” Brichot incomparabil, de o eloeință! Dar a plecat. **Nii-i** așa, domnule Swann? Cred că este prima oară cînd te-ai întîlii cu el, spuse ea, pentru a sublinia că ei îi datorează această cunoștință. Ku-i așa, Brichot al nostru a fost admirabil?

Swann se înclină politicos.

94 **No? Nu** ți s^a părut interesant? îl întrebă sec doamna Verdurin.

95 Ba da, doamnă, ba chiar foarte interesant, **m-a încîntat**. Este poate cam prea sigur de sine și cam jovial pentru gustul meu. Aș vrea. uneori să-l văd mai șovăielnic și mai blînd., dar se simte că știe multe lucruri și pare un om foarte cumsecade.

Toți invitații plecară foarte târziu. Primele cuvinte pe care i le spuse Cottard nevastei lui au **fast**:

96 Eareori **am** văzut-o pe doamna Verdurin mai în vervă **decît** în seara asta.

97 Cine mai e și doamna Verdurin asta, e cumva vreo gîscă? îi spuse Forchevilie pictorului, căruia îi propusese să plece împreună.

Odette îl văzu îndepărtîndu-se cu regret, nu **îndrăzni** să nu se întoarcă acasă cu Swann, dar **fu** prost dispusă în trăsură, și cînd. ci o întrebă dacă trebuia să urce la ea, îi spuse „Bineînțeles” înălțimi din umeri, agasată. După plecarea tuturor invitațiilor, **doamna**. Verdurin îi spuse soțului ei:

— Ai observat cît de nerod **a** rîs Swann cînd ani vorbit **despre**; doamna La Tremoilie?

_ Observase că Swann și Forcheville suprimaseră de mai multe ori particula ce preceda acest nume. Fiind sigură că voiau să arate astfel că nu sînt intimidați de titlurile de noblețe, ea dorea să le

îmite mîndria, dar nu înțelesese prea bine prin ce formă gramaticală se traduce. De aceea, felul său greșit de a vorbi fiind mai puternic decît intransigența-i republicană, ea spunea încă familia de La Tremoilie sau, mai eurînd, folosind o abreviere utilizată în textele unor eînticele de cafenea și în legendele caricaturiştilor, și care disimula particula „de”, familia d'La Tremoilie, dar se corecta pe dată, ■ spunînd: „doamna La Tremoilie”. „*Ducesa*, cum spune **Swann**”, adăugă ea ironic, cu un surîs care dovedea că doar U citează și că nu asumă un titlu atît de naiv și de ridicol.

— Știi ceva, l-am găsit în seara asta cu adevărat prostănac.

Iar domnul Verdurin îi răspunse:

— Nu-i sincer, e un domn care umbla **ea** jumătăți de măsură, «i fundul mereu în două lunturi. Vrea totdeauna să împace și capra și varza. Cît este de diferit de Forcîeville! Asta-i iin bărbat care spune pe șleau ce gîndește. Nu-i ca Swann, care nu-i nici cald, **nici** rece. De altfel, Odette pare a-l prefera cu totul pe Forcîeville și îi dau dreptate. Și apoi, la urma urmei, de vreme ce Swann o face pe omul de lume, pe campionul duceselor, celălalt, cel puțin, are un titlu de noblețe; este totuși conte de Forcheville, adăugă el cu delicatețe, ca și cum, la curent fiind cu istoria acestui comitat, cîntărea cu atenție cît valorează.

•— A crezut de cuviință să lanseze împotriva lui Brichot cîteva insinuări veninoase și destul de ridicole, spuse doamna **Verdurin**. Firește, fiindcă a văzut că Brichot este iubit aici, era un mod de **a** ne atinge pe noi, de a ne strica seara. Simți în el pe bunul prieten care te bîrfește de cum a ieșit pe ușă.

— Dar ți-am mai spus asta, îi răspunse domnul Verdurin. Este

tipul ratatului, al individului mărunț și invidios față de tot ce-l depășește.

În realitate, toți ceilalți invitați erau mai răuvoitori decât Swann; dar își luau cu toții precauția de a-și împăna clevetirile cu **glume** cunoscute, cu puțină emoție și cordialitate; în timp ce cea mai mică rezervă pe care și-o îngăduia Swann, lipsită de formule convenționale ca: „Dar nu vorbim pe nimeni de rău”, și pe care el le disprețuia, părea o perfidie. Există autori originali care își revoltă publicul prin cea mai mărunță îndrăzneală, pentru că nu i-au măgulit mai întâi gustul și nu i-au servit locurile comune cu care este obișnuit; tot astfel Swann trezea indignarea domnului Verdurin. Swann, ca și ei, părea a avea intenții răuvoitoare, pentru că se exprima într-un limbaj nou.

256

Swann ignora încă dizgrația care-l amenința în casa Verdurin și continua să le înfrumusețeze trăsăturile ridicole, datorită iubirii sale.

IS^Tu se întînea cu Odette, cel mai ades, decât seara; dar în timpul zilei, teniîndu-se să nu o obosească dueîndu-se la ea, ar fi vrut cel puțin să-i ocupe tot timpul gîndurile, și de aceea căuta mereu prilejul prin care să i se facă prezent, dar într-un mod plăcut. Dacă, în vitrina vreunui florar sau bijutier, vedea unui arbust sau a unei bijuterii îl îneînta, pe dată se gîndea să i le trimită Odettei, înehipuindu-și că și ea va simți aceeași plăcere ca și el, ce-i va spori iubirea; drept care le trimitea pe dată în stradă La Prouse, ca să grăbească momentul cînd, primind ceva de la el, el se va simți oarecum mai aproape de ea. Voia mai ales ca ea să primească acele daruri înainte de a ieși în oraș, pentru ca, din recunoștință, să-i întîmpine mai drăgăstos cînd îl va vedea în salonul soților Verdurin, sau chiar, cine știe? dacă poștașul va fi fost destul de harnic, să-i trimită poate o scrisoare înainte de cină, sau să-l viziteze la el acasă, pentru a-i mulțumi. Ca odinioară, cînd experimenta asupra firii Odettei reacțiile stîrnite de ciudă, căuta acum, prin cele trezite de grațitudine, să extragă din ea parcele intime de sentiment pe care nu i le dezvăluisese încă.

Adeseori ea ducea lipsă de bani și, trebuind să achite vreo datorie, îl ruga să-i vină în ajutor. Era fericit, ca și de tot ce o putea face pe Odette să înțeleagă cît de mult o iubește sau, pur și simplu, cît este de influent, sau cît de folositor îi poate fi. Fără îndoială, dacă i s-ar fi spus la început: „Este atrasă de situația ta”, iar acum: „Te iubește pentru că ești bogat”, el nu ar fi crezut, și, de altfel, nu ar fi fost foarte nemulțumit că lumea crede că ține la el — că îi simte uniți — pentru ceva atît de puternic ca snobismul sau ca banii. Dar, chiar dacă ar fi crezut că-i adevărat, poate că nu ar fi suferit descoperind că iubirea Odettei pentru el se întemeiază pe acel ceva mai durabil decât plăcerea sau de cît calitățile pe care ea i le-ar fi putut găsi: pe interes, pe interesul ce nu-i va îngădui niciodată să fie ispitită să nu-l mai vadă. Pentru moment, copleșind-o cu daruri, făcîndu-i tot felul de servicii, el se putea bizui pe merite exterioare persoanei saie, inteligenței sale, odihnindu-se astfel din cînd în cînd de grija istovitoare de a-i plăcea prin el însuși. Și această voluptate de a fi îndrăgostit, de a nu trăi decât din iubire, de a cărei realitate se îndoia cîte o dată, era sporită și căpăta mai multă valoare, dat fiind prețul cu care o plătea ca iubitor de senzații imateriale — tot astfel cum poți vedea oameni nesiguri dacă priveliștea mării -si zgomotul valurilor sînt minunate, convingîndu-se de calitatea

17 — In căutarea timpului pierdut

257

rară a gusturilor lor dezinteresate fiindcă plătesc cu o sută de franci pe zi camera de hotel care le îngăduie să se bucure de ele.

Într-o zi, cînd gînduri de acest fel îi trezeau încă amintirea timpului cînd i se vorbise despre Odette ca despre o femeie întreținută și cînd, o dată mai mult, se distra opunînd această personificare stranie: femeie întreținută — schimbător amalgam de elemente necunoscute și diabolice, încrustat, ca o apariție de Gustave Moreau⁷⁹, cu flori veninoase îmbinate cu bijuterii de preț — și o Odette pe chipul căreia văzuse aceleași sentimente de milă pentru un nefericit, de revoltă împotriva unei nedreptăți, de recunoștință pentru o binefacere, pe care le văzuse odinioară la propria-i mamă, la prietenii lui, o Odette ale cărei cuvinte se refereau atît de des la lucrurile pe care le cunoștea cel mai bine el însuși, la colecțiile, la camera, la **bancherul lui**, la bătrînul lui servitor, se întîmplă că imaginea bancherului îi aminti că trebuie să se ducă să scoată bani. Într-adevăr, dacă în acea lună o ajuta cu mai puțină generozitate pe Odette în dificultățile ei materiale, decât în luna precedentă, cînd îi dăduse cinci mii de franci, și dacă nu-i oferea colierul de diamante pe care ea și-l dorea, nu va mai înnoi în sufletul ei admirația pe care i-o purta pentru generozitatea lui și acea recunoștință care îl făceau atît de fericit, ba chiar s-ar fi putut ca ea să creadă că iubirea lui pentru ea scăzuse, dată fiind acea lipsă de daruri. Atunci, dintr-o dată, se întrebă dacă nu tocmai asta înseamnă a o „întreține” (ca și cum, într-adevăr, această noțiune de a întreține **putea** fi extrasă din elemente nu misterioase și nici perverse, ci aparținînd fondului cotidian și privat al vieții sale, ca, de exemplu, această bancnotă de o mie de franci, casnică și familiară, ruptă și apoi lipită, pe care valetul său, după ce îi

plătise cheltuielile din acea lună și chiria, o pusese în sertarul vechiului birou de unde **Swann** o luase, pentru a o trimite, împreună cu altele patru, Odettei) și dacă nu i se putea aplica Odettei, de când o cunoștea (căci nu bănuia nici măcar o singură clipă că ea ar fi putut primi bani de la altcineva decât de la el), expresia, pe care o crezuse atât de nepotrivită cu ea, de „femeie întreținută”. Nu putu aprofunda această idee, căci un acces de energie spirituală care era la el congenitală, intermitentă și providențială, stinse, în chiar acea clipă, orice lumină din inteligența lui, tot atât de brusc cum, mai târziu, fiind avea să fie instalat pretutindeni luminatul electric, electricitatea va putea fi întreruptă oricând. Gîndirea îi bîjbîi o clipă prin întuneric, își scoase ochelarii, îi șterse, își trecu mîna peste ochi, și nu văzu iar lumina decât cînd se regăsi în prezența unei idei cu totul diferite, și anume că va trebui

258

Bă încerce să-i trimită Odettei luna următoare șase sau șapte mii de franci, în loc de cinci, pentru surpriza și bucuria pe care i le va prilejui astfel.

Seara, dacă nu rămînea acasă în așteptarea ceasului cînd o va regăsi pe Odette la familia Verdurin sau, mai curînd, în vreunul din restaurantele de vară pe care le frecventau de preferință la Bois și, mai ales, la Saint-Cloud, cina în vreuna din acele case' elegante al căror invitat obișnuit era odinioară. Nu voia să piardă legătura cu niște oameni care — cine știe? — ar putea, într-o bună zi, eă-i fie folositori Odettei, și datorită căroră, pînă una alta, reușea adeseori să-i fie pe plac. Și apoi faptul că multă vreme avusese obiceiul de a frecventa societatea înaltă și d i a trăi în lux, trezise în el, o dată cu un anume dispreț, și nevoia *do* toate acestea, astfel încît, atunci cînd casele cele mai modeste îi apăruseră ca valorînd exact cît valorau palatele princiare, simțurile sale erau deprinse în asemenea măsură cu acestea din urmă, încît i-ar fi fost oarecum greu să se găsească în primele. Avea aceeași considerație — atât de identică încît ci nici nu l-ar fi putut crede — pentru micii burghezi care petreceau, dansînd, la etajul al cincilea al unei scări D, pe palierul din stînga, ca pentru prințesa de Parma, care dădea cele mai frumoase petreceri din Paris; dar nu avea senzația că se află la bal rămînînd cu tații de familie în dormitorul stăpînei casei, iar vederea lavaburilor acoperite de șervete, a paturilor, transformate în vestiare, pe cuverturile cărora se îngrămădeau mormane de par-desie și de pălării, îi dădea aceeași senzație de sufocare pe care o poate pricinui astăzi unor oameni obișnuiți cu douăzeci de ani de electricitate mirosul unei lămpi cu cărbuni sau care filează.

În ziua cînd cina în oraș, îi poruncea vizitiului să înhame caii la ora șapte și jumătate; se îmbrăca, gîndindu-se tot timpul la Odette, și astfel nu se afla singur, căci faptul că o avea pe Odette tot timpul în minte dădea clipelor cînd era departe de ea un farmec special, diferit de cel dăruit de prezența ei. Urcă în trăsură, dar simțea că acest gînd sărise în același timp și se așeza pe genunchii lui ea un animal iubit pe care îl duc pretutindeni cu tine, păstrîndu-l alături și la masă, fără știrea celorlalți invitați. Îl mîngîia, î?i încălzea sufletul și, simțînd un fel de sfîrșeală, se lăsa în voia unui ușor frison care îi crispa gîtul și nasul, și era nou pentru el, în timp ce își punea la butonieră un buchet de ancolii. Simțîndu-se suferînd și trist de cîtăva vreme, mai ales de cînd Odette îl prezentase pe Forcheville soților Verdurin, Swann ar fi vrut să se ducă să se odihnească puțin la țară. Dar n-ar fi avut curajul să plece din Paris Bici pentru o singură zi atîta vreme cît Odette se afla aici. Era cald;

259

erau cele mai frumoase zile ale primăverii. Și zadarnic străbătea, un oraș de piatră pentru a se duce în cine știe ce palat închis, în fața ochilor lui se ivea fără încetare un parc pe care îl avea lingă Combray, unde încă de la orele patru, înainte de a ajunge la brazda cu sparanghel, datorită vîntului ce vine dinspre cîmpia Meseglise, puteai să te bucuri, sub o boltă do verdeață, de răcoarea pe care o regăsea și pe malul iazului înconjurat cu flori de nu-mă-uita și gladiole și unde, cînd lua cina, împletite de grădinarul lui, șerpuiiau în jurul mesei ramuri de coacăz și de trandafir.

După cină, cînd întîlnirea din Bois sau din Saint-Cloud era fixată devreme, pornea atât de repede — mai ales dacă amenința să plouă, **silindu-i** pînă și pe invitații cei mai apropiați să se întoarcă **mai** devreme acasă—, îneît o dată prințesa des Laumes (la care cinaseră foarte târziu și pe care Swann o părăsise înainte de a fi fost servită cafeaua, pentru a-i întîlni pe soții Verdurin în insula Bois) spuse:

— Dacă Swann ar avea cu treizeci de ani mai mult și ar fi bolnav de bășica udului, am putea să-l iertăm că o ia astfel din loc. Totuși, își cam bate joc de lume.

Swann își spunea că va găsi farmecul primăverii în insula Lebedelor sau la Saint-Cloud, dacă nu poate să se ducă să-l guste la Combray. Dar cum nu se putea gîndi decât la Odette, nu știa nici măcar dacă simțise mireasma frunzelor sau dacă fusese lună plină. Era întîmpinat de mica frază din sonata lui Vinteuil, cîntată în grădină, pe pianul restaurantului. Dacă nu era pian în grădină, soții Verdurin își dădeau toată strădania să-l convingă pe stăpînul restaurantului să aducă unul dintr-o cameră sau din sufragerie: însă nu pentru că Swann le recîștigase favoarea. Dar ideea de a organiza o plăcere ingenioasă pentru cineva, chiar pentru cineva pe care nu-l iubeau, dezvolta în ei, în răgazul necesar acelor pregătiri, sentimente efemere și ocazionale de simpatie și cordialitate. Uneori își spunea că trece încă o seară de primăvară și

își dădea osteneala să se uite cu atenție la copaci, la cer. Dar starea de zbucium pe care i-o pricinuia prezența Odettei și, de asemenea, febra ușoară simțită de el de câțiva timp, îl lipseau de calmul și de bucuria fără de care impresiile trezite de natură sînt sarbede.

Într-o seară cînd Swann acceptase să ia masa **împreună** cu soții Verdurin și cînd, în timpul cinei, spusese că a doua zi se va duce la un banchet dat de foștii lui colegi, Odette îi răspunsese în plină masă, în fața lui Forcheville, care era acum unul dintre invitații cei mai asidui, în fața pictorului, în fața lui Cottard:

260

— Da, știu că te duci la acest banchet; nu ne vom întîlni deci decît la mine, dar nu veni prea tîrziu.

Deși **Swann** nu fusese niciodată încă gelos cu adevărat pe prietenia Odettei **față** de cutare sau cutare **invitat**, el simțea o bucurie **ftdîncă auzind-o** cum mărturisește astfel în fața **tuturor**, cu o liniștită impudoare, întîlnirile lor zilnice din fiecare seară, situația **lui privilegiată** și preferința pentru el implicată în toate acestea. Desigur, Swann se gîndise adeseori că Odette nu e în nici o privință o **femeie** remarcabilă, iar **supremația** pe care o exercita asupra unei făpturi ce-i era atît de inferioară nu avea nimic **în** ea care să trebuiască, să-i pară atît de măgulitor, chiar dacă era proclamată în fața celorlalți invitați, dar de cînd își dăduse seama că Odette era pentru mulți bărbați o femeie înefîntătoare și dorită, farmecul pe care îl avea pentru aceștia trupul ei trezise în el o nevoie dureroasă de a o stăpîni pe de-a-ntregul, pînă în cele mai ascunse unghere ale sufletului. Și începuse să acorde un mare preț acestor clipe petrecute la ea seara, cînd o așeza pe genunchi, o pune să-i spună ce gîndește despre cutare sau cutare lucru, inventariind astfel singurele bunuri la care el mai ținea acum pe pămînt. De aceea, după cină, **hînd-o** la o parte, îi mulțumi **din** toată inima, încercînd să o învețe, prin recunoștința pe care i-o arăta, diferitele plăceri pe care ea i le putea pricinui, și printre care cea mai importantă era aceea de a-l pune-la adăpost — atîta vreme cît iubirea lui va dăinui, făcîndu-l vulnerabil — de mușcăturile geloziei.

Cînd plecă a doua zi de la banchet, ploua cu găleata, iar el nu avea la dispoziție decît o trăsură deschisă; un prieten îi propuse -Eă-l conducă acasă în cupeu, și cum Odette, prin chiar faptul că îi ceruse să vină, îi dăduse certitudinea că nu așteaptă pe nimeni, el s-ar fi întors acasă să se culce, cu mintea liniștită și inima mulțumită, mai curînd decît să pornească astfel prin ploaie. Dar poate că, dacă va vedea că el nu pare să **vrea** să-și petreacă totdeauna, sfîrșitul scrii cu ea, nu i-o va mai rezerva de acum înainte, și poate tocmai cînd el va dori asta în mod deosebit.

Ajunse la ea după orele unsprezece, și cum el se senza că nu putuse veni mai devreme, ea se plînsese că, într-adevăr, era **foarte** tîrziu, suferea din pricina furtunii, o dorea capul, și îl preveni că nu va putea sta la ea mai mult de o jumătate de oră și că la miezul nopții va trebui să plece; și, la puțină vreme după aceea, se simți obosită și dori să doarmă.

— Asta înseamnă că nu-mi dai flori de eatleya în scara asta? îi spuse el, și eu, care nădăjduiam că...

Ea îi răspunse, parcă îmbufnată și nervoasă:

261

98Nu, scumpul meu, în seara asta nu am pentru tine flori de catleya, vezi doar că sînt bolnavă!

99Poate că ți-ar fi făcut bine, dar nu insist.

Îl rugă să stingă lumina înainte de a pleca, trase el însuși perdelele patului și ieși. Dar după ce ajunsese acasă, îi veni pe neașteptate gîndul că poate Odette aștepta pe altcineva, că simulase doar că e obosită și nu-i ceruse să stingă lumina decît pentru a-l face să creadă că se va lăsa în voia somnului, dar că, de îndată ce el ieșise din cameră, ea aprinsese lampa și îl primise pe cel care trebuia să-și petreacă noaptea cu ea. Se uită la ceas. Se despărțise de ea cam de o oră și jumătate; ieși din nou, luă o trăsură și se opri foarte aproape de locuința-i, într-o mică stradă perpendiculară pe cea spre care da, în spate, casa ei, și unde uneori se ducea să bată în fereastra dormitorului, ca ea să-i deschidă; coborî din trăsură. Totul era pustiu și întunecat în acel cartier, nu avu de făcut pe jos decît cîțiva pași și ajunsese aproape în fața casei. În mijlocul tuturor ferestrelor cu lumina stinsă de multă vreme, văzu doar una singură de unde se revărsa —printre jaluzelele ce-i striveau carnea misterioasă și aurie — lumina ce umplea camera și care, în atîtea alte seri, de ori-cît de departe o zărea, ajungînd în stradă, îl bucura, vestindu-l: „Este aici, te așteaptă”, și care acum îl chinuia, spunîndu-i: „Este aici cu cel pe care îl aștepta”. Voia să știe cine este acel bărbat; se strecură de-a lungul zidului pînă la fereastră, dar nu putea vedea nimic printre lamele oblice ale jaluzelelor; auzea doar, în tăcerea nopții, murmurul unei conversații.

Desigur, suferea văzînd acea lumină în atmosfera aurie a căreia se mișca, îndărătul ferestrei, cuplul invizibil și detestat, auzind acel murmur care dezvăluia prezența celui ce venise după plecarea lui, ipocrizia Odettei, fericirea pe care ea o gusta acum cu celălalt. Și totuși era mulțumit că venise: tortura care îl silise să iasă din casă își pierduse din ascuțime, pierzîndu-și caracterul vag, acum cînd cealaltă viață a Odettei pe care, în

acea clipă, o bănuia, neputincios, dintr-o dată, era în fața lui, luminată în plin de lampă, prizonieră fără să știe în acea cameră unde, oricând va vrea, el va putea intra spre a o surprinde și a o captura; sau mai curînd va ciocăni în jaluzele, cum făcea adeseori cînd venea foarte tîrziu; astfel, cel puțin, Odette va afla că știuse, că văzuse lumina și auzise conversația, iar el, care adineaori și-o închipuia rîzîndu-și, cu celălalt, de iluziile lui, îi vedea acum pe ei, încrezători în greșeala lor, înșelați de fapt de el pe care îl credeau departe de aici și care știa că va ciocăni în jaluzele. Și poate că ceea ce simțea în acel moment aproape plăcut era și altceva decît potolirea unei îndoieli și

262

a unei dureri; era o plăcere a inteligenței. Dacă, de cînd era **îndrăgostit**, lucrurile își recăpătaseră pentru el puțin din interesul minunat pe care îl aveau odinioară, dar numai acolo unde erau luminate de amintirea Odettei, acum gelozia sa trezea o altă facultate din studioasa lui tinerețe, și anume pasiunea pentru adevăr, dar pentru un adevăr interpus, de asemenea, între el și amanta lui, necăpătîndu-și lumina decît de la ea, adevăr cu totul individual ce avea drept obiect unic, de un preț infinit și aproape de o frumusețe dezinteresată, acțiunile Odettei, relațiile, proiectele, trecutul ei. În orice altă perioadă a vieții sale, faptele mărunte și gesturile cotidiene ale oricui îi paraseră întotdeauna lui Swann lipsite de valoare: orice birfeală îi părea neînsemnată și, în timp ce o asculta, simțea că participă prin partea cea mai vulgară a atenției sale; pentru el era unul dintre momentele cînd se simțea cel mai mediocru. Dar în această ciudată perioadă a iubirii, individualul capătă o asemenea profunzime, îneî curiozitatea pe care o simțea trezindu-se în el cu privire la cele mai mici ocupații ale unei femei era cea pe care ar fi avut-o odinioară pentru Istorice. Și toate acele lucruri de care s-ar fi rușinat pînă atunci, **faptul** de a spiona în fața unei ferestre, și, cine știe? mîine, poate, de a-i trage cu abilitate de limbă pe cunoscuții indiferenți, de a-i corupe pe servitori, de a asculta pe la uși, nu-i mai păreau, asemenea descifrării unor texte, comparării unor mărturii și interpretării monumentelor, decît metode de investigare științifică, avînd o adevărată valoare intelectuală și apropiate căutării adevărului.

Cînd tocmai se pregătea să ciocănească în jaluzele, avu o clipă de rușine gîndindu-se că Odette va ști că o bănuise, că se întorsese, că pîndea în stradă. Ea îi spusese adeseori cît de mult îi displăce gelozia, amantii care spionează. Făcea un lucru foarte neîndemînat, ea îl va urî de acum înainte, în timp ce, încă în acea clipă, atîta vreme cît nu ciocănise, poate, chiar înșelîndu-l, îl iubea. Cîte fericiri posibile, a căror realizare este sacrificată astfel din nerăbdarea de a ajunge la o plăcere imediată! Dar dorința de a cunoaște adevărul era mai puternică și îi păru mai nobilă. Știa că realitatea unor împrejurări, pentru care și-ar fi dat și viața spre a le ști cu exactitate, era lizibilă îndărătul acestei ferestre brăzdate de lumină, ca sub legătura împodobită cu aur a unuia dintre acele manuscrise prețioase a căror bogăție artistică nu-l poate lăsa indiferent nici cliiar pe savantul care le consultă. Simțea o voluptate cunoscînd adevărul care îl pasiona în acest exemplar unic, efemer și prețios, dintr-o materie translucidă, atît de caldă și atît de frumoasă. Și apoi, avantajul pe care și-l simțea — pe care avea atîta nevoie să-l simtă —

263

asupra lor, era poate mai puțin acela de a ști, **decît** de a putea să le arate că știe. Se ridică pe vîrfurile picioarelor, ciocăni. Nu-l auziseră, ciocăni și mai tare, conversația se opri. O voce de bărbat, pe care încercă să o deslușească printre cele ale prietenilor Odettei cunoscuți de el, **întrebă**:

— Cine-i acolo?

Îl^Tu era sigur că recunoaște vocea. Mai ciocăni încă o dată. Fereastra se deschise, apoi jaluzelele fură trase. Acum nu mai era cu puțință să dea înapoi și, de vreme ce ea avea să știe totul, pentru a nu părea prea nefericit, prea gelos și prea curios, se mulțumi să strige, pe un ton nepăsător și vesel:

— Na te. deranja, treceam pe aici, am văzut lumină, am vrut să știu dacă mai ești bolnavă.

Privi. În fața lui se aflau la fereastră doi domni bătrîni, unul ți-nînd în mîna o lampă, și atunci văzu camera, o cameră necunoscută. Avînd obiceiul, cînd venea la Odette foarte tîrziu, să-i recunoască fereastra tocmai pentru că era singura luminată printre celelalte ferestre într-un totu asemănătoare, el se înșelase și ciocănise la o fereastră de la casa învecinată. Se îndepărtă scuzîndu-se și se întoarse la el, fericit că satisfacerea curiozității sale îi lăsase iubirea intactă și că după ce simulase, de atîta vreme, față de Odette, un fel de indiferență, nu-i dăduse, **din** gelozie, acea dovadă că o iubește prea mult care, între doi amanți, îl dispensează pentru totdeauna pe cel care o primește să iubească îndeajuns.

În^Tu-i vorbi despre acea nefericită întâmplare, iar el însuși nu se mai gîndea la ea. Dar, din cînd în cînd, gîndul i se întîlnea cu amintirea pe care nu o văzuse, se izbea de ea, o înfunda și mai adînc, iar Swann simțea o durere bruscă și profundă. Ca și cum ar fi fost o durere fizică, gîndurile lui Swann nu o puteau micșora; dar, cel puțin, durerea fizică, pentru că este independentă de gîndire, poate îngădui gîndirii să se oprească asupra ei, să constate că s-a micșorat, că a încetat pentru o clipă. Dar gîndirea recrea această durere fie și nîmăi

amintindu-și-o. A vrea să nu te gîndești la ea, însemna tot a te gîndi la ea, a suferi încă din cauza ei. Și cînd, stînd de vorbă cu niște prieteni, uita de răul care îl măcina, dintr-o dată vreun **euvinț** ce-i era spus îl făcea să se schimbe la față, asemenea unui rănit căruia un neîndemînatec îi atinsese fără grijă piciorul dureros. Cînd o părăsea pe Odette era fericit, se simțea calm, își amintea felul cum surîsesse batjocoritor cînd vorbea de cutare sau cutare, și tandru cînd i se adresa lui, greutatea capului ei, pe care îl înclinase, puternic, **lăsîndu-l** parcă să cadă fără de voie pe buzele Lui, cum făcuse prima dată în trăsură, privirile pierdute

264

pe care i le aruncase pe cînd era în brațele lui, în timp ce își apăsa, parcă înfrigurată, capul înclinat, pe umărul **lui**.

Dar pe dată gelozia, ca și cum ar fi fost umbra iubirii lui, se completa cu dublul acestui nou surîs pe care ea i-l adresase în chiar acea seară — și care, acum, își bătea joc de Swann și era plin de dragoste pentru un altul, —, cu acea înclinare a capului ei, dar răsturnat către alte buze și dăruite unui altul, cu toate semnele de iubire pe care le avusese pentru el. Și toate amintirile voluptuoase pe care le ducea cu sine de la ea erau ca tot atîtea schițe, ca tot atîtea „proiecte” asemănătoare cu cele ce ne sînt prezentate de un decorator, și care îi îngăduiau **lui** Swann să-și facă o idee despre atitudinile pline de ardoare sau de abandon pe care le-ar fi putut avea cu alții. Astfel înțeît ajungea să regrete fiecare plăcere pe care o gusta **lingă** ea, fiecare mîngiere inventată și despre a cărei bucurie avusese i

denta să-i vorbească, **fiecare** grație pe care i-o descoperea, căci știa că o clipă mai tîrziu toate acestea vor fi noi unelte ale torturii sale. Aceasta devenea încă și mai crudă cînd Swann își amintea de o scurtă privire pe care o surprinsese, cu cîteva zile în urmă, și pentru prima dată, în ochii Odettei. Era după cină, în salonul Verdurii. ?ie că Forcheville, simțind că Saniette, cumnatul său, nu se bucura ie favoarea gazdelor, ar fi vrut să-l ia drept victimă și să strălu-ească în fața lor pe seama lui, fie că fusese iritat de un cuvînt ne-îdemînatec pe care acesta tocmai i-l spusese și care, de altfel, trecu acobservat pentru cei de față, care nu știau ce aluzie dezonorantă putea cuprinde, fără voia celui ce îl rostea cu o totală lipsă de răutate, fie, în sfîrșit, că încerca de cîtva timp un prilej de a-l izgoni din casa Verdurii pentru că îl cunoștea prea bine și îl știa prea delicat pentru a nu se simți stingherit în anumite momente fie și numai de prezența lui, Forcheville răspunse aceluî cuvînt neîdemî-natic al lui Saniette cu o asemenea grosolănie, apueîndu-se să-l insulte, devenind tot mai îndrăzneț pe măsură ce vocifera, în fața spaimei, durerii, implorărilor celuiualt, înțeît nefericitul, după ce o întrebuse pe doamna Verdurin dacă trebuie să mai rămînă, neprimind răspuns, se retrăsese, **biguind** vorbe fără șir și cu lacrimile în ochi. Odette asistase, impasibilă, la această scenă, dar cînd ușa se închisese în urma lui Saniette, făcînd să coboare, spre a spune astfel, cu cîteva trepte, expresia obișnuită a feței sale, pentru a se putea găsi, în ceea ce privește josphia, la același nivel cu Forcheville, ea își împodobise luminile ochilor cu un surîs ascuns de feliцитare pentru îndrăzneala pe care acesta o avusese, și cu unul ironic pentru victimă ; îi aruncase o privire de complicitate întru rău care voia să spună: „Mi-a plăcut cum l-ai executat, și doar mă pricep și eu la

"265

asemenea lucruri. Ai văzut cît era de dezumflat? Mai că plîngea", încît Forcheville, cînd îi întîlni privirea, ieșînd brusc din mînia, reală sau simulată, de care era încă parcă beat,; îi surîse, răspun-zîndu-i:

— Dacă era politicos, ar fi încă aici. O lecție bună poate folosi la orice vîrstă.

într-o zi cînd Swann ieșise în mijlocul după-amiezii pentru a face o vizită, negăsînd persoana pe care voia să o întîlnească, ayu ideea să se ducă la Odette la acea oră cînd nu venea niciodată la ea, dar cînd știa că e totdeauna acasă, făcîndu-și siesta sau scriînd epistole înainte de ora ceaiului, și cînd i-ar fi făcut plăcere să o vadă puțin, fără să o deranjeze. Portarul îi spuse că, după cîte știe, este acasă; sună, i se păru că aude zgomote, pași, dar nu i se deschise. Neliniștit, iritat, se duse în străduța spre care dădea cealaltă față a casei, se așeză înaintea ferestrei de la camera Odettei; nu putea vedea nimic din cauza perdelelor, ciocăni cu putere în geam, strigă: nimeni im-i deschise. Văzu că niște vecini îl priveau. Plecă, **gîndînd** că' la urma urmei, se înșelase poate crezînd că aude pași; dar rămase atît de preocupat, încît nu se mai putea gîndi la altceva. O oră mai tîrziu, se întoarse. O găsi; ea îi spuse că era acasă adineaori, cînd sunase el, dar că dormea; soneria o trezise, ghicise că era Swann, alergase după el, dar nu-l mai ajunsese din urmă. îl auzise ciocănînd în geam. Swann recunoscu pe dată în aceste ultime spuse unul dintre acele fragmente dintr-un fapt exact pe care mincinoșii, luați din scurt, îl introduc în compoziția faptului fals pe care îl inventează, crezînd că astfel ajung la o asemănare, cu Adevărul ascunzîndu-l totodată. Desigur, cînd Odette făcuse ceva pe care nu voia să-l dezvăluie, ea ascundea acel ceva în adîncul sufletului ei. Dar de îndată ce se afla în prezența celui pe care voia să-l mintă, era cuprinsă de o tulburare, toate ideile i se prăbușeau, capacitatea de a inventa și de a judeca îi era ca paralizată, își simțea capul parcă golit, trebuia totuși să spună ceva, și întîlnea la îndemînă tocmai lucrul pe care ar fi vrut să-l ascundă și care, fiind adevărat, rămăsese acolo. Desprindea din el o bucățică, lipsită de importanță în sine, spunîndu-și că, la urma urmei, era mai bine așa, că era un amănunt verificabil mai puțin periculos decît un amănunt fals. „Cel puțin e adevărat, își spunea ea, cu atît mai bine, poate să se informeze, va vedea că e adevărat, nu prin asta mă voi trăda." Se înșela, căci tocmai acel lucru o trăda, ea nu își dădea seama că acel

amănunt adevărat avea unghiuri care nu se puteau îmbuca decît cu amănuntele învecinate ale faptului adevărat din care îl desprinsese în mod arbitrar și că, oricare ar fi fost amănuntele inventate

266

printre care îl va așeza, ele vor dezvălui întotdeauna, printr-o materie excedentară și prin spații goale, că nu provine dintre ele < „Recunoaște că m-a auzit sunînd, apoi ciocnînd, și că se gîndise că sînt eu, că dorea să mă vadă, își spunea Bwann. Dar toate acestea nu se potrivesc cu faptul că nu mi-a deschis.”

Dar nu-i arată această contradicție, căci se gîndea că, lăsată în voia ei, Odette va spune poate vreo minciună ce va fi un slab indiciu al adevărului; vorbea; el nu o întrerupea, sorbea cu o pietate avidă și dureroasă cuvintele pe care ea i le spunea și unde simțea că se află (pentru că o ascundea îndărățul lor, vorbindu-i), precum un desen sacru, pecetea vagă, forma nesigură a acelei realități infinit prețioase și, vai!, de negăsit: ce făcea ea nu de mult, la ora trei, cînd venise el — realitate din caro nu va poseda niciodată decît aceste minciuni, ilizibile și divine vestigii, ce nu mai existau decît în amintirea protectoare a făpturii ce o contempla fără a ști să o prețuiască, dar care nu i-o va dărui niciodată. Desigur, bănuia uneori că în ele însele faptele zilnice ale Odettei nu sînt nespuse de interesante și că relațiile pe care eventual le are cu alți bărbați nu împrăstiau în mod firesc, în chip universal și pentru orice ființă gîn-ditoare o tristețe morbidă, capabilă să stîrnească febra sinuciderii, își dădea seama acum că acest interes, această tristețe nu existau decît în el, ca o boală, și că, atunci cînd se va vindeca, faptele Odettei, sărutările pe care ea le-ar fi putut da altora vor redeveni inofensive ca acelea ale atîtor altor femei. Dar faptul că această curiozitate dureroasă simțită de Swann acum nu-și avea cauza decît în el însuși nu-l ducea la concluzia că este o nebunie să consideri asemenea curiozitate drept importantă și să pui totul în mișcare pentru a-i da satisfacție. Swann ajungea la o vîrstă a cărei filosofie — favorizată de cea a epocii, și, de asemenea, de cea a mediului unde Swann trăise multă vreme, de acel clan al prințesei des Laumes, unde se considera că ești inteligent în măsura în care te mdoiești de totul și unde numai gusturile fiecăruia erau socotite reale și incontestabile — nu mai este cea a tineretii, ci o filosofie pozitivă, aproape medicală, de bărbați care, în loc să exteriorizeze obiectul aspirațiilor lor, încearcă să desprindă din anii trăiți un reziduu fix de obiceiuri, de pasiuni pe care să le poată considera în sine ca fiind caracteristice și permanente și căroră, în mod deliberat, vor încerca în primul rînd și cu tot dinadinsul să le dea satisfacție prin genul de existență adoptată de ei. Swann găsea că este înțelept să accepte în viața-i suferința pe care o simțea neștiind ce făcuse Odette, așa cum găsea înțelept să accepte faptul că o climă mai umedă îi pricinuia o eczemă; să prevadă în bugetul lui o sumă importantă pentru a

267

obține cu privire la felul cum își petrecea Odette timpul, informații fără de care s-ar fi simțit nefericit, tot astfel cum rezerva sume pentru alte dorințe ale **tui**, de la care știa că poate aștepta o plăcere, cel puțin înainte de a se îndrăgosti, precum dorința de a avea diferite colecții și de a mânca bine.

Cînd voi să-și ia rămas bun de la Odette și să se întoarcă acasă, «a îl ruga să mai rămînă, și îl reținu chiar cu o anumită însuflețire, apueîndu-î de braț, în clipa cînd încerca să deschidă ușa ca să iasă. Dar el nu luă seama, căci în multitudinea gesturilor, cuvintelor, micilor incidente din care este făcută o conversație, este inevitabil ca noi să trecem, fără să le observăm, pe lîngă cele ce ascund un adevăr căutat la împlinire de bănuielele noastre, în timp ce ne oprim, dimpotrivă, la cele care nu ascund nimic. Ea îi repeta în tot acest timp: „Ce păcat că nu te-am văzut astăzi, pe tine, care nu vii niciodată după-îmiază, tocmai singura dată cînd ai venit”. Știa bine că nu era îndeajuns de îndrăgostită ca să-i pară atît de rău că pierduse prilejul de a fi vizitată de el, dar cum era bună, dornică să-i facă plăcere și adeseori tristă cînd îl contrariase, găsi foarte firesc ca ea să aibă aceleași sentimente și de astă dată, cînd îl lipsise de plăcerea de a petrece o oră împreună, plăcere foarte mare nu pentru ea, ci pentru el. Era totuși un lucru de mică importanță, la urma urmei, iar înfățișarea chinuită pe care continua să o aibă îl uimi. Ea îi amintea astfel mai mult ca de obicei de figurile de femei reprezentate de pictorul *Primăverii*⁹⁰. Avea, în acea clipă, chipul lor copleșit și îndurerat ce pare a fi doborât sub greutatea unei nefericiri prea grele pentru ele, doar pentru că îl lasă pe copilul Isus să se joace cu o rodie⁸¹, sau se uită cum Moise varsă apă într-o adăpătoare⁸². O **mai** văzuse o dată la fel de tristă, dar nu mai știa cînd. Și, dintr-o dată, își aminti: atunci cînd mințise vorbindu-i doamnei Verdurin, a doua zi după acea cină la care nu venise sub pretext că e bolnavă și, în realitate, pentru a rămîne cu Swann. Desigur, și dacă ar fi fost cea mai sinceră dintre femei, tot nu ar fi putut avea remușcări pentru o minciună atît de inocentă. Dar minciunile pe care le spunea în mod curent Odette erau mai puțin nevinovate și aveau drept scop să împiedice descoperiri ce i-ar fi putut crea, ba cu unii, se cu alții, dificultăți teribile. De aceea, cînd mințea cuprinsă de teamă, simțindu-se slab înarmată pentru a se apăra, nesigură de succes, ar fi vrut să piîngă, de oboseală, ca unii copii care n-au dormit. Apoi mai știa că minciuna ei îl rănea de obicei adînc pe bărbatul căruia i-o spunea și la discreția căruia se va afla, poate, dacă nu știa sa mintă. Atunci se simțea umilă și totodată vinovată față de el. Și

268

cînd trebuia să spună o **minciună** neînsemnată și mondenă, prin **asociere** de senzații și de **amintiri**, ea simțea o stare neplăcută de surmenaj și regretul pe care-l ai cînd spui o răutate.

Ce minciună deprimantă era oare pe cale să-i spună **lui** Swann cu această **privire** îndurerată, această voce plîngătoare, ce păreau a ee încovoia sub efortul pe care și-l impunea parcă, **cerînd** îndurare? Se gîndi că se străduiește să-i ascundă nu numai adevărul **cu** privire la incidentul din acea după-amiază, ci ceva și mai actual, ce poate nu s-a întîmplat încă, dar e pe cale să se întîmple, și care ar putea să-l lămurească în privința celui adevăr. Tocmai **atunci** auzi soneria. Odetto continuă să vorbească, dar cuvintele ei **nu** mai erau decît un geamăt: părerea-i de rău de a nu-l fi văzut pe Swann în acea după-amiază, de a nu-i fi deschis, devenise o adevărată deznădejde.

Se auzi poarta de la intrare închizîndu-se și huruitul unei trăsurii, ca și cum cuiva — probabil persoanei pe care Swann nu **trebuia** să o întîlnească — i se spusese că Odette plecase de acasă. Atunci, gîndindu-se că, prin simplul fapt că venise la o oră cînd nu avea obiceiul, tulburase atîtea lucruri pe care ea nu voia ca el să le știe, fii cuprins de un simțămînt de descurajare, aproape de adîncă mîhnire. Dar cum o iubea pe Odette, cum avea obiceiul să-și îndrepte toate gîndurile către ea, mila pe care ar fi putut să o aibă față de el însuși se preschimbă în milă pentru ea, și își spuse în șoaptă: „Sărmana”. Cînd o părăsi, ea luă cîteva scrisori pe care le avea pe masă și îl întrebă dacă nu i le poate pune la poștă. El îi spuse că **da** și, ajuns acasă, își dădu seama că scrisorile erau tot asupra lui, se întoarse la poștă, le scoase din buzunar și, înainte de a le pune la cutie, se uită la adrese. Erau toate pentru diferiți furnizori, în afară de una, care era pentru Foreheville. O ținea în mîină. Își spunea: „Dacă aș vedea ce cuprinde, aș ști cum i se adresează, cum îi vorbește, dacă este ceva între ei. Poate chiar că, necitînd-o, săvîrșesc o nedelicatețe față de Odette, căci este singurul mod de a mă elibera de o bănuială nedreaptă față de ea, menită, în orice caz, să o facă să sufere, și pe care nimic nu o va mai putea nimici după plecarea acestei scrisori”.

Se întoarse la el de la poștă, dar păstrase asupra-i această ultimă scrisoare. Aprinse o luminare și apropiie de ea plicul pe care nu îndrăznise să-l deschisă. Mai întîi nu putu citi nimic, dar plicul era subțire și, lipindu-l de cartonul tare din interior, putu să citească, prin transparența hîrtiei, ultimele cuvinte. Era o formulă de încheiere foarte rece. Dacă în loc să fie el cel care privea scrisoarea adresată lui Foreheville, acesta ar fi citit o scrisoare adresată lui

269

Swann, ar fi putut vedea cuvinte mult mai iubitoare! Ținu nemișcată scrisoarea care dansa în plicul mai mare decîtea, apoi, făcînd-o să alunece cu degetul cel mare, aduse unul după altul diferitele rîn-duri sub partea din plic care nu era dublată, singura prin transparența căreia puteau fi citite.

Totuși, nu deslușea bine literele. De altfel faptul nu avea prea mare importanță, căci văzuse destul pentru a-și da seama că era vorba de un mic eveniment neînsemnat și care nu avea nici o legătură cu relațiile dintre îndrăgostiți; era vorba despre ceva referitor la un unchi al Odettei. Swann citise la începutul rîndului: „Am avut dreptate”, dar nu înțelegea ce fel de dreptate putuse avea Odetto cînd, dintr-o dată, un cuvînt pe care nu-l putuse descifra mai întîi apăru și lumină înțelesul întregii fraze: „Am avut dreptate să deschid, era unchiul meu”. Să deschid! deci Forcheville era adineaori acolo, cînd Swann sunase și ea îl lăsase să plece, ceea ce explica zgomotul de trăsură pe care el îl auzise.

Atunci citi toată scrisoarea; la sfîrșit, ea se scuza că a procedat astfel cu el și îi spunea că își uitase țigările la ea, frază întru totul asemănătoare cu cea pe care i-o spusese lui Swann cu prilejul uneia dintre primele lui vizite. Dar în scrisoarea către Swann adăugase: „De ce nu ți-ai uitat și inima, căci nu te-aș fi lăsat să o mai iei înapoi”. Pentru Forcheville, nimic asemănător, nici o aluzie care ar fi presupus o legătură amoroasă între ei. La drept vorbind, de altfel %Forcheville ieșea din toate acestea mai înșelat decît el, de vreme ce Odette îi scria pentru a-l face să creadă că vizitatorul fusese unchiul ei. De fapt, el, Swann, era bărbatul important pentru ea și pentru care îl expediase pe celălalt. Și totuși, dacă între Odette și Forcheville nu era nimic, de ce nu deschisese pe dată, de ce scrisese: „Am făcut bine că am deschis, era unchiul meu”? Dacă nu făcea nimic rău în acel moment, cui și-ar fi putut chiar Forcheville explica faptul că ea ar fi putut să nu deschidă? Swann rămăsese încremenit, dezolat, confuz și totuși fericit, în fața acestui plic pe care Odette i-l încredințase fără teamă, într-atît de mult credea în discreția lui, dar, prin sticla transparentă, o dată cu taina unui incident pe care nu ar fi crezut niciodată că l-ar putea cunoaște, i so dezvăluia ceva din viața Odettei, ca; o tăietură îngustă și strălucitoare, făcută de-a dreptul în necunoscut. Și apoi gelozia lui era bucurătoare, ca și cum ar fi avut o vitalitate independentă, egoistă, lacomă de tot ce o putea hrăni, fie chiar împotriva lui însuși. Acum ea avea o hrană bogată, iar Swann putea începe să se neliniștească zilnic cu privire la vizitele pe care Odette le avusese la orele cincii, să caute să afle unde se găsea Forcheville la acea oră. Căci iubirea,

270

lui Swann continua să-și păstreze caracteristicile pe care i le imprimase, încă de la început, atît necunoașterea felului cum Odette își petrecea ziua, cît și lenea cerebrală care-l împiedica să-și compenseze ignoranța prin imaginație. Mai întîi nu fu gelos pe întregă viața a Odettei, ci doar pe acele momente cînd o împrejurare,

poate rău interpretată, îl făcuse să bănuiască o eventuală înșelăciune a Odettei. Gelozia lui, ca o caracatiță ce aruncă un prim, apoi un al doilea, apoi un al treilea braț, se legă solid de acest moment al orei cinci de după amiază, apoi de un altul, apoi de un altul încă. Dar Swann nu știa să-și inventeze suferințele. Ele nu erau de cît amintirea, perturbarea unei suferințe care îi venise din afară.

Dar acum totul îi aducea o asemenea suferință. Voi să o îndepărteze pe Odette de Forcheville, să o ducă vreo câteva zile în Sud. Dar credea că este dorită de toți bărbații din hotel și că ea însăși îi dorea. De aceea el care, odinioară, cînd călătorea, căuta să cunoască oameni noi și frecventa adunări numeroase, devenise sălbatec, evita societatea oamenilor ca și cum l-ar fi rănit adînc. Și cum să nu fi fost mizantrop, cînd în orice bărbat el vedea un posibil amant al Odettei? Și astfel gelozia lui, mai mult încă decît înclinarea voluptuoasă și surîzătoare pe care o avusese mai întîi pentru Odette, altera caracterul lui Swann și modifica pe de-a-ntregul, în ochii celorlalți, înseși semnele exterioare prin care se manifesta.

O lună după ce citise scrisoarea adresată de Odette lui Forcheville, Swann se duse la o cină dată de soții Verdurin la Bois. Tocmai cînd se pregăteau să plece, el observă că are loc o discuție între doamna Verdurin și cîțiva invitați și înțelese că pianistul era rugat să vină a doua zi la o petrecere la Chatou: or, el, Swann, nu era invitat.

Soții Verdurin vorbiseră în șoaptă și în termeni vagi, dar pictorul, din distracție, fără îndoială, exclamă:

— Nu va fi nevoie de nici un fel de lumină. Să cînte *Sonata Lunii* pe întuneric, și lucrurile se vor lumina mai bine.

Doamna Verdurin, văzînd că Swann era la doi pași de ei, își luă acea expresie unde se amestecă dorința de a-l face să tacă pe cel care vorbește, cu aceea de a avea un aer nevinovat în ochii celui care aude, ambele neutralizîndu-se într-un fel de privire vidă și intensă, unde imobilul semn de înțelegere al compicelui se disimulează sub surîsul ingenuu și care, comună tuturor celor ce-și dau seama de o gafă, o dezvăluie pe loc, dacă nu celor ce o fac, cel puțin celui care este obiectul ei. Odette căpătă dintr-o dată înfățișarea unei femei deznădăduite care renunță să mai lupte împotriva greu-

271

taților zdrobitoare ale vieții, iar Swann număra cu **nelinește** înmiitele care îl separau de momentul cînd, după ce vor fi plecat din acel restaurant, în timp ce se va întoarce împreună cu ea, îi va putea cere explicații, va obține de la ea să nu se ducă a doua zi la Chatou sau să facă astfel încît să fie și el invitat, și își va liniști în brațele ei tulburarea adîncă. Chemară trăsurile. Doamna Verdurin îi spuse lui Swann:

— Atunci, la revedere, pe curînd, nu-i așa? încercînd, prin amabilitatea privirii și crisparea surîsului, să-l **împiedice** să, vadă că nu-i spune, cum făcuse totdeauna pînă atunci: „Ne întîlnim mîine la Chatou, iar poimîine, la mine”.

Domnul și doamna Verdurin îl invitară în trăsura lor pe Forcheville, iar trăsura lui Swann trăsese îndărătul acesteia, a cărei plecare Swann o aștepta, pentru ca Odette să urce la el în trăsură.

100 Odette, te ducem noi acasă, spuse doamna Verdurin, avem un loc pentru tine alături de domnul de Forcheville.

101 Da, doamnă, răspunse Odette.

102 Cum, dar credeam că o să te conduc eu acasă, aproape că strigă Swann, spuiînd de-a dreptul cuvintele necesare, căci porțiera era deschisă, secunde erau numărate, iar el nu se putea în toarce fără ea în starea în care era.

103 Dar doamna Verdurin mi-a cerut să...

104 Poți să te întorci o dată și singur. Te-am lăsat să o conduci de atîtca ori, spuse doamna Verdurin.

105 Dar aveam să-i spun doamnei un lucru foarte important.

106 Scrie-i o scrisoare...

— La revedere, îi spuse Odette, întinzîndu-i mîna.

El încercă să surîdă, dar avea chipul răvășit.

— Ai văzut ce mutre își permite Swann să ne facă acum? îi spuse doamna Verdurin bărbatului ei cînd ajunseră acasă. Am crezut că o să mă mînînce de vie cînd i-am spus Odettei să vină cu noi. Este de o mitocănie! Să spună mai bine de-a dreptul că ținem o casă de toleranță! Nu înțeleg cum de suportă Odette asemenea purtări. Pare că spune tot timpul: îmi aparții. îi voi spune Odettei ce gîndesc eu despre toate astea și nădăjduiesc că mă va înțelege.

Și adăugă după oxâipă, mînioasă:

—Animal scîrbosi folosind, fără să-și dea seama, "și poate supunându-se aceleiași Hevoi obscure de a se justifica — precum Françoise la Combraycînd puiul nu voia să moară —, cuvintele pe care l le smulg ultimele tresăriri ale unui animal inofensiv ce agonizează, țăranului care-l ucide.

272

și cînd **trăsura doamnei Verdurin** se îndepărtă, iar cea a lui Swann trase în fața lui, vizitiul, privindu-l, îi întrebă dacă nu este bolnav sau dacă nu i se întâmplase vreo nenorocire.

Swann îi spuse să pornească fără el, voia să meargă pe jos, prin Bois, și astfel se întoarse acasă. Vorbea de unul singur, cu voce tare, și pe același ton oarecum nefiresc pe care îl avusese pînă atunci cînd descria cu de-amănuntul farmecele micului grup de invitați **intimi** și exalta mărinimia soților Verdurin. Dar, așa cum cuvintele, surîsurile, sărutările Odettei îi apăreau tot atît de odioase pe cît le găsisese de minunate, dacă erau adresate altora decît lui, tot astfel salonul soților Verdurin care, adineaori încă, îi părea amuzant, exprimînd im gust adevărat pentru artă și chiar un fel de noblețe morală, acum, cînd un altul decît el urma să o întâlnească aici pe Odette, să o iubească în deplină libertate, îi apărea ridicol, învăluit în prostie, în josnicie.

își închipuia cu deznădejde seara de a doua zi, de la Chatou. „Mai întîi, ce idee, să mergi la Chatou! Ca niște negustorași care și-au închis prăvălia! Oamenii aștia au un asemenea spirit burghez în-cît ating sublimul, cred că nici nu există cu adevărat, parcă ar ieși dintr-o piesă de Labiche⁸³!”

Vor fi de față soții Cottard, poate și Brichtot. „Cît e de grotescă, viața acestor oameni mărunți care trăiesc unul în sufletul celuilalt și s-ar crede pierduți, pe legea mea, dacă nu s-ar întîlni mîine cu toții *la Chatou*!” Vai! va fi și pictorul, pictorul **căruia** îi plăcea „să. pună la cale căsătorii”, care îl va invita pe Forchville să vină cu Odette să-i viziteze atelierul. O vedea pe Odette îmbrăcată într-o rochie prea elegantă pentru o petrecere la țară, „căci este atît de vulgară și, mai ales, biata de ea, este atît de proastă!!!”

Auza parcă glumele pe care le va face doamna Verdurin după cină, glume care, oricui dintre cei ce aparțineau lumii „plicticoase” a celor din societatea înaltă i-ar fi fost adresate, îl înveseliseră întot-deuna pentru că o vedea pe Odette rîzînd, rîzînd împreună cu el, aproape în el. Acum simțea că o vor face pe Odette să rîdă poate de el. „Ce veselie urît **mirositoare**!” își spunea făcînd o strîm-bătură de deznădejde atît de puternică, **încît** simțea el însuși o senzație musculară ce i se prelungea pînă către gîtul **striat** în gulerul cămășii. Și cum oare o ființă al cănii chip este făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu poate rîde ascultînd asemenea glume cu miros puturos? Orice nas cît de cît delicat le-ar ocoli cu groază, pentru a nu trebui să înfrunte asemenea duhori. Este cu **neputință de** crezut că o ființă omenească nu poate înțelegerea îngăduindu-și, fie și numajjm siirfs batjocoritor față de un seamăn al ei care Ta întins.

273

căzînd

^ ^ | g ^ g

j

£Hgjm

va maiputea scoate nici omuTcel mai binevoitor din lume. F_{T1} «ă

lăsluiesc la mii de metri înălțime deasupra gropilor unde clipocesc și bolborosesc asemenea bîrfe murdare, așa că nu pot fi atins decât g_u. mele unei oarecare Verdurin, strigă el, în timp ce își înalță a_apu și își îndreaptă cu mîndrie întregul trup, pumnezej^{^nj^s^enigftoj}: că am vrut cu toată sinceritatea să o scot pe Odette de acolo, s_] s_ft o ridic într-un aer mai nobil^{BiTșiTfnaTpur}. Dar răbdarea omenească are margini, iar a "mea a 'ajuns-îăTeapTt", își spuse el, ca și cum această misiune de a o smulge pe Odette din'tr-un loc unde dom^{est}e sarcasmul ar fi datat de mai multă vreme și ca și cum nu și-ar' fi atribuit-o doar de cînd se gîndea că acest sarcasm îl viza poate pe «l însuși, încercînd să o desprindă pe Odette de el.

Îl vedea pe pianist gata să cînte *Sonata hunii*, și mutrele do_{am}. nei Verdurin, înspăimîntată de efectul dezastruos pe care îl va t_l,vea muzica lui Beethoven asupra nervilor ei: „Idioata, mincino^{saj} strigă- el, și asta crede că iubește *Arta!*” Ea îi va spune Odeței, după ce va fi strecurat cu iscusință cîteva cuvinte de laudă la ațire-sa lui Forcheville, cum făcuse atît de adeseori pentru el: „î?ă-i puțin loc lîngă tine domnului de Forcheville”. „Pe întuneric! *Qo*. doașa, patroana de bordel!” „Codoașa” era și numele pe care îl (j_a muzicii ce îi va înbia să tacă, să viseze împreună, să se privească să se ia de mîna. Era de acord cu atitudinea severă împotriva acelor a lui Platon, a lui Bossuet, și cu străvechea educație francez_g

De fapt, viața ce se ducea în casa Verdurin și pe care o numise atît de adeseori „adevărata viață” îi părea cea mai rea dintre toate iar micul lor grup, societatea cea mai jalnică. „Este, își spunea, tot ce poate fi mai coborît pe scara socială, ultimul cerc al lui Danțe Neîndoielnic că textul august se referă la soții Verdurin! _n fond, oamenii din societatea înaltă, despre care poți să spui multe dar care totuși sînt altceva decît aceste cete de golani, își arată adî_{tl} ca înțelepciune refuzînd să-i cunoască, să-și murdărească fie _ej numai vîrfurile degetelor! „Ce putere de divinație în acel *Noii me talgere* sub semnul căruia stă cartierul Saint-Germain!” Părăsise <_e multă vreme aleile din Bois, ajunsese aproape de casă, dar, praca încă durerii și vervei nesincere ale cărei intonații mincinoase sonoritatea artificială a propriei lui voci i le revărsa în urel_e ^lipă de clipă, tot mai mult, îmbătîndu-l parcă, continua să i trige în tăcerea nopții: „Oamenii din societatea înaltă își au defec. ele lor, pe care nimeni nu le recunoaște mai bine decît ei, dar totuși i nu vor face niciodată anumite lucruri. Cutare femeie elegantă pe care am cunoscut-o era departe de a fi perfectă, și totuși avea o de..

274

licatețe, o loialitate care, orice s-ar fi întîmplat, ar fi făcut-o incapabilă de o ticăloșie; o prăpastie o departe de o scorpie ca doamna Verdurin. Verdurin! Ce nume! Ah! trebuie să recunoaștem că sînt desăvîrșiți, că sînt frumoși în genul lor! Mulțumesc Domnului, era de mult timpul să nu mă mai amestec în promiscuitatea și în murdăria acestor ființe infame”.

Dar, așa cum virtuțile pe care le atribuia nu de mult soților Verdurin nu ar fi fost de ajuns, chiar de le-ar fi avut într-adevăr, dacă nu ar fi favorizat și protejat iubirea lui, să trezească în Swann acea beție ce îl făcea să se înduioșeze cu privire la mărinimia lor și care, chiar propagată prin mijlocirea altor persoane, nu-i putea veni decît de la Odette, tot astfel imoralitatea, chiar dacă ar fi fost reală, pe care o descoperea astăzi în caracterul soților Verdurin. l-ar fi lăsat indiferent, dacă nu ar fi invitat-o pe Odette cu Foreheville și fără el, și nu i-ar fi dezlănțuit indignarea prin care le condamna „infamia”. Și, fără îndoială, vocea lui Swann era mai clarvăzătoare decît el însuși cînd refuza să rostească acele cuvinte pline de drzgust pentru salonul Verdurin și de bucuria de a fi terminat <n el, altminteri decît pe un ton nefiresc, și ca și cum ar fi fost alese mai curînd pentru a-i potoli mînia decît pentru a-i exprima gîndul. Acesta, într-adevăr, în timp ce se deda la acele invective, era probabil, și fără ca el să-și dea seama, preocupat de un lucru cu totul diferit, căci odată ajuns acasă, și după ce abia închisese poarta de la intrare, se lovi pe neașteptate cu mîna peste frunte și, deschizînd-o larg ieși, exclamînd, de data aceasta cu o voce fi rească: „Cred că știu cum să-i silesc să mă invite mîine la cîna de la Chatou”. Dar acel procedeu nu era probabil cel mai bun, căci Swann nu fu invitat: doctorul Cottard care, chemat în provincie pentru un caz grav, nu-i văzuse pe soții Verdurin de mai multe zile și nu putuse merge la Chatou, le spuse, a doua zi după această Cîină, așezîndu-se la masă la ei.

107Nu-l vom vedea pe domnul Swann în seara asta? Este ceea

ce îndeobște numim un prieten personal al...

108Nădăjduiesc din tot sufletul că nu! exclamă doamna Verdurin, să ne ferească Dumnezeu de venirea lui, e plicticos peste măsură, prost și rău crescut.

Cottard, la aceste cuvinte, își manifestă în același timp uimirea și supunerea, ca în fața unui adevăr ce contrazicea tot ce crezuse el pînă atunci, dar de o irezistibilă evidență; și, coborîndu-și, emoționat și înfricoșat, nasul spre farfurie, se mulțumi să răspundă: „Ah! -ah! -ah! -ah! -ah!” traversând de-a-ndăratelea, în bună ordine, pînă în străfunduri, de-a lungul unei game descendente, în-

275

treg registrul vocii sale. Și de atunci numele lui Swann mi mai fu **pomenit** în salonul soților Verdiirin.

Și **atunci** acest salon care îi unise pe Swann și pe Odette deveni o piedică în calea înfîlnirilor Ier. Ea nu-i mai spunea, ca în primele timpuri ale iubirii lor: „**Ne vom vedea, în orice caz, mîine seară, Ia supeul dat de soții Verdurin**”, ci: „Nu ne vom putea vedea mîine seară, soții Verdurin dau un supeu”. Sau, altă dată, soții Verdurin urmau să o ia cu ei la Opera-Comique, la *O noapte a Cleopătrei*, iar Swann citea în oelii Odettei acea spaimă prin care îi cerea sa nu meargă și el, spaimă pe care odinioară ar fi atins-o cu buzele pe <**Lipul** amantei sale, și care acum îl exaspera. „Nu mînia, își spunea lui însuși, mă cuprinde văzînd-o cît de mult dorește să-și hrănească sufletul cu asemenea muzică pestilențială. Ci supărarea, desigur, mi pentru mine, ci pentru ea; supărarea de a o vedea că după ee a trăit mai mult de șase luni comunicînd zilnic cu mine, n-a știut să devină o alta și să-l elimine spontan pe Victor Masse*! Mai ales pentru a nu fi ajuns să înțeleagă că există seri cînd o ființă cu o natură mai delicată trebuie să știe să renunțe la o plăcere, cînd cineva îi cere asta. Ea ar trebui să știe să spună «nu mă voi duce», fie și numai îndrumată de inteligență, do vreme ce toate calitățile F;I le sufletești vor fi judecate o dată pentru totdeauna pe temeiul răspunsului ei.” Și convingîndu-se pe sine că numai pentru că voia să poată judeca, în termeni mai favorabili valoarea spirituală a Odettei, dorea el ca în acea seară ea să rămînă cu el în loc să se ducă la O} era-Comique, îi făcea aceeași demonstrație, la fel de nesinceră ca și cea față de sine însuși, ba chiar încă și mai nesinecră, căci se **supunea** și dorinței de a o cîștiga măgulindu-i amoral propriu.

— îți jur, îi spunea el cu cîteva clipe înainte ca să ea plece la teatru, că cerîndu-ți să nu te duci, dorința mea, dacă aș fi egoist, ar fi să mă refuzi, căci am nenumărate lucruri de făcut în seara asta, -și mă voi găsi eu însumi prins în capcană și peste măsură de plictisit dacă, împotriva tuturor așteptărilor, îmi răspunzi că nu te vei duce. Dar ocupațiile, plăcerile mele nu sînt totul, eu trebuie să mă gîndesc și la tine. Va veni poate o zi cînd, văzîndu-mă pentru totdeauna indiferent față de tine, vei avea dreptul să-mi reproșezi că nu te-am avertizat în clipele decisive cînd simțeam că sînt pe cale de a purta asupra ta o judecată severă, una dintre acelea în urma eiîrora iubirea nu mai rezistă multă vreme. Vezi tu, *O noapte a Cleo-jmtrei* (ce titlu!) nu reprezintă nimic în împrejurarea de față. Ceea ce mă interesează este faptul de a ști dacă tu ești într-adevăr acea ființă josnică, și chiar lipsită de farmec, acea ființă vrednică de tot

276

M

disprețul care nu este **capabilă** să renunțe la o plăcere. Iar dacă tu ești tocmai o asemenea ființă, cum ai putea fi iubită, căci nu ești nici măcar o persoană umană, o creatură definită, imperfectă, dar <o] puțin perfectibilă/Ești o apă informă ce curge după povîrniș! ce-ijese în cale, un peste fără memorie și fără judecată carc.~ă~tîta
i ai i i ih i i fă fo i

i _____ **DS**
vreme cît va trăi într-un acvarium. se va iahi rin n sufă fo ori pe zi de sticla pe care va continua să o ia drept apă. înțelegi că răspunsul tău **nu mă** va face, bineînțeles, să nu te mai iubesc chiar din clipa asta, ci vei fi mai puțin seducătoare **în** ochii mei cînd voi înțelege că nu ești o făptură omenească, și că ești sub orice lucru din toate cîte există și nu știi să te așezi deasupra nici unuia? Evident aș fi preferat să-ți cer ca pe ceva lipsit **de** importanță să renunți la *O noapte a Ckopatrei* (căci mă silești să-mi murdăresc buzele cu acest titJii abject) în

speranța că te vei duce totuși. Dar, hotărît fiind să vadă astfel lucrurile, să trag **asemenea** consecințe din răspunsul tău, am socotit că este mai cinstit să te previn.

De câteva clipe, Odette dădea semne de rmoție și de nesiguranță. Fără să înțeleagă bine sensul acelor cuvinte, ea pricepea totuși că puteau intra în categoria scenelor de reproș sau de implicare; **fiind** obișnuită cu bărbații, ea putea trage concluzia, fără să le urmărească vorbele cu de-amănuntul, că nu le-ar rosti dacă nu **ar** fi îndrăgostiți și că, dat fiind că erau îndrăgostiți, era inutil să li te supui, căci **nesupunîndu-te**, vor fi și mai îndrăgostiți. De aceea l-ar fi ascultat pe **Swann în** deplină liniște, dacă n-ar fi văzut că timpul trece și **că**, dacă i-ar mai fi vorbit încă, risca, așa, cum îi spuse, cu un **suris** tandru, încăpăținat și confuz, „să piardă Uvertura”.

Alteori el îi spunea că, mai mult decît orice, îl va îndepărta pentru **totdeauna** de ea faptul că nu vrea să renunțe la minciuni. „**Chiar** din simplul punct de vedere al cochetăriei, îi spunea el, nu înțelegi cît de mult pierzi din farmec, înjosindu-te pînă la a minți? Cîte greșeli **ai** putea răscumpăra, mărturisindu-le. Ești cu adevărat-mult mai puțin inteligentă decît credeam.” Dar zadarnic Swann îi expunea astfel toate motivele pentru care nn trebuie să mintă, ele ar fi putut nimici **un** sistem general al minciunii, dar Odette **nu** poseda **un** astfel de sistem, ea se mulțumea numai, de fiecare dată cînd voia ca Swann să **nu** știe ceva, să nu-i spună acel lucru. Astfel, minciuna era pentru ea un expedient de o natură specială, și faptul de **a** se sluji de el sau de a mărturisi adevărul era hotărît de un motiv de ordin tot special, și anume de riscul mai mult sau mai puțin mare ca Swann să descopere că ea **nu** spusese adevărul.

277

Fizic se afla într-o perioadă proastă: se **îngrașă**; iar farmecul expresiv și **dureros**, privirile uimite și visătoare de odinioară păreau ași dispărut odată cu prima ei tinerețe. Astfel îneît îi devenise atît de dragă lui Swann tocmai, spre a spune astfel, atunci cînd o găsea mult mai puțin frumoasă. O privea îndelung pentru a încerca să descopere farmecul ei de altă dată, și nu izbutea. Dar faptul de a ști că sub această nouă crisalidă trăia tot Odette, tot aceeași voință eare-ți scapă, de neînțeles și ascunsă, era de ajuns pentru ea. Swinn să continuo să o caute cu aceeași pasiune. Apoi privea fotografiile făcute cu doi ani în urmă, își amintea cît fusese de minuna-tă. Și asta îl consola puțin de suferința pe care o îndura din pripina ei.

Cînd soții Verdurin o luau cu ei la Saint-Germain, la, Chatou, la Meulan, adeseori, dacă era vară, îi propuneau pe neașteptate să-și petreacă noaptea acolo și să nu se întoarcă decît a doua zi. Doamna Verdurin se străduia să-l liniștească pe pianist, a cărui mătușă rămăsese la Paris.

—Va fi încântată că a scăpat de dumneata măcar o zi. Și cum să se neliniștească cînd te știe cu noi; de altfel, iau totul pe răspun derea mea.

Dar dacă nu reușea, domnul Verdurin pornea la drum, căuta un birou de poștă sau un curier oarecare și își întreba invitații dacă voiau să anunțe pe cineva că vor întîrzia. Dar Odette îi mulțumea și îi spunea că nu are cui să-i trimită asemenea telegrame, GăCi îi spusese lui Swann o dată pentru totdeauna că dacă i-ar trimite știrea sub ochii tuturor, s-ar compromite. Uneori lipsea mîi mtilte zile, soții Verdurin o luau cu ei ca să viziteze mormintele fle ia Dreux, sau la Compiègne, spre a admira, după sfaturile pictorului, apusul de soare din pădure, iar uneori ajungeau pînă lai castelul Pierrefonds.

—Și cînd mă gîndesc că ar putea vizita monumente adevărate, cu mine, care am studiat arhitectura timp de zece ani, și care sînt tot timpul implorat să însoțesc la Beauvais sau la SaintrLoitp-de-Naud oameni de cea mai mare valoare; și nu aș face asta, decît pentru ea, iar ea, în schimb, se duce împreună cu brutele a,stea să se extazieze rînd pe rînd în fața căcățișurilor lui Ludovic-;Fih'p și ale lui Viollet-le-Duc⁸⁵. Mi se pare că nu e nevoie să fii artist pentru asta și, chiar dacă îți lipsește într-o oarecare măsură flerul, hu te du ci în vilegiatură în asemenea latrine, ca să respiri duhoarea ex-eremeneteiôr.

Dar cînd ea pleca la Dreux sau la Pierrefonds — vai. 'fără să-î îngăduie să vină și el acolo, ca din înthnplare, de unul singur, căci „asta ar fi făcut o impresie deplorabilă”, spunea ea — , .se cufunda

278

în cel mai îmbătător roman de dragoste, în *Mersul trenurilor*, care îi arăta cum să o ajungă din urmă, în acea

după-amiază, în acea seară, ba chiar în acea dimineață! îi arăta? ba nu, chiar mai mult: îl autoriza. Căci *Mersul trenurilor* și trenurile însele nu erau făcute pentru dini. Dacă publicul era anunțat, printr-o tipăritură, că la ora opt dimineața pleacă un tren care ajunge la Pierrefonds la ora zece, asta însemna că un drum la Pierrefonds era un act îngăduit, pentru care permisiunea Odettei devenea inutilă; și era, de asemenea, un act care putea avea un cu totul alt motiv decât dorința de a o **întâlni** pe Odette, de vreme ce oameni care nu o cunoșteau îl săvârșeau zilnic, fiind chiar destul de numeroși pentru ca locomotivele să merite a fi puse în mișcare.

Ea nu putea, la urma urmei, să-l împiedice să se ducă la Pierrefonds dacă avea chef să o facă! Or, el simțea că dorește să se duca ac olo și că s-ar fi dus cu siguranță, chiar dacă nu ar fi cunoscut-o pe Odette. De multă vreme voia să-și facă o idee mai exactă despre lucrările de restaurare întreprinse de VioUet-le-Duc. Și pe o asemenea vreme bună, simțea dorința imperioasă de a face o plimbare în pădurea Compiegne.

Avea ghinion că îi interzicea să se ducă tocmai în singurul loc unde, astăzi, ar fi vrut să se plimbe. Astăzi! Dacă s-ar fi dus, trecînd peste interdicția ei, ar fi putut-o vedea chiar *astăzi!* Dar dacă întîlnind la Pierrefonds vreo persoană ce-i era indiferentă, i-ar fi spus, bucuroasă: „Dumneata, aici!”, și i-ar fi cerut să o caute la hotelul unde se instalase împreună cu soții Verdurin, dimpotrivă, în cazul cînd l-ar fi întîlnit pe Swann, ca ar fi fost supărată, și ar fi spus că este urmărită, l-ar fi iubit mai puțin, ba poate chiar i-ar fi întors spatele, mîniosă, cînd l-ar fi văzut. „înseamnă că nu mai am nici dreptul să călătoresc!” i-ar fi spus ea la întoarcere, în timp ce, de fapt, el era cel ce nu mai avea dreptul să călătorească!

Avusese pentru o clipă ideea, pentru a se putea duce la Compiegne și la Pierrefonds fără să pară că o face pentru a o întîlni pe Odette, să plece în tovărășia unuia dintre prietenii săi, marchizul de Fores-telle, care avea un castel prin apropiere. Acesta, căruia îi împărtășise proiectul lui, dar fără a-i mărturisi cauza, nu mai putea de bucurie și se minuna că Swann, pentru prima oară după cincisprezece ani, consimte în sfîrșit să vină să-i vadă proprietatea și, de vreme ce nu voia să se oprească, după cum îi spusese, îi făgădui cel puțin să facă împreună plimbări și exensii timp de mai multe zile. Swann se și vedea în închipuire acolo, împreună cu domnul de Forestelle. Chiar înainte de a o întîlni pe Odette, chiar dacă nu izbutea să o întîlnească, ce fericire îl va cuprinde punînd piciorul pe acel pămînt

279

unde, necunoscînd locul exact, clipa exactă, a prezenței ei, va simți palpitînd pretutindeni posibilitatea apariției neașteptate a Odet-tei: în curtea castelului, devenit frumos pentru că se dusesse să-l vadă din cauza ei; în toate străzile orașului, care îi părea romanțios; pe **fiecare** drumeag din pădure, scaldat în roz de un apus de soare **adine** și duios; —locuri **nenumărate și** diferite, unde se refugia simultan, printre speranțele nesigure și îndreptate către cele patiu vînturi, inima lui fericită, hoinară și înmiiată. „Mai ales, îi va spune el **domnului** de Forestelle, să avem grijă să nu-i întîlnim pe Odette și pe soții Verdurin; tocmai am aflat că se află astăzi la Pierrefonds. Avem destul timp să ne vedem la Paris, ar fi păcat să dăm unii peste alții tocmai cînd, în sfîrșit, am ieșit puțin la țară.” Și prietenul lui nu va înțelege de ce, o dată ajuns acolo, își va schimba de nenumărate ori proiectele, va cerceta sufrageriile din toate hotelurile din Coinpiegne fără să se hotărască să se așeze la masa vreuneia dintre acelea unde totuși nu văzuse nici urmă de familie Verdurin, părăind a căuta ceea ce spunea ca vrea să evite și, de altfel, evitîndu-l, de îndată ce l-ar fi găsit, căci dacă ar fi întîlnit micul grup, s-ar fi îndepărtat cu discreție, **mulțumit** că a văzut-o pe Odette și că ea l-a văzut, mai ales că a văzut că nu-i pasă de întîlnirea cu ea. Dar nu va ghici că se află acolo din pricina ei. Iar cînd domnul de Forestelle va veni să-l ia la castelul lui, el îi va spune: „Vai! nu, nu pot merge astăzi la Pierrefonds, Odette se află acolo”. Iar Swann era fericit totuși simțînd că dacă era singurul dintre toți muritorii care nu avea dreptul în acea zi să meargă la Pierrefonds, însemna că el era, într-adevăr, pentru Odette, cineva diferit de ceilalți, amantul ei, și că această restricție ce-i era făcută la dreptul universal de liberă circulație nu era decât una din formele sclaviei, ale iubirii ce-i era atît de scumpă inimii sale. Hotărât lucru, era mai bine să nu riște să se certe cu ea, să aibă răbdare, să-i aștepte întoarcerea, își petrecea zilele aplecat peste o hartă a pădurii Coinpiegne, ca și cum ar fi fost harta Ținutului Dragostei⁸⁶, se înconjura cu fotografii ale castelului Pierrefonds. De îndată ce venea ziua cînd s-ar fi putut întoarce, deschidea iar *Mersul trenurilor*, calcula ce tren ar fi putut ea lua și, dacă ar mai fi întîrziat, ce trenuri îi mai rămî-neau. Nu ieșea din casă de teamă să nu piardă vreo telegramă, nu se culca pentru cazul cînd, întoarsă cu ultimul tren, ar fi vrut să-i facă surpriza de a veni la el în mijlocul nopții. Auzea soneria de la poarta de intrare, i se părea că servitorul nu deschide destul de repede, voia să-l trezească din somn pe portar, se așeza la fereastră ca să o strige pe Odette dacă ar fi fost ea, căci, deși poruncise, co-borînd de mai bine de zece ori, să i se spună că este acasă, se temea

280

că, din greșeală, i se va spune contrariul. Dar **nu** sunase decât un servitor, care se întorcea mai tîrziu. Observa trăsurile care treceau întruna, parcă în zbor, și la care odinioară nu se uitase niciodată cu atenție. O asculta pe fiecare cum vine de departe, apropiindu-se, trecînd de poarta lui fără să se oprească și ducînd mai departe un mesaj care nu era pentru el. Aștepta toată noaptea, zadarnic, căci soții Verdurin veniseră mai devreme, iar

Odette era la Paris încă de la prînz; nici nu-i trecuse prin minte să-l anunțe; neștiind ce să facă, își petrecuse seara singură la teatru și se întorsese de multă vreme. Acum dormea.

Căci nici măcar nu se gîndise la **el**. Și asemenea momente, cînd **ea** uita pînă și de existența lui Swann, îi erau mai utile Odettei, îl legau mai puternic pe Swann de ea, decît întreaga ei cochetărie. Căci astfel Swann trăia în acel zbuluc dureros care fusese destul de puternic pentru a-i declanșa iubirea, în seara cînd nu o găsisse pe Odette la soții Verdurin și o căutase ore întregi. Și el nu avea, cum **am** avut eu la Combray în copilărie, zile fericite în timpul cărora sînt uitate suferințele ce vor renaște seara. Swann își petrecea zilele fără Odette; și, din cînd în cînd, își spunea că a lăsa o femeie atît de frumoasă să iasă astfel singură prin Paris era un lucru tot atît do imprudent ca și acela de a pune o casetă plină cu bijuterii în mijlocul străzii. Atunci se indigna împotriva tuturor trecătorilor, văzînd în fiecare un hoț. Dar chipul lor colectiv și inform, scăpînd imaginației sale, nu-i hrănea gelozia. Obosea gîndirea lui Swann oare, trecîndu-și **mina** peste ochi, exclama: „Cum o vrea Dumnezeu!”, asemenea celor ce, după ce s-au înverșunat să rezolve problema realității lumii exterioare sau a nemuririi sufletului, acordă creierului lor obosit destinderea unui act de credință. Dar totdeauna gîndul Li cea absentă era indisolubil legat de actele cele mai simple din viața lui Swann — a lua masa, a primi scrisori, a ieși în oraș, a se culca — prin însăși tristețea cu care le îndeplinea fără ea, ca acele inițiale ale lui Philibert cel Frumos⁸⁷ pe care, în biserica din Brou, **plîngîndu-l**, Marguerite de Austria⁸⁸ le-a înlăntuit pretutendeni cu propriile-i inițiale. În anumite zile, în loc să răraînă la el acasă, lua masa într-un restaurant foarte apropiat, a cărui bucătărie o pre-țuisc mult odinioară și unde acum nu se mai ducea decît pentru unul dintre acele motive, totodată mistice și bizare, îndeobște considerate romanțioase; căci **restaurantul** (care există încă) purta **același** nume ca strada unde locuia Odette: *Laperouse*. Uneori, cînd făcuse o scurtă călătorie, ea se gîndea să-i spună abia după cîteva zile că s-a întors la Paris. Și i-o spunea cu simplitate, fără a-și mai lua, ca altă dată, precauția de a se apăra, !a împlinire, cu o bucă-

281

țică de adevăr, că tocmai se întorsese cu trenul de dimineață. Aceste cuvinte erau mincinoase; cel puțin ele erau mincinoase, inconsistente pentru Odette, neavînd, ca și cum ar fi fost adevărate, un punct de sprijin în amintirea sosirii ei la gară, ba chiar era împiedicată să și le reprezinte în momentul cînd le rostea, de imaginea contradictorie a ceea ce făcuse cu totul diferit în clipa cînd pretindea că a coborît din tren. Dar în mintea lui Swann, dimpotrivă, aceste cuvinte care nu întîlneau nici un obstacol, se încrustau și căpătau fixitatea unui adevăr atît de indubitabil îneît, dacă un prieten îi spunea că venise cu același tren și nu o văzuse pe Odette, el era convins că prietenul se înșală în privința zilei și a orei, o dată ce spusese lui nu se potriveau cu vorbele Odettei. Acestea nu i s-ar fi părut mincinoase decît dacă ar fi fost bănuitor de la bun început. Ca să o creadă mincinoasă era nevoie, ca de o condiție necesară, de o bănuială prealabilă. Aceasta era, de altfel, și o condiție suficientă. Atunci, tot ceea ce îi spunea Odette îi părea suspect. Dacă o auzea pomenind un nume, era sigur că era numele unuia din amanții ei; o dată **luat** în stăpînire de această presupunere, petrecea săptămîni întregi în deznădejde; intră chiar o dată în legătură cu o agenție de informații pentru a ști adresa, programul unui necunoscut, despre care află că era un unchi al Odettei mort de douăzeci de ani.

Deși nu-i îngăduia în general să o întîlnească în locuri publice,, spunînd că asta ar da loc la bîrfe, se întîmpla ca să se afle totuși în aceiași timp cu ea la o serată unde erau invitați fiecare în parte — la Forcheville, la pictor, sau la un bal de caritate dat de vreun minister. O vedea, dar nu îndrăznea să rămînă de teama de a nu o mînia avînd aerul că îi spionează, plăcerile pe care le avea cu alții decît cu el, și care — în timp ce se întorcea acasă singur, urmînd să se culce, neliniștit cum aveam să fiu eu însumi cîțiva ani mai tîrziu, în serile cînd va veni să cîneze la noi acasă, la Combray — îi păreau nelimitate, pentru că nu le văzuse sfîrșitul. Și o dată sau de două ori cunoscuse în asemenea seri unele dintre acele bucurii pe care am fi ispițiți să le numim, dacă nu ar fi urmate cu atîta violență de șocul neliniștii oprite brusc, bucurii calme, pentru că ele constau dintr-o împăcare: trecuse pentru o clipă pe la o petrecere dată de pictor și, se pregătea să o părăsească; o lăsa aici pe Odette transformată într-o strălucită străină, în mijlocul unor bărbați cărora privirile și veselia ei, ce nu erau pentru el, păreau să le vorbească de vreo voluptate ce avea să fie gustată aici sau altundeva (poate la „Balul Zăpăciților”, unde se temea că Odette se va duce după aceea) și care îi pricinuia lui Swann o gelozie mai intensă decît însăși îm-

282

pereeherea trupurilor, pentru că și-o închipuia mai greu; era gata să treacă pragul atelierului, cînd se auzea chemat îndărăt cu următoarele cuvinte (care, depozînd sărbătoarea de acel sfîrșit ce-l înspăimînta, i-o redau retrospectiv inocentă, făceau din întoarcerea Odettei un lucru nu de neconceput și teribil, ci duios și cunoscut și care¹ va sta alături de el semănînd cu o pîrticică din viața lui de toate zilele, în trăsura lui, o despuiau pe Odette însăși de aparența ei prea strălucitoare și veselă, arătau că nu este deeft un travestiți pe care îl îmbrăcase pentru o clipă, pentru el însuși, nu în vederea unor misterioase plăceri, și de care ea era încă de pe acum obosită), pe care Odette i le arunca parcă în treacăt, tocmai cînd el dădea să plece: „Ku vrei să mă

aștepți cinci minute? Vreau să plec, vom merge împreună, mă vei duce acasă".

Este adevărat că într-o bună zi Forcheville ceruse să fie și el dus acasă în același timp, dar cum, ajuns în fața porții Odettei, ceruse îngăduința să intre și el, Odette îi răspunsese, arătând către Swann: „Asta depinde numai de acest domn, întrebă-l pe ei. Intră o **clipă**¹ dacă vrei, dar nu pentru multă vreme, pentru că te previn că îți place să stea de vorbă cu mine în liniște și nu îți place prea mult să am și alte vizite când vine el. Ah! dacă l-ai cunoaște așa cum îl cunosc eu! Nu-i așa, *my Love*, numai eu te cunosc atât de bine!”*

Iar Swann era încă parcă mai emoționat văzînd-o cum îi adresează astfel, în prezența lui Forcheville, nu numai aceste cuvinte tandre și care îl privilegiau, dar și anumite critici ca: „Sînt sigură că n-ai răspuns încă prietenilor tăi în legătură cu cina de duminică. Nu te duce, dacă nu vrei, dar fii cel puțin politicos”, sau: „Măcar ți-ai lăsat aici eseul despre Ver Meer, ca să mai poți scrie puțin mîine? Leneșule! O să te pun la treabă!”, care dovedeau că Odette este la curent cu invitațiile lui în societatea înaltă, cu studiile lui despre artă, că au o viață comună. Și, spunînd asta, ea îi adresa un surîs în adîncul căruia el o simțea pe de-a-ntregul a lui.

Atunci, în acele momente, în timp ce ea făcea cîte o oranjadă, dintr-o dată, ca atunci cînd un reflector nu prea bine potrivit mai **întîi**, plimbă în jurul unui obiect, pe zid, mari umbre fantastice, care apoi se retrag și se pierd în el, toate ideile groaznice și mereu schimbătoare pe care și le făcea despre Odette se risipeau, întâlneau trapul fermecător din fața lui. Avea brusca bănuială că acel ceas petrecut la Odette, sub lumina lămpii, nu era poate un ceas artificial, pîts anume la cale spre folosința lui (menit să mascheze acel lucru înspăimîntător și minunat la care se gîndea întruna fără să și-l poată prea bine reprezenta, și anume un ceas din adevărata viață-a Odettei, din viața Odettei cînd el nu era acolo), cu accesorii

283

teatrale și fructe de carton, ci era poate un ceas adevărat din viața Odettei; că dacă el nu ar fi fost acolo, **ea l-ar** îi așezat pe Forcheville în același fotoliu și-ar fi turnat în pahar nu o băutură necunoscută, ci chiar această oranjadă, că lumea locuită de Odette nu era aceea. altă lume înspăimîntătoare și supranaturală **în** care el și-o închipuia tot timpul și care nu exista poate decît în imaginația lui, ci universul real, lipsit de orice tristețe, și cuprinzînd această masă unde el va putea să scrie și această băutură din care îi va fi îngăduit să guste, toate aceste obiecte pe care le contempla cu admirație și curiozitate, dar și cu grațitudine, căci dacă, absorbîndu-i visele, îl izbăviseră de ele, ele, în schimb, se îmbogățiseră cu visele lui, îi arătau realizarea lor palpabilă, și îi interesau mintea, căpătau relief în fața privirilor lui, linistindu-i totodată inima. Ah! dacă destinul i-ar fi îngăduit să poată avea o locuință comună cu Odette și ca la **ea** acasă să fie la el acasă. Dacă, întrebîndu-l pe servitor ce pregătise pentru prînz, acesta i-ar fi răspuns înșiruindu-i felurile hotărite de Odette, dacă, atunci cînd Odette voia să se ducă să se plimbe dimineața la Bois de Boulogne, ar fi fost silit prin înșeși îndatoririle lui de soț și chiar dacă nu ar fi avut poftă să iasă din. casă, să o **întovărășească**, purtîndu-i mantila pe mîină cînd ei îi era prea cald, iar seara, după cină, dacă ea ar fi avut chef să rămîină într-o ținută ușoară de casă, dacă el ar fi fost silit să rămîină **Jfngă** ea, să facă tot ce ea voia; atunci toate nimicurile acestea din viața lui Swann ce îi păreau atât de triste, s-ar fi încărcat, dimpotrivă, pentru că ar fi făcut totodată parte din viața Odettei — chiar și cele mai familiare, ca această lampă, această oranjadă, acest fotoliu, care, toate, erau învăluite în atîta visare, care materializau atîta dorință —, de un **fel** de blîndețe îmbelșugată și densitate misterioasă!

Totuși, își dădea bine seama, că regreta astfel un calm, o pace care **nu** ar fi fost prielnice iubirii sale. Cînd Odette va înceta să mai fie pentru el o ființă mereu absentă, regretată, **imaginară**; cînd sentimentul pe care îl va avea pentru ea nu va mai fi această tulburare misterioasă pricinuită lui de fraza din sonată, ci unul de afecțiune, de recunoștință; cînd se vor stabili între ei raporturi **normale** care vor pune capăt nebuliei și tristeții **Iui**, atunci, fără îndoială, faptele din viața Odettei îi vor părea prea puțin interesante în sine — cum bănuise de mai multe ori, de exemplu în ziua cînd citise prin transparența plicului scrisoarea adresată lui Forcheville. Examinîndu-și boala **eu** sagacitatea cuiva care și-ar fi inoculat-o pentru a o **studia**, își spunea că, atunci cînd va fi vindecat, tot ce va face Odette îi va fi **indiferent**. Dar din **adineul** stării sale morbide el se temea, la

284

drept vorbind, ca de moarte, de o asemenea vindecare, care, într-adevăr, ar fi fost moartea a tot ce era el în clipa de față.

După acele seri liniștite, bănuielile lui Swann se liniștiseră; o binecuvînta pe Odette și a doua zi, încă de dimineață, îi trimitea cele mai frumoase bijuterii, pentru că bunăvoința ei din ajun stîr-nise în el fie un simțămînt de recunoștință, fie dorința de a o provoca din nou, fie o mare iubire care simțea nevoia să se cheltuiască pe sine.

Dar, alteori, durerea pune din nou stăpînire pe el, își închipuia că Odette este amanta lui Forcheville și că, atunci cînd amîndoi îl văzuseră, din landoul soților Verdurin, la Bois, în ajunul petrecerii de la Chatou, unde el nu fusese invitat, rugînd-o zadarnic, cu acea înfățișare deznădăjduită pe care o observase pînă și vizitiul său, să se întoarcă acasă împreună cu el, apoi plecînd singur și învins, ea se uitase la Forcheville, spre a-i spune:

„E turbat!”, cu privirea strălucitoare, răutăcioasă, viclean strecurată pe sub pleoapele lăsate, pe care o avusese în ziua când acesta îl izgonise pe Saniette-din salonul soților Verdurin.

Atunci Swann o ura. „Dar și eu sînt prea prost, își spunea el, plătesc cu banii mei plăcerea altora. Ar trebui totuși să știe să nu întindă coarda prea mult, căci s-ar putea să nu-i mai dau nimic, în orice caz, să **renunțam** pentru moment la darurile suplimentare. Și când te gîndești că nu mai departe decît ieri, fiindcă spunea că ar vrea să asiste la sezonul muzical de la Bayreuth⁸⁹, am făcut prostia să-i propun să închiriez pentru noi doi **anul** dintre frumoasele castele din împrejurimi ale regelui de Bavaria⁹⁰. Și, de altfel, nici măcar nu a părut foarte încintată, nu mi-a spus nici da, nici nu; să nădăjduim că mă va refuza! Nostim ar mai fi să ascult Wagner timp de cincisprezece zile alături de ea, care se pricepe la muzică, tot atît cît o ciubotă!” Și ura lui, ca și iubirea, avînd nevoie să sc-manifeste și să acționeze, se complăcea să-și dezvolte tot mai mult închipuirile urîte, pentru că, datorită perfidiilor pe cărei le atribuia Odettei, o detesta și mai mult și ar fi putut, dacă ar fi fost adevărate — ceea ce încerca să-și spună —, să aibă **un** prilej de a o pedepsi și de a-și potoli pe seama ei mînia creșeîndă. Ajunse astfel să presupună că va primi o scrisoare de la ea prin care îi va cere bani pentru a închiria acel castel de **lingă** Bayreuth, dar prevenindu-l că el nu va putea veni, pentru că ea le făgăduise, lui Forcheville-și soților Verdurin, să-i invite acolo. Ah! cît i-ar fi plăcut ca ea să-și îngăduie această îndrăzneală! Cu cîtă bucurie ar fi refuzat-o, ar fi redactat răspunsul răzbunător, ai cărui termeni îi alegea pe în-

285

■rîelete, rostindu-i cu voce tare, ca și cum ar fi primit scrisoarea cu adevărat!

Or, tocmai asta se și întîmplă. Ea îi scrisese că soții Verdurin și prietenii lor își arătaseră dorința de a asista la acele reprezentații ale operelor lui **Wagner** și că, dacă binevoia să-i trimită banii, ea va avea în sfîrșit, după ce fusese atît de adeseori primită în casa lor, plăcerea să-i invite la rîndul ei. Despre el nu spunea nici măcar un cuvînt, căci era subînțeles că prezența lor o excludea pe a lui.

Atunci își spusese că are bucuria să-i trimită teribilul răspuns pe «are îl hotărîse în ajun cuvînt cu cuvînt, fără a îndrăzni să spere că realitatea îl va pune vreodată în situația de a-l folosi. Vai! simțea bine că, avînd bani destui, sau găsind ușor alții, ea va putea totuși să închirieze o locuință lîngă Bayreuth, de vreme ce avea poftă să o facă, ea care nu era capabilă să-l deosebească pe Bach de Clapisson. Dar va trăi totuși acolo în mai puțin lux. Nu va putea, ca în cazul cînd el i-ar fi trimis cîteva banconote de o mie de franci, să organizeze în fiecare seară, în vreun castel, unul din acele su-peuri rafinate, după care poate și-ar fi oferit capriciul — pe care nu-l avusese poate niciodată pînă atunci — să cadă în brațele **lui** Forcheville. Și apoi, cel puțin, nu el, Swann, va plăti acea călătorie mult detestată! — Ah! dacă ar fi putut-o împiedica! dacă ea și-ar fi scrîntit piciorul înainte de plecare, dacă vizitiul trăsorii care o va duce la gară ar fi consimțit, în schimbul unei răsplăți oricît de mare, să o conducă spre un loc unde această femeie perfidă, cu ochii sclipind de un surîs complice adresat lui Forcheville, această Odette așa cum era ea pentru Swann de patruzeci și opt de ore încoace, ar fi rămas sechestrată cîtva timp!

Dar ea nu era niciodată astfel multă vreme; după cîteva zile, privirea lucioasă și vicleană își pierdea din strălucire și din duplicitate, imaginea unei Odette pe care o ura de moarte și care îi spunea lui Forcheville: „E turbat!” începea să pălească, să se șteargă. Atunci, treptat, apăsarea din nou și se înălța, strălucind gingaș, chipul celeilalte Odette, al celei care îi adresa de asemenea un surîs lui Forcheville, dar un surîs ce nu exprima față de Swann decît iubire, cînd ea spunea: „Să nu rămîi prea mult timp, căci domnului acestuia nu-i place să fie vizitată cînd el dorește să fie lîngă mine. Ah! dacă l-ai cunoaște așa cum îl cunosc eu!”, același surîs ce i se ivea pe față cînd îi mulțumea lui Swann pentru cine știe ce gest delicat, delicatețe pe care ea o prețuia foarte mult la el, pentru cine știe ce sfat pe care ea i-l ceruse în vreuna din împrejurările grave cînd nu avea încredere decît în el. Atunci se întrebă cum do îi putuse scrie acestei Odette o asemenea scrisoare plină de insulte,

286

de care, fără îndoială, ca nu îl crezuse în stare pînă atunci, și care îl făcuse să decadă din locul înalt, unic, pe care, prin bunătatea, prin loialitatea lui, îl cucerise în prețuirea ei. îi va fi mai puțin drag, căci pentru asemenea calități, pe care nu le găsea nici la' Forcheville, nici la vreun alt bărbat, era iubit de ea. Din cauza lor Odette îi arăta atît de adeseori o tandrețe pe care nu punea mare preț cînd era gelos, pentru că nu era un semn de dorință, dovedindu-se chiar mai curînd a fi afecțiune, și nu iubire, dar a cărei importanță el începea să o simtă pe măsură ce slăbirea spontană a bănuielilor sale, adeseori accentuată de distracția pe care i-o procura o lectură cu privire la artă sau conversația cu un prieten, făcea din pasiunea lui un simțămînt mai puțin exigent în ceea ce privește reciprocitatea.

Acum cînd, după această oscilație, Odette revenise în mod firesc în locul de unde gelozia lui Swann o îndepărtase pentru o clipă, în unghiul unde el o găsea fermecătoare, el și-o închipuia plină de tandrețe, cu o privire ce consimte, atît de frumoasă astfel, încît își întindea buzele către ea, ca și cum ar fi fost acolo și ar fi putut să o sărute; și pentru această privire vrăjită și bună îi păstra o asemenea recunoștință, de parcă ea s-ar fi uitat într-adevăr la el așa, și totul nu ar fi fost zugrăvit doar de închipuirea lui, întru satisfacerea

dorinței sale.

Cît trebuie să o fi supărat! Desigur, avea motive serioase să o deteste, dar el nu ar fi urît-o astfel, dacă nu ar fi iubit-o atît de mult. Nu avusese oare motive la fel de grave ca să se supere și pe alte femei, cărora, totuși, le-ar fi adus cu bucurie un serviciu astăzi, nemaifiind mîniat împotriva lor, pentru că nu le mai iubea? Dacă vreodată va ajunge în aceeași stare de indiferență față de Odette, va înțelege că numai gelozia îl făcuse să vadă un lucru atît de atroce, de neiertat, în această dorință, în fond, atît de firească, izvorînd din firea ei de copil, și de asemenea, dintr-o anumită delicatețe sufletească, de a putea, la rîndul ei, de vreme ce i se înfățișa prilejul, să-i invite și ea pe soții Verdurin făcînd pe stăpîna casei.

Se întorcea la acest punct de vedere — opus celui al iubirii și al geloziei sale, și unde se situa uneori din dorința unui fel de obiectivitate intelectuală și pentru a lua în considerare diferitele probabilități —, de unde încerca să o judece pe Odette ca și cum nu ar fi iubit-o, ca și cum ea ar fi fost pentru el o femeie ca toate celelalte, ca și cum viața Odettei nu ar fi fost, de îndată ce el nu mai era de față, diferită, dusă în ascuns de el, urzită împotriva lui.

De ce să creadă că ca va gusta acolo, împreună cu Forcheville sau cu alții, plăceri îmbătătoare pe care nu le cunoscuse cu el, in-

287

Tentate în întregime doar de gelozia lui? La Bayreuth, ca și la Paris, dacă se întîmpla ca Forcheville să se gîndească la el, îl vedea, fără îndoială, ca pe cineva care însemna mult în viața Odettei și căruia era silit să-i cedeze locul cînd se întîlneau la ea acasă. Dacă Forcheville și ea ar triumfa, fiind acolo în ciuda voinței lui, asta s-ar întîmpla pentru că el ar încerca zadarnic să o împiedice să se ducă, în timp ce, dacă i-ar fi aprobat proiectele, de altfel firești, ea ar fi părut că se află acolo după sfatul lui, ea s-ar fi simțit trimisă, instalată de el, iar pentru plăcerea pe care ar fi avut-o primind oameni ce o invitaseră de atîtca ori în casa lor, i-ar fi mulțumit în sinea ei lui Swann.

Și — în loc să plece certată cu el și fără să-l vadă — dacă îi trimitea acei bani, dacă o încuraja să facă acea călătorie și se străduia să nu-i lipsească nimic, ea avea să alerge la el, fericită, recunoscătoare, iar el va simți acea bucurie de a o vedea pe care nu o mai gustase de aproape o săptămînă și pe care nimic în lume nu o putea înlocui. Căci de îndată ce Swann putea să și-o închipuie fără ură, de îndată ce deslușea bunătate în surîsul ei, iar dorința de a o răpi altuia nu se mai adăuga, din gelozie, iubirii sale, această iubire redevenea mai ales o înclinație pentru senzațiile pe care i le oferea persoana Odettei, pentru plăcerea de a admira ca pe un spectacol sau a cerceta ca pe un fenomen neobișnuit, o privire a ei ridicată ■ spre el, nașterea unui surîs, intonația vocii. Și această plăcere, de ferită de toate celelalte, crease, în cele din urmă, în el, o nevoie de ea, pe care numai ea putea să o potolească prin prezența-i sau prin scrisorile sale, aproape la fel de dezinteresată, aproape la fel de artistică, de perversă, ca o altă nevoie ce caracteriza această nouă perioadă din viața lui Swann cînd uscăciunii, deprimării din anii precedenți le succedase un fel de preaplin spiritual, fără ca el să știe căruia fapt îi datora această îmbogățire nesperată a vieții sale lăuntrice, tot astfel cura cineva cu o sănătate șubredă nu știe de ce, începînd dintr-un anume moment, se întremează, se îngrașă, și pare cîtva timp ■ că merge către o vindecare deplină: această altă nevoie, care se dezvoltă, de asemenea, în afara lumii reale, era cea de a auzi, de a cu noaște muzica.

Astfel, prin însuși procesul chimic al răului său, după ce secretase gelozie din iubire, începea din nou să fabrice tandrețe și milă pentru Odette. Ea redevenise o Odette fermecătoare și bună. Avea vemușcări că fusese aspru cu ea. Voia ca ea să vină lîngă el și, mai întîi, voia să-i fi prilejuit vreo plăcere, pentru a vedea cum recunoștința îi desenează chipul și îi modelează surîsul.

288

De aceea Odette, sigură că îl va vedea venind după cîteva zile, la fel de tandru și de supus ca înainte, să o roage să se împace, se obișnuia să nu se mai teamă că nu-i va fi pe plac, ba chiar să-l irite, refuzîndu-i, din comoditate, favorurile la care el ținea cel mai mult.

Poate că nu știa cît de sincer fusese el față de ea în timpul celei, cînd îi spusese că nu-i va mai trimite bani și va încerca să-i facă rău. Poate că nu știa nici cît de sincer era dacă nu față de ea, cel puțin față de el însuși, în alte cazuri cînd, în interesul viitorului legăturii lor, pentru a-i arăta Odettei că este capabil să se lipsească de

ea, că o ruptură rămîne mereu posibilă, el hotăra să nu o mai vadă cîtva timp .

Uneori asta se întîmpla după cîteva zile în timpul cărora ea nu-i prilejuise vreo nouă supărare; și cum știa că din viitoarele lui vizite nu se va putea alege cu o mare bucurie, ci mai curînd cu vreo neliniște care va pune capăt perioadei de calm în care se afla el, îi scria ca, fiind foarte ocupat, nu o va putea vedea în nici una din zilele pe care i le anunțase. Or, o scrisoare venită din partea ei, înerucișîndu-se cu a lui, îl ruga tocmai să schimbe ziua uneia din întîlniri. El se întreba de ce; bănuielile, durerea îl cuprindeau iarăși. Nu putea să mai respecte, în starea nouă de zbulcîm în care se găsea, angajamentul pe care îl luase în starea anterioară de calm relativ, alerga la ea și pretindea să o vadă în toate zilele următoare. Și chiar dacă nu i-ar fi scris ea prima, dacă i-ar fi răspuns numai, încuviințîndu-i cererea de a se despărți pentru un scurt timp, hotărîrea lui era zdruncinată și el voia să o întîlnească întruna. Căci, contrariu calculului lui Swann, consimțămîntul Odettei schimbase totul în sufletul lui. Ca toți cei care posedă un lucru, pentru a ști ce s-ar întîmpla dacă nu l-ar mai poseda un timp, el înlăturase acest lucru din mintea lui, lăsînd însă tot restul în aceeași stare ca atunci cînd acel lucru era acolo. Or, absența unui lucru nu înseamnă doar **asta**, nu este o simplă lipsă parțială, ci o răsturnare a întregului, o **stare** nouă ce nu poate fi prevăzută în cadrul celei vechi.

Dar alteleori, dimpotrivă — Odette tocmai se pregătea să plece în călătorie —, după vreo ceartă mărunță, aleasă de el drept pretext, se hotăra să nu-i scrie și să nu o revadă înainte de întoarcerea ei, dînd astfel aparențele, și cerînd beneficiul, unei mari certe, pe care ea o va crede poate definitivă, unei despărțiri care, în cea mai mare măsură, era inevitabilă din cauza călătoriei și pe care el o provoca doar ceva mai devreme. Și-o închipuia pe Odette neliniștită, supărată că nici nu o vizitase, nici nu-i scrisese, iar această imagine, **liniștindu-i** gelozia, îl ajuta să se dezobișnuiască mai ușor să o vadă. Pară îndoială, uneori, la capătul cel mai îndepărtat al minții sale,

289

[19 — În căutarea timpului pierdut

acolo unde hotărîrea lui o împingea datorită îndelungatului răstimp de trei săptămîni de despărțire acceptată, examina cu plăcere ideea că o va revedea pe Odette la întoarcerea ei; dar nerăbădarea lui era totodată atît de mică, încît începea să se întrebe de ce nu ar fi în stare să dubleze durata unei abstenențe atît de puțin dureroasă. Ea nu data însă decît de trei zile, răstimp mult mai scurt decît col pe care îl petrecuse adeseori fără să o vadă pe Odette, și cînd nu era premeditat, ca acum. Și iată totuși că o ușoară cojitrarietate sau un rău fizic — incituidu-l să considere momentul prezent ea pe un moment excepțional, în afara regulii, cînd înțelepciunea însăși ar admite că trebuie să accepti liniștea pe care o aduce plăcerea și să renunți, pînă la reluarea utilă a efortului, la voință—suspendau acțiunea acesteia, care înceta să-și mai exercite eonstringerea; sau doar amintirea unui amănunt de care uitase să o întrebe pe Gdtette, de exemplu, dacă se botărîse în ce culoare vrea să-și vopsească din nou trăsura sau, în legătură cu o anumită valoare de bursă, dacă dorește să cumpere acțiuni obișnuite sau privilegiate (era foarte frumos să-i arate că poate să rămînă fără s-o vadă, dar nu aj> fi fost prea practic să vopsească trăsura cum nu trebuie sau să cumpere acțiuni nerentabile), și ideea de a o revedea, din depărtările unde era acum prizonieră, revenea dintr-o dată în cîmpul prezentului și al posibilităților imediate, ca un elastic întins căruia îi dai drumul șau ca aerul dintr-o mașină pneumatică pe care o întredeschizi. Ideea revenea fără să mai întîlnească vreo piedică și, de altfel, în chip atît de irezistibil, încît Swann simțise cu *imit* mai puțină dificultate cum se apropie una cîte una cele cincisprezece zile în timpul cărora urma să rămînă despărțit de Odette, decît cînd aștepta cele zece minute de care avea nevoie vizitiul lui pentru a înhăma caii la trăsura ce urma să-l ducă la ea acasă, minute pe care le petrecuse cu a nerhădare și o bucurie nebune, întore»d;u-se de mii de ari spre a-și arăta tandrețea,cătore ideea de a e regăsi care, printr-o schimbare atît de bruscă, în clipa cînd o «redea atît de departe, era din nou lîngă el, în conștiința șa imediată. Ea nu mai întîlnea în cale obstacolul dorinței de a căuta să i se reziste, care nu mai exista în mintea lui Swann, de cînd, dovedindu-și sieși — așa credea el, cel pațin — că era capabil să se despărta ei* ușurință, nu mai vedea nici un inconvenient în a amina/o tentativă de separare pe care acum era sigur că o poate realiza/ ori de cîte va voi. Totodată, această idee de a o revedea îi revenea împodobită cu o noutate, o seducție înzestrată eu o virulență pe care abis* nuiņa le tocise, dar care se exacerbaseră după această privațiune nu de trei zile, ci de cincisprezece (căci durata unei renunțări trebuie cal-

290

culată cu anticipație, în raport cu termenul hotărît), și clin ceea ce pînă atunci fusese o plăcere așteptată pe care o sacrifici ușor, făcuse o fericire nesperată, împotriva căreia ești fără de putere. Revenea înfrumusețată și pentru ca Swann nu știa ce putuse Odette ghidi, sau chiar face poate, vîzînd că el nu-i dăduse nici un semn de viață, astfel încît ceea ce urma el să întîlnească era descoperirea pasionantă a unei Odette aproape necunoscute.

Dar ea, tot așa cum știuse că refuzul de a-i da bani nu e decît o stratagemă, nu vedea decît un pretext în întrebarea pe care Swann i-o pune în legătură cu trăsura ce urma a fi vopsită sau cu acțiunile ce trebuiau cumpărate. Căci nu reconstitua diferitele faze ale acestor crize străbătute de el, și în ideea pe care și-o

făcea ea despre ele, omitea să le înțeleagă mecanismul, neerezmd decît în ceea ce știa dinainte, în necesarul, infailibilul și mereu identicul sfîrșit. Idee incompletă — și cu atît mai profundă, poate — dacă ai fi judeeat-o din punctul de vedere al lui Swann, care ar fi găsit, fără îndoială, că nu este înțeles de Odette, așa cum un morfinoman sau un tuberculos, convinși că au fost împiedicați, unul de un eveniment exterior, în chiar momentul cînd voia să se lepede de obiceiul său înveterat, altul de o indispoziție întîmplătoare, în elipa cînd, în sfîrșit, urma să se însănătoșească, se simt neînțeleși de medicul care nu acordă aceeași importanță acestor pretinse împrejurări, simple travestiuri, după el, învăluite pentru a redeveni sesizabile de către bolnavii săi, în -viciul și în starea morbidă care, îa realitate, apasă fără putință de vindecare asupra lor, în timp ce fti își fac vise de înțelepciune sau de însănătoșire. Și, de fapt, iubirea lui Swann ajunsese în acea etapă cînd medicul și, în unele situații, chiar chirurgul cel mai îndrăzneț, se întreabă dacă este încă înțeles, sau chiar posibil, să-l lipsești pe un bolnav de viciul lui sau să-l vindeci de maladia de care suferă.

Desigur, Swann nu avea conștiința nemijlocită a întinderii acestei iubiri. Cînd încerca să o măsoare, i se întîmpla uneori ca ea să-i pară diminuată, aproape redusă la nimic; *de* exemplu îi reveneau în memorie în anumite zile neplăcerea, aproape dezgustul pe care i-I inspiraseră, înainte de a o iubi pe Odette, trăsăturile ei prea expresive, tenul ei lipsit de prospețime. „într-adevăr, am făcut un mare progres, își spunea el a doua zi; dacă e să văd lucrurile cum sînt, ieri nu gustam aproape nici o plăcere aflîndu-mă cu ea ÎB pat: ciudat, găseam chiar că e „urîtă.” „și „desjiștir,” „ra sincer, „fcw iubirea „lui se .iatiwdieavCU mult dincolo de -regiunile dorinței fizice, însăși persoana Odettei nu mai ocupa aici un loc prea mare. Cînd privirea lui întîlnea pe masă fotografia Odettw, sau cînd ea venea

19*

291

să-l vadă, cu greu identifica figura de carne sau de carton cu tulburarea dureroasă și constantă care sălășluia în el. își spunea aproape cu uimire: „Este ea”, ca și cum, dintr-o dată, ne-ar fi fost **arătată** în fața noastră, exteriorizată, una dintre bolile noastre, pe care nu am fi găsit-o asemănătoare cu cea de care sufeream. încerca să se întrebe cine este „ea”; căci iubirea și moartea seamănă nu atît prin acele trăsături, atît de vagi, despre care se vorbește întruna, ci prin faptul ca ne silesc să ne întrebăm tot mai mult, din teama că realitatea lui ne va scăpa, asupra misterului personalității. **Iar** **acea** maladie care era iubirea lui Swann sporise în asemenea măsură, era atît de strîns legată de toate obiceiurile lui Swann, de toate faptele sale, de gîndirea, de sănătatea sa, de somnul său, de viața sa, ba chiar și de ceea ce el dorea să se întîmple după moartea sa, era în asemenea măsură una cu el, încît nu ai fi putut-o smulge **din** trapul său fără să-l nimicești pe el însuși aproape în întregime; după cum spun chirurgii, iubirea lui nu mai era operabilă.

Prin acesta iubire Swann fusese în asemenea măsură desprins de toate interesele sale, încît cînd, din întîmplare, se întorcea în societatea înaltă, spunîndu-și că relațiile lui, ca o montură elegantă, pe care ea, de altfel, nu ar fi știut să o prețuiască foarte exact, puteau să-l ridice puțin m ochii Odettei (și ar fi fost poate adevărat, dacă nu ar fi fost înjosite de chiar acea iubire, care pentru Odette deprecia toate lucrurile pe care le atingea, prin însuși faptul că părea să le proclame mai puțin prețioase), simțea, alături de tristețea de **a** se afla în locuri necunoscute și printre oameni necunoscuți de ea, plăcerea dezinteresată pe care ar fi avut-o citind un roman sau privind un tablou unde sînt pictate distracțiile unei clase trîndave, cum se complăcea el însuși să considere felul cum funcționa viața lui casnică, eleganța garderobei și numărul servitorilor, bunul plasament al banilor, așa cum citea în Saint-Simon — unul dintre autorii lui preferați — despre mersul mecanic al zilelor, despre felurile de mîncare de la masa doamnei de Mantenon⁹¹, sau despre zgîrcenia deliberată și traiul pe picior mare al lui Lulli⁹². Și, în slaba măsură în care detașarea sa nu era absolută, motivul acestei plăcerinoi pe care o gusta Swann era de a putea **emigra pentru** o clipă în puținele părți din el însuși rămase aproape străine de iubirea, de nefericirea lui. în această privință, personalitatea pe care i-o atribuia mătușa mea, de „Swann fiul”, distinctă de personalitatea sa **mai** individuală **de** Charles Swann, era cea în care el se simțea acum **cel mai bine. într-o zi cînd, pentru aniversarea prințesei de Panna** (și pentru că ea putea adeseori să-i fie indirect agreabilă Odettei, procurîndu-i bilete pentru diferite gale și jubileuri), voise să-i trimită

fructe, neștiind prea bine cum să le comande, o rugase să le comande în locul lui pe o verișoară a mamei sale care, fericită eă-i poate face un serviciu, îi scrisese, înfățișîndu-i socoteala, că nu luase toate fructele din același loc, ci strugurii de la Crapote, magazin specializat în asta, fragii de la Jauret, perele de la Chevet, unde erau mai frumoase etc, „fiecare fruct fiind luat în mîna și cercetat pe îndelete de mine”. Și într-adevăr, din mulțumirile

prințesei putuse să-și dea seama cât de parfumați fuseseră fragii și cât de zemoase, perele. Dar mai ales acel „fiecare fmcț fiind luat în mînă și cercetat pe îndelete de mine” fusese liniștitor pentru suferința lui, ducîndu-i conștiința într-o regiune unde ajungea arareori, deși ea îi aparținea, în calitatea lui de moștenitor al unei familii burgheze bogate și de bună tradiție, în sînul căreia se păstraseră din tată-n fiu, gata să i se ofere de îndată ce ar fi dorit, cunoașterea „bunelor adrese” și arta de a ști să faci o comandă.

Desigur, uitase de prea multă vreme că era „Swann fiul” pentru a nu simți, cînd redevenea asta pentru o clipă, o plăcere mai vie decît cele pe care le-ar fi putut avea în restul timpului și de care era blazat; și dacă amabilitatea burghezilor, pentru care el rămînea mai ales asta, era mai puțin călduroasă decît cea a aristocrației (dar mai măgulitoare, de altfel, căci pentru ei, cel puțin, ea rămîne totdeauna nedespărțită de prețuire), o scrisoare din parte» unei altețe, orice distracții princiare i-ar fi propus, nu-l putea bucura ca epistola prin care i se cerca să fie martor, sau numai să asiste la o căsătorie în familia unor vechi prieteni ai părinților săi dintre care unii continuaseră să-l vadă — ca bunicul meu ce, cu un an în urmă, îl invitase la căsătoria mamei —, iar alții abia dacă îl cunoșteau personal, dar considerau că au îndatoriri de politețe față de fiul, față de veșnicul urmaș al răposatului domn Swann.

Dar, dată fiind intimitatea veche pe care o avea cu ei, oamenii din înalta societate, într-o anumită măsură, făceau de asemenea parte din casa, din servitorimea, din familia sa. Simțea că are. gîin-dindu-se la strălucitele lui prietenii, același sprijin în afara lui însuși, același confort pe care le avea cînd privea frumoasele pămîin-turi, frumoasa argintărie, frumoasele fețe de masă și cearceafuri care îi veneau de la ai săi. Și gîindul că dacă ar fi fost lovit de apo-plexie cînd se afla la el acasă, ducele de Chartres, prințul de Reuss, ducele de Luxembourg și baronul de Charlus ar fi fost pe dată și in mod cu totul firesc chemați de cameristul lui, îi aducea aceeași mîngîiere ca bătrînei noastre Françoise faptul de a ști că va fi în-mormîntată în cearceafuri de pînză fină, ele ea pregătite anume, brodate cu inițialele ei, necîrpite (sau cîrpite cu atîta măiestrie încît

293

A

cusătura voia parcă să arate cât de iscusită este mina care a făcut-o), lințoliu din a cărei imagine ea știa să extragă adeseori o anumită satisfacție, avîndu-și sursa dacă nu într-o bună stare fizică, cel puțin în amorul ei propriu. Dar, mai ales, ca în toate faptele și gîin-durile lui care se raportau la Odette, Swann era întruna dominat și condus de sentimentul nemărturisit că el îi era poate nu mai puțin drag, dar mult mai puțin plăcut la vedere decît oricine altul, fie și decît cel mai plicticos invitat al soților Verdurin; cînd se gîindea însă la o lume pentru care el era bărbatul strălucit prin excelență, ce trebuia cu orice preț atras, stîmîind dezolarea celor care nu-l mai vedeau prin saloane, începea iarăși să creadă în existența unei vieți mai fericite, aproape să capete poftă de ea, cum i se întîmplă unui bolnav care stă la pat de multe luni, silit fiind să respecte un regim sever, și caro vede într-un ziar felurile de mîncare servite la un dejun oficial sau reclama pentru o croazieră în Sicilia.

Dacă era obligat să prezinte scuze celor din societatea înaltă pentru că nu-i vizita, față de Odette, în schimb, se scuza că o vizitează. Ba eh iar își plătea vizitele (întrebîndu-se la sfîrșitul lunii, mai ales dacă i se părea că a abuzat de răbdarea ei și o vizitase prea des, dacă suma de patru mii de franci trimisă ei îi era de ajuns), și pentru fiecare găsea un pretext, ducîndu-i fie un cadou, fie o informație de care ea avea nevoie, fie spunînd că îl întîlnise în drum spre ea pe domnul de Charlus, care îi pretinsese să-l întovărășească. Și, cînd nu mai avea nici o altă soluție, îl ruga pe domnul de Charlus să se ducă repede la ea, să-i spună ca din întîmplare, în cursul conversației, că își amintește că trebuie să-i vorbească lui Swann și că o roagă să trimită un servitor să-l cheme pe dată la ea; dar cel mai adeseori Swann aștepta zadarnic și domnul de Charlus îi spunea seara că pretextul lui fusese zadarnic. Astfel îneit nu numai că Odette lipsea acum adeseori, dar chiar cînd rămînea în Paris îl vedea puțin, și ea care, pe vremea cînd îl iubea, îi spunea: „Sînt tot-deuna liberă” și „Ce-mi pasă mie de părerea celorlalți”, acum, de fiecare dată cînd voia să o vadă, îi răspundea că trebuie respectate conveniențele sau că e foarte ocupată. Cînd el îi propunea să meargă împreună la o serbare de caritate, la un vernisaj, la o premieră, **nade** ea oricum voia să se ducă, Odette îi spunea că el vrea să afișeze legătura lor și că o tratează ca pe o cocotă. Pentru a încerca să o în-tîlnească totuși undeva, Swann, care știa că îl cunoaște și îl iuheșfie mult pe unchiul meu Adolphe, cu care el însuși fusese prieten, l-a vizitat într-o zi pe acesta în micul lui apartament din strada Belle-chasse, spre a-i cere să folosească în favoarea lui influența pe care o avea asupra Odettei. Și cum ea lua totdeauna, cînd îi vorbea lui

294

Swann despre unchiul meu, o înfățișare poetică, spunînd: „Ah! el nu este ca tine, prietenia lui pentru mine este un lucru atît de frumos, atît de nobil, atît de gingaș! Nu mi-ar face afrontul de a voi să se arate cu mine în toate locurile publice”, Swann se simți încurcat, neștiind pe ce ton trebuie să-i vorbească despre ea unchiului meu. Stabili superioritatea și, *a priori*, axioma supra-umanității ei serafice, cunoașterea prin revelare a virtuților ei nedemonstrabile, a căror noțiune nu putea deriva din experiență. „Vreau să vorbesc eu dumneata. Dumneata știi ce femeie superioară tuturor celorlalte, ce ființă vrednică de adorație, ce înger este Odette. Dar știi și ce înseamnă viața la Paris. IN^Tu toată lumea o cunoaște pe Odette așa cum o cunoaștem noi. dumneata și cu mine.

Și iată de ce există oameni care găsesc că eu joc un rol oarecum ridicol; ea nu poate admite nici măcar să o întâlnesc în hmie, la teatru, de exemplu. Dumneata, în care are atîta încredere, nu i-ai putea spune cîteva cuvinte în sprijinul meu, asigurînd-o că exagerează cînd crede că un galut venit din partea mea i-ar dăuna?"

Unchiul meu îl sfătui pe Swann să nu o mai vadă eîtăva vreme pe Odette, care îl va iubi atunci mai mult, iar pe Odette să-l lase pe Swann să o întâlnească pretutindeni unde acesta va vrea. Cîteva zile mai tîrziu, Odette îi spunea lui Swann că fusese decepționată vîzînd că unchiul meu nu se deosebește de ceilalți bărbați: încercase să o posede cu forța. Ea îl liniști pe Swann, care, în prima clipă, voi să se ducă să-l provoace pe unchiul meu la duel; de atunci, Swann nu-i mai dădu mina cînd îl întâlnește. Regretă cu atît mai mult această **cearta** cu unchiul meu Adolphe, cu cît nădăjduise că dacă l-ar fi văzut uneori și ar fi putut vorbi ca între prieteni cu el, și-ar fi lămurit anumite zvonuri privitoare la viața pe care Odette o dusese odinioară la Nisa. Căci unchiul meu Adolphe își petrecea acolo iernile. Și **Swann** se gîndea chiar eă poate o cunoscuse pe Odette acolo. Puținele cuvinte pe care cineva le răsise din greșeală în fața lui, ou privir-e Ja im bărbat care ar fi fost amantul Odettei, îl tulburaseră nespuse de mult pe Swann. Dar lucrurile pe **care** le-ar fi găsit, înainte de a le cunoaște, îngrozitoare și cu neputință de crezut, de îndată ce le știa, erau încorporate **pentru** totdeauna în tristețea lui, admise, și el nu ar mai fi putut înțelege ca asemenea lucruri să nu se fi întîmplat. Numai că fiecare dintre ele schimbă pentru totdeauna ideea pe careși-o făcea despre amanta lui. I se păru odată ci iar că înțelege că moravurile ușoare ale Odettei, pe care nu le-ar fi bănuț, erau destul de cunoscute, și că la Baden-Baden și la Nisa, cînd petrecea aici odinioară mai multe luni. se bucurase de un fel *de* noto-

295

rietate galantă. Căută să se apropie de anumiți bărbați mai petrecăreți, pentru **a** le pune întrebări; dar aceștia știau că o cunoaște pe Odette; și apoi se temeă că astfel îi va face să se gîndească din nou la ea, punîndu-i pe urmele ei. Dar el care, pînă atunci, ar fi socotit cum nu se poate mai plicticos tot ce avea vreo legătură cu viața cosmopolită de la Baden-Baden sau de la Nisa, aflînd că Odette petrecuse poate odinioară în aceste orașe ale plăcerii, fără să ajungă a ști vreodată dacă numai pentru a-și satisface nevoia de bani "de care, datorită lui, scăpase, sau capricii ce puteau oricînd renaște, so **apleca** acum neliniștit, neputincios, orb și cuprins de amețea la către abisul fără fund care înghițișe acei ani de la începutul Septenatului⁹³, cînd își petreceai iarna pe Promenade des Anglais, iar vara pe sub teii din Baden-Baden, găsindu-i de o profunzime dureroasă, dar magnifică, precum cea cu care i-ar fi înzestrat un poet; și ar fi reconstituit faptele mărunte ale cronicii Coastei de Azur din acea vreme, dacă ele ar fi putut să-l ajute să înțeleagă ceva din surîsul sau din privirile Odettei — totuși atît de cinstite și de simple — cu mai multă pasiune decît esteticianul care cercetează documentele rămase din Florența secolului al XV-lea, pentru a încerca să pătrundă și mai adînc în sufletul personajelor lui Botticelli: la Primavera, la belfa Vanna, sau Venus. Adeseori, fără să-i spună nimic, o privea, dus pe gînduri; ea îi spunea: „Cît ești de trist!" Nu do multă vreme, trecuse de la ideea că este o ființă bună, asemenea celor mai bune din cîte cunoscuse, la ideea că este o femeie întreținută; și invers, i se întîmplase, tot de atunci, să se întoarcă de ia acea Odette de Crecy poate prea cunoscută de cheflii, de fustangii, la chipul cu o expresie uneori atît de blîndă, la fire;!, ei atît de omenească. își spunea: „Ce importantă poate să aibă că la Nisa toată lumea știe cine este Odette de Crecy? Keputațiiie di' genul ăsta, **chiar** cînd sînt adevărate, se întemeiază pe ideile celorlalți"; se gîndea că această legendă, chiar autentică, îi era exterioară Odettei, nu era în ea ca o personalitate ireductibilă și răufăcătoare; că ființa care putuse fi adusă în situația de a făptui răul era o femeie cu ochii blînzii, cu inima miloasă față de suferință, cu un trup supus, pe care el îl strînsese în brațe, o femeie pe care ar putea să ajungă într-o zi să o posede pe de-a-ntr-e-gul, dacă reușea să-i fie întru totul necesar. Era aici, adeseori obosită, cu chipul golit pentru o clipă de preocuparea febrilă și bucuroasă pentru lucrurile necunoscute care îl făceau pe Swann să sufere atît de mult; își dădea la o parte părul cu mîinile; fruntea, fața ei păreau mai mari; atunci, dintr-o dată, vreun ghid omenesc, vreun simțămînt bun, așa cum au toate făpturile, cînd, într-o clipă de

296

odihnă sau de reculegere, se regăsesc pe ele însele, țîșnea din ochii ei ca o rază galbenă. Și pe dată întreaga-i față se lumina, ca o pajiște cenușie sub norii ce se îndepărtează, pe neașteptate transfi-gurînd-o sub apusul de soare. Swann ar fi putut împărți cu ea viața ce se afla atunci în Odette, chiar viitorul pe care ea părea că-l privește visător; nici un zbuțium rău nu părea a-și fi lăsat zgura, Ori-cît de rare în ultima vreme, clipe ca acestea nu au fost inutile. Prin mijlocirea amintirii, Swann lega între ele aceste particule, desființa intervalele, turna parcă în aur o Odette bună și calmă pentru care făcu mai-târziu (după cum se va vedea în partea a doua a acestei opere) sacrificii pe care cealaltă Odette nu le-ar fi obținut. Dai¹ eît de rare erau aceste momente, și eît de puțin o vedea acum! Chiar pentru întîlnirea lor de seară, ea nu-l anunța decît în ultima clipă dacă poate să vină, căci, socotind că el este totdeauna liber, voia mai întîi să fie sigură că nimeni altul nu îi va propune să o viziteze. îi spunea că este silită să aștepte un răspuns de cea mai mare importantă pentru ea, și chiar dacă, după ce îl chemase pe Swann, niște priteni îi transmiteau Odettei, cînd seara începuse, că o așteaptă la teatru sau la vreun

supeu, ea sărea prin casă veselă și se îmbrăca în grabă. Pe măsură ce înainta în pregătiri, fiecare mișcare a ei îl apropia pe Swann de momentul când va trebui să o părăsească, de acea clipă când ea va pleca parcă în goană, fericită; și când, în sfârșit, gata, privind-se pentru ultima oară în oglindă, cu fața încordată și luminată de atenție, punea puțin roșu pe buze, își prindea o șuviță de păr și cerea să i se aducă pelerina de seară, albastră și cu ciucuri de aur, Swann era atât de trist, înțea ea nu-si putea stă-pîni un gest de nerăbdare și îi spunea: „Uite care îți este mulțumirea pentru că te-am ținut lângă mine pînă în ultima clipă. Iar eu care credeam că asta o să-ți facă plăcere! Data viitoare n-o să uit cum te-ai purtat!” Uneori, cu riscul de a o supăra, își făgăduia să, încerce să știe unde se duse, visa să se alieze cu Forcheville care, poate, i-ar fi putut spune. De altfel, când știa cu cine își petrecea, ea seara, rareori se întâmpla să nu poată descoperi printre toate relațiile sale pe cineva care să-l cunoscă, fie chiar și indirect, pe bărbatul cu care ea ieșise, și putea astfel obține cu ușurință cutare sau cutare informație. Și în timp ce îi scria vreunui prieten pentru a-i cere să încerce să lămurească cine știe ce amănunt, se simțea cuprins de o mare liniște, căci înceta să-și mai pună atîtea întrebări fără de răspuns și transfera asupra altcuiva oboseala de a se întreba neîncetat. Este adevărat că Swann nu era mai liniștit după ce căpăta anumite informații. Faptul de a ști nu ne îngăduie întot-deuna să împiedicăm faptele să se petreacă, dar cel puțin ținem lu-

297

crurile pe care le știm, dacă nu în mîinile noastre, cel puțin în gîin-direa noastră, unde le ordonăm după cum vrem, ceea ce ne dă iluzia unui fel de putere asupra lor. Era fericit ori de cîte ori domnul de Charius se afla împreună cu Odette. Swann știa că între domnul de Charius și ea nu se poate petrece nimic, că domnul de Charius e întovărășea din prietenie pentru el, și că îi va povesti fără nici o dificultate ce făcuse ea. Uneori, ea îi declarase atât de categoric lui Swann că îi e cu neputință să-l vadă într-o anume seară, părea că ține atât de mult să iasă în oraș, înțea Swann acorda o mare importanță prezenței domnului de Charius. A doua zi, fără să îndrăznească să-i pună acestuia prea multe întrebări. îl constrîngea, prefăcîndu-se că nu-i înțelege prea bine primele răspunsuri, să-i dea și altele noi, după fiecare simțindu-se mai ușurat, căci afla curînd că Odette își petrecuse seara gustînd din **plăceri** cum nu se poate mai inocente. „Dar, dragul meu Meme, nu **înțeleg** prea bine..., doar nu v-ați dus la muzeul Grevin⁹⁴ de îndată ce **ați** ieșit de la ea. V-ați dus mai întîi în altă parte. Nu? Oh! cit e de nostim! Nici nu știi cît de tare mă amuz, dragul meu Meme. Dar ce idee ciudată a putut să aibă cînd a vrut să se ducă după aceea la «Le Chat Noir», e o idee care îi seamănă... Dumneata ai avut ideea? Ciudat! La urma urmei nu e o idee prea rea, cunoștea acolo probabil multă lume, nu-i așa? Nu? Nu a vorbit cu nimeni? Extraordinar! Atunci ați rămas amîndoi acolo, singuri-singurei? Parcă am în fața ochilor scena asta. Ești tare drăguț, scumpul meu Meme, te iubesc tare mult.” Swann se simțea ușurat. Cît de dulci îi păreau cuvinte ca acestea: „Nu cunoștea pe nimeni, n-a vorbit cu nimeni”, eu cîtă ușurință circulau în el, cît erau de fluide, de aeriene, de respirabile, pentru el, căruia i se întâmplase. stînd de vorbă cu oameni indiferenți pe care abia dacă îi asculta, să audă uneori anumite fraze (asta, de exemplu: „Am văzut-o ieri pe doamna de Crecy, era cu un domn pe care nu-l cunosc”) care, pe dată, se solidificau în inima lui Swann, se întăreau ca un lucru adînc în crustat, o sîșșii, **rămăneau** de-apururi acolo, nemișcate. Și totuși, după o clipă, își spunea ea Odette îl găsea pro-ba&il foarte plicticos, de vreme ce prefera asemenea plăceri prezenței sale. Iar neînsemnătatea lor, chiar dacă îl liniștea, îl supăra ca o trădare.

Chiar cînd nu putea ști unde fusese ea, s-ar fi mulțumit, penti ii a-și potoli neliniștea pe care o simțea atunci, și împotriva căreia **prezența Odettei**, plăcerea de a fi lângă ea erau singurul leac (leac ce, cu timpul, îi agrava boala, dar care cel puțin îi calma pentru o clipă suferința), dacă Odette i-ar fi îngăduit să rămînă **ta** ea atîta vreme cît ea lipsea de acasă, să o aștepte pînă la ora întoarcerii, în calmul

298

căreia s-ar fi topit cele eîteva ceasuri pe care o vrajă, un blestem le făcuseră să-i pară diferite de celelalte. Dar ea îi interzicea asemenea lucru; Swann se întorcea la el casă; se străduia, pe drum, să-și **Iaci** diferite proiecte, nu se mai gîndea la Odette; ba chiar, dezbrăcîndu-se, ajungea să aibă gînduri destul de vesele; se băga în pat sperînd că a doua zi se va duce să vadă o capodoperă și stîngea lumina; dar, de îndată ce, pregătindu-se să doarmă, înceta să mai exercite asupra lui însuși o constrîngere de care nici măcar nu mai era conștient, într-atît de mult devenise pentru el o obișnuință, îl cuprindea un fior înghețat și începea să plîngă în hohote. Nici nu voia să știe de ce, își ștergea lacrimile, își spunea, rîzînd: „Asta-i bună, mă neu-rastenizez”. Apoi nu se putea gîndi fără să simtă o mare oboseală că a doua zi va trebui iar să încerce să afle ce făcuse Odette, să pună în joc tot felul de influențe pentru a încerca să o vadă. Necesitatea aceasta de activitate neînteruptă, monotonă și fără rezultate era atât de cumplită, încît într-o zi, observînd un fel de crescătura de carne pe pîntec, simți o adevărată bucurie la gîndul că este poate o tumoare ce-i va aduce moartea, că nu va mai trebui să se preocupe de nimic, că boala îl va stăpîni, va face din el o jucărie, pînă la sfîrșitul apropiat. Și, într-adevăr, dacă în acea perioadă i se întâmplă adeseori, fără să și-o mărturisească, să-și dorească moartea, era din dorința de a scăpa nu atît de suferințele-i

ascuțite cât de monotonia strădaniilor sale.

Și totuși ar fi vrut să trăiască pînă în ziua cînd nu o va mai iubi, cînd nu va mai avea nici un motiv să-l mintă și cînd va putea, în sfîrșit, să afle de la ea dacă atunci cînd se dusese să o vadă într-o după-amiază, se culcase sau nu cu Forcheville. Adeseori, timp de eîteva zile, bănuiala că îl iubea pe un altul îl făcea să nu-și mai pună această întrebare cu privire la Forcheville, care îi devenea aproape indiferentă, ca acele forme noi ale uneia și aceleași stări maladive ce par pentru moment că ne-au eliberat de cele precedente. În anumite zile chiar, nu era chinuit de nici un fel de bănuială. Se credea vindecat. Dar a doua zi dimineața, la trezire, simțea în același loc, aceeași durere, al cărei ascuțit, în ajun, în timpul zilei, se tocise datorită șuvoiului de impresii diferite. Dar ea era tot acolo. Mai mult, tocmai ascuțitul acestei dureri îl trezise pe Swann din somn. Fiindcă Odette nu-i spunea nimic despre acele lucruri atît de importante care îl preocupau în asemenea măsură zilnic (deși trăise îndeajuns ca să știe că nimic nu este mai important decît plăcerea), nu putea să încerce vreme prea îndelungată să și le îngăduie, creierul său funcționa în gol; atunci își trecea un deget peste pleoapele obosite, ca și cum ar fi șters sticla lomionului, și înceta cu totul să

299

A

se mai gîndească. Totuși, din acest ținut necunoscut ieșeau uneori la suprafață anumite ocupații, vag legate de ea, do vreo obligație față de rude îndepărtate sau de prieteni de odinioară, care, pentru că erau singurii invocați adeseori ca împiedicînd-o să-l vadă, îi apăreau lui Swann ca alcătuiind cadrul fix, necesar, al vieții Odettei. Din cauza tonului cu care îi spunea din cînd în cînd „este ziua cînd mă duc cu prietena mea la Hipodrom”, dacă, simțindu-se bolnav și gîndind: „Poate că Odette s-ar îndura să treacă pe la mine”, el își amintea dintr-o dată că era tocmai acea zi: „Ah! își spunea, nu, nu e cazul să o rog să vină, trebuia să mă gîndesc de la bun început, este ziua cînd se duce cu prietena ei la Hipodrom. Să ne mulțumim cu ce este posibil; de ce să-i propunem lucruri inacceptabile, dinainte refuzate”. Și această îndatorire ce-i revenea Odettei de a se duce la Hipodrom și în fața căreia Swann se înclina astfel, nu-i apărea numai ineluctabilă; căci acest caracter de necesitate pe care îl avea părea a face plauzibil și legitim tot ceea ce, mai de aproape sau mai de departe, se raporta la ea. Dacă, Odette fiind salutată pe stradă de un trecător, ceea ce stîrnise gelozia lui Swann, ea îi răspundea la întrebări legînd existența acestui necunoscut de una dintre cele două sau trei mari îndatoriri de care ea îi vorbise, dacă, de exemplu, îi spunea: „Este un domn care se află în loja prietenei cu care mă duc la Hipodrom”, această explicație liniștea bănuielile lui Swann care, într-adevăr, găsea că prietena trebuie? să aibă și alți invitați decît Odette în loja ei de la Hipodrom, invitați pe care nu încercase sau nu reușise niciodată să și-i imagineze. Ah! cât de mult ar fi vrut să o cunoască pe prietena care se ducea la Hipodrom, și cât și-ar fi dorit să-l ia și pe el acolo împreună cu Odette! Cum ar fi renunțat la toate relațiile sale înalte pentru orice persoană care o vedea în mod obișnuit pe Odette, fie ea și manichiuristă sau vîn-zătoare într-un magazin! Ar fi cheltuit pentru ele mai mult decît pentru niște regine. Căci ele i-ar fi oferit, prin partea pe care o cuprindeau din viața Odettei, singurul calmant eficace pentru suferințele lui. Cu cîtă bucurie ar fi alergat să-și petreacă zilele la vreuna dintre aceste ființe modeste pe care fie din interes, fie cu toată sinceritatea, le întâlnea din cînd în cînd Odette! Și-ar fi ales să locuiască pentru totdeauna la etajul al cincilea al cine știe cărei case sordide și mult dorite, unde Odette nu-î lua cu ea și unde dacă ar fi locuit împreună eu fosta croitoreasă, al cărei amant s-ar fi prefăcut că este, ar fi fost vizitat de ea aproape zilnic! Ce existență modestă, abjectă, dar molcomă, calmă și fericită, ar fi acceptat să trăiască, la nesfîrșit, în aceste cartiere de mahala!

300

Se mai întîmpla încă uneori, cînd, întîlnindu-l pe Swann, Odette vedea apropiindu-se pe cineva ce-i era lui necunoscut, ca el să poată observa pe chipul ei o tristețe ca aceea din ziua cînd el o vizitase în același timp cu Forcheville. Dar asta se întîmpla rar; căci în zilele cînd, în ciuda numeroaselor ei ocupații și a temerii că lumea îi va bîrfi, ajungea să-l vadă pe Swann, Odette era acum sigură pe sine: contrast enorm, poate revanșă inconștientă sau reacție firească față de emoția temătoare simțită de ea alături de el în primele zile ale cunoștinței lor, cînd ea începuse o scrisoare cu aceste cuvinte: „Prietene, mîna îmi tremură atît de puternic îneît de abia dacă pot scrie” (cel puțin asta pretindea ea, și această emoție era, neîndoielnic, măcar în parte sinceră, căci altminteri ea nu ar fi putut dori să o exagereze, prefăcîndu-se). Pe acea vreme Swann îi plăcea. Tremurăm întotdeauna doar pentru noi înșine, doar pentru cei pe care îi iubim. Cît sîntem de siguri pe noi, cît sîntem de liniștiți și de îndrăzneți în preajma lor, cînd fericirea noastră nu mai este în mîinile lor! Vorbindu-i, scriindu-i, ea nu mai folosea acele cuvinte prin care încerca odinioară să-și ofere iluzia că el îi aparține, căutînd tot felul de pretexte pentru a spune „al meu”, cînd era vorba de el: „Ești al meu, ești comoara mea, este parfumul prieteniei noastre, îl păstrez”, de a-i vorbi despre viitor, chiar despre moarte, ca despre un lucru comun amîndurora. În acele vremuri, ea răspundea cu admirație tuturor spuselor lui: „Dumneata nu vei fi niciodată ca alții”; îi privea capul prelung și cam chel, despre care cei care cunoșteau

succesele lui Swann gîndeau: „Nu este frumos, dar are mult șic: uitați-vă la monoclul lui, la felul cum își aduce părul pe frunte, la surîsul lui!” și, mai curioasă poate să știe ce era el eu adevărat decît dornică să-i fie amantă, spunea: „Dacă aș putea a'la ce se ascunde în capul ăsta!” Acum ea răspundea la orice cuvînt al lui Swann pe un ton uneori iritat, uneori indulgent: „Nu vei fi niciodată ca toată lumea!” Se uita la acel cap care îmbă-trînise doar cu puțin, din pricina supărării (dar despre care acum toți gîndeau, în virtutea aceleiași aptitudini care ne îngăduie să descoperim intențiile unei simfonii după ce am citit programul, și cu cine seamănă un copil cînd îi cunoaștem părinții: „Nu este chiar urît, dar e ridicol; uitați-vă la monoclul lui, la felul cum își aduce părul pe frunte, la surîsul lui!”), reuizînd în imaginația lor sugestionată limita imaterială care separă, după cîteva luni, un cap de bărbat iubit și un cap de încornorat), și spunea: „Ah! dacă aș putea să schimb ce se află în capul ăsta, să-l fac mai înțelegt”.

301

Totdeauna gata să creadă ce își dorea, dacă purtările Odettei față de el lăsau locul fie și celei mai mici îndoieli, se arunca asupra acelor cuvinte.

—Poți, dacă vrei, îi spunea el.

Și încerca să-i arate că și-ar asuma o nobilă sarcină dacă l-ar liniști, l-ar îndruma, l-ar sili să lucreze, sarcină căroră alte femei ar fi fericite să i se consacre; este adevărat că adăuga că nobila sarcină, exercitată de ele și nu de ea, nu i s-ar mai fi părut decît o indiscretă și insuportabilă uzurpare a libertății sale. „Dacă nu m-ar iubi puțin, își spunea el, nu ar dori să mă transforme. Dar ca să mă transforme, ar trebui să ne întîlnim mai des.” Și astfel vedea în reproșul ei o dovadă de interes, de iubire poate; și, într-adevăr, îi dădea acum atît de puține dovezi de felul acesta, încît era silit să judece ca fiindu-i favorabile pînă și interdicțiile pe care ea i le făcea. Într-o zi ea îi spuse ca nu-i plăcea vizitiul lui, că îl ațîță poate împotriva ei, că, în orice caz, nu se arată față de el atît de exact și de politicos pe cît ar fi vrut ea. Simțea că Swann dorește să o audă gpunînd: „Nu mai veni cu el la mine”, așa cum ar fi dorit o sărutare. Și cum era bine dispusă, rosti acele cuvinte; el fu înduioșat. Seara, sînd de vorbă cu domnul de Charlus, cu care avea dulcea bucurie de a putea vorbi despre ea în mod deschis (căci pînă și cele mai mărunte cuvinte pe care le adresa, chiar și persoanelor ce nu o cunoșteau, se raportau într-un fel oarecare la ea), îi spuse:

—Cred totuși că mă iubește; este atît de drăguță cu mine și ceea ce fac nu-i este, cu siguranță, indiferent.

Și dacă, în clipa cînd pornea către ea, urcîndu-se în trăsura lui cu vreun prieten care urma să eoboare, undeva, în drum, acesta îi spunea: „Loredan mîna caii?”, cu ce bucurie melancolică îi răspundea Swann:

—Nicidecum! Nu pot să-l iau pe Loredan cînd mă duc în strada La Perouse. Lui Odette nu-i place Loredan, găsește că nu este vi zitiul care-mi trebuie mie; în sfîrșit, știi cum sînt femeile! Dacă nu i-aș da ascultare, s-ar supăra. Atît ar mai fi lipsit, să-l iau cu mine pe Kemi!

Desigur, Swann suferea din cauza acestei noi purtări a Odettei față de el, indiferentă, distrată, supărăcioasă; dar nu își cunoștea suferința; Odette devenind rece față de el treptat, cu fiecare zi, și-ar fi putut da seama de marea schimbare ce avusese loc, doar punînd față în față ceea ce era ea astăzi și ceea ce fusese ea la început. Or această schimbare era rana sa adîncă și tainică, cea care îl durea zi și noapte, și de îndată ce simțea că gîndurile i se apropiuau prea mult de ea, le îndrepta repede în altă parte, de teamă să nu

302

sufere prea mult. Își spunea, într-un fel abstract: „A fost 6 vreme cînd Odette mă iubea mai mult”, dar niciodată nu revedea Cu adevărat acel timp. Tot astfel cum exista în biroul lui o comodă pe care se Străduia să hta o privească, ocolind-o cînd intra și cînd ieșea, pentru că într-un sertar se aflau crizantema pe care i-o dăduse în prima seară cînd o condusese la ea acasă, scrisorile în care ea îi spunea: „De ce nu ți-ai uitat și inima, nu te-as fi lăsat să o iei înapoi” și „La, orise oră din zi și din noapte ai nevoie de mine, fă-mi Htt senin și dispune de viața mea”, tot așa exista în el un loc de care nu făsa mintea să i se apropie niciodată, silind-o să facă, dacă era nevoie”, ocolul unui lung raționament, pentru ca ea să nu trebuiască să treacă prin fața acelui loc: cel unde trăia amintirea zilelor fericite.

Dar, într-o seară cînd se dusese îti societatea înaltă, toate aceste precauții atît de prudente s-au arătat, zadarnice.

Se afla la marchiza de Saint-Euverte, la ultima serată din acel an. cu prilejul căreia cîntau artiști la care ea recurgea pentru concertele de caritate. Swann, care voise să vina la toate seratele precedente și nu se putuse hotărî, primise, în timp ce se îmbrăca pentru a se duce la aceasta, vizita baronului de Charlus, ce îi propunea să se întoarcă împreună cu el la marchiză, dacă prezența lui l-ar fi ajutat să se plictisească mai puțin, să fie mai puțin trist. Dar Swann îi răspunsese:

— Nici nu bănuiești cît de mult mi-ar plăcea să fiu cu dumneata. Dar cea mai mare plăcere pe care mi-o poți

face este să te duci la Odette. Știi ce influență bună ai asupra ei. Cred că nu iese nicăieri în seara asta înainte de a se duce la fosta ei croitorească, la care va fi desigur mulțumită să o întovărășești. În orice caz, o vei găsi la ea acasă înainte de asta. Încearcă să o distrezi și să o aduci pe calea rațiunii, Dacă ai putea aranja ceva pentru mâine care să-i placă, un lucru pe care să-l putem face toți trei împreună... încearcă să pui și câteva jaloane pentru vara asta, poate aro chef de ceva anume,

vreo croazieră pe care să o facem toți trei împreună, mai știi i? În eeara asta nu cred că o vei vedea; dacă ar dori să mă vadă acum sau dacă pui dumneata ceva la cale, poți să-mi trimiți un bilețel la doamna de Saint-Euverte pînă la miezul nopții, iar după aceea la mine. Îți mulțumesc pentru tot ce faci pentru mine, știi cît de fllilt țin la dumneata.

Baronul îi făgădui că va face vizita pe care o dorea după ce îl va fi condus pînă la poarta palatului Saiiit-Euverte, unde Swann ajunsese liniștit, la gîndul că domnul de Charlus își va petrece seara în stfada La Prouse, dar într-o staro de melancolică indiferență feță de toate lucrurile care nu aveai vreo legătură cu Odette, și,

303

mai ales, față de petrecere, stare care le conferea farmecul acela ce, nemaifiind un scop pentru voința noastră, ne apare în sine. încă de îndată ce coborî din trăsură, în primul plan al acestui rezumat fictiv al vieții lor domestice pe care amfitrioanele vor să-l ofere invitaților în zilele de mare ceremonie și cînd caută să respecte adevărul costumului și cel al decorului, Swann îi văzu cu plăcere pe moștenitorii „tigrilor”⁹⁵ lui Balzac, pe acei *grooms*, ce te întovărășesc de obicei în cursul plimbării și care, purtînd pălării și cizme, rămîneau afară* în fața palatului, pe alee, sau în fața grajdurilor, precum niște grădinari orînduiți în fața straturilor cu flori. Înclinarea particulară pe care o avusese totdeauna de a căuta analogii între ființele vii și portretele din muzee, se exercita încă, dar într-un mod mai constant și mai general; acum, cînd era desprins de ea, întreaga viață mondenă i se înfățișa ca o suită de tablouri. În vestibulul unde odinioară, cînd era și el un monden, intra îmbrăcat în pardesiu și din care ieșea îmbrăcat în frac, dar fără să știe ce i se întîmplase, fiind cu gîndul, în timpul celor câteva clipe cît se afla aici, sau prins încă în vârtejul serbării de unde plecase, sau în vârtejul celei unde urma a fi introdus, observă pentru prima oară, trezită de sosirea neașteptată a unui invitat atît de întîrziat, haita risipită ici-coio, magnifică și trîndavă, a vaeților ce dormeau aproape pretutindeni, pe banchete și cufere, și care, înălțîndu-și nobilele profiluri ascuțite de ogari, se ridicară în picioare și, adunați laolaltă, aicătuiră un cerc în jurul lui.

Unul dintre ei, cu deosebire feroce și semănînd îndeajuns cu călăul din anumite tablouri din timpul Renașterii care înfățișează scene de tortură, înainta către el, implacabil, ca să-i ia pălăria. Dar duritatea privirii de oțel era compensată de moliciunea mînușilor de bumbac, astfel îneît, apropiindu-se de Swann, părea că își arată disprețul pentru persoana lui și politețea față de pălărie. O apucă în mîni cu o grijă exactă și meticuloasă și cu o delicatețe aproape înduioșătoare, dată fiind puterea celui care o mînuia. Apoi el o dădu unuia dintre ajutoarele sale, nou în acea slujbă și timid, caro își exprima spaima aruncînd în toate părțile priviri furioase și zbu-ciumîndu-se ca un animal captiv în primele ore după ce a fost prins.

La cîțiva pași, un uriaș în livrea visa, imobil, sculptural, inutil, ca acel războinic pur decorativ ce poate fi văzut în tablourile cele mai tumultuoase ale lui Mantegna, pierdut în închipuirile sale și sprijinindu-se de un scut, în timp ce, alături, ceilalți soldați se omoară între ei; desprins de grupul vaeților care se îngrămădeau în jurul lui Swann, el părea tot atît de hotărît să nu ia parte la această scenă, pe care o urmărea vag, cu ochii săi de un verde albastrui plin

304

de cruzime, de parcă ar fi fost scena uciderii Pruncilor sau martiriul sfințului Iacob^{5*8}. Părea că aparține acelei rase dispărute — sau care poate nu a existat niciodată decît pe retablul din biserica San Zeno⁹⁷ și în frescele din biserica dei Eremitani⁹⁸, unde Swann o întîlnise și unde ea visează încă — izvorită din fecundarea vreunei statuii antice de către vreun model din Padova al maestrului sau de către vreun saxon înfățișat¹⁰⁰ de Albrecht Diirer. Iar șuvițele părului său roșcat și creț din născare, dar lipit eu briantină, erau pictate în trăsături largi, așa cum sînt în sculptura grecească, pe care o studia întruna pictorul din Mantova¹⁰¹ și care, chiar dacă nu-l înfățișează decît pe om, știe cel puțin să extragă din formele lui bogății atît de variate și parcă luate din întreaga natură vie, îneît o chică de păr, prin răsucirea netedă și unghiurile ascuțite ale buclelor sale, sau prin suprapunerea întreitei și înfloritoarei diademe a cozilor ei împletite, seamănă totodată cu un morman de alge, cu un stol de porumbei, cu o jerbă de zambile și cu un cuib de șerpi încolăciți.

Alții încă, de asemenea colosali, stăteau pe treptele unei scări monumentale, ce ar fi putut fi numită, ca și cea a Palatului Du cal: „Scara Giganților”, prezența lor fiind decorativă, iar imobilitatea lor, marmoreană; Swann începu să o urce, gîndind cu tristețe că Odette nu pusese niciodată piciorul pe ea. Ah! cu cîtă bucurie, dimpotrivă, ar fi suit etajele negre, urît mirositoare și de-a dreptul primejdioase ale imobilului unde locuia fosta croitoreasă, în acel arondîșnient al cincilea, unde ar fi fost fericit să plătească o chirie mai scumpă decît pentru o lojă săptămînală la operă, spre a avea dreptul de a-și petrece aici seara, cînd venea Odette, și chiar și celelalte zile, pentru a putea vorbi despre ea, pentru a trăi împreună cu oamenii pe care îi întîlnea ea cînd el nu era

acolo și care, din această pricină, îi apăreau ca ascunzînd din viața amantei lui ceva mai real, mai inaccesibil și mai misterios. În timp ce, pe acea scară pestilențială și atît de mult dorită a fostei croitorese și fiindcă nu exista o scară de serviciu, puteai vedea seaja, în fața fiecărei uși, o cutie pentru lapte, goală și murdară, așteptînd pe o rogojină, pe scara magnifică și disprețuită urcată acum de Swann, de o parte și de cealaltă, la înălțimi diferite, în fața fiecărei adîncituri pe care o făcea în zid fereastra sau ușa vreunui apartament, reprezentînd serviciul interior pe care îl conduceau și omagiindu-i pe invitați, un portar, un majordom, un intendent (oameni de treabă ce trăiau în restul săptămîinii stăpîni pe mica lor proprietate, luau masa ia ei acasă ca niște mărunți negustori și aveau să fie poate mîine în serviciul burghez al vreunui medic sau industriaș), atenți să nu

305

încalc* recomandările ce li se făcuseră înainte de a îmbrăca livreaa strălucitoare, pe caro nu și-o puneau decît la zile mari, nesimțindu-se în ea prea la îndemnă, stăteau sub arcuirea portalului, strălucind fastuos și totodată exprimînd o bonomie populară, ca niște sfinți în firida lor; și un portar uriaș, îmbrăcat parcă în veșminte bisericești, lovea în lespezi cu bastonul la trecerea fiecărui nou sosit. Ajuns în partea de sus a scării, de-a lungul căreia îl urmase un servitor ca chipul palid, cu părul strîns într-o codiță la ceafă, ca un paracliser din Goya sau un notar de comedie, Swann trecu prin fața unui birou unde valeți, așezați precum funcționarii dinaintea unor mari registre, se ridicară și îi înscriseră numele. Străbătu atunci un mic vestibul care — așa cum anumite încăperi pregătite de către proprietarul lor pentru a sluji drept cadru unei singure opere de artă al cărei nume îl poartă, de o voită goliciune, nu cuprind nici o altă mobilă — exhiba, la intrare, o prețioasă efigie de Benvenuto Cel-liui, înfățișînd un om de pază, un tînăr valet, cu trupul ușor arcuit înainte, cu un guler înalt și roșu din care se ivea un chip încă și mai roșu ce răsplinea torente de flăcări, de timiditate și de zel, și care, străpungînd tapiseriile de Aubusson¹⁰² din fața salonului unde se asculta muzică, cu privirea lui impetuoasă, vigilentă, pierdută, și cu o impasibilitate militară sau o credință supranaturală — alegorie a alarmei, întruchipare a așteptării, comemorare a pregătirilor de luptă —, părea că pîndește, înger sau strajă, dintr-un turn de donjon sau de catedrală, ivirea dușmanului sau ceasul judecății de pe urmă. Lui Swann nu-i mai rămînea decît să pătrundă în sala de concert, ale cărei porți îi fură deschise de un valet încărcat cu lanțuri, care se înclină în fața lui, ca și cum i-ar fi încredințat cheile uaii oraș. Dar el se gîndea la casa unde ar fi putut să se afle chiar în acel moment, dacă Odette i-ar fi îngăduit, iar amintirea abia întrevăzută a unei cutii de lapte goale pe o rogojina îi strînse inima, Swann regăsi curînd sentimentul urîteniei masculine cînd, dincolo de tapiserie, spectacolului oferit de servitori îi urmă cel dat de invitați. Dar însăși această urîtenie a chipurilor, pe care o cunoștea totuși atît de bine, îi părea nouă de cînd trăsăturile lor — în loc să fie pentru el semne practic utilizabile pentru identificarea cutărei persoane care îi reprezentase pînă atunci în mănunchi de plăceri posibile, de neplăceri ce trebuiau evitate, sau de politețuri ce trebuiau susținute — se odihneau, coordonate numai de raporturi estetice, în autonomia liniilor lor. Și, la acești bărbați în mijlocul cărora Swann se găsi strîns din toate părțile, pînă și monoclurile pe caro mulți le purtau (și care, odinioară, i-ar fi îngăduit lui Swann cel mult să spună că ei purtau monoclu dezlegate acum de senini*

3M

ficația unei obișnuințe, aceeași pentru toți, îi apăreau fiecare ca posedînd un fel de individualitate. Poate pentru că nu-i privi pe generalul de Froberville și pe marchizul de Breaute", care stăteau de vorbă la intrare, decît ca pe două personaje dintr-un tablou, în timp ce pînă atunci fuseseră multă vreme pentru el niște prieteni folositori, care D prezentaseră la Jockey-Club și îl asistaseră în dueluri, monoclu generalului, rămas între pleoape ca o schijă de obuz, pe figura lui vulgară, brăzdată de cicatrice, și triumfală, în mijlocul frunții, precum singurul ochi al ciclopului, îi apăru lui Swann ca o rană monstruoasă, ce putea fi privită de cel ce o primise ca un semn de glorie, dar pe care era indecent să o arăți în lume; în timp ce cel pe care domnul de Breaute îl adăuga, ca pe un semn festiv, la mînușile *gris perle*, la clac, la cravata albă, și care înlocuia ochelarii obișnuiți (cum făcea Swann el însuși) în ocaziile cînd stăpînul lui participa la vreo serată mondenă, purta, lipit de revers, ca o piesă de istorie naturală pregătită pe o lamă spre a fi privită la microscop, e privire infinitesimală și colcăind de amabilitate, care surîdea întruna către înălțimea tavanelor, frumusețea serbării, programul interesant și buna calitate a băuturilor răcoritoare.

109Ia te uită, ai venit, sînt veacuri de cînd nu te-am mai văzut, îi spuse lui Swann generalul care, observîndu-i trăsăturile obosite și ajungînd la concluzia că poate nu mai ieșea în lume din cauza vreunei boli grave, adăugă: „Arăți bine, să știi!” în timp ce domnul de Breaute îl întrebă: „Cum, dragul meu, dar ce cauți aici?” pe un romancier monden care tocmai își pusese la ochi un monoclu, devenit singurul său organ de investigare psihologică și de necruță toare analiză, și care îi răspunse pe un ton important și misterios, graseind puternic:

Monoclul marchizului de Forestelle era minuscul, nu avea ramă și, obligînd la o crispare neîncetată și dureroasă ochiul unde se încrusta ca un cartilagiu inutil, inexplicabil, dar dintr-o materie prețioasă, conferea feței marchizului o delicatete melancolică, făcîndu-le pe femei să-l creadă capabil de mari suferințe din dragoste. Dar cel al domnului de Saint-Cande, înconjurat de un inel gigant, ca Saturn, era centrul de gravitate al unei figuri care se ordona clipă de clipă în raport cu el, cu nas fremătător și roșu și gură cu buze groase și sarcastice ce încercau, prin grimasele lor, să fie la înălțimea strălucirilor spirituale, atît de mobile, de care seînteia discul de sticlă, vîzîndu-se preferat celor mai frumoase priviri, de către tinere femei snoabe și depravate care, vîzîndu-], visau la farmece artificiale și la o voluptate rafinată; în timp ce, în-

dăruțul monoclului său, domnul de Palancy care, cu capul lui mare de crap cu oclii rotunzi, se deplasa încet în mijlocul serbării, dceșeș-tîndu-și din cînd în cînd mandibulele, ca pentru a se orienta, părea că transportă cu el un fragment accidental, și poate pur simbolic, din sticla acvariumului său, parte destinată să figureze totul, care îi aminti lui Swann, mare admirator al *Viciilor* și al *Virtuților* de Giotto de la Padova¹⁰⁵, de acel Păcătos, alături de care o ramură înfrunzită evocă pădurile unde el își ascunde viziuna.

Swann, la insistența doamnei de Saint-Euverte, făcuse cîțiva pași înainte, și, pentru a auzi o arie din *Orfeu*¹⁰⁴ executată de un flautist, se așezase într-un colț unde, din nefericire, avea drept singură perspectivă două doamne în vîrstă, ce stăteau una lîngă alta, marchiza de Cambremer și vicontesa de Franquetot, care, pentru că erau verișoare, își petreceau timpul pe la serate, purfîn-du-și poșetele și urmate de fiicele lor, căutîndu-se ca într-o gară, liniștite doar atunci cînd izbuteau să rețină două locuri învecinate, marcîndu-le cu evantaiul sau cu batista: doamna de Cambremer, avînd foarte puține relații, fiind cu atît mai fericită că are o tovărășie, doamna de Franquetot, care era, dimpotrivă, foarte cunoscută, găsind că e nespuse de elegant și de original să poată arăta tuturor cunoștințelor sale sus-puse, că le preferă o doamnă obscură cu care are în comun amintiri din tinerețe. Plin de o melancolică ironie, Swann le privea cum ascultă un intermezzo de pian (*fifinhd Fran-eise vorbind păsărilor*" de Liszt) care urmase muzicii de flaut, și cum urmăresc interpretarea de-a dreptul ametoare a virtuozului, doamna de Franquetot neliniștită, cu ochii pierduți, ca și cum clapele pe care alergau degetele agile ar fi fost tot ațitea trapeze din care putea să cadă de la o înălțime de optzeci de metri, și nu fără să-i arunce vecinei sale priviri uimite și de negare, care înseninau : „Este de necrezut, nu mi-aș fi putut niciodată închipui că un om poate face așa ceva", iar doamna de Cambremer, ca o femeie ce primise o desăvîrșită educație muzicală, bătînd măsura cu capul, transformat acum în metronom, ale cărui oscilații crescuseră atît de mult în amplitudine și rapiditate, de la un umăr la celălalt (cu acea uitare do sine a privirii rătăcite pe care o întîlnești în durerile ce-și dau Mu liber și nici nu mai încearcă să se stăpînească, zi cînd parcă: „Ce vreți! Asta este!"), încît, clipă de clipă, agăța cu cerceii ei cu diamante clapetele din stofă ale corsajului, și era silită să-și potrivească întruna strugurii negri cu care își împodobise părul, ceea ce nu o împiedica să accelereze mișcarea. De cealaltă parte a doamnei de Franquetot, dar puțin mai în față, se afla marchiza de Gallardon, preocupată de gîndul ei cel mai scump, rudenia ei

eu familia Guermantes, din care știa să scoată pentru ceilalți și pentru sine multă glorie și oarecare rușine, cei mai străluciți dintre membrii acestei familii tînînd-o oarecum la distanță, poate pentru că ;Ta plicticoasă, sau pentru că era rea, sau pentru că aparținea unei ramuri inferioare, sau poate fără nici un motiv. Cînd se găsea li; :ă cineva pe care nu-l cunoștea, ca, în acea clipă, lîngă doamna de Kranquetot, suferea pentru că acea coaștiință privitoare la înrudirea ei cu familia Guermantes nu se putea manifesta exterior în caractere vizibile, ca acelea care, în mozaicurile bisericilor bi-zantine, așezate unele sub celelalte, înscriu pe o coloană verticală, alaiuri de un sfînt pesonaj, cuvintele pe care se presupune că el le rostește. Ea se gîndea în acel moment că nu primise niciodată o invitație și nici o vizită de la tînăra sa verișoară, prințesa de Laumes, de șase ani de cînd aceasta era măritată. Acest gînd o umplea de mi 11 ie, dar și de orgoliu; căci tot spunînd celor care erau mirați că nu o vîd la doamna des Laumes, că nu se duce acolo pentru că ar fi riscat să o întîlnească pe prințesa Mathilde¹⁰⁵ — ceea ce familia sa ultralegitimistă¹⁰⁶ nu i-ar ierta niciodată —, ajunsese și ea să creadă că aceasta era într-adevăr motivul pentru care nu se ducea la tînăra ei verișoară. Își amintea totuși că o întrebese de mai multe ori pe doamna des Laumes cum ar putea face să o întîlnească, dar Eu-?i amintea lucrurile decît în chip nedeslușit și, de altfel, neutraliza pînă dincolo de orice limite această amintire oarecum umilitoare, murmurînd: „Totuși, nu eu trebuie să fac primul pas, sînt mai în vîrstă decît ea cu douăzeci de ani". Datorită virtuții acestor cuvinte lăuntrice, își arunca mîndră către spate umerii lați, pe care capul ei, așezat aproape orizontal, semăna cu cel al unui orgolios fazan servit la masă pe o tavă, cu pene cu tot. Din.născare era bondoacă, bărbătoasă și rotofeie; dar umilințele o obligaseră să se înalțe drept, ca acei copaci care, răsăriți într-o poziție rea, pe malul unei prăpăștii, trebuie să crească aplecați spre spate, pentru a-și păstra echilibrul. Silită, pentru a se consola că nu este întru totul egală celorlalți din familia Guermantes, să-și spună neîncetat că îi vede atît de puțin din cauza principiilor ei intransigente și a nsudriei ei, acest gînd ajunsese să-i modeleze trupul și să

zămislească Uîi fel de prestanță care trecea în ochii burghezilor drept un semn de rasă veche și tulbura uneori cu o dorință trecătoare privirea obosită a bărbaților din cercul frecventat de ea. Dacă cineva ar fi supus conversația doamnei de Gallardon uneia din acele analize caic, descoperind frecvența mai mult sau mai puțin mare a fiecărui termen, ne îngăduie să aflăm cheia unui limbaj cifrat, și-ar fi dat seama că nici o expresie, nici chiar cea mai uzuală, nu revenea

309

atît de des ca „la verii mei de Guermantes”, „la mătușa mea de Guermantes”, „sănătatea lui Elzear de Guermantes”, „cada de baie a verișoarei mele de Guermantes”. Cînd i se vorbea despre un personaj ilustru, ea răspundea că, fără să-l cunoască personal, îl în-tîlnise de nenumărate ori la mătușa ei de Guermantes, dar spunea asta pe un ton atît de glacial și cu o voce atît de scăzută, încît era limpede că nu-l cunoaște personal din cauza tuturor principiilor definitive și încăpăținate de care umerii ei se sprijineau ca de aceie scări pe care profesorii de gimnastică te silesc să te întinzi pentru a-ți dezvolta toracele.

Or, prințesa des Laumes, pe care nimeni nu s-ar fi așteptat să o Sntîlnească la doamna de Saint-Euverte, tocmai sosise aici. Pentru a arăta că nu încearcă să-și facă simțită, într-un salon unde nu venea decît din condescendență, superioritatea rangului, ea intrase discret pe acolo pe unde nu trebuia să străbată mulțimea invitaților sau să-i lase să treacă, rămînînd anume în fundul salonului, cu aerul că este tocmai la locul potrivit, ca un rege care face coadă la poarta unui teatru atîta vreme cît autoritățile nu au fost prevenite de sosirea lui; și, mărgininu-se pur și simplu să studieze cu privirea— pentru a nu părea că. vrea să-și semnaleze prezența și să pretindă onoruri — un desen de pe covor sau propria-i fustă, stătea în picioare în locul care îi păruse cel mai modest (și de unde știa că o exclamație încîntată a doamnei de Saint-Euverte o va răpi cînd aceasta o va fi zărit), alături de doamna de Cambremer, pe care nu o cunoștea. Ea observa mimica vecinei sale melomane, dar nu o imita. Și asta nu pentru că, venind și ea o dată să petreacă cinci minute la doamna de Saint-Euverte, prințesa des Laumes nu ar fi dorit, pentru ca politețea pe care i-o arăta să fie de două ori mai mare, să se arate cît mai amabilă cu putință. Dar din fire avea oroare de ceea ce numea „exagerări” și ținea să arate că „nu are de ce” să se dedea unor manifestări care nu se potriveau cu „genul” clanului ei, dar care, totuși, pe de altă parte, o impresionau, dat fiind spiritul de imitație învecinat cu timiditatea, pe care îl dezvoltă chiar și și la oamenii cei mai siguri de ei înșiși, ambianța unui mediu nou, fie el și inferior. Începea să se întrebe dacă această gesticulație nu este cumva necesară tocmai pentru că se cînta acea bucată, care nu intra poate în cadrul muzicii pe care o auzise ea pînă atunci, dacă a se abține nu ar fi fost o dovadă de neînțelegere față de operă și de impolitețe față de stăpîna casei: astfel încît, pentru a-și exprima doar „cu aproximație” sentimentele contradictorii, cînd se mulțimea să-și urce bretelele pe umeri sau să-și prindă mai bine în părul blond bobitele de coral sau de smalț roz, presărate cu diamante, care îi

310

alcătuiau o pieptănătură simplă și fermecătoare, cercetînd-o totodată cu o rece curiozitate pe impetuoasa ei vecină, cînd bătea măsura cu evantaiul, dar, pentru a nu abdica de la independența ei, în contratimp. Pianistul terminînd bucata de Liszt și începînd un preludiu de Chopin, doamna de Cambremer îi adresă doamnei de Franquetotun surîs duios de satisfacție competentă și de aluzie la trecut. Învățase în tinerețea ei să mîngîie muzica lui Chopin. frazele sale cu gîtul lung, sinuos, nesfîrșit, atît de libere, atît de flexibile, atît de tactile, care la început își caută și își încearcă locul în afară și foarte departe de direcția de unde porniseră, foarte departe de punctul unde putuseși nădăjdui că vor ajunge, și care nu sint cîntate cu atîta fantezie decît pentru a se întoarce în mod încă și mai deliberat — o întoarcere mai premeditată, cu mai multă precizie, ca pe un cristal care ar răsuna pînă la strigăt — să te lovească drept în inimă.

Trăind într-o familie provincială care avea puține relații, nc-dueîndu-se deloc pe la baluri, ea își îmbăta simțurile, în singurătatea castelului ei, încetinînd, grăbind dansul tuturor acestor cupluri imagine, prefîrîndu-le unul cîte unul ca pe niște flori, părăsind o clipă balul pentru a auzi cum suflă vîntul în brazii, la malul lacului, și pentru a vedea dintr-o dată cum înaintează către ea, mai diferit de toți amanții de pe pămînt visați vreodată, un tînăr subțire, cu vocea melodioasă, străină și falsă, și cu mînuși albe. Dar astăzi frumusețea demodată a acestei muzici părea a-și fi pierdut prospețimea. Prea puțin prețuită de către cunoscători de cîțiva ani încoace, ea își pierduse prestigiul și farmecul, și chiar și cei lipsiți de gust nu mai găseau în ea decît o plăcere nemărturisită și mediocră. Doamna de Cambremer aruncă o privire furișă îndărăt. Știa că tînăra ei noră (plină de respect pentru noua ei familie, în afară de tot ce avea vreo legătură cu domeniul spiritului, asupra căruia, ea studiind pînă și legile armoniei și pînă și limba greacă, avea cunoștințe speciale) disprețuia muzica lui Chopin și suferea cînd o auzea. Dar departe de supravegherea acestei wagneriene, care se afla ceva mai la distanță, cu un grup de persoane de vîrsta ei, doamna de Cambremer se lăsa în voia unor impresii fermecătoare. Prințesa des Laumes simțea același lucru. Fără să fie înzestrată din fire pentru muzică, ea primise cu cincisprezece ani în urmă lecțiile pe care o profesoară de pian din cartierul Saint-Germain¹⁰⁷, o femeie de geniu care, la sfîrșitul vieții, ajunsese să trăiască în mizerie, începuse tã, le dea iar, la vîrsta de șaptezeci de ani, fetelor și nepoatelor fostelor ei eleve. Astăzi era moartă. Dar metoda ei, frumosul ei timbru,

renășteau uneori sub degetele elevelor ei, chiar ale celor care altminteri deveniseră niște persoane mediocre, abandonaseră muzica și nu mai deschideau aproape niciodată un pian. De aceea doamna des Laumes putea da din cap în deplină cunoștință de cauză, apreciind cât se poate de exact felul cum **chita** pianistul acest preludiu, jje care ea îl știa pe dinafară. Sfirșitul frazei începute cîntă parcă de la sine pe buzele ei. Și ea șopti „Este tot fermecător”, prelunginrin-l pe f de la începutul cuvîntului, ceea ce era un semn de **delicatete**, simțindu-și buzele fremătînd atît de romanțios, ca o frumoasă floare, și armoninzîndu-și instinctiv privirea cu ele, făcînd-o să capete în acel moment o vagă nuanță de sentimentalism. Doamna de GalJar-don își spunea între timp cât e de supărător că nu are prilejul să o întîlnească pe prințesa des Laumes decît arareori, căci dorea să-i dea o lecție, nerăspunzîndu-i la salut. Nu știa că verișoara ei este chiar acolo. I-o arată doamna de Franquetot, printr-o mișcare din cap. Pe dată se grăbi spre ea, deranjînd pe toată lumea; dar, dorind să păstreze un aer mîndru și glacial care să le reamintească tuturor că nu dorește să aibă relații cu o persoană în salonul căreia te puteai oricînd pomeni nas în nas cu prințesa Mathilde și în mtîmpinarea căreia nu are de ce să iasă, căci nu-i era „contemporană”, voi totuși să-și compenseze înfățișarea arogantă și rezervată prin cîteva cuvinte care să-i justifice gestul și să o silească pe prințesă să înceapă o conversație; dar odată ajunsă lîngă verișoara ei, doamna de Gai-lafrdon, cu fața împietrită, cu mîna întinsă parcă fără voie, îi spuse: „Cum se mai simte soțul dumitale?” pe un ton foarte grijuliu, ca și cum prințul ar fi fost grav bolnav. Prințesa, izbucnind într-un rîs care era numai al ei, menit totodată să arate celorlalți eă își bate joc de interlocutor și, de asemenea, să o facă să pară mai frumoasă, căci îi concentra trăsăturile feței în jurul gurii însuflețite și al privirii strălucitoare, îi răspunse:

—Cum nu se poate mai bine!

Și continuă să rîdă, îndreptîndu-și trupul și¹ privind cu și mai multă răceală, încă neliniștită totuși de starea sănătății **prințului**, doamna de Gallardon îi spuse verișoarei sale:

—Oriane (doamna des Laumes privi cu o înfățișare uimită *ă* veselă către o a treia persoană, invizibilă, pe care părea că vrea să o ia drept martor că nu o autorizase niciodată pe doamna de Gal—lardon să-i spună pe numele mic), aș ține mult să vii pentru cîteva clipe mîine seară la mine ca să ascuți un cvintet eu clarinet de Mozart. Aș vrea să știu cum îl găsești.

Părea că adresează nu atît o invitație, cît cere un serviciu, și că are nevoie de părerea prințesei, eu privire la cvintetul de Mozart,

ca și cum acosta ar fi fost o mîncare făcu tă de o nouă bucătăreasă asupra talentelor căreia ar fi avut mare nevoie să audă opinia unui fin cunoscător în arta culinară.

—Dar cunosc acest cvintet, pot să-ți spun încă de pe acum... că îmi place!

-•- Soțul meu nu o duce prea bine cu sănătatea, știi, ficatul... i-ar face mare plăcere să te vadă, continuă doamna de Gallardon, silind-o pe prințesă să-și considere apariția la serată drept o obligație caritabilă.

Prințesei nu-i plăcea să spună nimănui de-a dreptul că nu vrea să so ducă la el. În fiecare zi scria nenumărate scrisori în care își exprima regretul de a fi fost lipsită de plăcerea de a se duce la o serată la care nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap să meargă, fie din pricina unei vizite neașteptate a soacrei ei, fie pentru că o invitase cumnatul ei, fie pentm că trebuia să vadă un spectacol la Operă, sau să facă o plimbare la țară. Ea le dăruia astfel unora bucuria de a crede că figurează printre relațiile ei, că i-ar fi vizitat din toată inima, că nu o putuse face decît din motive cu adevărat princiare, pe «are erau măguliți să le vadă intrînd în concurență cu serata lor. Ap-r.i, făcînd parte din acel spiritual clan al familiei de Guermantes, undo supraviețuia ceva din spiritul alert, din disprețul de locuri comune și de sentimente convenționale, care coboară din Merimee și și-a găsit ultima exprimare în teatrul lui Meilhac și Halevy¹⁰⁸, ea îl adapta chiar și la raporturile sociale, îl transpunea pînă și în po'itetea-i, care se străduia să fie pozitivă, precisă, să se apropie de umilul adevăr. Ea nu își dezvolta peste măsură în fața unei amfitrioane expresia dorinței de a se duce la serata acesteia; găsea că este mai amabil să-i expună cîteva fapte mărunte de care va depinde dacă poate sau nu să se ducă la acea serată.

111Ascultă, îi spuse ea doamnei de Gallardon, mîine seară tre buie să mă duc la o prietenă cu care mi-am fixat întîlnirea de multă vreme. Dacă ne duce la teatru, nu va mai exista nici o posibilitate să ajung și la tine; oricît nii-aș da silința; dar dacă rămînem la ea, cum știu că vom fi singure, voi putea să plec mai devreme.

112L-ai văzut pe prietenul tău, domnul Swann?

113Nu, dragul de el, nu știam că e aici, o să încerc să fac astfel îneît să mă vadă.

114E ciudat că se duce pînă și la măicuța Saint-Euverte, spuse doamna de Gallardon. Oh! știu că este inteligent, adăugă ea, voind să spună prin asta că e intrigant, dar totuși, un evreu în vizită la sora și la cumnata a doi arhiepiscopi!

313

115Mărturisesc, spre rușinea mea, că mi suit șocată, spuse prin țesa des Laumes.

116Știu că s-a convertit, ba chiar că si părinții și bunicii lui se creștinaseră. Dar se spune că tocmai convertirii răniîn cei mai le gați de religia lor, că totul nu-i făcut decît de formă. Oare o fi ade vărat?

117În privința asta nu știu mare lucru.

Pianistul, care trebuia să cînte două bucăți de Cliopin, de îndată ce terminase preludiul, începuse o poloneză. Dar de cînd doamna de Gallardon îi semnalase verișoarei ei prezența lui Swann, doamna des Laumes n-ar mai fi putut fi atentă la melodie chiar dacă Cho-pin ar fi înviat și ar fi venit să-și cînte singur la pian toate operele. Ea făcea parte din acea a doua jumătate a omenirii pentru care curiozitatea pe care o are cealaltă jumătate pentru ființele pe care nu le cunoaște este înlocuită de interesul pentru ființele pe care le cunoaște. Ca multor femei din cartierul Saint-Germain, prezența într-un loc unde ea se găsea a cuiva aparținînd clanului ei și căruia, de altfel, nu avea nimic anume să-i spună, îi acapara în exclusivitate atenția. Începînd din acea clipă, în speranța că Swann o va observa, prințesa nu mai făcu altceva, ca un șoarece alb domesticit, căruia i se întinde și apoi i se ia o bucată de zahăr, decît să-și întoarcă **fața**, lansînd tot felul de semne de conivență lipsite de orice legătură cu poloneza lui Chopin, în direcția unde se afla Swann; iar dacă acesta își schimba locul, își schimba și ea, în același timp, direcția surîsului prin care încerca să-I atragă.

118Oriane, nu te supăra, continuă doamna de Gallardon, care își sacrifica totdeauna pînă și cele mai mari speranțe sociale și fap tul de a străluci, plăcerii obscure, imediate și personale de a spune ceva dezagreabil, unii pretind că acest domn Swann nu poate fi primit în casă... E adevărat?.

119Dar... cred că știi că e adevărat, răspuse prințesa des Lau mes, de vreme ce l-ai invitat de cincizeci de ori și nu a venit niciodată.

Și părăsindu-și verișoara rămasă fără glas, izbucni din nou într-un rfs ce îi scandaliza pe cei ce îl ascultau pe pianist, dar îi atrase atenția doamnei de Saint-Euverte, rămasă, din politete, lîngă pian, și care o zări abia acum pe prințesă. Doamna de Saint-Euverte era cu atît mai îneîntată că o vede pe doamna des Laumes cu cît o credea încă la Guermantes, îngrijindu-și socrul bolnav.

120Erai aici, prințesă?

121Da, m-am așezat într-un eolțișor și am auzit tot feluri de lucruri interesante.

122Cum, ești aici de mai multă **vreme**?

314

t ■

—Bineînțeles, de foarte multă vreme, dar timpul mi-a părut foarte scurt, dar și foarte îndelungat, pentru că nu te vedeam pe dumneata.

Doamna de Saint-Euverte voi să-i ofere fotoliul ei prințesei, care îi răspuse:

—Nici nu vreau să aud! De ce? Nici nu vreau să aud!

Și privind cu intenție, pentru a-și manifesta și mai bine simplitatea de mare doamnă, către un taburet:

—Uite, scaunul ăsta este tocmai ce-mi trebuie. O să mă oblighe să stau dreaptă. Dumnezeule sfinte, cît sînt de gălăgioasă, cred că or să mă dea afară.

Între timp, pianistul cînta tot mai repede, emoția muzicală ajunsese la apogeu, un servitor trecea printre invitați cu o tavă plină cu băuturi răcoritoare, pe care zdrăngăneau lingurițele, și, ca în fiecare săptămână, doamna de Saint-Euverte îi făcea, fără ca el să o vadă, semne să plece. O tînără căsătorită, căreia i se spusese că o femeie în situația ei nu trebuie să pară niciodată blazată, surîdea de plăcere, și o căuta din ochi pe stăpîna casei, pentru a-i mărturisi astfel recunoștința de a o fi invitat la o asemenea minunată petre-eere. Totuși, deși cu mai multă liniște decît doamna de Franque-tot, ea urmărea melodia cu o ușoară tulburare; dar nu din pricina pianistului, ci a pianului, pe care o lumina, tresărînd puternic la fiecare *fortissimo*, risca, dacă nu

chiar să aprindă abajurul lămpii, cel puțin să păteze lemnul de palisandru. În cele din urmă nu se **mai** putu stăpîni și, ureîndu-se pe cele două trepte ale estradei pe care se afla pianul, se repezi cu gîndul să stingă lumina. Dar tocmai cînd era cît pe ce să ajungă la ea, luă sîrșit și melodia, iar pianistul se ridică în picioare. Totuși, inițiativa îndrăzneată a tinerei femei, clipa de promiscuitate dintre ea și pianist, produsă o impresie în general favorabilă.

123 Ai observat, prințesă, ce a făcut această tînără doamnă, îi spuse generalul de Proberville prințesei des Laumes, pe care venise să o salute și pe care doamna de Saint-Euverte o părăsi pentru o clipă. Ce lucru ciudat, este cumva o artistă?

124 Nu, e doar o oarecare doamnă de Cambremer, îi răspunse cu nesăbuință prințesa, și adăugă repede: îți spun ce am auzit zicîndu-se, habar n-am cine este, se șoptea în spatele meu că sînt niște vecini de la țară ai doamnei de Saint-Euverte, dar nu cred să-i cu noască cineva. Trebuie să fie niște persoane „venite de la țară"! De altfel, nu știu dacă te-ai mișcat prea mult în strălucita societate care se află de față. dar. în ceea ce mă privește, nu am nici cea mai **mică** idee despre cum se numesc toate aceste uimitoare persoane.

315

Cum crezi că își petrec viața cînd nu se află la seratele **doamnei** de Saint-Euverte? Cred că i-a adus odată cu muzicienii, cu scaunele și cu băuturile răcoritoare. Kecunoaște că acești „invitați veniți de la Belloir" sînt magnifici. Oare e adevărat că are curajul să-i aducă pe toți acești figuranți, plătindu-i, în fiecare săptămînă? Nu-i cu puțință!

125 Dar Cambremer este un nume autentic și vechi, spuse generalul.

126 Nu văd nimic rău în faptul că este vechi, îi răspunse sec prințesa, dar, în orice caz, nu este un **nume eufonic**, adăugă ea, su bliniind cuvîntul eufonic ca și cum ar fi fost între ghilimele, parti cularitate de rostire specifică celor din clanul Guermentes.

127 Găsești? E frumoasă de-ți vine s-o mînînci, spuse generalul, care nu-și mai lua ochii de la doamna de Cambremer. Nu-i așa, prințesă?

128 Se pune prea mult în evidență. Găsesc că o femeie tînără, căci nu cred să-mi fie contemporană, nu trebuie să facă asta, îi **răs punse** doamna des Laumes (expresia „nu cred să-mi fie contemporană" fiind folosită atît de cei din clanul Gallardon, cît și de cei din clanul Guermentes).

Dar prințesa, văzînd că domnul de Froberville continuă să se uite la doamna de Cambremer, adăugă, pe jumătate spre a fi răutăcioasă cu aceasta, pe jumătate spre a fi amabilă cu generalul: „Nu cred că asta îi este foarte pe plac... soțului ei! Îmi pare rău că nu o cunosc, de vreme ce te preocupă atît de mult, căci te-ai fi prezentat", îi spuse prințesa, care probabil nici nu s-ar fi gîndit să facă asta dacă ar fi cunoscut-o pe tînăra femeie. „Voi fi obligată să-mi iau rămas bun de la dumneata, pentru că acum trebuie să plec la aniversarea unei prietene, spuse ea pe un ton modest și sincer, reducînd reuniunea mondenă la care se ducea la simplitatea unei ceremonii plicticoase, dar trebuie cu orice preț, și este emoționant să merg. De altfel, îl înțîlnesc acolo pe Basin care, în timp ce eu sînt aici, s-a dus ea-și vadă prietenii pe care îi cunoști, cred, cei care au un nume de pod¹⁰⁹, lena.

—A fost mai întîi numele unei victorii¹¹⁰, prințesă, **spuse** generalul. Ce vrei, pentru un veteran ca mine, adăugă el, scoțîndu-și monoculul spre a-l șterge, ca și cum și-ar fi schimbat un pansament, în timp ce prințesa își cobora privirea, instinctiv, această nobilime de pe vremea Imperiului este altceva, bineînțeles, dar, în **sfîrșit** este totuși ceva minunat în genul ei, sînt oameni care; la urma urmei, s-au luptat ca niște eroi.

316

129 Dar eu sînt plină de respect pentru eroi, spuse prințesa, pe un ton ușor ironic: nu mă duc cu Basin la această prințesă de lena nu pentru că nu e nobilă, ci doar pentru că nu o cunosc. Basin cu noaște această familie, ba chiar o iubește. O, nu, nu este ceea ce

poate crezi, nu-i un *flirt*, nu am de ce să mă opun! Și, de altfel, la ce ar servi dacă m-aș opune! adăugă ea cu o voce melancolică, dat fiind că toată lumea știa că încă de a doua zi după căsătoria prințului des Laumes cu fermecătoarea lui verișoară, el o înșelase într-una. Sînt oameni pe care i-a cunoscut odinioară, îi face mare plăcere să-i vadă, și asta mă bucură foarte mult. Mai înfîi o să-ți spun că fie și numai ceea ce mi-a spus despre casa lor... Află că toată mobila lor este în stil „Empire”!

130Bineînțeles, prințesă, doar e mobila bunicilor lor.

131Nici eu nu spun altceva, dar asta nu înseamnă că nu-i urîtă. Înțeleg foarte bine că nu toată lumea are lucruri frumoase în casă, dar cel puțin să nu ai lucruri ridicole. Ce vrei? Nu știi nimic care să fie mai de prost gust, mai burghez decît acest stil oribil, cu como dele sale care au capete de lebădă ca niște căzi de baie.

132Ba eu cred chiar că au multe lucruri frumoase, trebuie să aibă faimoasa masă cu mozaic pe care a fost semnat tratatul de la...

133Nu spun că nu au lucruri interesante din punct de vedere istoric. Dar asemenea lucruri nu pot fi **frumoase...** de vreme ce sînt oribile! Și eu am asemenea lucruri, moștenite de Basin de la familia Montesquiou. Numai că eu le-am pus în podurile de la Guermantes, unde nimeni nu le vede. De altfel, nu asta-i problema, aș alerga la ei împreună cu Basin, m-aș duce să-i văd chiar printre sfîrșii și arămurile lor, dacă i-aș cunoaște, dar... nu-i cunosc! Mie mi s-a spus întotdeauna cînd eram mică să nu-i vizitez pe oamenii pe care nu-i cunosc, pentru că asta nu e politicos, spuse ea pe un ton copilăros. Și fac ceea ce am fost învățată. Ce mutră ar face oamenii aștia cum secade văzînd că le intră în casă o persoană pe care nu o cunosc? M-ar primi poate foarte rău! spuse prințesa.

Și, din cochetărie, își înfrumuseța surîsul ce însoțea această presupunere, dînd privirii ei albastre, ațintită asupra generalului, o expresie visătoare și blîndă.

134Ah! prințesă, știi doar bine că s-ar bucura nespuse de mult...

135De ce să se bucure? Îl întrebă ea cu foarte mare vioiciune, fie pentru a se pface că nu știe că pentru că era una din cele mai mari doamne ale Franței, fie pentru a avea plăcerea de a-l auzi pe general spunîndu-i asta. De ce? Cine știe? Poate că vizita mea le-ar fi extrem de neplăcută. Dacă e să judeci după mine, sînt atît de plictisită să-i văd pe oamenii pe care îi cunosc, înfîi, dacă ar trebui

317

să-i văd și pe cei pe care nu-i cunosc, „chiar eroici”, aș înnebuni. De altfel, exceptîndu-i pe unii vechi prieteni, ca dumneata, pe care te cunosc și altminteri, nu știu dacă eroismul poate fi chiar așa de ușor scoș în lume. Adeseori sînt tare plictisită că trebuie să dau petreceri, dar dacă ar trebui să-i ofer brațul lui Spartacus¹¹¹ ca să mă conducă la inasă... într-adevăr, niciodată nu o să-l chem să mă scoată din încurcătura pe Vercingetorix¹¹², chemîndu-l să vină ea al patrusprezecelea invitat. Simt că l-aș ține în rezervă pentru marile serate. Și cum nu dau niciodată asemenea serate...

136Ah! prințesă, se vede că ești o Guermantes! Ești spirituală ca toți din familia dumitale!

137Toți vorbesc totdeauna de modul de a fi spiritual al *familiei* Guermantes, și eu nu înțeleg de ce. Mai știi deci și pe *alții* la fel de spirituali, adăugă cu un surîs spumos și vesel, cu trăsăturile feței concentrate, împreunate parcă, datorită însuflețirii ce-i prindea ca într-o rețea chipul, cu ochii scînteietori, arzînd de o înșorită, radioasă veselie, trezită doar de cuvintele — chiar dacă uneori rostite de prințesa însăși — ce-i laudau inteligența sau frumusețea. Uite, Swann o salută parcă pe Cambremer a dumi tale; acolo... lîngă măicuța Saint-Euverte, nu ai cum să-l vezi? Roagă-l să i te prezinte. Dar grăbește-te, căci pare că se îndepartează.

138Ai observat cît de rău arată? spuse generalul.

139Micuțul meu Charles! în sfîrșit, vine, începeam să cred că

nu vrea să mă vadă!

Swann o iubea mult pe prințesa des Laumes, și apoi vederea ei îi amintea de Guermantes, domeniu învecinat cu Combray, de tot acel ținut pe care îl iubea atât de mult și unde nu se mai întorcea ca să au se îndepărteze de Odette. Folosind forme pe jumătate artistice, pe jumătate galante, prin care știa să-i placă prințesei, și pe care le regăsea firesc de câte ori se afla pentru câteva clipe în vechiul lui mediu — și voind, pe de altă parte, pentru el însuși, să-și exprime nostalgia pentru viața de la țară:

„Ah! spuse el, adresându-se parcă nimănui anume, dar ca să fie auzit în același timp și de doamna de Saint-Euverte, căreia îi vorbea, și de doamna des Laumes, pentru care vorbea, iat-o pe încîn-tătoarea prințesă! A venit anume de la Guermantes ca să audă acest *Sfânt Francisc de Assisi* de Liszt, și nu a avut timp, ca o frumoasă porumbiță, decît să-și împodobească pletele cu prune sălbatece și boabe de păducel; mai sînt chiar pe ele picături de rouă și puțină chiciură, care cred că o îndurerează pe ducesă. E i nat, scumpa mea prințesă.

318

— Cum, prințesa a venit anume de la Guormantes? **Dar** e prea mult! Nu știam, sînt cu totul uimită, exclamă cu naivitate doamna de Saint-Euverte, care nu era obișnuită cu conversația spirituală a lui Swann. Și, privind cu atenție pieptănătura prințesei: Dar e adevărat, parcă ar fi... cum să spun... nu, nu castane... într-adevăr, este o idee fermecătoare! Dar cum putea să cunoască prințesa programul meu muzical? Muzicanții nu mi l-au comunicat nici măcar mie.

Swaim, obișnuit, cînd era lîngă o femeie cu care vorbea în chip galant, să spună lucruri rafinate pe care mulți oameni de lume nu le înțelegeau, nu binevoi să-i explice doamnei de Saint-Euverte că nu vorbise decît metaforic. Prințesa, în schimb, începu să rîdă în hohote, căci conversația spirituală a lui Swann era foarte apreciată de clanul ei și, de asemenea, pentru că ori de câte ori auzea un comi-plimcnt ce-i era adresat, îl găsea nespus de grațios și de o irezistibilă originalitate.

— Sînt încîntată, Charles, că boabele mele de păducel îți plac. De ce o saluți pe această doamnă de Cambremer, îi ești cumva și dumneata vecin la țară?

Doamna de Saint-Euverte văzînd că prințesa părea mulțumită că stă de vorbă cu Swann, se îndepărtase.

140 Dar e și vecina dumitale, prințesă.

141 A mea? Dar au pămînturi peste tot atunci! Cît aș vrea să fiu în locul lor!

142 Nu este o Cambremer, Cambremer sînt rudele ei; este o domnișoară Legrandin care venea la Combray. Nu știu dacă știi că ești contesă de Combray și că biserica trebuie să-ți plătească dări.

143 Nu știi ce-mi datorează biserica, dar știu că preotul mă ta pează în fiecare an de o sută de franci. Acești Cambremer au un nume cu totul uimitor. Se termină tocmai la timp, dar se termină, rău, spuse ea, rîzînd.

144 Dar nici nu începe mai bine, >i răspuse Swann.

145 Într-adevăr, această dublă abreviere!...

146 E ca și cum cineva foarte mînios și, totodată plin de respect față de conveniențe, nu ar fi îndrăznit să meargă pînă la capătul primului cuvînt.

147 Dar de vreme ce nu putea să nu-l înceapă pe al doilea, ar fi făcut mai bine să-l sfîrșească pe primul, ca să termine cu el odată¹¹³.

— Sîntem pe cale să facem glume îneîntătoare, dragul meu Charles, dar cît e de trist că nu te mai vedem, adăugă ea, agitîndu-se, inii place atât de mult să stau de vorbă cu tine! Gîndește-te că nu l-aș fi putut face să înțeleagă pe idiotul de Froberville că numele de

319

Cambremer este uimitor. Eecunoaște că viața este un lucru oribil. Doar cînd te văd pe dumneata îmi mai trece plictiseala.

Și, fără îndoială, nu era adevărat. Dar Swann și prințesa judecau în același mod lucrurile mărunte, ceea ce avea drept efect — sau poate drept cauză — o mare analogie în felul lor de a se exprima, și pînă și în pronunție.

Această asemănare nu era evidentă pentru că nimic nu era mai diferit decât vocile lor. Dar dacă izbuteai, în gând, să dezbraci cuvintele lui Swann de sonoritatea lor și să nu vezi mustățile dintre care ieșeau, îți dădeai seama că ai de a face cu aceleași fraze, cu aceleași inflexiuni, cu felul de a vorbi al clanului Guermantes. În privința lucrurilor importante, Swann și prințesa aveau idei diferite. Dar de când Swann era atât de trist, simțind mereu acel tremur premergător momentului când începi să plîngi, el avea aceeași nevoie de a vorbi de nefericirea lui ca un ucigaș care nu poate să nu vorbească de crima făptuită. Auzind-o pe prințesă că îi spune că viața e un lucru oribil, el se simți învăluit de o dulce bucurie, de parcă i-ar fi vorbit despre Odette.

148Da, viața este un lucru oribil. Trebuie să ne mai vedem, dragă prietenă. Îmi place mult la dumneata faptul că nu ești veselă. Am putea petrece o seară împreună.

149Bineînțeles, de ce nu vii la Guermantes, soacră-mea ar înne buni de bucurie. Locul trece drept foarte urît, dar mie acest ținut nu-mi displace, am oroare de ținuturile „pitorești”.

150Într-adevăr, este admirabil, răspunse Swann, este aproape prea frumos, prea viu pentru mine, în momentul de față; este un loc unde trebuie să fii fericit. Poate pentru că am trăit acolo, totul îmi vorbește atât de mult! De îndată ce începe să adie vîntulși la nurile de grîu se unduiesc, mi se pare că va sosi cineva, că voi primi o veste; și acele căsuțe de pe malul apei... aș fi tare nefericit!

151Oh! dragul meu Charles, fii atent, îngrozitoarea Eampillon m-a văzut, ascunde-mă, amintește-mi ce i s-a întîmplat, confund totul, și-a căsătorit ori fata, ori amantul, nu mai știu; poate pe amîndoi... unul cu celălalt!... Ba nu, acum îmi amintesc, a fost re pudiată de soțul ei, prințul... prefă-te că-mi vorbești, nu vreau ca această Berenice să vină să mă invite la cină. De altfel, plec chiar acum. Ascultă, dragul meu Charles, fiindcă am izbutit, în sfîrșit, să te întîlnesc, nu vrei să te lași răpit și să te duc la prințesa de Parma, care ar fi atât de mulțumită, și unde ar fi și Basin, care vine după mine acolo? Dacă nu am avea din cînd în cînd vești despre tine prin Meme... Gîndește-te că nu te mai văd niciodată!

320

Swann refuză; fiindcă îi spusese domnului de Charlus că, plecînd de la doamna de Saint-Euverte, se va întoarce de-a dreptul acasă, nu voia ca, ducîndu-se la prințesa de Parma, să rateze eventual un bilețel pe care nădăjduise tot timpul că i-l va aduce vreun servitor în timpul acelei seri, și pe care, poate, avea să-l afle la portarul său. „Bietul Swann, îi spuse în acea seară doamna des Laumes soțului ei, e tot minunat, dar pare foarte nefericit. O să-l vezi, căci a promis că va veni la noi la cină zilele astea. În fond găsesc că e ridicol ca un bărbat atât de inteligent să sufere din cauza unei femei de genul ăsta, și care nu-i nici măcar interesantă, căci se spune că e do-a dreptul proastă”, adăugă ea cu înțelepciunea oamenilor ce nu sîiit îndrăgostiți, și care cred că un bărbat inteligent nu ar trebui să fie nefericit decât din cauza unei femei ce merită osteneala; e aproape ca și cum te-ai mira, că suferi de holeră, deși bacilul holerei este atât de mic.

Swann voia să plece, dar tocmai cînd dădea să iasă, în sfîrșit, pe ușă, generalul de Froberville îl rugă să-l prezinte doamnei de Cambremer, și el fu obligat să intre din nou în salon pentru a o căuta.

—Ce spui, Swann, parcă aș prefera să fiu soțul acestei femei de cît să fiu măcelărit de sălbateci.

Cuvintele „măcelărit de sălbateci” străpunseră dureros inima lui Swann; pe dată simți nevoia să continue conversația cu generalul :

152Ah! îi spuse el, multe vieți frumoase au sfîrșit astfel... De exemplu... acel navigator a cărui cenușă a fost adusă de Dumont d'Trville¹¹⁴, La Perouse¹¹⁵ ... (și Swann era fericit ca și cum ar fi vorbit despre Odette). Frumosul caracter al lui La Perouse mă inte resează mult, adăugă el, melancolic.

153Într-adevăr, La Perouse, spuse generalul. Este un nume cu noscut. Există și o stradă cu numele ăsta.

154Cunoști pe cineva care locuiește în strada La Perouse? Îl în trebă Swann pe un ton agitat.

155Nu o cunosc decât pe doamna de Chanlivault, sora bravului Chaussepierre. Acum cîteva zile ara asistat în salonul ei la o fru moasa comedie. Nu peste multă vreme va fi un salon foarte elegant,

o să vezi!

— Locuiește deci în strada La Perouse. Plăcut lucru, e o stradă frumoasă, atât de tristă.

—Nu, înseamnă că n-ai fost de multă vreme pe acolo; nu mai e tristă, în întreg cartierul au început să se înalțe construcții noi.

2X — In căutarea timpului pierdut

321

Cîiud, în sfîrșit, Swann îl prezentă pe domnul de Froberville tinerei doamne de Cambremer, cum era pentru prima dată *tmd* ea auzea numele generalului, schiță surîsul de bucurie și de surpriză pe care l-ar fi avut dac» ar fi fost singurul nume rostit în codată în fața ei, căci necunoscînd prietenii noii sale familii, credea că fiecare persoană ce-i era prezentată este umil dintre ei, și **socotind** că dă dovadă de tact dacă pare că a auzit vorbindu-se **d»dpr<** cel ce-i era prezentat, întindea o mîna șovăielnică, atitudine menită să dovedească rezerva impusă de educație și pe care trebuia să o învingă și simpatia spontană ce izbutea să triumfe. De aceea socrii ei, pe care îi credea încă a fi oamenii cei mai străluciți din Franța, spuneau despre ea că este un înger: cu atât mai mult cu eît preienui să pară că atunci cînd își căsătoriseră fiul, cedaseră mai cwrînd atracției exercitate de calitățile ei decît de marea ei avere.

— Se vede că ești în sufletul dumitale o mare iubitoare de muzică, doamnă, îi spuse generalul, făcînd, inconștient, aluzie la incidentul cu luminarea.

Dar concertul începu din nou și Swann înțelese că nu va mai putea pleca înainte de sfîrșitul acestui nou număr din program. Suferea rămînînd astfel închis printre toți acești oameni a căror prostie și ale căror apucături ridicole îl frapau cu atât mai dureros cu eît, ignorîndu-i iubirea, incapabili, dacă ar fi cunoscut-o, să fie interesați de ea și să facă altceva decît să surîdă ca de o copilărie sau să o deplîngă ca de o nebulie, făceau ca ea să-i apară și lui sub înfățișarea unei stări subiective, care nu exista decît pentru el, și a cărei realitate mi era afirmată de nimic exterior; suferea mai ajes, și atât de mult în eît chiar sunetul instrumentelor trezea în el dorința să strige, pentru că își prelungea exilul în acest loc unde Odette nu va veni niciodată, unde nimeni, unde nimic nu o cunoștea, de unde era pe de-a-nțregul absentă.

Dar, dintr-o dată, fu ca și cum ea ar fi intrat aici, și această apariție dezlănțui în el o suferință atât de ascuțită încît trebuia să-și ducă mîna la inimă. Vioara urcase plnă la note foarte înalte, unde rămînea ca într-o așteptare, o așteptare ce se prelungea,, în timp ce continua să le susțină în exaltarea ce o stăpînea întrezărind obiectul așteptării sale care ge apropia cu un efort deznădăjduit, încercînd să reziste pînă la sosirea lui, să-l **întâmpine** înainte de a se apropia, cu iritabilele-i puteri, drumul deschis, ca să poată trece, așa cum sprijini o poartă care altminteri s-ar include. Și înainte ca Swann să fi avut timpul de a înțelege și de a-și spune: „Este mica, frază din sonata lui Vinteuil, mai bine să nu o ascultăm!” toate amintirile din vremea cînd Odette se îndrăgostise de el și pe care izbutise

322

pîiîi în acea zi să lă mențină, invizibile, în fidîncurile ființei sale, înșelate de această bruscă rază din vremea iubirii, pe care o credeau reînviată, se treziseră și, în mare grabă, urcaseră la suprafață, spre a-i cînta nebunește, fără nici o milă pentru nefericirea lui prezentă, refrenul uitat al fericirii.

în locul expresiilor abstracte „pe vremea cînd eram fericit”, „pe vremea cînd eram iubit”, rostite ele el adeseori, și fără prea multă suferință, căci inteligența lui nu închisese în ele din trecut decît pretinse extrase, care nu-l păstrau, el regăsi tot ceea ce fixase pentru totdeauna specifică și volatilă esență a acestei fericiri pierdute; revăzu totul, petelele albe ca neaua și crețe ale crizantemei pe care ea i-o aruncase în trăsura, pe «are el o ținuse lipită de buze — adresa în relief a restaurantului „Maison Doree” de pe scrisoarea unde citise: „Mîna îmi tremură atât de tare în timp ce îți scriu” —, mișcarea ce-i îmbina sprîncenele în timp ce-i spunea, rugătoare: „N-o să treacă prea mult timp pînă cînd o să-mi dai un semn, nu-i așa?”; simți mirosul fierului de frizat cu care își pieptăna în sus părul des și scurt „ca peria”, în timp ce Loredan se ducea să o caute pe micuța lucrătoare, ploile violente care au căzut atât de adesea în acea primăvară, întoarcerea-i glacială în trăsura, pe lună plină, toate ochiurile deprinderilor mentale, impresiilor legate de fiecare anotimp, reacțiilor cutanate, ce întinseseră, timp de săptămîni, o rețea uniformă, în care trupul lui se găsea acum din nou prins, în acel moment, își satisfăcea o curiozitate voluptuoasă, cunoscînd plăcerile celor care trăiesc pentru dragoste. Crezuse că va putea ră-

ic doar prizonierul ei, că nu va fi silit să cunoască și suferința; și ce puțin lucru era pentru el acum farmecul Odettei, pe lîngă acea îngrozitoare spaimă care-l prelungea precum o aureolă tulbure, pe lîngă acea imensă neliniște de a nu ști în fiecare clipă ce făcuse ea, de ,i nu o poseda pretutindeni și totdeauna. Vai, își aminti vocea ei cînd exclamase: „Dar pot să văd oricînd, sînt totdeauna liberă!” ea care, acum, era întotdeauna ocupată! Interesul, curiozitatea manifestate de ea pentru viața lui, dorința-i pătimașă de a obține din partea lui favoarea — temută, dimpotrivă, de către el, în acea vreme, ca o posibilă cauză de imixtiuni plictisitoare — de a

o lăsa să pătrundă în existența lui; felul cum fusese ea obligată să-l roage să meargă în vizită la familia Verdurin; și, când o chema la el o dată pe lună, cum trebuise, înainte de a se lăsa înduplecat, ca ea să-i spună de nenumărate ori cât de minunată va fi acea obișnuință de a se vedea zilnic, la care ea visa, în timp ce lui îi, apărea doar sîcîi-toare, apoi felul cum ea începuse să se plictisească și renunțase de-

323

21*

finitiv- la acea deprindere, în timp ce pentru el devenise o nevoie atît de dureroasă și de neînvins. Nu știa ce lucru adevărat spune cînd, la a treia întîlnire, ea repetîndu-i întruna: „Dar de ce nu mă lași să vin la dumneata mai des?“, el îi răspunsese rîzînd, frivol și galant: „De teamă să nu sufăr“. Acum, vai! se mai întîmpla încă uneori ca ea să-i scrie din vreun restaurant sau hotel, pe o hîrtie pur-tînd numele lor tipărit; dar erau parcă scrisori de foc, care îl ardeau, „îmi scrie din hotelul Vouillemont? Ce-o fi făcînd acolo? Cu cine? Ce s-o fi întîmplat între ei?“ își aminti becurile de gaz ce erau stinse pe bulevardul des Italiens, cînd, o întîlnise, împotriva oricărei speranțe, printre umbrele rătăcitoare, în acea noapte ce îi păruse aproape supranaturală, și care, într-adevăr — noapte dînr-o vreme cînd nu trebuia nici măcar să se întrebe dacă nu o va contraria căuțînd-o, găsînd-o, într-atît era de sigur că bucuria ei cea mai mare era de a-l vedea și de a se întoarce acasă împreună cu el — , aparținea unei lumi misterioase, unde nu mai poți niciodată reveni după ce și-a închis porțile în urma.ta. Și Swann zări, încremenit în fața acestei fericiri retrăite, un nefericit care îi făcu milă, pentru ca nu-l recunoscuse pe dată, astfel încît trebui să-și coboare privirea, ca să nu se vadă eă are ochii plini de lacrimi. Era el însuși.

Cînd înțelese, nu mai simți nici un fel de milă, dar fu gelos pe celălalt el însuși pe care ea îl iubise, fu gelos pe ceilalți, despre care i;și spusese adeseori, fără să sufere prea mult, că „ea îi iubește, poate“, acum, cînd schimbuse ideea vagă de a iubi, de unde iubirea lipsește, cu petalele crizantemei și cu numele tipărit al restaurantului „Mai-son d'Or“, care, dimpotrivă, cuprindeau atît do multă. Apoi, suferința sa devenind^prea ascuțită, își trecu mîna pe frunte, lăsă să-i cadă monoclul, îl șterse. Și, fără îndoială, dacă s-ar fi văzut în acea clipă, ar fi adăugat la colecția celor pe care le observase, și monoclul pe care îl mișca în mîini ca pe un gînd supărător și de pe a cărui sticlă aburită încerca să ștergă cu o batistă propria-i nefericire.

Există în sunetul de vioară — dacă, nevăzînd instrumentul, nu poți raporta ceea ce auzi la imaginea sa, care modifică sonoritatea — accente atît de asemănătoare cu anumite voci de contralto, încît ai iluzia că la concert ia parte și o cîntăreață. Eidici ochii, nu vezi decît viorile, prețioase ca niște bijuterii chinezești, dar uneori ești încă înșelat de chemarea ademenitoare a sirenei; alteori, de asemenea, parcă ai auzi un geniu captiv care se zbate în adîncul doctei viori, **vrăjiți** și fremătînd ca un drac într-un agheasmatar: alteori, în sfîrșit, parcă ar trece prin aer o ființă supranaturală și pură, deufășurîndu-și mesajul invizibil.

324

Ca și cum instrumentiștii ar fi cîntat nu atît mica frază, cît ar fi executat ritualul cerut pentru ca ea să apară, și ar fi procedat la incantațiile necesare pentru a obține și a prelungi eu cîteva clipe **aara**-colul evocării ei, Swann, care nu mai putea să o vadă, de parcă ea ar fi aparținut unei **lumi** ultraviolete, și care gusta parcă **răcoarea** unei metamorfoze în orbirea momentană ce-l lovide **apropiindu-se** de ea, Swann, deci, o simțea prezentă ca pe o zeiță protectoare, confidentă a iubirii lui, și care, pentru a putea ajunge pînă la el în fața mulțimii și a-l lua de-o parte spre a-i vorbi, se deghizase, luînd acea. înfățișare sonoră. Și în timp ce trecea,uoară, liniștitoare și abia șoptită ca un parfum, spunîndu-i cele ce avea să-i spună, cuvinte pe care el le sorbea, cu părerea de rău de a le vedea dispărînd atît de repede, Swann făcea involuntar cu buzele o mișcare de sărut, de parcă ar fi atins în treacătr trupul armonios și lunecător. Nu se mai simțea exilat și singur de vreme ce ea, care i se adresa numai lui, îi vorbea cu voce scăzută despre Odette. Căci nu mai avea, ca odinioară, impresia că Odette și el nu erau cunoscuți de mica frază. Ea fusese de atîtea ori martora bucuriei lor! Este adevărat că nu o dată îl avertizase de fragilitatea acestea. Și în timp ce atunci ghicea o anume suferință în surisul ei, în intonația ei limpede și dezamăgită, astăzi descoperea mai curînd grația unei resemnări aproape vesele. Despre acele supărări de care îi vorbea odinioară și pe care el o vedea, fără să fie atins de ele, cum le tîrăște, surîzătoare, în curgerea-i șerpuitoare și repede, despre acele supărări care acum deveniseră ale sale, fără vreo speranță de a se izbăvi vreodată de ele, ea părea a-i spune, ca odinioară despre fericirea lui: „Ei și? Totul e nimicnicie“. Iar gîndul lui Swann se îndreptă pentru prima oară, într-un elan de milă și de iubire, către acel Vinteuil, către acel frate necunoscut și sublim care, și el, suferise, fără îndoială, atît de mult; cum fusese oare viața lui? în adîncul căror dureri găsise el acea forță zeiască, acea putere nelimitată de a crea? Cînd mica frază îi vorbea despre zădărnicia suferințelor lui, Swann găsea o liniște în chiar această înțelepciune care adineaori îi păruse totuși intolerabilă, cînd credea că o citește pe chipurile indifferente ale celor ce vedeau în iubirea lui doar o rătăcire lipsită de importanță. Căci mica frază, dimpotrivă, indiferent de părerea **ei** despre scurta durată a acestor stări

sufletești, vedea în ele ceva nu — așa cum credeau toți acești oameni— mai puțin serios decît viața practică, ci, dimpotrivă, ceva care îi era atît de superior, îneît doar acel lucni merita a fi exprimat. Ea încerca să imite, să recreeze farmecele **unei** tristeți intime, și pînă și esența lor, care este totuși de a fi incomuni-cabile și de o aparență frivolă pentru oricare altul decît pentru cel

325

i

care le simte, dar pe care ea o captase, o făcuse vizibilă. Astfel îneît îi silea să le recunoască prețul și să le guste dulceața divină, **pe** toți acești oameni ce ascultau — dacă erau cît de cît iubitori de **raazieă**— și care apoi vor uita de ele în viața de toate zilele, ne-știind să le deslușească în fiecare iubire ce se va naște în preajma lor. Fără îndoială, forma sub care ea le codificase nu putea fi rezolvată prin raționamente. Dar de mai bine de un an de cînd, dezvă-luindu-i nenumărate bogății ale propriului suflet, iubirea pentru muzică se născuse în el, pentru cîtva timp cel puțin, Swann socotea că motivele muzicale sînt adevărate idei, dintr-o altă lume, de un alt ordin, idei învăluite în întuneric, necunoscute, de nepătruns prin inteligență, dar care nu sînt mai puțin distincte unele în raport cu celelalte, inegale între ele ca valoare și semnificație. Cînd, după serata din salonul soților Verdurin, ascultînd din nou mica frază, încercase să deslușească felul cum, ca o mireasmă, ca o mîngîiere, ea îi dădea tîrcoale și îl împresura, își dăduse seama că acea impresie de gingășie rezervată și friguroasă se datora micii distanțe dintre cele cinci note care o alcătuiau și repetării constante a două dintre ele; dar, în realitate, el știa eă face acest raționament nu despre fraza însăși, ci despre simple valori, substituite, pentru comoditatea inteligenței lui, misterioasei entități pe care o percepuse, înainte de a-i cunoaște pe soții Verdurin, în acea seară cînd auzise pentru prima oară sonata. El știa că însăși **amintirea pianului** falsifica încă planul în care vedea acele lucruri muzicale. **eă** domeniul deschis muzicianului nu este o claviatură meschină cu șase note, ci o claviatură incomensurabilă, aproape încă în întregime necunoscută, unde numai ici și colo, despărțite prin tenebre dense, neexplorate, cîteva dintre milioanele de clape de duioșie, pasiune, curaj, seninătate care o alcătuiesc, fiecare la fel de diferită de celelalte ca un univers de un alt univers, au fost descoperite de cîtiva mari artiști care ne fac serviciul, trezind în noi corespondentul temei pe care au găsit-o, de a ne arăta cîtă bogăție, cîtă varietate, ascunde, fără ca noi să știm, acea mare noapte, jie-pătnuisă și jdescurajatoare, a sufletului nostru, pe care noi o luăm **drept** un vid și drept un neant. Vinteuil fusese unul dintre acești muzicieni. în mica lui frază, deși ea înfățișa rațiunii o suprafață obscură, simțea un conținut atît de consistent, atît de explicit, căruia îi da o forță atît de nouă, atît de originală, îneît cei care o auziseră, o păstrau în ei la același nivel cu ideile inteligenței. Swann se raporta la ea ca la o concepție despre iubire și despre fericire, **chqpro** care știa pe dată tot atît de bine în ce consta particularitatea ei, pe cît știa referindu-se la *Prințesa de Cleves*¹¹⁰ sau la *Rene*¹¹⁷,

326

cînd aceste titluri i se iveau în memorie. Chiar cînd nu se puidea la mica frază, ea exista, latentă, în mintea lui, la fel ca și alte noțiuni fără echivalent, ca noțiunea de lumină, de sunet, de relief, de voluptate fizică, bunuri bogate care diversifică și **împodobesc** domeniul nostru lăuntric. Poate că le vom pierde, poate că vor păli cu totul, dacă ne întoarcem în neant. Dar **atîta** vreme cît trăim, nu ne mai putem preface că nu le-am cunoscut, așa cum nu putem ignora un obiect real, așa cum nu putem, de exemplu, să ne îndoim de lumina lămpii pe care o aprindem în fața obiectelor metamorfozate ale camerei noastre, de unde a fugit pînă și amintirea întunericului. Prin asta, fraza lui Vinteuil, ca o temă din *Tristan*¹¹⁸, do exemplu, care ne reprezintă, de asemenea, o anumită îmbogățire a simțămintelor, se contopise cu condiția noastră muritoare, căpătase ceva uman și înduioșător. Soarta ei era legată de viitorul, de realitatea sufletului nostru, fiind ea însăși una din podoabele lui cele mai proprii, cele mai bine diferențiate. Poate că adevărat este doar neantul și că tot visul nostru este inexistent, dar atunci simțim că trebuie ca aceste fraze muzicale, ca aceste noțiuni care există în raport cu el, să nu mai fie nici ele nimic. Vom pieri, dar avem drept ostatece pe aceste captive divine care ne vor împărtăși destinul. Iar moartea, împreună cu ele, este mai puțin amară, mai puțin lipsită de glorie, mai puțin probabilă, poate.

Swann nu greșea deci crezînd că fraza aceea din sonată există cu adevărat. Desigur, umană din acest punct de vedere, ea aparținea totuși unui ordin de creaturi supranaturale și pe care nu le-am văzut niciodată, dar totuși le recunoaștem eu încîntare cînd vreun explorator al invizibilului ajunge să capteze una, aducînd-o, din lumea divină unde el a pătruns, spre a străluci cîteva clipe deasupra lumii noastre. Tocmai asta făcuse Vinteuil cu mica frază. Swann simțea cum compozitorul se mulțumise, prin mijlocirea instrumentelor sale muzicale, să o dezvăluie, să o facă vizibilă, să-i urmărească și să-i respecte desenul cu o mîna atît de iubitoare, atît de prudentă, atît de delicată și atît de sigură, încît sunetul se

altera clipă de clipă, estompându-so pentru a indica o umbră, renăscut când trebuia să fugărească un contur mai îndrăzneț. Iar o dovadă că Swann nu so înșela când credea în existența reală a acestei fraze este că orice amator de muzică priceput cât de cât și-ar fi dat scama pe dată do impostură, clacă Vinteuil, avînd o mai mică putere de a-i vedea și reda formele, ar fi căutat să disimuleze — adăugînd ici-colo linii care i-ar fi aparținut — lacunele viziunii sau slăbiciunile mîinii sale.

327

Ea dispăruse. Swann știa că va apărea din nou la gîrșitul ultimei mișcări, după un lung fragment pe care pianistul doamnei Verdu-rin îl săroa totdeauna. Erau aici unele idei admirabile nu bine deslușite de Swann cînd o ascultase pentru prima oară și pe care le percepea acum, ca și cum ele s-ar fi dezbrăcat, în vestiarul memoriei sale, de veșmintele uniforme ale noutății, în care se deghizaseră. Swann asculta toate temeile risipite .ici-colo și care vor intra în compoziția frazei, ea pe niște premise ale concluziei necesare, asista la geneza ei. „O, îndrăzneală tot atît genială, poate, își spunea el, ca aceea a lui Lavoisier, a lui Ampere, îndrăzneală a lui Vinteuil, experimentînd, descoperînd legile secrete ale unei forțe necunoscute, mînîndu-și, prin ținuturi neexplorate încă, spre singurul scop posi-i)il,caii invizibili, în care se încrede și pe care mi-i va zări niciodată!” Cit era de frumos dialogul pe care Swann îl auzi între pian și vioară, !a începutul ultimei părți! Suprimarea cuvintelor omenești, departe de a lăsa fantezia să ge desfășoare, cum s-ar fi putut crede, o eliminase cu totnl; niciodată limbajul vorbit nu a fost o necesitate atît de inflexibilă, nu a cunoscut în asemenea măsură pertinența întrebărilor, evidența răspunsurilor. Mai întîi pianul plînse singur, ca o pasăre părăsită de tovarășa ei; vioara îl auzi, îi răspunse parcă dintr-un arbore învecinat. Era ca la început de lume, ca și cum nu ar fi fost încă decît ei doi pe pămînt, sau mai curînd în acea Lunie închisă tuturor celorlalți, construită de logica unui creator și unde nu vor fi niciodată decît ei doi: această sonată. Este oare o pasăre, este sufletul nedesăvîrșit încă al micii fraze, este o zîină, această făptură invizibilă și plîngătoare ale cărei vaiete erau apoi duics reluate de pian? Strigătele ei erau atît de neașteptate, îneît violonistul trebuia să ge arunce asupra arcușului pentru a le culege. Miraculoasă pasăre! Violonistul părea că vrea să o farmece, să o domesticească, să o prindă. Ea trecuse în sufletul lui, iar mîta frază evocată zbuciuma, de parcă ar fi fost cel al unui medium, trupul cu adevărat posedat al. violonistului. Swann știa că ea va mai vorbi o dată. Și el se dedublase atît de bine, îneît așteptarea clipei iminente cînd avea să se regăsească în fața ei iscă în sufletul lui unul din acele hohote de plîns pe care un vers frumos sau o veste tristă le trezesc în noi, nu cînd sîntem singuri, ci atunci cînd le facem cunoscute unor prieteni în care ne vedem de parcă am fi un altul, a cănii emoție probabilă îi înduioșează. Ea se ivi din nou, dar pentru a rămîne suspendată în aer și a fi cîntată doar o clipă, imobilă parcă, expirînd pe dată. De aceea Swann nu pierdea nimic din acel răstimp atît de scurt cînd ea își amîna dispariția. Era încă acolo, ca o bulă scjitateietoare și multicoloră care plutește. Așa cum un

328

curcubeu, a cărui strălucire slăbește, coboară, apoi se înalță și, înainte de a se stinge, vibrează puternic o clipă, ca niciodată: celor două culori pe care le avusese pînă atunci, ea le adăugă alte tonuri irizate, pe toate cele ale prisme, făcîndu-le ga cînte. Swann nu îndrăznea să se miște și ar fi vrut să-i silească să rămîină imobili și pe ceilalți, ca și cum pînă și cel mai mic gest ar fi putut nimici farmecul supranatural, prețios și fragil care era pe cale să dispară. De fapt nimeni nu se gîndea să vorbească. Cuvîntul inefabil al unui **singur** absent, poate al unui mort (Swann nu știa dacă Vinteuil **mai** trăia încă), pîlpîind deasupra ritualului celor ce îl oficiau, ora de ajuns pentru a ține în șah atenția a trei sute de persoane, și făcea din această estradă unde un suflet era astfel evocat, unul din altarele cele mai nobile pe care s-ar fi putut săvîrși o ceremonie supranaturală. Astfel, încît, cînd fraza se desfăcu, în sfîrșit, plutind în zdrențe prin motivele următoare care o înlocniseră, Swann, în prima clipă, iritat văzînd-o pe contesa de Monteriender, vestită prin naivitatea ei, aplecîndu-se spre el spre a-i mărturisi impresiile înainte chiar ca sonata să se fi sfîrșit, nu putu să-și Rtăpînească apoi un surîs, și poate să afle și un sens profund, pe care ea nu-l întrevedea, în cuvintele pe care i le spuse. Uimită de virtuozitatea executanților, contesa exclamă, adresîndu-se lui Swann: „E o minune, n-am văzut niciodată ceva atît de extraordinar...” Dar, vrînd să **fie** foarte exactă, se grăbi să corecteze această primă afirmație, adăugînd: „atît de extraordinar... în afară de mesele care trepidează în timpul ședințelor de spiritism!”

Din acea seară, Swann înțelese că sentimentul pe care Odette îl avusese pentru el nu va mai învia niciodată, că speranțele lui do fericire nu se vor mai realiza. Iar în zilele cînd, din întâmplare, fusese drăguță și iubitoare cu el, sau se arătase mai atentă, nota aceste semne aparente și mincinoase ale unei ușoare întoarceri către el, cu sollicitudinea înduioșată și sceptică sau cu bucuria disperată a celor care, îngrijind un prieten ajuns în ultimele zile ale unei boli incurabile, spun, ca despre tot atîtea fapte prețioase: „Ieri, și-a făcut socotelile singur, ba chiar a descoperit că făcusem o greșală de adunare; a mîncat un ou cu plăcere, și

dacă îl digeră bine vom încerca să-i dăm mâine un cotlet", deși știu că toate acestea sînt lipsite de semnificație în preajma unei morți inevitabile. Fără îndoială, Swann era sigur că dacă ar fi trăit acum departe de Odette, aceasta i-ar fi devenit în cele din urmă indiferentă, astfel încît ar fi fost mulțumit dacă ea ar fi plecat din Paris pentru totdeauna; ci ar fi avut curajul să rămînă; dar nu-l avea pe acela do a pleca.

J

Se gîndise adeseori să facă asta. Acum, cînd începuse din nou să scrie la studiul său despre Ver Meer, ar fi avut nevoie să se ducă cel puțin pentru cîteva zile la Haga, la Dresda, la Brunswick. Era convins că o „*Diana în fața oglinzii*”, pe care o cumpăraseră, **prin** Mauritshuis, la vînzarea Goldschmidt, drept un Nicolas Maes, era în realitate de Ver Meer. Ar îi vrut să poată studia tabloul la fața locului, pentru a-și întări convingerea. Dar să părăsească Parisul în timp ce Odette era aici, și chiar cînd ea era absentă — căci în locuri noi, unde senzațiile

nu sînt tocite de obișnuință, redeschidem, reînviem durerea —, ar fi însemnat pentru el mi proiect atît di' cumplit, încît nu se simțea capabil să se gîndească la el întruna decît pentru că era hotărît să nu-l pună niciodată în aplicare. Dar se întîmpla ca, în timp ce dormea, intenția călătoriei să renască în el — fără ca el să-și amintească și că acea călătorie era eu nepu-timă — și să se realizeze. într-o zi visă că pleca pentru un an; privind de la portiera vagonului către un tînăr care, de pe peronul gării, își lua rămas bun de la el plîngînd, Swann căuta să-l convingă să plece cu el. Trenul punîndu-se în mișcare, se trezi cuprins de neliniște, își aminti că nu pleacă, și că o va vedea pe Odette în seara a 'n, mîine și aproape în fiecare zi. Atunci, încă adînc emoționat de visul lui, binecuvîntă împrejurările datorită cărora avea libertatea de a rămîne lângă Odette și de a izbuti astfel ca ea să-i îngăduie să o întîlnească uneori; și, reeapitulînd toate aceste avantaje: situația lui, — averea lui, de care ea avea adeseori o prea mare nevoie pentru a-și îngădui să rupă cu el (voind chiar, după cît se spunea, să se mărite cu el), — prietenia cu domnul de Charlus care, la drept vorbind, nu-l ajutase niciodată să obțină mare lucru de la Odette, dar trezea în el sentimentul plăcut de a ști că ea auzea despre el lucruri măgulitoare, spuse de către acest prieten comun pentru care ea avea o atît de mare Btimă, — și, în sfîrșit, chiar și inteligența lui, folosită de el pe de-a-ntregul pentru a pune zilnic la cale o nouă intrigă prin care să-și facă prezența dacă nu agreabilă, cel puțin necesară Odettei, — se gîndi la ce i s-ar fi putut întîmpla dacă toate acestea i-ar fi lipsit, se gîndi că dacă ar fi fost, ca atîția alții, sărac, umil, fără nici o situație materială, obligat să accepte orice muncă, sau legat de rude, de o soție, ar fi putut fi **pilit** cu o părăsescă pe Odette, că acest vis/care îl înspăimînta încă ar fi putut fi adevărat, și își spuse: „**Njrafi** cunoaștem fericirea. ?m sîntem niciodată atît de nefericiți pe cît credem". Dar socoti că această existență dura de mai mulți ani, că tot ce putea nădăjdui era ca ea să dăinuie totdeauna, că își va sacrifica lucrul, plăcerile,

330

prietenii, viața întreagă, în așteptarea zilnică a unei întîlniri care nu-i putea aduce nici o fericire, și se întrebă dacă nu se înșeală, *dacă*, ceea ce îi favorizase legătura și împiedicase o ruptură nu fusese spre nenorocul lui, dacă întîmplarea pe care trebuia să șH> dorească nu ar fi fost cea de eare se bucura că nu a avut loc decît în vis: plecarea lui; și spuse că nu ne cunoaștem niciodată nefericirea, că nu sîntem niciodată atît de fericiți pe cît credem.

Uneori nădăjduia că ea va muri fără să sufere într-un accident, ■ care era totdeauna plecată de acasă, pe străzi, pe drumuri, de dimineată pînă seara. Și cum 6e întorcea totdeauna teafără, el mira faptul că trupul omenesc este atît de suplu și de puternic, încît poate să țină întruna în șah, să zădărnicească toate primejdiile care îl pîndesc (și pe care Swann le găsea nenumărate, de CIMI do-ința lui tainică le cîntărise), îngăduind astfel oamenilor să se dedea linie și aproape fără nici un risc minciunilor și plăcerilor. Iar wann îl simțea foarte aproape de inimă pe acel Maliomed II, al ărui portret¹¹⁹, pictat de Bellini, îi plăcea atît de mult, și care, simțind că so îndrăgostise la nebunie de una din femeile lui, a ucis-o cu pumnalul pentru ca, spune cu naivitate biograful său venețian, să-și regăsească libertatea spirituală. Apoi se indigna că se gîndete astfel numai la sine, iar pentru suferințele pe care le simțise i so părea că nu merită nici o milă, de vreme ce el însuși punea atît de puțin preț pe viața Odettei.

Neputîndu-se despărți de ea fără întoarcere, dacă ar fi văzut-o, cel puțin, fără despărțiri, durerea lui s-ar fi potolit în cele din urmă, iar iubirea pentru ea s-ar fi stins, poate. Și, fiindcă ea nu voia să plece din Paris pentru totdeauna, el ar fi dorit ca ea să nu plece niciodată. Cel puțin, cum știa că singura ei absență îndelungată, din fiecare an era cea din august și septembrie, avea răgazul, cu cîteva luni înainte, să destrame ideea amară în tot Timpul viitor pe care îl purta în el cu anticipație și care, alcătuit din zile omogene cu zilele actuale, circula transparent și rece în mintea lui, unde naștea întruna tristețe, dar fără să-i pricinuiască o suferință prea vie. Dar acest viitor lăuntric, acest fluviu incolor și liber, era atins pînă în Swann de un singur cuvînt al Odettei și, ca o bucată de gheață, devenea atunci nemișcat, își solidifica fluiditatea, îngheța pe de-a-ntregul; și Swann se simțise deodată plin de o masă enormă și dură care apăsa peste pereții lăuntrici ai ființei salo pînă la a-i face să sară în tîndări: căci Odette îi spusese, cu o privire guriză-toare și vicleană, care îl observa îndeaproape: „Foreheville va face o călătorie minunată, în preajma Rusaliilor. Se duce în Egipt", și Swann înțelesese pe dată că asta înseamnă: „Mă voi duee în Egipt,

331

în preajma Rusaliilor, cu Forcheville". Și, într-adevăr, dacă, la cîteva zile după aceea, Swann îi spunea: „în legătură cu acea călătorie pe care mi-ai spus că o vei face împreună cu Forclieville...", ea răspundea, fără nici o precauție: „Da, dragul meu, plecăm pe 19, o să-ți trimitem o vedere cu Piramidele". Atunci el voia să afle **dacă** este amanta lui Forclieville, să o întrebe chiar pe ea. Știa că, din superstiție, nu ar face jurăminte mincinoase, și apoi teama care îl reținuse de a o minia pe Odette, punîndu-i întrebări, de a-i sfîrni ura, dispăruse acum cînd nu mai avea nici o speranță să fie vreodată iubit de ea.

într-o zi, primi o scrisoare anonimă prin care i se spunea că Odette fusese amanta a nenumărați bărbați (printre care erau și <■ **itați** cîteva: Forcheville, domnul de Breaute și pictorul), a unor femei, și că frecventa casele de toleranță. Fu chinuit de gîndul că printre prietenii lui există o ființă capabilă să-i adreseze această

Hcrisoare (căci anumite detalii arătau că persoana care o scrisese cunoștea bine viața lui Swann). Încercă să afle cine putea fi acea persoană. Dar pînă atunci nu avusese nici cea mai mică bănuială cu privire la faptele necunoscute ale celorlalți, fapte care nu au legături vizibile cu vorbele lor. Și cînd voi să știe dacă trebuia să situeze regiunea necunoscută unde luase naștere acea faptă josnică sub caracterul aparent al domnului de Charlus, al domnului des Latimes, al domnului d'Orsan, cum nici unul dintre acești bărbați nu aprobaseră vreodată în fața lui practica scrisorilor anonime, și cum tot ceea ce îi spusese implică ideea că ei o condamnă, nu văzu nici un motiv pentru a raporta această infamie la firea unuia mai eurînd decît la **firea** celuilalt. Firea domnului de Charlus era oarecum cea a unui om detracat, dar bun și iubitor din naștere; cea a domnului des Laumes, oarecum rece, dar sănătoasă și dreaptă. Iar Swann nu întîlnise niciodată pe cineva care, chiar în împrejurările cele mai triste, să vină către el cu o vorbă mai bine simțită, eu un gest mai discret și mai nimerit decît domnul d'Orsan. Ba chiar îi era cu neputință să înțeleagă rolul deloc delicat pe care îl avea, se pare, domnul d'Orsan în legătura sa cu o femeie bogată, rol pe care, de fiecare dată cînd Swann se gîndea la el, era obligat să-l lase de o parte, căci asemenea proastă reputație venea în totală contradicție cu atîtea mărturii sigure de delicatețe sufletească. Timp de o clipă Swann simți că mintea lui se întunecă, și el se gîndi la altceva, ca să afle din nou puțină lumină. Apoi avu curajul să se întoarcă spre acele reflecții. Dar atunci, după ce nu putuse bănuî pe nimeni, trebui să bănuiască pe toată lumea. La urma urmei,

332

domnul de Charlus îl iubea și era bun la suflet. Dar era un nevropat, poate că mîine va plînge știindu-l bobiav, iar astăzi, din gelozie, din inînie, cine știe ce idee pusese dintr-o dată stăpînire pe el, dorise să-i **facă** rău. De fapt acest gen de bărbat este cel mai primejdios. Desigur, prințul des Laumes nu-l iubea nici pe departe pe Swann așa «Jurn îl iubea domnul de Charlus. Dar, tocmai de* aceea, nu avea față de el aceleași susceptibilități; și apoi era o **fire** rece, fără îndoială, dar incapabilă atît de josnicii cît și de fapte mari; Swann se caia văzînd că nu s-a legat în viață decît de asemenea oameni. Apoi se gîndea că bunătatea este cea care îi împiedică pe oameni să *h* facă rău semenilor lor, că nu poate răspunde decît de firi asemănătoare cu a sa, cum era, în ceea ce privește bunătatea sufletească, firea domnului de Charlus. Fie și numai ghidul de a-i face această supărare lui Swann l-ar fi revoltat. Dar, cu un om insensibil, altfel alcătuit, cum era prințul des Laumes, cum să prevezi către ce fapte l-ar putea duce cauze de o esență diferită? Totul este să fii bun, iar domnul de Charlus era bun. Domnul d'Orsan nu era nici el rău, iar relațiile lui, cordiale, dar nu foarte intime, cu Swann, născute din plăcerea pe care, gîndind la fel despre toate lucrurile, o aveau cînd stăteau de vorbă împreună, erau mai sigure decît afecțiunea exaltată a domnului de Charlus, ce-l putea duce către fapte pătimase, bune sau rele. Dacă era cineva de către care Swann se simțise totdeauna înțeles și iubit cu un fel de gingășie, atunci aceia era domnul d'Orsan. Da, și totuși de ce ducea acea viață prea puțin onorabilă? Swann regreta că nu a ținut seama de ea, că a recunoscut adeseori, glumind, că față de nimeni nu a avut sentimente de simpatie și de stimă atît de mari ca față de această canalie. Nu degeaba, își spunea el acum, oamenii îi judecă pe semenii lor după fapte. Numai faptele înseamnă ceva, și nicidecum ce spunem, ce gîndim. Charlus și des Laumes pot avea cutare sau cutare defecte, dar sînt oameni de bine. Orsan nu le are poate, dar nu este un om de bine. Ar fi putut face încă odată un lucru urît. Apoi Swann îl bănuî pe Kemi care, este adevărat, nu ar fi fost capabil decît să inspire altcuiva scrisoarea, dar această pistă îi păru, o clipă, ca fiind cea bună. Mai întîi, Loredan avea motive să o urască pe **Odette**. Și apoi cum să nu bănuim că servitorii noștri, trăind într-o situație inferioară față de a noastră, adăugînd averii și defectelor noastre bogății și vicii imaginare pentru care ne invidiază și ne disprețuiesc, se vor găsi în mod fatal tîrîți într-o acțiune prin care s-ar deosebi de oamenii din lumea noastră? îl bănuî și pe bunicul meu. De fiecare dată cînd Swann îi ceruse un serviciu, acesta îl refuzase. Apoi, date fiind ideile lui burgheze, crezuse poate că acțio-

333

nează spre binele lui Swann. îi bănuî și pe Bergotte, pe pictor, pe soții Verdurin, admiră, odată mai mult, în treacăt, înțelepciunea celor din societatea înaltă, care nu vor să aibă relații cu mediile artistice, unde asemenea lucruri sînt posibile, poate chiar recunoscute în mod deschis, sub numele de farse pline de haz; dar își amintea anumite trăsături de caracter prin care acești boemi îi apăruseră ca fiind oameni drepți și sinceri, și le compară cu viața întemeiată pe expediente, ba'chiar pe escrocherii, pe care ajung adeseori s-o ducă aristocrației, din lipsa de bani, din nevoia de lux, din dorința coruptă de plăceri. Pe scurt, această scrisoare anonimă dovedea ca el! cunoaște o ființă capabilă de asemenea nelegiuire, dar nu vedea de ce această nelegiuire ar fi fost mai curînd ascunsă în minereul — inexplorat de un altul — care este caracterul bărbatului bun și iubitor, decît în caracterul bărbatului rece, al artistului, al burghezului, al nobilului sau al valetului. Ce criteriu trebuie *m* adopta pentru a-i judeca pe oameni? De fapt toți cei pe care îi cunoștea puteau fi în stare de o ticăloșie. Trebuia oare să nu mai întîlnească pe nici unul dintre ei? Mintea lui se întunecă parcă; își trecu de cîteva ori mîinile pe frunte, își șterse sticlele ochelarilor cu batista și, gîndindu-se că la urma urmei și alți oameni ca el îi frecventau pe domnul de Charlus, pe prințul des Laumes și pe cei-ajți, își spuse ca asta nu înseamnă neapărat că ci sînt incapabili de o infamie, ci că faptul de a frecventa oameni care pot săvîrși

O nelegiuire este o necesitate a vieții, căreia fiecare i se supune. Și continuă să le strângă mâna tuturor acestor prieteni, cu acea rezervă, pur stilistică, prin care îi bănuia că poate căutaseră să-i aducă la deznădejde.

Cît privește însuși fondul scrisorii, nu se neliniști, căci nici măcar una dintre acuzațiile formulate împotriva Odettei nu părea verosimilă; Swann, ca mulți oameni, avea mintea leneșă și lipsită de inventivitate. Știa bine, ca pe un adevăr general, că viața oamenilor este plină de contraste, dar cînd era vorba de fiecare om în parte, își închipuia cealaltă parte a vieții acestora, necunoscută lui, ca fiind, identică părții pe care o cunoștea. Își închipuia lucrurile ce-i erau ascunse, cu ajutorul acelor lucruri ce i se spuneau, în clipele cînd Odette era lîngă el, dacă vorbeau împreună despre O faptă urîtă sau despre un sentiment ticălos al altcuiva,, ea le condamna în virtutea acelorasi principii pe care Swann le auzise întotdeauna rostite de părinții lui și cărora el le rămăsese credincios; și apoi ea îi aranja florile în vase, bea o ceașcă de ceai, se interesa de lucrările lui Swann. Deci Swann extindea aceste deprinderi și la restul vieții Odettei, el repeta aceste gesturi cînd voia

334

gă-și închipuie clipele cînd ea era departe de el. Dacă cineva ar fi vrut să i-o zugrăvească așa cum era, sau mai curînd așa cum fusese atîta vreme cu el, dar Jîngă un alt bărbat, el ar fi suferit, căci această imagine i s-ar fi părut verosimilă. Dar ce nebunie să afirmi că ea i se dădea unora orgii cu femeii, că duce viața desfrînată a ființelor abjecte! Slavă Domnului, crizantemele din închipuirea lui Swann, ceaiurile succesive, indignările virtuozului nu lăsa nici cel mai mic loc unor asemenea presupuneri! Din cîjid în cînd totuși, el îi dădea de înțeles Odettei că, din răutate, oamenii îi povesteau tot ce face ea; și» slujindu-se în asemenea împrejurări de un amănunt neînsemnat, dar adevărat, pe care îl aflase din întîmplare, ca și cum ar fi fost doar un mic fragment, pe care îl lăsa să se întrevadă parcă fără voia lui, dintr-o reconstituire completă a vieții Odettei ținută ascunsă în el, o lăsa să creadă că este uiformat despre lucruri pe care în realitate nu le știa și nici chiar nu le bănuia, căci dacă adeseori o ruga stăruitor pe Odette să nu falsifice adevărul, era doar, chiar dacă el nu-și dădea seama totdeauna, pentru ca Odette să-i spună tot ce face ea. Fără îndoială, așa cum îi și spunea Odettei, el iubea sinceritatea, dar ca pe o co-do<șă ce ar fi putut sa-l informeze despre viața amantei lui. De aceea această iubise, nefiind dezinteresată, nu-l făcuse mai bun. Adevărul scump inimii lui era cel pe care avea să i-l spună Odette: dar ,! însuși, pentru a obține acel adevăr, nu se dădea în lături de la minciună, de la acea minciună pe care i-o înfățișa întruna Odettei ca ducînd la degradarea oricărei făpturi omenești. De fapt el mințea toți isît de mult cît și Odette, pentru că, mai nefericit decît ea. nu ura. mai puțin egoist. Auzindu-l pe Swann cum îi povestește tot de lucruri pe care ea le făcuse, îl privea, neîncrezătoare și supărată, ca să nu pară că se umilește și roșește de faptele ei.

Într-o zi, aflîndu-se în perioada de liniște cea mai lungă pe care o străbătuse pînă atunci fără să mai fie pradă unor crize de gelozie, acceptase să se ducă seara la teatru cu prietesa des Laumcs. Deseiizînd ziarul, pentru a căuta ce piese se joacă, vedea titlului: *Petele de marmoră* de Theodore Barriere îl izbi cu atîta cruzime, încît făcu un pas îndărăt și întoarse capul. Liiminat ea de becurilr din jurul unei rampe, în acel nou loc unde figura, cuvîntul „marmoră”, pe care nu-l mai deslușea printre celelalte, într-atît se obișnuise gă-l aibă adeseori sub ochi, redevenise dintr-o dată vizibil și îl silise să-și aducă aminte de o întîmplare pe care Odette i-o povestise odinioară, cu privire la o vizită pe care o făcuse la Salonul din Palatul Industriei împreună cu doamna Verdurin, cînd aceasta îi sHjgeae: „Ai grijă, o să știi eu să te dezgheț, doar nu ești de mar-

335

moră". Odette îi afirmase că nu era dccît o glumă, iar el nu dăduse nici o importanță aceluia episod. Dar pe atunci avea mai multă încredere în ea. Iar scrisoarea anonimă vorbea despre iubiri de acest fel. Fără să îndrăznească să-și ridice ochii spre ziar, mai întoarse o pagină ca să nu mai vadă cuvintele: „Fetele de marmoră" și începu să citească mașinal știrile. În departamentul La Manche avusese loc o mare furtună, erau semnalate stricăciuni la Dieppe, Cabourg, Beuzeval. Pe dată mai făcu un pas îndărăt.

Numele de Beuzeval îl făcuse să se gîndească la cel al unei alte localități din aceeași regiune, Beuzeville, ce poartă, unit de el cu o liniuță, și un alt nume, cel de Breaute, pe care îl văzuse adeseori pe hărți, dar care — își dădea pentru prima oară seama — era același cu numele prietenului său domnul de Breaute (despre el scrisoarea anonimă spunea că fusese amantul Odettei). La urma urmei, fiind vorba de domnul de Breaute, acuzația era verosimilă; dar în ceea ce o privea pe doamna Verdurin, lucrul era cu neputință. Din faptul că Odette mințea uneori nu puteai trage concluzia că ea nu spune niciodată adevărul și, în acele cuvinte pe care le schimbuse cu doamna Verdurin, povestite de ea însăși lui Swann,' el recunoscuse glumele inutile și primejdioase pe care, din lipsă de experiență și fiindcă ignoră viciul, le fac femeile inocente si care — ca, de exemplu, Odette — sînt cel mai puțin în stare să simtă o iubire pătimașă pentru o altă femeie. În timp ce, dimpotrivă, indignarea cu care

ea îi respinsese bănuielile pe care i le iscase fără voie pentru o clipă prin povestirea ei, se potrivea cu tot ce știa el despre gusturile și temperamentul amantei lui. Dar în acea clipă, datorită uneia dintre acele inspirații de bărbat gelos, asemănătoare cu cea care îi dăruiește poetului sau savantului, care nu posedă încă decât o rimă sau o observație exactă, ideea sau legea ce le va da întreaga lor putere, Swann își aminti pentru prima dată o frază pe care Odette i-o spusese în urină cu doi ani: „Acum doamna Verdurin nu mai are ochi decât pentru mine, îi sînt dragă, mă sărută, vrea să ies în oraș cu ea, vrea să o tutuiesc”. Atunci Swann nu numai că nu văzuse în această frază vreo legătură oarecare cu absurdele cuvinte menite să simuleze viciul, pe care i le povestise Odette, ci, dimpotrivă, o înțelese ca fiind dovada unei strînse prietenii. Acum iată că amintirea acestei atitudini iubitoare a doamnei Verdurin se întîlnea dintr-o dată cu amintirea conversației ei de prost gust. El nu mai putea despărți în mintea lui toate acele cuvinte și le văzu amestecate și în realitate, tandrețea impregnînd cu ceva serios și important acele glume care, în schimb, o făceau să-si piardă din inocență. Se duse la Odette. Se așază departe de ea. Nu îndrăz-

336

nea să o sărute, neștiind dacă în ea, dacă în el, o sărutare ar trezi iubirea sau mîiia. Tăcea și privea cum moare dragostea lor. Dintr-o dată luă o hotărîre.

— Odette, îi spuse el, draga mea, știu că sînt odios, dar trebuie fă te întreb ceva. Îți amintești ce-mi trecuse prin minte în legătură cu tine și cu doamna Verdurin? Spune-mi dacă era adevărat, cu ea sau cu alta.

Ea clătină din cap, strîngînd din buze, semn adeseori folosit de oameni pentru a răspunde că nu au de gînd să meargă acolo, că asta îi plictisește, cuiva care i-a întrebat: „Vii să vezi cavalcada, să asieți la trecerea în revistă?” Dar acest semn, legat de obicei de o întîmplare viitoare, are un caracter oarecum incert cînd vrea să nege o întîmplare trecută. Mai mult, el nu evocă decât motive legate de un capriciu personal, și nu o condamnare, o imposibilitate morală. Văzînd-o pe Odette cum îi răspunde astfel prin acel semn că presupunerea lui este falsă, Swann înțelese că este poate adevărată.

— Ți-am spus, doar știi bine, adăugă ea pe un ton iritat și nefericit.

— Da, știu, dar ești sigură? Nu-mi spune: „Știi bine”, ci spune-mi: „Nu am făcut niciodată ceva de felul ăsta cu o femeie”.

Ea repetă aceste cuvinte ca pe o lecție, pe un ton ironic, și ea cum ar fi vrut să scape de el:

156Nu am făcut niciodată ceva: de felul ăsta cu o femeie.

157Poți să juri pe iconița Fecioarei din Laghet?

Swann știa că Odette nu va face niciodată un jurămînt mintos în fața acestei iconițe.

— Cum mă ehinuiesti. exclamă ea, eliberîndu-se parcă printr-o resărire de întrebarea prin care el o strîngea ca într-un clește. Ai

linat? Ce ai astăzi? Ai hotărît cumva că vrei să te urăsc de noapte? Voiam tocmai să fim iarăși ca altădată, și iată cum știi să-mi mulțumești!

Dar, nedîndu-i drumul, așa cum un chirurg așteaptă să ia sfîrșit pasmul care i-a întrerupt operația, dar nu-l face să renunțe la ea:

— Greșești dacă-ți închipui că te-aș certa pentru asta, Odette, îi spuse el cu o blîndețe convingătoare și mincinoasă. Nu-ți vor-esc niciodată decât despre ceea ce știu, și știu totdeauna mai mult decât spun. Dar numai tu poți îndulci, prin mărturisirea ta, ceea ce iă face să te urăsc atîta vreme cît fapta mi-a fost dezvăluită doar de eilalți. Mînia mea împotriva ta nu e pricinuită de faptele tale, te iert pentru cate iubesc, ci de minciuna ta, de minciuna ta absurdă, re te face să negi în continuare lucruri pe care eu le știu. Dar cum

337

vrei tu ca eu să te pot iubi, cînd văd că îmi susții, că îmi juri un lucru pe care îl știu neadevărat? Odette, nu prelungi această clipă care este o tortură pentru amîndoi. Dacă vrei, totul va lua sfîrșit în clipa următoare, vei fi pentru totdeauna scăpată de orice bănuială. Spune-mi, jurînd pe iconița ta, dacă ai făcut sau nu asemenea lucruri.

— Dar nu mai știu, strigă ea mînioasă, poate de foarte multă vreme, fără să-mi dau seama ce fac, poate de două sau de trei ori.

Swann se gîndise la toate posibilitățile. Eealitatea este deci ceva Care nu are nici un raport cu posibilitățile, așa cum nu are nici o legătură lovitura de cuțit pe care o primim cu mișcările ușoare ale norilor de deasupra capetelor noastre, de vreme ce aceste cuvinte: „de două sau de trei ori” însemnară inima lui Swann cu un fier înroșit. Ciudat lucru, cuvintele „de două sau de trei ori”, aceste simple cuvinte, aceste cuvinte rostite

în aer, la distanță, pot sfîșia inima ca și cum ar atinge-o cu adevărat, o pot îmbolnăvi, ca o otravă pe care ai înghiți-o. Fără voie, Swann se gîndi la cuvintele pe care le auzise în salonul doamnei de Saint-Euverte: „Este tot ce am văzut mai extraordinar în afară de mesele ce trepidează în timpul ședințelor de spiritism”. Suferința pe care o simțea nu semăna cu nimic din ce crezuse. Nu numai pentru că, în ceasurile lui cele mai bănuitoare, închipuirea îi înaintase arareori atît de mult în direcția răului, dar pentru că, atunci chiar cînd își închipuia acel lucru, el rămînea vag, nesigur, lipsit de grozăvia specială care emanase din cuvintele „poate de două sau de trei ori”, lipsit de acea cruzime specifică la fel de diferită de tot ce cunoscuse el pînă atunci. ca o boală de care ești atins pentru prima dată. Și totuși această Odette de la care îi Venea tot acel rău, nu-i era mai puțin dragă, ci, dimpotrivă, îi devenea încă și mai prețioasă, ca și cum, pe măsură ce creșteai suferința, creștea și prețul calmantului, al leacului împotriva otrăvii pe care numai această femeie îl poseda. Voia să se ocupe de ea încă și mai mult, ca de o boală pe care o descoperi dintr-o dată ca fiind mai gravă decît crezuseși. Voia ca lucrul îngrozitor despre care ea îi spusese că l-a făcut „de două sau de trei ori” să na se mai repete. Dar pentru asta trebuia să vegheze asupra Odettei. Se spune adeseori că dezvăluindu-i unui prieten greșelile amantei sale, nu reușești decît să-l apropii și mai mult de ea, pentru că nu te crede. Dar cu cît mai mult încă îl apropii de ea dacã te crede! Dar, își spunea Swann, cum sa o protejeze? Poate ar fi putut să o apere de o anumită femeie, dar mai existau sute de alte femei, și el înțelese ce nebulie îl atinsese cînd, în seara cînd nu o găsisese pe Odette la soții Verdurin, începuse să dorească posesiunea

338

unei alte ființe, totdeauna imposibilă. Din fericire pentru Swann, sub noile suferințe care pătrunseseră în sufletul lui ca niște hoarde invadatoare, exista un fond al firii lui mai vechi, mai liniștite, și care încra în tăcere, precum celulele unui organ rănit ce încep pe dată să refacă țesuturile bolnave, precum mușchii unui membru paralizat care tind să-și reia mișcările. Acești locuitori mai vechi, mai autohtoni, din sufletul lui, mobilizară pentru o clipă toate forțele lui Swann în vederea lucrării obscure și reparatoare care le dă celor convalescenți, celor operați iluzia odihnei. De data asta, și nu ca de obicei, această destindere prin epuizare se produse nu atît în creierul lui Swann, cit în inima lui. Dar toate lucrurile vieții care au existat oîndva țin să se recreeze, și ca un animal pe moarte cuprins din nou de tresăririle unor convulsii ce păreau a fi luat sfîrșit, suferința, încă odată, pârjoli cu fierul roșu inima lui: Swann, pentru o clipă cruțată. își aminti de acele seri cu lună plină cînd, lungit în trăsura lui care îl ducea în strada La Pârouse, își cultiva cu voluptate emoțiile de bărbat îndrăgostit, fără să știe cãrui fruct otrăvit îi vor da naștere. Dar toate aceste gînduri nu-i străbătură mintea decît timp de o secundă, cît își duse mîna la inimă, apoi el respiră din nou în chip firesc și izbuti să surîdă, pentru a-și ascunde chinul, începu să-i pună noi întrebări. Căci gelozia lui, care îl lovea așa cum un dușman nu ar fi izbutit să-l lovească, făcîndu-l să cunoască durerea cea mai crudă din viața lui de pînă atunci, găsea că nu suferise îndeajuns și încerca să-l rănească încă și mai adînc. Ca o zeiță rea, gelozia îl inspira pe Swann mînîndu-l către propria-i pieire. Chinul lui nu se înteți chiar de la început, dar nu din vina lui ci numai din vina Odettei.

158Draga mea îi spuse el, acum, că totul s-a sfîrșit, aș vrea doar să știu dacã lucrul s-a întîmplat cu o persoană pe care o cunosc.

159Nu, îți jur, de altfel cred că am exagerat, cred că nu am ajuns pînă acolo.

El surise și continuă:

—Nu-i, nimic, dar e păcat că nu-mi poți spune numele. Dacă mi-aș putea închipui persoana, asta m-ar împiedeca să mă mai gîndesc vreodată la acest lucru. O spun spre binele tău, căci nu te voi mai plictisi cu întrebările. E atît de liniștitor să-ți poți închipui lucrurile întocmai c-um s-au petrecut! îngrozitoare sînt doar lucrurile pe care nu ți le poți imagina. Dar ai fost atît de bună cu mine, nu vreau să te mai obosesc. Îți mulțumesc din suflet pentru tot binele pe care mi l-ai făcut. Și cu asta am terminat. M;î spune-mi doar: cînd s-a petrecut asta?

339

22»

160Oh! Charles, dar mă ucizi! Sînt lucruri foarte vechi. Nu m-am mai gîndit niciodată la ele, te porți de parcă ai vrea cu orice preț să-mi rcdeschizi pofta de a le face. Nu prea vād la ce ți-ar folosi, spuse ea cu o prostie inconștientă și o răutate voită.

161Oh! voiam doar să știu dacã s-au întîmplat de cînd te cu nosc. Dar ar fi atît de firesc! S-au petrecut aici? Nu poți să-mi spui Sn care seară anume, pentru ca să-mi închipui ce făceam eu în acea

seară? Înțelegi că nu-i cu puțință să nu-ți amintești cu cine, Odette, iubirea mea.

162Nu știi, cred că era la Bois, într-o seară când ai venit după noi în insulă. Cinaseși la prințesa des Laumes, spuse ea, fericită cari poate da un amănunt precis care să-i dovedească adevărul spuselor ei. La o masă învecinată se afla o femeie pe care nu o văzusem de foarte multă vreme. Mi-a spus: „Vino îndărătul acelei stînci ca să vedem razele de lună răsfrîngîndu-se în apă”. Mai întîi ani căscat și i-am răspuns: „Nu, sînt obosită și mă simt bine aici”. Ea mi-a spus că niciodată nu mai văzuse o asemenea lună. I-am răspuns: „Glumești!”; știam ce vrea de la mine.

Odette povestea toate astea aproape rîzînd, fie pentru că ele îi păreau cu totul firești, fie pentru a le scădea astfel din importanță, fie pentru a nu părea umilită. Văzînd expresia lui Swann, își schimbă atitudinea:

—Ești un mizerabil, îți place să, mă torturezi, să mă faci să-ți spun minciuni numai ca să mă lași odată în pace.

Această n doua lovitură primită de Swann era încă mai cumplită decît prima. Niciodată nu bănuise că acele lucruri erau atît de recente, ascunse de ochii lui, care nu știuseră să le descopere, mi într-un trecut pe care nu-l cunoscuse, ci în seri de care își amintea atît de bine, pe care le trăise cu Odette, pe care le crezuse atît de cunoscute de el și care acum căpătau o înfățișare vicleană și atroce; în mijlocul lor, dintr-o dată, se ivea acea prăpastie, acel moment din insula din Bois. Odette, fără să fie inteligentă, avea farmecul firescului. Ea povestise, mimase acea scenă cu atîta simplitate, înfîșurînd Swann, gîfîind de gelozie, vedea totul: căscatul Odettei, stîfnoa. O auzea cum răspunde — plină de veselie, vai —: „Glumești!” Simțea că nu-i va mai spune nimic despre acea seară, că nu se mai poate aștepta pentru moment la nici o altă dezvăluire; îi spuse: „Draga mea, iartă-mă, simt că te chinuiesc, gata, nu mă mai gîndesc la asta”.

Dar ea văzu că ochii lui rămîneau ațintîți asupra lucrurilor pe care nu le știa și asupra acestui trecut al iubirii lor, monoton și liniștit în amintirea lui, pentru că era vag, și sfîșiat acum, ca de

"340

o rană, de acel moment din insula din Bois, cu lună plină, după cina de la prințesa des Launies. Dar el se obișnuise într-atîta să găsească viața interesantă — să admire ciudatele descoperiri pe care te silește să le faci —, că, în vreme ce suferea atît de **Biult** încît credea că nu va mai putea îndura mult timp o asemenea durere, își spunea: „Viața este cu adevărat uimitoare și ne rezervă surprize nemaipomenite; de fapt, viciul este mult mai răspîndit decît se crede. Iată o femeie în care aveam încredere, cu o înfățișare atît de simplă, atît de cinstită, chiar dacă frivolă, și care părea a avea gusturi foarte normale și sănătoase; în urma unui denunț neverosimil îi pun întrebări, și puținul pe care **mi-l** mărturisește îmi dezvăluie mult mai mult decît aș fi putut bănui. Dar nu putea să se mărginească la aceste observații dezinteresate. Căuta să aprecieze exact valoarea a ceea ce ea îi povestise, ca să știe dacă **trebuia** să tragă concluzia că ea făcuse acele lucruri adeseori și că le va repeta. Își spunea întruna cuvintele ei: „Vedeambine ce vrea de la mine”, „De două sau de trei ori”, „Glumești!”, dar ele nu mai apăreau dezarmate în memoria lui Swann, ci fiecare avea un cuțit și îl împlînta din nou în el. Multă vreme, așa cum un bolnav nu se poate împiedica să încerce clipă de clipă să facă o mișcare dureroasă, el își repeta cuvintele: „Mă simt bine aici”, „Glumești!”, dar suferința era, atît de puternică, încît era silit să se oprească. Era uimit că fapte pe care totdeauna le privise cu atîta ușurință și veselie, deveniseră acum pentru el grave ca o boală în urma căreia poți să mori. Cunoștea bine femeii cărora le-ar fi putut cere să o supravegheze pe Odette. Dar cum să spere că ele vor privi lucrurile ca și el, și nu vor rămîne la punctul de vedere care fusese și al său vreme atît de îndelungată, conducîndu-i totdeauna viața voluptuoasă, cum să spere că nu-i vor spune, rîzînd: „Gelosule, vrei să-i lipsești și pe ceilalți de o plăcere?” Prin ce trapă clintr-o dată eborită (el, care nu avusese odinioară prin iubirea lui pentru Odette decît plăceri delicate) fusese el brusc aruncat în acest nou eerc al infernului, de unde nu vedea cum va mai putea ieși vreodată? Sărmană Odette! Na era supărat pe ea. Ea nu era decît pe jumătate vinovată. Nu se spunea că fusese dăruită, de către propria ei mamă, pe cînd era aproape un copil, la Nisa, unui englez bogat? Dar cît adevăr dureros începeau să cuprindă pentru el aceste rînduri din *Jurnalul urnii poet*¹¹⁰ de Alfred de Vigny, pe care le citise odinioară cu indiferență: „Cîîd simți că te cuprinde iubirea pentru o femeie, ar trebui «ă-ți spui: Cine sînt prietenii ei? Ce fel de viață a dus? Toată fericirea vieții se sprijină pe răspunsurile la aceste întrebări”. Swann era uimit că asemenea simple fraze rostite de el în gînd, ca „Glumești!”

341

„Vedeam bine ce vrea de la mine”, pot sări facă atît de rău. Dar înțelegerea că acel lucru pe care el îl credea a fi doar o înșiruire de fraze simple nu era decît armatura în care era prinsă, și putea, să-i fie redată, suferința simțită de el în timpul povestirii Odettei. Căci, din nou, îl încerca aceeași suferință. Zadarnic știa acum — ba chiar zadarnic uitase puțin, iertase, odată cu trecerea timpului —, cînd își spunea iarăși aceste cuvinte, vechea

suferință făcea din el omul care fusese înainte ca Odettesă-i vorbească: neștiutor, plin de încredere; cumplita lui gelozie îl situa din nou, pentru a simți iarăși lovitura pe, care i-o dăduse mărturisirea Odettei, în poziția cuiva ce nu știe încă, și, chiar după câteva luni, această veche întâmplare îl tulbura ca o revelație. Admira teribila putere re-creatoare a memoriei sale. El nu putea nădăjdi o domolare a chinurilor decât prin slăbirea acestei forțe generatoare, a cărei fecunditate scade odată cu vârsta. Dar când puterea pe care o avea unul dintre cuvintele rostite de Odette de a-l face să sufere părea epuizată oarecum, atunci un alt cuvânt, unul dintre acelea asupra cărora mintea lui Swann se oprise mai puțin pînă atunci, un cuvânt aproape nou, Io înlocuia pe celelalte, și îl lovea cu o vigoare intactă. Amintirea serii când cinase la prințesa des Laumes era dureroasă, dar nu era decât centrul răului său. Acesta iradia confuz, jur-împrejur, către toate zilele învecinate. Și în orice punct ar fi vrut să ajungă în aceste amintiri, întregul anotimp când soții Verdurin petrecuseră atît de des seara în insula din Bois îi făcea rău. Atît de rău, înecat, treptat, curiozitățile pe care le stîrnea în el gelozia fură neutralizate de teama noilor torturi pe care va trebui să le îndure satisficîndu-le. Își dădea seama că toată viața Odettei dinainte de întîlnirea lor, pe care nu încercase niciodată să și-o reprezinte, nu era întinderea abstractă pe care o Vedea el vag, ci fusese alcătuită din ani avînd particularitățile lor, de ani plini de incidente concrete. Dar, aflîndu-le, se temea că acest trecut incolor, fluid și suportabil va căpăta un corp tangibil și desfînat, un chip individualizat și diabolic. Și continua să nu încerce să și-l închipuie întocmai așa cum fusese, nu din lene de a gîndi, ci, de data asta, de teama suferinței. Nădăjduia că într-o zi va ajunge să poată auzi numele insulei din Bois, cel al prințesei des Laumes, fără să simtă vechea sfișiere, și găsea ca este imprudent să o silească pe Odette să rostească noi cuvinte, numele altor locuri, al altor împrejurări care, suferința sa fiind de puțină vreme mai mică, o vor face să renască sub o altă formă.

Dar adeseori lucrurile pe care nu le cunoștea, pe care se temea acum să le cunoască, îi erau dezvăluite cu totul spontan de Odette însăși; într-adevăr, distanța pe care viciul o puneă între viața reală

342

a Odettei și viața relativ inocentă atribuită ei de Swann, și pe care adeseori încă i-o atribuia, era ignorată de Odette: o ființă vicioasă, pre-ăeîndu-se întotdeauna virtuoaasă în fața celor de care nu vrea să fie bănuită ca avînd vicii, nu poate exercita controlul necesar pentru a-și da seama cît de departe de modul de a trăi normal o duc, treptat, aceste vicii, căci creșterea lor continuă se face pe nesimțite pentru cel ce le practică. În coabitarea lor, în mintea Odettei, cu amintirea faptelor pe care ea i le ascundea lui Swann, alte fapte, treptat, erau colorate de celelalte, molipsite de ele fără ca <> să le vadă în vreun fel ciudățenia, fără ca ele să contrasteze cu mediul unde ea le făcea să trăiască în mintea-i; dar i le povesteit lui Swann, iar el era înspăimîntat de ambianța dezvăluită de ele. într-o zi încerca, fără să o jignească pe Odette, să o întrebe dacă nu fusesse niciodată în case de toleranță. La drept vorbind, era convins că nu fusese; lectura scrisorii anonime introdusese o bănuială în inteligența lui, dar într-un fel mecanic; nu-i acordase nici un fel de credit, dar, de fapt, rămăsese acolo, iar Swann, pentru a se dît_xîra de prezența pur materială, dar totuși supărătoare, a bănu-dorea ca Odette să o extirpe din mintea lui. „O, nu! Dar asta nu înseamnă că patroanele unor astfel de case nu umblă după mine. adăugă ea, arătînd, printr-un surîs, o mulțumire vanitoasă de care îi-u și dădea seama. Una m-a așteptat chiar ieri timp de două ore, fiar spunea să stabilesc eu orice preț. Se pare că un ambasador î-a spus: «Mă omor dacă nu mi-o aduci». I s-a spus că nu eram acasă, dar pînă la urmă a trebuit să-i vorbesc eu însămi ca să o conving să plece. Aș fi vrut să vezi cum am primit-o; camerista mea, care mă auzea din încăperea alăturată, mi-a spus că strigam din vrut să așputeri: «Dar îți spun că nu vreau! Nu-mi place ce-mi propui ('ml' că sînt liberă să fac totuși ce vreau! Dacă aș avea nevoie de bani, mai înțeleg...» Portarul a primit ordinul să nu o mai lase să e, îi va spune că sînt la țară. Ah! aș fi vrut să fii ascuns undeva. i d că ai fi fost mulțumit, dragul meu. Odette a ta nu-i chiar atît de rea, după cum vezi."

De altfel, cînd i le făcea, înseși mărturisirile ei privitoare în greșeli pe care presupunea că Swann le descoperise, îi slujeau acestuia mai curînd ca punct de plecare pentru noi îndoieli și prea puțin pentru a le curma pe cele vechi. Căci nu eran niciodată bine potrivite pe măsura acestora. Zadarnic lăsa Odette de o parte tot ce era esențial, în ce nhnînea se mai afla totdeauna ceva pe cart¹ Swann nu-l imaginase niciodată, ceva care îl copleșea cu noutatea i îi îngăduia să schimbe termenii problemei asupra căreia se înverșuna gelozia lui. Iar aceste mărturisiri nu mai puteau fi uitate

343

de el. Sufletul lui le vehicula în toate direcțiile, le arunca, le legăna, ca pe niște cadavre. Și era otrăvit de ele.

O dată ea îi vorbi despre o vizită pe care i-o făcuse Forcheville chiar de sărbătoarea Paris-Murcie. „Cum, îl cunoștea în acea vreme? A li! da, e adevărat", spuse, corectîndu-se repede, ca să nu pară că nu a știut. Și, dintr-o dată, începu să tremure la gîndul că în **acea** zi, cînd primise de la ea scrisoarea pe care o păstrase ca pe o comoară, ea lua poate masa cu Forcheville la „Maison d'Or". Odette îi jură că nu. „Totuși acel loc îmi amintește de ceva care știu că nu a fost adevărat", îi spuse el, pentru a o speria. „Da, îți amintești că nu am fost acolo în seara cînd ți-am spus că tocmai ieșeam de acolo și cînd tu mă căutaseși la «Prevost», îi răspunse ea (crezînd că știe), eu o hotărîre plină nu atît de cinism, cît de timiditate, de o teama, de a-l contraria pe Swann,

teamă pe care voia să o ascundă, din amor propriu, și din dorința de a-i arăta că poate fi sinceră. Astfel îl lovi cu o precizie și o putere de călău, cu un gest lipsit de cruzime, căci Odette nu-și dădea seama de răul pe care i-l făcea lui Swann; : ba chiar începu să ridă, poate, e adevărat, mai ales ca să-și **ascundă** umilința și stinghereala. „Este adevărat că nu fusesem la «Maison Doree»¹²¹, că ieșeam de la Forcheville. Fusesem într-adevăr la «Prevost», nu glumesc, mă întâlneau acolo și-mi propuseseră să vin la H să-i văd gravurile. Dar venise cineva în vizită la el mai înainte. Ți-am spus că veneam de la «Maieon d'Or» pentru că m-am temut să-ți spun adevărul, ca să nu te supăr. Cred că a. fost un gest frumos din partea mea. Poate nu am avut dreptate, dar cel puțin acum îți spun sincer cum s-au întâmplat lucrurile. Ce interes aș avea să nu-ți spun că am luat masa cu el și de sărbătoarea Par is-Murc ie, dacă ar fi fost așa? Cu atât mai mult cu cât atunci nu ne cunoșteam încă prea bine noi doi, nu-i așa, dragul meu?" El îi surise cu lașitatea neașteptată a ființei lipsite de puteri în care fusese transformat de aceste cuvinte copleșitoare. Astfel, chiar în lunile la care nu mai îndrăznise niciodată să se gîndească, pentru că fuseseră prea fericite, chiar în acele luni cînd îl iubise, ea îl mințea totuși! Asemenea acelei ciipe cînd (în prima seară cînd „potriviseră florile de catleya") ea îi spusese că vine de la „Maison Doree", existau, neîndoielnic, încă multe altele, ascunzînd și ele vreo minciună pe care Swann nu o bănuise încă niciodată. Iși aminti că ea îi spusese într-o zi: „Aș putea să-i spun¹²² doamnei Verdurin că nu mi-a fost gata rochia, că mi-a întîrziat trăsura. Asemenea lucruri se aranjează întotdeauna". Și lui, probabil, de nenumărate ori cînd îi strecurase asemenea cuvinte, care explică o întîrziere, justifică schimbarea orei unui **întîlniri**, îi ascundea, fără ca el să fi bănuțit atunci, ceva ce trebuia

344

să facă ea cu im altul, cu un altul căruia ca îi spusese: „îi voi spune lui Swann că **nu** mi-a fost gata rochia, că trăsura mi-a venit cu întîrziere, asemenea lucruri se aranjează întotdeauna". Și sub amintirile cele mai minunate ale lui Swann, sub cuvintele cele mai simple pe care i le spusese **cîndva** Odette, în care el crezuse ca în cuvintele sfintei Evanghelii, sub faptele zilnice pe care ea i le povestise, sub locurile cele mai obișnuite, casa croitoresei, aleea din Bois, Hipodromul, simțea ascunsă, prin mijlocirea aceluia surplus de timp care, chiar în zilele cele mai cu de-amănuntul relatate, mai lasă încă răgaz și pentru alte fapte, și le poate sluji drept ascunzătoare, simțea insinuîndu-se, prezența posibilă și subterană a unor minciuni care murdăreau tot ceea ce îi fusese mai scump pînă atunci (serile lui cele mai bune, strada La Perouse înșăși, pe care Odette o părăsise probabil totdeauna la alte ore decît cele pe care i le comunicase lui), punînd pretutindeni în circulație ceva din întunecata spaimă pe care o simțise cînd auzise mărturisirea cu privire la „Mai-son Doree" și, precum animalele spurcate din Prăbușirea Cetății Ninive¹²³, dărîmînd piatră cu piatră întregul lui trecut. Acum căuta să uite de fiecare dată cînd memoria îi rostea numele cumplit de „Maison Doree", dar nu ca la serata, încă foarte recentă, a doamnei de Saint-Euverte, pentru că îi amintea o fericire de mult pierdută, ci pentru că îi aducea în amintire o nefericire aflată de curînd. Apoi, ca și cel al insulei din Bois, numele de „Maison Doree", treptat, nu-l mai făcu să sufere. Căci ceea ce credem a fi iubirea noastră, gelozia noastră, nu-i una și aceeași pasiune continuă, indivizibilă. Ele sînt alcătuite dintr-o infinitate de iubiri succesive, de gelozii diferite și efemere, dar care, prin multitudinea lor neîntreruptă, lasă impresia continuității, iluzia unității. Viața iubirii lui Swann, fidelitatea geloziei sale erau făcute din moartea, din infidelitatea a nenumărate dorințe, a nenumărate îndoieli, care o aveau toate drept obiect pe Odette. Dacă ar fi rămas multă vreme fără să o vadă, cele care mureau astfel nu ar fi fost înlocuite de altele. Dar prezența Odettei continua să însămînteze inima lui Swann cu iubiri și cu bănuțeli alternate.

În unele seri ea devenea iar, dintr-o dată, foarte iubitoare, anunțîndu-l cu duritate că trebuie să profite pe dată de starea ei, că poate nu o va mai vedea așa cine știe cîți ani. de acum înainte; trebuiau să se întoarcă pe dată la ea acasă, ca să-i „potrivească florile de catleya", și dorința pe care pretindea că o simte față de el era atît de bruscă, atît de inexplicabilă, atît de imperioasă, mîu-gîierile cu care îl copleșea apoi, atît de demonstrative și de insolite, încît această iubire brutală și parcă neverosimilă îl întrista pe Swann

345

ca o minciună și ea o răutate. într-o seară cînd, la porunca ei ^ întorsese cu ea acasă, și cînd îi dădea sărutări întretăiate de verbe patunașe care contrastau cu indiferența ei obișnuită, el auzi parcă iui zgomot; se ridică și căută pretutindeni, nu*găsi pe nimeni, dar nu avu curajul să se întoarcă lîngă ea; atunci Odette, în ci mîniei, sparse un vas, spunîndu-i lui Swann: „Cu tine nu se poate tace niciodată nume!" Și el rămase cu bănuțiala că poate astmnsese in cameră pe cineva pe care voise să-l facă gelos sau căruia voise sa-i ațîțe simțurile.

Uneori se ducea în case de toleranță, nădăjduind că va afla ceva despre ea, fără să îndrăznească totuși să-i pronunțe numele. „Am o fetiță care o să-ți placă", spunea patroana. Și, timp de un ceas, stătea de vorbă, cuprins de tristețe, cu vreo biată fetișcană uimită că nu-i cere și altceva. Una, foarte tînără, fermecătoare, îi fpuse într-o zi: „Aș vrea să-mi gădesc un prieten. Ar putea fi sigur că nu m-aș mai duce niciodată cu vreun alt bărbat. — Crezi într-adevăr că este cu puțință ca o femeie iubită din tot sufletul să nu-l mai înșele niciodată pe cel care o iubește? o întrebă Swann, neliniștit. — Bineînțeles! Dar există

firi și firi!" Swann le spunea acestor fete aceleași lucruri care i-ar fi plăcut și prințesei des Lau-mes. Celei care căuta un prieten, îi spuse, surzind: „E drăguț, din partea ta, ți-ai pus azi ochi albaștri, ca și cordonul tău. — Dar și dumneata ai manșete albastre. — Ce conversație plăcută avem! Nu te plictisesc? Poate ai treabă? — Nu, am tot timpul. Dacă m-ai fi plictisit, ți-aș fi spus. Dimpotrivă, îmi place să te aud vorbind. — Stat foarte măgulit. Nu-i așa că ne spunem lucruri foarte plăcute? ” îi spuse el patroanei, care tocmai intra. — Tocmai asta îmi spuneam și eu. Cît sînt de cumiți! Acum au început bărbații să vină la mine doar ca să stea de vorbă cu fetele. Nu de mult prințul spunea că se simte mult mai bine aici decît în salonul nevestei. Se pare că acum femeile din lumea bună au un fel de a se purta scandalos. Plec, sînt discretă.” Și îl lăsă pe Swann cu fata cu ochi albaștri. Dar curînd el se ridică și își luă rămas bun, îi era indiferentă, căci nu o cunoștea pe Odette.

Pictorul fusese bolnav, iar doctorul Cottard îl sfătuisese să facă o călătorie pe mare; mai mulți dintre credincioșii casei spuseră că vor să plece împreună cu el; soții Verdurin nu se putură hotărî să rămînă singuri, închiriară un yacht, apoi îl cumpărară, și astfel Odette făcu numeroase croaziere. De fiecare dată, la puțină vreme după plecarea ei. Swann simțea că începe să fie mai indiferent, dar, ca și cum această distanță morală ar fi fost direct proporțională cu distanța materială, de îndată ce știa că Odette s-a întors,

346

trebuia să o vadă. Odată, cînd plecaseră doar pentru o lună, după cum credeau, fie că hotărîseră asta cMar în timpul călătoriei, fie că domnul Verdurin orînduise astfel dinainte pe ascuns laemrile, pentru a-i face plăcere nevestei lui, și nu le spusese celorlalți decît treptat că vor mai întîrzia, de la Alger se duseră la Tunis, apoi în Italia, apoi în Grecia, la Constantinople, în Asia Mică. Călătoreau <de aproape un an. Swann se simțea cu totul liniștit, aproape fericit. Deși doamna Verdurin încercase să-i convingă pe pianist și pe doctorul Cottard că mătușa primului și bolnavii celuilalt nu averii nevoie de ei și că, în orice caz, era imprudent ca doamna Cottard să se întoarcă la Paris, pe care domnul Verdurin îl declara ca fiind în plină revoluție, ea fu silită să le redea libertatea la Coustantino-pole. Iar pictorul plecă împreună cu ei. într-o zi, la puțină vreme după întoarcerea acestor trei călători, Swann, văzînd cum trece un omnibuz în direcția parcului Luxembourg, unde avea treabă, sărise în el și se pomenise așezat în fața doamnei Cottard, care își făcea vizitele, în mare ținută, cu o pană la pălărie, în rochie de mătase, cu manșon, umbreluță, poșetă și mănuși albe proaspăt curățate. înarmată cu aceste însemne, cînd era vreme uscată mergea pe jos de la o casă la alta, în același cartier, dar pentru a trece apoi în alt cartier folosea omnibuzul. în primele clipe, înainte ca gentileța, înnăscută a femeii să răzbată prin scortșoșenia micii burgheze, și neștiind prea bine, de altfel, dacă trebuie să-i vorbească lui Swann despre soții Verdurin, ea rosti, firesc, cu vocea ei înceată, sîngacc și biîîdă, acoperită uneori pe de-a-ntregul de zgomotul asurzitor al ibuzului, cuvinte alese printre cele pe care le auzea și le repeta în cele douăzeci și cinci de case ale căror etaje le urca într-o singură zi:

—Nu te întreb, domnule, dacă fiind atît de la curent cu toate cum ești dumneata, ai văzut, la Mirlitons, portretul pictat de Machard, la care aleargă tot Parisul. Ce părere ai despre el? Faci parte din tabăra celor care îl admiră sau din tabăra celor care-l batjoco resc? în toate saloanele nu se vorbește decît despre portretul pictat de Machard; nu ești șic, nu ești cum trebuie să fii, nu ești în pas cu vremea, dacă nu-ți spui părerea despre portretul pictat de Machard.

Swann răspunzîndu-i că nu văzuse acest portret, doamna Cottard se temu că l-a jîgnit punîndu-i acea întrebare.

—Ah! dar e foarte bine, cel puțin mărturisești asta de-a dreptul, no te crezi dezonorat pentru că nu ai văzut portretul pictat de Machard. Gădesc că e o atitudine foarte **frumoasă**. Eu una l-am văzut, părerile sînt împărțite, unii îl gădesc cam prea lucrat, cam

prea meșteșugit, dar eu găsesc că este portretul ideal. Evident, nu seamănă cu femeile albastre și galbene ale prietenului nostru Biche. Dar trebuie să-ți spun de-a dreptul, deși poate mă vei găsi cam învechită, dar spun ce gîndesc, eu nu înțeleg nimic din ce pictează. Dumnezeule, recunosc calitățile pe care le are portretul soțului meu. E un tablou mai puțin straniu decît cele pe caro le pictează de obicei, dar de ce i-o fi făcut mustăți albastre? în timp ce Machard! Soțul prietenei la care mă duc acum (ceea ce îmi prilejuieste marea plăcere de a călători împreună cu dumneata) i-a promis că dacă este numit membru al Academiei (este unul dintre colegii doctorului), îl va ruga pe Machard să-i facă portretul. Ce vis frumos! Am o altă prietenă care spune că îl preferă pe Leloir. Nu sînt decît o biată profană și Leloir este poate încă și mai iscusit. Dar găsesc că prima calitate a unui portret, mai ales cînd costă 10 000 de franci, este aceea de a semăna cu originalul, pe care chiar trebuie să-l înfrumusețeze puțin.

După ce rosti aceste cuvinte ce-i erau inspirate de egreta ei înaltă, de monograma de pe poșetă, de numărul scris de vopsitor eu cerneală pe mănușile ei, și de stinghereala de a-i vorbi lui Swaim despre soții Verdurin, doamna Cottard, văzînd că erau încă departe de colțul străzii Bonaparte, unde conductorul trebuia să oprească, își ascultă inima, care o sfătuia să rostească altfel de cuvinte.

—Cred că ți-au țiuit urechile, domnule, îi spuse ea, în răstimpul cît am călătorit cu doamna Verdurin. Nu se vorbea decît despre dumneata.

Swann își arătă mirarea, căci presupunea că numele lui nu mai era niciodată rostit în fața soților Verdurin.

—• De altfel, adăugă doamna Cottard, doamna de Crecy era și ea acolo, și cu asta am spus totul. Oriunde s-ar afla, Odette nu poate rămîne multă vreme fără să vorbească de dumneata. Și îți dai seama că nu te vorbește de rău. Cum? Te îndoiești, spuse ea, văzîndu-l pe Swann că face un gest sceptic.

Și, înflăcărîndu-se parcă de sinceritatea convingerii ei, nedînd, de altfel, nici un fel de subînțeles aceluia cuvînt, pe care îl folosea doar în sensul în care el se referă la afecțiunea care îi unește pe prieteni:

—Dar ea te adoră! Ah! cred că nu ar trebui să spun asta despre dumneata în fața ei! în legătură cu orice, dacă vedeam un tablou, de exemplu, ea spunea: „Ah! dacă ar fi aici, ar ști să vă spună dacă este autentic sau nu. Nimeni nu-l întrece în privința asta”. Și, clipă de clipă, întreba: „Ce-o fi făcînd acum? Măcar dacă ar lucra

cît de cit! Ce nenorocire, un bărbat atît de înzestrat gă fie atît de leneș! (Mă ierți că-ți spun asta, nu-i așa?) Parcă îl și văd, se **gîndește** la noi, se întreabă unde **sîntem**". A spus chiar ceva care mi-a plăcut foarte mult. Domnul Verdurin îi spunea: „Dar cum poți să vezi ce face acum, eîiid ești la opt sute de leghe depărtare de el?” Atunci Odette i-a răspuns: „Ochiul unei prietene vede totul”. Nu, îți jur, nu-ți spun asta ca să te măgulesc, ai în ea o adevărată prietenă, așa cum nu sînt multe. Îți voi spune, de altfel, dacă încă nu știi, că ești singurul. Doamna Verdurin îmi spunea chiar în ultima zi (știi, în preajma unei plecări se stă cel mai bine de vorbă): „Nu spun că Odette nu ne iubește, dar tot ce-i spunem noi nu are prea mare greutate față de ce i-ar spune domnul Swann”. Oh! Dumne-zeule-Doamne, uite că omnibuzul se oprește; tot sînd așa de vorbă cu dumneata era să trec de strada Bonaparte... te pot ruga **să-mi spui** dacă egreta mea stă dreaptă?

Și doamna Cottard își scoase din mașon, pentru a i-o întinde lui Swann, nuna înmănușată în alb, de unde își lua parcă zboru' o nălucire de viață aristocratică, umplînd omnibuzul și amesteeîn-du-se cu mirosul puternic de vopsea. Iar Swann se simți înduioșat față de ea, și de doamna Verdurin (și față de Odette, de asemenea;!, căci sentimentul pe care îl avea față de ea, nemaifiind dureros, nu mai era un sentiment de iubire), în timp ce o privea cu ochi tandri cum pornește plină de curaj pe strada Bonaparte, cu egreta înaltă la pălărie, rideîndu-și cu o mîină fusta, iar cu cealaltă țînîndta-și umbreluța și poșeta, cu monograma foarte la vedere, în timp ce mașonul i se bălăbănea în față.

Pentru a face concurență sentimentelor bolnăvicioase nutrite de Swann pentru Odette, doamna Cottard, mai bună leeuitoare decît ar fi fost soțul ei, grefase alături de ele alte sentimente, normale, de recunoștință, de prietenie, sentimente care i-o făceau pe Odette mai umană (mai asemănătoare cu celelalte femei, pentru că și alte femei puteau să i le inspire), grăbind transformarea ei definitivă în cea Odette iubită cu o dragoste calmă, cea care îl duse la ea **într-3** seară, după o petrecere la pictor, să bea un pahar de oranjadă cit Forcheville și lîngă care Swann întrevăzuse că va putea trăi fericit.

Odinioară, gîndindu-se adesea cu spaimă că într-o zi nu va mai fi îndrăgostit de Odette, el își făgăduise să vegheze și, de îndată ce va simți că iubirea începe să-l părăsească, să se agate de ea, să o rețină. Dar iată că slăbirii iubirii sale îi corespundea simultan o slăbire a dorinței de a rămîne îndrăgostit. Căci nu te poți schimba, adică nu poți deveni altcineva, continuînd totodată să ascuți de sentimentele

celui care nu mai ești. Uneori numele — zărit în vreun ziar — unuia dintre bărbații pe care îi bănuia că au putut fi amanții Odettei, îi trezea iar gelozia. Dar ea era ușoară, și cum îi dovedea că nu ieșise cu totul din acel timp cînd suferise atît de mult — dar cînd cunoscuse totodată și un mod de a simți atît de voluptuos — și că împlinirea îi va îngădui poate să-i întrevadă încă pe furiș și de departe frumusețile, această gelozie năștea în el mai curînd o ațîtare plăcută, așa cum parizianul morocănos care pleacă din Veneția pentru a regăsi Franța știe, datorită unui țînțar răzleț, că Italia și vara nu sînt încă foarte departe. Dar cel mai adeseori, cînd făcea efortul, dacă nu de * i-amine în timpul atît de particular al vieții sale din care ieșea, cel puțin de a-l vedea mai limpede atîta vreme cît mai putea încă, el își dădea seama că nu-l mai poate cuprinde; ar fi vrut să vadă, ca pe un peisaj care dispăre, acea iubire pe care o părăsea; dar este atît de greu să te dedublezi și să-ți dai spectacolul veridic al unui sentiment pe care nu-l mai ai, încît curînd, mințea întunecîndu-i-se parcă, nu mai vedea nimic, renunța să mai privească, își lua ochelarii de la ochi, le ștergea sticlele; și își spunea că e mai bine să se odihnească puțin, că mai are încă timp, cufundîndu-seiarm amorțeala călătorii'-lui pe jumătate adormit, care își trage pălăria peste ochi și se prăbușește în somn în vagonul ce-l duce tot mai repede departe de ținutul *arida* a trăit atîta vreme și de la care își făgăduise să-și ia un ultim rămas bun. Ba chiar, ca acel călător care se trezește doar în Franța, cînd Swann găsi, din împlinire, chiar la îndemînă, dovada că Forehe-ville fusese amantul Odettei, el își dădu seama că nu mai simțea nici o durere, că iubirea era departe acum, și regretă că nu a știut clipa cînd îl părăsea pentru totdeauna. Și așa cum, înainte de a o săruta pe Odette pentru prima oară, căutase să-și imprime în amintire chipul pe care ea îl avusese atîta vreme pentru el și pe care avea să-i transforme amintirea acelei sărutări, tot astfel ar fi vrut, în gînd, cel puțin, să-și fi putut lua rămas bun, în timp ce ea mai exista încă, de la acea Odette ce-i inspira iubire și gelozie, de la acea Odette ce-i pricinuia suferințe atît de mari și pe care acum nu o va mai revedea niciodată.

Se înșela. Urma să o vadă încă odată, după cîteva săptămîni. Dormind, în amurgul unui vis. Se plimba cu doamna Verdurin, doctorul Cottard, un tînăr purtînd fes pe carc-l nu putea identifica, pictorul, Odette, Napoleon al III-lea și bunicul meu, pe un drum *ev merge** de-a lungul mării, pe un mal abrupt, cînd foarte înalt, cînd numai de cîțiva metri, astfel încît urcau și coborau întruna; cei care coborau nu mai puteau fi văzuți de cei care urcau încă, lumina puțină ce mai rămăsese pălea, și s-ar fi părut că o noapte întunecată avea să

se întindă dintr-o dată pretutindeni. Din cînd în cînd, valorile săltau pînă sus de tot, iar Swann simțea pe obraz picături înghețate. Odette îi spunea să le șteargă, el nu putea, și asta îl făcea să se simtă stingherit față de ea, ca și faptul de a fi în cămașă de noapte. Spera că (lin cauza întunericii ceialți nn-și vor da seama, dar doamna Yer-durin atinți asupra lui o privire mirată, vreme de mai multe clipe, ce i se părură nespuse de lungi și în timpul cărora văzu cum fața ei se deformează, cum nasul i se alungește și cum îi cresc mustați uriașe. Se întoarse pentru a o privi pe Odette, obrații ei erau palizi, presăra ii cu punctișoare roșii, trăsăturile obosite, era încercănată, dar îl privea cu ochi plini de dragoste, gata parcă să se desprindă ca niște lacrimi și să eadă pe el, și simțea că o iubește atît de mult, încît ar fi vrut să o ia cu el pe dată. Pe neașteptate, Odette privi la un mic ceas pe care îl purta la mînă și spuse: „Trebuie să plec”, își luă rămas bun de la toată lumea în același fel, fără să-i vorbească lui Swann între patra ochi, fără să-i spună unde îl va întîlni în acea seară sau în altă zi. El nu îndrăzni-să o întrebe, ar fi vrut să o urmeze și era silît, fără să se întoarcă spre ea, să răspundă surzîndunei întrebări a doamnei Verdurin, dar inima îi bătea îngrozitor de tare, o ura pe Odette. ar fi vrut să-i străpungă ochii pe care îi iubise atît de mult cu o clipă mai înainte, să-i zdrobească obrații lipsiți de prospețime. Conținu:» să urce panta împreună cu doamna Verdurin, adică să se îndepărteze, cu fiecare pas, de Odette, care cobora în sens invers. După o secundă, se scurseseră multe ore de cînd ea plecase. Pictorul îi atrase atenția lui Swann ca Napoleon al III-lea dispăruse și el nu mult după plecarea oi. „Se înțeleseseră între ei, asta e sigur, adăugă el, s-au întîlnit probabil jos, n-au vrut să-și ia rămas bun aici, în fața tuturor. Este amanta lui.” Tînărul necunoscut începu săplîngă. Swann încercă să-i consoleze. „La urma urmei, ea are dreptate, îi spuse el ștergîndu-i lacrimile și scoțîndu-i fesul, ca să se simtă mai bine. Am sfătuit-o și eu de nenunțate ori să facă asta. De ce să fii trist? E tocmai bărbatul care putea să o înțeleagă.” Astfel, Swann își vorbea sieși. căci tînărul pe care nu-l putuse identifica în prima

clipă era totodată- el însuși; ca anumiți romancierii, el își distribuise personalitatea, întruchipându-se în două personaje, cel care visa și cel pe care-l vedea în fața lui purtând un fes.

Numele d«' Napoleon al III-lea i-l dăduse lui Forclieville. din cauza unei vagi asociații de idei, apoi, din pricina unei anume modificări în fizionomia obișnuită a baronului și a panglicii Legiunii de onoare, purtată de-a curmezișul pe piept; dar, în realitate., și prin tot ce reprezenta și îi amintea personajul din vis, era Forcheville. Căci din câteva imagini incomplete și schimbătoare, Swann, adormit,

extrăgea deducții false, avînd, de altfel, pentru moment, o asemenea pster creatoare, îneît se reproducea prin diviziune simplă, ca anumite organisme inferioare; cu căldura simțită de propria-i palmă, modela o mină străină pe care i se părea că o strînge, din sentimente și din impresii de care nu era conștient încă, zămislea parcă niște peripeții ce, prin înlănțuirea lor logică, aveau să aducă, la timpul potrivit, în somnul lui Swann, personajul necesar pentru a primi iubirea lui sau pentru a-i pricinui trezirea. Dintr-o dată se lăsă o noapte întunecată, se auzi clopotul de alarmă, oameni treceau în goană, fugind din casele lor care ardeau; Swann auzea vuietul valurilor mînioase și inima lui care, cu aceeași violență, i se zbcuima, neliniștită, în piept. Curînd bătăile inimii i se întetiră, simți o suferință, o greață inexplicabilă; un țaran plin de arsuri îi spunea, trecînd pe lîngă el: „întreabă-l pe Charlus unde și-a petrecut Odette sfîrșitul serii împreună cu prietenul lui, a fost odinioară amantul ei și ea îi spune totul. Ei au dat foc caselor". îl văzu în fața lui pe camerist, care venise să-l trezească și îi spunea:

— Domnule, este ora opt și a venit frizerul, i-am spus să se întoarcă peste o oră.

Dar aceste cuvinte, pătrunzînd în undele somnului în care era ■cufundat Swann, nu ajunseseră pînă la conștiința lui decît suferînd acea deviere datorită căreia, în adîncul apei, o rază pare un soare, tot astfel cum, cu o clipă mai înainte, fîrîitul soneriei, căpătînd, în adîncul acelor abisuri, o sonoritate de clopot, zămislise episodul incendiului. Decorul pe care îl avea sub ochi se făcu totuși țandări, el deschise ochii, auzi pentru o ultimă oară vuietul valurilor mării, care se îndepărta. își atinse obrazul. Avea pielea uscată. Și totuși își amintea senzația de apă rece și gustul sării. Se ridică, se îmbracă; îi spusese frizerului să vină devreme pentru că în ajun îi scrisese bunicului meu că se va duce în acea după amiază la Combray, căci •aflase că doamna de Cambremer — domnișoara Legrandin — urma să-și petreacă aici vreo câteva zile. Asociînd, în amintirea lui, farmecului acestui chip tînr, pe cel al unui ținut unde nu mai fusese de atît de multă vreme, ele îi ofereau împreună o atracție care îl hotărîse să plece, în sfîrșit, din Paris, pentru câteva zile. Cum diferitele întîmplări care ne pun în prezența anumitor persoane nu coincid cu timpul cînd le iubim, ci, depășindu-l, pot să aibă loc înainte ca el să înceapă și să se repete după ce el a luat sfîrșit, primele apariții în viața noastră ale unei ființe menite să ne placă mai tîrziu, capătă retrospectiv, în ochii noștri, valoarea unui avertisment, a unei pre-moniții. În felul acesta își amintise adeseori Swann de imaginea Odet-tei întîlnită la teatru, în acea primă scară, cînd nu credea că o va mai

^

352

revedea vreodată — și tot în același fel își amintea acum serata doamnei de Saint-Euvcrte, la care îl prezentase doamnei de Cambre-mer pe generalul de Froberville. Interesele vieții noastre sînt atît de multiple, încît nu o dată într-una și aceeași împrejurare sînt puse jaloanele unei fericiri care nu există încă, alături de înrăutățirea unei suferințe prezente. Și, fără îndoială, asta i s-ar fi putut întîmpla lui Swann nu numai în salonul doamnei de Saint-Euverte. Cine știe chiar dacă, în cazul cînd, în acea seară, el s-ar fi găsit în altă parte, nu i s-ar fi întîmplat alte lucruri fericite, alte nefericiri care, apoi, i s-ar fi părut a fi fost inevitabile? Dar acum inevitabil i se părea ceea ce avusese loc, și vedea aproape un semn providențial în faptul că se liotărîse să se ducă la serata doamnei de Saint-Euverte, pentru că mintea lui dornică să admire capacitatea inventivă a vieții și incapabilă să-și pună vreme mai îndelungată o întrebare dificilă, precum aceea de a ști ce ar fi trebuit să-și dorească mai mult, vedea în suferințele pe care le simțise în acea seară și în plăcerile încă nebănuite ce se aflau în germen — prea greu de pus în balanță —, un fel de înlățuire necesară.

Dar în timp ce, la o oră după ce se trezise, îi arăta frizerului cum să-l pieptene pentru ca părul lui să-și păstreze linia în timpul călătoriei, se gîndi din nou la visul lui, revăzu, așa cum le simțise atît de aproape de el, tenul palid al Odettei, obrații ei supti, trăsăturile obosite, ochii încercănați, tot ceea ce — în timpul iubirilor succesive care făcuseră din iubirea lui durabilă pentru Odette o îndelungată uitare a primei imagini pe care ea i-o oferise — el încetase să observe încă din primele zile ale legăturii lor, în care, fără îndoială, în timp ce el dormea, memoria lui căutase senzația exactă. Și cu acea bădărănie intermitentă ce apărea la el de- îndată ce nu mai era nefericit și care îi micșora totodată moralitatea, exclamă în sinea lui: „Și cînd te gîndești că mi-am pierdut atîția ani din viață, că am vrut să mor, că am simțit cea mai mare iubire, pentru o femeie care nu-mi plăcea, care nu era genul meu!"

Nume de ținuturi NUMELE

P

RIKTRE CAMERELE a căror imagine o evocam cel mai adeseori în nopțile mele de insomnie, nici una nu semăna mai puțin cu camerele de la Combray, presărate cu o atmosferă zgrunțuroasă, parcă stropită cu polen, cucernică și comestibilă, ca aceea de la „Grand Hotel de la Plage”, din Balbec, ai cărei pereți, zugrăviți cu vopsele strălucitoare ca smalțul, conțineau, asemenea pereților lucioși ai unei piscine unde albăstrește apa, un aer pur, azuriu și sărat. Tapițerul bavarez care fusese însărcinat cu amenajarea acestui hotel variase decorația încăperilor, și, în cea pe care îl ocupau, și datorită unui efect pe care el nu-l prevăzuse, se reflecta cutare sau cutare parte din tabloul schimbător al mării, desfășurând o friză de luminoase marine, întrerupte doar de lemnul de acaju. Astfel incit întreaga încăpere părea unul din acele dormitoare model înfățișate în expozițiile de mobilier „modern style”, unde sînt împodobite cu opere de artă presupuse a fi capabile să învelească privirea celui care se va culca aici, și care au subiecte legate de genul de peisaj în mijlocul căruia urmează să se afle locuința.

Dar nimic nu semăna totodată mai puțin cu acest Balbec real, decît cel la care visasem adeseori, în zilele de furtună, cînd vîntul era atît de puternic îneît Francoise, dueîndu-mă la Champs-Ely-sees, îmi recomanda să nu merg prea aproape de ziduri, ca fă nu mă pomenesc cu vreo țigla în cap, și îmi vorbea, vâlcărîndu-se, despre marile catastrofe și naufragii anunțate de ziare. Cea mai mare dorință a mea era să văd o furtună pe mare, nu atît ca pe un frumos spectacol, cît ca pe un moment dezvăluit din viața reală a naturii; sau, mai curînd, nu existau pentru mine spectacole frumoase în afară de cele pe care le știam că nu sînt artificial combinate pentru plăcerea mea, ci că sînt necesare, de neschimbat, — peisajele de mare frumusețe pu marile opere de artă. Nu eram curios, nu eram

354

avid să cunosc decît ceea ce credeam a fi mai adevărat decît mine însumi, ceea ce avea pentru mine valoarea de a arăta ceva din gîin-direa unui mare geniu, sau din forța sau grația naturii, așa cum ge manifestă ea de la sine, fără intervenția oamenilor. Așa cum fru-İKOJUI sunet al vocii ei, izolat reprodus de fonograf, nu ne-ar consola de faptul că ne-am pierdut mama, tot astfel o furtună mecanic imitată m-ar fi lăsat la fel de indiferent ca și în fața fîntînilor luminoase de la Expoziție¹²⁴. Voiam, de asemenea, pentru ca furtuna să fie cu totul adevărată, ca malul mării însuși să fie un mal natural, nu un dig recent înălțat de vreo municipalitate. De altfel, natura, prin toate sentimentele pe care le trezea în mine, mi se părea a fi lucrul cel mai opus producțiilor mecanice ale oamenilor. Cu cît purta mai puțin pecetea lor, cu atît oferea un Ioc mai mare desfășurării inimii mele. Or, reținusem numele de Balbec, pe care îl rostise în fața noastră Legrandin, ca pe acela al unei plaje apropiate de „malurile funebre, vestite prin atîtea naufragii și învăluite timp de șase luni din an în lințoliul cețurilor și în spuma valurilor”.

„Simți încă sub pașii tăi, ne mai spunea el, mult mai intens decît chiar în Finister (chiar dacă acum s-ar suprapune hoteluri, care nu ar putea însă modifica cea mai străveche ostarură a pămîntului), adevăratul sfîrșit al pămîntului francez, european, al Pămîntului antic. Este ultima așezare de pescari semănînd cu toți pescarii care au trăit de la începuturile lumii, în fața împărăției veșnice a cețurilor marine și a umbrelor.”

Într-o zi cînd, la Combray, vorbisem despre această plajă de la Balbec în fața domnului Swann, ca să aflu de la el dacă este locul de unde se văd cel mai bine furtunile cele mai puternice, el îmi răspunsese: „Cred că știu acest loc! Biserica din Balbec, construită în secolele al Xîl-lea și al XIII-lea, încă pe jumătate romanică, este poate cel mai curios exemplu de gotic normand, fiind atît de ciudată îneît pare a aparține artei persane.” Și am văzut dintr-o dată, cuprins ca de un farmec, aceste locuri care, pînă atunci, nu-mi păruseră a ține decît de o natură imemorială, contemporană cu marile fenomene geologice — și tot atît de în afara istoriei omenești precum Oceanul sau Ursa mare, cu pescarii ei sălbateci pentru care, ca și pentru balene, nu a existat un ev mediu —, intrînd în înșiruirea secolelor, cunoscînd epoca romanică; am știut astfel că trefla gotică își

întinsese nervurile, la timpul potrivit, și pe aceste stînci sălbatice, ca acele plante fragile, dar vii, care, cînd vine primăvara, înstelează ici-colo zăpada de la poli. Și dacă stilul gitic aducea în aceste locuri și acestor oameni o determinare care le lipsea, și ei, la rîndul lor, îi impuneau una. încercam să-mi închij ui

355

cum trăiseră acești pescari, timida și minunata lor încercare de a stabili raporturi sociale, în timpul evului mediu, aici, pe coastele Infernului, la poalele falezelor morții; și stilul gitic îmi părea mai viu acum cînd, separat de orașele unde mi-l închipuisem întotdeauna înauite, puteam să văd cum, într-un caz particular, pe stînci sălbatice, se născuse și înflorise într-o clopotniță zveltă. Am fost dus să văd reproducerea celor mai vestite statui din Balbec — apostolii cu barbă creață și cu nas cîrn, Fecioara de pe portic, și de bucurie mi se oprea respirația cînd mă gîndeam că voi putea să-i văd mode-lîndu-se în relief pe ceața eternă și sărată. Atunci, în serile furtunoase și blînde de februarie, vuitul — suflînd în inima mea, pe care o zguduia precum zguduia soba din cameră, proiectul unei călătorii la Balbec — stîrnea în mine dorul de arhitectură gitică amestecat cu cel de furtună pe mare.

Aș fi vrut să iau încă de a doua zi trenul minunat și generos care pleca la ora unu și douăzeci și două de minute, oră pe care nu o puteam niciodată citi în reclamele companiilor de căi ferate, în anunțurile de călătorii în circuit, decît cu inima zvîcnindu-mi puternic.: mi se părea că ele fac, într-un punct precis al după-amiezii, o savuroasă creștătură, un semn misterios cu începere de la care ceasurile deviate duceau tot către seară, către dimineața de a doua zi, dar pe care aveam să le **vedem** nu în Paris, ci într-unuPdin acele orașe pe unde trece trenul și din care ne îngăduiau să alegem; căci se oprea la Bayeux, Coutances, Vitre, Questambert, Pontorson, Balbec, Lannion, Lamballe, Benodet, Pont-Aven, QuimperL și înainta magnific, încărcat de numele ce mi le oferea, printre care nu știam să aleg, căci mi-era cu neputință să renunț la vreunul. Dar chiar fără să-l aștept, aș fi putut, îmbrăcîndu-mă în grabă, să plec chiar în acea seară, dacă părinții mei mi-ar fi dat voie, și să ajung la Balbec în zori, cînd soarele se ridică peste marca furioasă, de ale cărei valuri înpumate m-aș fi ascuns în biserica construită în stil persan. Dar cînd se apropia vacanța de Paști, și cînd părinții mei îmi făgăduiseră că o voi petrece pentru prima dată în nordul Italiei, iată că aceste visuri cu furtuni, de care fusesem atît de bîn-tuit, nedorind să văd decît valuri împresurîndu-mă de pretutindeni, tot mai înalte, pe coasta cea mai sălbatecă, în preajma unor biserici povîrnite și zgrunțuroase ca niște faleze, și în turnurile cărora țipă ascuțit păsările mării, ștergîndu-le dintr-o dată, anihilîndu-le orice farmec, excluzîndu-le pentru că le erau opuse și le-ar fi scăzut din intensitate, li se substituia în mine visul contrariu, cel al primăverii celei mai irizate, nu al primăverii de la Combray, care ne înțepa încă, acrișoară, cu ghimpi de chiciură, ci al celei care acoperea cu crini și

356

anemone câmpiile din Fiesole și orbea Florența cu suprafețe de aur asemenea celor din Fra **Angelico**. Din aeea clipă numai razele, par-**fumurile**, culorile mi se păreau că au pret; căci alternanța imaginilor pricinuisse în mine o schimbare totală a dorinței și — la fel de bruscă precum cele care au loc uneori în muzică — o completă schimbare de ton **în** sensibilitatea mea. Apoi se întîmplă ca o simpă variație atmosferică să fie îndeajuns pentru a provoca în mine modulația fără de care ar fi trebuit să aștept întoarcerea unui anotimp. Căci adeseori într-unui găsești o zi răzlețită dintr-un altul, care ne face gă trăim în acela, evocă pe dată, stîrnește în noi o dorință pentru plăcerile ce ni le dă numai el și întrerupe visele pe eare ni le făceam, așezînd mai devreme sau mai tîrziu decît i-ar fi venit rîndul, această foaie desprinsă dintr-un alt capitol, în calendarul, astfel schimbat, al Fericirii. Dar **curînd**, așa cum acele fenomene naturale din care sănătatea noastră nu poate extrage decît un folos accidental și destul de neînsemnat, pînă cînd, într-o zi, știința pune stăpînire pe ele și, producîndu-le după voia ei, ne dă putința să le facem să reapară cînd vrem, sustrăgîndu-le tutelei și agrementului întîmplării, tot astfel producerea acestor vise legate de Atlantic și de Italia încetă a mai fi supusă doar schimbărilor aduse de anotimpuri și de vreme. Pentru a le face să renască era de ajuns să rostesc aceste nume: Balbec, Veneția, Florența, înlăuntrul cărora se acumulase în cele din urmă dorința pe care mi-o inspiraseră locurile desemnate de ele. Chiar primăvara, numele de Balbec întîbiit de mine într-o carte era di? ajuns pentru a-rni trezi dorința de furtuni și de goticul normand; ba chiar, într-o zi cu furtună, numele de Florența sau de Veneția mă făceau să doresc soarele, crinii, Palatul Dogilor și biserica Sfînta-Maria a-Florilor.

Dar aceste nume absorbiră pentru totdeauna imaginea pe care o aveam despre acele orașe, tran^formînd-o, supunînd reapariția ei în mine legilor lor proprii; drept consecință, ea fu mai frumoasă, dar și mai diferită de ceea ce orașele din Normandia sau din Toscana puteau fi în realitate și, sporînd bucuriile arbitrare ale imaginației mele, agravară viitoarea decepție din călătoriile mele. Ele exaltară ideea pe care mi-o făceam despre anumite locuri de pe pămînt, particularizîndu-le, conferindu-le deci mai multă realitate. Nu-mi reprezentam atunci orașele, peisajele, monumentele ca pe niște tablouri mai mult **saa** mai puțin plăcute, decupate ici-colo în una și aceeași materie, ci pe fiecare ca pe un lucru necunoscut, esențial diferit de eele'alte, de care sufletul meu era însetat și a cărui cunoaștere îi va fi de folos. Dar toate eăpătară încă și mai **multă** individualitate prin faptul de a fi desemnate prin nume, prin nume

care nu le aparțineau decât lor, nume așa cum au oamenii! Cuvintele ne înfățișează o mică imagine limpede și uzuală a lucrurilor, ca acelea pe care le vedem atârinate pe pereții școlilor, pentru ca elevii să știe ce este masa de lucru a unui tâmplar, o pasăre, un furnicar, lucruri concepute ca fiind asemănătoare cu toate celelalte de același fel. Dar numele înfățișează persoane — și orașe pe care ne învăță să le credem individuale, unice ca niște persoane —, dându-ne o imagine confuză ce extrage din ele, din sonoritatea lor strălucitoare sau întunecată, culoarea cu care este pictată **uniform**, ca unul din acele afișe pe de-a-ntregul albastre sau pe de-a-ntregul roșii, în care, din cauza limitelor procedurii folosit sau dintr-un capriciu al decoratorului, sînt albastre sau roșii nu numai cerul sau marea, ci și bărcile, biserica, trecătorii. Numele de Parma, unul din orașele unde doream cel mai mult să mă duc de cînd citisem *Mănăstirea din Parma*¹²⁵, apărîndu-mi compact, neted, violet, și molatec, dacă mi se vorbea despre o casă oarecare din Parma în care voi fi primit, simțeam plăcerea de a gândi că voi locui într-o casă netedă, compactă, violetă și molatecă, fără nici o legătură cu casele din orașele Italiei, de vreme ce mi-o închipuiam doar cu ajutorul "acelei silabe încărcate cu numele de Parma, unde nu circulă nici o boare de aer, și îmbibată de mine cu toată moliciunea stendhaliană și cu răsfrîngerii de violete. Iar cînd mă gîndeam la Florența, mă îndreptam parcă spre un oraș miraculos înmiresmat și asemenea unei corole, pentru că era numit cetatea crinilor, iar catedrala lui, Sfînta-Maria-a-Florilor. Cît despre Balbec, eraMumJ_ din_ acele nume unde, ca pe un vechi vas de lut normand ce păstrează culoarea pămîntului din care e făcut, mai vezi încă zugrăvindu-se vreun obicei de mult părăsit, vreun drept feudal, vreo stare străveche a locurilor, vreun mod desuet de a pronunța alcătuiind silabe heteroclite și pe care eram sigur că-l voi regăsi pînă și în pronunția hangiuului ce-mi va servi cafeaua cu lapte la sosire, dueîndu-mă apoi să văd marea dezlănțuită în fața bisericii, și căruia îi atribuiam înfățișarea certăreață, solemn și medievală a unui personaj dintr-un *fabliau*¹²⁶. Dacă mă înzdrăveneam și dacă părinții mei îmi îngăduiau, dacă nu să **stau** mai mult timp la Balbec, cel **puțin** să iau măcar pentru o singură dată, pentru a cunoaște arhitectura și peisajele din Nor-mandia sau din Bretania, acel tren de la ora unu și douăzeci și două de minute în care urcasem de atîta ori în închipuirea mea, aș fi vrut să mă opresc mai ales în orașele cele mai frumoase; dar zadarnic le comparăm între ele, cum să aleg, așa cum nu poți alege între ființe individualizate și care nu pot fi schimbate între ele, între Bayeux, atît de înalt în nobila-i dantelă roșiatecă și al căru

creștet era iluminat de **aurul** vechi al ultimei sale silabe; Vitre, al cărui accent ascuțit mărginea cu un romb de lemn negru geamul străvechi; dulcele Lamballe care, alb văzud de departe, are nuanțe mergînd de la galbenul cojii de ou pînă la, cenușul perlei; Coutaî-ces, catedrală normandă, pe care diftongul final, gras și gălbui, îl încununează cu un turn de unt; Lannion, cu huruitul diligentei după care zboară o muscă, tulburînd tăcerea satului; Questambert, Pontorson, derizorii și naive, pene albe și ciocuri galbene risipite pe drumul acestor locuri fluide și poetic; Benodet, nume parcă abia legat cu odgonul de țarm, pe care riul vrea să-l tîrască printre alge; Pont-Aven, zbor alb și roz al aripii unui vâl ușor, care se reflectă, tremurînd, în apa înverzită a canalului; Quimperle, mai bine priponit, și chiar din evul mediu, **între** pîraiele printre care ciripește, împodobindu-se cu perlele mărunte și încețoșate pe care le desenează, ca prin transparenta pînzelor de păianjen de pe un vitraliu, razele de soare preschimbate în pumnale tocite de argint întunecat?

Aceste imagini erau false și pentru un alt motiv; ele erau, prin forța lucrurilor, foarte simplificate; fără îndoială, acel lucru la care aspira imaginația mea și pe care simțurile mele nu-l percepeau decât incomplet și fără nici o plăcere în prezent, eu îl zăvorisem la adăpostul numelor; fără îndoială, pentru că acumulasem în ele multă visare, îmi magnetizau acum dorințele; dar numele nu sînt foarte vaste; cel mult dacă puteam să introduc în ele două sau trei dintre principalele „ciudățenii” ale orașului, care se juxtapuneau nemijlocit; în numele de Balbec, ca în sticla măritoare a acelor tocure pe care le cumperi cînd ești în vilegiatură la mare, vedeam valuri înălțîndu-se în jurul unei biserici în stil persan. Poate chiar simplificarea acestor imagini a fost una din cauzele stăpînirii pe care au căpătat-o asupra mea. Cînd tata hotărî, într-un an, că ne vom petrece vacanța de Paști la Florența și la Veneția, neavînd loc pentru a introduce în numele de Florența elementele care alcătuiesc de obicei orașele, am fost constrîns să isc o cetate supranaturală din fecundarea, de către anumite parfumuri primăvărtece, a ceea ce eu credeam că este, în esența lui, geniul lui Giotto. Cel mult — și pentru că nu poți cuprinde într-un nume mult mai multă durată decât spațiu—,ca înseși anumite tablouri de Giotto, care arată, în două momente diferite ale acțiunii, unul și același personaj, aici culcat pe pat, acolo pregătindu-se să încalece, numele de Florența era împărțit în două compartimente. Într-unui, sub un baldachin arhitectural, contemplan o frescă peste care era suprapusă în parte o perdea de soare matinal, prăfuită, oblică, și

care înainta treptat; în celălalt (căci, negîndindu-mă la un ideal inaccesibil, ci ca la o ambianță reală în care mă voi scufunda, viața încă netrăită, viața intactă și pură pe care o închideam în ele dăruia plăcerilor celor mai materiale, scenelor celor mai simple, atracția pe care o au în operele Primitivilor), străbăteam re-

pede — pentru a ajunge cât mai grabnic la **dejunul** care mă aștepta cu **fructe** și vin de Chianti — un Ponte Vecchio plin de iriși, narcise și anemone. **Iată** (deși eram la Paris) ce vedeam eu, și nu ce era în jurul meu. Chiar **dintr-un** simplu punct de vedere realist, ținuturile pe care le dorim ocupă în fiecare clipă mult mai mult loc în viața noastră adevărată decât ținutul unde ne găsim efectiv. Fără îndoială, dacă atunci aș fi fost eu însumi mai atent la ceea ce se afla în gândul meu când rosteam cuvintele „să merg la Florența, la Parma, la Pisa, la Veneția”, **mi-aș** fi dat BC; ma că ceea ce vedeam nu era nicidreum un oraș, ci ceva la fel. de diferit de tot ce cunoșteam, la fel de minunat, pe cât ar putea fi pentru o omenire a cărei viață s-ar fi desfășurat totdeauna către sfârșitul unor după amieze de iarnă, această minune necunoscută: o dimineață de primăvară. Acele imagini ireale, fixe, totdeauna asemănătoare, care îmi umpleau nopțile și zilele, au diferențiat această perioadă din viața mea de cele ce o precedaseră (și care s-ar fi putut confunda cu ea în ochii unui observator ce nu vede lucrurile decât din afară, ce nu vede, adică, nimic), așa cum într-o operă un motiv melodic introduce o noutate pe care nu ai putea să o bănuiești dacă te-ai mulțumi eă citești libretul, și încă și mai puțin dacă ai rămîne în afara clădirii teatrului, numărînd doar sferturile de ceas care trec. Și, chiar din acest simplu punct de vedere cantitativ, în viața noastră zilele nu sînt egale. Pentru a străbate zilele, firile oarecum nervoase, cum era a mea, dispun, ca și automobilele, de „viteze” diferite. Există zile abrupte și dificile, pe care le urci într-un timp infinit, ai zile în pantă pe care le cobori în goană și cîntînd. în timpul acelei luni — cînd am evocat întruna, ca pe o melodie obsedantă, fără să mă pot satura de ele, **imaginile** Florenței, ale Veneției și Pisei, cu o dorință care păstra în ea ceva atît de profund individual, de parcă ar fi fost o iubire, o iubire pentru o faptură omenească — am crezut că ele corespund unei realități independente de mine, căci m-au făcut să cunosc o speranță la fel de minunată ca aceea pe care putea să o nutrească un creștin din primele secole ale erei noastre, în preajma intrării lui în paradis. De aceea, fără ca să mă preocupe contradicția existentă în faptul de a voi să privești și să atingi cu organele simțurilor ceea ce fusese elaborat de reverie și neperceput de

360"

ele — lucru cu atît mai ispititor pentru ele, mai diferit de ceea. ce cunoșteau — „ceea ce îmi amintea de realitatea acestor imagini îmi întetea cel mai mult dorința, pentru că era ca o fîgăduială că aceasta îmi va fi satisfăcută. Și, deși exaltarea mea avea drept motiv o dorință de plăceri artistice, ghidurile o întrețineau chiar mai mult decât cărțile de estetică, și, mai mult decât gliidurile, mersul căilor ferate. Eram emoționat gîndind că această Florența pe care o vedeam apropiată, dar inaccesibilă, în imaginația mea, dacă traseul care o despărțea de mine, în mine, nu era viabil, putea fi atinsă prin-tr-un ocol, dacă aș fi luat-o pe un „drum pămîntesc”. Desigur, cînd îmi repetam, atribuind astfel atîta valoare lucrurilor pe care urma să le văd, că Veneția era „școala lui Giorgione, locul unde a trăit Tițian, cel mai complet muzeu al arhitecturii domestice din evul mediu”, mă simțeam fericit. Eram totuși și mai fericit cînd ieșeam cu treburi și, mergînd repede din cauza vremii care, după cîteva zile de primăvară timpurie, se făcuse iar friguroasă precum în timpul iernii (ca în acea iarnă pe care o aveam de obicei la Combray, în Săptămîna Patimilor) — pe bulevarde castanii, scufundați într-un aer înghețat și lichid ca apa, începeau totuși, oaspeți exacti, în ținută de seară, ce nu se lăsaseră descurajați atît de ușor, să-și rotunjească și să-fi cizeleze, sub blocurile congelate, irezistibila verdeață contrariată de puterea neașteptată a frigului, ce nu izbutea să pună frîu exaltării lor treptate —, mă gîndeam că acum Ponte Vecchio era presărat Ja tot pasul cu zambile și anemone și că soarele primăvăratesc colora valurile din Marele Canal cu un azuriu atît de întunecat și în tonuri de smarald atît de nobile înțit, spărgîndu-se la poalele zidurilor cu picturi de Tițian, puteau rivaliza cu ele în privința bogăției de culori. Nu-mi mai putui stăpîni bucuria cînd tata, uitîndu-se Ja barometru și vătîndu-se că-i frig, începu să caute trenurile cele mai nimerite, și cînd înțelesei că, pătrun-zînd după dejun în laboratorul cărbunelui, în camera magică ce opera în juru-i acea transmutare, te puteai trezi a doua zi în cetatea de marmoră și de aur „împodobită cu jasp și pavată cu smarag-de”. Astfel, ea > Cetatea crinilor nu erau doar tablouri fictive pe care Je puneai după voință în fața imaginației tale, ci existau la o anumită distanță de Paris, distanță care trebuia neapărat parcursă dacă voiai să le vezi, într-un anume Joc de pe pămînt, și nu în altul, într-un euvînt, erau întru totul reale. Ele deveniră încă și mai reale pentru mine cînd tata, spunîndu-mi: „De fapt, ați putea să rămî-neți la Veneția, de la 20 aprilie Ja 29, și fă ajungeți la Florența în dimineața de Paști”, le făcu pe amîndouă să iasă nu numai din Spațiul abstract, dar și din acel Timp imaginar unde noi situăm

361

nu.o singură călătorie, ci și altele, simultane, fără prea mare emoție, de vreme ce nu sînt decât posibile — timp care se fabrică din nou atît de bine încît poți să-l petreci încă odată într-un oraș după ce **l-ai** petrecut în altul —, și le consacra zile unice se consumă prin folosire, nu se mai întorc, nu le mai poți trăi aici, cînd le-ai trăit dincolo; simții că se îndreptau către săptămîna care începea luni, cînd spălătoreasă trebuia să aducă vesta albă pe care o murdărisem cu cerneală, absorbindu-se în ea, la sfîrșitul timpului ideal cînd nu existau încă, ele, cele două cetăți Regine, ale căror domuri și turnuri aveau să se înscrie în planul propriei mele vieți, datorită celei mai emoționante dintre geometrii. Dar abia dacă începusem să găsesc drumul către cea mai mare bucurie ; am

ajuns în sfârșit la ea (avînd abia atunci revelația că, pe străzile clipocitoare, înroșite de răsfrîngerile frescelor lui Giorgio-ne, nu se vor plimba prin Veneția, săptămîna viitoare, în ajunul Paștilor, așa cum, în ciuda atîtor avertismente, continuasem eu să-mi închipui, bărbatii „majestuoși și înfricoșători precum marea, pur-tîndu-și armura cu reflexe de bronz sub cutele mantiei însîngerate”, ci că s-ar putea să fiu eu acela, adică personajul minuscul pe care, într-o mare fotografie a bisericii San Marco împrumutată mie de cineva, ilustratorul îl reprezentase cu melon, în fața porticelor), cînd l-am auzit pe tata spunîndu-mi: „Cred că pe Marele Canal e încă frig, ai face bine să-ți pui totuși în valiză paltonul și vesta cea groasă”. La aceste cuvinte, mă înălțai către un fel de extaz; ceea ce crezusem pînă atunci imposibil devenea realitate, mă simții cu adevărat pătrunzînd printre acele „stînci de ametist semănînd cu un recif din marea Indiilor”; printr-o gimnastică supremă și peste puterile mele, dezbrăcîndu-mă ca de o carapace devenită nefolositoare de aerul camerei, l-am înlocuit prin părți egale de aer venețian, prin acea atmosferă marină, invincibilă și particulară ca în vis, pe care imaginația mea o închisese în numele de Veneția; simții operîndu-se în mine o miraculoasă dezincarnare; ea fu cu-rînd dublată de voga dorința de a vomita pe care o ai cînd te doare rău gîtul, și trebuiră să mă oblighe să stau la pat, cu o febră atît de persistentă încît doctorul spuse că ai mei trebuie să renunțe nu numai să mă lase să plec acum la Florența și la Veneția, dar, chiar cînd voi fi pe deplin însănătoșit, să-mi interzică, timp de cel puțin un an, orice călătorie și orice pricină de zbugium.

Și, vai, el le interzise cu totul/și să mă mai lase să mă duc la teatru ca să o aud pe Berma; artista sublimă, pe care Bergotte o găsea genială, m-ar fi consolată poate că nu merg la Florența și la

362

Veneția, că nu merg la **Balbec**, făcîndu-mi cunoscut ceva care era poate la fel de important și de frumos. Trebuiau să se mulțumească să mă trimită zilnic la Champs-ttSysees, sub supravegherea unei persoane care m-ar împiedica să mă obosesc, și acea persoană a fost Françoise, intrată în slujba noastră după moartea mătușii mele Leonie. Gîndul de a mă duce să mă plimb pe Champs-filyse'es mi se păru de nesuportat. Dacă Bergotte ar fi descris acel loc "întruna din cărțile sale, aș fi dorit, fără îndoială, să-l cunosc, ca pe toate lucrurile care mai întîi fuseseră introduse în imaginația mea prin mijlocirea „dublului” lor. Ea le încălzea, le dădea viață, o personalitate, iar eu voiam să le **regăsesc** în realitate; dar nimic din această grădină publică nu era legat de visele mele.

într-o zi, fiindcă mă plictiseam stînd în locul nostru obișnuit, alături de caii de lemn, Franeoise mă luase cu ea într-o excursie — dincolo de frontiera păzită, la intervale egale, de fortărețele vîn-zătoarelor de acadele —, în acele regiuni învecinate, dar străine, unde chipurile sînt necunoscute, și pe unde trece trăsura trasă de capre; apoi ea se întorsese să-și ia poșeta pe care o lăsase pe scaunul lipit de un tufiș de dafin; în așteptare, tropăiam pe marea peluză cu iarbă rară și parcă pîrjolită, îngălbenită de soare, la capătul căreia se află un havuz dominat de o statuie **cînd**, din alee, adresîndu-se unei fete cu părul roșu care se juca în fața bazinului cu un fel de minge de plută eu pene, o alta, ce tocmai își îmbrăca pardesiul și își strîngea racheta, îi strigă, grăbindu-se: „Larevedere, Gilberte, mă duc acasă, nu uita că diseară venim la tine după cină”. Numele de Gilberte trecu pe lîngă mine, evocînd cu atît mai mult existența celei pe care o desemna, cu cît nu o numea doar, ca pe o **ființă** absentă despre care se vorbește, ci o interpela; trecu astfel pe lîngă mine, în acțiune, spre a spune astfel, cu o putere sporită de curba traiectoriei sale și de apropierea țintei; transportînd cu el, simțeam asta, cunoștințele, noțiunile pe care le avea cu privire la cea căreia îi era adresat, nu eul meu, ci prietena care o chema, tot ceea ce, în timp ce îl pronunța, ea revedea sau, cel puțin, poseda în memorie, din intimitatea lor zilnică, din vizitele pe care și le făceau una celeilalte, și tot acel necunoscut încă și mai inaccesibil și mai dureros pentru mine prin aceea că era, dimpotrivă, atît de familiar și atît **de** maniabil pentru această **fată** fer'cită care mă atîngea cu el fără ca eu să-l pot pătrunde mai adînc, și îl arunca în văzduh printr-un strigăt; — lăsînd să plutească acolo emanația minunată pe care o răspîndise, lovindu-le cu precizie, a cîtorva puncte invizibile din viața domnișoarei Swann, a serii care urma, așa cum va fi, după cină, la ea acasă— alcătuiind, trecător ceresc în mijlocul co<

363

piilor și al bonelor, un noraș de o culoare prețioasă, asemenea celui care, rotunjindu-se deasupra unei frumoase grădini pictate de Poussin, reflectă minuțios, ca un nor dintr-un decor de operă, plin cu cai și care de luptă, vreo scenă din viața zeilor; — **aruneînd** în gîfșit, peste acea iarbă rară, în locul unde ea era atît o bucată dintr-o peluză veștedă cît și un moment din după-amjaza blondei jucătoare cu mingea (care continuă să o arunce și să o prindă cu racheta, pînă cînd o guvernantă cu pană albastră la pălărie o clie-mă), o mică fișie miraculoasă de culoarea heliotropului, impalpabilă ca o răfiffrîngere și suprapusă ca un covor, pe care nu am ostenit să-mi plimb pașii întârziati, nostalgici și profanatori, în timp ce Françoise îmi striga: „Haide, îneheie-ți paltonul, și să o luăm din loc”, iar eu remarcam pentru prima dată cu iritare că are un limbaj vulgar și, vai! nu are pană albastră la pălărie.

Se va întoarce ea oare pe peluza din Champs-Elysees? A doua zi nu era acolo; dar am întîlnit-o din nou zilele următoare; dădeam tot timpul tîrcoale locului unde se juca împreună cu prii tenele ei, astfel îneît, o dată cînd mi erau destule pentru jocul lor, mă chemă și mă **întrebă** dacă vreau să mă joc cu ele, și de atuncilrNam

jucat de fiecare dată când era ea acolo. Dar asta nu se întâmpla de obicei; uneori nu putea veni din cauza lecțiilor, a catehismului, a unei vizite la vreo prietenă, a întregii ei vieți despărțită de a mea pe care, de două ori, condensată în numele de Gilberte, o simțisem cum trece atât de dureros pe lângă mine, pe poteca povîrnită din Combray și pe peluza din Champs-Élysées. Spunea dinainte că nu va veni în acele zile; dacă trebuia să lipsească din cauza școlii, zicea: „Ce plictisală, nu o să pot veni mâine; o să mă distrați așa de bine cu toții, dar fără mine”, cu o expresie tristă, care mă consola întrucîtva; în schimb, cînd era invitată dimineața la vreo prietenă și, neștiind, o întrebam dacă va veni să se joace, îmi răspundea: „Nădăjduiesc din tot sufletul că mi! Nădăjduiesc că mama o să mă lase să mă duc la prietena mea”. Cel puțin în acele zile **știam** dinainte că nu o voi vedea, în timp ce altelei mania ei o lua pe neașteptate la treburi în oraș, iar a doua zi ea spunea: „Da, am ieșit în oraș eu mama”, ca pe un lucru firesc, și care n-ar fi fost pentru altul cea mai mare nenorocire cu putință. Erau și zile cînd vremea era urită și cînd guvernanta, care se temea de ploaie, nu voia să o aducă la Champs-Élysées.

De aceea, dacă cerul era îndoielnic, încă de dimineață îl cercetam întruna, țîrînd seama de toate prevestirile. Dacă vedeam o doamnă de vizavi care, în fața ferestrei, își punea pălăria, îmi spuneam: „Iese în oraș; deci e o vreme care îți îngăduie să ieși; de

364

ce nu ar ieși și Gilberte?” Dar cerul se întuneca, mama spunea că este cu putință să se însenineze, că **pentru** asta ar fi de ajuns o rază de soare, dar că e mai probabil că va ploua; și dacă va ploua, la ce bun să te duci la Champs-Élysées? De aceea, încă din timpul mesei, privirile mele neliniștite se îndreptau întruna către cerul nesigur și înnourat, care rămînea întunecat. În fața ferestrei, balconul era cenușiu. Dintr-o dată, pe pietrele lui mohorîte nu vedeam culori mai puțin terne, ci simțeam ca un efort către culori mai puțin terne, pulsația unei raze șovăielnice care voia parcă să-și descătușeze lumina. O clipă mai tîrziu, balconul pălea și reflecta un fel de apă matinală, răsfrîngînd nenumăratele reflexe ale grilajului de fier. Suflarea vîntului le împrăștia, pietrele se întunecau din nou, dar, ca împlînzite, se întorceau; balconul începea din nou să albească imperceptibil și, prin mijlocirea unuia din acele *crescendo-uri* continuu precum cele care, în muzică, la sfîrșitul unei Uverturi, poartă o singură notă pînă la un *forlissimo* suprem, făcînd-o să treacă repede prin toate treptele intermediare, îl vedeam cum ajunge la acel auriu inalterabil și fix al zilelor frumoase, pe care umbra decupată a balustradei foarte lucrate se desprindea în negru ca o vegetație capricioasă, cu o finețe a desenului celor mai mici amănunte ce părea a pune în evidență o conștiință foarte aplicată, o **satisfacție** de artist, și cu un asemenea relief, o asemenea catifelare în odihna hățîșurilor sumbre și fericite, încît acele reflexe mari și înfrunzite ce se tolăneau pe lacul de soare păreau a ști că sînt chezașii de liniște și de fericire.

Iederă instantaneu, floră ce se întinde pe zid și piere curînd! Cea mai incoloră, cea mai tristă, pentru mulți, din cele care se tîrîsc pe ziduri sau împodobesc fereastra; pentru **pune**, dintre toate cea mai iubită, din ziua cînd ea apăruse pe balconul nostru, ca însăși umbra prezenței Gilbertei, care se afla poate chiar atunci pe Champs-Élysées și care, de îndată ce voi ajunge și eu acolo, îmi va spune: „Hai să ne jucăm chiar acum de-a v-ați ascunselea, ești în tabăra mea”; fragilă, dusă de o adiere de vînt, dar legată nu de anotimp, ci de oră; făgăduință pentru fericirea imediată pe care ziua e refuză sau o va împlini și, prin chiar asta, pentru fericirea imediată prin excelență, pentru fericirea dăruită de iubire; mai gingașă, mai caldă pe piatră decît mușchiul însuși; vie, fiindu-i de ajuns o rază pentru a se naște și a împrăștia bucuria, chiar în inima iernii.

Și pînă în acele zile cînd orice altă vegetație a dispărut, cînd frumoasa piele verde care învăluie trunchiul bătrînilor copaci este ascunsă sub zăpadă, cînd nu mai ningea, dar cînd vremea rămînea

365

prea întunecată pentru ca să nădăjduiesc că Gilberte va ieși să se joace, dintr-o dată, silind-o parcă pe mama să spună: „Uite că se înseninează, ați putea totuși să încercați să vă duceți la Champs-Élysées”, pe mantia de zăpadă care acoperea balconul, soarele, ivit printre nori, întrețesea fire de aur și broda reflexe negre. În acea zi nu găseam pe nimeni, sau doar o singură fetiță, care tocmai pleca asigurîndu-mă că Gilberte nu va veni. Scaunele pe care nu se mai înșiraia adunarea impozantă, dar înfrigurată, a guvernantelor, erau goale. Lîngă peluză stătea doar o singură doamnă în vîrstă care venea pe orice fel de vreme, totdeauna gătită cu aceleași veșminte, magnifice și întunecate; pentru a face cunoștință cu ea aș fi sacrificat, atunci, dacă schimbul mi-ar fi fost îngăduit, cele mai mari foloase viitoare din viața mea. Căci Gilberte se ducea în fiecare zi să o salute; ea o întreba pe Gilberte ce mai face „scumpa ei mamă”; și mi se părea că, dacă aș fi cunoscut-o, aș fi fost pentru Gilberte cu totul altul, cineva care îi cunoaște pe prietenii părinților ei. În timp ce nepoții săi se jucau la o oarecare depărtare, ea citea totdeauna ziarul *Debats*¹⁷, pe care îl numea „*bătrînul meu ziar Debats*”, și, făcînd pe aristocrata, spunea, vorbind despre polițist sau despre femeia care închiria scaunele: „Bătrîni mei prieten polițistul”, „femeia care închiriaza scaunele, bătrîna mea prietenă”.

Fran<;oisei fiindu-i prea frig ca să rămînă nemișcată, ne-am dus pînă la podul Concorde spre a vedea Sena înghețată, de care toți, pînă și copiii, se apropiau fără teamă, ca de o imensă balenă azvîr-lită acolo de valuri, fără de apărare, ce urma a fi jupuită de piele. Ne întorceam pe Champs-Élysées; lîncezeam, îndurerat, între

caii de lemn nemișcați și peluza albă, prinsă în rețeaua neagră a aleilor de pe care fusese măturată zăpada și unde statuia avea mâna prelungită cu un furture de gheață, ce părea a-i explica gestul. Însăși bătrîna doamnă, după ce își împăturise jurnalul, o întrebă pe o bonă cît e ceasul, mulțumindu-i apoi prin cuvintele: „Cît sînteți de amabilă!” apoi, rugîndu-l pe cantonier să le spună nepoților ei să se întoarcă, pentru că îi este frig, adăugă: „Bunătaea dumneavoastră mă copleșește!” Dintr-o dată ceva sfîșie aerul; între teatrul de păpuși și circ, în zarea înfrumusețată, pe cerul întredeschis, zăriseam, ca pe un semn fabulos, pana albastră a Guvernantei. Iar Gilberte alerga în goană în direcția mea, seînteietoare și roșie sub o căciulă în patru colțuri de blană, însuflețită de frig, de întîrziere și de dorința de a se juca; puțin înainte de a ajunge lingă mine, se lăsă să alunece pe gheață, și, fie pentru a-și păstra mai bine echilibrul, fie pentru că găsea că e mai grațioasă astfel, fie pentru că voia să semene cu o patinatoare, înainta, surîzînd, cu brațele larg deschise,

366

ca și cum ar fi vrut să mă primească la pieptul ei. „Bravo! Bravo! e foarte bine, aș spune, ca și dumneata, că este minunat, că este nemaipomenit de îndrăzneț, dacă nu aș fi atît de bătrînă și dacă nu aș fi apucat vechiul regim, exclamă bătrîna doamnă luînd cuvîntul în numele acelei peluze tăcute, pentru a-i mulțumi Gilbertei că venise fără să se lase intimidată de vreme. Ești ca mine, credincioasă bătrînului nostru parc; sîntem curajoase amîndouă. Îl iubesc, chiar așa cum este acum. Zăpada asta, o să rîzi de mine, mă face să mă gîndesc la o blană de hermină!” Și bătrîna doamnă începu să rîdă.

Prima din acel șir de zile — pe care zăpada, imagine a forțelor ce puteau să mă lipsească de vederea Gilbertei, le învăluia în tristețea unei zile de despărțire, ba chiar a unei zile de plecare, pentru că modifica înfățișarea și împiedica aproape folosirea locului obișnuit al singurelor noastre întrevederi, acum schimbat, îmbrăcat parcă într-o albă blană — aduse un progres în iubirea mea, căci fu ca o primă durere pe care ea ar fi împărtășit-o cu mine. Din tabăra noastră nu eram decît noi doi, și faptul de a fi astfel singur cu ea era nu numai ca un început de intimitate, dar și din partea ei — ca și cum nu venise decît pentru mine pe o asemenea vreme — asta mi se părea tot atît de înduioșător ca și cum, într-una din acele zile cînd era dimineața invitată la o prietenă, ar fi renunțat să se ducă, pentru a veni să mă întîlnească pe Champs-Elysees; căpătăm mai multă încredere în vitalitatea și în viitorul prieteniei noastre, care rămînea vie în mijlocul amorțelii, singurătății și pie-irii lucrurilor înconjurătoare; și în timp ce îmi băga bulgări de zăpadă pe sub guler, eu surîdeam, înduioșat, spre ceea ce îmi părea a fi atît o preferință pe care mi-o arăta, tolerîndu-mă ca tovarăș de călătorie în acest ținut iernatic și nou, cît și un fel de fidelitate pe care mi-o păstra în nenorocire. Curînd, una după alta, ca niște vrăbii șovăielnice, sosiră și prietenele ei, negre pe zăpada albă. Am început să ne jucăm, și cum acea zi începută atît de trist trebuia să sfîrșească în bucurie, pe cînd mă apropiam, înainte de a începe jocul, de prietena a cărei voce repezită o auzisem în prima zi strigînd numele de Gilberte, ea îmi spuse: „Nu, nu, știm bine că îți place să fii în tabăra Gilbertei, de altfel, uite, te cheamă”. Ea mă chema, într-adevăr, să vin pe peluza de zăpadă, în tabăra ei, din care soarele, îmbrăcînd-o în răsfrîngerile roz, în țesătura uzată și metalică a vechilor brocarturi, făcea o Tabără a Postavului de aur.

Ziua aceea de care mă temusem atît de mult a fost, dimpotrivă, una dintre singurele cînd nu am fost prea nefericit.

367

Căci, deși nu mă mai gîndeam decît cum să nu mai rămîn nici măcar o singură zi fără să o văd pe Gilberte (în asemenea măsură, încît o dată, bunica nefiind încă acasă pentru ora mesei, nu m-am putut împiedica să-mi spun că dacă ar fi fost călcată de o trăsură, nu m-aș fi putut duce cîtva timp pe Champs-filysees; nu mai iubești pe nimeni de îndată ce iubești), totuși acele clipe cînd eram lingă ea și pe care, încă din ajun, le așteptasem cu atîta nerăbdare, pentru care tremurasem, cărora le-aș fi sacrificat totul, nu erau nicidecum clipe fericite; și știam bine asta, căci erau singurele din viar ța mea asupra cărora îmi concentrasem atenția meticuloasă, înverșunată, ce nu descoperea în ele nici măcar un atom de plăcere.

În tot timpul cît eram departe de Gilberte, simțeam nevoia să o văd, căci, încercînd întruna să-mi reprezint imaginea ei, ajungeam să nu mai izbutesc să mi-o închipui, și să nu mai știu bine ce înseamnă iubirea mea. Apoi, ea nu-mi spusese încă niciodată că mă iubește. Dimpotrivă, pretinsese adeseori că are prieteni mai buni decît mine, că sînt un bun camarad joacă, dar totuși prea distrat, prea absent; în sfîrșit, îmi dăduse adeseori semne evidente de răceală, care mi-ar fi putut zdruncina credința că sînt pentru ea o ființă diferită de cealaltă, dacă această credință ar fi izvorît dintr-o iubire pe care Gilberte ar fi avut-o pentru mine, și nu, cum se în-tîmpla, din iubirea pe care o aveam eu pentru ea, ceea ce o făcea mult mai rezistentă, de vreme ce o silea să depindă de însuși felul cum eram obligat, printr-o necesitate lăuntrică, să mă gîndesc la Gilberte. Dar nici eu nu-mi declarasem sentimentele pe care le aveam pentru ea. Desigur, pe fiecare pagină din caietele mele, îi scriam la nesfîrșit numele și adresa, dar la vederea acelor mrduri vagi pe care le înșiruiam pe hîrtie fără ca asta să însemne că ea sînt de-este la mine, care o făceau să capete, în jurul meu, un loc atît de mare și de vizibil, fără ca să fie mai prezentă prin asta în viața mea, mă simțeam descurajat pentru că ele nu-mi vorbeau despre Gil-

berte, care nici nu le va vedea măcar, ci de propria mea dorință, pe care păreau că mi-o arată ca fiind ceva pur personal, ireal, plictisitor și neputincios. Lucrul cel mai grabnic era ca să ne vedem și să putem să ne mărturisim unul altuia iubirea, care nu începea — spre a spune astfel — decît atunci. Fără îndoială, diferitele motive care îmi stîrneau nerăbdarea de a o vedea ar fi fost mai puțin imperioase pentru un bărbat matur. Mai tîrziu, se întîmplă ca, de-venin î iuscuși în a ne cultiva plăcerile, să ne mulțumim cu aceea pe care o avem cînd ne gîndim la o femeie așa cum mă gîndeam eu la Gilberte, fără să ne neliniștim spre a ști dacă acea imagine corespunde realității și, de asemenea, cu aceea de a o iubi fără ne-

368

voia de a fi siguri că ne iubește și ea; sau, încă, să renunțăm la plăcerea de a-i mărturisi iubirea noastră, spre a întretine astfel iubirea pentru noi, imitîndu-i pe acei grădinari japonezi care, pentru a obține o floare mai frumoasă, sacrifică mai multe altele. Dar în perioada cînd o iubeam pe Gilberte, eu mai credeam că iubirea există •cu adevărat în" afara noastră; că, îngăduindu-ne cel mult să îndepărtăm din calea-i tot felul de obstacole, ea își oferea fericirea într-o ordine în care nimic nu putea fi schimbat; mi se părea că dacă, din proprie inițiativă, aș fi înlocuit dulceața mărturisirii cu simularea indiferenței, nu numai că m-aș fi lipsit de una dintre bucuriile la care visasem cel mai mult, ci că mi-aș fi fabricat după voie o iubire falsă și fără valoare, fără comunicare cu cea adevărată, pe ale «ărei drumuri misterioase și preexistente aș fi renunțat să mai merg. Dar cînd soseam pe Champs-elysées— și cînd, mai întîi, aveam sa. pot să-mi confrunt iubirea, pentru a-i aduce rectificările necesare cu cauza ei vie, independentă de mine —, de îndată ce eram în prezența acestei Gilberte Swann, a cărei vedere crezusem că îmi va împropăta imaginile pierdute de memoria mea obosită, a acestei 'Gilberte Swann cu care mă jucasem eu, și pe care o salutasem și o recunoscusem datorită unei instinct orb precum acela care, în timpul mersului, ne face să punem un picior înaintea celuilalt pe negîndite, totul se petrecea ca și cum ea și fetița visată de mine ar fi fost două făpturi diferite; De exemplu, dacă, încă din ajun, eu purtam în memorie doi ochi de foc și doi obraji rotunzi și strălucitori, figura Gilbertei îmi oferea acum cu insistență ceva de care tocmai nu-mi amintisem, o anume linie ascuțită a nasului care, asociindu-se pe dată cu alte trăsături, căpăta importanța caracteristicilor care, în istoria naturală, definesc o specie, și o preschimba într-o fetiță de genul acelora cu botișor ascuțit. În timp ce mă pregăteam să profit de acea clipă mult dorită pentru a purcede, operînd asupra imaginii Gilbertei, pe care mi-o închipuisem înainte de a veni și pe care nu o mai găseam în minte, punerea la punct care îmi va îngădui, în nesfîrși-tele ceasuri cînd voi fi singur, să fiu sigur că de ea și nu de alta îmi aminteam, că îmi spoream treptat iubirea pentru ea ca pe o operă pe care o compui, ea îmi arunca o minge; și precum filosoful idealist, al cărui corp ține seama de lumea exterioară, în realitatea căreia inteligența lui nu crede, același eu care mă făcuse să o salut înainte de a o identifica, se grăbea să mă pună să prind mingea pe care ea mi-o întindea (ca și cum ar fi fost o colegă cu care venisem să mă joc, și nu un suflet frate pe care venisem să-l întîlnesc), mă silea să-i spun, clin bună cuviință, pînă în momentul cînd pleca, nenumărate cuvinte amabile și neînsemnate și mă împiedica astfel sau să păs-

24 — În căutarea timpului pierdut

369

trez tăcerea în timpul căreia aș fi putut, în sfîrșit, să intru iarăși în stăpînirea imaginii răzlețe și atît de mult dorite de mine, sau să-i spun cuvintele care puteau să ne silească iubirea să înainteze în mod hotărîtor, cuvinte pe care eram obligat de fiecare-dată să le amîn pentru după-amiaza următoare.

Ea progresase totuși întrucîtva. Într-o zi, cînd ne dusesem împreună pînă la baraca negustoresei-noastre, care era cu deosebire binevoitoare cu noi —căci domnul Swann își cumpăra turta dulce de la ea și, din motive de igienă, consuma multă, suferind de o excmă etnică și de constipația Profeților —, Gilberte îmi arătă, rîzînd, doi băiețași care păreau a fi micul pietor și micul naturalist din cărțile pentru copii. Căci unul nu voia o acadea roșie pentru că îi plăcea mai mult cea violetă, iar celălalt, cu lacrimi în ochi, refuza o prună pe care voia să i-o cumpere bona, căci, spunea el cu voce pătimașă: „îmi place mai mult pruna cealaltă, pentru că are un vierme în ea!" Am cumpărat două bile de cite un bănuț fiecare. Priveam cu admirație bilele de agat, luminoase și captive într-un vas de lemn, care-mi păreau prețioase pentru că erau surîzătoare și blonde ca niște fete tinere și pentru că nu costau decît cincizeci de centime bucata. Gilberte, ce primea de acasă mult mai mulți bani decît mine, mă întrebă pe care o găsesc mai frumoasă. Avea transparența și culorile — topite parcă unele într-altele —vieții. K-aș fi vrut să renunțe la nici una. Mi-ar fi plăcut să le poată cumpăra, să le poată pune în libertate pe toate. Totuși, i-am arătat una care avea culoarea ochilor ei. Gilberte o luă, îi căută raza aurie, o mîn-gîie, îi plăti răscumpărarea, dar pe dată îmi puse în mînă acea prizonieră a ei, spunîndu-mi: „Ține-o, este a ta, și-o dau, păstrează-o ca amintire".

Altă dată, preocupat ca de obicei de dorința de a o auzi pe actrița Berma jucînd într-o piesă clasică, o întrebam dacă mîmare o cărticică în care Bergotte vorbea despre Eacine și care mrse mai găsea în librării. Mă rugase să-i spun titlul exact, iar șjaarați trimi-sesem o scurtă telegramă, scriind pe ea numele de Gilberte

Swann, pe care îl scrisesem de atâtea eri în caietele mele. A doua zi ea îmi aduse, într-un pachet cu panglici mov și pecetluit cu ceară albă, acea cărticică. „Este ceea ce mi-ai cerut”, îmi spuse ea, scoțând din manșon telegrama pe care i-o trimiseseră. Dar pe adresa ei — care ieri încă nu era nimic altceva decât un bilețel pe care eu i-l scrisesem, și care, de când un poștaş îl înmînase portarului Gilbertei, iar un servitor î! dusese pînă în camera ei, devenise acest lucru neprețuit, «na din telegramele pe care le primise ea în acea zi — cu greu am recunoscut rîndurile zadarnice și solitare ale scrisului meu, sub

370

ștampila poștei, sub inscripțiile adăugate cu creionul de unul din factori, semne de realizare efectivă, peceti ale lumii exterioare, violete cingători simbolice ale vieții, care, pentru prima oară, îmi îmbrățișau, îmi mențineau, îmi înălțau, umplîndu-l de bucurie, visul.

Și veni și o zi cînd îmi spuse: „Știi, poți să-mi spui Gilberte, oricum eu o să te chem pe numele mic. E prea complicat altfel”. Totuși continuă încă un timp să-mi spună „dumneata” și, cînd i-am atras atenția, a surîs: compunînd, construind o frază ca acelea care, în gramaticile limbilor străine, n-au alt scop decât să ne oblige să folosim un cuvînt nou, ea o termină prin prenumele meu. Amintin-du-mi mai tîrziu de ceea ce am simțit atunci, am deslușit impresia că am fost ținut o clipă în gura ei, eu însumi, gol, fără nici una din modalitățile sociale care aparțineau fie celorlalți colegi ai ei, fie, cînd rostea numele meu de familie, părinților mei, și de care buzele sale — în timpul efortului pe care îl făcea, oarecum ca și tatăl ei, pentru a sublinia cuvintele pe care voia să le scoată în relief — au părut că mă despoaie, că mă dezbracă, așa cum cureți de coajă un fruct ca să-i mănînci carnea mustoasă, în timp ce privirea ei, situîndu-se la noul grad de intimitate stabilit do cuvintele ei, mă atingea mai direct, nu'fără a-și arăta plăcerea conștientă și pînă și gratitudinea, însoțindu-se de un surîs.

Dar chiar în acea clipă eu nu puteam prețui valoarea acestor noi plăceri. Ele nu erau acordate de către fetița pe care eu o iubeam aceluia care o iubea, ci de către cealaltă, de către cea cu care mă jucam, celuilalt eu al meu ce nu poseda nici amintirea adevăratei Gilberte, nici inima iubitoare care, singură, ar fi putut cunoaște prețul unei asemenea fericiri, pentru că numai ea și-o dorise. Chiar după ce m-am întors acasă, nu mă bucuram de ele, căci în fiecare zi, necesitatea care mă făcea să sper că a doua zi mă voi bucura de contemplarea exactă, calmă, fericită a Gilbertei, că ea îmi va mărturisi, în sfîrșit, iubirea pentru mine, explicîndu-mi de ce trebuise să mi-o ascundă pînă atunci, această necesitate, deci, mă obligă să consider că trecutul nu înseamnă nimic, să nu privesc decât înaintea mea, să privesc micile semne de bunăvoință pe care ea mi le dăduse, nu în ele însele și ca și cum și-ar fi fost de ajuns lor înseși, ci ca pe niște trepte noi unde să-mi pun piciorul, care aveau să-mi îngăduie să fac un pas înainte și să ajung, în sfîrșit, la fericirea ne-întîlnită încă de mine.

Deși îmi dădea uneori asemenea semne de prietenie, ea mă și întrista, pîrînd că nu mă vede cu plăcere, și asta se întimpla adeseori chiar în zilele în care îmi pusesem cea mai mare nădejde. Eram sigur că Gilberte va veni pe Champs-Elysees și simțeam o bucuria

371

care îmi apărea doar ea vago anticipare a unei mari fericiri cînd — intrînd încă de dimineață în salon pentru a o săruta pe mama, gata pregătită de **drum**, cu turnul părului ei negru pe de-a-ntregul construit și cu frumoasele ei mîini albe și plinuțe mirosind încă a săpun — aflasem, văzînd o coloana de praf înălțată de-asupra pianului și auzînd o flașnetă cîntînd sub fereastră *în ioreîndu-mă de la revistă*, că iarna primea pînă seara vizita inopinată și radioasă a unei zile de primăvară. În timp ce noi luam masa, doamna care locuia în față, deschizîndu-și fereastra, izgonise la iuțea de lîngă scaunul meu — vîrstînd întreaga noastră sufragerie — o rază care începuse să-și facă siesta aici și se întorsese să o continue o clipă mai tîrziu. La Colegiu, în timpul orelor, soarele trezea în mine o nerăbdare lincedă și un mare plictis, tîrîndu-și dîra aurie pînă și pe pupitrul meu, ca o invitație la sîrbătoarea unde nu voi putea ajunge înainte de ora trei, cînd Frantpoise mă aștepta la ieșire și cînd ne îndreptam către Champs-Flysees pe străzile împodobite cu lumină, înțesate de mulțime, și unde balcoanele, despecetluite de soare și vapoase, pluteau în fața caselor ca niște nori de aur. Dar vai! Gilberte nu venise la Champs-lillysees. Nemișcat pe peluza hrănită de soarele invizibil care, ici și colo, aprindea vîri'ul unui fir de iarbă, și unde porumbelii semănau cu niște sculpturi antice pe care tîrnăcopul grădinarului le-ar fi dezgropat dintr-un pămînt august, rămîncam cu ochii ațintiți în zare, mă așteptam în fiecare clipă să văd ivindiirise

imaginea Gilbertei în urma guvernantei, îndărătul statuii ce părea că întinde copilul din brațe scâldat în raze, spre a primi binecuvântarea soarelui. Bătrîna cititoare a ziarului *Debats* era așezată pe un fotoliu, tot în același loc, do unde i se adresa unui paznic către care făcea un semn prietenos cu mina, strigîndu-i: „Ce vreme frumoasă!”

Iar cînd femeia care încasa taxa pentru scaune se apropie de ea pentru a-i cere banii, își dădu acre de mare doamnă, punîndu-i în mînușă biletul de zece centime, ca și cum ar fi fost un buchet, pentru care căuta, din amabilitate pentru cel care i-l dăduse, locul cel mai potrivit. După ce îl găsise, își răsuci gîtul, își așeză mai bine **gulețul** de blană și îndreptă către femeie, făcînd un semn către bucățica de hîrtie galbenă care ieșea din mînuse, acel surîs frumos cu care o cochetă, arătîndu-și corsajul unui bărbat tînăr, îi spune: „Vezi unde am pus trandafirii pe care mi i-ai dat?” •...

Mergeam cu Francoise în întîmpinarea Gilbertei pînă la Arcul de Triumf, nu o întîlneam, și mă întorceam spre peluză convins că nu va mai veni, cînd, în fața cailor de lemn, fetița cu voce repezită se aruncă spre mine, spunîndu-mi: „Repede, repede, Gilberte a venit de un sfert de oră, nu va sta mult, te așteaptă ca să vă jucați

372

împreună”. În timp ce urcam pe bulevardul Champs-Elysees, Gilberte venise pe strada Boissy-d'Anglas, guvernanta profitînd de vremea frumoasă pentru a-și face cumpărăturile; iar domnul Swann avea să vină să-și ia fata, Era **greșeala** mea; nu ar fi trebuit să mă îndepărtez de peluză; căci nu știai niciodată din ce parte va veni Gilberte, dacă se va **ivi** mai devreme sau mai tîrziu, **iar** această așteptare mă făcea să privesc cu și mai mare emoție nu numai către întreg locul numit Champs-Elysees, ci și către întreaga durată a după-amiezii, ca spre o imensă întindere de spațiu și de timp, în fiecare punct și în fiecare moment al cărora era cu puțință să apară imaginea Gilbertei, mereu această imagine, pentru că îndărătul acestei imagini simțeam cum se ascunde motivul pentru care ea îmi era înfiptă drept în inimă la orele patra și nu la orele două și jumătate, încadrată de o pălărie, ca pentru vizite, în loc de o beretă, ca pentru joacă, în față la „Ambassadeurs” și nu între cele două teatre de păpuși, ghiceam una din acele ocupații unde nu puteam să o urmez pe Gilberte și care o sileau să iasă sau să rămînă acasă, eram în contact cu misterul vieții ci necunoscute. De asemenea, acest mister mă tulbura cînd, alergînd la porunca fetiței cu voce repezită pentru a începe să ne jucăm de îndată, o zăream pe Gilberte, atît de vioaie și atît de sigură pe sine în relațiile cu noi, făcînd o reverență în fața doamnei care citea ziarul *Debats* (și care îi spunea: „Ce soare minunat, parcă ar fi focul dintr-un cuptor”), vorbindu-i cu un surîs timid, cu o înfățișare modestă ce mi-o evocau pe fata diferită, așa cum trebuia să fie ea cu părinții ei, cu prietenii părinților ei, în vizită, în toată cealaltă existență a ei, care îmi scăpa. Dar nimeni nu-mi sugera această existență mai bine decît domnul Swann, care venea la puțină vreme după aceea ca să-și ia fata. Pentru că el și doamna Swann — căci fiica lor locuia împreună cu ei, pentru că studiile, jocurile, prietenii ci depindeau de ei — conțineau pentru mine, ca și Gilberte, poate chiar mai mult decît Gilberte, așa cum li se potrivea unor zei ce aveau putere deplină asupra ei, un necunoscut inaccesibil, un farmec dureros, ce și-ar fi aflat în ei izvorul. Tot ce avea vreo legătură cu ei era pentru mine obiectul unei preocupări atît de constante, îneît în zilele cînd, ca în cele evocate mai sus, domnul Swann (pe care îl văzusem odinioară atît de des fără să-mi stîrmească vreo curiozitate, pe vremea cînd era prieten cu părinții mei) venea să o ia pe Gilberte de pe Champs-Élysées, chiar după ce mi se potoleau bătăile de inimă ce se porneau cînd îi vedeam pălăria gri și mantia cu pelerină, înfățișarea lui mă impresiona încă precum cea a unui personaj istoric despre care tocmai am citit o serie de lucrări și care ne pasionează pînă în cele mai **mici**

373

amănunte. Relațiile sale cu contele de Paris, care, cînd auzeam vorbindu-se despre ele la Combray, îmi erau indiferente, căpătau acum pentru mine un aspect miraculos, ca și cum nimeni altul nu ar fi cunoscut vreodată familia d'Orleans; ele îl puneau puternic în evidență pe fondul vulgar al celor care, aparținînd diferitelor clase sociale, se îngîrămădeau pe această alee din Champs-Élysées; îl admiram că știe să consimtă a figura printre ei fără să le ceară o atenție specială, pe care, de altfel, nimeni nu se gîndea să i-o acorde, într-atît de mare era anonimatul în care se învăluia.

El răspundea politicos la salutul colegilor Gilbertei, ba chiar și la al meu, deși era certat cu familia mea, dar fără să pară că mă cunoaște. (Asta îmi aminti că mă văzuse totuși adeseori la țară; amintire pe care o păstrasem, dar în umbră, pentru că de cînd o re-văzusem pe Gilberte, pentru mine Swann era mai ales tatăl ei și nu acel Swann de la Combray; cum ideile de care îi legam acum numele erau diferite de ideile în rețeaua cărora era odinioară prins și pe care nu le mai foloseam niciodată cînd mă gîndeam la el, devenise un personaj nou; îl raportam totuși, pe o cale artificială, secundară și transversală, la invitatul nostru de altădată; și cum

nimic nu mai avea preț pentru mine decât în măsura în care iubirea mea putea profita de acel lucru, am regăsit cu un fel de rușine și cu părerea de rău de a nu-i putea șterge, anii când, în ochii aceluiași Swann care era în acea clipă în fața mea pe Champs-Élysées și căruia, din fericire, Gilberte nu-i spusese numele meu, mă făcusem atât de adeseori ridicol seara, trimițând un servitor să o cheme pe mama în camera mea ca să-mi spună noapte bună, în timp ce ea își bea cafeaua cu el, cu tata și cu bunicii, la masa din grădină.) El îi spunea Gilbertei că îi îngăduie să-și termine joaca, putînd să o aștepte un sfert de oră și, așezîndu-se, ca toată lumea, pe un scaun de fier, își plătea biletul cu acea mină pe care Filip al VH-lea o ținuse atît de adeseori în a sa, în timp ce noi începeam să ne jucăm pe peluză, zburătîcind porumbeii ale căror frumoase corpuri irizate, ce au forma unei inimi și sînt precum niște flori de liliac din regnul păsărilor, se refugiau ca în niște adăposturi, fie pe marele vas de piatră de unde, ciocurile lor dispărînd cu totul în scobitură, păreau a ciuguli fructe sau semințe oferite din abundență, fie pe fruntea statuii, pe care păreau că o încununează cu o coroană smălțuită ale cărei culori variate, în cazul unor opere antice, sparg monotonia pietrei, și cu un atribut ce, atunci cînd îl poartă zeița, valorează cît un epitet specific, făcînd din ea, precum un prenume diferit dat unei muritoare, o nouă divinitate.

874

în una din acele zile însorite care nu-mi realizase speranțele, nu am avut curajul să-i ascund Gilbertei dezamăgirea mea.

— Voiam să te întreb o mulțime de lucruri, i-am spus. Credeam că ziua asta va însemna mult pentru prietenia noastră. Și abia ai sosit și înțeleg că și pleci! Încearcă să vii mîine devreme, ca să pot, în sfîrșit, să-ți vorbesc.

Figura ei se luminează, și îmi răspunse, sărînd în sus de bucurie:

— N-ai decât să contezi pe ziua de mîine, iubite prietene, dar eu nu o să vin! Trebuie să mă duc într-o vizită; și nici poimîine, căci mă duc la o prietenă ca să privesc de la fereastră sosirea regelui Teodosie, va fi superb, iar răspoimîine mă duc la *Michel Strogoff*; apoi va fi Crăciunul și vacanța de Anul Nou. Poate ne vom duce în Sud. Ce minunat ar fi! Deși ar însemna să nu am brad de Crăciun; în orice caz, dacă rămîn la Paris, nu o să vin aici, căci voi face di ferite vizite cu mama. La revedere, mă cheamă tata.

M-am întors cu Françoise pe străzile care erau încă înveșmîntate în soare, ca în seara unei sărbători ce a luat sfîrșit. Abia dacă îmi puteam tîrî picioarele.

— Nu-i de mirare, spuse Françoise, e prea cald pentru luna asta. Doamne sfinte, pretitundeni frebuie să fie o mulțime de oa meni bolnavi, de parcă s-ar fi stricat o mașinărie colo sus în cer.

îmi spuneam întruna, înăbușîndu-mi hohotele de plîns, cuvintele prin care Gilberte își arătase bucuria de a nu mai veni multă vreme de acum înainte pe Champs-Élysées. Dar farmecul care, prin simpla-i funcționare, umplea mîntea mea de îndată ce se gîn-dea la ea, poziția particulară, unică — chiar dacă dureroasă — în care mă situa inevitabil, în raport cu Gilberte, constrîngerea lăuntrică a unei obsesii, începuseră să coloreze pînă și acest semn de indiferență într-o nuanță romanțioasă, și printre lacrimi se ivea un eufîs care nu era decât schița timidă a unei sărutări. Și cînd sosi ora la care venea poștașul, mi-am spus și în acea seară, ca în toate celelalte: „O să primesc o scrisoare de la Gilberte, îmi va spune, în sfîrșit, că m-a iubit întotdeauna, și îmi va explica motivul misterios pentru care a fost silită să-mi ascundă pînă astăzi iubirea ei, pre-făcîndu-se că poate fi fericită fără să mă vadă, motivul pentru care și-a luat înfățișarea unei Gilberte simplă prietenă de joacă”.

în fiecare seară îmi închipuiam această scrisoare, credeam că o citesc, îmi repetam întruna fiecare frază a ei. Dintr-o dată, mă o-pream, înspăimîntat. Înțelegeam că dacă aș fi primit o scrisoare de la Gilberte, aceasta nu ar fi arătat așa, de vreme ce textul pe care mi-l repetam era alcătuit de mine însumi. Și din acea clipă mă străduiam să-mi întorc gîndul de la cuvintele pe care aș fi dorit ca

375

ea să mi le scrie, de teamă că, enunțîndu-le, le voi exclude tocma¹ pe acelea — pe cele mai dragi, pe cele mai dorite — din cîmpul realizărilor posibile. Chiar dacă, **printr-o** coincidență neverosimilă, Gilberte mi-ar fi adresat chiar scrisoarea pe care o inventasem eu, recunoscînd în ea propria mea operă, mi aș fi avut impresia că primesc ceva care nu vine de la mine, ceva real, nou, o fericire exterioară minții mele, independentă de voința mea, dată cu adevărat de iubire.

în așteptare, reciteam o pagină pe care nu mi-o scrisese Gilberte, dar care cel puțin îmi venea din partea ei, acea pagină a lui Bergotte despre frumusețea vechilor mituri de unde s-a inspirat Racine și pe care, alături de bila de agat, o păstram mereu asupra mea. Eram înduioșat de bunătatea prietenei mele care căutase acea carte pentru mine, și cum fiecare simte nevoia să-și motiveze pasiunea, pînă la a fi fericit să recunoască în făptura

iubită calități pe care literatura sau conversația **i-au** spus că **sînt** în stare să trezească iubirea, pînă la a le asimila, prin imitație, și a face din ele noi motive de a iubi, chiar dacă aceste calități ar fi cu totul opuse celor pe care această iubire le-ar fi căutat atîta vreme cît ar fi fost spontană — ca în cazul lui Swann, odinioară, caracterul estetic al frumuseții Odettei — eu, care o iubisem mai întîi pe Gilberte, încă de la Com-bray, din cauza întregului necunoscut al vieții sale, în care aș fi vrut să mă Jcufund, să mă întruchipez, renunțînd la a mea, ce nu-mi mai spunea nimic, gîndeam acum, ca la un neprețuit lucru, că Gilberte ar putea deveni într-o zi servitoarea, comoda și confortabila colaboratoare a vieții mele prea cunoscute, disprețuite, și că, seara, ajutîndu-mă în lucrul meu, ar colaționa pentru mine cărți. Iar pe Bergotte, pe acest bătrîn nespuse de înțelept și aproape divin, din pricina căruia o iubisem la început pe Gilberte, înainte chiar de a o fi văzut, îl iubeam acum mai ales din cauza Gilbertei. Cu tot atîta plăcere cu care el scrisese paginile despre Racine, priveam hîrtia pecetluită cu ceară albă și legată cu un val de panglici mov cu care ea le împachetase. Sărutam bila de agat, ce era partea cea mai bună din inima prietenei mele, partea care nu era frivolă, ci fidelă, și care, deși împodobită cu farmecul misterios al vieții Gilbertei, rămînea lîngă mine, sălășluia în camera mea, se culca în patul meu. Dar frumusețea acestei pietre și, de asemenea, frumusețea acestor pagini de Bergotte pe care eram fericit să le asociez cu ideea iubirii mele pentru Gilberte, ca și cum, în momentele cînd aceasta nu-mi mai apărea decît ca o nimicnicie, ele îi dădeau un fel de consistență, erau anterioare — îmi dădeam seama — acestei iubiri, nu-i semănau, elementele lor fuseseră fixate de talent sau de legile mineralelor,

376

înainte ca Gilberte să mă fi cunoscut, căci nimic, în carte, și nici în piatră, nu ar fi fost astfel, dacă Gilberte nu m-ar fi iubit, și nimic deci mi mă autoriza să citesc în ele un mesaj de fericire. Și în timp ce iubirea mea, așteptînd neîncetat de la ziua de mîine mărturia iubirii Gilbertei, anula, desfăcea în fiecare seară munca rău făcută în timpul zilei, în umbra eului meu o lucrătoare necunoscută nu arunca firele smulse, ci le dispunea, fără grija de a-mi fi pe plac și de a-mi țese fericirea, într-o ordine diferită, cea pe care ea o inv punea tuturor celor săvîrșite de ea. Nedînd nîc un fel de atenție specială iubirii mele, neîncpînd prin hotărîrea că sînt iubit, ea aduna acțiunile Gilbertei care mi se păruseră inexplicabile și greșelile pe care i le scuzasem. Atunci, și unele și celelalte căpătau un, sens. Această ordine nouă părea să spună că, văzînd că Gilberte, în loc să vină pe Champs-Elisees, se duce într-o vizită, sau la cumpă* rături cu guvernanta ei, sau se pregătește să lipsească din Paris în timpul vacanței din preajma Anului Nou, greșeam cînd gîndeam: „Este sau frivolă, sau docilă”. Căci n-ar fi fost nici una nici alta dacă m-ar fi iubit, iar dacă ar fi fost s-ilită să asculte, ar fi făcut-o cu deznădejdea pe care o simțeam eu în zilele cînd nu o întîlneam. Mai spunea încă, această ordine nouă, că eu știam totuși ce înseamnă să iubești, de vreme ce o iubeam pe Gilberte; și mă făcea să-mi văd preocuparea neîncetată de a mă pune în valoare în ochii ei, din care pricină încercam să o conving pe mama să-i cumpere Fran-coisei un impermeabil și o pălărie cu pană albastră, sau mai eurîncl ea nu mă mai trimitea pe Champs-Elisees cu această bonă de care îmi era rușine (mama îmi răspundea că eram nedrept cu Françoise, că este o femeie de treabă, foarte devotată casei noastre), și, de asemenea, această nevoie unică de a o întîlni pe Gilberte, din pricina căreia, cu multe luni înainte, nu mă gîndeam decît cum să aflu în ce perioadă va pleca din Paris și unde va merge, găsind că ținutul cel mai plăcut devine un loc de exil dacă ea lipsește, și dorind să rămînă la Paris atîta vreme cît puteam să o văd pe Champs-Elisees; și îmi arăta fără greutate că această grijă, această nevoie, nu le voi găsi în faptele Gilbertei. Ea, dimpotrivă, era mîndră de guvernanta ei, fără să se sinchisească de ce gîndeam eu. Găsea firesc să nu vină pe Champs-Elisees dacă trebuia să facă miei cumpărături cu guvernanta, și plăcut, dacă trebuia să iasă în vizită cu mama ei. Și presupunînd chiar că mi-ar fi îngăduit să-mi petrec vacanțele în același loc cu ea, pentru a alege acel loc ar fi ținut sea-ma de dorința părinților ei, de nenumărate distracții despre care i s-ar fi vorbit, și nicidecum de intenția familiei mele de a mă trimite acolo. Cînd îmi spunea uneori că mă iubește mai puțin decît

377

pe un alt prieten, mai puțin decît mă iubea în ajun, pentru că, **din** neglijența mea, pierduse la jocul cu **mingea**, îi cercam iertare, o întrebam ce trebuie să fac ca să mă iubească din nou **la** fel de mult, ca să mă iubească mai mult decît pe **alții**; voiam să-mi spună că era chiar așa, o rugam ca și cum și-ar fi putut modifica afecțiunea pentru mine după voința ci sau a mea, pentru a-mi face plăcere, doar prin cuvintele pe care le va spune, după buna sau rea mea purtare. Nu știam oare că ceea ce simțeam eu pentru ea nu depindea nici de faptele ei, nici de voința mea?

Ordinea nouă desenată de invizibila lucrătoare **mai** spunea, în sfîrșit, că dacă putem dori ca faptele cuiva care ne-a supărat pînă atunci să nu fi fost sincere, există în succesiunea lor o claritate jmpotriva căreia dorința noastră nu poate nimic și căreia trebuie să ne adresăm pentru a afla care vor fi faptele de mîine ale acelei persoane.

: Iubirea mea înțelegea aceste cuvinte noi; ele o convingeau că ziua de mîine nu va fi diferită de ceea ce fuseseră toate celelalte zile; că sentimentul pe care îl avea Gilberte pentru mine, prea vechi pentru a se mai putea schimba, era indiferență; că în prietenia mea cu Gilberte, eu singur eram cel care iubeam. „Este adevărat,

răspundea iubirea mea, nu mai e nimic de făcut cu această prietenie, ea nu se va schimba." Atunci, încă de a doua zi (sau așteptînd o sărbătoare, dacă era vreuna mai apropiată, o aniversare, Anul Nou, poate, una din acele zile ce nu seamănă cu celelalte, cînd timpul reîncepe pe temeuri noi, azvîrlind de la sine moștenirea trecutului, neacceptînd povara tristeților lui), îi ceream Gilbertei să renunțe la vechea noastră prietenie și să înceapă una nouă.

Aveam totdeauna la îndemînă un plan al Parisului, care, pentru că puteam desluși pe el strada unde locuiau domnul și doamna Swann, mi se părea a cuprinde o comoară. Și din plăcere, dintr-un fel de fidelitate cavaleriească, de asemenea, spuneam în legătură cu orice, numele acestei străzi, astfel îneît tata mă întreba, nefiind, ca mama și ca bunica, la curent cu iubirea mea: . — Dar de ce vorbești tot timpul de această stradă? Nu are nimic neobișnuit în ea, este foarte plăcut să locuiești acolo, pentru că e la doi pași de Bois, dar mai sînt altele zece ca ea.

Făceam astfel îneît să-i silesc pe părinții mei să rostească numele lui Swann în legătură cu cel mai mic prilej; desigur, mi-l repetam în minte fără încetare; dar totodată aveam nevoie să-i aud sunetul minunat, să ascult această muzică, pe care nu mă mulțumeam să o citesc doar în gînd. Numele lui Swann, de altfel, pe carc-

378

cunoșteam de atît de multă, vreme, era acum pentru mine, așa cum li se întîrplă anumitor afazici în legătură cu cuvintele cele mai uzuale, un nume nou. Era totdeauna prezent în mintea mea și totuși ea nu se putea obișnui cu ci. îl descompuneam, îl silabiseam, ortografia lui era pentru muie o surpriză. Și, nemaifiindu-mi familiar, încetase să-mi pară inocent. Credeam că bucuriile pe care le aveam cînd îl auzeam erau atît de vinovate, îneît mi se părea că toată lumea îmi ghicește **gîndul, îrtcerînd** să **schimbe** cursul conversației cînd eu căutam să o îndrept către el. Mă repez>am asupra subiectelor care o puteau privi pe Gilberte, repetam la nesfîrșit aceleași cuvinte, și deși știam că nu sînt decît cuvinte — cuvinte rostite departe de ea, pe care **nu** le auzea, cuvinte fără nici o putere, care repetau ceea ce era, dar mi izbuteau să modifice ceva—, mi so părea totuși că mînuind, răscolind astfel tot ce avea vreo legătură cu Gilberte, voi ajunge poate la un rezultat fericit. Le spuneam întruna părinților mei că Gilberte își iubea mult guvernanta, ca și cum această propoziție, enunțată pentru a suta oară, va avea în sfîrșit drept efect apariția bruscă a Gilbertei, care ar fi venit să trăiască pentru totdeauna împreună cu noi. Reluam elogiul bătrîniei doamne care citea ziarul *Dibals* (le spusesem părinților mei că bănuiam că este o ambasadoare sau poate o prințesă) și **continuum** să-i land frumusețea, măreția, noblețea, pînă în ziua cînd am spus că, dacă auzisem bine cuvîntul pronunțat de Gilberte, ea se numea doamna Blatin.

— Oh! știi acum cine este, exclamă mama, în timp ce eu simțeam cum mi se înroșesc obraji de rușine. Păzea! Păzea! cum ar fi spus bietul tău bunic. Și tu o găsești frumoasă! Dar e urîtă foc, și așa a fost totdeauna. Este văduva unui portărel. **Nu-ți** amintești cum, cînd erai copil, făceam tot ce-mi stătea în putință ca să o evit la lecția de gimnastică unde, fără să mă **cunoască**, voia să vină să-mi vorbească, spunîndu-mi ca pretext că ești «prea frumos pentru un băiat». Totdeauna s-a dat peste cap să cunoască lume cît mai multă, și trebuie să fie un fel de neună, cum am crezut totdeauna, dacă o cunoaște cu adevărat pe doamna Swann. Căci dacă aparține unui mediu foarte comun, cel puțin nu știu să se fi spus vreodată ceva rău pe socoteala ei. Dar voia totdeauna să-și facă relații. Este urîtă foc, groaznic de vulgară, și te poate băga în tot felul de încurcături.

Ca să-i seamănă lui Swann, îmi petreceam tot timpul la masa, trăgîndu-mă de nas și freeîndu-mi ochii. Tata spunea: „Copilul ăsta idiot, o să se pocească". Mai ales aș fi vrut să fiu tot atît de chel ca Swann. Mi se părea că este o făptură atît de extraordinară, **tacit**

379

socoteam un adevărat miracol că oameni cunoscuți de mine îl cunoșteau și pe el și că, în împrejurările unei zile oarecare, puteai ajunge să-l întîlnești. Iar odată mama, în timp ce ne povestea la cină, ca în fiecare seară, drumurile pe care le făcuse în timpul după amiezii, doar spunînd: „Ghiciți pe cine l-am întîlnit la «Trois Quar-tiers», la raionul de umbrele: pe Swann", sădi în mijlocul povestirii ei, foarte plictisitoare pentru mine, o floare misterioasă. Cu cîtă melancolică voluptate am aflat așadar că în acea după-amiază, profi-lîndu-și în mulțime forma-i supranaturală, Swann își cumpăraseră o umbrelă! în mijlocul unor întîmplări mari și mici, la fel de indiferente, aceasta trezea în mine vibrațiile particulare stîrnite întruna de iubirea mea pentru Gilberte. Tata spunea că nu mă interesează nimic, pentru că nu ascultam eînd se vorbea despre consecințele politice pe care le putea avea vizita regelui Teodosie, în acel moment oaspete al Franței, și, pare-se, aliatul ei. în schimb, muream de dorința de a ști dacă Swann era îmbrăcat cu pelerină!

163V-ați spus bună ziua? am întrebat.

164Firește, îmi răspunse mama, care părea totdeauna a se teme că, dacă ar fi mărturisit că sîntem în relații reci cu Swann, unii prieteni ar fi căutat să ne apropie mai mult decît ar fi dorit ea,

din cauza doamnei Swann, pe care nu voia să o cunoască. A venit și mi-a dat bună ziua, eu nu-l văzusem,

165Nu cumva sînteți certați?

166Certați? Dar de ce să fim certați? îmi răspunse ea repede, ca și cum aș fi atentat la ficțiunea bunelor ei raporturi cu Swann și aș fi încercat să pun la cale o „apropiere”.

167Ar putea fi supărat pe tine fiindcă nu-l mai inviți.

168Nu sîntem obligați să invităm pe toată lumea; el mă invită pe mine? JNTu o cunosc pe soția lui.

169Dar venea totuși pe la noi cînd)ie aflam la Combray.

170Ai dreptate, atunci venea, dar la Paris are altele de făcut, și eu, de asemenea. Dar te asigur că nu arătam de loc ca doi oameni certați între ei. Am rămas cîteva clipe împreună, pentru că nu i se aducea pachetul. M-a întrebat ce mai faci, mi-a spus că te joci cu fata lui, adăugă mama, uimindu-mă cu minunea că exist în mintea lui Swann, ba, mai mult chiar, că exist într-un mod destul de complet pentru ca, atunci cînd tremuram de iubire în fața lui pe Champs-JSlysees, să-mi știe numele, să știe cine e mama, și să poată amal gama în jurul calității mele de camarad de joacă al fiicei sale cîteva informații despre bunicii mei, familia lor, locul unde trăiam, anu-ihite particularități ale vieții noastre de odinioară, poate chiar necunoscute mie însumi. **Dac** mama nu părea să fi găsit că raionul

330

din „Trois Quartiers” are un farmec deosebit, acel raion unde ea însemnase pentru Swann, în momentul cînd o văzuse, o persoană bine definită, cu care avea amintiri comune ce motivaseră gestul lui de a se apropia de ea și de a o saluta.

De altfel nici ea, și nici tata nu păreau a simți o plăcere foarte mare cînd vorbeau despre bunicii lui Swann și despre titlul de **agent** de bursă onorific. Imaginația mea izolase și consacrase în Parisul de piatră o anumită casă, sculptîndu-i poarta și văzînd în ferestrele ei comori neprețuite. Dar numai eu întrezăream aceste podoabe. Așa cum tata și mama găseau că Swann locuiește într-o casă ce seamănă cu toate celelalte case construite în același timp în cartierul Bois, tot astfel familia lui Swann li se părea asemănătoare «u multe alte familii de agenți de bursă. O judecau mai mult sau mai puțin favorabil, în funcție de gradul ei de participare la meritele •comune ale celorlalți, și nu o găseau cîtuși de puțin unică. Dimpotrivă, întîlneau într-un grad egal, sau mai ridicat, altundeva, ceea •ceiapreiau în ea. De aceea, după ce găsiseră că acea casă este bine așezată, vorbeau despre o alta, așezată într-un loc încă și mai bun, -dar care nu avea nimic de a face cu Gilbcrte, sau despre oameni de finanțe mai sus-puși decît bunicul ei; iar dacă pâruseră o clipă că gîndesc ca mine, ne lămuream curînd că de fapt nu era vorba decît de o neînțelegere. Căci părinții mei erau lipsiți de acel simț suplimentar și momentan cu care mă înzestrase iubirea, și nu puteau deci percepe în tot ce o înconjură pe Gilberte o calitate necunoscută, analogă în lumea emoțiilor cu ceea ce poate fi în lumea culorilor înfraroșul.

în zilele cînd Gilberte îmi anunțase că nu va veni pe Champs-Eiysees, încercam să fac plimbări care să mă apropie puțin de ea. Uneori o luam pe Francoise în pelerinaj prin fața casei locuite de familia Swann. O puneam să-mi repete la nesfîrșit ceea ce aflase despre doamna Swann de la guvernantă. „După cît s-ar părea, crede mult în iconițe. Niciodată nu pleacă într-o călătorie dacă a auzit cîntînd vreo cucuvaie, sau ceva ca un ticăit de ceas în zid, sau dacă a văzut o pisică la miez de noapte, sau dacă a troznit vreo mobilă din cameră. E foarte credincioasă.” Eram atît de îndrăgostit de Gilberte, încît dacă în drumul meu îl vedeam pe bătrînul lor valet plimbînd un dine, emoția mă silea să mă opresc, și aținteam asupra favoriților lui albi priviri pătimașe. Francoise îmi spunea:

— Ce te-a apucat? ■ : ■

Apoi ne urmam drumul pînă în fața porții celei mari, unde im portar ce nu semăna cu nici un alt portar și pătruns pînă și în ga-

381

Ioanele livrelei sale de același farmec dureros pe care îl simțisem în numele de Gilberte, părea că știe că sînt dintre cei cărora un păcat original le interzice pentru totdeauna să pătrundă în viața misterioasă păzită de el și asupra cărora ferestrele de la parter se închideau — conștiente parcă de misiunea lor —, semănînd prea puțin, între nobila cădere a perdelelor lor de muselină, cu orioare alte ferestre, dar amintindu-mi de privirile Gilbertei. Alteori, mergeam pe bulevarde și mă postam la intrarea străzii Duphot; mi se spusese că Swann poate fi adeseori văzut trecînd pe aici către dentist; iar imaginația mea îl diferenția într-atît pe tatăl Gilbertei de restul omenirii, prezența lui în mijlocul lumii reale introducea în aceasta o asemenea cantitate

de miracol încît, înainte chiar de a ajunge la Madeleine, eram tulburat la gîndul că mă apropii de O' stradă unde putea să se ivească pe neașteptate o apariție supranaturală.

Dar cel mai adeseori — cînd nu trebuia să o văd pe Gilberte — cum aflasem că doamna Swann se plimbă aproape zilnic pe alera Salcîmilor, în jurul marelui Lac, și pe aleea Keginei Marguerite, o sileam pe Francoise să meargă spre Bois de Boiilogne. Era pentru mine ea acele grădini zoologice unde vezi adunate floare diverse și peisaje opuse, unde după o colină afli o grotă, o pașiste, sfînci, un rîu, o vale, o altă colină, o mlaștină, dar unde știi că sînt doar pentru a oferi un mediu potrivit sau un cadru pitoresc zburdălniciikir hipopotamului, zebrelor, crocodililor, iepurilor rusești, urșilor și bîțianului; le Bois, complex, reunind mărunte lumi diverse și închise — plimbîndu-ne printr-o fermă plantată cu copaci roșii, *ta* stejari din America, **Asemenea** unei exploatări agricole din Vir-ginia, după ce ne arătase o pădure de brazi pe malul Iacului, sau un pîlc de copaci uriași, de unde izbucnește dintr-o dată, în blana-i suplă, cu ochi frumoși ele animal, vreo hoinară cu mers repede — era o Grădină a femeilor; și — ca aleea Mirțior din *Eimda*—, **plantată** fiind pentru ele cu arbori de o singură esență, aleea Salcîmilor era străbătută de Frumusețile celebre. Așa cum de departe, culmea stîncoasă de unde ea se **aruncă** în apă, îi umple de bucurie pe copiii care știu că vor vedea o focă, tot astfel, cu mult înainte de a ajunge la aleea Salcîmilor, parfumul lor, iradiind jur-împrejur, vestea apropierea și singularitatea unei puternice și-molactice individualități vegetale; apoi, cînd mă apropiam, coroana frunzișului lor ușor și dulceag, dexO elegantă facilă, croit cochet dintr-o țesătură subțire, pe care sute de flori 6e abătuseră ca nifte colonii înaripate și vibratile de paraziți prețioși, și pînă și numele **lor** feminin, trîndav și gingaș, îmi stârneau bătăile inimii, dar

382

dintr-o dorință mondenă, ca acele valsuri care nu ne mai evocă decît numele frumoaselor invitate anunțate de portar la intrarea într-un bal. Mi se spusese că voi vedea pe alee cîteva demimondene vestite al căror nume, deși nu se căsătoriseră toate, era citat de obicei alături de cel al doamnei Swann, fiind însă, cel mai adeseori, un nume de împrumut; numele lor nou, cînd aveau unul, nu era decît un mod de a le asigura un anonimat, iar cei care voiau să vorbească despre ele renunțau la el pentru a se face înțeleși. Gîndin-du-mă că Frumosul — în ordinea elegantelor feminine — era stă-pînit de legi oculte în cunoașterea cărora ele fuseseră inițiate, și că aveau puterea să-l realizeze, acceptam dinainte, ca pe o revelație, apariția rochiei lor somptuoase, a trăsorii lor, a nenumărate amănunte în miezul cărora îmi puneam credința ca pe un suflet lăuntric ce dădea coeziunea unei capodopere acestui tot efemer și mișcător. Dar eu voiam să o văd pe doamna Swann, și așteptam trecerea ei, emoționat de parcă ar fi fost Gilberte, ai cărei părinți, impregnați, ca tot ce o înconjura, de farmecul ei, trezeau în mine tot afîta iubire cît și ea, ba chiar o tulburare mai dureroasă (pentru *că*, punctul lor de contact cu ea era cea parte lăuntrică a vieții ei ■ce-mi era interzisă), și, în sfîrșit (căci am știut curînd, după cum se va vedea, că nu le place că mă joc cu ea), acel sentiment de venerație pe care-l avem totdeauna pentru cei ce-și exercită fără nici o limită puterea de a ne face rău.

Acordam primul loc simplității în ordinea meritelor estetice și a mărimilor mondene, cînd o vedeam pe doamna Swann mer-gînd pe jos, îmbrăcată cu o poloneză de postav, pe cap cu o mică tocă împodobită cu o aripă de găinușă de Himalaia, cu un buchet de violete la corsaj, grăbită, străbătînd aleea Salcîmilor ca și cum ar fi fost doar drumul cel mai scurt pe care s-ar fi putut întoarce acasă și răspunzînd printr-o privire domnilor din trăsură care, recunoscîndu-i de departe silueta, o salutau și își spuneau că nimeni nu era atît de șic ca ea. Dar în locul simplității, puneam la «el mai mare preț fastul, dacă, după ce o silisem pe Francoise, moartă de oboseală și care spunea că-i „întră picioarele în burtă”, să se plimbe de colo-colo cu mine timp de o oră, vedeam, în sfîrșit, ivindu-se din aleea ce vine din spre Porte Dauphine — imagine, pentru mine, a unui prestigiu regal, a unei sosiri suverane, cum nici o regină adevărată nu mi-a putut-o oferi în anii ce-au urmat, pentru că aveam despre puterea lor o noțiune mai puțin vagă și mai experimentală, dusă parcă în zbor de doi cai înfocați, subțiri și arcuiți ca aceia din desenele lui Constantin Guys, purtînd pe capră un vizitiu uriaș îmblănit ca un cazac, alături de un mic

383

groom amintind de „tigrul” „răposatului Baudenord, vedeam — sau mai curînd o simțeam imprimîndu-și limpedea formă în inima mea, și rînind-o de moarte — o caleașca fără- de seamă, puțin mai înaltă, dar anume gîndită așa, și lăsînd să se străvadă, prin luxul ei de „ultimă oră” aluzii la formele vechi, în adîncul căreia stătea, parcă nepăsătoare, doamna Swann, cu părul ei,, acuma blond, avînd o singură șuviță cenușie, încununat cu o coroaniță de flori cel mai adeseori din violete, de unde coborau lungi văluri, în mîna cu o umbrelă liliachie, pe buze cu un surîs ambiguu în care eu nu vedeam decît bunăvoința unei Majestăți și unde se-citea mai ales modul de a fi provocator al cocotei — pe care îl înclina cu blîndețe asupra persoanelor ce o salutau. în realitate, acest surîs le spunea unora: „îmi amintesc foarte bine, era minunat!"; altora: „Ce mult te-aș fi iubit! Dar așa a fost să fie!"; iar altora: „Dacă vrei! O să merg încă un timp pe alee, în șirul de trăsuri, și, de îndată ce voi putea, o să-l părăsesc". Cînd treceau necunoscuți, avea în jurul buzelor un surîs trîndav, parcă întors către așteptarea sau amintirea unui prieten, și care îi făcea pe toți să spună: „Cît e

de frumoasă!" Și numai pentru anumiți bărbați avea. un surîs acru, constrâns, timid și rece, și care însemna: „Da, neno~ rociule, știu că ai o limbă înveninată, că nu-ți poți ține gura^ Nici că-mi trece prin minte să am de-a face cu tine!" Trecea Coquelin, vorbind în mijlocul unui grup de prieteni care-l ascultau și făcând cu mâna unor doamne dintr-o trăsură un semn larg și teatral de bun rămas. Dar eu nu mă gfcdeam decât la doamna Swann și mă prefăceam că nu am văzut-o, căci știam că, odată ajunsă în dreptul Tirului cu porumbei, îi va spune vizitiului să iasă din șirul de trăsuri și să oprească, pentru ca ea să poată coborî; aleea pe jos. Iar în zilele când simțeam că am curajul să trec pe lângă ea, o tîram pe Francoise în acea direcție. într-adevăr, la un moment dat, pe aleea pietonilor, o zăream pe doamna Swann, ve-. nind către noi; îndărătul ei se desfășura lunga trenă a unei rochii mov, căci era îmbrăcată așa cum poporul și le închipuie pe regine,; în stoffe cu dantele scumpe, pe care celelalte femei nu le purtau; își cobora uneori privirea spre minerul umbrelei, nedînd aproape» nici o atenție celor care treceau pe lângă ea, ca și cum marea ei preocupare și scopul ei ar fi fost de a umbla pe jos. fără a ști că este văzută și că toată lumea întoarce capul după ea. Uneori, totuși, cînd își chema ogarul, arunca o privire furișă în jur. Chiar cei care nu o cunoșteau, erau avertizați, de ceva ciudat și excesiv — sau poate de o radiație telepatică, precum cele cedez-lănțuiau aplauze în mulțimea ignorantă în clipele cînd actrița.

384

Berma. era sublimă —, că au de a face cu o persoană cunoscută. Se întrebau: „Cine o fi?", îl întrebau uneori pe vreun trecător, sau își făgăduiau să-și amintească de rochia ei, ca de un punct de reper pentru prieteni mai știutori, care le vor putea răspunde. Alți trecători, oprindu-se pe jumătate, spuneau:

171Știți cine este? Este doamna Swann! Numele ăsta nu vă spune nimic? Atunci poate îl știți pe celălalt: este Odette de Crecy.

172Odette de Crecy? îmi spuneam și eu că acești ochi triști... Dar nu mai e chiar atît de tînără! îmi amintesc că m-am culcat cu ea în ziua **ciad** Mac-Mahon și-a dat demisia.

173Cred că ai face bine să nu-i amintești de asta. Este acum doamna Swann, soția unui membru al Jockey-Clubului, prieten cu prințul de Galles. De altfel este încă superbă.

174Da, dar dacă ai fi cunoscut-o pe vremea aceea! Cît era defrumoasă! Locuia într-un mic palat foarte straniu, cu tot felul de obiecte chinezești. îmi amintesc că eram plictisiți de strigătele băieților care vindeau ziare, și, în cele din urmă, m-a silit să mă ridic din pat.

Fără să aud asemenea reflecții, perepeam în jurul ei murmurai nedeslușit al celebrității. Inima îmi bătea nerăbdătoare cînd mă gîndeam că peste cîteva clipe toți acești oameni — în mijlocul cărora observam cu deznădejde că nu se află un bancher mulatru de care mă simțeam disprețuit — îl vor vedea pe tînărul necunoscut,, căreia nu-i dădeau nici o atenție, salutînd-o (fără să o cunoască, la drept vorbind, dar mă credeam autorizat să o fac pentru că părinții mei îl cunoșteau pe soțul ei și pentru că eram camaradul de joacă al fiicei sale) pe această femeie unanim cunoscută pentru frumusețea, purtarea deocheată și eleganța ei. Mă aflam chiar lîngă doamna Swann, și îmi scosesem pălăria într-un salut atît de larg, atît de prelungit, îneît ea începu să surîdă. Unii trecători rîdcau. Ea nu mă văzuse niciodată cu Gilberte, nu-mi știa numele, dar pentru ea eram — ca unul dintre paznicii din Bois sau ca barcagiul, sau ca rațele de pe lac, cărora le arunca fărîmituri de pîine — unul dintre personajele secundare, familiare, anonime, la fel de lipsite de caracteristici individuale ca un „figurant de teatru", din cursul plimbărilor sale prin Bois. în anumite zile, cînd nu o văzusem în aleea Salcîmilor, mi se întîmpla s-o întîlnesc în aleea Reginei Mar-guerite, unde se duc femeile care vor să fie singure, sau vor să pară că încearcă să fie singure; nu rămînea singură multă vreme, căci foarte curînd i se alătura vreun prieten—purtînd adeseori pe cap un „cilindru" cenușiu—pe care nu-l cunoșteam și care stătea îndelung de vorbă cu ea, în timp ce cele două trăsuri ale lor veneau în urmă..

385

Am regăsit această complexitate a locului numit Bois de Boulogne, care face din el un ținut artificial și, în sensul zoologic sau mitologic al cuvîntului, o Grădină, în acel an cînd îl traversam ca să mă duc la Trianon, într-una din primele dimineți ale lunii noiembrie cînd, la Paris, prin case, apropierea și lipsa spectacolului toamnei, care se termină atît de repede fără să-l poți vedea, stîr-nesc o nostalgie, o adevărată dorință febrilă de frunze uscate, care îți poate da chiar insomnii. în camera mea închisă, ele se așezau de o lună încoace, evocate de dorința de a le vedea, între gîndirea mea și orice obiect asupra căruia mă aplecam, și se învîlmășeau ca acele pete galbene care, uneori, orice am privi, dansează prin fața ochilor noștri. Și în acea dimineață, nemaiauzind plaaia ca în zilele precedente, și vîzînd cum vremea frumoasă surîde pe la colțurile perdelelor trase, precum o gură închisă ce lasă să-i scape secretul fericirii sale, simțisem că acele frunze galbene eu le-aș putea privi străbătute de lumină, în suprema lor frumusețe; și nepu-tîndu-mi opri pornirea de a

vedea copaci, tot așa cum odinioară, cînd vîntul sufla prea tare în cămin, mă duceam spre malul mării, ieșisem către Trianon, prin Bois de Boulogne. Era ceasul și era anotimpul cînd acest loc pare poate cel mai multiplu nu numai pentru că este mai subdivizat, ci și pentru că e subdivizat altminteri. Chiar în părțile descoperite, unde cuprinzi cu privirea un spațiu larg, ici și colo, în fața pilcurilor îndepărtate și aproape negre ale copacilor lipsiți de frunze sau care aveau încă frunzele din timpul verii, un dublu șir de castani portocalii părea, ca într-un tablou abia început, a fi fost doar el pictat de către decoratorul ce nu ar fi pus culoare pe restul peisajului, întinzîndu-și aleea în plină lumină, pentru plimbarea episodică a unor personaje ce nu aveau să fie adăugate decît mai tîrziu.

Mai departe, acolo unde copacii erau acoperiți de toate frunzele lor verzi, unul singur, mic, gros, cu vîriul retezat și plin de încăpă-ținare, își scutura în vînt pletele urîte și roșii. În altă parte, era prima trezire a acelei luni mai a frunzelor, iar cele ale unui empelopsis, miraculos și surizător ca un păducel roz și iernatic, erau, încă de dimineață, împovărate de flori. Iar le Bois avea înfățișarea provizorie și artificială a unei pepiniere sau a unui parc unde, fie într-un scop botanic, fie în vederea unei serbări, sînt plantate, în mijlocul unor copaci obișnuiți care nu au fost încă tăiați, cîteva specii prețioase, cu frunziș fantastic, și în jurul cărora parcă se face un gol, cîrculă mai bine aerul, e mai multă lumină. Era anotimpul cînd Bois de Boulogne e plin de cele mai multe feluri de copaci și juxtapune cele mai multe părți distincte într-un ansamblu compozit.

386

Și era, de asemenea, și ceasul. În locurile unde copacii își **păstra** încă frunzele, ei păreau că suferă o alterare a materiei, încă din punctul unde erau atinși de lumina soarelui, aproape orizontală dimineața, cum va fi iar cîteva ore mai tîrziu, în clipa cînd, la începutul de amurg, se aprinde ca o lampă, își proiectează la distanță pe frunziș răstrîngerea artificială și caldă, și incendiază frunzele cele mai înalte ale unui copac ce rămîne candelabru intact și tern al coroanei sale în flăcări. Ici era mai compactă, ca un rînd de cărămizi, și, asemenea unui zid galben, cu albastre desene persane, cimentă grosolan pe cer frunzele castanilor, dincolo, **dimpotrivă** desprindea de pe el crispatele lor degete de aur. Către jumătatea unui copac îmbrăcat în viță de vie sălbatică, altoia, silindu-l să înflorească nedeslușit și orbitor, un uriaș buchet de flori roșii parcă, poate o varietate de garoafă. Se găseau acum puse în evidență diferitele părți din Bois, mai bine topite unele într-altele vara, prin densitatea și monotonia verdctii. Spații mai luminoase lăsau să se vadă a-proape toate intrările, «au un frunziș somptuos le însemna ca o **flamură**. Puteai desluși ca pe o hartă colorată Armenonville, Pre Catelan, Madrid, Hipodromul, malurile Lacului. Din loc în loc se ivea o construcție inutilă, o grotă artificială, o moară, căreia copacii, dîndu-se la o parte, îi făceau loc, sau pe care o peluză o pîrta înainte pe molatca-i tavă. Simțeau că le Bois nu este doar o pădure, că are o menire străină de viața copacilor; **exaltarea**, pe care o simțeam nu era pricinuită doar de admirația pentru opera toamnei, ci de o mare dorință." Uriaș izvor ai unei bucurii pe care sufletul o găsește mai întîi fără să-i cunoască în vreun fel cauza,, fără să înțeleagă că nimic din afară nu o motivează. Astfel, priveam copacii cu o **iubire** nesatisfăcută care îi depășea și se **îndrepta**, fără știrea mea, către acea capodoperă a frumoaselor femei **fncchise** între ei zilnic timp de cîteva ore. Mergeam către aleea Salcîmiilor. Străbăteam pilcuri de copaci, în timp ce lumina, dimineții, care Je impunea noi împărțiri, tăia crengile și le unea altminteri, alcătuiind buchete. Atrăgea cu iscusință către ea doi copaci; ajutam-du-se cu foarfecă puternică a razei și a umbrei, tain din fiecare cîte o jumătate de trunchi și de ramuri și, împletind laolaltă cele două jumătăți care rămîneau, făcea, din ele fie un singur stîlp de umbră delimitat de soarele dimprejur, fie o singură nălucă de lumină, al cărei contur artificial și tremurător era împrejmuit cu o rețea de umbră neagră. Cînd o rază de soare aurea crengile cele mai înalte, umede și strălucitoare, ele păreau a izbucni singure din atmosfera lichidă, și de culoarea smaraldului, în care întreaga pădure era scufundată ca sub apa mării. Câci copacii continuau să-și

387

trăiască, viața proprie și, eînd nu niai aveau frunze, ea strălucea și mai tare pe teaca de catifea verde ce le învăluia trunchiurile sau în smalțul alb al sferelor de vîsc din vîrful plopilor, rotunde ca soarele și luna din *Creația lumii* de Michelangelo. Dar fiindcă fuseseră siliți, ca printr-un fel de altoi, să trăiască atîția ani în comun cu femeia, ei îmi evocau driada, frumoasa mondenă cu pasul repede și rochie foarte colorată pe care în treacă o acoperă cu crengile lor și o silesc să simtă, ca și ei, puterea anotimpului; ei îmi aminteau vremea fericită a tineretii mele încrezătoare, eînd veneam cu **atîta** lăcomie în. Locurile unde capodopere de eleganță feminină aveau să se realizeze pentru cîteva clipe, între frunzișurile inconștiente și complice. Dar frumusețea pe care o doreai văzînd brazil și salcâmii din Bois de Boulogne, mai **tulburători** în privința asta decît castanii și liliacul de la Trianon pe care urma fiă-i vād, nu era fixată în afara mea în **amintirea** unei epoci istorice, în opere de artă, într-un mic templu închinat Iubirii, la poalele căruia se adună frunzele cu nervuri de aur. Am ajuns pe malul Lacului, am mers pînă la Tirul cu porumbei.;' Atribuisem atunci ideea de perfecțiune pe care o purtam în mine, înălțimii unei călești, cailor slabi, furioși și ușori ca niște viespi, cu ochii injectați de sînge precum cruzii cai ai lui Diomede, și pe care acum, cuprins de o dorință de a revedea ceea ce iubisem la fel de arzătoare ca aceea care mă aducea cu mulți ani înainte pe aceleași

drumuri, voiam să-i am din nou sub ochi, ca în clipa fiind uriașul vizitiu al doamnei Swann, supravegheat de un grom mic de o șchioapă și la fel de copilăros ca sfântul Gheorghe, încerca să le stăpânească arpile de oțel, ce se zbăteau, înspăimântate și fremătătoare. Dar vai! Nu mai erau decât automobile conduse de șoferi mustăcioși, întovărășiți de valetii impozanți. Voiam să am sub ochii trupului meu—pen-tru a ști dacă erau tot atât de fermecătoare pe cât le vedeau ochii memoriei mele, pălăruțe de femei atât de turtite înșit păreau cunu-nițe. Acum toate pălăriile erau imense, acoperite cu fructe și flori, și cu felurite păsări. În locul frumoaselor rochii în care doamna Swann părea o regină, tunici greco-saxone puneau în evidență, prin pliurile lor amintind de statuetele de Tanagra-, și uneori în stilul Directoratului, țesături *liberty*, presărate cu flori, ca de hîrtie colorată./ Pe capul domnilor ce s-ar fi putut plimba cu doamna Swann pe, aleea Eeginei Marguerite, nu mai întâlneam pălăria cenușie de odinioară, și nici măcar vreo altă pălărie. Ei ieșeau la plimbare cu capul gol. Și toate aceste părți noi ale spectacolului nu niai puteau avea pentru mine consistență, unitate, existență, ■căci mi mai aveam puterea, pe care mi-o dăduse credința în ele;

3.88

treceau prin fața mea răvășite, la întîmplare, fără nici un adevăr, necuprinzînd în ele nici o frumusețe pe care ochii mei ar fi putut încerca să o alcătuiască, precum odinioară. Erau femei oarecare, în eleganța cărora nu credeam nicidecum și ale căror rochii mi se păreau lipsite de importanță. Dar cînd dispărea o credință, îi supra-viețuiește, și din ce în ce mai vie, pentru a masca lipsa puterii pierdute de a atribui realitate unor lucruri noi, o iubire fetișistă pentru vechile lucruri pe care ea le însuflețise, ca și cum divinul ar fi sălășluit în ele și nu în noi, și ca și cum necredința noastră actuală ar ■avea o cauză întîmplătoare: moartea Zeilor.

Ce grozăvie! îmi spuneam: putem oare socoti că aceste automobile sînt la fel de elegante ca vechile trăsuri cu cai? Sînt, fără îndoială, prea bătrîn, dar nu sînt făcute pentru o lume unde femeile se împiedică în rochii ce nu-s nici măcar din stofă. De ce să mai vii pe sub acești copaci, dacă nimic nu mai este din ceea ce putea fi văzut odinioară sub aceste frunzișuri delicate și roșiatice, dacă vulgaritatea și nebunia au luat locul minunii pe care o încadrau cîndva? Ce grozăvie! Mă consolez doar gîndind la femeile pe care le-am cunoscut, astăzi cînd eleganța nu mai există. Dar oamenii care contemplă aceste oribile creaturi, cu pălăriile lor împodobite ■cu o colivie de păsări sau cu o grădină de legume, ar putea simți oare farmecul de a o vedea pe doamna Swann purtînd pe cap doar o simplă tocă mov sau o pălăriuță peste care se înălța, dreaptă, o singură o floare de stînjel? Aș fi putut oare să-i fac să înțeleagă «motia pe caro o simteam în diminețile de iarnă cînd o întâlneam pe doamna Swann, mergînd pe jos, îmbrăcată într-o blană de lutru, purtînd pe cap doar o simplă beretă cu două pene de potîrniche, dar învăluită în atmosfera călduță și artificială a apartamentului ei, fie și numai prin buchetul de violete strivite parcă de corsajul ei și a căruia înflorire vie și albastră în fața cerului cenușiu, a aerului înghețat, a copacilor cu ramuri golașe, avea, de asemenea, farmecul de a nu socoti anotimpul și vremea decât ca pe un cadru și de a trăi într-o atmosferă umană, în atmosfera acestei femei, de care se bucurau în vasele și în jardinierele salonului său, lîngă focul aprins, în fața canapelei de mătase, florile ce priveau prin fereastra închisă cum cade zăpada? De altfel nu mi-ar fi fost de ajuns ca rochiile și pălăriile să fi fost aceleași ca în acei ani. Din cauza solidarității dintre diferitele părți ale unei amintiri, pe care memoria noastră le mențme echilibrate într-un tot din care nu putem scoate și nici adăuga ceva, aș fi vrut să-mi pot termina ziua la una din acele femei, în fața unei cești cu ceai, într-un apartament cu pereții .zugrăviți în culori întunecate, cum era încă cel al doamnei Swann

S89

(în anul următor celui cînd se termină prima parte a acestei povestiri) și unde ar luci focurile portocalii, roșia ardere, flacăra roz. și albă a crizantemelor în amurgul de noiembrie, în clipe asemănătoare cu cele cînd (după cum se va vedea mai tîrziu) nu știussem să descopăr plăcerile pe care mi le doream. Dar acum, chiar nedu-m-du-mă către nimic, aceste clipe mi se păreau a fi avut ele însele destul farmec. Voiam să le regăsesc așa cum mi le aminteam. **Dar** vai! Nu mai erau decât apartamente în stil Ludovic al XVI-lea, scilpitor de albe, smălțuite cu ortensii albastre. De altfel, lumea nu ge mai înto-orcea la Paris decât foarte tîrziu. Doamna Swann **tai-ar** fi răspuns dintr-un castel că nu se va întoarce decât în februarie., cu mult după ce trecuse timpul crizantemelor, dacă i-aș fi cerut s,% reconstituie pentru mine elementele acelei amintiri pe care o sim-țeam legată de un an îndepărtat, de o dată la care nu-mi era îngăduit să ajung iar, elementele acelei dorințe devenită ea însăși inaccesibilă precum plăcerea pe care odinioară o urmărise zadarnic. Și ar fi trebuit, de asemenea, să fie aceleași femei, cele ale căror veșminte mă interesau, pentru că, pe vremea cînd mai credeam încă, imaginația mea le individualizase și le înzestrase cu o legendă. Dar vai! în aleea Salcîmilor — în aleea Mirtilor — le-am revăzut pe cîteva, bătrîne, doar umbre îngrozitoare a ceea ce fuseseră, **rătăcînd**, căutînd cu deznădejde nu se știe ce în boschetele virgiliene. Plecaseră de mult cînd eu continuam încă să întreb zadarnic drumurile pustii. Soarele se ascunsese. Natura începea iar să domnească asupra aceluia loc de unde zburase ideea că este Grădina elizeană a Femeii; deasupra morii artificiale, adevăratul cer era cenușiu; vîntul încrețea apa Marelui Lac; păsări uriașe străbăteau repede le Bois, ca pe o pădure, și scoțînd strigăte ascuțite poposeau una după alta pe mării stejari care, sub coroana lor druidică și cu o mărție doneană,

păreau a proclama vidul inuman 'al pădurii ce-și schimbase menirea, și mă ajutau să înțeleg mai bine contradicția de a căuta în realitate tablourile memoriei, cărora le va **lipsi** totdeauna farmecul ce le vine din memoria însăși și din faptul de a nu fi percepute de simțuri. Realitatea pe care o cunoscusem nu mai exista. Era de ajuns ca doamna Swann să nu sosească întru totul asemenea celei de altă dată și în aceeași clipă, pentru ea Alea să fie alta. Locurile pe care le-am cunoscut nu aparțin numai lumii spațiului, unde le situăm spre mai mare noastră ușurință. Ele nu erau decât o felie subțire în mijlocul unor impresii învecinate care alcătuiau viața noastră de atunci; amintirea unei anumite imagini nu este decât părerea de rău după o anume clipă; iar casele, drumurile, aleile sînt repede trecătoare, vai! ca și anii.

390

NOTE ȘI COMENTARI

: lasă al ediției Pleiade (Gallimard, 1954), după care s-a făcut a română, este cel din 1917 (*Editions de la Nouvelle Revue*

1. Textul de î traducerea ; *franțaise*), ultimul publicat pe cînd Proust mai era încă în viață. Pentru modificările de detaliu aduse acestui text prin confruntare cu alte ediții și surse, cf. fediția Plâiade, *Note sur le texte de cette édition*, pp. XXIII-XXXVII. Pe harta Franței există, pe râul Loir, localitatea IUiers-Combray.
2. Eroină a unei legende populare din evul mediu, de origine germanică. Acuzată de adulter de către seneșalul Golo (invocat, în context, de Proust), căreia nu-i cedase, nu-și poate convinge soțul, pe Siegfried, conte palatin de Trier, că este nevinovată. Cruțată de slugile însărci nate să o ucidă, îl întâlnește pe Siegfried cu puțină vreme înainte de a muri, care își dă seama că a condamnat-o pe nedrept. Această legendă, care a cunoscut, în epoca modernă, o mare circulație ca literatură pentru copii, este reluată și de Mihail Sadoveanu în *Măria-sa Puiul Pădurii*.
3. Pentru Golo, cf. *supra*, nota 2. Barbă-Albastră este eroul unei povești de Charles Perrault. După ce își ucide șase neveste, este omorît de frații celei de-a șaptea.
4. „Episodul” ce urmează este unul dintre cele mai des invocate de către exegeza proustiană (alături de cel al „madeleinei”), sub numele de „drama culcării” („le drame du coucher”). Relațiile dintre narator (Marcel) și mama sa, omologate ca fiind relațiile dintre Proust și mama sa, au suscitat numeroase speculații din partea criticii de orientare psihanalitică, a psihanalizei creației, sau a psihanalizei, pur și simplu.
6. „Temă” majoră, alături de alte cîteva, a ciclului *în căutarea timpului pierdut*, ea revine adeseori, în cele mai imprevizibile contexte, în această operă a lui Proust, ce poate fi asemuită și cu o simfonie. „Păducel” îl traduce pe „aubepine”, plantă din familia rozaceelor (înrudită cu măceșul), cu flori albe sau roz și cu mici fructe ca niște boabe, roșii și acrișoare.
6. Cartier din Paris considerat și astăzi locul de reședință al aristocrației și marii burghezii franceze. A căpătat un fel de consistență „mitologică” datorită marilor romancieri din secolul al XIX-lea, care adeseori îl situează în raport cu cartierul Saint-Antoine, loc „mitologic”— în contextul acestei literaturi—al muncitorimii franceze.
7. În mitologia greacă, fiu al lui Apollo și al nimfei Cyrene, care, după, cum spune legenda, i-a învățat pe oameni creșterea albinelor.

8. în mitologia greacă, divinitate marină, fiică a lui Nereu și mamă a lui Achile, pe care l-a scufundat în riul Styx, ținându-l de călcîi (singurul loc rămas vulnerabil), pentru a-l face de neînfrînt.
9. „Tema” „prăjiturii”, probabil cea mai des invocată de exegeza proustiană în leagătură cu „metoda” memoriei involuntare prin care Proust „revoluționează” romanul francez de pînă la el, apare aici pentru prima oară, în acest detaliu ce poate trece neobservat. Este unul din procedeele tipic proustiene de „orchestrare” a „simfoniei” în căutarea timpului pierdut, prin multipla reluare a leitmotivului, în contextele și la nivelurile cele mai diferite. În alt plan, putem recunoaște aici o foarte specific proustiană modalitate de „punere în abis”.
10. Este personajul principal din basmul *AU Baba și cei patruzeci de hoți*, din *O mie și una de nopți*. Această culegere de povești arabe, alături de legenda Genovevei de Brabant și de basmele lui Perrault, figurează printre lecturile predilecte din copilărie ale lui Proust.
11. Referire la doamna de Sevigne”, vestită prin conversația ei spirituală. Pentru *Scrisorile ei*, capodoperă a literaturii clasice franceze, Proust manifestă o preferință specială, văzînd în ele texte de o mare modernitate, remarcabile prin notația lor „impresionistă” „avînt la lettre”.
12. Ludovic-Filip I (1773—1850), duce de Valois, apoi duce de Chartres, rege al francezilor între 1830—1848, fiu al lui Philippon de Orléans, din familia Bourbon-Orléans. Supranumit „regele-bancher”, a consolidat regimul burghez din Franța și a dus o politică de expansiune colonială. A fost înlăturat de revoluția din 1848.
13. Mole (Louis Mathieu, conte de) (1781—1855). Om de stat francez, prim ministru al lui Ludovic-Filip (1836 — 1839). Pasquier (fitienne, duce de) (1767 — 1862), om de stat francez, președinte al Camerei pairilor sub Ludovic-Filip, cancelar în 1837, autor de *Memorii*. Broglie (Achille Léon Victor, duce de) (1785—1870), nepot al vestitului mareșal de Broglie, ministru al lui Ludovic-Filip și președinte al Consiliului (1835-1836).
14. Jurnal satiric săptămânar, fondat în 1854 de H. de Villemessant, și devenit în 1866 cotidian politic și literar de orientare conservatoare.
15. Saint-Simon (Louis de Rouvray, duce de) (1675 — 1755). Autor al unor *Memorii* celebre, care descriu viața de la curtea regală franceză între anii 1694 și 1713, una dintre marile opere ale literaturii franceze. Saint-Simon este unul din autorii pe care Proust îi admiră cel mai mult și care l-au marcat opera.
16. în original: „Seigneur, que de vertus vous nous faites haïr!” , vers de Corneille (*Moartea lui Pompei*, 1072) citat greșit de Proust, căci versiunea corectă este: „O ciel, que de vertus vous me faites haïr!” (nota ediției Pleiade).
17. Clericul Theophile de Adana (mort 538?), spune legenda — din care s-a inspirat poetul francez din secolul al XIII-lea, Rutebeuf, autor, printre altele, al unuia dintre cele mai vechi „miracles de Notre-Dame”, *Miracolul lui Theophile* — pierzîndu-și slujba de econom, a făcut un pact cu diavolul, anulat în cele din urmă datorită intervenției Maicii Domnului.

24,

-25.26.

27.

29. 30.

31.

32. 33.

34.

35.

Personajele principale din *Cei palm fii Aijmon*, cum este numit uneori Cîntecul de gestă *Renaut de Montauhan* (secolul al XII-lea) și romanul cavaleresc inspirat de el. Aceste opere povestesc lupta dusă de Carol cel Mare împotriva celor patru fii ai ducelui Aymes: Renaut, Alard, Guichard și Richard, călărind cu toții calul năzdrăvan Bayard. Gozzoli (Benozzo Di Lese, zis) (1420-1497), pictor italian din Florența. Opera lui cea mai cunoscută este *Cortegiul regilor magi*, care decorează palatul Riccardi din Florența. Cele cinci titluri citate sînt romane de George Sand. Catedrala din Chartres, construită în secolele XII—XIII, este una din capodoperele stilului gotic și o mare sursă de inspirație pentru arta modernă.

Saint-Cloud este o localitate din arondismentul Nanterre, vestită printr-un hipodrom, un mare parc și, mai ales, construcțiile vechii reședințe imperiale, printre care fîntînile la care se referă Proust. Robert (Hubert) (1733—1808), pictor francez. Precursor al romantismului, este autor al unor tablouri în care figurează ruine antice. Roman de George Sand (1847—1848) citat de Proust și tu cîteva kigini mai sus.

Îrmează unul din pasajele antologice proustiene despre lectură, subiect asupra căruia scriitorul meditează în repetate rînduri. Începe aici pasajul antologic al „madeleinei”, unde Proust încearcă nu numai descrierea fenomenologică a mecanismului memoriei involuntare, dar și a însuși actului creator.

Charles VI le Bien-Âime (1368—1422), rege al Franței între anii 1380-1422. În 1392 devine nebun. Regatul lui, sfîșiat de rivalitatea dintre *Bourguignon* și *Armagnacs*, cade aproape în întregime sub dominație engleză în urma tratatului de la Troyes (1420). Textul lui Proust face aluzie la nebunia regelui. Ludovic IX sau Ludovic cel Sfînt (1214—1270), rege al Franței între anii 1226—1270. Este una dintre figurile cele mai de seamă ale istoriei Franței. A desfășurat în mod susținut o politică de centralizare a statului și a recucerit de la englezi o mare parte a teritoriului Franței. A întreprins două cruciade (în urma celei de a doua, moare de ciumă). După *Vechiul Testament*, evreică de o mare frumusețe. Ca soție a regelui persan Asuerus, a împiedicat masacrarea compatrioților săi. Cf. *supra*, nota 28.

Sfîntul Eloi (588?—660?), episcop de Noyon, bijutier și vistiernic al regilor franci Clotar II și Dagobert I. Este considerat patronul bijutierilor.

Dagobert I (începutul secolului al VH-lea — 639?), rege al francilor, fiu al lui Clotar II și al reginei Bertrude. A fost ajutat de către ministrul său, sfîntul Eloi, în reorganizarea regatului merovingian Ludovic II Germanicul (804—876), rege al francilor din răsărit (817—843), rege al Germaniei între 843—876, fiu al lui Ludovic cel Pios. Sigebert I (535—575), rege al Austrasiei între 561—575, fiu al lui Clotar I și soț al reginei Brunehaut. A fost asasinat din porunca reginei Neustriei, Fredegonda.

Comedie de Belot și Villetard, pusă în scenă în 1859 (nota ediției Pleiade).

Din această înșiruire de actori, cel mai cunoscut a rămas Constant Coquelin (zis Coquelin l'aîne) (1841-1909). Există și actorul Ernest

- Coquelin (zis Coquelin cadet) (1848-1909), fratele precedentului. **Din** context nu reiese la care din cei doi se referă Proust.
36. Din această înșiruire de actrițe, cele mai cunoscute au rămas Sarah Bernhardt (Rosine Bernard, zisă) (1844 — 1923) și Julia Bartet (Jeanne Julia Regnault, zisă) (1854-1941).
 37. Arena este o grădină din Padova, unde se află o capelă construită în 1303 pentru familia Scrovegni și decorată de Giotto cu 38 de fresce celebre (*Viața lui Chrislos și Viața Fecioarei*).
 38. Unul din cele patru poeme din ciclul *Noaptea* (1835—1837) de Alfred de Musset, celebră profesiune de credință romantică.
 39. Este vorba de Leconte de Lisle (1818—1894), șeful școlii parnasiene. Cele două poeme citate în rîndurile imediat următoare îi aparțin. Opoziția Musset (romantism)/Leconte de Lisle (parnasianism), dominantă în viața literară a epocii, s-a impus ca unul din clișeele istoriei literaturii.
 40. Joas, Athalie, personaje din piesa *Athalie* de Racine. Joas, copil încă în piesă, este moștenitorul tronului iudeilor (peste care va și domni) (secolul IX î.e.n.). Crescut de marele preot Joad, este ținut la adăpost de dușmănia reginei asatine Athalie, care va fi ucisă de poporul iudeu.
 41. Cf. *sujira*, nota 23.
 42. Desjardin (Paul) [1859-1894], scriitor francez.
 43. Ofițer roman născut la Narbona, martirizat la Roma în secolul al III-lea. Este patronul arcașilor. Imaginea sfîntului Sebastian agonizînd ciuruit de săgeți se regăsește în cîteva dintre capodoperele picturii occidentale.
 44. Veche populație de pe malurile Pontului Euxin care, în secolul VII î.e.n., a invadat Lidia.
 45. În ediția Bernard Grasset din 1913, apare aici „Chartres”. Combray era Illiers, lângă Chartres, în 1913. Proust îl va deplasa în edițiile ulterioare, situîndu-l pe linia frontului, între Laon și Reims, cînd s-a hotărît să introducă în opera sa tema războiului (cf. nota ediției Pleiade).
 46. Proust a folosit aici cuvîntul „sayons”, pentru „sillons”; vechea formă este „seillon”; el pare a fi vrut să redea prin mijlocirea ortografiei, pronunția țaranilor din regiunea Illiers (nota ediției Pleiade).
 47. În ediția Bernard Grasset din 1913 apare, la sfîrșitul acestei fraze, cuvîntul „Chartres”, suprimat de Proust în edițiile ulterioare (cf. nota ediției Pleiade). Vezi și *supra*, nota 45.
 48. Franțoise utilizează „parantese” pentru „parantele”, incorectitudine de exprimare pe care încercăm să o rezolvăm traducînd prin „familie”.
 49. Pictor venețian (1429?—1507) aparținînd unei familii de pictori iluștri.
Proust se referă la enorma pictură *Procesiune a relicvelor în piața San Marco* din Veneția, realizată pentru marele ciclu colectiv de la „Scuola di San Giovanni Evangelista”.
 60. Proust a introdus în romanul său numele real de „Guermantes”, eu mult înainte de a fi cunoscut personal familia de Guermantes și a fi vizitat castelul cu același nume. Criteriul alegerii sale a fost unul de natură eufonică. Comportamentul său în raport cu sonoritățile cîntin-telor, adeseori descris în opera sa, sistemul de sinestezii în care ele îl angajează, confirmă și ele caracterul poetic al scriiturii sale.

'51. 52. 53.

54. 55.

56.

57. 58. 59. 60.

61.

62. 63.

64.

65.

66.

Operă de Richard Wagner (autor atât al libretului, cât și al muzicii), inspirată dintr-o cunoscută legendă germanică aparținând ciclului de romane curtenesti despre căutarea Graal-ului.

Pentru această specific proustiană descriere a comportamentului auctorial, cf. comentariul meu din *Poietică și poetică*, București, Editura, Univers, 1982.

Cea mai mică dintre insulele Ciclade, unde se găsea marele sanctuar al lui Apollo. Aici se afla, la origine, tezaurul Confederației alcătuită din Atena și diferite alte cetăți. A fost distrusă de Mitridate (88 î.e.n.). Rubinstein (Anton) (1829 — 1894), pianist și compozitor rus, fondator al Conservatorului din Petersburg și al celui din Moscova. Opere de Richard Wagner. *Walkiria* aparține ciclului *Inelul Nibe-lungilor* (1853 — 1874). *Tristan* este titlul prescurtat al operei *Tristan și holda* (1857-1859).

Wagner este unul dintre compozitorii preferați ai lui Proust. Există o analogie, pe multe planuri, între compoziția proustiană și cea wagneriană.

Vermeer (Johannes), zis Ver Meer de Delft (1632—1075), pictor olandez, multă vreme necunoscut. Astăzi este considerat unul dintre cei mai mari pictori ai secolului al XVII-lea.

Parlament al Imperiului german, cu sediul la Berlin (1867 — 1945). A fost incendiat în 1933 de naziști.

Pentru *Simfonia a noua* de Beethoven și pentru comedia muzicală *Maestrul cinișăreți din Niirnberg* de Richard Wagner.

Beauvais, capitală a departamentului Oise, este vestit printr-o manufactură națională de tapiserii, înființată în 1664.

Proust scrisese mai întâi „cu prilejul înmormântării lui Victor Hugo”. Modifică textul în corectura a treia (nota ediției

Pleiade). Gambetta (L<Son) (1838 — 1882), avocat și om politic francez. Republican, ministru de interne în guvernul „Apărării

naționale” (1870 —1871), a reprimat mișcarea comunardă din provincie. A încercat să organizeze rezistența în provincie

împotriva armatelor prusace, plecând cu un balon din Parisul încercuit (oct. 1870). Prim ministru (1881-1882). Grevy

(Jules) (1807—1891), avocat și om politic francez, președinte al republicii franceze (1879-1887).

Hooghe, Hoogh sau Hooch (Pieter de) (1629 — 1684), pictor olandez, Care îl ia de bărbat pe Moise când acesta se refugiază în deșertul Midian și are de la el un fiu, pe Gheršom.

Preot în deșertul Midian. îl adăpostește pe Moise când acesta se ascunde de urmăritorii săi. Din porunca faraonului, aceștia ar fi trebuit să-l ucidă, întrucât omorise un supraveghetor egiptean care persecutase un evreu.

Construită din ordinul papei Sixtus IV (Francesco della Rovere) (1414 — 1484), această capelă din Vatican este

decorată cu celebre fresce de Signorelli, Botticelli, Ghirlandaio, Perugino și, mai ales, cu cele ale lui Michelangelo.

Proust se referă aici la o frescă de Botticelli, *Scene din viața lui Moise* (1481).

Botticelli fiind din Florența. Opera la care se face referință este un fragment din fresca *Scene din viața lui Moise* din Capela Sixtină (cf. *supra*, notele 63, 64, 65).

67. Castel celebru de pe valea Loirei, construit sau remaniat în secolele-XIII, XVI, XVII, restaurat între 1845 și 1870. Cuprinde câteva șemi-nee celebre, în stil renascentist.
68. Rigi sau Righi, munte din Elveția. Stațiune mondenă.
69. Alba de Castilia (1188 — 1252), soție a regelui Franței Ludovic al VII-lea. A fost de două ori regentă a regatului Franței.
70. *Cronicle de la Saint-Denis* sau *Marile cronici ale Franței*, redactate la Sainr-Denis, mai întâi în limba latină, apoi în franceză, cu începere din secolul al XIV-lea. Au fost tipărite la sfârșitul secolului al XV-lea. Există un manuscris cu miniaturi de Jean Fouquet. Catedrala Saint-Denis se află la nord de Paris, în localitatea cu același nume (construită fiind pe locul unei mănăstiri zidită de Dagobert în 630[?]). Datează din secolul al XI-lea. Mai întâi este biserică abațială, apoi bazilică, iar din 1966, catedrală. Cuprinde mormintele regilor Franței.
71. Alba de Castilia este mama regelui Franței Ludovic cel Sfânt.
72. Călugăr francez (1081?—1151), autor al unei *Vieți a lui Ludovic al VI-lea*. Iscusit diplomat, a fost totodată abate de Saint-Denis și consilier al regelui. În timpul celei de a doua Cruciade, a fost regent al regatului Franței.
73. Bernard de Clairvaux (sfântul) (1090—1153) este unul dintre marii adversari ai raționalismului lui Abelard. Călugăr de Cîteaux, a întemeiat mănăstirea din Clairvaux, leagăn al benedictinilor reformați, sau cistercieni (1115). A fost consilier al regilor și al papilor. A scris numeroase tratate de teologie.
74. Henric II (1133-1189), rege al Angliei (1154-1189), duce de Normandia, conte de Anjou și duce de Aquitania prin căsătoria cu Alienor. Prin politica sa religioasă i s-a opus lui Thomas Becket.
75. Tablouri celebre de Rembrandt și, respectiv, de Frans Hals.
76. Piesă de Alexandre Dumas-fiul (1887).
77. Ohnet (Georges) (1848—1918), scriitor francez, autor de romane și de piese de teatru. Piesa citată de Proust în continuare (*Stăpinul din Forges*) este poate cea mai izbutită creație a acestui scriitor astăzi obscur, dar cu succes în epocă.
78. Fenelon (Francois de Salignac de la Mothe-), prelat și scriitor francez (1651 — 1716). Preceptor al ducelui de Burgundia, a scris pentru elevul său *Aventurile lui Telemah* (1699), lucrare plină de critici indirecte la adresa politicii lui Ludovic al XIV-lea, care îi aduce dizgrația. În același timp, pentru *Maximele sfinților* (1697), favorabile doctrinei quietiste, este condamnat de biserică. Spirit liberal, Fenelon anunță marile schimbări de mentalitate din secolul al XVIII-lea.
79. Moreau (Gustave) (1826 — 1898), pictor francez. Creator al unei picturi simbolice, este maestrul lui Matisse, Marquet, Rouault.
80. Botticelli. Celebrul tablou (1487?), aflat la muzeul Uffizzi din Florența, face parte din seria de alegorii mitologice care mai cuprinde *Mărie și Venus* și *Nașterea Venerei*.
81. în tabloul lui Botticelli *Madona cu rodia* (1487).
82. Of. *supra*, nota 66.
83. Labiche (Eugene) (1815—1888), scriitor francez, autor de vodeviluri și comedii.
84. Masse (Victor) (1822 — 1884), compozitor francez. Opera *O noapte » Cleopatrei*, citată de Proust, este una din creațiile sale.

J

85. Aluzie la faptul că la **Dreux** se află o capelă a sfântului Ludovic, unde sînt mormintele (despre care se și vorbește mai sus) principilor din casa Orleans, începînd cu cel al lui' Ludovic-Filip I, iar la Pierrefonds, în arondismentul Compiègne, un castel din secolul al XIII-lea, reconstituit de Viollet-le-Duc.
Pentru Beauvais, care apare de asemenea în context, cf. *supra*, nota 59. ■ ■ ■
Viollet-le-Duc (Eugene) (1814-1879), arhitect și scriitor francez. A restaurat numeroase monumente din evul mediu (Notre-Dame din Paris, cetatea Carcassonne etc). Este **autorul unui Dicționar comentat al arhitecturii franceze din secolele XI^{XVI}** și al unui *Dicționar de mobilier*.
86. în franceză: „la **Carte du Tendre**". Hartă simbolică din romanul pastoral *Astrcea* (1607, 1610, 1619) de Honore d'Urfe (1567-1625), adevărat cod al dragostei ideale și ghid de comportament pentru societatea prețioasă a secolului al XVII-lea.
87. Philibert II cel Frumos (1480-1504), duce de Savoia în 1497. Moare tînăr, după ce se căsătorise cu Marguerite de Austria, care a înălțat în amintirea lui vestita biserică din Brou (lingă Bourg-en-Brasse, Ain), în stil gotic flamboiant, cu morminte somptuoase și vitralii de o mare valoare.
88. Marguerite de Austria (1480 — 1530), fiica a împăratului Maximilian și a Măriei de Burgundia. Văduvă a ducelui Philibert II cel Frumos de Savoia, a fost numită guvernatoarea a Țărilor de Jos. Cf. și *supra*, nota 87.
89. Localitate din Bavaria unde se află un teatru construit de regele Ludovic II de Bavaria pentru reprezentarea operelor lui Kiehard ; Wagner (1876).
90. Ludovic II de Wittelsbach (1845-1886), rege al Bavariei între anii 1804 și 1886, fiu al regelui Jtfaximilian II. Cf. și *supra*, nota 87.
91. Maintenon (Frangoise d'Aubigne, marchiză de) (1635 — 1719), nepoată a scriitorului Agrippa d'Aubigne\ Se căsătorește cu poetul Scarron în 1652. Rămînînd văduvă în 1660, i se încredințează educația copiilor **Iui** Ludovic al XIV-lea și ai doamnei de Montespan. După moartea reginei Maria-Tereza, se căsătorește în secret cu Ludovic al XIV-lea., asupra căruia a exercitat o mare influență, mai ales în domeniul religios. Prbust evocă aici, ca și mai jos, pentru -Lulli, unele pagini antologice **din Memoriile** lui Saint-Simon (cf. *supra*, nota 15), care este unul din reperele sale literare.
92. Lully sau Lulli (Jean-Baptiste) (1632 — 1687), violonist și compozitor francez. Creator al operei franceze, el a compus tragedii lirice, dar și baleturi și divertismente muzicale pentru comediiile lui Moliere.
93. La 30 ianuarie 1875, fusese adoptată'Constituția celei de a treia Republici, care, printre altele, instaura alegerea președintelui republicii de către Camera, pe șapte ani, primul dintre președinții astfel aleși fiind, în 1879, Jules Grivvy, al cărui nume a apărut mai sus în textul lui Proust (cf. *supra*, nota 61).
94. Este o colecție de figuri plăsmuite din ceară, reprezentând personaje celebre, cărora li se adaugă mereu — și în zilele noastre încă — figuri noi.. Miizeul a fost creat la Paris în 1882, de către desenatorul Alfred ■' *Güwm* (1827-1892). ■ ■ ■

95. Termen utilizat de Balzac („tigre", în franceză) pentru ulterior folositul „groom", cuvînt englez desomnînd un tînăr servitor în livrea.
96. Picturi de Mantegna. Ciclul *Viața sfîntului Iavob* este lucrat la Padova, îndată după 1454.
97. **Celebru]** retablu al bisericii San Zeno din Verona, pictat de Mantegna (1457), era, în această capitală a goticului de curte, manifestul unei arte noi, în care domină precizia, puritatea și răceala stilistică, emanație a unei conștiințe artistice teoretice și savante.
98. Au fost lucrate de Mantegna, în colaborare cu Niccolo Pizzolo (1421 — 1453), cu începere din 1449, pînă la moartea lui Niccolo Pizzolo.
99. Mantegna se născuse în Padova, unde și pictase în prima parte a vieții sale.
100. **Raportarea** la Diirer nu este întîmplătoare. Gravurile lui Mantegna au avut o puternică influență asupra tînărului Diirer.
101. Căci în orașul Jlantova, Mantegna, aflat în plină maturitate, a pictat o scamă din capodoperele sale, printre care Camera Soților, pentru pereclia ducală Gonzaga. În această perioadă, ca și în cele anterioare,

- Mantegna studiază cu pasiune și consecvență arta antică, sub influența căreia evoluează către o pictură nouă, și din care își face chiar un cadru de viață, înconjurându-se cu colecții de obiecte antice,
102. Capitală a arondismentului Creuse, unde există o manufactură de tapiserii întemeiată de Colbert (1619-1683).
- iQ?>*. Cf. *supra*, nota 37.
104. Dramă lirică în trei acte, poem italian de Calzabigi (traducere franceză de Moline), pe muzică de Gluck (1764 și 1774), una dintre cele mai importante compoziții ale acestuia.
 105. Prințesa Matilde (1820-1904) este fiica lui Je'rome Bonaparte (1784—1860), frate al lui Napoleon I, rege al Westfaliei. În timpul celui de-al Doilea Imperiu a fost vestită pentru salonul ei strălucit, frecventat și de Proust, care scrie și o cronică mondenă despre el.
 106. Care apără drepturile Bourbonilor, detronați în 1830 în favoarea ramurii Orle'ans.
 107. Cf. *supra*, nota 6.
 108. Meilhac (Henri) (1831-1897) și Halevy (Ludovic) (1834-1908), autori, în colaborare, de livrete de opere-bufe și de opere comice, precum și de comedii. Au mare succes în epocă. IS'u toate textele lor sînt scrise în colaborare, dar s-au impus mai ales prin cele semnate împreună.
 109. Cunoscutul pod de pe Sena, din Paris.
 110. La Lena, localitate din Germania de răsărit, Napoleon a repurtat o mare victorie asupra prusacilor (1806).
 111. Căpetenie a sclavilor revoltați din Roma, ucis în 71 î.e.n., după ce, timp de doi ani, finuse piept — conducînd mai bine de o sută de mii de oameni — legiunilor romane.
 112. Vercingetorix (72 î.e.n.— 46 î.e.n.), căpetenie a galilor. A fost proclamat, în 52, căpetenie a coaliției galilor împotriva lui Cezar. După unele victorii, este silit să se predea. Dus la Roma, este executat după șase ani de captivitate, după ce fusese în cortegiul triumfal al lui Cezar.
 113. Replica aceasta și cele imediat anterioare fac aluzie la asonanta nume lui Cambremer, pe de o parte cu începutul verbului francez „canibrioler”

(a jefui), pe de altă parte cu cuvînt francez foarte uzitat, dar vulgar („merde”), căruia i se spune și „euvîntul lui Cambronne” (general francez [1770 — 1842] ee a comandat la Waterloo Vechea Gardă napoleoniană și care, somat să se predea, ar fi ripostat: „Garda moare, dar nu se predă”, sau, după o altă versiune, prin euvîntul celebru de care i-a rămas legat numele). Există, de altfel, și o evidență asonantă, care o întărește pe cealaltă, între „Cambremer” și „Cambronne”. Dumont d'Urville (Jules) (1790-1842), navigator francez. A făcut o călătorie în jurul lumii, cu care prilej a găsit la Vanikoro urmele expediției lui La Perouse.

La Perouse (Jean Francois de Galaup, conte de) (1741-1788). Însărcinat de Ludovic al XVI-lea să descopere noi teritorii (1785), pornește cu două fregate, *Busola* și *Asrolahul*, și este probabil ucis de indigenii din Vanikoro, insulă din Melanezia, situată la nord de Noile-Hebride. Cf. și *supra*, nota 114.

Cunoscutul roman al doamnei de La Fayette (1678), adevărat tratat de psihologie a iubirii.

Roman nu mai puțin celebru de Chateaubriand (publicat în 1802 în *Geniul creștinismului*, iar în 1805, ca text independent), despre o iubire romantică și nefericită. Cf. *supra*, nota 55.

Gentile Bellini (1429?—1507), fiul lui Jacopo și fratele lui Giovanni, cunoscuți pictori ei înșiși (mai cu seamă Giovanni), pictează acest portret ca trimis al Republicii venețiene. Lunga călătorie pe care o întreprinde cu acest prilej face din el un adevărat „orientalist”, preocupare ce se va vădi și în arta sa.

Publicat postum, în 1867, de executorul testamentar al lui Vigny, Louis Ratisbonne.

Pînă acum fusese în text „Maison d'Or”. În paginile următoare apare din nou „Maison Don'e”.

La Proust apar în mod frecvent repetiții de cuvinte, dintr-im fel de nepăsare stilistică, mai ales în cazul verbului „dire”. Traducerea română le-a evitat uneori, alternînd verbul a „spune” cu a „zice”. Întemeiată în al 11-lea mileniu, în vechea Asie, pe malul rîului Tigru, capitală a Asiriei, cetatea Ninive a atins culmea dezvoltării sub Senna-șarib (705—681 î.e.n.). A fost distrusă în 612 î.e.n. de către Cyaxares, regele Mediei.

„Expoziția” este o invenție consacrată de secolul al XIX-lea, cînd cunoaște, mai ales în Franța, o mare popularitate. Prinyi expoziție universală a avut loc la Paris, în 1855. În secolul al XIX-lea mai au Joc încă trei Expoziții universale (1867, 1878, 1889). Proust se referă probabil la a patra Expoziție, care a cunoscut și cel mai mare succes, fiind vizitată de 33 de milioane de persoane. Ea uimea printr-o serie de construcții metalice nemaivăzute pînă atunci, ca Galeria Mașinilor, Domul central și, mai ales, Turnul Eiffel.

Stendhal este alt autor predilect al lui Proust, despre care acesta scrie cîteva texte novatoare în ceea ce privește abordarea marelui romancier. Povestire populară franceză în versuri din secolele XII și XIII. Cotidian francez, de tendință moderată și liberală, fondat în 1789. În jur de 1800 exercită o mare influență, datorită fraților Berlin, cunoscuți ziariști. Apare pînă

în 1944.